İBNU'L-ESÎR el-CEZERÎ

Câmiu'l Usûl

Tercüme ve Şerh

Prof. Dr. Kemal Sandıkçı
Prof. Dr. Muhsin Koçak

16

ensar

İBNU'L-ESÎR EL-CEZERÎ

جامع الأصول

من أحاديث الرسول

CÂMİU'L-USÛL

C.16

ENSAR NEŞRİYAT
Ticaret Anonim Şirketi

ISBN : 978-9944-704-58-8
Sertifika No: 0107-34-007151

Kitabın Adı
Câmiu'l-Usûl 16

Yazarı
İbnu'l-Esîr El-CEZERÎ

Yayına Hazırlayan
Hüseyin KADER

Tercüme
Prof. Dr. S. Kemal SANDIKÇI

Kapak Düzeni
Erhan Akçaoğlu

Baskı
Acar Basım ve Cilt Sanayi TİC. A. Ş.
0212 422 18 34

1. Basım
Mart 2008

İsteme Adresi
Kıztaşı Cad. No: 10 Fatih-İstanbul
Tel : (0212) 491 19 03-04
Faks : (0212) 491 19 30
www.ensarnesriyat.com.tr ensar@ensarnesriyat.com.tr

İBNU'L-ESÎR EL-CEZERÎ

جامع الأصول

من أحاديث الرسول

CÂMİU'L-USÛL

Tercüme ve Şerh:
Prof. Dr. S. Kemal SANDIKÇI

C.16

İstanbul 2008

İÇİNDEKİLER

بسم الله الرحمن الرحيم

حرف القاف

و يشتمل على تسعة كتب:

كتاب القَدَر ، كتاب القناعة ، كتاب القضاء ، كتاب القتْل ، كتاب القصاص ،
كتاب القسامة ، كتاب القِراض ، كتاب القصص ، كتاب القيامة.

(ق) "kaf" harfi:

(ق) "kaf" harfi:

الكتاب الأول

في القدر

1. KİTÂB: **KADER:** **7.574-7.611**

الكتاب الأول

في القدر

وفيه عشرة فصول:

الفصل الأول

في الإيمان بالقدر

91- KADER

I- KADERE ÎMÂN

٧٥٧٤ــ (ت ــ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «لا يؤمنُ عبد ، حتى يؤمنَ بالقدر خَيره وَشَرِّه من الله ، وحتى يعلم أنَّ ما أصابه لم يكن ليُخطئه، وأن ما أخطأه لم يكن ليُصيبَهُ ». أخرجه الترمذي

7.574- Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Bir kul, kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna, başına geleceği takdir edilen şeyin mutlaka geleceğine ve gelmeyeceği takdir edilen şeyin de kesinlikle gelmeyeceğine inanmadıkça mü'min olmaz."[1]

İZAH

Kader; gücü yetmek, biçimlendirmek, mukayese etmek, ölçü, bir şeyi belirli bir ölçüye göre yapmak, bir şeyin şeklini belirlemek, bir şeyin ölçüsünü ve miktarını bildirmek gibi manalara gelir. **Istılahta** ise; Yüce Allah'ın bütün eşyayı ve olayları, zamanı ve mekânıyla birlikte kâinatı ezelde planlamasıdır. Olacak şeylerin hiçbiri henüz olmamışken, ezelde onları bilip hükme bağlamasıdır.

---

[1] **Tirmizî**, Kader, 10/2144.

Kazâ da; lügatte hükmetmek, emretmek, ifa etmek gibi manalara gelir. **Terim** anlamı ise; Yüce Allah'ın, eşyayı ve olayları ezeldeki plana göre zamanında ve yerinde icad etmesidir. Ezelde takdir buyurduğu şeyleri, zamanı ve yeri geldiğinde, ezeldeki takdirine uygun şekilde vücuda getirmesidir.

Kaza ve kader hakkındaki bu tanımlama, **Matüridî** âlimlerine aittir. **Eş'arîler** ise bunu ters çevirerek kadere ait olan tanımı kazaya, kazaya ait olan tanımı da kadere nispet ederler.

Kaza ve kader, Allah'ın ilim, irâde ve kudret sıfatlarıyla alakalı bir konudur. Bilindiği üzere ilim; gizli-açık, uzak-yakın, büyük-küçük, olmuş-olacak her şeyi Allah'ın bilmesidir. İrâde ise; zor ve cebir altında olmaksızın dilemesi, kudret de her şeye gücü yetmesidir. Bütün kâinat ve kâinatta meydana gelen her şey, Allah'ın ilmi, irâdesi ve kudreti dahilindedir. Bu durumda kazâ ve kadere iman etmek; bir yandan Allah'ın sıfatlarına inanmak, diğer yandan da kâinatı ve ondaki her türlü varlığı belli bir düzen ve ölçüye göre takdir ve idare eden ilahî kanuna inanmak demektir.

Bu genel anlayışta bir ihtilaf olmamakla birlikte, özellikle insanların işledikleri kötü fiiller ve bunlara uygulanan müeyyideler konusu ihtilaflara yol açmıştır. Kötü fiil işleyenin bu fiili, Allah'ın ezelî ilmi, irâdesi ve kudreti dahilinde, yani kaza ve kader planında vuku bulmuşsa, insanın o kötü fiili işlememesi zaten mümkün değildi, dolayısıyla bundan dolayı onun cezalandırılmaması gerekir. İnsan o kötü fiili Allah'ın ilmi, irâdesi ve kudreti dışında kendi irâdesiyle işlemişse, bundan sorumlu olması tabiîdir; ama o zaman da Allah'ın sıfatları haleldar olur. Yüce Allah'ın, önceden onu işleyeceğini bilemediği için ilmi nâkıs olur, bu fiilin O'nun kudret ve irâdesi dışında meydana geldiği için de bu sıfatlarına nakîse gelir. İşte bu ikilem, İslâm âlimlerini ihtilafa sevk etmiş ve bu konuda üç ayrı ekol meydana gelmiştir:

1- Cebriyye: Bunlar Allah'ın sıfatlarına nakîse gelebileceği endişesiyle fiilleri tamamen Allah'a nispet etmiş, bu konuda insana bir yetki ve hak vermemişlerdir. Her şey Allah'ın mutlak kudret ve irâdesi ile meydana gelir. Kulun irâde, kudret ve ihtiyarı yoktur, binâenaleyh herkes yaptığı işte mecburdur. Hatta kul kendiliğinden

iman etmeye bile kadir değildir. Bu görüş, Allah'a -hâşâ- zalimlik isnadı olarak algılanmış ve ölçüsüz iddiaları yüzünden ciddi şekilde eleştirilmiştir.

2- Kaderiyye: Diğer bir adı **Mu'tezile** olan bu gurup, **Cebriye**'nin aksine kulun sorumluluğu ilkesini esas almış ve irâdî fiillerin tamamen insanlardan sâdır olduğunu, bunların meydana gelmesinde ilahî müdahalenin söz konusu olmadığını ileri sürmüşlerdir. **Cebriye**'nin "**mutlak cebir**" iddiasına karşı "**mutlak ihtiyâr**" fikrini benimsemişlerdir. İnsanın yaptıklarında, Allah'ın irâde ve kudretinin hiçbir tesiri ve ilgisi olmadığını iddia etmişlerdir. Onların bu iddialarına; **"bu görüş kula yaratıcılık isnad etmektir"** diye karşı çıkılmış, ama onlar da aksine Allah'ı ta'zîm gayesi taşıdıklarını söylemişlerdir.

3- Ekseriyetini **Matüridiye** mezhebi mensuplarının oluşturduğu Ehl-i sünnet ise, birleştirici bir yol izlemiştir. Buna göre insanların fiilleri hem ilahî irâdeye, hem de insanların kendi irâdelerine taalluk etmektedir. İnsanların kendi irâde ve ihtiyarlarıyla yaptıkları işlerin de yaratıcısı Allah'tır. Ancak kul da, irâdesi ve kudreti olmayan, âciz ve sorumsuz bir varlık değildir; sınırlı da olsa bir irâde ve kudrete, bunun neticesinde de sorumluluğa sahiptir. Yani kul, kendi irâdesi dahilinde yapabileceği şeyler bakımından hür, ama Allah'ın irâdesi ve kudreti dahilinde kalması ve ilahî irâde ve kudrete aykırı hareket edememesi itibariyle de mecburdur.

Kaza ve kader konusunda bütün İslâm tarihi boyunca süregelen tartışmalar, aslında sadece teorik bir anlam taşımaktadır. Bunun pratik hayatla ve realite ile hiçbir alakası yoktur. Çünkü dünyada insanlar kendi hayatlarını tamamen kendileri planlayarak yürütürler. Bazen hedeflerine ulaşır, ama bazen de ulaşamazlar. Her teşebbüsün başarıya ulaşıp ulaşmayacağını önceden kesin olarak kimse bilemez. İşte bu durum, herkesin irâde hürriyetine sahip olduğunu, ama kendi irâdesini de aşan bir alanın da bulunduğunu kabul ettiğini gösterir. Dolayısıyla hayat, hem beşerî hürriyeti, hem de ilahî irâdeyi hesaba katarak devam etmektedir. Kimse alın yazısını okuyarak hayatına yön vermiş değildir. İnsan sadece kendi niyet, düşünce ve fillerinden

sorumludur. İnsanın sorumluluktan uzak tutulması, ne hukuk ve ne de din açısından makûl değildir.

İbnu's-Sem'ânî; bu konuda Kitap ve Sünnetin verdiği bilgide durmak, akla ve kıyasa fazla itibar etmemek gerektiği kanaatindedir. Çünkü ona göre kader Allah'ın sırlarından biridir ve Allah onu akılların idrâkinin ötesinde tutmuştur; hiçbir Peygamber ve meleğin de onu tam olarak bilmesi mümkün değildir.

Ehl-i sünnetin anlayışına göre kaza ve kaderin özeti şudur: Allah eşyayı yaratmadan önce eşyanın miktarını, ahvâlini, vücûda gelme zamanını takdir edip bilir, sonra da önceden bildiği bu ilmin gereğini yerine getirir. Binâenaleyh iman-küfür, hayır-şer, fayda-zarar gibi bütün şuûnat, Allah'ın ezelî ilmiyle, irâde ve kudretiyle vücud bulmuştur. O'nun mülkünde, O'nun hüküm ve takdirinden başka bir hâlikın ve başka bir gücün hüküm ve nüfûzu yoktur. Yüce Allah, bu ezelî ilmine göre eşyaya vücud verir.[2]

Bu konuyu, kaza ve kaderle ilişkili görülen âyet meallerini kaydederek bitirmek istiyoruz:

"Yüce Allah, her şeyin yaratıcısıdır."[3]

"Allah her şeyi yaratmış ve her birine belirli bir düzen vererek, onun kaderini tayin ve takdir etmiştir."[4]

"Şüphesiz biz her şeyi bir kaderle yarattık."[5]

"Biz her şeyi belli bir kaderle indiririz."[6]

"Biz insana (iyi ve kötü olmak üzere) iki yol gösterdik."[7]

"Herkes, kendi kazandığı şeyden sorumludur."[8]

---

[2] Bkz., **İbn Hacer**, XII, 437; XIII, 311-12; **Tecrîd-i Sarîh Tercemesi**, XII, 220-22; **Ali Arslan Aydın**, ***İslam İnançları ve Felsefesi***, İst., 1980, s., 358-69; **Bekir Topaloğlu**, ***İslamda İnanç Esasları***, İst, 1998, s., 143-55

[3] Zümer, 62.

[4] Furkan, 2.

[5] Kamer, 49.

[6] Hicr, 21.

[7] Beled, 10.

[8] Müddessir, 38.

"Kim hayırlı bir iş yaparsa, onu kendisi için yapmış olur. Kim de kötülük işlerse, kendi aleyhine işlemiş olur. Rabbin, kullarına asla zulmedici değildir."[9]

٧٥٧٥ـ (د ـ ابن الديلمي رحمه الله) قال : « أتيتُ أبيَّ بن كعب فقلتُ له : قد وقع في نفسي شيء من القدر ، فحدِّثني ، لعَلَّ الله أن يُذهبه من قلبي ، فقال : لو أن الله عذَّب أهل سماواته وأهْل أرضه عذَّبهمْ وهو غيرُ ظالم لهم ، ولو رَحمَهُمْ كانت رَحْمَتهُ خيرا لَهُمْ من أعْمالِهِمْ ، ولو أنفقْتَ مثل أحد ذهبا في سبيل الله ما قبله الله منك حتى تؤمنَ بالقدر ، وتعلم أن ما أصابَكَ لم يكن لِيُخطئك ، وأن ما أخطأكَ لم يكن ليصيبك، ولو متَّ على غير هذا : لدخلت النار. قال : ثم أتيتُ عبد الله بن مسعود ، فقال مثل ذلك ، قال : ثم أتيتُ حذيفة بن اليمان ، فقال مثل ذلك ، ثم أتيتُ زيدَ بن ثابت ، فحدَّثني عن النبي صلى الله عليه وسلم مثل ذلك ». أخرجه أبو داود.

7.575- İbnu'd-Deylemî[10] anlatıyor:

"Ubeyy b. Kâ'b'a gittim ve dedim ki:

"- Kader konusunda içimde bir şüphe var; bu konuda bana bir şeyler söyle, belki Allah o şüpheyi kalbimden izâle eder."

Ubeyy şöyle söyledi:

"- Yüce Allah göktekilere ve yerdekilere azap etse bile, onlara zulmetmiş olmaz. Onlara rahmet edecek olsa, O'nun rahmeti onlar için, kendi amellerinden daha hayırlıdır. Allah yolunda Uhud dağı kadar altın dağıtsan bile, kadere iman etmediğin müddetçe Allah senden onu kabul etmez. Sen de biliyorsun ki, sana gelmesi takdir edilen şey asla yolunu şaşırmadan sana gelir ve sana gelmemesi takdir edilen şey de sana ulaşamaz. Şayet bundan başka bir inanç ile ölecek olursan, mutlaka cehenneme girersin."

---

[9] Fussilet, 46.

[10] **İbnu'd-Deylemî, ed-Dahhâk b. Fîrûz ed-Deylemî el-Ebnâvî**: Yemenli tabiîlerdendir. Babasından rivâyeti vardır, kendisinden Ebû Vehb el-Ceyşânî rivâyet etti. Genelde sika kabul edilir, ancak Yahya'l-Kattân onun meçhûl olduğunu söyler. Bilinen tek hadîsi **Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

İbnu'd-Deylemî şöyle devam eder:,

"Sonra Abdullah b. Mes'ûd'a gittim, o da aynı şeyleri söyledi. Sonra Huzeyfe b. el-Yemân'a gittim, o da aynı şeyleri söyledi. Sonra Zeyd b. Sâbit'e gittim, o da aynı şeyleri, ama Hz. Peygamber'den naklen söyledi."[11]

İZAH

Şüphesiz ki yerlerin ve göklerin ve orada yaşayanların hâlikı ve mâliki Yüce Allah'tır. Bir kimsenin kendi mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunmasından daha tabiî bir şey de olamaz. O kimse, sahibi olduğu mülkünde yaptığı tasarruflardan dolayı zâlimlikle de itham edilemez. İşte Yüce Allah'ın **"yer ve gök ehline azap etse bile onlara zulmetmiş sayılmayacağı"** ifâdesi, bütün bu varlıkların mâlikinin kayıtsız şartsız Allah olduğundan dolayıdır.

Bununla birlikte Yüce Allah, kendi mülkü dahi olsa hiçbir varlığa zulmetmeyeceği de bilinen bir hakikattir.

Hadîs, kadere imanın zarûrî olduğunu ifâde etmektedir.

٧٥٧٦ــ (د ت ــ عبادة بن الصامت رضي الله عنه) قال لابنه عند الموت : يأبني إنك لن تجد طعْمَ حقيقة الإيمان حتى تعلم أن ما أصابك لم يكن ليخطئك ، وأن ما أخطأك لم يكن ليصيبك ، فإني سَمِعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقولُ : « **إنَّ أول ما خلق الله القلمُ ، قال له : اكتب ، قال : يا رب ، وماذا أكتب ؟ قال : اكتبْ مقاديرَ كلِّ شيء حتى تقومَ الساعة**، يابنيَّ، إنّي سَمِعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يَقولُ: **من مات على غير هذا فليس مني**». أخرجه أبو داود.

وفي رواية الترمذي : قال عبد الواحد بن سُلَيم : قدمْتُ مكَّة ، فلقيتُ عطاء بن أبي رباح ، فقلتُ له: يا أبا محمد، إنَّ بالبصرة قوما يقولون : لا قدر ، فقال : يا بُنيَّ ، أتقرأ القرآن ؟ قلت : نعم فقال : فاقرأ (**الزخرف**) فقرأتُ {**حم والكتاب المبين، إنا جعلناه قرآنا عربيًا لعلكم تعقلون ، وإنَّه في أم الكتاب لدينا لَعليّ حكيم**} ثم قال : أتدري ما أُمّ الكتاب ؟ قلت: لا ، قال : فإنه كتاب كتبه الله قبل أن يَخلُقَ السموات والأرض ، فيه : إن فرعون من أهل

[11] **Ebû Davud**, Sünnet, 17/4699.

النار ، وفيه **{تَبَّت يدا أبي لهب وتبَّ}** قال عطاء: ولقد لقيتُ الوليدَ بن عُبادة بن الصامت ، صاحبَ رسول الله صلى الله عليه وسلم فسألته : ما كانت وصية أبيك لك عند الموت ؟ فقال لي : دعاني فقال لي : يابني ، اتق الله ، واعلم أنك لن تتقيَ الله حتى تؤمن بالله ، وتؤمن بالقدَر كله خيره وشرِّه ، وإن متَّ على غير هذا دخلتَ النار ، إني سَمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقولُ : **إن أولَ ما خلق الله القلمُ ، فقال له** : اكتب ، **قال : ما أكتب ؟ قال : اكتب القدَر ، فكتب ما كان وما هو كائن إلى الأبد.**

7.576- Ubâde b. Sâmit, ölümü sırasında oğluna şöyle vasiyet etti:

"- Yavrucuğum! Sana gelmesi takdir edilenin asla yolunu şaşırmadan seni bulacağına ve sana gelmesi takdir edilmeyenin de asla seni bulamayacağına inanmadıkça, hakiki imanın tadını bulamazsın. Çünkü ben, Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"Şüphesiz ki Yüce Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Ona;

"- *Yaz!*" **diye emretti. O da;**

"- *Ya Rabbi, ne yazayım?*" diye sordu. Yüce Allah;

"- ***Kıyâmet kopana kadar her şeyin kaderini yaz!*" buyurdu.**

Yavrucuğum! Ben Rasûlullah'ın (as.); **"Kim bu inancın dışında ölürse, benden değildir"** dediğini işittim."[12]

RİVÂYETLER

Bunu **Ebû Davud** tahric etti.

Tirmizî'nin rivâyetine göre Abdülvâhid b. Süleym[13] şöyle dedi:

"Mekke'ye gittim, Atâ b. Ebî Rebâh'la karşılaştım. Ona;

"- Ya Ebâ Muhammed! Basra'da bazı insanlar *'Kader yoktur!'* diyorlar. (Ne dersin?)" dedim.

"- Evlâdım; sen Kur'ân okuyor musun?" diye sordu.

---

[12] **Ebû Davud**, Sünnet, 17/4700; **Tirmizî**, Kader, 17/2155.

[13] **Abdülvâhid b. Süleym el-Basrî**: Basralı râvîlerdendir. Atâ b. Ebî Rebâh'tan rivâyet eder, kendisinden Ebû Davud et-Tayâlisî ve Ali b. el-Ca'd rivâyet ettiler. Ahmed b. Hanbel; "**onun hadîsleri münkerdir, mevzudur**" der. Yahya b. Maîn "**zayıftır**", Nesaî de "**sika değildir**" der. Zehebî de İbn Hibbân'ın onu *Sikat*'ına almasına hayrete eder. Bilinen tek hadîsi **Tirmizî**'de tahric edilmiştir.

"- Evet" dedim.

"- Öyleyse Zuhruf sûresini bir oku!" dedi.

Ben de; ***"Hâ Mîm. Bu parlak kitaba yemin ederim ki, biz onu, aklınızı kullanasınız diye Arapça bir Kur'ân olarak indirdik. Muhakkak ki o, bizim nezdimizde 'Ümmü'l-kitab'tadır** (ana kitaptadır), **çok yüksek ve çok hikmetlidir"***[14] âyetlerini okudum. Sonra;

"- Ümmü'l-kitab'ın ne olduğunu biliyor musun?" diye sordu.

"- Hayır!" dedim. Bunun üzerine şunları söyledi:

"- O, Yüce Allah'ın gökleri ve yeri yaratmadan önce yazdığı bir kitaptır. Orada Firavun'un cehennemlik olduğu yazılıdır. Orada ***'Ebû Leheb'in eli kurusun!'*** diye yazılıdır."

Sonra Atâ şöyle devam etti:

"Rasûlullah'ın (as.) sahabesi Ubâde b. Sâmit'in oğlu Velid'i[15] görmüştüm. Ona;

"- Ölümü sırasında baban sana nasıl vasiyet etmişti?" diye sordum. Bana;

"- Beni çağırdı ve şunları söyledi, dedi:

"Yavrucuğum; Allah'tan kork! Şunu bil ki, Allah'a, bütün hayır ve şerri ile kadere iman etmedikçe, Allah'tan sakınmış olamazsın! Eğer bundan başka bir inançla ölürsen, cehenneme girersin. Ben, Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"Şüphesiz ki Yüce Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Ona;

***"- Yaz!"* diye emretti. O da;**

***"- Ne yazayım?"* diye sordu. Yüce Allah;**

***"- Kaderi yaz!"* buyurdu. O da, olan ve ebediyete kadar olacak olan her şeyi yazdı."**

---

[14] Zuhruf, 1-4.

[15] **Ebû Ubâde, Velid b. Ubâde b. es-Sâmit el-Ensârî el-Medenî**: ö. 70/689. Medîneli tâbiîlerdendir. Babası Ubâde b. Sâmit, meşhur sahabîdir. Babasından rivâyeti vardır. Kendisinden Atâ b. Ebî Rebâh ve Atâ b. es-Sâib rivâyet ettiler. Sikadır; hadîsi **Ebû Davud** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Şam**'da vefat etti.

الفصل الثاني
في العمل مع القدر

II- OLAYLARIN KADERE UYGUN OLARAK CEREYANI

٧٥٧٧ـ (ت ــ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) قال : «خرج علينا رسول الله صلى الله عليه وسلم وفي يديه كتابان ، فقال : **أتدرون ما هذان الكتابان ؟** قلنا : لا يا رسول الله ، إلا أن تخبرنا ، فقال للذي في يده اليمنى : **هذا كتاب من رب العالمين ، فيه أسماء أهل الجنة، وأسماء آبائهم وقبائلهم ، ثم أجمل على آخرهم ،فلا يُزاد فيهم ولا ينقص منهم أبدا** ، ثم قال للذي في شماله : **هذا كتاب من رب العالمين ، فيه أسماء أهل النار ، وأسماء آبائهم وقبائلهم ، ثم أجمل على آخرهم ، فلا يُزاد فيهم ولا يُنقص منهم أبدا**، قال أصحابه: ففيم العمل يا رسول الله إن كان أمر قد فُرِغَ منه ؟ فقال : **سَدِّدُوا وقاربوا، فإن صاحبَ الجنة يُختم له بعمل أهل الجنة وإن عمل أيَّ عَمَل، وإن صاحب النار يختم له بعمل أهل النار وإن عمل أيَّ عمل**، ثم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم بيديه، فنبذهما ثم قال: **فرغ ربكم من العباد، فريق في الجنة، وفريق في السعير**». أخرجه الترمذي.

7.577- Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) elinde iki kitap olduğu halde yanımıza geldi.

"- Bu iki kitap nedir, biliyor musunuz?" dedi.

"- Hayır, ey Allah'ın Rasûlü; sen söylersen ancak biliriz" dedik. Bunun üzerine sağ elindekini göstererek:

"- Bu kitap, âlemlerin Rabbindendir; burada cennet ehlinin adları, baba adları ve kabilelerinin isimleri vardır. Burada cennet ehlinin son kişisine kadar icmâlen yazılmıştır; bunların sayısı asla artmaz ve eksilmez" dedi. Sonra sol elindeki kitabı göstererek;

"- Bu da âlemlerin Rabbindendir. Burada da cehenneme gireceklerin adları, baba adları ve kabilelerinin isimleri vardır ve cehennem ehlinin son kişisine kadar hepsi icmâlen yazılmıştır. Bunlar da asla artmaz ve eksilmez" buyurdu.

Bunun üzerine ashâbı kendisine;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; madem ki her şey önceden tamamlanıp bitirilmiş, o halde amel neye yarar?" diye sordular. Hz. Peygamber şu cevabı verdi:

"- Siz doğru olun ve itidâl üzere hareket edin! Çünkü cennete girecek kişi, hangi ameli işlerse işlesin, neticede cennetliklerin amelini yaparak (hayatı) **son bulur. Kezâ cehenneme girecek kişi de, hangi ameli yaparsa yapsın, neticede cehennemliklerin ameli ile** (hayatı) **son bulur."**

Bunu müteakip Hz. Peygamber elindeki kitapları attı ve eliyle işaret ederek;

"Rabbiniz kulların işlerini tamamladı; bazısı cennete, bazısı cehenneme giderler" dedi.[16]

İZAH

Hz. Peygamber'in elinde olduğu belirtilen iki kitap cümlesinin, bilinen anlamıyla iki kitaptan ziyâde, cennetlik ve cehennemliklerin yazıldığı iki ayrı kitaba işaret anlamında mecâzî bir ifâde olarak anlaşılması gerekir.

Bu rivâyette Hz. Peygamber, herkesin kaderinin Allah tarafından yazılıp tespit edildiğini söylemektedir. Her ne kadar **"Öyleyse amelin ne anlamı var?"** sorusu makul gibi gözükse de, kaderi, Yüce Allah'ın her şeyin evvelini-âhirini bilmesi ve nihaî sonucun da kendi bilgisine uygun şekilde tecelli etmesi diye anladığımızda, bu soruya gerek kalmaz. Çünkü insan, kitaba yazıldığı için mezkür âkıbetle karşılaşmamıştır, aksine kendisini o neticeye götürecek bir hayat yaşayacağı Allah tarafından önceden bilindiği için kitaba yazılmış ve neticede de Allah'ın bu yazısı aynen tecelli etmiştir. Aksi tecelli etseydi, Allah'ın ilminde eksiklik olduğu ortaya çıkardı.

Kaldı ki insan, niçin yaratıldı ise, onun gereğini yerine getirmek, Rabbine karşı kulluğunu göstermek durumundadır. Bu doğru istikamette devam etmesi de, cennetlik insanın alâmeti olmaktadır.

---

[16] **Tirmizî**, Kader, 8/2141.

٧٥٧٨ـ (خ م د ـ عمران بن حصين رضي الله عنه) قال : قال رجل : « يا رسول الله : أَعُلِمَ أهل الجنة من أهل النار ؟ قال : نعم ، قال :ففيم يعمل العاملون ؟ قال : كلّ مُيَسَّر لما خُلق له».

أخرجه مسلم وأبو داود. وفي رواية البخاري « أَيُعْرَفُ أهل الجنة من النار؟ قال: نعم. قال: فلِمَ يعمل العاملون ؟ قال : كلّ يعمل لما خُلق له ، أو لما يُسِّر له ».

ولمسلم من رواية أبي الأسود الدِّيلي ، قال : قال لي عمران بن حصين : أرأيتَ ما يعمل الناسُ اليوم ويكدحون فيه ، أشيء قُضِيَ عليهم ، ومَضَى عليهم من قَدَر قد سَبَق ، أو فيما يستقبلون به مما أتاهم به نَبِيُّهُمْ وثبتت الحجّةُ عليهم ؟ فقلت : بل شيء قُضِيَ عليهم ومضى عليهم ، قال : أفلا يكون ظُلْما ؟ قال : ففزعتُ من ذلك فزعا شديدا ، وقلت : كل شيء خَلْقُ الله ومِلْكُ يده ، فلا يُسأل عمَّا يفعل وهم يُسألون ، فقال لي : يرحمُكَ الله ، إني لم أُرِدْ بما سألتُك إلا لأحزِرَ عقلك ، وإن رجلين من مُزَينة أتيا رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالا : يا رسول الله ، أرأيتَ ما يَعمَلُ الناسُ اليوم، ويَكْدحون فيه ، أشيء قُضِيَ عليهم ومضى فيهم من قَدَر [قد] سبق ، أو فيما يستقبلون به مما أتاهم [به] نبيهم ، وثبتت الحُجَّةُ عليهم ؟ فقال: لا ، بل شيء قضي عليهم ، ومضى فيهم ، وتصديق ذلك في كتاب الله {ونفس وما سَوَّاها ، فألهمها فجورها وتقواها} [الشمس : ٧،٨].

7.578- İmrân b. Husayn'dan rivâyet edilmiştir:

"Bir adam;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; cennetlik ve cehennemlikler (Allah tarafından önceden) bilinmekte midir?" diye sordu. Hz. Peygamber;

"- Evet" dedi. Adam;

"- Öyleyse insanlar niye amel etsinler?" dedi. Hz. Peygamber;

"- Herkese ne için yaratıldı ise, kendisine o kolaylaştırılacaktır" buyurdu.[17]

---

[17] **Buharî**, Kader, 2; Tevhîd, 54; **Müslim**, Kader, 1/9-10; **Ebû Davud**, Sünnet, 17/4709.

RİVÂYETLER

Bunu **Müslim** ve **Ebû Davud** tahric etti.

Buharî'nin rivâyeti de şöyledir:

"- Cennetlik ve cehennemlikler belli midir?" Hz. Peygamber;

"- **Evet"** dedi. Adam;

"- Öyleyse insanlar niye amel etsinler?" dedi. Hz. Peygamber;

"- **Herkes ne için yaratıldı ise,** -veya ne müyesser kılınmışsa- **o ameli yapar"** buyurdu.

Müslim'in Ebû'l-Esved ed-Dîlî (ed-Düelî)'den rivâyetine göre, İmrân b. Husayn ona şöyle demiş:

"- Ne dersin; insanların bugün yapmakta oldukları ve gayret gösterdikleri şey, onlar hakkında hükmedilmiş (kaza edilmiş) ve geçmişte haklarında takdir buyurulmuş şeyler midir? Yoksa geleceklerine ait olarak Peygamberlerinin getirdiği ve haklarında hüccet sabit olacak şeylerden midir?"

"- Bilâkis geçmişte onlar hakkında kaza buyurulmuş bir şeydir" dedim. İmrân;

"- O takdirde bu zulüm olmaz mı?" diye sordu. Ben bu sözden fevkalâde korktum ve;

"- Her şey Allah'ın mahlukudur ve her şeyin mülkiyeti O'na aittir. O'na, yaptığı hiçbir şeyden dolayı hesap sorulamaz, ama mahlûkata sorulur" dedim.

Bunun üzerine İmrân;

"- Allah sana merhamet buyursun! Ben sana sorduğum sorularla sadece senin aklını denemek istedim. Bir gün Müzeyne kabilesinden iki kişi Rasûlullah'a (as.) gelip şöyle demişlerdi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; insanların bu gün yaptıkları ve gayret gösterdikleri şey, kendileri hakkında hükmolunan (kaza edilen) geçmişteki bir kaderden midir, yoksa geleceklerine ait olarak Peygamberlerinin getirdiği ve haklarında hüccet sabit olacak şeylerden midir?" Hz. Peygamber cevaben;

"- **Hayır! Bilâkis haklarında hükmolunan** (kazâ edilen) **ve geçmişte takdir edilen bir şeydir Yüce Allah'ın Kitabındaki;** ***'Nefse***

ve onu düzenleyene, sonra da ona sapıklığını ve takvasını ilhâm edene yemin olsun!..."[18] **âyeti de bunu tasdik etmektedir"** dedi.

İZAH

Bu hadîs, insanların bütün yaptıklarının, geçmişte Allah tarafından bilinip yazıldığını ve zamanı gelince de insanlar tarafından geçmişte yazılana uygun şekilde yapıldığını anlatmaktadır. Bu konuda duyulabilecek bir tereddüde delil olarak da **Şems** sûresindeki âyet gösterilmiştir. Buna göre her nefse, iyi ve kötü yapacağı her şey ilhâm edilmekte, böylece herkes geçmişte yazılana uygun bir hayat yaşamaktadır.

٧٥٧٩ــ (خ م د ت ــ **علي بن أبي طالب** رضي الله عنه) قال: «كنا في جَنَازَة في بَقيع الغَرْقَد، فأتانا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم، فَقَعَد، وقَعَدنا حَوْلَهُ، ومَعَهُ مخصَرَة، فنكَسَ، وجَعَل يَنْكُتُ بمخصرته، ثم قال: **ما منكم من أحد إلا وقد كُتِبَ مقعدُه من النار، ومقعدُه من الجنة**، فقالوا: يا رسول الله أفلا نَتَّكِلُ على كتابنا؟ فقال: **اعملوا، فَكلٌّ مُيَسَّرٌ لما خُلِقَ له، أمَّا مَنْ كان من أهل السعادة، فسيصيرُ لعمل أهل السعادة، وأمَّا مَنْ كان من أهل الشقاء، فسيصير لعمل [أهل] الشقاء** ثم قرأ {**فأمَّا مَنْ أعطى واتَّقى وصدَّق بالحسنى فسَنُيَسِّرُه لليُسْرى**...} [الليل: ٥، ٧]». أخرجه البخاري ومسلم.

وفي رواية الترمذي قال : « كُنَّا في جنازة في بقيع الغرقد ، فأتى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، فَقَعَدَ ، وقعدنا حولُه ومعه مخصرة ، فجعل ينكُت بها ثم قال : **ما منكم من أحد ، أو [ما] من نفس منفوسة، إلا وقد كَتَبَ الله مكانها من الجنة والنار ، وإلا قد كُتِبَتْ شقيّة أو سعيدة** ، فقال رجل: يا رسول الله أفلا نمكثُ على كتابنا وندَعُ العمل؟ فمن كان منّا من أهل السعادة ، ليكونَنَّ إلى أهل السعادة ، ومن كان منَّا من أهل الشَّقاوة ، ليكونَنَّ إلى أهل الشقاوة ؟ فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **بل اعْمَلوا ، فكلٌّ مُيَسَّر ، فأمّا أهل السعادة ، فيُيَسَّرون لعمل أهل السعادة، وأمّا أهل الشقاوة ، فيُيَسَّرون لعمل أهل الشقاوة**، ثم قرأ:

---

[18] Şems, 7-8.

{فأما من أعطى واتقى ، وصدّق بالحسنى ، فسنيسّره لليسرى، وأما من بخل واستغنى ، وكذّب بالحُسنى ، فسنُيسّره للعسرى} [الليل: ٥ - ١٠] ».

وفي أخرى للترمذي قال: «بينما نحن مع رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو ينكت [في] الأرض، إذ رفع رأسه إلى السماء ثم قال: ما منكم من أحد إلا قد عُلم - وفي رواية: إلا قد كُتب - مقعدُه من النار ومقعده من الجنة، قالوا: أفلا نتّكلُ يا رسول الله؟ قال: لا، اعملوا، فكلّ ميسّر لما خَلِقَ له». وأخرج أبو داود الراوية الأولى من روايتي الترمذي.

7.579- Hz. Ali anlatıyor:

"Bakîu'l-Ğarkad'da bir cenazede bulunuyorduk. Rasûlullah (as.) geldi, oturdu, biz de O'nun etrafına oturduk. Hz. Peygamber'in elinde bir çubuk vardı, yere doğru eğildi ve elindeki çubukla yere bir şeyler çizmeye başladı. Sonra;

"- Sizin her birinizin cennetteki ve cehennemdeki yeri yazılıp tespit edilmiştir" dedi. Yanındakiler;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; o zaman hakkımızda yazılan o yazıya güvenmeyelim mi?" diye sordular. Şöyle cevap verdi:

"- Sizler çalışın! Herkese, kendisi için yaratılmış olan şey kolaylaştırılacaktır. İnsan şayet bahtiyarlar zümresinden ise, bahtiyarların amelini yapacaktır. Bedbahtlar zümresinden ise de, bedbahtların amelini yapacaktır."

Sonra Hz. Peygamber; ***"Kim verir, sakınır ve en güzeli tasdik ederse, biz de ona en kolay yolu kolaylaştırırız"***[19] âyetini okudu."[20]

RİVÂYETLER

Bunu **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Tirmizî'nin rivâyeti de şöyledir:

"Bakîu'l-Ğarkad'da bir cenazede idik. Rasûlullah (as.) geldi, oturdu, biz de O'nun etrafına oturduk. Hz. Peygamber'in elinde bir çubuk vardı, onunla yere bir şeyler çizmeye başladı. Sonra;

---

[19] Leyl, 5-7.

[20] **Buharî**, Tefsîr, 92/3-7; Cenâiz, 83; Edeb, 120; Kader, 4; Tevhîd, 54; **Müslim**, Kader, 1/6; **Ebû Davud**, Sünnet, 17/4694; **Tirmizî**, Kader, 3/2136; Tefsir, 80/3344.

"- **Yüce Allah sizin her birinizin** –veya dünyaya gelen her canlının- **cennetteki ve cehennemdeki yerini muhakkak yazmıştır. Şakî veya saîd olduğu da yazılmıştır"** dedi. Bir adam;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bizden bahtiyar yazılan kişi bahtiyarlara katılacağına ve şakî yazılan da bedbahtlara katılacağına göre, bu yazıya güvenip amel etmeyi terk mi edelim?" diye sordu. Hz. Peygamber şöyle cevap verdi:

"- **Bilâkis, sizler çalışın! Herkese,** (kendi ameli) **kolaylaştırılacaktır. Bahtiyar olana, bahtiyarların ameli kolaylaştırılacaktır. Şakî olana da bedbahtların ameli kolaylaştırılacaktır."**

Sonra; ***"Kim verir, sakınır ve en güzeli tasdik ederse, biz de ona en kolay yolu kolaylaştırırız. Amma her kim cimrilik yapar, müstağni davranır ve en güzeli yalanlarsa, ona da en zoru kolaylaştıracağız"***[21] âyetini okudu."

Tirmizî'nin başka bir rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah'la (as.) beraber bulunuyorduk. Hz. Peygamber yere bir şeyler çiziyordu. Birden başını göğe doğru kaldırdı ve sonra da;

"- **Sizin her birinizin cehennemdeki yeri ile cennetteki yeri mutlaka bilinmektedir** –veya yazılmıştır-" dedi.

"- O zaman biz ona güvenmeyelim mi, ey Allah'ın Rasûlü?" dediler.

"- **Hayır! Siz çalışın! Herkese, ne için yaratıldı ise o müyesser kılınacaktır"** buyurdu.

Ebû Davud da, **Tirmizî**'nin bu ikinci rivâyetini tahric etti.

İZAH

Bakîu'l-Ğarkad; Medîne'deki **Cennetü'l-Bakî** mezarlığıdır.

Saîd; ebedî hayatta mutluluğa eren ve cennete hak kazanan, **Şakî** de; ebedî mutluluğu kaybeden ve cehennemlik olan insan demektir.

"Ona güvenmeyelim mi?" cümlesi; **'madem ki takdir edilen başımıza gelecek, öyleyse ona güvensek ve amel meşakkatine**

---

[21] Leyl, 5-10.

katlanmasak olmaz mı?' anlamında bir sorudur. Cevabında da; bunun meşakkat olmayacağı, çünkü herkese ne için yaratıldı ise onun kendisine kolaylaştırılacağı söylenmiştir. Bu cevabıyla Hz. Peygamber; kadere yaslanıp ameli terk etmeyi yasakladı ve kulluğun gereğini yerine getirmeyi emretti. Çünkü gaybı sadece Allah bilir ve insanların da gayb ile uğraşmamaları gerekir. Cennete veya cehenneme girmenin tek sebebi olarak ibâdet etmek veya onu terk etmek olduğu düşünülmemeli, bunlar sadece alâmet ve emâre olarak görülmelidir. Bu sadece işin zâhirine göre verilen hükümdür, bâtını ise Allah'a âittir. Çünkü bu emâreler hakiki değil, hayalîdir. İnsanın dünyadaki ameli, onun âhirette nereye gideceğinin sanal bir göstergesidir. **Hattâbî** bunu rızık ile çalışma emrine benzetir; rızkı Allah verir, ama onu kazanmak için de çalışmak emredilmiştir. Kezâ ecelin varlığına rağmen tedaviye izin verilmiştir. Dolayısıyla bu konuda bize düşen, Allah'ın emrettiğini yerine getirmektir. Allah bize sâlih amel işlememizi emretti, görevimiz de bu emre uymaktır. Sonra kaderi de hikmetinin gereği olarak gizledi, bu konuda bize düşen de O'nun gizlediğini kurcalamamaktır. Nitekim Hz. Peygamber de bu konudaki hadîslerinde; bu işin akılların alacağı şeylerden olmadığını, dünyada cereyân eden olaylara benzemediğini, dolayısıyla bu hususta akıl ve kıyasın insanı selâmete çıkarmayacağını söylemiştir.[22]

٧٥٨٠ـ (م - جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال: جاء سُراقة بن مالك بن جعشم ، فقال: يارسول الله ، بيِّن لنا ديننا كأنَّا خلقنا الآن، فيم العمل اليوم، فيما جفَّتْ به الأقلام، وجرَت به المقادير ، أم فيما نستقبل ؟ قال : **لا بل جفَّتْ به الأقلام. وجرت به المقادير** ، قال : فقيم العمل ؟ قال: **اعملوا ، فكلٌّ مُيسَّر لما خلق له ، وكلٌّ عامل بعمله.**

أخرجه مسلم.

7.580- Cabir b. Abdullah'dan rivâyet edilmiştir:

"Sürâka b. Mâlik b. Cu'şum geldi ve;

---

[22] Bkz., **İbn Hacer**, XIII, 336-37.

"- Ey Allah'ın Rasûlü; sanki bugün dünyaya gelmişiz gibi bize dinimizi anlat! Bugün yaptığımız ameller nedir; hakkında kalemlerin kuruduğu ve kaderlerin câri olduğu bir şeyde mi, yoksa gelecekte olacak şeylerde mi amel ediyoruz?" diye sordu. Hz. Peygamber;

"- **Hayır! Bilâkis kalemlerin kuruduğu ve kaderlerin câri olduğu şeyde"** buyurdu.

"- Öyleyse amel etmenin anlamı nedir?" diye sorunca da;

"- Siz amel edin! Herkese, ne için yaratıldı ise, o kolaylaştırılacaktır. Her amel edene, kendi ameli müyesser kılınacaktır" cevabını verdi.[23]

٧٥٨١ــ (ت ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال: قال عمر: «يا رسول الله أَرأيت ما نعمل فيه، أمر مبتدع – أو مبتدأ – أو فيما قد فُرِغَ منه؟ فقال: **فيما قد فُرِغَ منه يا ابن الخطاب، وكل مُيَسَّر، أمَّا مَنْ كان من أهل السعادة، فإنه يعمل للسعادة، وأمَّا من كان من أهل الشقاء، فإنه يعمل للشقاء»**.

وفي رواية قال: «لما نزلت **{فَمِنْهُم شَقيّ وسَعِيد}** [هود: ١٠٥] سألتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقلتُ: يا نَبيَّ الله، فعلامَ نعمل، على شيء قد فُرِغَ منه أو على شيء لم يفرغ منه؟ قال: **بل على شيء قد فُرِغَ منه، وجَرَت به الأقلام يا عُمر، ولكنّ كلّ مُيَسَّر لما خُلِقَ له»**. أخرجه الترمذي.

7.581- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edilmiştir:

"Ömer şöyle dedi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; yaptığımız ameller konusunda ne dersiniz? Yeni olan –veya başlangıç olan- bir şey midir, yoksa önceden (takdir edilip) tamamlanan bir şey midir?"

Hz. Peygamber;

"- Önceden (takdir edilip) **tamamlanan bir şeydir, ey Hattâb'ın oğlu! Herkese** (kendi işi) **kolaylaştırılır. Bahtiyarlardan olan,**

---

[23] **Müslim**, Kader, 1/8.

şüphesiz bahtiyarların işini yapar. Bedbahtlardan olan da, bedbahtların işini yapar" buyurdu.[24]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyete göre Hz. Ömer şöyle dedi:

"Onlardan kimisi bedbahttır, kimisi mes'ûd"[25] âyeti nâzil olunca Rasûlullah'a (as.) sordum:

"- Ey Allah'ın elçisi; ne üzerine amel ediyoruz? (Takdir edilip) bitirilen bir şey üzerine mi, yoksa henüz bitirilmeyen bir şey üzerine mi?" dedim. Hz. Peygamber;

"- **Bilâkis** (takdir edilip) **bitirilen ve kalemlerin** (önceden) **yazdığı şey üzerine ya Ömer! Ancak herkese, ne için yaratıldı ise, kendisine o kolaylaştırılacaktır"** buyurdu.

Hadîsi **Ebû Davud** tahric etti.

الفصل الثالث

في القدر عند الخلقة

III- YARATILIŞTA KADER

٧٥٨٢ـ (خ م د ت ـ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) قال: «حدَّثنا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم وهو الصادق المصدوق: إن خَلْقَ أحدكم يُجْمَعُ في بطنِ أُمّه أربعين يوما، ثم يكون عَلَقة مثل ذلك، ثم يكون مُضْغة مثل ذلك، ثم يَبْعَثُ الله إليه مَلَكا بأربع كلمات: بكَتْبِ رزقه وأجله وعمله، وشقي أو سعيد. ثم يَنْفُخُ فيه الروح، فوالذي لا إله غيره، إنَّ أحدَكم ليعمل بعمل أهل الجنة، حتى ما يكونُ بينه وبينها إلا ذراع، فيسبق عليه الكتابُ فيعمل بعمل أهل النار فيدخلها، وإن أحدَكم لَيَعْمَلُ بعمل أهل النار حتى ما يكونُ بينَه وبينها إلا ذراع، فيسبقُ عليه الكتابُ فيعمل بعمل أهل الجنة فيدخلها». أخرجه البخاري ومسلم والترمذي وأبو داود، وفيها زيادة «أو قدر ذراع».

---

[24] **Tirmizî**, Kader, 3/2135; Tefsir, 12/3111.

[25] Hûd, 105.

وفي رواية ذكرها رزين قال : « إذا وقعت النطفة في الرحم طارت في الرحم أربعين يوما ، ثم تكون علقة أربعين ، ثم تكون مضغة أربعين ، فإذا بلغت أن تُخلق بعث الله ملكا يُصوّرها ، فيأتي المَلَكُ بتراب بين إصبعيه فيخلطه في المضغة ، ثم يعجنه بها ، ثم يصوّر كما يؤمر ، فيقول : أذكر ، أو أنثى ؟ أشقيّ ، أم سعيد ؟ وما عمره ؟ وما رزقه ؟ وما أثره ؟ وما مصائبه ؟ فيقول الله عز وجل، ويكتب الملك ، فإذا مات ذلك الجسد دُفِنَ حيث أُخذ ذلك التراب ».

7.582- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edilmiştir:

"Kendisi doğru söyleyen ve doğruluğu tasdik edilen Allah'ın Rasûlü bize şöyle söyledi:

"- Sizden birinizin yaratılışı, annesinin karnında kırk günde tamamlanır. Sonra bunda *alaka* hâline gelir. Sonra yine bunda *mudğa* hâline gelir. Sonra Allah ona dört kelime ile; yani rızkını, ecelini, amelini ve saîd veya şakî olacağını yazmak üzere bir melek gönderir. Sonra ona rûh üflenir. Kendisinden başka ilâh olmayan Yüce Allah'a yemin olsun ki, sizden biriniz cennetliklerin amelini yapar, hatta cennetle arasında bir zira kadar bir mesafe kalır, ama sonra (yazılan) **bu kitabı öne geçer ve cehennemliklerin amelini yaparak oraya girer. Yine biriniz cehennemliklerin amelini yapar, hatta cehennemle arasında bir zira kadar bir mesafe kalır, ama sonra** (yazılan) **bu kitabı öne geçer ve cennetliklerin amelini yaparak oraya girer."**[26]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî, Müslim, Tirmizî** ve **Ebû Davud** tahric etti. Yalnız **Ebû Davud**'da; **"Bir zira veya bir zira kadar"** şeklinde bir farklılık vardır.

Rezîn'in kaydettiği bir rivâyet de şöyledir:

"Nutfe rahme düşünce, orada kırk gün dolaşır, sonra kırk günde *alaka* hâline gelir. Sonra yine kırk günde *mudğa* hâline

---

[26] **Buharî**, Kader, 1; Bed'u'l-Halk, 6; Enbiyâ, 1; Tevhîd, 28; **Müslim**, Kader, 1/1; **Ebû Davud**, Sünnet, 17/4708; **Tirmizî**, Kader, 4/2137.

gelir. Yaratılma safhasına gelince, Allah ona bir melek göndererek kendisine sûret verir. Bunun için melek, iki parmağı arasında bir toprak parçası ile gelir ve onu *mudğa*'ya karıştırır ve sonra onu yoğurur. Sonra da emredildiği şekilde ona sûret verir. Erkek mi kadın mı, şakî mi saîd mi olacağını ve ömrünü, rızkını, ecelini ve başına gelecekleri söyler. Azîz ve Celîl olan Allah söyler, melek de yazar. O insan ölünce cesedi, (anne karnında iken melek tarafından getirilmiş) **olan o toprağın alındığı yere gömülür."**

İZAH

Bazı rivâyetlerde bu hadîsin, **"Sonra ona rûh üflenir"** cümlesinden sonraki kısmın müdrec olduğu, **İbn Mes'ûd** tarafından söylendiği belirtilir. **İbn Hacer** ise sadece "**Kendisinden başka ilâh olmayan Yüce Allah'a yemin olsun ki"** şeklindeki yemin lafzının müdrec olduğunu, diğer cümlelerin ise merfû olduğunu söyleyerek farklı rivâyetleri cem etmeye çalışır.[27]

Sâdık; doğru söyleyen anlamına gelir. **Masdûk** ise; hem kendisine doğru söylenen, hem de doğruluğu tasdik olunan anlamına gelir.

"**...Yaratılışı, annesinin karnında kırk günde tamamlanır**" cümlesinde "***yucmeu***" fiili kullanılmıştır. Bu fiil, tam olarak "**toplanır**" anlamına gelir. Bir şeyin derlenip toplanması, tamamlanması anlamına geldiği için "**tamamlanır**" karşılığını verdik.

CENÎN'İN YARATILMASI

Ana rahmindeki cenînin ne zaman canlandığı meselesi, en çok tartışılan hususlardan biridir. Aşağıda temas edileceği üzere ***"misle zâlike"*** ifadesinin farklı anlaşılmasından dolayı, cenînin dört ay sonra canlandığı genel bir anlayış olarak ortaya çıkmışsa da, gerek embriyoloji biliminin bugünkü verileri ve gerek rivâyetlerin yeniden gözden geçirilmesi ile, cenînin kırk günde canlandığı anlaşılmaktadır. Nitekim **Müslim**'in **Huzeyfe b. Esîd**'den rivâyet ettiği bir hadîste; **"Nutfe ana rahminde kırk veya kırk beş gece istikrar bulduktan**

[27] Bkz., **İbn Hacer**, XIII, 322-23.

sonra, bir melek nutfeye gelir ve; *'Ya Rabbi; saîd mi, şakî mi? Erkek mi, dişi mi?'* **diye sorar. Bunlarla birlikte ameli, eseri, eceli ve rızkı yazılıp defter kapatılır"**[28] buyurulmaktadır. Burada yaratılışın ilk kırk günde tamamlandığı ve meleğin de o zaman gelip mezkür şeyleri yazdığı ifade edilmektedir. Artık ondan sonra cenînin tekâmül devresi başlamaktadır.

7584 numara ile gelecek olan hadîste de **"42 günde meleğin cenîne sûretini verdiği; kulağını, gözünü, derisini, etini, kemiğini yarattığı, erkek mi, dişi mi olacağının ve eceli ile rızkının da tespit edildiği"** belirtilmektedir. Aynı hadîsin ikinci rivâyetinde de aynı husus te'yîd edilmektedir.

İzahına çalıştığımız hadîsin ilk cümlesindeki **"Sizden birinizin yaratılışı, annesinin karnında kırk günde tamamlanır"** ifadesi de yaratılışın bu süre içinde tamamlanıp bitirildiğini göstermektedir.

Bütün bu rivâyetler, cenînin 40 gün sonunda insan olarak uzuvlarının yaratıldığını göstermektedir. Şüphesiz bu sırada cenîn canlı olmalıdır. Onun rahme konan cansız bir biblo olduğunu düşünmek makul gözükmemektedir. Onun cansız olduğu kabul edilecek olursa, cansız bir nesnenin büyümesini, gelişip tekâmül etmesini izah zordur. Çünkü canlı olmayan bir şeyin gelişmesi ve büyümesi söz konusu olamaz. Hadîslerde belirtildiği üzere kırk gün sonunda cenînin gözü-kulağı, eti-kemiği teşekkül ettiğine, hatta cinsiyeti bile belirlendiğine göre, onun canlı olması gerekir. Kaldı ki nutfe de canlı hayvancıklardan ibarettir.

Prof. Cevat Babuna da bu konuda şunları söylemektedir:

"Kırk günlük bir gebelikte bebeğin bütün uzuvları şekillenir. O kadar şekillenir ki, kalbi atmaya başlar, eli, ayağı, parmakları, ağzı, burnu, gözleri teşekkül etmiş olur... Bugün elimizde bulunan ultrasonografi gibi aletler sayesinde kırk günlük bir bebekte kalp atışlarının başladığını biliyoruz. Kalp attığına göre kollar, bacaklar, beyin, göz, kulak teşekkül ettiğine göre, canlılık bu hadîse de uygun olarak kırk günde başlamaktadır... Bir insanın gözleri teşekkül

---

[28] **Müslim**, Kader, ½.

ederken aynı zamanda kalbi şekilleniyor. Aynı zamanda, yani aynı 40 gün içersinde akciğerleri, böbreği vs. oluşmaktadır."[29]

Bir kısım ulema da, nutfenin rahme düşmesini müteakip altıncı günün sonunda uzuvların yaratılmaya başlandığını ve kırk gün sonunda da uzuvların tamamlandığını belirtirler. Bugünkü embriyoloji verileriyle de bu husus doğrulanmaktadır.

Yukarıdaki metinde **"bunda"** diye tercüme ettiğimiz ibarenin aslı ***"misle zâlike"***dir. Bu rivâyetin en çok tartışılan ve farklı anlayışların ortaya çıkmasına yol açan ibaresi bu cümledir. Çünkü ***"misle zâlike"*** ibaresini ulemanın ekserisi, **"yine o kadar bir zamanda"**, yani kırk günde diye anlamışlardır. Dolayısıyla cenînin canlanması için üç tane kırk günün geçmesi gerektiği sonucunu çıkarmışlardır. Ancak ***"misle zâlike"*** ifadesi, daha önce geçen **"kırk gün"** sayısının ikinci, üçüncü defa katlanması manasına gelebileceği gibi, böyle bir katlanma söz konusu olmaksızın önceki sayının tekrarı kastedilerek söylenmiş olması da muhtemeldir. Bu durumda cümle **"bu sürede"**, yani yine aynı kırk gün içinde anlamına gelir. Böyle olunca cenînin, üç defa kırk günde, yani dört ayda canlandığı değil, ilk kırk günde muhtelif evrelerden geçerek canlandığı sonucu çıkar. Bu durumda muhtemelen bu ifadenin tekrarı ile, rahme düşen bir meni damlasından bütün unsurlarıyla bir insan yaratılması için sadece kırk gün yetmektedir, kırk günde bir damla meniden insan yaratılıp tamamlanmaktadır anlamında ilahî kudrete dikkat çekilmiş olmaktadır.

Hadîsteki **"Sonra... Sonra..."** cümleleri, muhtemelen tertip manasında değildir. Tertip manasında olmadığı kabul edilirse, mesele kalmaz. Ama mutlaka tertip manasına geldiği düşünülecek olursa, o zaman bu ifadeyi, cenînin ana karnında çıplak gözle de görülebilecek derecedeki hareket kabiliyetine hamletmek gerekir.

Cenînin canlanması ile ilgili rivâyetlerde verilen sayılarda da bazı farklılıklar görülmektedir. Bunlar; 40, 42, 43, 45 ve kırk küsür

---

[29] Bkz., Prof. Dr. Cevat Babuna, **Kürtaj cinayettir**, Sağlığınız Dergisi, Aralık, 1996, sayı, 1, s., 35-37.

şeklinde nakledilmektedir. Farklılıkları, canlanmanın ceninden cenine değişebileceği şeklinde izah etmek mümkün olduğu gibi, râvîlerin rakamı iyi zapt edemediklerine hamletmek de mümkündür.

Hadîste geçen ***"nutfe"***; meni, ***"alaka"***; kan pıhtısı, ***"mudğa"*** da; bir çiğnem et parçası anlamına gelir. Bu ifâdeler, meninin rahme düşmesini müteakip cenînin oluşması sırasında geçirdiği evrelerdir.

Burada tartışılan ve ihtilafa yol açan lafızlardan biri de *"alaka"*dır. Bu kelime ilk nazarda **'kan pıhtısı'** anlamına gelir ve genellikle de böyle karşılık verilmiştir. Ancak lügatte **'asmak, asılmak, takılmak'** anlamına da gelen bu kelimeyi, rahme inen meninin, tıpkı tohumun çimlenip kök salarak toprağa tutunması gibi, anne yumurtasıyla birleştikten sonra geçirdiği istihale ile rahmin cidarına asılıp kalması şeklinde anlamak da mümkündür. Çünkü ***"alaka"*** kelimesinin bir anlamı da asılmaktır. Nitekim buradan türetilen "**muallak**" sözcüğü de asılı, bağlı anlamına gelir.

Prof. Babuna da; **"İnsan hayatında *'pıhtı'* diye bir safha yoktur. *'Alaka'* kelimesi, *'pıhtı'* ve *'çengellenme'* manasına gelmektedir, fakat burada *'çengellenme'* manası kastedilmiştir. Bugün elektron mikroskopuyla *'çengellenme'* anlamını doğrulayabiliyoruz"** demektedir.

Nihayet yaratılışının tamamlanmasını müteakip bir melek tarafından cenîne rûh üflenir ve cenîn canlanır. Kendisine rûh üflenirken, aynı zamanda kader sayfası da açılır ve ameli, rızkı, eceli, cennetlik mi yoksa cehennemlik mi olacağı yazılır ve bu da onun kaderi olur.

٧٥٨٣ـــ (خ م ـــ أنس بن مالك رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «**وَكَّلَ الله بالرَّحم ملَكا ، فيقول : أى ربِّ نطفة ؟ اي ربِّ علقة ؟ أي ربِّ مُضّغَة ؟ فإذا أراد أن يقضي خلْقَها ، قال :يا ربِّ ، أذكَر ، أم أنثى ؟ أشقيّ ، أم سعيد ؟ فما الرزق ؟ فما الأجل ؟ فيُكتب ذلك في بطن أمه** ». أخرجه البخاري ومسلم.

7.583- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Yüce Allah, rahimde bir melek görevlendirmiştir. Melek;

"- Ey Rabbim, nutfe! Ey Rabbim, alaka! Ey Rabbim mudğa!" der. Yüce Allah onu yaratmak istediğinde, melek;

"- Ey Rabbim, erkek mi kız mı? Şakî mi saîd mi? Rızkı nedir? Eceli nedir?" diye sorar. İnsan annesinin karnında iken bunlar yazılır."[30]

٧٥٨٤ـ (م ـ عامر بن واثلة رحمه الله) أنه سمع عبد الله بنَ مسعود يقول: « الشقيّ من شَقيَ في بَطن أمه ، والسعيد مَنْ وُعظ بغيره ، فأتى رجلا من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم يقال له: حذيفة بنُ أسيد الغفاري ، فحدَّثهُ بذلك من قول ابن مسعود، فقال له : وكيف يشقى رجل بغير عمل ؟ فقال له الرجل : أتعْجَبُ من ذلك ؟ فإني سَمِعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : **إذا مَرَّ بالنطفة ثنتان وأربعون ليلة ، بعَثَ الله إليها ملكا فصوَّرَها ، وخَلَقَ سمعها ، وبصرَها ، وجلدَها ، ولحمها ، وعظامها ، ثم قال : يا رب ، أذكر ، أم أنثى ؟ فيقضي ربُّك ماشاء ، ويكتبُ المَلَكُ ، ثم يقول : يا رب ، أجلُه ؟ فيقول ربُّك ما شاء ، ويكتب الملك ، ثم يقول : يا رب رزْقُه؟ فيقضي ربك ما شاء ويكتب الملك ثم يخرج المَلَكُ بالصحيفة في يده، فلا يزيد على [ما] أمر ولا ينقص**».

وفي رواية قال : « دَخلْتُ على أبي سَرِيحَةَ ، حُذَيفة بن أُسيد الغفاري فقال : سَمِعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم بأذنيَّ هاتين يقول : **إنَّ النطفةَ تقع في الرحم أربعين ليلة ، ثم يَتصوَّرُ عليها المَلَكُ** - قال زهير أبو خيثمة : حَسِبْتُهُ قال : **الذي يخلقها – فيقول : يا ربِّ ، أذكَر ، أو أنثى؟ فيجعله الله ذكرا أو أنثى ، ثم يقول : يا رب ، أسَويّ ، أو غير سَوي ؟ ثم يقول : [يا ربِّ] ما رزقُه، ما أجلُه ؟ ثم يجعله الله شقيا أو سعيدا**».

وفي أخرى رفع الحديث إلى النبي صلى الله عليه وسلم :« **أن ملكا مُوكَّلا بالرحم ، إذا أراد الله عز وجل أن يخلُق شيئا ، بإذن الله لِبضع وأربعين ليلة**...» ثم ذكر نحوه. أخرجه مسلم.

---

[30] **Buharî**, Kader, 1; Hayız, 18; Enbiyâ, 1; **Müslim**, Kader, 1/5.

7.584- Âmir b. Vâsile anlatıyor:

"Abdullah b. Mes'ûd'un şöyle söylediğini işittim:

"Şakî, annesinin karnında iken şakî olandır. Saîd de başkasından ibret alandır."

Bunu duyan Âmir, hemen Rasûlullah'ın (as.) ashâbından Huzeyfe b. Esîd el-Ğifârî adında birine gitti, İbn Mes'ûd'un sözünü ona söyledi ve sonra da;

"- İnsan hiçbir amel işlemeden nasıl şakî olur?" diye sordu. Huzeyfe de;

"- Buna hayret mi ediyorsun? Ben, Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"Nutfenin üzerinden kırk iki gece geçince Allah ona bir melek gönderir ve o nutfeyi şekillendirir; onun kulağını, gözünü, derisini, etini ve kemiğini yaratır. Sonra melek;

***"- Ya Rabbi, erkek mi, kadın mı?"* diye sorar. Rabbin dilediğini hükmeder, melek de yazar. Sonra tekrar;**

***"- Ya Rabbi, eceli?"* diye sorar. Rabbin dilediğini söyler, melek de yazar. Sonra tekrar;**

***"- Ya Rabbi, rızkı?"* diye sorar. Rabbin yine dilediğini hükmeder ve melek de yazar. Sonra melek,** (yazdığı) **sahifesi elinde olduğu halde çıkar. Artık emrolunduğuna ne bir şey ilave edebilir, ne de eksiltebilir."**[31]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Ebû Sarîha Huzeyfe b. Esîd el-Ğifârî'nin yanına gittim. O dedi ki:

"Şu iki kulağımla Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"Nutfe rahme kırk gecede düşer. Sonra melek ona şekil verir. – Züheyr Ebû Hayseme, zannediyorum onu yaratır dedi diye rivâyet etti-. **Sonra;**

***"- Ya Rabbi, erkek mi, kadın mı?"* diye sorar. Allah da onu erkek veya kadın kılar. Sonra yine;**

---

[31] **Müslim**, Kader, 1/3-4.

"- Ya Rabbi, (uzuvları) tam mı olacak, yoksa sakat mı?" **diye sorar. Sonra;**

"- Ya Rabbi, rızkı ne olacak? Eceli ne olacak? Ahlâkı ne olacak?" **diye sorar. Sonra da Allah onu şakî veya saîd yapar."**

Başka bir rivâyette de hadîsi Hz. Peygamber'e ref' ederek, onun şöyle söylediğini zikreder:

"Şüphesiz rahimde görevli bir melek vardır; Azîz ve Celîl olan Allah, kendi izniyle bir şey yaratmak istediğinde, onu kırk küsür gece içinde gönderir..."

Bunları **Müslim** tahric etti.

٧٥٨٥ــ (ت ــ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) قال: «قام فينا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم مقاما، فقال: **لا يُعدي شيء شيئا**، فقال أعرابي: يا رسول الله، فما بالُ الإبل يأتيها البعيرُ الأجربُ الحشَفة بذنبه فيُجربُها كلَّها؟ فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **فمَنْ أجربَ الأول منها؟ ألا لا عَدْوى ولا صَفَر، إن الله خَلَقَ كلَّ نَفْس و كَتَبَ حياتَها ورِزْقَها ومصائبها ومحابَّها»**. أخرجه الترمذي.

7.585- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) aramızda ayağa kalktı ve;

"- Hiçbir şey kendiliğinden başkasına sirâyet etmez" dedi. Bir bedevî de;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; haşefesi uyuzlu bir erkek deveyi ahıra sokuyoruz,[32] sonra da hepsini uyuz yapıyor, bu nasıl oluyor?" deyince, Hz. Peygamber şu karşılığı verdi:

---

[32] **Câmiu'l-Usûl**'de " بذنبه ", yani "kuyruğu ile" anlamına gelecek şekilde kaydedilen bu kelime, **Tirmizî**'de ve **Ârızatu'l-Ahvezî**'de " نُدْنِبُهُ ", yani **"deveyi ahıra sokarız"** anlamına gelecek şekilde zaptedilmiştir. **Câmiu'l-Usûl**'deki şekliyle cümle; **"kuyruğu ile haşefesi uyuzlu deve gelir ve hepsini uyuzlu yapar"** anlamına gelir. **Tirmizî**'deki şekli ile ise; **"haşefesi uyuzlu bir deveyi ahıra sokarız..."** anlamına gelir. Biz de tercümede **Tirmizî**'deki aslını tercih ettik. Zaten kelimenin yazılışında harf itibariyle tam anlamıyla bir aynîlik bulunduğu, farklılığın da sadece harflerin noktalarından ibaret olduğu görülmektedir.

"- O develerin ilkini kim uyuz yaptı? Şunu bilin ki, ne *advâ* ve ne de *safer* vardır! Şüphesiz Allah her canlıyı yaratmış; onun hayatını, rızkını, başına gelecek musibetleri ve sevineceği şeyleri yazmıştır."[33]

İZAH

Haşefe; erkeklik uzvunun başı anlamına gelir.

Advâ; hastalığın bir insandan diğerine sirâyet etmesi anlamına gelir. Hz. Peygamber burada hastalığın kendiliğinden sirâyet edemeyeceğini söylemektedir. Halbuki hastalığın yayılmasını önlemek için karantinayı emreden de O'dur. Öyleyse burada Hz. Peygamber, kaza ve kaderle ilgili bir hususu zihinlere yerleştirmek için bu sözü söylediği ve hastalığın sirâyetinin de ilâhî takdirin gereği olduğunu anlatmak istediği ortaya çıkmaktadır. Hastalığı indiren Allah olduğu gibi, canlıların hasta olması ve hastalığın bulaşması da ilâhî takdirin izni ve bilgisi dahilindedir. Muhtemelen bu sözde câhiliye Araplarının, sirâyetin kendiliğinden olduğu ve ilâhî takdirin bunda rolü bulunmadığı şeklindeki inançlarının da etkisi vardır. Nitekim bedevînin sorusuna Hz. Peygamber'in soru ile karşılık vermesi de ilginçtir. O'nun; **"Peki birincisini kim uyuz yaptı?"** şeklindeki sorusu ile **"bu sirâyet işini ilk kim başlattı?"** demek istemiştir. Yani hastalığı ilk kim başlattı? İlk deveye hastalığı kim bulaştırdı? Bu soruya ancak, **"şüphesiz ki Allah bulaştırdı"** diye cevap verilir. Çünkü her şeyi yaratan O'dur. İşte kaza ve kader konusunda Hz. Peygamber'in söylemek istediği de budur.

Safer; bilindiği üzere yılın aylarından birinin adıdır. Ama burada onunla daha başka bir şey kastedilmiş olmalıdır. **Buharî**, onun bir karın hastalığı olduğunu söylemektedir. **Ebû Ubeyde**'ye göre, midede bulunan bir solucandır ve Araplar onun uyuzdan daha bulaşıcı olduğuna inanırlardı. Bazılarına göre de karında bulunan ve insanın ölümüne yol açan bir kurtçuktur. Hasılı bu kelime ile de Hz. Peygamber, ya midedeki kurdun hastalığı bulaştıran hakiki âmil olduğu inancını, ya da insanları öldürenin karındaki bir kurtçuk

---

[33] **Tirmizî**, Kader, 9/2143.

olduğu inancını reddetmekte, bütün bunlarda gerçek âmilin Yüce Allah olduğunu söylemektedir. Solucan, kurtçuk veya genel adıyla mikrop, hastalık veya ölüm için sadece sebep ve vesiledir.

٧٥٨٦ـ (أنس بن مالك رضي الله عنه) أنّ رَسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «إنَّ رُوحَ القُدسِ نَفَثَ فِي رُوعِي أنه لن تَمُوتَ نفس حتى تستكمل رزقها وأجَلَها». أخرجه....

7.586- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Muhakkak Rûhulkudüs, hiçbir canlının rızkını ve ecelini tamamlamadan ölmeyeceğini kalbime ilhâm etti."[34]

٧٥٨٧ـ (م ط – طاوس اليماني) قال : أدركت ناسا من أصحاب رسول الله يقولون : كلُّ شيء بقَدَر ، قال : وسمعتُ ابن عمر يقول : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «كل شي بقدر حتى العَجْزُ والكَيْسُ». أخرجه مسلم ، والموطأ.

7.587- Tavus el-Yemanî şöyle dedi:

"Rasûlullah'ın (as.) ashâbından bazılarına yetiştim, onlar;

"Her şey kaderledir" diyorlardı. İbn Ömer'in de, Rasûlullah'dan (as.) naklen şöyle dediğini duydum:

"Her şey kaderledir; hatta âcizlik ve dirâyet bile!.."[35]

---

[34] Hadisi **Rezîn** ilave etti. Bu rivâyet bazı farklı lafızlarla **Taberî**, XVI, 53; **İbn Kesîr**, I, 124; IV, 122 ve **Keşfu'l-Hafâ**, I, 155, 268'de rivâyet edilmiştir.

[35] **Müslim**, Kader, 4/18; **Muvatta**, Kader, ¼.

الفصل الرابع

في القدر عند الخاتمة

IV- HAYATIN SONU VE KADER

٧٥٨٨ــ (ت ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «إذا أراد الله بعبد خيرا استعمله ، فقيل له : كيف يستعمله يا رسول الله ؟ قال : يُوَفِّقُهُ لعمل صالح قبل الموت». أخرجه الترمذي

7.588- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Yüce Allah bir kulun hayrını dilediği zaman, onun amel etmesini sağlar."

Kendisine;

"- Onun amel etmesini nasıl sağlar, ey Allah'ın Rasûlü?" diye soruldu.

"- Ölmeden önce onu sâlih amel işlemeye muvaffak kılar" buyurdu.[36]

İZAH

İnsanın özellikle hayatının son dönemlerindeki hâli, onun ebedî hayatı için bir ölçü olarak kabul edilmiştir. Eğer hayatının sonuna doğru kendisini düzeltmiş ve sâlih bir çizgiye gelmişse, sâlihlerden olacağı kuvvetle ümit edilir. Bu ümidi te'yîd eden hadîsler vardır. İşte yukarıdaki rivâyet de onlardan biridir. Bir insanın hayatının sonlarına doğru kendine çeki-düzen vermesi, şüphesiz ki Yüce Allah'ın büyük bir lütfu ve keremidir.

٧٥٨٩ــ (م ــ أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « إن الرجلَ ليعمل الزمنَ الطويلَ بعمل أهل الجنة ، ثم يُخْتَمُ له عمله بعمل أهل النار ، وإنَّ

---

[36] **Tirmizî**, Kader, 8/2142.

الرجلَ ليعملُ الزمنَ الطويلَ بعملِ أهلِ النارِ ثم يُختمُ له عملُه بعملِ أهلِ الجنة ». أخرجه مسلم.

7.589- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Bazı insan vardır ki, uzun süre cennetliklerin amelini işler, ama sonra hayatı cehennemliklerin amelini işleyerek son bulur. Bazısı da uzun süre cehennemliklerin amelini işler, ama sonra hayatı cennetliklerin ameli ile son bulur."[37]

الفصل الخامس

في الهدى والضلال

V- HİDÂYET VE DALÂLET

٧٥٩٠ — (ت ـ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «إنَّ الله خَلَقَ خَلْقَهُ في ظُلْمَةٍ ، فألقى عليهم من نُورِهِ ، فمن أصابه من ذلك النور اهتدى ، ومن أخطأه ضَلَّ ، فلذلكَ أقول : جَفَّ القلم على علم الله ». أخرجه الترمذي.

7.590- Abdullah b. Amr b. Âs'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Yüce Allah mahlûkatı bir karanlık içinde yarattı. Sonra onlara kendi nurundan (bir ışık) **saldı. O nur kime isabet etmişse hidâyet bulur. İsabet etmeyen de dalâlette kalır. İşte bunun için ben** ***'Allah'ın ilmi üzere kalem kurudu'*** **diyorum."**[38]

İZAH

"Kalem kurudu" cümlesi, Allah'ın ezeldeki ilmi değişmez anlamına gelir. Yüce Mevlâ ezelde neyi takdir edip hükmetmişse,

---

[37] **Müslim**, Kader, 1/11.

[38] **Tirmizî**, İman, 18/2642.

aynen tecelli eder, hiçbir şey onu değiştiremez. Her şey O'nun ezelî ilmine uygun olarak cereyan eder. İnsanların hidâyet veya dalâlet üzere olmaları da, O'nun ilmine muvâfık düşmektedir.

İnsanların karanlık içinde yaratılmalarından maksadın ne olduğu açık değildir. Bazılarına göre insanı kötülüğe sevk eden şehevî ve nefsî duygulardır.

Allah'ın nurunun isâbetiyle hidâyete ermek veya dalâlete düşmek ifâdesi de, muhtemelen kaderle alakalı temsilî bir cümledir. Hidâyetin ve dalâletin de yine Allah'tan geldiğini ifâde etmektedir.

٧٥٩١ــ (ط ــ عمرو بن دينار رحمه الله) قال : سمعت ابنَ الزبير يقول في خطبته « إن الله هو الهادي والفاتن». أخرجه الموطأ.

7.591- Amr b. Dînar'dan rivâyet edilmiştir:

"**İbnu'z-Zübeyr**'in hutbede şöyle söylediğini duydum:

"Hidâyet veren de, fitneye düşüren de muhakkak ki Allah'tır."[39]

الفصل السادس

في الرضى بالقدر

VI- KADERE RIZA

٧٥٩٢ــ (ت ــ سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **مِنْ سعادةِ ابنِ آدمَ : رضاه بما قضى الله ، ومِنْ شقاوةِ ابنِ آدمَ : تركُه استخارةَ الله ، ومِنّ شقاوة ابن آدم : سَخطُهُ بما قَضَى الله** ». أخرجه الترمذي.

7.592- Sa'd b. Ebî Vakkas'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

---

[39] **Muvatta**, Kader, 1/5.

"Allah tarafından takdir edilen kazâya rıza göstermesi, Âdemoğlunun mutluluk sebeplerindendir. Allah'tan hayır dilemeyi (istihâreyi) **terk etmesi ise, Âdemoğlunun bedbahtlık sebeplerindendir. Allah tarafından takdir edilen kazâdan hoşnut olmaması da Âdemoğlunun bahtsızlık sebeplerindendir."**[40]

İZAH

Tirmizî bu rivâyetin garîb olduğunu söylemektedir. Râvîsi **Muhammed b. Ebî Humeyd,** hadîsçiler nazarında kuvvetli biri değildir.

İlahî takdire rıza göstermek, her şeyden önce insanı rûhen rahatlatır. İçindeki tasayı, vesveseyi ve endişeyi büyük ölçüde izâle eder. Kendisi üzerine düşeni yapmak ve neticeyi de Allah'a havâle etmek suretiyle gönül huzuruna erer. İşte bundan dolayı kazâya rıza mutluluk sebebidir. Bunun aksi de insan için sıkıntı ve üzüntü sebebidir. İlâhî takdire teslim olmayan insan, meydana gelen olaylar karşısında devamlı bir endişe, sıkıntı ve huzursuzluk içinde olur. Şüphesiz bu da insan için bir rahatsızlık sebebidir. Kaldı ki bu tutum, takdîrin değişmesini de sağlamamaktadır.

Ayrıca insanın Allah'tan devamlı hayrı talep etmesi de, onun Allah'a olan bağlılığını sürekli ve canlı tutar. Bu da hem onun ilâhî takdire razı olmasını sağlar ve hem de Allah'ın kendisine yardım etmesine ve yol göstermesine vesile olur.

٧٥٩٣ـ (م ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «**المؤمن القويُّ خيْر وأحبُّ إلى الله من المؤمن الضعيف ، وفي كلّ خير ، احرِصْ على ما ينفعك ، واستعن بالله ولا تعجزْ ، وإن أصابك شيء فلا تقُل : لو أنّي فعلتُ لكان كذا وكذا ، ولكن قل : قدّر الله وما شاء فعَل ، فإن « لو » تفتحُ عمَلَ الشيطان** ». أخرجه مسلم.

---

40 **Tirmizî**, Kader, 15/2151.

7.593- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Kuvvetli mü'min, Allah katında zayıf mü'minden daha hayırlı ve daha sevgilidir. Bununla birlikte mü'minlerin hepsinde hayır vardır. Sen, sana faydalı olan şeye karşı arzulu ol! Allah'tan yardım iste ve acziyet gösterme! Başına bir belâ gelecek olursa; *'Keşke şöyle yapsaydım, şöyle olurdu'* deme! Ama *'Allah takdîr buyurdu; O diledi ve yaptı'* de! Çünkü *'keşke'* sözcüğü, şeytanın ameline kapı açar."[41]

İZAH

Bu hadîs İslâm'ın realist tabiatını göstermektedir.

Kuvvetten maksat, nefsin azîmet ve niyetidir. Azimli, sebatkâr, sabırlı olmaktır. Olaylar karşısında yıkılmamaktır.

Âcizlik de, Allah'a itaat ve ondan yardım istemek konusunda tembellik olduğu kadar, zaafiyet göstermek, hemen teslim olmak, hayatın güçlükleriyle savaşmamaktır.

الفصل السابع

في حكم الأطفال

VII- ÇOCUKLARIN HÜKMÜ

٧٥٩٤ــ (م د س ــ **عائشة** رضي الله عنها) قالت : « تُوُفِّيَ صَبِي ، فقلتُ : طُوبى له، عُصْفُور من عصافير الجنة ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **أوَلاَ تدرينَ أن الله خَلَقَ الجنةَ ، وخلق النار ، فخلق لهذه أهلا ولهذه أهلا؟**».

وفي رواية قالت: «دُعِيَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إلى جنازةِ صَبِيّ من الأنصار، فقلتُ: يا رسولَ الله ، طوبى لهذا، عُصفور من عصافير الجنة، لم يعمل السُّوءَ، ولم يدركْهُ، فقال: **أو غير ذلك يا عائشة، إن الله خَلَقَ للجنة أهلا ، خَلَقَهُمْ لها وهم في أصلاب** آبائهم ،

---

[41] **Müslim**, Kader, 8/34.

وخلق للنار أهلا، خلقهم لها وهم في أصلاب آبائهم». أخرجه مسلم. وأخرج أبو داود
والنسائي الثانية ، وقالا فيه: «طوبى لهذا ، لم يعمل سوءا و لم يدر به ».

7.594- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:

"Bir sabî ölmüştü. Ben;

"- Müjdeler olsun ona, cennetteki serçelerden biri oldu!" dedim. Hz. Peygamber;

"- Yüce Allah'ın cenneti de, cehennemi de yarattığını ve hem cennet için, hem de cehennem için insanlar yarattığını bilmiyor musun?" dedi.[42]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Hz. Âişe şöyle anlatır:

"Rasûlullah (as.), Ensâr'dan bir sabînin cenazesine çağırılmıştı. Ben;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; ona ne mutlu! Cennet serçelerinden biri oldu. Ne kötülük işledi, ne de onu tanıdı!" dedim. Hz. Peygamber şöyle söyledi:

"- Bundan başka bir sözün yok mu, ya Âişe! Hiç şüphe yok ki Allah, cennet için insanlar yarattı; onlar henüz babalarının sulblerinde iken kendilerini cennet için yaratmıştı. Kezâ cehennem için de insanlar yarattı; onlar da henüz babalarının sulblerinde iken kendilerini cehennem için yaratmıştı."

Bunların **Müslim** tahric etti.

Ebû Davud ve **Nesaî** de ikinci rivâyeti tahric ettiler. Onların rivâyetinde Hz. Âişe'nin sözü; *"Ona ne mutlu! Hiçbir kötülük yapmadı ve onu bilmedi de!"* şeklindedir.

İZAH

Bu rivâyette **Hz. Âişe,** bulûğa ermeden ölen Müslümanların çocuklarının cennete gireceğini söylüyor, Hz. Peygamber de sanki kesin konuşulmaması anlamında ihtiyatlı bir yaklaşım sergiliyor.

---

[42] **Müslim**, Kader, 6/30; **Ebû Davud**, Sünnet, 18/4713; **Nesaî**, Cenâiz, 58.

Müslüman çocukların cennetlik olduğunu ifâde eden rivâyetler pek çoktur. Buna binâen âlimler, onların cennetlik olduğunda müttefiktirler. Kaldı ki akıl da bunu kabul eder. Sorumluluk çağına gelmemiş ve hiçbir günah işlememiş birinin cehenneme girmesi Allah'ın adâleti ile de bağdaşmaz. Yukarıdaki rivâyette geçen ihtiyatlı ifâde ise, insanların cennetlik veya cehennemlik oldukları konusunda kesin yargıda bulunmaktan kaçınmak gerektiği anlamına hamledilmelidir.

٧٥٩٥ــ (د ــ **عائشة** رضي الله عنها) قالت: قلتُ: «يا رسولَ الله ذراري المؤمنين؟ فقال: **من آبائهم**؟ فقلت: يا رسول الله بلا عمل؟ قال: **الله أعْلَمُ بما كانوا عاملين**، قلتُ: يا رسولَ الله، فذراريّ المشركين؟ قال: **من آبائهم** فقلت: بلا عمل؟ قال: **الله أعلم بما كانوا عاملين**». أخرجه أبو داود.

7.595- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:
Dedim ki:
"- Ey Allah'ın Rasûlü; mü'minlerin zürriyetleri ne olacak?"
"- Babalarına tâbi olacaklar" buyurdu.
"- Hiç amel işlemedikleri halde mi, ey Allah'ın Rasûlü?"
"- Onların ne amel işleyeceklerini Allah çok iyi bilir."
"- Ey Allah'ın Rasûlü; peki müşriklerin zürriyetleri ne olacak?"
"- Onlar da babalarına tâbidirler."
"- Hiç amel işlemedikleri halde mi?"
"- Onların ne amel işleyeceklerini Allah çok iyi bilir."[43]

İZAH

"Onların ne amel işleyeceklerini Allah çok iyi bilir" cümlesini **Hattâbî,** sanki bu konuda hüküm verilemeyeceği, bunun Allah'a ait ve sadece O'nun bileceği bir mesele olduğu manasına hamleder. Ancak **İbnu'l-Esîr** bunu doğru bulmaz ve bu cümleye, **'şayet yaşasalardı o çocukların babaları gibi olacaklarını Allah biliyor'** şeklinde mana verir. Kaldı ki, **"Onlar babalarına tabidirler"** ifâdesi

[43] **Ebû Davud**, Sünnet, 18/4712.

de, bu cümleyi **Hattâbî** gibi anlamayı engellemektedir. Onların ne olacaklarını Allah'tan başka kimse bilmiyorsa, babalarına tâbi olacakları nasıl biliniyor?

Bu cümlenin izahı sadedinde olmak üzere, Müslümanların çocuklarının hem dünya ve hem de âhiret açısından, gayr-ı müslimlerin çocuklarının ise sadece dünya açısından anne-babalarına tâbi oldukları görüşü, âlimlerin birçoklarından nakledilmiştir

Daha önce geçen 56 numaralı hadîste herkesin kemâle erip imanını açıklayıncaya kadar bu din üzere olduğu; anne-babasının sonradan onu Yahudi, Hıristiyan veya Mecûsî yaptığı belirtilmekte idi. Bu rivâyete göre, gayr-ı müslim çocukların da reşîd oluncaya kadar bu din üzere olduklarını, reşîd olmadan önce ölenlerin de bu din üzere öldüklerini kabul etmek gerekir. Gayr-i müslim çocukların durumu hakkında ileri sürülen görüşleri ve delillerini 56 numaralı hadîsin izahında kaydettiğimiz için burada onları tekrar etmeyeceğiz. Yalnız şu kadarını söyleyelim ki, mükellef olmayan insanları Allah'ın cezalandıracağını düşünmek, makûl gözükmemektedir.

٧٥٩٦ـ (خ م د س ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال « سُئِلَ النبي صلى الله عليه وسلم عن أولاد المشركين ؟ فقال : الله إذ خَلَقَهُمْ أعْلَمُ بما كانوا عاملين ». أخرجه البخاري ومسلم وأبو داود والنسائي.

7.596- Abdullah b. Abbas şöyle dedi:

"Rasûlullah'a (as.) müşriklerin çocukları soruldu;

"Allah onları yarattığında nasıl amel edeceklerini de çok iyi biliyordu" cevabını verdi.[44]

٧٥٩٧ـ (خ م س ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : « سُئِلَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم عن أطفال المشركين ، عَمَّنْ يموت منهم وهو صغير ؟ قال : **الله أعلم بما كانوا عاملين** ».

[44] **Buharî**, Kader, 3; Cenâiz, 93; **Müslim**, Kader, 6/28; **Ebû Davud**, Sünnet, 18/4711; **Nesaî**, Cenâiz, 60.

وفي أخرى « سُئِلَ عن ذَرَارِيِّ المشركين... » الحديث. أخرجه البخاري [ومسلم] والنسائي.

7.597- Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah'a (as.) müşriklerin, küçükken ölen çocuklarının durumu soruldu;

"Onların nasıl amel edeceklerini Allah çok iyi bilir" dedi.[45]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette; "Rasûlullah'a (as.) müşriklerin zürriyetleri soruldu..." diye devam eder.

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Nesaî** tahric etti.

الفصل الثامن

في مُحَاجَّة آدم وموسى

VIII- HZ. ÂDEM İLE HZ. MUSA'NIN TARTIŞMASI

٧٥٩٨ـــ (خ م ط د ت ـــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم قال : «**حاجَّ آدمُ مُوسى ، فقال : أنتَ الذي أخرجتَ الناسَ من الجنة بذنبك وأشقيتهم ؟ قال : فقال آدمُ لموسى : أنتَ الذي اصطفاك الله برسالاته وبكلامه أتلُومني على أمْرٍ كتَبهُ الله عليَّ قَبْلَ أنْ يَخْلُقَني ؟ أو قدَّرَهُ عَلَيَّ قبل أن يَخْلُقَني** ؟ قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **فحجَّ آدم موسى** ».

وفي رواية قال: «**احتجَّ آدم وموسى، فقال موسى: يا آدم، أنتَ أبونا خيَّبْتنا وأخرجتنا من الجنة، فقال له آدم: أنتَ موسى اصطفاكَ الله بكلامه، وخَطَّ لك بيده، أتَلُومني على أمر قدَّرهُ الله عليَّ قبل أن يخلقني بأربعين عاما**؟ قال النبي صلى الله عليه وسلم: **فَحَجَّ آدمُ موسى، [فحجَّ آدم موسى]**».

---

[45] **Buharî**, Kader, 3; Cenâiz, 93; **Müslim**, Kader, 6/26-27; **Nesaî**, Cenâiz, 60.

وفي أخرى قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « احتَجَّ آدمُ وموسى ، فقال له موسى : أنت آدم الذي أخرَجَتْ خطيئتكَ من الجنّة ؟ »

وفي رواية :« أخرجْتنا وذريتك من الجنة، قال : أنت موسى ؟ أليس الله اصطفاك برسالاته وبكلامه ، ثم تلومني على أمر قد قُدِّرَ عليَّ قبلَ أن أخلَقَ ؟ ».

وفي أخرى « قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : التقى آدمُ وموسى ، قال موسى : أنت الذي أشقيتَ الناس ، وأخرجتهم من الجنة ؟ قال آدم : أنتَ الذي اصطفاكَ الله برسالاته واصطنعك لنفسه، وأنزل عليك التوراة ؟ قال : نعم ، قال : فوجدتها ، كتب عليَّ قبل أن يخلقني ؟ قال : نعم ، فحجَّ آدم موسى ». أخرجه البخاري ومسلم.

ولمسلم : « أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : تحاجَّ آدمُ وموسى ، فقال له موسى : أنتَ آدمُ الذي أغويتَ الناس ، وأخرجتهم من الجنة ؟ فقال آدم : أنتَ الذي أعطاه الله علْمَ كل شيء، واصطفاه برسالاته ؟ قال :نعم ، قال : فتَلُومُني على أمر قدِّرَ عليّ قبل أن أُخلق ؟ ».

وفي أخرى له قال : « احتجَّ آدم وموسى عند ربهما ، فحجَّ آدم موسى، قال موسى : أنتَ آدمُ الذي خلقك الله بيده ، ونفخ فيك من روحه ، وأسجد لك ملائكته وأسكنك في جَنّته ، ثم أهْبَطْتَ الناس بخطيئتك إلى الأرض ؟ قال آدم : أنت موسى الذي اصطفاك الله برسالته وبكلامه ، وأعطاك الألواح فيها تبيانُ كُلّ شيء ، وقَرّبكَ نجيا ؟ فَبكَمْ وجَدْت الله كتب التوارة قبل أن أُخلَقْ ؟ قال موسى: بأربعين عاما ، قال آدم : فهل وجَدْت فيها {وعصى آدمُ ربَّه فغَوَى} [طه : ١٢١] ؟ قال : نعم ، قال: أفتلُومُني على أن عَملتُ عملا كتَبَه الله عليَّ أنْ أعمله قبل أن يَخْلُقني بأربعين سنة ؟ [قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : فحجَّ آدمُ موسى عليهما السلام] ». وأخرج الموطأ رواية مسلم الأولى. وأخرجه أبو داود الرواية الثانية من المتفق عليه.

وفي رواية الترمذي قال: «احتجَّ آدمُ وموسى، فقال موسى: يا آدم أنت الذي خلقك الله بيده ، ونَفَخَ فيك من رُوحه، أغْوَيت الناسَ وأخرجتهم من الجنَّة؟ فقال آدم: أنت

موسى الذي اصطفاك الله بكلامه أتلومني على عمل عملته كتبه الله عليَّ قبل أن يخلق السموات والأرض؟ قال: فحجَّ آدم موسى».

7.598- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Âdem ile Musa tartıştı, Musa;

"- Sen işlediğin günahla insanları cennetten çıkardın ve onları mutsuz ettin!" dedi. Bunun üzerine Âdem Musa'ya;

"- Sen de Allah'ın *'risâlet vermek ve kelâmına mazhar kılmak sûretiyle seçkin kıldığı biri'*[46] olduğun halde, daha ben yaratılmadan önce Allah'ın benim hakkımda yazmış olduğu –veya benim için takdir ettiği- bir şeyden dolayı beni ayıplıyor musun?" diye karşılık verdi. Böylece Âdem, Musa'yı susturdu."[47]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Âdem ile Musa tartıştı, Musa dedi ki:

"- Ya Âdem! Sen bizim babamızsın, ama bize zarar verdin ve bizi cennetten çıkardın!" Bunun üzerine Âdem de ona şöyle dedi:

"- Sen de Allah'ın, *'kelâmıyla seçtiği'* kimsesin. Allah senin için kendi eliyle yazdı. Buna rağmen Allah beni yaratmadan kırk yıl önce benim için takdir buyurduğu bir şeyden dolayı beni ayıplıyor musun?"

Hz. Peygamber; **"Böylece Âdem, Musa'yı susturdu. Âdem Musa'yı susturdu"** dedi.

Başka bir rivâyete göre de Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Âdem ile Musa tartıştı, Musa, Âdem'e;

"- Sen, işlediğin hata ile bizi cennetten çıkaran Âdem'sin!" dedi.

Diğer bir rivâyette de;

---

[46] A'râf, 144.

[47] **Buharî**, Kader, 11; Enbiyâ, 31; Tefsîr, 20/1, 3; Tevhîd, 37; **Müslim**, Kader, 2/13-15; **Muvatta**, Kader, 1/1; **Ebû Davud**, Sünnet, 17/4701; **Tirmizî**, Kader, 2/2134.

"- Bizi ve zürriyetini cennetten çıkardın!" dedi. Âdem de ona;

"- Sen Musa'sın değil mi? Allah *'seni risâletiyle ve kelamıyla seçkin'* kılmadı mı? Sonra da kalkıp, daha ben yaratılmadan önce benim için takdir buyurulan bir şey yüzünden beni ayıplıyorsun, öyle mi?" dedi.

Diğer bir rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle anlattı:

"Âdem ile Musa karşılaştı. Musa;

"- Sen, insanları bedbaht eden ve onları cennetten çıkaran adamsın!" dedi. **Âdem** de;

"- Sen de Allah'ın, *'risâletiyle seçkin kıldığı birisin.' 'Allah seni kendisi için yetiştirdi'*[48] ve sana Tevrat'ı indirdi, değil mi?" diye sordu. Musa;

"- Evet" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Âdem tekrar;

"- (Tevrat'ta) daha ben yaratılmadan önce benim hakkımda yazılanı da gördün mü?" diye sordu. Musa yine;

"- Evet" dedi.

Böylece Âdem Musa'yı susturdu."

Bunları **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Müslim'in diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Âdem ve Musa tartıştılar. Musa, Âdem'e;

"- Sen insanları saptırdın ve onları cennetten çıkarttın" dedi. Âdem de ona;

"- Sen Allah'ın, *'kendisine her şeyin ilmini verdiği'*[49] ve *'risâletiyle seçkin kıldığı'* birisin değil mi?" diye sordu. Musa da;

"- Evet" dedi. Bunun üzerine Âdem;

"- Öyleyse daha ben yaratılmadan önce benim hakkımda takdir edilen bir şeyden dolayı mı beni kınıyorsun?" dedi.

Müslim'in diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Âdem ile Musa, Rableri huzurunda tartıştılar ve Âdem Musa'yı susturdu. Musa;

---

[48] Tâhâ, 41.

[49] Tâhâ, 145.

"- Sen, Allah'ın kudret eliyle yarattığı, *'kendi ruhundan üflediği'*[50], *'meleklerin secde ettiği'*[51] ve *'Allah'ın cennete yerleştirdiği'*[52], ama sonra *'işlediğin hata sebebiyle yeryüzüne indirdiği'*[53] Âdem'sin!" dedi. Âdem de;

"- Sen de Allah'ın *'risâlet vermek ve kelâmına mazhar kılmak sûretiyle seçkin kıldığı'*[54], *'içinde her şeyin beyanı bulunan levhaları verdiği'*[55] ve *'sırdaş olarak kendine yaklaştırdığı'*[56] Musa'sın! Allah'ın Tevrat'ı ben yaratılmadan kaç sene önce yazdığını biliyor musun?"

Musa;

"- Kırk sene önce" deyince, Âdem;

"- Peki orada *'Âdem Rabbine âsi oldu ve şaşırdı'*[57] diye bir âyet gördün mü?" diye sordu. Musa;

"- Evet" dedi. Bunun üzerine Âdem;

"- Öyleyse Yüce Allah'ın beni yaratmadan kırk yıl önce yapmamı takdir ettiği bir ameli işledim diye mi beni ayıplıyorsun?" dedi.

Rasûlullah (as.); "Böylece âdem Musa'yı susturdu" dedi.

Muvatta bunlardan **Müslim**'in ilk rivâyetini tahric etti.

Ebû Davud da muttefekun aleyh olan ikinci rivâyeti tahric etti.

Tirmizî'nin rivâyeti ise şöyledir:

"Âdem ile Musa tartıştı. Musa;

"- Ya Âdem! Sen, Allah'ın kudret eliyle yarattığı ve kendi ruhundan üflediği halde, insanları saptıran ve cennetten çıkaran birisin!" dedi. Âdem de;

---

[50] Hicr, 29.

[51] Hicr, 30.

[52] Bakara, 35; A'râf, 29.

[53] Tâhâ, 123; Bakara, 36, 38.

[54] A'râf, 144.

[55] A'râf, 145.

[56] Meryem, 52.

[57] Tâhâ, 121.

"- Sen de Allah'ın, kelâmıyla seçkin kıldığı Musa'sın! Allah'ın gökleri ve yeri yaratmadan önce benim için yazdığı bir şeyi yaptığımdan dolayı mı beni ayıplıyorsun?" karşılığını verdi. Böylece Âdem Musa'yı susturdu."

İZAH

Bu hadîs, çeşitli açılardan tartışmalara yol açmıştır. Hadîs, rivâyet tekniği itibariyle sahîhtir. Ama anlaşılması zor hususlar içermektedir. Öncelikle **Hz. Âdem**'le **Hz. Musa**'nın bu tartışmalarının ne zaman ve nerede cereyan ettiğini tayin etmek mümkün değildir. Bu yüzden bu konuda çeşitli varsayımlar ileri sürülmüştür. Bir kısım âlimler bunun âhirette cereyan edeceğini söylerken, bir kısmı da **Hz. Musa**'nın arzusu üzerine Allah'ın **Âdem**'i diriltmiş olabileceğini ve dolayısıyla söz konusu tartışmanın **Musa** döneminde cereyan etmiş olabileceğini ileri sürer. Bazıları berzah âleminde yapılmış olabileceğini, bazıları da gökyüzünde karşılaşmış olabileceklerini iddia eder. Bazılarına göre **Musa, Âdem**'i rüyasında görmüş ve bu tartışma rüyada olmuştur. **İbnu'l-Cevzî** de bunun bir darb-ı mesel olduğunu ve şayet **Âdem**'le **Musa** karşılaşmış olsalardı aralarında böyle bir konuşmanın geçebileceği anlamına geldiğini söyler.

Bu iddiaların hiç birinin bir delili yoktur. Dolayısıyla bunlar varsayımdan ibarettir. Bu durumda yapılması gereken şey, **İbnu'l-Cevzî** ve **İbn Abdülberr**'in de söylediği gibi, bu konuda yorumdan kaçınıp rivâyeti olduğu gibi kabullenmektir.

Bu rivâyetle ilgili olarak tartışılan konulardan biri de, **Hz. Âdem** yaratılmadan kırk yıl önce kaderinin yazılmış olduğu ifâdesidir. Bu kırk yıldan maksadın ne olduğu da açık değildir. **İbnu't-Tîn**'e göre, Allah'ın; **"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım"**[58] sözü ile **Âdem**'e ruhun üflenmesi arasında geçen süredir. **İbnu'l-Cevzî, Âdem**'in toprak olarak yaratıldığı andan ruh üflenene kadar geçen süre olabileceğini söyler. Nitekim **Âdem**'in çamur halinde kırk yıl kaldığına dair bazı rivâyetler de vardır. Bazılarına göre levhalara yazmakla **Âdem**'in yaratılışı arasındaki süredir. **Nevevî Âdem**'in

---

[58] Bakara, 30.

kaderini yazmaktan maksadın, **Levh-i Mahfuz**'a, **Tevrat**'a veya levhalara yazmak olduğunu, bununla kaderin kendisinin kastedilmediğini, çünkü kaderin ezelî olduğunu söyler.

Bu hadîs her şeyden önce kaderin varlığını ortaya koymaktadır. Tekrar ifade etmek gerekir ki kader, kulun yazılanı yapmaya mecbur olduğunu değil, yapacağı fiillerin Allah'ın ilminde malum olduğunu gösterir. Bir anlamda kader, **Kadir**'in kudretinin ve ilminin delilidir.

Yüce Allah henüz **Âdem**'i yaratmadan önce; **"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım"** buyurmuştu. Bu âyet, onun cennet için yaratılmadığını ifâde etmektedir. Bu durumda **Âdem**'in bir sebeple cennetten çıkarılıp yeryüzüne indirilmesi, Allah tarafından zaten takdir edilmiş idi. İşte yaşananlar da bu ilahî takdire uygun olarak cereyan etmiştir.

Bu rivâyet aynı zamanda **Âdem**'in konulduğu cennetin, mü'minlere va'd edilen cennet olduğunu ve onun da yeryüzünden başka bir yerde olduğunu da göstermektedir.[59]

٧٥٩٩ــ (د ــ عمر بن الخطاب رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**إن موسى عليه السلام قال: يارب أرِنَا آدم الذي أخرجَنَا ونفْسَهُ من الجنة، فأراه الله آدم ، فقال له: أنت أبونا آدم؟ فقال له آدم: نعم، قال: أنت الذي نفخ الله فيك من روحه، وعلّمك الأسماء، وأمر الملائكة فسجدوا لك؟ قال: فما حَمَلكَ على أن أخرجتَنا ونفْسَك من الجنة؟ قال له آدم: ومَنْ أنت؟ قال: أنا موسى، قال: أنت الذي** - وذكر نحو حديث أبي هريرة وأتمّ منه - **قال فيه: أنت نَبِيٌّ بني إسرائيل الذي كلّمكَ الله من وراء الحجاب ولم يجعل بينك وبينه رسولا من خلقه؟ قال: نعم، قال: فما وجدتَ أن ذلك كان في كتاب الله قبل أن أُخلقَ؟ قال: نعم، قال: فلم تلومني؟ في شيء سبق من الله فيه القضاء قبلي؟** قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم عند ذلك: **فحجَّ آدم موسى**». أخرجه أبو داود.

7.599- Hz. Ömer'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Musa aleyhisselâm Allah'a;

---

[59] Daha geniş bilgi için bkz., **İbn Hacer**, XIII, 346-54.

"- Ya Rabbi; hem kendisini, hem de bizi cennetten çıkaran Âdem'i bize göster!" diye duâ etti. Allah da ona Âdem'i gösterdi. Sonra Musa ile Âdem arasında şöyle bir konuşma cereyan etti::

"- Sen, babamız Âdem misin?"

"- Evet."

"- Allah sana kendi ruhundan üfledi, sana eşyanın isimlerini öğretti ve meleklere de sana secde etmelerini emretti; buna rağmen hem kendini, hem de bizi cennetten çıkarmana seni sevk eden ne idi?"

"- Sen kimsin?"

"- Ben Musa'yım."

"- Sen, Allah'ın risâletiyle seçkin kıldığı kişi ve Benû İsrâil'in Peygamberi değil misin? Allah, kendisi ile senin aranda mahlûkatından hiçbir aracı koymadan perde gerisinden konuştuğu kişi değil misin?"

"- Evet."

"- Peki, bu konuda ben yaratılmadan önce Allah'ın kitabında ne yazıldığını görmedin mi?"

"- Evet."

"- Öyleyse, Allah'ın kazâsı benden önce cereyan etmiş bir konuda neden beni ayıplıyorsun?"

Burada Rasûlullah (as.); **"Böylece Âdem, Musa'yı susturdu"** dedi.[60]

الفصل التاسع

في ذم القدرية

IX- KADERİYE'NİN ZEMMİ

٧٦٠٠ــ (د ــ **حذيفة بن اليمان** رضي الله عنهما) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**لكلِّ أمَّة مَجُوس، ومَجُوسُ هذه الأمة الذين يقولون: لا قَدَرَ، من مات منهم**

---

[60] **Ebû Davud**, Sünnet, 17/4702.

لا تشهدوا جنازتهم، ومن مرض منهم فلا تعودوهم، هم شيعة الدجال، وحق على الله أن يلحقهم بالدجال». أخرجه أبو داود.

7.600- Huzeyfe b. el-Yemân'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Her ümmetin Mecûsileri vardır; bu ümmetin Mecûsileri de *'kader yoktur'* diyenlerdir. Bunlardan ölenlerin cenâzelerine katılmayın, hastalarını da ziyaret etmeyin! Onlar, Deccâl'in tâifesidir; binâenaleyh onları Deccâl'e ilhâk etmek de Allah'ın hakkıdır."[61]

İZAH

Bu rivâyet, hadîs tekniği itibariyle zayıftır. **İbn Cevzî**, bu hadisin sahih olmadığını söyleyerek **Mevzuat**'ına almıştır. **İbn Hibbân** da hadisin râvîlerinden **Ğufra**'nın âzâdlısı **Ömer**'in, haberleri değiştiren ve kendisiyle ihticac edilmeyen biri olduğunu söylemektedir. **Yahya b. Maîn** ve **Nesaî** de **Ğufra**'nın zayıf olduğu kanâatindedirler. **İbn Hacer** de zayıflığı yanında çok irsâl yapmasıyla tanındığını söyler. Ayrıca senedinde **"Ensâr'dan bir adam"** diye de meçhul bir râvî bulunmaktadır.

Bütün bunlara rağmen bu konuda muhtelif rivâyetlerin var olması ile bunların takviye gördüğünü ve birbirini kuvvetlendirdiğini kabul edenler vardır. Bu durumda hadis şöyle izah edilebilir:

Hadîste **"Kader yoktur"** diyenler cümlesi ile belli bir zümreden ziyade bir zihniyete dikkat çekilmiştir. Bu zihniyet de, insan kendi kaderini kendisi yaratır düşüncesidir. Temelinde kaderi inkâr anlayışı yatan bu zihniyet, İslâm tarihinde bir ekol olarak ortaya çıkmış ve kaderi inkâr ettiklerinden dolayı da kendilerine **Kaderiye** adı verilmiştir. Bu zihniyete göre Allah "**şer**" yaratmaz; binâenaleyh "**hayır**" Allah'tan, "**şer**" insandandır. Yani bir anlamda insan da yaratıcıdır. Bir yanda Allah'ı şer'den tenzih amacı öne çıkmakta, ama öte yanda kulu da yaratıcılığa ortak etme yanlışına düşülmektedir.

---

[61] **Ebû Davud**, Sünnet, 17/4692.

Allah'ın hayır fiillerin yaratıcısı, insanın da şer fillerin yaratıcısı olduğu neticesi ortaya çıkmaktadır.

Yukarıdaki rivâyette bu zihniyet sahipleri Mecûsilere benzetilmektedir. Bu benzetmeyi Mecûsiliğin gerçek manasına hamletmek yanlıştır. Belki her ikisinde de var olan **düalizm** anlayışı açısından bir benzerlik düşünülebilir. "**Kader yoktur**" diyenler, nasıl ki hayrı Allah, şerri insan yaratır diyorlarsa, Mecûsiler de "**Nûr**" ve "**Zulmet**", yani aydınlık ve karanlık olarak iki esasa inanırlar, ve hayır fiillerin **Nûr**'dan, şer fiillerin de **Zulmet**'ten meydana geldiğine inanırlar. Böylece her iki zihniyete bağlı olanlar da, fiillerin yaratıcısı olarak iki hâlik benimsemiş gibidirler. İşte aralarındaki benzerlik bu açıdandır.

Burada hayır ve şer fiillerin yaratıcısı konusunda belki şeklî bir benzerlikten söz edilebilir, ama ilke olarak inançta bir benzerlik yoktur. Çünkü birinde Allah'ı her türlü şerden tenzih etmek amacı esas iken, diğerinde Allah diye bir yaratıcı bile yoktur, aydınlık ve karanlık gibi iki mevhûm kavram vardır.

Ehl-i sünnet inanışına göre; hayrı da, şerri de yaratan Allah'tır. O'nun arzu ve irâdesi olmadan ne hayır, ne de şer meydana gelebilir. Halk etmek ve vücûda getirmek açısından her ikisi de Allah'ın eseridir, ama eylem ve kesb olarak insanın eseridirler.

Hadîsin sonunda **"onların cenâzelerine katılmamak, hastalarını ziyaret etmemek"** tavsiyesi ile onların **"Deccâl'in tâifesi"** olduğu ifâdesini izah etmek zordur. Bu rivâyeti, Kur'ân-ı Kerîm'de **"Münâfıklar cehennemin en dibindedir"**[62] buyurulduğu halde münafıkların cenazelerine katılan Hz. Peygamber'in o davranışı ile bağdaştırmak da hayli zor gözükmektedir. Gayri müslimleri ziyaret etmenin de İslâm ahlâkının bir gereği olduğunu düşündüğümüzde, bu rivâyeti izah daha da zorlaşmaktadır.

٧٦٠١ــ (أبو هريرة رضي الله عنه) مثله وزاد : « فلا تُجالِسُوهم ولا تُفاتِحُوهُمْ الكلام ». أخرجه...

---

[62] Nisâ, 145.

7.601- Ebû Hureyre'den de bu hadîsin bir benzeri rivâyet edilmiştir. Yalnız onun rivâyetinde;

"Onlarla oturmayın ve onlarla münakaşaya girişmeyin!" ziyadesi vardır.[63]

İZAH

Onlarla oturup münakaşa edilmemesi tavsiyesi, kader konusunu tartışmanın pratik bir netice ortaya çıkarmayacağı, üstelik inanç açısından insanı bazı yanlışlıklara sevk edebileceği endişesine dayanmaktadır. Bunun doğruluğu, tarihî gerçeklerle ortada olduğu kadar sosyolojik bir realite olarak da kabul edilir.

Fakat bu hadîsin râvîlerinden **Hakîm b. Şerîk** de tenkit edilmiştir. Her ne kadar **İbn Hibbân** onu *Sikat*'ına almışsa da, diğer kaynaklarda hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır; **İbn Hacer** de onun meçhûl olduğunu söylemektedir.

٧٦٠٢ــ (د ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) أَنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «**القدريةَ مجُوسُ هذه الأمّةِ، إن مَرِضُوا فلا تَعودُوهمَ ، وإن ماتوا فلا تشهدوهم** ». أخرجه أبو داود.

7.602- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Kaderiye, bu ümmetin Mecûsileridir. Hastalanırlarsa onları ziyaret etmeyin, ölürlerse cenazelerine katılmayın!"[64]

٧٦٠٣ــ (د ــ عمر بن الخطاب رضي الله عنه) أن النبي صلى الله عليه وسلم قال : « **لا تُجالسوا أهل القدر ولا تفاتحوهم** ». أخرجه أبو داود.

7.603- Hz. Ömer'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.);

---

[63] Musannıfın kaynağına işaret etmediği bu rivâyet, **Ebû Davud**, Sünnet, 18/4720'dedir.

[64] **Ebû Davud**, Sünnet, 17/4691. Bu rivâyetin isnadı munkatı'dır, zira **Seleme b. Dînâr**, **İbn Ömer**'i dinlememiştir.

"Kadercilerle oturmayın ve onlarla tartışmaya girişmeyin!" buyurdu.[65]

٧٦٠٤ـ (ت ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « صِنْفان من أمّتي ليس لهم في الإسلام نصيب: المُرْجِئَةُ والقَدَرِيّة ». أخرجه الترمذي.

7.604- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Ümmetimden iki sınıf insan vardır ki, onların İslâm'dan nasibi yoktur: Mürcie ve Kaderiye!"[66]

İZAH

Mürcie, kelâmî fırkalardan biridir. **Kaderiye**'nin zıddı bir konumda yer alır. Kelime olarak "**ircâ**", geciktirme, geri bırakma, tehir etme, ümit verme gibi manalara gelir. Bunlara niçin bu ismin verildiği konusunda bazı farklı görüşler olmakla birlikte genelde birleşilen nokta; **ameli imandan ayırdıkları için** bu ismi aldıklarıdır. Onlar, imanın sadece kalple tasdikten ibaret olduğunu, amelin önemli olmadığını, büyük günah işleyenlerin de kâmil imana sahip olduklarını, ma'siyetin imana zarar vermeyeceğini iddia ederler. Nasıl ki kâfirin ameli kendisine fayda vermezse, mü'minin masiyeti de ona zarar vermez derler.

Mü'minin günah işlemesinin ona zarar vermemesi, her şeyden önce adâletle bağdaşmaz. Sonra bu anlayış, insanı her şeyi mübah görmeye götürür; çünkü ne yaparsa yapsın, nasıl olsa hiçbir şey ona zarar vermeyecektir!.. İşte bu inanç, **Mürcie**'yi, **Kaderiye**'nin karşısına yerleştirir. Çünkü **Kaderiye**'ye göre; büyük günah işleyen bir mü'min tövbe etmeden ölürse cehenneme girer. **Mürcie** ise,

---

[65] **Ebû Davud**, Sünnet, 17/4720. Bu rivâyet de zayıftır, zira râvîlerden **Hakîm b. Şerîk el-Hüzelî el-Mısrî**, hadisçiler nazarında meçhûl biridir.

[66] **Tirmizî**, Kader, 13/2149. Bu da zayıf bir rivâyettir.

günahın mü'mine zarar vermeyeceği iddiasındadır. Herhalde doğru, bu ikisinin ortası olmalıdır.

İrcâ'nın diğer bir anlamı da ümit vermektir. Onlar imanı olan kişiye büyük günah zarar vermez diyerek insanlara cennete girmek konusunda ümit verdikleri için, kendilerine bu ismin verildiği de söylenmiştir.

Bu hadîsi tahric eden **Tirmizî**, her ne kadar onun hasen-garîb olduğunu söylemişse de, râvîlerden **Nizâr b. Hayyân** hadisçiler tarafından eleştirilmiştir. **İbn Hibbân** ve **İbn Adiy** ona münkeru'l-hadîs derler. **İkrime**'den, ona ait olmayan şeyler naklettiği rivâyet edilir. Bu rivâyet aynı tarîkle mevkûf olarak da nakledilmiştir. **Tirmizî**'nin bir nüshasında bu hadîsin garîb olduğunu söylediği de belirtilir.

٧٦٠٥ـ (ت د ــ نافع مولى ابن عمر) : « أن رجلا جاء ابنَ عمَرَ فقال : إن فلانا يقرأ عليك السلام ، فقال ابن عمر : إنه بلغني أنه قد أحدث التكذيبَ بالقدر ، فإن كان قد أحدثَ فلا تُقرئهُ مني السلام ، فإني سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : **يكون في هذه الأمَّة ، أوفي أُمَّتي** - الشك منه - **خَسْف ومَسْخ ، وذلك في المكذّبين بالقَدَر**».

وفي رواية أبي داود : قال : « كان لابن عمر صديق من أهل الشام يُكاتبُهُ ، فكتب إليه عبد الله بنُ عمر : إنه بلغني أنّك تكلّمْتَ في شيء من القدر ، فإياك أن تكْتُبَ إليّ ، فإني سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : **سيكون في أمتي أقْوَام يُكَذّبون بالقدر**».

وفي رواية الترمذي نحو الأولى ، وفيها قال : « بلغني أنه قد أحدث فإن كان قد أحدث.... » وذكر الحديث ، وقال في آخره : « **خسْف ومَسْخ ، أو قذففي أهل القدر** ».

7.605- İbn Ömer'in âzâdlısı Nâfi' anlatıyor:

"Bir adam İbn Ömer'e geldi ve;

"- Falanın sana selâmı var" dedi. İbn Ömer şu karşılığı verdi:

"- Bana, onun kaderi inkâr ettiği haber verildi. Eğer o gerçekten kaderi inkâr ediyorsa, benden ona selâm söyleme! Çünkü ben Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"Bu ümmette –veya ümmetimde dedi- ***hasf, mesh* ve *kazf* olacak; bunlar da, kaderi inkâr edenlerde görülecek."**[67]

RİVÂYETLER

Ebû Davud'un rivâyeti şöyledir:

"İbn Ömer'in Şamlı bir dostu vardı, onunla yazışırdı. Bir gün Abdullah b. Ömer ona şöyle yazdı:

"Senin kader hakkında bir şeyler söylediğini haber aldım. Bundan böyle bir daha bana mektup yazma! Çünkü ben Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"Ümmetimde bir takım guruplar çıkacak ve onlar kaderi inkâr edecekler."

Tirmizî'nin, ilk rivâyete benzer diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"O adamın bir takım şeyler ihdâs ettiğini duydum. Eğer ihdâs etmişse..." Sonra aynı hadisi zikreder. Sonunda da; **"Kadercilerde *hasf, mesh* veya *kazf* görülecek"** cümlesi vardır.

İZAH

Hasf; yere batmak demektir.

Mesh; insanın şeklinin ve sûretinin değiştirilmesidir.

Kazf da; insanların başına taş yağmasıdır.

Böyle musibetlerin geçmiş ümmetlerden bazılarının başına geldiği çeşitli âyetlerde belirtilmektedir. Ancak o ümmetlerin Allah'a karşı topyekün bir savaş halinde oldukları, asla imana yanaşmadıkları, Allah'ın elçilerine çeşitli işkenceler yaptıkları, hatta onları öldürmeye yeltendikleri de bilinmektedir. Onlar işte bu yüzden çeşitli cezalara uğratıldılar.

Fakat yukarıdaki hadîste aynı musîbetlerin husûsen kadercilerin başına geleceği ifâdesi, izahta zorluk yaratmaktadır. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir ve ne yaparsa adâlete ve hikmete uygun yapar. Ama sadece kader konusundaki yanlışlıklarından dolayı insanların böyle musîbetlere uğratılmasını izahta zorluk çekiyoruz.

---

[67] **Tirmizî**, Kader, 16/2152-53; **Ebû Davud**, Sünnet, 7/4613.

Bu musîbetlere fizikî bir realite olarak mı maruz kalınacağı, yoksa bu sözlerin mecazî ve manevî bir anlamda mı kullanıldığı da açık değildir. Kaderle ilgili tartışmaların en yoğun olduğu dönemlerde bile, hadîste belirtilen musîbetlerin görüldüğü tarihen de bilinmemektedir. Böyle bir konuşmanın, kader konusundaki yanlış itikadın vebâlinin büyük olduğunu göstermek için yapılmış olması da bir ihtimal olarak akla gelmektedir.

Burada bu rivâyetin de eleştirildiğini kaydetmek gerekir. Hadîsin râvîlerinden **Ebû Sahr**, bazı hadîsçiler tarafından zayıf görülmüştür. **İbn Adiy**, onun kaderiye ile ilgili rivâyetinin münker olduğunu söylemektedir. Ayrıca bu hadîsin metninde de farklı ifadeler bulunmaktadır.

الفصل العاشر

في أحاديث شتى

X- KONU HAKKINDA ÇEŞİTLİ HADÎSLER

٧٦٠٦ـ (م ت ـ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: «**كتب الله مقادير الخلائق قبل أن يخلق السموات والأرض بخمسين ألف سنة** ، قال: **وعرشه على الماء**». أخرجه مسلم. وفي رواية الترمذي «**قدّر الله المقادير قبل أن يخلق السموات والأرضين بخمسين ألف سنة**».

7.606- Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"Allah, gökleri ve yeri yaratmadan elli bin yıl önce mahlûkatın kaderlerini yazdı."

Hz. Peygamber; **"Arş'ı daha su üzerinde iken"** diye de ilave etti.[68]

---

[68] **Müslim**, Kader, 2/16; **Tirmizî**, Kader, 18/2156.

RİVÂYETLER

Bunu **Müslim** tahric etti. **Tirmizî**'nin rivâyeti de şöyledir:

"Allah, gökleri ve yeri yaratmadan elli bin sene önce, kaderleri takdir etti."

İZAH

Buradaki "elli bin sene" ifâdesi, kesin ve belli bir rakamı göstermekten ziyade çokluk manasına kullanılmıştır. İlahî takdirin de ezelî olduğu kabul edilir. Ancak hadiste geçen; **"...gökleri ve yeri yaratmadan elli bin yıl önce mahlûkatın kaderlerini yazdı"** cümlesindeki **"yazma"** olayı, muhtemelen **Levh-i Mahfûz**'a yazma zamanına işaret etmektedir. Bu da, yaratılış olayından çok önce kaderin ana deftere işlendiği anlamındadır.

٧٦٠٧ــ (ت ــ أبو عزة [يسار بن عبد] رضي الله عنهما) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم «**إذا قضى الله لعبد أن يموت بأرض جَعَلَ له إليها حاجة [او بها حاجة]**» أخرجه الترمذي

7.607- Ebû İzzet Yesâr b. Abd'dan[69] rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Yüce Allah bir kulun belli bir yerde ölmesini takdir ettiğinde, onun için orada –veya orada kendisine- **bir ihtiyaç yaratır."**[70]

٧٦٠٨ــ (ت ــ مطر بن عكامس رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**إذا قضى الله لعبد أن يموتَ بأرض جعل له إليها حاجة** ». أخرجه الترمذي.

7.608- Matar b. Ukâmis'den[71] rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

---

[69] **Ebû İzzet, Yesâr b. Abd el-Hüzelî**: Sahabîdir, künyesiyle meşhurdur. Hz. Peygamber'den sonra **Basra**'ya yerleşmişti. Kendisinden Ebû'l-Melîh el-Hüzelî ve Ebû Kılâbe rivâyet eder. Hadîsi **Tirmizî**'de tahric edilmiştir.

[70] **Tirmizî**, Kader, 11/2147.

"Allah bir kulun belli bir yerde ölmesini takdir ettiğinde, onun için orada bir ihtiyaç yaratır."[72]

٧٦٠٩ــ (أبو عثمان مولى أبي هاشم رحمه الله) قال : « سألتُ أبا هريرة عن القَدَر؟ فقال : اكْتفِ منه بآخر سورة الفتح {محمد رسول الله والذين معه أشدّاءُ على الكفار رُحَماء بينهم ، تراهم رُكَّعا سُجَّدًا} [الفتح ٢٩ :] فنعتَهم قبل أن يخلقهم، بما علمَ أنهم يكونون عليه إذا خَلَقَهُم وقال تعالى فيهم : {ذلك مَثَلُهم في التوراة ، ومثلُهم في الإنجيل كزرع أخْرَجَ شَطْأهُ ، فآزَرَهُ فاسْتَغْلَظ...} الآية » [الفتح : ٢٩] أخرجه...

7.609- Ebû Hâşim'in âzâdlısı Ebû Osman[73] anlatıyor:

"Ebû Hureyre'ye kader konusunu sordum. Bana dedi ki:

"Bu konuda Fetih sûresinin sonundaki *'Muhammed Allah'ın Rasûlü'dür. O'nun yanındakiler, kâfirlere karşı çok çetin, kendi aralarında ise gayet merhametlidirler. Onları rukû ve secde ederek Allah'ın fazlını isterken görürsün'*[74] âyetiyle yetin! Allah onları yarattığında nasıl olacaklarını bildiği için vasıflarını, daha kendilerini yaratmadan önce bu âyette yazdı. Yüce Allah bu âyette; *'Bu onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şudur: Onlar; filizini yeni çıkarmış, derken o filizi kuvvetlenmiş, sonra kalınlaşmış ve*

---

[71] **Matar b. Ukâmis es-Sülemî el-Kûfî**: Sahabîliği ihtilaflıdır, ancak Hz. Peygamber'den rivâyeti vardır. **Kûfe**'de ikamet etmiştir. Kendisinden rivâyet. Edilen tek hadîs **Tirmizî**'de tahric edilmiştir.

[72] **Tirmizî**, Kader, 11/2146. Bu rivâyetin isnâdı zayıftır.

[73] *Câmiu'l-Usûl*'de ismi **Ebû Osman Mevlâ Ebî Hâşim** diye zaptedilen bu şahsın kim olduğu belli değildir. İbnu'l-Esîr, onun hakkında sadece kader hakkında Ebû Hureyre'den rivâyet ettiği bir hadîsinin Rezîn'in kitabında yer aldığını söylemektedir. Bu hadîsin yer aldığı **Hilye**'de râvînin Ebû Ammâr Mevlâ benî Hâşim diye, **Dürrü'l-Mensûr**'da da sadece Ammâr Mevlâ benî Hâşim diye kaydedilmektedir. Ricâl kitaplarında yaptığımız taramada, **Ebû Ömer Ammâr b. Ebî Ammâr Mevlâ benî Hâşim el-Kûfî** adında bir râvînin ismini bulduk. 120/738 yılında vefat eden bu zat, Kûfeli tâbiîlerdendir. Ebû Hureyre ve İBn Abbas'tan rivâyetleri vardır. Kendisinden Nâfi ve Şu'be rivâyet etmiştir. Rivâyetleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[74] Fetih, 29.

nihayet gövdesi üzerinde ayağa kalkmış olan ve ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler' buyurarak (onların vasıflarını daha önce gelen Tevrat ve İncîl'de yazmıştı)."[75]

٧٦١٠ــ (**مالك بن أنس** رحمه الله) قال : « بلغني أنه قيل لإياس بن معاوية : ما رأيك في القدر ؟ قال : رأيُ ابني ». يريد : لا يَعْلَمُ سرَّهُ إلا الله ، وبه كان يُضْرَبُ المَثَلُ في الفَهم. وقال رجل وقد سُئِلَ عن أمرٍ مَا مِنَ القَدَر، فقال: ألسْتَ تؤمنُ به؟ قال : بلا، قال : فحسْبُك ، حدثني علي بن الحسين بن علي عن أبيه أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «**مِنْ حُسْنِ إسلام المرء تَرْكُهُ ما لا يَعنِيه** » وقال : بلغني أنه قيل للقْمان : ما بلغَ منكَ ما نرى ؟ قال : أداءُ الأمانة ، وصدْقُ الحديث، وترْك ما لا يعنيني. أخرجه...

7.610- Mâlik b. Enes'e haber verildiğine göre; İyâs b. Muâviye'ye[76];

"- Kader hakkında fikrin nedir?" diye sorulmuş, İyâs da, kaderin sırrını Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğini kastederek;

"- Benim fikrim, kızımın fikridir" demişti. Bu sözüyle İyâs, anlayışta darb-ı mesel hâline gelmişti. Yine bir gün, kendisine kader hakkında bir şey sorulan bir adam ona;

"- Kadere inanmıyor musun?" diye sordu. O da;

"- Tabi inanıyorum" dedi ve şöyle devam etti:

"- Bu kadarı sana yeter. Zira Ali b. el-Hüseyin b. Ali, babasından naklen bana, Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini haber verdi:

"İnsanın mâlâyâniyi terk etmesi, onun müslümanlığının güzelliğindendir."

Yine Mâlik dedi ki: Bana haber verildiğine göre, Lokman'a da;

---

[75] **Rezîn**'in ilave ettiği bu bu rivâyet, **Hilye**, IX, 53 ve **Dürrü'l-mensûr** VII, 543'de zikredilmektedir.

[76] **Ebû Vâsile, İyâs b. Muâviye b. Kura b. İyâs el-Müzenî el-Basrî**: ö. 125/743. Basralı tâbiîlerdendir. Enes b. Mâlik ve İbn Müseyyeb'den rivâyeti vardır. Kendisinden Şu'be ve Humeyd et-Tavîl rivâyet etti. Sika, son derece zeki ve akıllı biri olarak bilinir. Her yüzyılda bir aklı tam bir insan dünyaya gelir, İyâs işte o aklı tam olanlardandır denirdi. İnsanların dâhîlerinden olduğu kabul edilirdi.

"- Sende gördüğümüz bu (faziletin) sebebi nedir?" diye sorulmuş. O da;

"- Emâneti edâ etmek, doğru söylemek ve mâlâyâniyi terk etmektir" cevabını vermiş.[77]

٧٦١١ـــ (ت ـــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : « خرج علينا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، ونحن نتنازعُ في القَدَرِ فغضبَ حتى احْمرَّ وجهُه حتى كأنما فُقئَ في وجنتيه حَبُّ الرُّمَّان فقال: **أفبهذا أُمِرتُمْ ام بهذا أُرْسِلْتُ إليكم؟ إنما هَلَكَ مَنْ كان قبلكم حين تنازعوا في هذا الأمرِ عزَمتُ عليكم أن لا تنازعوا فيه**». أخرجه الترمذي.

7.611- Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir:

"Bizler kader hakkında tartışırken Rasûlullah (as.) yanımıza geldi. O kadar kızdı ki, yüzü kıpkırmızı olmuştu; sanki yanaklarına nar sıkılmış gibi bir hâl almıştı. Bize;

"- Siz bununla mı emrolundunuz? Yoksa ben size bunun için mi gönderildim? Sizden önceki insanlar ancak bu konuda tartıştıkları için helâk oldular. Artık bu konuda bir daha tartışmamanızı sizden kesin olarak istiyorum" dedi.[78]

[77] Musannıfın kaynağına işaret etmediği bu rivâyetin; **"İnsanın mâlâyâniyi terk etmesi..."** şeklindeki merfû olan cümles' çeşitli kaynaklarda zikredilen meşhur bir hadîstir. Ondan sonra gelen **Lokman** hakkındaki rivâyet de **Muvatta**, Kelâm, 7/17'dedir. Diğer kısmı da muhtemelen **Rezîn**'in ilavesidir.

[78] **Tirmizî**, Kader, 1/2133. Sened açısından zayıf bir rivâyettir.

(ق) "kaf" harfi:

الكتاب الثاني

في القناعة والعفة

الكتاب الثاني

في القناعة والعفة

وفيه خمسة فصول:

الفصل الأول

في مدحها والحث عليها

92- KANÂAT VE İFFET

I- KANÂAT VE İFFETE TEŞVİK VE ONLARIN MEDHİ

٧٦١٢ـ (ت ــ عبيد الله بن محصن رضي الله عنه) أنّ رَسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «مَنْ أصبحَ منكم آمنا في سرْبه مُعافى في جَسَده عندهُ قوتُ يومه فكأنّما حيزَتْ له الدنيا بحذافيرها». أخرجه الترمذي.

7.612- Ubeydullah b. Mıhsan'dan[1] rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Sizden her kim, yanında günlük yiyeceği olduğu halde âilesi emniyette ve vücûdu âfiyette olarak sabahlarsa, sanki bütün dünya ona verilmiş gibidir."[2]

İZAH

Tirmizî'nin hasen-garîb olduğunu söylediği bu hadîste, bir insana dünya mutluluğu için üç şeyin yeterli olacağı belirtilmektedir.

Bunların ilki "**sağlık**"tır. İnsanın kendisinin ve âilesinin sağlık ve âfiyet içinde olmasıdır.

---

[1] **Ebû Seleme, Ubeydullah b. Mıhsan el-Ensârî el-Has'amî el-Hatmî**: Sahabîliği ihtilaflıdır. Hz. Peygamber'den bir rivayeti var ise de, bazı âlimler bu rivâyetin mürsel olduğunu söylemişlerdir. Medînelidir. Kendisinden oğlu Seleme rivâyet etti. Hadîsi **Tirmizî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir. İsnadı ihtiyatla karşılanır.

[2] **Tirmizî**, Zühd, 34/2346. Sened açısından zayıf bir hadîstir. Bununla birlikte **İbn Hibbân** *Sahîh*'inde rivâyet etmiştir.

İkincisi "**emniyet**"tir. İnsanın kendisinin ve âile efradının güven ve emniyet içinde olmasıdır.

Üçüncüsü de "**günlük rızık**"tır. İçinde bulunduğu günde kendisine ve âilesine yetecek miktarda rızka sahip olmasıdır.

Bu üç husus, insan için olmazsa olmaz temel ihtiyaçlardır. Bunlardan birinin eksikliği, insanı bedbaht eder. Her alanda aşırı imkân ve güce sahip olmak da, insana her zaman mutluluk getirmez. Dolayısıyla bu üç şey, dünyada insanın mutluluğu için yeterli görülmelidir. Bunlar insanı mutlu edebilmelidir. Çünkü aşırı hırs çoğu kere insana mutluluk değil, ıstırap vermiştir, hatta onu başkalarının hakkına tecâvüze sevk etmiştir. Kaldı ki, hırsın sonu da yoktur. Nihayet herkesin gözünü doyurmaya bir avuç toprak kâfi gelecektir. Öyleyse insan, meşrû ve mutedil bir sınırda kalmasını ve bununla yetinmesini bilmeli, bunun için de kanâat gibi tükenmeyen bir hazineye, bir gönül zenginliğine sahip olmaya çalışmalıdır.

٧٦١٣ـ (**ت ــ عثمان بن عفان** رضي الله عنه) أَنَّ رَسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «**ليس لابنِ آدمَ حق في سوى هذا الخصال : بيت يسكُنه ، وثوْب يُواري عورته ، وجلْفُ الخبزِ والماء**». أخرجه الترمذي. وقال النضر بن شميل : « جلْفُ الخبز » يعني ليس معه إدام.

وفي رواية رزين « **وجلف خُبز يُرِدُّ بها جوْعتهُ ، والماء القراح** ».

7.613- Hz. Osman'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Âdemoğlunun şu üç şeyden başka bir hakkı yoktur: Oturacağı bir ev, avretini örteceği bir elbise ve kuru ekmek ile su."[3]

İZAH

"Kuru ekmek" diye tercüme ettiğimiz " **جِلْفُ الْخُبْزِ** " ibâresini **Nadr b. Şümeyl; "katıksız ekmek"** diye açıklar. **Rezîn** de; **"Açlığını giderecek ekmek ve sade su"** der.

---

[3] Tirmizî, Zühd, 30/2341.

Bu rivâyette de temel haklar konusunda asgarî bir sınır gösterilmektedir. Şüphesiz ki burada amaç, bu kadarına razı olunmasını ve bununla yetinilmesini tavsiye etmek değildir. Daha çok varlığa sahip olmak, hem daha mutlu ve huzurlu bir hayat yaşamaya vesiledir, hem başkalarına el açmaktan ve onlara yük olmaktan kurtulmaktır ve hem de başkalarına yardım etme ve faydalı olma imkânına kavuşmaktır. Binâenaleyh daha zengin ve daha varlıklı olmaya çalışmak hayatın bir gerçeği olduğu kadar, insan fıtratının tabiî bir meyli ve İslâm'ın arzu ettiği bir husustur. Ama insan yaratılış itibariyle maddeye ve menfaate aşırı düşkün olduğu için İslâm bunu meşrû sınırda tutmaya çalışmaktadır. Herkes zengin olmayı istemesine rağmen, bu her zaman gerçekleşmemektedir. Bazı insanlar fakir, yoksul ve hatta açlık sınırına dayanmış bir konumda olabilmektedirler. İşte bu durumda bile insan iyi-kötü karnını doyurabilmiş, aç ve açık kalmaktan kurtulabilmişse, buna kanâat etmeye çalışmalı, fakirliğini haksızlık yapmak ve başkalarına tecâvüz etmek için gerekçe görmemelidir.

٧٦١٤ــ (ت ــ أبو أمامة الباهلي رضي الله عنه) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «قال الله : إنّ أغْبَطَ أوليائي عندي : مؤمن خفيفُ الحاذ ، ذو حظّ من الصلاة ، أحْسَنَ عبادة ربّه ، وأطاعه في السّرّ ، وكان غامضا في الناس ، لا يُشار إليه بالأصابع ، وكان رزقه كفافا فصبر على ذلك ، ثم نقر بيده ، فقال : عُجّلَتْ منيّتُهُ ، قَلّ تُراثُهُ ، قلّتْ بواكيه ».

وبهذا الإسناد أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «عَرَضَ عليّ ربّي ليَجْعَل لي بطحاء مكة ذهبا، فقلت: لا يارب، ولكن أشبعُ يوما، وأجوعُ يوما فإذا جُعتُ تضرّعتُ إليك وذكرْتُك، وإذا شبعْتُ حمدْتُك وشكرْتُك». أخرجه الترمذي.

7.614- Ebû Ümâme el-Bâhilî'den rivâyet edildiğine göre; Rasûlullah (as.), Yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu söyledi:

"Benim nazarımda dostlarımın en gıpta edileni; maddî durumu zayıf olan, namazdan nasibi bulunan, Rabbine güzel ibadet eden, O'na gizli halinde de itâat eden, insanlar arasında pek bilinmediği

için parmakla gösterilmeyen ve yeterli miktarda rızkı olup buna sabreden mü'mindir."

Sonra Hz. Peygamber elini çırptı ve şöyle dedi:

"Ölümü çabuk, mirası az ve arkasından ağlayanı az olan."[4]

RİVÂYETLER

Aynı isnâdla Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğu rivâyet edilir:

"Rabbim Mekke vâdisini benim için altına çevirmeyi teklif etti. Ben dedim ki:

"- Hayır, ya Rabbi! Yalnız bir gün tok, bir gün aç kalayım (yeter). **Acıktığımda sana yalvarırım ve seni zikrederim. Doyunca da sana hamd eder ve şükrederim."**

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

٧٦١٥ــ (م ت ــ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) قال أنَّ رَسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: « قد أفْلَحَ مَنْ أسلم، ورُزِقَ كفافا، وقنَّعه الله بما آتاه». أخرجه مسلم والترمذي.

7.615- Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Müslüman olan, yaşayacak kadar rızkı olan ve Allah'ın verdiğine kanâat getiren insan kurtuluşa ermiştir."[5]

٧٦١٦ــ (ت ــ فضالة بن عبيد رضي الله عنه) أنه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: «طُوبى لمنْ هديَ للإسلام ، وكان عَيْشُه كفافا وقنعَ ». أخرجه الترمذي.

7.616- Fedâle b. Ubeyd, Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işitti:

"Kendisine İslâm hidâyeti nasip olana, yeterli miktarda maişete sahip olana ve kanâat edene ne mutlu!"[6]

---

[4] **Tirmizî**, Zühd, 35/2347.

[5] **Müslim**, Zekât, 43/125; **Tirmizî**, Zühd, 35/2348.

[6] **Tirmizî**, Zühd, 36/2349.

İZAH

"Yeterli miktarda maişet" ile, zaruri ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar imkâna sahip olmak kastedilmiştir. Başkasına muhtaç olmayan, ama kendisinde de ancak yaşayabilecek kadar varlık bulunan, fazlası ve yedeği olmayan kişidir.

٧٦١٧ـ (خ م ط د ت س ـ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال : « أنَّ ناسا من الأنصار سألوا رسولَ الله صلى الله عليه وسلم فأعْطاهم ، ثم سألوه فأعْطاهم ، ثم سألوه فأعطاهم ، حتى إذا نفذ ما عنْدَهُ ، قال : **ما يكون عندي من خير فلَنْ أدَّخِرَهُ عنكم ، ومَنْ يَستَعففْ يُعفَّه الله ومَن يستَغْن يُغْنه الله ، ومن يتصبَّر يُصبِّره الله ، وما أُعْطي أحد عطاء هو خَير وأوسَع من الصبر** ». أخرجه الجماعة. وزاد رزين « **وقد افلح من أسلم ورُزقَ كَفافا فقنَّعه الله بما آتاه** ».

7.617- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilmiştir:

"Ensâr'dan bazıları Rasûlullah'dan (as.) yardım istediler, Hz. Peygamber de verdi. Sonra tekrar istediler, yine verdi. Sonra yine istediler, yine verdi. Nihayet yanında bir şey kalmayınca dedi ki:

"- Elimde mal var da onu sizden saklıyor değilim. Ama şunu bilin ki, kim iffetli olmak isterse, Allah onu iffetli kılar. Kim müstağni olmak isterse, Allah da onu müstağni kılar. Kim de sabretmek isterse, Allah ona sabır verir. Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha şümullü bir lütuf verilmemiştir."[7]

RİVÂYETLER

Hadîs Kütüb-ü Sitte'de rivâyet edilmiştir.

Rezîn buna; **"Müslüman olan, yaşayacak kadar rızkı olan ve Allah'ın verdiğine kanâat getiren insan kurtuluşa ermiştir"** cümlesini de ekledi.

---

[7] **Buharî**, Zekât, 50; Rikak, 20; **Müslim**, Zekât, 42/124; **Muvatta**, Sadaka, 2/7; **Ebû Davud**, Zekât, 28/1644; **Tirmizî**, Birr, 77/2024; **Nesaî**, Zekât, 85.

٧٦١٨ــ (م ت ــ أبو أمامة الباهلي رضي الله عنه) أَنَّ رَسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «يا ابن آدم ، إنكَ أن تَبْذُلَ الفَضَل خير لك ، وأن تُمسكه شَرٌّ لك ، ولا تُلامُ على كفاف ، وابدأْ بِمَنْ تعُول ، واليد العليا خير من اليد السفْلَى ». أخرجه مسلم والترمذي.

7.618- Ebû Ümâme el-Bâhilî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Ey Âdemoğlu! Eğer ihtiyacından fazlasını dağıtırsan, senin için hayırlı olur. Şayet onu elinde tutarsan, bu senin için kötü olur. Geçinecek kadarına sahip olmaktan dolayı kınanmazsın. (Harcamaya) **önce geçindirdiğin kimselerden başla! Veren el, alan elden daha hayırlıdır."**[8]

٧٦١٩ــ (ت ــ عمر بن الخطاب رضي الله عنه) أَنَّ رَسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «لو أنَّكم كنتم تتوكلون على الله حقَّ توكله : لَرُزِقْتُمْ كما تُرْزَقُ الطَّيْرُ ، تَغْدو خِمَاصا وتَرُوحُ بِطانا». أخرجه الترمذي

7.619- Hz. Ömer'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Eğer siz Allah'a hakkıyla tevekkül etmiş olsaydınız, sabahleyin aç giden, ama akşamleyin karınları dolu olarak yuvasına dönen kuşlar gibi rızıklandırılırdınız."[9]

---

[8] **Müslim**, Zekât, 32/97; **Tirmizî**, Zühd, 32/2343.

[9] **Tirmizî**, Zühd, 33/2344.

الفصل الثاني

في غنى النفس

II- GÖNÜL ZENGİNLİĞİ

٧٦٢٠ــ (خ م ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال إنَّ رَسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «ليس الغنى عن كثرة العَرَض، ولكن الغنى غنى النفس». أخرجه البخاري ومسلم والترمذي.

7.620- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Zenginlik mal çokluğuyla değildir; asıl zenginlik gönül zenginliğidir."[10]

İZAH

Yüce Allah, bazı kişilere büyük servet elde etmeyi nasip etmiştir. Ama Allah katında zenginliğin ölçüsü fazla mala sahip olmak değildir. Çünkü fazla mal, çoğu kere insanı daha cimrileştirebilir. Elindekini kaçırmamak ve daha da çoğaltmak ihtirasıyla içine büyük bir arzu ve hırs yerleşir, her kuruşun hesabını yapar ve bu yüzden varlığına rağmen eli asla hayra gitmez. Hatta zenginliği, daha çok haksızlık yapmasına, helâl-haram aldırmadan her yolu mübah görerek daha çok kazanmak hırsına bürünmesine ve hatta başkalarının hakkına tecâvüz etmesine bile yol açabilir. İşte böyle bir zenginlik, faydasız bir mal bekçiliğidir. Bu zenginliğin kimseye faydası olmadığı gibi, pek çok kişiye zararı da olabilir. Tabiatıyla böyle bir zenginliğin vebâli ve sorumluluğu da son derece büyüktür.

Bunun yanında Allah'ın kendisine verdiği serveti hayır-hasenat yolunda kullanmaktan büyük keyif alan zenginler de vardır ki, bunlar gerçekten gıpta edilmesi gereken kimselerdir. Bunlar hem maddeten zengin olmak ve hem de gönül zenginliğine sahip olmak gibi iki büyük lütfa ermiş bahtiyar insanlardır.

---

[10] **Buharî**, Rikak, 15; **Müslim**, Zekât, 40/120; **Tirmizî**, Zühd, 40/2373.

Buna mukabil bazı insanlar da yoksul bir hayat yaşamak zorunda kalabilirler. Ama fakirliklerine rağmen hak-hukuk bilir, helâli haramı gözetir, asla meşrûiyetten ayrılmaz, kimsenin malına-servetine göz dikmez ve kimsenin hakkına tecâvüz etmezler. Üstelik kıt imkânlarına rağmen ellerinden gelen yardımı da asla esirgemeyecek bir gönül zenginliğine de sahiptirler.

İşte asıl zengin sayılması gereken nitelik de, bu gönül zenginliğidir. Gönlü fakir olan insanlar, bütün servetlerine rağmen asla fakirlik illetinden kurtulamazlar. Bu itibarla gönül zenginliği büyük bir servet, tükenmeyen bir hazinedir. Yüce Rabbim bu büyük serveti bütün insanlara lütfeylesin!

٧٦٢١ـ (خ م ط د س ـ **أبو هريرة** رضي الله عنه) أنّ رَسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «**ليس المسكينُ الذي تَرُدُّه اللقمةُ واللقمتان ، والتمرةُ والتمرتان ، ولكنّ المسكين الذي لا يجد غنى يُغنيه ، ولا يُفْطَنُ به فيُتَصدَّقُ عليه ، ولا يقوم فيسأل الناس** ».
هذا لفظ البخاري.

وفي أخرى : « **ليس المسكين الذي تردُّه الأُكلة والأكلتان ، ولكن المسكين الذي ليس له غنى ويستحي ، أو لا يسأل الناس إلحافا** ».

وفي أخرى : «**إنما المسكين الذي يتعفَّف، اقرؤوا إن شئتم {لا يسألونَ الناس إلحافا}** [البقرة : ٢٧٣]». وفي رواية لمسلم والموطأ : « **ليس المسكين بهذا الطَّوَّاف الذي يطوف حول الناس** »... وذكر الحديث نحو الأولى ، وأخرج النسائي الأولى.

وفي رواية أبي داود : « **ليس المسكين الذي تردُّه الأُكلة والأكلتان ، ولكن المسكين الذي لا يسأل الناس ، ولا يفطنون به فيُعْطُونه** ». وفي رواية : « **ولكن المسكين المتعفف** ». وفي أُخرى : «**فذلك المحروم** ». وفي أخْرى جعل «المحروم» من كلام الزُّهْرِي قال: وهو أصح. وأخرج النسائي أيضا رواية أبي داود الأُولة.

7.621- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Yoksul, bir veya iki lokma ile, bir veya iki hurma ile kapıdan savılan kişi değildir. Asıl yoksul, kendisini geçindirecek bir şey bulamayan, durumunu anlayıp da kendisine yardım edecek biri de çıkmayan, buna rağmen insanlara da el açmayan kişidir."[11]

RİVÂYETLER

Bu, Buharî'nin lafzıdır. Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Yoksul, bir veya iki lokma ile kapıdan savılan kişi değildir. Asıl yoksul, varlığı olmayan, ama (istemekten de) **hayâ eden veya sürekli insanlara el açmayan kişidir."**

Başka bir rivâyet de şöyledir:

"Yoksul, ancak iffetli olan kişidir. İsterseniz; ***'Onlar insanlardan ısrarla bir şey istemezler'***[12] **âyetini okuyun!"**

Müslim ve **Muvatta** da; **"Yoksul, insanların etrafında tavaf edip dolaşan kişi değildir..."** diyerek aynı hadîsi ilk rivâyetteki gibi zikrederler.

Nesaî de ilk rivâyeti tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyeti de; **"Yoksul, bir veya iki lokma ile kapıdan savılan kişi değildir. Asıl yoksul, insanlara el açmadığı ve insanların da durumunu anlamadıkları için ona yardımda bulunmadıkları kişidir"** şeklindedir.

Bir rivâyet de; **"Yoksul, iffetli olan insandır"** şeklindedir.

Bir diğerinde de; **"Mahrum olandır"** dedi.

Başka bir rivâyette ise; **"Mahrum olandır"** sözünü, **Zührî**'nin sözü olarak kaydedilir. **Ebû Davud, "daha sahih olanı da budur"** dedi.

İZAH

"**Yoksul**" diye tercüme ettiğimiz "***miskîn***" sözcüğüne, Türkçe'de fakir diye de karşılık verilir. Türkçe'de yoksul ile fakir, genelde aynı

---

[11] **Buharî**, Zekât, 53; Tefsir, 2/48; **Müslim**, Zekât, 34/101-2; **Muvatta**, Sıfatu'n-Nebî, 5/7; **Ebû Davud**, Zekât, 23/1631-32; **Nesaî**, Zekât, 76.

[12] Bakara, 273.

manada kullanılmakla birlikte bazı İslâm hukukçuları bunların farklı şeyler olduğu kanâatindedirler.

Hanefî ve **Mâlikî** fukahasına göre; **miskîn**, hiçbir şeyi olmayan, **fakir** ise nisap miktarından az malı olan kimsedir.

Şafiî ve **Hanbelî** fukahası ise bunun tam tersi bir anlayışa sahiptirler. Yani **fakir**; malı ve kazancı olmayan, **miskîn** de malı geçimine kâfi gelmeyendir.

Türkçe olarak fakir veya yoksul sözcükleri de yaklaşık aynı şeyi ifâde ederler.

Bu rivâyette, fakir dahi olsa bir müslümanın sahip olması gereken "**kişilik**" ile ilgili önemli bir niteliği öne çıkmaktadır. Kapı kapı dolaşıp el açan, insanlara yüz suyu döken bir kimlik, asla müslümanın şahsiyetiyle uyuşmaz. Çünkü o muhtaç bile olsa, bu durumunu başkalarına duyurmayacak kadar onuruna düşkün bir yapıdadır.

الفصل الثالث

في الرضى بالقليل

III- AZA KANÂAT

٧٦٢٢ــ (خ م ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) أَنَّ رَسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «**إذا نظَرَ أحدُكم إلى مَنْ فُضِّلَ عليه في المال والخَلْق فلينظر إلى من هو أسفل منـــه**». أخرجه البخاري.

وفي رواية مسلم قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**انظروا إلى من هو أسفل منكم، ولا تنظروا إلى من هو فوقكم، فهو أجدرُ أن لا تزدَرُوا نعمة الله عليكم**».

وله في أخرى: أَنَّ رَسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «**إذا نظَرَ أحدُكم إلى من فُضِّلَ عليه في المال والخَلْق، فلينظر إلى من هو أسفل منه ممن فُضِّلَ عليه**». وفي رواية الترمذي مثل رواية مسلم الأولى.

وفي رواية ذكرها رزين قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « انظروا إلى من هو أسفل منكم في الدنيا ، وفوقكم في الدّين ، فذلك أجدَرُ أن لا تزدَروا نعمة الله عليكم ».

زاد في رواية: قال عونُ بن عبد الله بن عُتبة: كنتُ أصحبُ الأغنياء فما كان أحد أكثرَ همًّا مني، كنت أرى دابة خيرا من دابتي، وثوبا خيرا من ثوبي، فلما سمعت هذا الحديث صَحِبْتُ الفقراء فاسترَحْتُ.

7.622- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Biriniz, mal ve yaratılış itibariyle kendisinden daha üstün olan birini gördüğünde, kendisinden daha aşağıda olana da baksın!"[13]

RİVÂYETLER

Bunu **Buharî** tahric etti. **Müslim**'in rivâyeti de şöyledir:

"Kendinizden daha aşağı olanlara bakın, daha üstün olanlara bakmayın! Böyle yapmanız, Allah'ın, üzerinizdeki nimetini küçük görmemeniz için daha uygun olur."

Müslim'in diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Biriniz, mal ve yaratılış itibariyle kendisinden daha üstün olan birini gördüğünde, kendisinden ve daha üstün olan kişiden daha aşağıda olana baksın!"

Tirmizî'nin rivâyeti de **Müslim**'in ilk rivâyeti gibidir.

Rezîn'in rivâyeti de şöyledir:

"Dünyada sizden aşağıda olana, ama dinde sizden üstün olana bakın! Bu, Allah'ın, üzerinizdeki nimetini küçük görmemeniz için daha uygun olur."

Diğer bir rivâyette de şu ilaveyi zikretti:

"Avn b. Abdullah b. Utbe şöyle dedi:

---

13 **Buharî**, Rikak, 30; **Müslim**, Zühd, 8; **Tirmizî**, Kıyamet, 58/2513.

"Ben zenginlerle arkadaşlık ediyordum, ama benden çok üzüntü çeken kimse yoktu. Çünkü (onlarda) benim hayvanımdan daha iyi hayvanlar ve benim elbisemden daha güzel elbiseler görüyordum. Ama bu hadîsi duyunca, fakirlerle arkadaşlık etmeye başladım ve rahat ettim."

İZAH

İnsan, hırslı ve dünyaya düşkün bir tabiatta yaratılmıştır. İşte bu hırsı bir ölçüde firenlemek için, daima bizden daha yukarıda olanlara değil, bizden daha kötü durumda olanlara bakmamız gerekir. Böylece halimize hamd etmek gerektiğini anlarız. Aynı zamanda kıskançlık duygularımızın kabarmasını da önlemiş oluruz.

"Yaratılış itibariyle kendisinden üstün olan" cümlesinde; hem fizikî yapısı ve hem de âilesi, akrabası ve sosyal konumu birlikte düşünülmelidir.

الفصل الرابع

في المسألة

و فيه أربعة فروع:

الفرع الأول

في ذمها مطلقا

IV- DİLENCİLİK

1- MUTLAK OLARAK DİLENCİLİĞİN ZEMMİ

٧٦٢٣ـــ (خ م س ـــ **عبد الله بن عمر** رضي الله عنهما) أَنَّ النبي صلى الله عليه وسلم قال: «**لا تزالُ المسألة بأَحَدِكُم ، حتى يلقي الله وليس في وجهه مُزعة لحم** ».

وفي رواية «**حتى يأتِيَ يوم القيامة**». أخرجه البخاري ومسلم، وأخرج النسائي الرواية الثانية.

7.623- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Sizden biri dilenmeye devam ettiği takdirde, yüzünde bir parça et kalmadığı halde Allah'a kavuşur."[14]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet; **"...kıyâmet günü yüzünde bir parça et kalmadığı halde gelir"** şeklindedir.

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Nesaî de ikinci rivâyeti tahric etti.

İZAH

Dilencilik, her şeyden önce insanın şahsiyetiyle uyuşmayan çok çirkin tabiat ve kişiliğini alçaltıcı bir davranıştır. Hele dilenciliği bir meslek ve kazanç kapısı haline getirenler, son derece iğrenç tabiata sahip olan ve aşağılık bir hayata rıza gösteren zavallılardır.

Bununla birlikte zarurî durumlarda insanın durumunu başkalarına açması ve yardım dilemesi de, hayatın tabiî seyri içersinde karşılaşılabilecek normal bir davranış olarak görülmelidir. Hatta o kendi durumunu açmadan, yakındakilerin anlayıp kendisine el uzatmaları gerekir.

"Yüzünde bir parça etin bile kalmaması"ndan maksat, **İbn Ebî Cemre**'ye göre; yüzünde güzellikten eser kalmamasıdır. Çünkü yüzün güzelliği, üzerindeki et deri ile sağlanır.

Hattâbî ise; ya itibar ve mevki itibariyle düşük seviyede tutulacağını, veya yüzündeki etlerin döküleceği şekilde bir azaba uğratılacağını, veyahut da yüzünün tamamen kemikten ibaret kalıp bu hâliyle diğer insanlardan ayırt edileceğini söyler.

Nevevî de bu durumun, zarûret olmaksızın dilenenler için söz konusu olduğunu belirtir.

---

[14] **Buharî**, Zekât, 52; **Müslim**, Zekât, 35/103; **Nesaî**, Zekât, 83.

٧٦٢٤ـ (د س ت ـ سمرة بن جندب رضي الله عنه) أنَّ رَسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «المَسَائل كُدوح يَكدَحُ بها لرجل وجهه، فمن شاء أبقى على وجهه ، ومن شاء تركه ، إلا أن يسأل الرجلُ ذا سلطان ، أو في أمر لا يجد منه بُداً ». أخرجه أبو داود والنسائي.

وفي رواية الترمذي: «المسألة كَدّ يَكُدّ الرجل بها وجهه إلا أن يسأل الرجل سُلْطانا أو في أمر لا بد منه».

7.624- Semüre b. Cündüb'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Dilenmeler, tırmalamalardır; insan dilencilik yaparak kendi yüzünü tırmalar. Binâenaleyh dileyen yüzünü korusun, dileyen de bıraksın! Ancak insan, Sultandan isteyebilir veya zarurî ihtiyacı olan bir şeyi (başkasından) **da isteyebilir."**[15]

RİVÂYETLER

Bunu **Ebû Davud** ve **Nesaî** tahric etti.

Tirmizî'nin rivâyeti de şöyledir:

"Dilencilik, tırmalamadır; insan onunla yüzünü tırmalar. Ancak insan Sultan'dan isteyebilir veya zarurî bir ihtiyacını (başkalarından) **da isteyebilir."**

٧٦٢٥ـ (س ـ عائذ بن عمرو رضي الله عنه) : « أن رجلا أتى رسول الله صلى الله عليه وسلم، فسأله فأعطاه ، فلما وضع رجله على أُسْكُفَّة الباب ، قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: لو تعلمون ما في المسألة ، ما مشى أحد إلى أحد يسأله شيئا ». أخرجه النسائي.

7.625- Âiz b. Amr'dan rivâyet edilmiştir:

"Bir adam Rasûlullah'a (as.) gelip dilendi, Hz. Peygamber de verdi. Adam dönmek için ayağını kapının eşiğine basar basmaz, Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

---

15 **Ebû Davud**, Zekât, 26/1639; **Tirmizî**, Zekât, 38/681; **Nesaî**, Zekât, 92.

"- Eğer dilencilikteki (kötülükleri) **bilseydiniz, hiç kimse başkasının kapısına gidip bir şey dilenmezdi."**[16]

٧٦٢٦ــ (خ ــ الزبير بن العوام رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «لأن يأخذ أحدكُم أحْبُلَهُ ، ثم يأتيَ الجبلَ فيأتي بحُزْمَة من حَطَب على ظهره فيبيعها ، خير له من أن يسأل الناس أعْطَوْهُ أم مَنَعُوهُ ». أخرجه البخاري.

7.626- Zübeyir b. Avvâm'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Sizden birinizin iplerini sırtına alıp dağa gitmesi ve oradan sırtında bir yük odun getirip satması, verseler de vermeseler de insanlara el açmasından daha hayırlıdır."[17]

٧٦٢٧ــ (خ م ت س ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: « لأن يَحْتَطِبَ أحدكم حُزمة على ظهره خير له من أن يسأل أحدا فيعطيه أو يمنعه ».

وفي أخرى قال: «والذي نفسي بيده لأن يأخذ أحدكم أحبُلَه، فيحتطبَ على ظهره...» وذكر الحديث. وفي أخرى قال : « لأن يأخذَ أحدكم أحبُله ، ثم يغدو – أحسبه قال : إلى الجبل – فيَحْتَطِبَ ويتصدق خَيْر له من أن يسأل الناس ».

وفي أخرى «لأن يغدو أحدكم فيحتطب على ظهره فيتصدق به و يستغني به عن الناس خير من أن يسأل الناس رجلا أعطاه أو منعه ذلك بأن اليَدَ العُلْيا خيْر من اليَد السُّفْلى وابدأ بمن تَعُول». أخرجه البخاري إلا الآخرة ، وأخرج مسلم الأولى والآخرة ، وأخرج الموطأ الثانية ، وأخرج النسائي الأولى والثانية ، وأخرج الترمذي الآخرة.

7.627- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

---

[16] **Nesaî**, Zekât, 83. Hadîsin râvîlerinden **Abdullah b. Halîfe**, hadîsçiler nazarında zayıf biridir.

[17] **Buharî**, Zekât, 50; Buyû', 15.

"Sizden birinizin sırtında bir deste odun toplaması, verse de vermese de birine el açmasından daha hayırlıdır."[18]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet; **"Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, sizden birinizin iplerini alıp sırtında odun toplaması..."** diye devam eder.

Başka bir rivâyet de şöyledir:

"Birinizin iplerini alıp gitmesi –zannediyorum dağa gitmesi dedi- **ve odun toplayıp sadaka vermesi, insanlardan birine el açmasından daha hayırlıdır."**

Diğer bir rivâyet de şöyledir:

"Birinizin gidip sırtında odun toplaması ve böylece hem sadaka vermesi ve hem de insanlara muhtaç olmaması, verse de vermese de insanlardan birine el açmasından daha hayırlıdır. Çünkü veren el, alan elden hayırlıdır. (Harcamaya da) **geçindirdiğin kimselerden başla!"**

Sonuncusu hariç, diğerlerini **Buharî** tahric etti.

"**Müslim** de ilk ve son rivâyeti tahric etti.

Muvatta ilk rivâyeti, **Nesaî** ilk ve ikinci rivâyeti, **Tirmizî** de son rivâyeti tahric etti.

٧٦٢٨ــ (**د س ــ ثوبان** رضي الله عنه) أَنَّ رَسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « **مَنْ يَكْفُلُ لي [أن] لا يسأل الناس شيئا وأتَكَفَّلُ له بالجَنّة ؟ فقال ثوبان : أنا ، فكان لا يسأل أحدا شيئا** ».

أخرجه أبو داود. وفي رواية النسائي قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **مَنْ يَضْمَنُ لي واحدة وله الجنة؟ قال: وقال كلمة ، أن لا يسأل الناس شيئا** ».

7.628- Sevbân'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.);

---

[18] **Buharî**, Zekât, 50, 53; Buyû', 15; Müsâkat, 13; **Müslim**, Zekât, 35/106; **Muvatta**, Sadaka 2/10; **Tirmizî**, Zekât, 38/680; **Nesaî**, Zekât, 85.

"- **İnsanlardan bir şey istemeyeceğine dair bana kim garanti verir; ben de ona cenneti garanti edeyim?"** diye sordu. Sevbân;

"- Ben!" diye cevap verdi. Ondan sonra Sevbân, bir daha insanlardan hiçbir şey istemedi."[19]

RİVÂYETLER

Bunu **Ebû Davud** tahric etti.

Nesaî'nin rivâyetinde de Rasûlullah (as.);

"- **Cennet karşılığında kim bana biri** (bir hasleti) **garanti eder?"** diye sordu.

Râvî Yahya; "Hz. Peygamber burada, insanlardan bir şey istememek anlamında bir kelime söyledi" der.

İZAH

"Kim bana biri garanti eder?" cümlesindeki "**biri**" kelimesi ile belli bir haslete, bir niteliğe işaret edilmektedir. Râvî de, insana cenneti kazandıracak olan bu hasletin, "**insanlardan bir şey istememek**" olduğunu ve Hz. Peygamber'in bu manada bir kelime kullandığını belirtmektedir.

٧٦٢٩ـ (م س ـ معاوية رضي الله عنه) قال: قالَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «لا تُلْحِفُوا في المسألة ، فوالله لا يسألني أحد منكم شيئا فتخرِجُ له مسألتُه منّي شيئا وأنا له كاره ، فيبارَكَ له فيما أعطيْتُه ». أخرجه مسلم والنسائي.

7.629- Muâviye'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"İstemekte ısrarlı olmayın! Vallahi kim benden bir şey ister ve ben verimkâr olmadığım halde ısrar ederek onu benden koparırsa, verdiğim şeyin bereketini göremez."[20]

---

[19] **Ebû Davud**, Zekât, 27/1643; **Nesaî**, Zekât, 86.

[20] **Müslim**, Zekât, 33/99; **Nesaî**, Zekât, 88.

٧٦٣٠ـ (ط ـ عبد الله بن أبي بكر [بن محمد بن عمرو بن حزم الأنصاري])
عن أبيه : «أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم استعمل رُجلا من بني عبد الأشْهَل على الصدقة ، فلما قدِمَ سأله بعيرا منها ، فغَضِبَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم حتى احْمَرَّ وَجْهُهُ ، وعُرِفَ الغضبُ في وجهه – وكان مما يُعْرَفُ [به الغضب في وجهه] : أن تَحمرَّ عيناه – ثم قال : **ما بالُ رجال يسألني أحدهم ما لا يَصْلُحُ لي ولا له فإن منعته كَرِهتُ مَنْعَهُ ، وإنْ أعطيتُهُ أعطيتُه مالا يصلح لي ولا له** ؟ فقال الرجل: يا رسولَ الله ، لا أسألك منها شيئا أبدا». أخرجه الموطأ.

7.630- Abdullah b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm el-Ensârî, babasından rivâyet ediyor:

"Rasûlullah (as.) Abdüleşhel kabilesinden bir adamı zekât tahsildarı olarak görevlendirmişti. Adam (zekâtı toplayıp) gelince, bu maldan bir deve istedi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.), yüzü kıpkırmızı olacak derecede kızdı. Kızgınlığı da yüzünden anlaşılıyordu. O'nun kızgınlığı, gözlerinin kızarmasından anlaşılırdı. Sonra Hz. Peygamber şöyle dedi:

"İnsanlara ne oluyor ki, birisi kalkıp benden, ne bana ve ne de kendisine ait olmayan bir şeyi istiyor? Şayet vermesem, vermemek benim hoşuma gitmez. Versem, ne bana ve ne de ona ait olmayan bir şeyi vermiş olurum!.."

Bunun üzerine adam;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bu maldan ebediyen bir şey istemiyorum" dedi.[21]

٧٦٣١ـ (خ م ت س ـ عروة بن الزبير رضي الله عنه) أن حكيم بن حزام قال :
« سألتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم فأعطاني ، ثم سألته فأعطاني – زاد في رواية ، ثم سألته فأعطاني – ثم قال لي : **يا حكيم ، إن هذا المال خضر حُلْو ، فمَنْ أخذه بسَخاوَة نفسه بُورِكَ له فيه ، ومن أخذه بإشراف نفسه لم يُبارَكْ له فيه ،وكان كالذي يأكلُ ولا يشبعُ،**

---

[21] **Muvatta**, Sadaka, 3/14. Rivâyet bu şekliyle mürseldir.

والْيَدُ العُلْيا خير من اليد السفلى ، قال حكيم : فقلت : يا رسول الله، والذي بَعَثَكَ بالحقّ لا أرْزَأُ أحدا بَعدَكَ شيئا حتى أُفارِقَ الدنيا ، فكان أبو بكر يدعو حكيما لِيُعطِيَهُ عطاءه ، فيأبى أن يقبلَ منه شيئا ، ثم إن عمر دعاه لِيُعْطيه عطاءه ، فأبى أن يَقْبلَ منه شيئا ، فقال عمر : يا معشر المسلمين إني أعرض على حكيم حقَّهُ الذي له منْ هذا الفيء ، فيأبى أن يأخذه ، فلم يَرْزَأْ حكيم شيئا أحدا من الناس بعدَ رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى تُوفيَ».

أخرجه البخاري ومسلم والترمذي. وأخرجه النسائي إلى قوله :« حتى أُفارق الدنيا » وفي أخرى إلى قوله :«السفلى». وزاد رزين بعد قوله : السفلى « **وَمَنْ يستَغْنِ يُغْنِه الله ، وَمَنْ يستَعفِفْ يُعِفُّهُ الله، فاستَغْنيت ، فأغناني الله ، فما بالمدينة أكثر منَّا مالا** ».

7.631- Urve b. ez-Zübeyr'den rivâyet edilmiştir:

Hakîm b. Hizâm şöyle dedi:

"Ben Hz. Peygamber'den bir mal istedim, verdi. Sonra tekrar istedim, yine verdi. –Bir rivâyette, sonra tekrar istedim, yine verdi der-. Sonra bana dedi ki:

"- Ya Hakîm! Şüphesiz bu mal, yeşildir (gönül çekicidir), **tatlıdır. Kim onu nefsinin cömertliği ile alırsa, bereketlenir. Kim de nefsinin tamahkârlığı ile alırsa, ona bereket verilmez ve o, tıpkı yiyen, ama doymayan adam gibi olur. Üstteki el, alttaki elden daha hayırlıdır."**

Hakîm, bunun üzerine Rasûlullah'a (as.) şöyle söyledim, der:

"- Ey Allah'ın Rasûlü! Seni hakla gönderene yemin ederim ki, senden sonra bu dünyadan ayrılıncaya kadar artık hiç kimseden bir şey almam!"

Bilâhare Hz. Ebû Bekir, (ganimetteki) hissesini vermek için onu çağırdı, ama o herhangi bir şeyi kabul etmekten kaçındı. Sonra Hz. Ömer de onu çağırdı, ama o yine bir şey kabul etmekten kaçındı. Bunun üzerine Hz. Ömer dedi ki:

"- Ey müslümanlar! Ben Hakîm'e, bu fey'deki hakkını vermeyi teklif ettim, ama o almaktan sakındı."

Gerçekten Hakîm, Rasûlullah'dan (as.) sonra, ölünceye kadar kimseden bir şey almadı."[22]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Tirmizî** tahric etti.

Nesaî'nin bir rivâyeti; **"...dünyadan ayrılıncaya kadar artık hiç kimseden bir şey almam!"** cümlesine, diğeri de **"Üstteki el, alttaki elden hayırlıdır"** cümlesine kadardır.

"Üstteki el, alttaki elden hayırlıdır" cümlesinden sonra **Rezîn**'in şöyle bir ilavesi vardır:

"Kim müstağni olmak isterse, Allah onu zengin kılar. Kim iffetli olmak isterse, Allah onu iffetli kılar." Bunun üzerine ben de müstağni olmak istedim, Allah da beni zengin kıldı. O kadar ki, Medîne'de bizden çok malı olan yoktu."

٧٦٣٢ـ (ط ـ [**زيد بن أسلم**]) عن أبيه رحمه الله قال لي عبد الله بن الأرقم : «ادْلُلْني على بعير من المطايا أستَحْمِلُ عليه أميرَ المؤمنين ، فقلت : نعم جمل من إبل الصدقة ، فقال عبد الله بن الأرقم : أتحبُّ لو أن رجلا بادنا في يوم حارّ غَسل لكَ ما تحت إزاره ورُفْغيه ، ثم أعطاكه فشربْتَه؟ قال : فغَضِبْتُ ، وقلت : يغفر الله لك ، لِمَ تَقُول مثل هذا لي ؟ قال : فإنما الصدقة أوساخُ الناس يَغْسِلُونها عنهم ». أخرجه الموطأ.

7.632- Zeyd b. Eslem, babasından rivâyet ediyor:

"Abdullah b. el-Erkam bana şöyle dedi:

"- Bana binek develerinden birini göster de, Emîrulmü'minîn'den onu bana vermesini isteyim!" dedi. Ben de;

"- Olur, zekât develerinden birini göstereyim!" dedim.

Bunun üzerine Abdullah b. el-Erkam bana;

"- Şişman bir adamın sıcak bir günde eteğini ve kirli yerlerini senin için yıkasa, sonra kullandığı o suyu sana verse ve sen de içsen hoşuna gider mi?" diye sordu.

Onun böyle konuşmasına kızdım ve;

---

[22] **Buharî**, Zekât, 50; Vesâyâ, 9; Humus, 19; Rikak, 11; **Müslim**, Zekât, 32/96; **Tirmizî**, Kıyâmet, 29/2463; **Nesaî**, Zekât, 93.

"- Allah seni affetsin! Neden bana böyle bir şey söyledin?" dedim.

"- Çünkü sadaka, sadece insanların kirlerinden ibarettir; insanlar, verdikleri sadaka ile kendilerini yıkıyorlar" dedi.[23]

İZAH

Râvî **Zeyd b. Eslem**'in babası, **Hz. Ömer**'in âzâdlısı olan **Eslem**'dir. Yukarıdaki olay da **Eslem** ile meşhur sahabî **Abdullah b. Erkam** arasında meydana gelmiştir.

Abdullah, **Eslem**'e, Halife **Hz. Ömer**'den bir binek devesi isteyeceğini, hangi deveyi istemesinin uygun olacağını soruyor, **Eslem** de zekât develerinden birini tavsiye ediyor. Ama sadakaların, insanların kirleri olduğunu bilen **Abdullah**, bu tavsiyeye kızıyor ve **Eslem**'e sıcak bir havada tere-kire boğulan şişman bir adamın kirli yerlerini yıkadığı suyu içmekten zevk alıp almayacağını soruyor. **Abdullah**, zekât develerinin dışında uygun bir deveyi tavsiye etmesini bekliyordu, çünkü insanlardan zekât ve sadaka olarak toplanan malların, onların kiri olduğunu biliyordu. Ama **Eslem**, ona zekât devesini tavsiye edince, **Abdullah** onun bu konudaki gafletini çarpıcı bir cümle ile ifâde etti.

٧٦٣٣ـ (د س ـ ابن الفراسي رحمه الله) أن أباه قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم: أسأل يا رسول الله؟ قال: «**لا، وإن كنت [سائلا] ولا بد، فاسأل الصالحين**» أخرجه أبو داود والنسائي.

7.633- İbnu'l-Firâsî'den[24] rivâyet edildiğine göre; babası, Hz. Peygamber'e;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; dileneyim mi?" diye sordu. Hz. Peygamber;

---

[23] **Muvatta**, Sadaka, 3/15.

[24] **İbnu'l-Firâsî**: İsmi bilinmemektedir. Babası sahabîdir, babasından rivâyeti vardır. Kendisinden Müslim b. Muhşî rivâyet eder. Hadîsi **Ebû Davud Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

"- Hayır! Ama başka çaren kalmadı ve mutlaka insanlardan istemek zorunda isen, bâri sâlih kişilerden iste!" buyurdu.[25]

İZAH

Hz. Peygamber'in dilenciliği yasaklamasına rağmen, mecbur kalındığında ihtiyacını sâlih kişilerden istemeyi tavsiye etmesinin sebebi, muhtemelen sâlih-fâzıl kişilerin isteyeni boş çevirmeyecekleri ve gönül rızasıyla verecek bir erdeme sahip olmalarıdır. Ayrıca onlar, verdiklerini başa kakmazlar ve başkalarını minnet yükü altında ezmezler. Verdiklerini de riyâ ve gösteriş için değil, sadece Allah rızası için verirler.

الفرع الثاني

في ذمها مع القدرة

2- İMKÂNI OLDUĞU HALDE DİLENCİLİK YAPMANIN ZEMMİ

٧٦٣٤ـــ (د ت س ــ **عبد الله بن مسعود** رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **من سأل الناس ، وله ما يغنيه ، جاء يوم القيامة ومسألته في وجهه خموش – أو خدوش أو كدوح** – قيل : يا رسول الله ، وما يغنيه ؟ قال : **خمسون درهماً ، أو قيمتها من الذهب**». أخرجه أبو داود والترمذي والنسائي.

7.634- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kendisine yetecek malı olduğu halde başkalarına el açan insanın aldığı mal, onun suratında bir tırmalama –veya soyma, veya ısırma- **yarası açtığı halde kıyâmet günü** (mahşere) **gelir."**

"- Ey Allah'ın Rasûlü; insana yetecek miktar mal ne kadardır?" diye soruldu."

"- Elli dirhem gümüş veya o kıymette altın" dedi.[26]

---

[25] **Ebû Davud**, Zekât, 28/1646; **Nesaî**, Zekât, 82. İsnâdı zayıf bir rivâyettir.

İZAH

Hanefî fukahası, giyecek bir elbisesi ve günlük yiyeceği olan insanın dilenmesini helâl saymaz. Onlara göre zenginliğin ölçüsü de; aslî ihtiyaçlarından fazla olarak nisap miktarı mala sahip olmaktır, ki o da iki yüz dirhem gümüştür.

İmam **Mâlik** ve **Şâfiî**'ye göre ise zenginliğin belli bir ölçüsü yoktur. Dolayısıyla kendisine ve âile efradına bir yıl yetecek kadar mala sahip olmayan insanın zekât alması helâldir.

Ahmed b. Hanbel ve diğer bir kısım fukahaya göre de, izahına çalıştığımız hadîste belirtildiği üzere elli dirhem gümüş veya o değerde altını olanın dilenmesi ve zekât alması haramdır.

Bu konuda bağlayıcı bir ölçü koymaktan ziyade, insanın çok zorunlu haller dışında başkalarına el açmayı alışkanlık haline getirmemesi temel ilke olarak görülmelidir. Kaldı ki, bir devlet sistemi içinde yaşayan insanların, hiçbir halde dilenmeye hakları da olmamalıdır. Çünkü devlet, kendi vatandaşlarının zaruri ihtiyaçları için sigortadır. Sosyal devlet anlayışının hâkim olduğu günümüzde, özellikle de gelişmiş ülkelerde bu husus, yasal bir statüye de kavuşmuş bulunmaktadır.

٧٦٣٥ـ (د ـ سهل بن الحنظلية رضي الله عنه) قال : « قدمَ عُيينة بن حصْن ، والأقرع بن حابس على رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فسألاه ، [فأمر لهما بما سألاه] ، فأمر معاويةَ ، فكتب لهما ما سألا ، فأما الأقرع ، فأخذ كتابه فلفَّه في عمامته وانطلق، و أما عيينة : فأخذ كتابه وأتى به رسول الله صلى الله عليه وسلم مكانه ، فقال : يا محمد ، أتراني حاملا إلى قومي كتابا لا أدري ما فيه ، كصحيفة المُتَلمِّس ؟ فأخبر معاوية بقول رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **من سأل وعنْدَه ما يغنيه ، فإنما يستكثر من النار** ، قال النُّفَيْليّ - هو أحد رواته في موضع آخر - **[من جَمْرِ جهنم]** ، فقالوا : يا رسول الله ، وما يُغْنيه ؟ ـ قال النفيلي في موضع آخر: وما الغنى الذي لا تنبغي معه المسألة ؟ - قال : **قدرُ ما يُغَدِّيه ويُعَشِّيه** ».

---

[26] **Ebû Davud**, Zekât, 24/1626; **Tirmizî**, Zekât, 22/650; **Nesaî**, Zekât, 87.

وفي موضع آخر « أن يكون له شبعُ يوم وليلة، أو ليلة ويوم ». أخرجه أبو داود.

7.635- Sehl b. el-Hanzaliyye anlatıyor:

"Uyeyne b. Hısn ve Akra' b. Hâbis Rasûlullah'a (as.) gelip mal istediler. Hz. Peygamber de onlara isteklerinin verilmesini emretti; Muâviye'den de, onlara istediklerinin verilmesini (görevlilere) yazmasını emretti. Akra', kendine ait yazıyı aldı, onu dürüp sarığına soktu ve gitti. Uyeyne ise yazıyı alıp Hz. Peygamber'e götürdü ve (kendi kendine);

"- Ya Muhammed! Benim, Mütelemmis'in sahifesi gibi, içinde ne yazıldığını bilmediğim bir yazıyı alıp kabileme gideceğimi mi zannediyorsun?" diye mırıldandı. Muâviye de onun bu sözünü Rasûlullah'a (as.) haber verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber;

"Kimin, kendisine yetecek kadar malı olduğu halde dilenirse, o ancak cehennemdeki ateşini çoğaltmış olur" dedi.

Hadîsin râvîlerinden biri olan en-Nüfeylî diğer bir rivâyette; "**ateş**" kelimesi yerine "**cehennemin kor ateşi**" ibaresini kullandı.

Bunun üzerine ashâb;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; kişiye yetecek malın miktarı nedir?" diye sordu.

Diğer bir rivâyette en-Nüfeylî, bu cümlenin yerine; *"Dilenmek uygun olmayan zenginliğin miktarı nedir?"* cümlesini zikretti.

Hz. Peygamber şu cevabı verdi:

"- Ona sabah ve akşam yemeklerinde yetecek miktardır."

Bir rivâyette de; **"Onu bir gün bir gece veya bir gece bir gün doyuracak miktardır"** dedi, şeklindedir.[27]

İZAH

Daha önce haklarında bilgi verilen **Uyeyne b. Hısn** ile **Akra' b. Hâbis,** müellefe-i kulûbdandırlar. **Mekke** fethinden sonra müslüman olmuşlardı. Hz. Peygamber **Huneyn**'de her ikisine yüzer deve vermişti. **Uyeyne, Huneyn** ve **Tâif** seferlerine katılmış, **Hz. Ebû Bekir**

---

[27] **Ebû Davud**, Zekât 9/1629.

döneminde yalancı Peygamber **Tuleyha**'ya uyarak irtidat etmişse de sonra tekrar İslâm'a dönmüştü.

MÜTELEMMİS

Mütelemmis, câhiliye devri şâirlerindendir. Asıl adı, **Cerîr b. Abdülmesîh** idi. Muallaka şâirlerinden **Tarafe**'nin dayısıdır. **Mütelemmis** ve **Tarafe, Hîre Kralı Amr b. Hind el-Münzir**'i hicvetmişlerdi. Kral da bu yüzden onları cezalandırmak istemişti. Bunun için de **Hecer** ve **Uman** Valilerine birer mektup yazmış ve mektubu da götürmeleri için kendilerine vermişti. Kral mektubunda Validen onları öldürmesini istemişti, ama **Mütelemmis** ile **Tarafe**'ye de mükâfatlandırılacaklarını söylemişti. Onlar da mektupları alıp yola koyuldular. **Mütelemmis** mektubu açıp okumuş ve Kral'ın Vâli'ye, mektubu getiren şahsı öldürmesini yazdığını görmüştü. Bunun üzerine mektubu suya atmış ve kendisi de **Şam**'a kaçarak **Gassânlılar**'a sığınmıştı. **Şam**'a kaçmadan **Tarafe**'ye gidip durumu anlatmışsa da **Tarafe** yoluna devam etmiş ve Vali de yazının gereğini yerine getirerek **Tarafe**'yi öldürmüştü. İşte bu olay, Araplarda darb-ı mesel haline gelmişti. **Tarafe,** 564 yılında henüz 25 yaşında iken öldürülmüş, dayısı **Mütelemmis** de 580 yılında vefat etmişti.

İşte yukarıdaki hadîste **Uyeyne** de Hz. Peygamber'e bunu hatırlatmıştı. Ama onun bu sözünde, Hz. Peygamber'e güvenmediği ve O'nun da hainlik yapabileceği şüphesini taşıdığı anlamı da vardı. Nitekim **Uyeyne**'nin bilâhare irtidat etmiş olması da, onun Hz. Peygamber'e olan güven ve itimadının düzeyini göstermektedir.

٧٦٣٦ــ (م ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **مَنْ سأل الناس تكثُّرا ، فإنما يسأل جَمْرًا ، فليستقِل أو ليستكثر** ». أخرجه مسلم.

7.636- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kim malını çoğaltmak için insanlardan bir şey isterse, ancak kor ateş istemiş olur. Artık bu isteğini ister azaltsın, ister çoğaltsın!"[28]

٧٦٣٧ـ (د س ـ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « مَنْ سأل وله قيمة أوقية فقد ألحف ، قال قلت : ناقتي الياقوتة هي خير من أوقية ، قال هشام: خير من أربعينَ درهما فرجَعْتُ و لم أسأله ». قال أبو داود : زاد هشام في حديثه « وكانت الأوقية على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم أربعين درهما ». هذه رواية أبي داود.

وفي رواية النسائي قال : « سرَّحَتْني أُمي إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فأتيتُ وقعدْتُ فاستقبلني ، وقال : مَنْ استغنى أغناهُ الله ، ومَن استعفَّ أعفه الله ، ومن استكفى كفاهُ الله ، ومن يسأل وله قيمةُ أوقية ، فقد ألحف فقلت : ناقتي الياقوتَة هي خير من أوقية ، فرجعتُ و لم أسأله ».

7.637- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kim bir ukıyye değerinde malı olduğu halde dilenirse, *haddi aşmış* olur."

Ebû Saîd der ki:

"Bunun üzerine kendi kendime; "Yakûte adlı devem, bir ukıyyeden daha değerlidir" dedim."

Hadîsin râvîlerinden Hişâm (b. Ammâr) da; "Kırk dirhemden daha hayırlıdır" dedi.

Sonra Ebû Saîd, "Hiçbir şey istemeden geri döndüm" dedi.

Erbû Davud dedi ki:

"Hişâm, hadîse; 'Rasûlullah (as.) döneminde bir ukıyye kırk dirhem idi' cümlesini de ekledi.[29]

---

[28] **Müslim**, Zekât, 35/105.

[29] **Ebû Davud**, Zekât, 24/1628; **Nesaî**, Zekât, 89.

RİVÂYETLER

Bu, **Ebû Davud**'un rivâyetidir. **Nesaî**'nin rivâyeti de şöyledir:

"Annem beni Rasûlullah'a (as.) göndermişti. Gittim, yanında oturdum. Hz. Peygamber bana dönüp dedi ki:

"Kim müstağni olmak isterse, Allah onu müstağni kılar. Kim iffetli olmak isterse, Allah onu iffetli kılar. Kim (elindekiyle) **yetinmek isterse, Allah ona kifâyet verir. Kim de bir ukıyye değerinde malı olduğu halde dilenirse, *haddi aşmış* olur."**

Bunun üzerine ben; "Yakûte adlı devem, bir ukıyyeden daha hayırlıdır" dedim ve bir şey istemeden geri döndüm."

İZAH

Hadîste geçen *"ilhâf"* kelimesine **"haddi aşmak"** diye karşılık verdik. Bu kelime, lügatte ısrarla dilenmek anlamına gelir. Kelime, **Bakara** sûresinde aynen kullanılır: ***"...Sen onları simalarından tanırsın. Onlar,*** *(iffetlilerinden dolayı)* ***insanlardan ısrarla istemezler."***[30] Burada bu kelime, ısrarla istemek suretiyle insanları bıktırmak, rahatsız etmek, bîzar etmek anlamında kullanılmaktadır. Bu ise, dilenmekte haddi aşmaktır. Dilenmek genelde meşrû görülmemekle birlikte, buna mecbur kalanların da bu şekilde dilencilik yapmaları âyetle yasaklanmıştır.

٧٦٣٨ـــ (ط د س ـــ عطاء بن يسار رضي الله عنه) : « أن رجُلا من بني أسد قال له : نزلتُ أنا وأهْلي ببقيع الغَرْقَدِ ، فقال لي أهلي : لو أتيْتَ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم وسألته لنا شيئا؟ وجعلوا يذكرون من حاجتهم ، فأتيتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ، فوَجَدْتُ عِنده رجُلا يَسألُهُ، ورسولُ الله صلى الله عليه وسلم يقول : **لا أجدُ ما أعطيك** ، فولّى الرجل وهو مُغْضَب يقول : لَعَمْري ، إنك لَتُعْطي مَنْ شئتَ ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **إنه لَيَغْضبُ عليَّ أن لا أجدَ ما أُعطيه ، مَنْ سَألَ منكم وله أوقية أو عَدْلُها ، فقد سأل إلحافا** ، قال الأسدي ، فقلت : للَقْحَتُنا خير مِنْ أوقية ، وكانت الأوقيةُ أربعين

---

[30] Bakara, 273.

دِرْهَما فَرَجَعْتُ ولم أسأله شيئا ، فَقَدِمَ بعد ذلك على رسول الله صلى الله عليه وسلم بشعير وزبيب ، فَقَسَمَ لنا منه ، حتى أغنانا ». أخرجه الموطأ وأبو داود والنسائي.

7.638- Atâ b. Yesâr'dan rivâyet edildiğine göre; **Benû Esed** kabilesinden bir adam gelip ona şöyle anlatmış:

"Ben ve âilem Bakîu'l-ğarkad'a yerleşmiştik. Âilem bana ihtiyaçlarını sayarak; *'Rasûlullah'a (as.) gitsen de bizim için bir şeyler istesen!'* demişlerdi. Ben de gittim. Yanında kendisinden bir şey isteyen bir adam gördüm. Hz. Peygamber de;

"- **Sana verecek bir şey bulamıyorum"** diyordu. Bunun üzerine adam kızdı ve;

"- Hayatıma yemin ederim ki, sen istediğine veriyorsun!" diye mırıldanarak oradan ayrıldı. O zaman Rasûlullah (as.) şöyle söyledi:

"- Ona verecek bir şey bulamıyorum diye bana kızıyor. Sizden kimin bir ukıyye veya o değerde malı olduğu halde dilenirse, *haddi aşmış* olarak dilenir."

Benû Esed kabilesine mensup adam şöyle devam eder:

"Bunun üzerine bizim süt devemiz bir ukıyyeden daha değerlidir" dedim. -Bir ukıyye, kırk dirhem gümüş idi-. Sonra hiçbir şey istemeden geri döndüm. Ondan sonra Rasûlullah'a (as.) arpa ve kuru üzüm getirilmişti. Hz. Peygamber ondan bize de verdi ve bizi müstağni kıldı."[31]

İZAH

Bakîu'l-ğarkad; Medîne'deki **Bakî** mezarlığıdır.

Ukıyye, hadîste de belirtildiği üzere 40 dirhemdir. Bir **dirhem** de 3.12 gram olduğuna göre, bir **ukıyye** de, 124.80 gram eder. İşte bu miktar gümüşe sahip olmak, hadîste dilenmeyi yasak kılan bir sınır olarak zikredilmektedir.

٧٦٣٩ـ (س ـ **عبد الله بن عمرو بن العاص** رضي الله عنهما) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **مَنْ سأل وله أربعون دِرْهَما فهُوَ مُلْحِف** ». أخرجه النسائي.

---

[31] **Muvatta**, Sadaka, 2/11; **Ebû Davud**, Zekât, 24/1627; **Nesaî**, Zekât, 90.

7.639- Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kırk dirhemi olduğu halde dilenen, haddi aşmıştır."[32]

الفرع الثالث

فيمن تجوز له المسألة

3- DİLENCİLİK YAPMASI CÂİZ OLAN KİŞİLER

٧٦٤٠ــ (م د س ــ قبيصة بن مخارق الهلالي رضي الله عنه) قال: « تحمَّلتُ حَمَالة، فأتيتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم أ سأله فيها، فقال: أقمْ حتى تأتينا الصدقة، فنأمُرَ لك بها، ثم قال: ياقبيصة، إنَّ المسألةَ لا تحلّ إلا لأحد ثلاثة: رجل تحمل حمالة، فحلَّتْ له المسألة حتى يُصيبَها، ثم يُمْسِكُ، ورجُل أصابتهُ جائحة اجتاحت، فحلّتْ له المسألة حتى يُصيب قواما منْ عَيْش – أو قال : سدادا منْ عَيْش – ورجل أصابته فاقة ، حتى يقول ثلاثة من ذوي الحِجَا من قومه : لقد أصابت فلانا فاقة ، فحلّت له المسألة ، حتى يصيبَ قَواما من عَيْش – أو قال : سِدَادا من عيش – فما سِوَاهنَّ من المسألة ياقبيصة سُحْت ، يأكلها صاحبها سُحْتا ». أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

7.640- Kabîsa b. Muhârik anlatıyor:

"Bir kavgada ortalığı yatıştırmak için kefil olmuştum. Bunun için bir şeyler istemek üzere Rasûlullah'a (as.) gittim. Bana;

"- Biraz bekle, zekât malı gelsin de onun sana verilmesini emredeyim" buyurdu. Ama sonra şöyle söyledi:

"- Ya Kabîsa! Dilenmek, şu üç kişiden başka kimseye helâl değildir:

1- Sulh için kefil olan insan. Bu adamın, gereken miktarı buluncaya kadar insanlardan istemesi helâldir. Yeterli miktarı bulunca da, artık isteyemez.

---

[32] **Nesaî**, Zekât, 89.

2- Malını kaybeden bir felâketzede. Bunun da maişetine yetecek miktarı temin edinceye kadar dilenmesi helâldir.

3- Kabilesinden aklı başında üç kişinin; *'gerçekten falancı fakir düştü'* diye şehâdette bulunacağı derecede fakir düşen insan. Onun da maişetine yetecek miktarı temin edinceye kadar dilenmesi helâldir.

Ey Kabîsa! Bunların dışında dilenmek haramdır. Dilenen de, haram yemiş olur."[33]

İZAH

Hamâle; kavga eden iki tarafın arasını bulmak ve onları barıştırmak için belirli maddî bir yükü ödemeyi tekeffül etmektir. Tamamen iyi niyetle ve ıslah gayesiyle bu yükün altına giren insana zekât vermek câiz olduğu gibi, onun dilenmesi de câizdir.

Felâketzedelerin de zekât almaları, hatta gerekiyorsa dilenmeleri de câizdir.

Hadîste, insanlara el açmanın helâl olması için de bir ölçü getirilmektedir. Bu ölçü de; içinde yaşadığı sosyal guruptan aklı başında üç kişinin; **'gerçekten falancı fakir düştü'** diye şehâdette bulunmalarıdır. Çünkü onun durumunu en iyi bilenler, kendi yakınlarıdır.

٧٦٤١ـــ (د ـــ أنس بن ملك رضي الله عنه) : « أن رُجلاً من الأنصار أتى النبيَّ صلى الله عليه وسلم يسأله ، فقال : **أمَا في بيتك شيء ؟** قال : بَلَى ، حِلْسٌ نَلْبَسُ بعضَه ، ونَبْسُطُ بعضَهُ ، وقَعْبٌ نَشْرَبُ فيه من الماء ، قال : **ائتني بهما** ، فأتاه بهما ، فأخذها رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بيده ، وقال : **من يشتري هذين ؟** قال رجل : [أناْ] آخذها بدرهم ، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : **مَنْ يزيد على درهم ؟** – مرتين أو ثلاثا – قال رجل : أنا آخذهما بدرهَمْين ، فأعطاهما إياه ، فأخذ الدرهمين فأعطاهما الأنصاريَّ ، وقال : **اشْترِ بأحدهما طعاما ، فانبِذْه إلى أهلك ، واشتر بالآخر قَدُوما فائْتِني به** ، فأتاه به ، فشَدَّ فيه رسولُ الله صلى الله عليه وسلم عودا بيده ، ثم قال : **اذهَبْ فاحتَطِبْ وَبِعْ ، ولا أرَيَنَّك**

---

[33] **Müslim**, Zekât, 36/109; **Ebû Davud**, Zekât, 26/1640; **Nesaî**, Zekât, 86.

خمسة عشر يوما ، ففعل ، فجاء وقد أصاب عشرة دراهم ، فاشترى ببعضها ثوبا ، وببعضها طعاما، فقال له رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: هذا خير لك من أن تجيء المسألة نُكْتَة في وجهك يومَ القيامة إن المسألة لا تَصْلُحُ إلا الثلاث: لذي فقر مُدْقِع أو لذي غُرْمٍ مُفْظِع أو لذي دم مُوجِع». أخرجه أبو داود. واختصره [الترمذي] ، وقال : « باعَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم قَدَحا وحِلْسا ، وقال : مَنْ يشتري هذا الحِلْس والقَدَحَ؟ فقال رجُل: أخذْتُهما بدرْهَم؟ فقال النبيُّ: مَنْ يزيد على درهم؟ فأعطاه رجل درهمين، فباعهما منه». وأخرج النسائي منه أخصر من هذا، قال : « باعَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم قدحا وحِلْسا فيمن يزيد». وحيث أخرجا من الحديث هذا القدر لم نثبتْ لهما علامة.

7.641- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilmiştir:

"Ensâr'dan biri Hz. Peygamber'e geldi ve bir şeyler istedi. Hz. Peygamber;

"- Evinde bir şey yok mu?" diye sordu. Adam;

"- Sadece bir çul var; onun bir kısmıyla örtünür, bir kısmını da altımıza sereriz. Bir de su içtiğimiz bir maşrapamız var" dedi. Hz. Peygamber;

"- Onları bana getir!" buyurdu. Adam da getirdi. Rasûlullah (as.) onları eline aldı ve;

"- Bunları kim satın alır?" diye sordu. Bir adam;

"- Bir dirheme ben alırım" dedi. Hz. Peygamber iki veya üç defa;

"- Bir dirhemden fazla veren var mı?" diye sordu. Bir başka adam;

"- Ben iki dirhem veririm" dedi.

Hz. Peygamber bunları o adama verdi, iki dirhemi de alıp Ensârî'ye verdi ve ona;

"- Bunun bir dirhemiyle yiyecek al, âilene götür, diğeriyle de bir balta al ve bana getir!" dedi. Adam gitti. Sonra bir balta ile geldi. Hz. Peygamber, kendi eliyle ona bir sap taktı, sonra da;

"- Git, odun topla ve sat! On beş gün boyunca seni görmeyeyim!" buyurdu.

Adam söyleneni yaptı. Sonra on dirhem kazanarak geldi. Bu paranın bir kısmı ile bir elbise, bir kısmı ile de yiyecek aldı. Hz. Peygamber ona şunları söyledi:

"- Bu, senin için kıyâmet günü yüzünde dilencilik yarası olduğu halde gelmenden daha hayırlıdır. Dilencilik, ancak şu üç kişi için câizdir: Şiddetli bir fakirliğe düşen veya ağır bir borç yükü altına giren veya can yakıcı kan diyetini ödemeyi yüklenen."[34]

RİVÂYETLER

Bunu **Ebû Davud** tahric etti.

Hadîsi **Tirmizî** de muhtasar olarak şöyle rivâyet etti:

"Hz. Peygamber bir bardak ve bir çulu satılığa çıkardı:

"- Bu çulu ve bardağı kim satın alır?" dedi. Bir adam;

"- Bir dirheme ben alırım" dedi. Hz. Peygamber;

"- Bir dirhemden fazla veren var mı?" diye sorunca, başka biri iki dirhem verdi ve Hz. Peygamber de ona sattı.

Nesaî de bundan daha muhtasar bir şekilde; "Hz. Peygamber bir bardakla bir çulu, daha fazla verene sattı" diye rivâyet etti.

Tirmizî ve **Nesaî**, hadîsi böyle muhtasar bir şekilde tahric ettikleri için, baş tarafına onlara ait olan işareti koymadım.[35]

٧٦٤٢ــ (ت ــ **حبشي بن جنادة** رضي الله عنه) قال : « سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم في حجة الوداع يقول ، وهو واقف بعرفة ، وأتاه أعرابيّ ، فأخذ بطرف ردائه ، فسأله فيه ، فأعطاه إياه ، وذهب به ، فعند ذلك حُرِّمت المسألة ، فقال : رسول الله صلى الله عليه وسلم : **إنّ الصدقةَ لا تَحلّ إلا لذي فقر مُدْقع ، أو غُرم مُفْظِع ، أو دم موجع ، ومن سأل الناس ليُثرِيَ به ماله ، كان خموشا في وجهه يوم القيامة ، ورَضْفا يأكله مِنْ جهنم، فمن شاء فليُقلّ ، ومن شاء فليُكثِر** ».

أخرجه الترمذي. وزاد رزين: « **وإني لأُعْطِي الرجلَ العطيةَ فَيَنْطلقُ بها تحت إبطه ، وما هي إلا نار**– أو قال: **ينطلق بها جاعلها في بطنه ، وما هي إلا نار** – فقال له عمر : ولم

[34] **Ebû Davud**, Zekât, 26/1641.

[35] **Tirmizî**, Buyû', 10/1218; **Nesaî**, Buyû', 22.

تعطي يا رسول الله ما هو نار ؟ فقال : **أبى الله لي البخل ، وأبوا إلا مسألتي** ، قالوا : وما الغنى الذي لا تنبغي معه المسألة ؟ قال : **قَدْرُ ما يُغدّيه أو يعشّيه** ». وفي رواية : « **أن يكون له شِبَعُ يومٍ وليلة** ».

7.642- Hubşî b. Cünâde'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) Veda Haccı sırasında Arafat'ta vakfe yaparken, bir bedevî gelip ridasından tutarak onu kendisinden istemiş ve Hz. Peygamber de ridasını çıkarıp vermişti. Adam da ridayı alıp gitmişti. İşte o zaman dilenmek haram kılındı ve bunun üzerine de Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim:

"Zengine, sağlığı ve gücü-kuvveti yerinde olan kişiye sadaka[36] helâl değildir. Sadaka ancak ağır bir fakirliğe düşene veya borca batana veya can yakıcı kan diyetini ödeyene helâldir. Kim servetini arttırmak için dilenirse, bu mal, kıyâmet günü onun suratında bir tırmık yarasına ve cehennemden alıp yiyeceği bir kızgın taşa dönüşecektir. Artık dileyen bunu azaltsın, dileyen de çoğaltsın!"[37]

RİVÂYETLER

Bunu **Tirmizî** tahric etti.

Rezîn şunu ilave etti:

"Ben bir adama bir şey veririm, o da bunu koltuğunun altına sıkıştırarak gider. Halbuki o, ateşten başka bir şey değildir."

Bunun üzerine Hz. Ömer;

"- Öyleyse ateşi neden veriyorsun, ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordu. Hz. Peygamber;

"- Allah bana cimriliği uygun görmedi. İnsanlar da benden istemekten vazgeçmediler" buyurdu. Ashâb;

"- Dilenmek câiz olmayan zenginliğin ölçüsü nedir?" diye sordu.

"- Sabah ve akşam yiyecek miktarına sahip olmaktır" buyurdu.

Başka bir rivâyet de; **"Bir gün ve gece tok olmaktır"** şeklindedir.

---

[36] **Câmiu'l-Usûl**'de "**sadaka**" diye zaptedilen bu kelime, **Tirmizî**'de "**dilencilik**" şeklindedir. Bu ihtilaf, **Tirmizî**'nin nüsha farklılığından kaynaklanmış olmalıdır.

[37] **Tirmizî**, Zekât, 23/653. Hadîsin râvîlerinden **Mücâlid b. Saîd** zayıftır.

الفرع الرابع
في أحاديث متفرقة

4- KONU İLE İLGİLİ MÜTEFERRİK HADÎSLER

٧٦٤٣ــ (ت د ــ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «مَنْ نَزَلَتْ به فاقَة فأنزلها بالناس لم تُسَدّ فاقته ، ومَنْ نزلتْ به فاقة فأنزلها بالله فيوشك الله له برزْق عاجل أو آجل». أخرجه الترمذي. وفي رواية أبي داود : « أوشَكَ الله له بالغِنى : إمّا بموت عَاجل ، أو غِنى عاجل».

7.643- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kim geçim darlığına düşer ve bu darlığını hemen insanlara intikal ettirirse, onun darlığının önüne geçilmez. Kim geçim darlığına düşer ve bunu Allah'a havâle ederse, Allah er veya geç ona bir rızık ihsan eder."[38]

RİVÂYETLER

Bunu **Tirmizî** tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyeti; **"Allah onu çabuk zengin eder; ya hemen ölüm verir, ya da hemen zenginlik"** şeklindedir.

İZAH

"**Ölümle zengin olmak**" cümlesi; ya zengin bir yakınının ölüp kendisine miras düşmesi, ya da kendisinin ölüp mala ihtiyaç duymaması şeklinde izah edilebilir.

Hadîs, insanlara el açmaktan kaçınıp rızkını temin için şahsen gayret göstermek ve Allah'a tevekkül etmek gerektiğini ifâde etmektedir.

---

[38] **Tirmizî**, Zühd, 18/2326; **Ebû Davud**, Zekât, 28/1645. Hadîsin senedi zayıftır, ancak şevâhidinin bulunması sebebiyle **Tirmizî**, sahîh-garîb olduğunu söylemiştir.

٧٦٤٤ـ (د ـ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : [قال رسول الله صلى الله عليه وسلم :] «لا يُسألُ بوَجه الله إلا الجنة». أخرجه أبو داود.

7.644- Cabir b. Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Allah rızası için sadece cennet istenir."[39]

٧٦٤٥ـ (عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «شرّ الناس الذي يُسألُ بوَجْه الله ولا يُعْطي به وقال : لا تسألُوا بوَجه الله إلا منه ».

أخرجه...

7.645- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.);

"İnsanların en kötüsü, Allah rızası için kendisinden istenen, ama yine de vermeyendir. Allah rızası için sadece Allah'tan isteyin!" dedi.[40]

İZAH

Daha önceki hadîste Allah rızası için cennetten başka bir şey istemenin doğru olmadığı belirtilmekte idi. Burada da **"Allah aşkına, Allah rızası için..."** diyerek dilencilik yapmanın doğru olmadığı ifade edilmektedir. Çünkü verilmediği takdirde Allah'a karşı gelmek, onun rızasını gözetmemek durumuna düşülür. Nitekim bu hadîste, kendisinden Allah adına istendiği halde vermeyen kişinin, insanların en kötüsü olduğu belirtilmektedir. Binâenaleyh **"Allah adına... Allah rızası için..."** diyerek sadece Allah'tan niyaz etmek gerekir.

---

[39] **Ebû Davud**, Zekât, 37/1671.

[40] Musannıf bu hadîsin kaynağına işaret etmedi. **Suyûtî**, hadîsin ilk cümlesini **el-Câmiu's-Sagîr**'de (II, 40) zikretmiş, hadîsin sahîh olduğuna ve **Buharî**'nin **et-Tarîhu'l-Kebîr**'inde rivâyet etmiş olduğuna işaret etmiştir. İlk cümle, **Nesaî**'de (Zekât, 74) de uzun bir rivayetin içinde geçer. Hadîsi **Dârimî** (II, 201-202) de rivâyet etmiştir.

٧٦٤٦ـ (عمر بن الخطاب رضي الله عنه) سمع يوم عرفة رجلا يسأل الناس ، فقال : «أفي هذا اليوم ، وفي هذا المكان تسأل من غير الله ؟ فخفقه بالدِّرَّة ». أخرجه...

7.646- Hz. Ömer, Arafa günü bir adamın insanlardan dilendiğini görünce;

"- Bu günde de mi, böyle bir yerde de mi Allah'tan başkasından istiyorsun?" diye azarladı ve kamçısıyla ona vurdu.[41]

٧٦٤٧ـ (علي بن أبي طالب رضي الله عنه) قال : « تَعْلَمُنَّ أَيُّها النَّاس : أَنَّ الطَمَعَ فقر ، وأَنَّ الإياس غنى ، وأَنَّ المرء إذا يئس عن شيء استغنى عنه ». أخرجه...

7.647- Hz. Ali şöyle dedi:

"Biliniz ki, ey insanlar! Tamahkârlık fakirlik, ondan uzak durmak da zenginliktir. İnsan bir şeye tamah göstermezse, ondan müstağni olur."[42]

---

[41] Musannıfın kaynağına işaret etmediği bu rivayet, **Rezîn**'in ziyâdâtındandır.

[42] Musannıfın kaynağına işaret etmediği bu rivayet, **Rezîn**'in ziyâdâtındandır. Hadîs, **Hilyetu'l-Evliyâ** (I, 50) ve **Keşfu'l-Hafâ**'da (II, 525, hadîs no; 3210) **Hz. Ömer**'in sözü olarak rivâyet edilmiştir.

الفصل الخامس

في قبول العطاء

V- İKRÂMI KABUL ETMEK

٧٦٤٨ـ (خ م س ـ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) أن عمر قال : «كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يعطيني العَطاء ، فأقول : أعْطه مَنْ هُوَ أفْقَرُ إليه مني قال : فقال : خذه ، وإذا جاءك من هذا المال شيء وانت غير مُشْرِف ولا سائل ، فَخُذْه فتَمَوَّله ، فإن شئتَ كُلْه ، وإن شئتَ تصَدّقْ به ، وما لا فلا تُتْبِعْهُ نفسَك . قال سالم بن عبد الله: فلأجل ذلك كان عبد الله لا يسألُ أحدا شيئا، ولا يرُدّ شيئا أعْطِيَهُ».

وفي رواية : « خُذْهُ فتَمَوَّلْهُ وتصدق به ». وفي أخرى « أو تصدق به ».

ومن الرواة من قال فيه عن ابن عمر: « أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يُعْطي عُمَرَ العطاء ». فجعلهُ من مُسْنَد ابن عمر. أخرجه البخاري ومسلم والنسائي.

7.648- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre Hz. Ömer şöyle anlatmış:

"Rasûlullah (as.) bazen bana birşeyler verirdi. Ben de;

"- Bunu benden daha fakir olan birine ver!" derdim. Bir keresinde Hz. Peygamber şöyle söyledi:

"- Al bunu! Sen istemediğin ve beklemediğin halde bu maldan sana bir şey gelirse, onu al ve temellük et! Ama sonra istersen onu ye, istersen sadaka olarak dağıt! Böyle kendiliğinden gelmeyen bir malın da peşine düşme!"

Salim b. Abdullah dedi ki:

"Bundan dolayı (babam) Abdullah kimseden bir şey istemez, kendisine verilen bir şeyi de reddetmezdi."[43]

---

[43] **Buharî**, Ahkâm, 17; Zekât, 51; **Müslim**, Zekât, 37/110; **Nesaî**, Zekât, 94.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Hz. Peygamber; **"Onu al ve tasadduk et!"** buyurdu.

Başka bir rivâyet de; **"veya tasadduk et!"** şeklindedir.

İbn Ömer'den rivâyet eden râvîlerden biri; "Rasûlullah (as.) Ömer'e ikrâmda bulunurdu" dedi ve bunu İbn Ömer'in müsned rivâyetlerinden saydı.

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Nesaî** tahric etti.

٧٦٤٩ــ (خ م د س ــ عبد الله بن السعدي المالكي) قال : « استَعملني عُمر رضي الله عنه على الصدقة ، فلما فرغتُ منها وأدَّيتُها أمَرَ لي بعمامة ، فقلت : إنما عَملْتُ لله ، وأجْري على الله، فقال : خُذْ ما أُعْطيتَ ، فإني عَملْتُ على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم فَعَمَّلَني ، فقلت مثل قولك ، فقال لي رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **إذا أُعطِيتَ شيئا من غير أن تسأل، فَكُل وتَصَدَّق**».

وفي رواية أن عمر قال: «كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يُعطيني العطاء فأقول: أعطه مَنْ هوَ أفْقَرُ إليه مني حتى أعطاني مرة مالا، فقلت: أعطه أفقر إليه مني فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: **خُذْهُ، وما جاءك من هذا المال وأنتَ غيرُ مُشْرِف ولا سائل، فَخُذْهُ، وما لا فلا تُتْبِعْهُ نَفْسَك**».

7.649- Abdullah b. es-Sa'dî el-Mâlikî[44] anlatıyor:

"Hz. Ömer beni zekât memuru olarak görevlendirmişti. Görevimi tamamlayıp malı kendisine teslim edince, bana bir sarık verilmesini emretti. Ben ise;

"- Ben sadece Allah için çalıştım, mükâfatım da Allah'a aittir" dedim. Hz. Ömer şöyle dedi:

---

[44] **Ebû Muhammed, Abdullah b. es-Sa'dî el-Âmirî el-Mâlikî**: ö. 57/677. Sahabîdir; kabilesinden bir heyetle birlikte Rasûlullah'a (as.) gelerek İslâm'ı kabul etmişti. Mâlik b. Hisl kabilesine mensuptur. Hz. Peygamber'den sonra **Ürdün**'de oturdu. Kendisinden İbn Muhayriz ve Ebû İdris el-Havlânî rivâyet etti. Hadîsi **Buharî, Müslim, Ebû Davud** ve **Nesaî**'de tahric edildi. **Ürdün**'de vefat etti.

"- Sana verdiğimi al! Zira ben de Rasûlullah (as.) döneminde görev yapmıştım. Hz. Peygamber bana ücret vermek[45] isteyince ben de senin söylediğini söylemiştim. O zaman Rasûlullah (as.) bana;

"- **Sen istemediğin halde sana bir şey verilirse, onu al ve tasadduk et!**" buyurdu."[46]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Hz. Ömer şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) bana ihsanda bulunur, ben de;

"- Bunu benden daha fakir olan birine ver!" derdim.

Bir gün yine bana bir mal verdi. Ben yine;

"- Bunu benden daha fakir olan birine ver!" dedim. Rasûlullah (as.) ise;

"- **Al bunu! Sen beklemediğin ve istemediğin halde bu maldan sana verileni al! Böyle kendiliğinden gelmeyen bir malın da peşine düşme!**" buyurdu.

Bunları **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

İlk rivâyeti **Ebû Davud** ve **Nesaî** de tahric ettiler.

٧٦٥٠ـــ (ط ـــ عطاء بن يسار رحمه الله) « أَنَّ رَسولَ الله صلى الله عليه وسلم أرسَلَ إلى عمر بن الخطاب بعَطاءٍ ، فردَّه عمر ، فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم : **لم رددته** ؟ فقال : يا رسول الله ، أليسَ أخبَرْتَنا أنَّ خَيْرا لأحدنا أنْ لا يأخذ من أحد شيئا ؟ فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **إنما ذلك عن المسألة ، فأما ما كان من غير مسألة ، فإنما هو رزقٌ يرزُقُكَهُ الله**، فقال عُمَرُ: أمَا والذي نفسي بيده لا أسأل أحدا شيئا ، ولا يأتيني شيء من غير مسألة إلا أخذتُهُ». أخرجه الموطأ.

7.650- Atâ b. Yesâr'dan rivâyet edilmiştir:

---

[45] **Câmiu'l-Usûl**'de *"İmâme"* diye, yani "**bana bir sarık verilmesini emretti**" şeklinde zaptedilen bu kelime kaynaklarda *"Umâle"* diye, yani "**bana ücret verilmesini emretti**" şeklinde geçmektedir. Biz de tercümede aslını dikkate aldık.

[46] **Buharî**, Ahkâm, 17; Zekât, 51; **Müslim**, Zekât, 37/112; **Ebû Davud**, Zekât, 28/1647; **Nesaî**, Zekât, 94.

"Rasûlullah (as.), Ömer b. Hattâb'a bir mal göndermişti. Hz. Ömer ise onu iâde etti. Rasûlullah (as.);

"**- Neden iâde ettin?**" diye sorunca;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; Bize, kimseden bir şey almamamızın daha hayırlı olduğunu sen söylemedin mi?" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şunları söyledi:

"- Bu ancak dilencilikle alâkalıdır. Ama istemeden sana verilen ise, Allah'ın sana verdiği bir rızıktan başka bir şey değildir."

O zaman Hz. Ömer; "Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bundan sonra asla kimseden bir şey istemem ve istemeden bana verilen şeyi de asla geri çevirmem" dedi.[47]

٧٦٥١ـــ (م ـــ معاوية بن أبي سفيان رضي الله عنه) قال عبد الله بن عامر اليَحْصُبِيُّ : سمعتُهُ يقول : إيَّاكم والأحاديث ، إلا حَديثا كان في عهد عمر ، فإن عمر كان يُخيفُ الناسَ في الله ، سمعت رسولَ الله صلى الله عليه وسلم وهو يقول : « **مَنْ يُرِد الله به خيرا يُفَقِّهْهُ في الدين** ، وسمعت رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : **إنما أنا خازِن ، فَمنْ أعْطيْتُهُ عن طِيب نفْس فمُبارَك له فيه ، ومن أعطيتُهُ عن مسألة وَشرَه كان كالذي يأكلُ ولا يشبَعُ** ». أخرجه مسلم.

7.651- Abdullah b. Âmir el-Yahsubî anlatıyor:

"Muâviye b. Ebî Süfyan'ın şöyle söylediğini işittim:

"Hz. Ömer döneminde rivâyet edilen hadîsler dışında çok hadîs rivâyet etmekten sakının! Çünkü Hz. Ömer, Allah adına söz söylemekten insanları korkutuyordu. Ben, Rasûlullah'ın (as.);

"Allah kime hayrı murad ederse, onu dinde anlayışlı kılar" buyurduğunu işittim. Yine Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"Ben ancak hazinedârım; kime gönül hoşluğu ile bir şey verirsem, bu onun için bereketli kılınır. Kime de dilendiği ve aç

---

[47] **Muvatta**, Sadaka, 2/9.

gözlülük ettiği için verirsem, o kişi yiyip de doymayan insan gibi olur."[48]

٧٦٥٢ـ (ط ـ **محمد بن كعب القرظي** رحمه الله) قال معاوية بن أبي سفيان وهو على المنبر : « **أيُّها الناس ، إنَّه لا مانع لما أعطاه الله ، لا مُعْطي لما منع الله ، ولا ينفع ذا الجَدِّ منهُ الجَدُّ ، من يُرِد الله به خيرا يُفقِّهْهُ في الدين** ، ثم قال : سمعتُ هؤلاء الكلمات من رسول الله صلى الله عليه وسلم [على هذه الأعواد] ». أخرجه الموطأ.

7.652- Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî'den rivâyet edilmiştir:

"Muâviye b. Ebî Süfyan'ın minberde şöyle söylediğini işittim:

"- Ey insanlar! Şüphesiz Allah'ın verdiğine mani olacak kimse yoktur. Allah'ın mani olduğunu verecek kimse de yoktur. Zengine, Allah'ın yanında zenginliği fayda vermez. Allah kimin için hayrı murad ederse, onu dinde anlayışlı kılar."

Muâviye sonra; "Ben bu sözleri, Allah'ın Rasûlü'nden şu minberin üzerinden duydum" dedi.

٧٦٥٣ـ (خ ـ **عمرو بن تغلب** رضي الله عنه) « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أُتي بمال - أو سَبْيٌ - فقسمه ، فأعطى رجالا ، وترك رجالا ، فبَلَغَهُ أن الذي ترك عَتَبوا ، فحمِدَ الله ، ثم أثنى عليه ، ثم قال : **أما بعدُ ، فوالله إني لأعطي [الرَّجل] ، وأدَعُ الرجل، والذي أدَعُ أحبُّ إليَّ منَ الذي أُعطي ، ولكنِّي أُعطي أقواما لما أرى في قلوبهم من الجزَع والهَلَع ، وأَكِلُ أقواما إلى ما جعل الله في قُلُوبهمْ من الغنَى والخير ، منهم : عمرو بن تغلب** ، فوالله ما أحب أن لي بكلمة رسول الله صلى الله عليه وسلم حُمْرَ النَّعَم ». أخرجه البخاري.

7.653- Amr b. Tağlib'den[49] rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah'a (as.) mal –veya esirler- getirilmişti. Hemen onları taksim etti; bazılarına verdi, bazılarına ise vermedi. Sonra vermediği

[48] **Müslim**, Zekât, 33/98.

[49] **Amr b. Tağlib el-Abdî en-Nemerî**: Sahabîdir. Hz. Peygamber'den sonra **Basra**'da ikamet etti. Kendisinden Hasan el-Basrî iki hadîs rivâyet etti. Hadîsi **Buharî, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi. Muâviye döneminde vefat etti.

kişilerin kendisine kızdıklarını duydu. Bunun üzerine Allah'a hamd ve senâ etti, sonra şunları dedi:

"Vallahi ben bazılarına verir, bazılarına ise vermem. Ama vermediğim kişi bana, verdiğim kişiden daha sevgilidir. Ben, kalplerinde sabırsızlık ve hırs gördüğüm için bazı insanlara veriyorum. Vermediklerimi ise, Allah'ın kalplerinde yaratmış olduğu zenginliğe ve hayra havâle ediyorum. İşte onlardan biri de Amr b. Tağlib'dir."

Amr; "Vallahi, Allah Rasûlü'nün bu sözünü, kırmızı develere bile değişmek istemem" dedi.[50]

---

[50] **Buharî**, Cuma, 29; Humus, 19; Tevhîd, 49.

(ق) "kaf" harfi:

الكتاب الثالث

في القضاء وما يتعلّق به

الكتاب الثالث

في القضاء وما يتعلّق به

و فيه عشرة فصول:

الفصل الأول

في ذم القضاء وكراهيته

93- KAZÂ
(Yargı)

I- KADILIĞIN ZEMMİ VE KERÂHETİ

٧٦٥٤ـــ (د ت ـــ أبو هريرة رضي الله عنه) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «مَنْ جُعِلَ قَاضِيا بين النّاس ، فقد ذُبح بغير سكّين ». وفي رواية « مَنْ وُلّي القضاء ».

أخرجه أبو داود.

وفي رواية الترمذي « مَنْ وُلّيَ القضاء ،أو جُعل قاضيا بين الناس فقد ذُبح بغير سكّين».

7,654- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"İnsanlar arasında kadı yapılan kişi, (sanki) **bıçaksız boğazlanmıştır."**[1]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet; **"kim kadılık görevine getirilirse..."** şeklindedir.

Bunları **Ebû Davud** tahric etti.

Tirmizî'nin rivâyeti de; **"kim kadılık görevine getirilir veya insanlar arasında kadı yapılırsa..."** şeklindedir.

---

[1] **Ebû Davud**, Akdıye, 1/3571-72; **Tirmizî**, Ahkâm, 1/1325.

İZAH

Yeryüzünde hayatın âhenkle devamı, ancak adâletle mümkün olur. Allah'ın ve Peygamberlerin en çok hassasiyet gösterdikleri konu da, insanlar arasındaki adâlettir. Yüce yaratıcı kendisine karşı yapılan çok büyük kusurları dahi bağışlayabileceğini belirtmesine mukabil, mutlak kadir olmasına rağmen insanların birbirlerine karşı yaptıkları en küçük hatayı bile bağışlamaz. Çünkü bağışlamak, ancak kendisine karşı kusur işlenen kişinin hakkıdır. Peygamberlerin ve dinlerin gönderilişindeki en önemli amaçlardan biri de adâlettir. Adâlet, bir hakkı ait olduğu yere koymaktır diye tanımlanır. Peygamberler de bunu yapmaya çalışmışlardır. Bu itibarla adâlet dağıtmak, aynı zamanda peygamber mesleğidir.

İnsanlar arasında adâleti hakkıyla yerine getirmeye çalışmak, şüphesiz en büyük hayır ve ibâdettir. İnsanı en çok Allah'a yaklaştıran iştir. Bu itibarla yargı işi son derece önemli olmakla birlikte, aynı zamanda büyük sorumluluk da gerektirmektedir. Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber; **"yargı işini yürüten insan, sanki bıçaksız boğazlanmıştır"** demektedir. Bu ifade, yargının önemini belirtmekle birlikte, taşıdığı büyük sorumluluğu da dile getirmektedir. Hadîsteki **"bıçaksız boğazlanmak"** ifadesini **Hattâbî,** iki şekilde izaha çalışır:

1- Boğazlanmak, hayvanlara ait bir uygulamadır ve bıçakla yapılır. Bunun bıçakla yapılması, hayvanın çekeceği acıyı asgariye indirmek içindir. Bıçak yerine kör testere ile, taşla, sopa ile öldürülecek olsa, hayvan bundan çok büyük acı çeker. İşte yargı görevini lâyıkıyla yerine getirmeyen insan da böyle bir acıya maruz bırakılacaktır. Yani bu ifade, o insanın göreceği cezanın ağırlığından kinâyedir.

2- Bilindiği üzere Hz. Peygamber döneminde ateşli silahlar yoktu. Silah olarak bıçak, kılıç gibi kesici aletler kullanılıyordu. Dünyada maddî hayatın sona erdirilmesi de bunlarla gerçekleştirilmekte idi. İnsanın maddî dünyasının dışında bir de manevî dünyası vardır ki, o da dinidir. Manevî dünyanın varlığına bıçakla son verilmesi ise mümkün değildir. Bunu da ancak zulüm ve

adâletsizlik, yani hakları ait olduğu yere koymamak bitirir. İşte burada bıçaksız boğazlanan, insanın manevî dünyasıdır.

Bu iki izah şekli, yargı görevini âdil şekilde yerine getirmeyenler hakkında doğru kabul edilebilir. Ama hadîste herhangi bir sınırlama getirilmeden doğrudan doğruya **"yargı görevi bıçaksız boğazlanmaktır"** dendiğine göre, maksat bu görevin ağırlığını ve büyük sorumluluk gerektirdiğini dile getirmek olmalıdır. Öyleyse bu işi de, ancak üstesinden gelebileceğine güvenen insan üzerine almalıdır. Bunun için de hukukî meselelere ve muhâkemat usûlüne vâkıf olmalı, bunları davalara uygulamaya kadir ve tam bir temyiz gücüne sahip bulunmalıdır. Âciz birinin yargı görevini üstlenmesi ise haramdır.

٧٦٥٥ـ (د ـ بريدة بن الحصيب رضي الله عنه) أَنَّ رَسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «القضاء ثلاثة : وَاحد في الجنة ، واثنان في النار ، فأما الذي في الجنة : فَرَجُل عرف الحق وقضى به، ورَجُل عرَف الحق فَجَارَ في الحكم ، فهو في النار ، ورجل قضى للنّاس على جَهْل ، فهو في النار». أخرجه أبو داود.

وذكر رزين رواية قال: «فأمّا الذي في الجنّة: فهو رجل قضى بكتاب الله وسنة نبيه، لا يألو عن الحقّ، وأمّا اللذان في النار: فرُجل قضى بجُور، وآخر افترى على القضاء فقضى بغير علم».

7,655- Bureyde b. el-Husayb'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Hâkimler üç kısımdır; biri cennette, ikisi cehennemdedir. Cennetteki, hakkı bilen ve hakla hükmeden kişidir. Hakkı bildiği halde haksız hüküm veren, cehennemdedir. Hakkı bilmeden insanlar arasında hüküm veren de cehennemdedir."[2]

RİVÂYETLER

Bunu **Ebû Davud** tahric etti.

---

[2] **Ebû Davud**, Akdıye, 2/3575.

Rezîn'in kaydettiği rivâyet de şöyledir:

"Cennette olan, Allah'ın kitabı ve Rasûlünün sünneti ile hükmeden ve hakkı terk etmeyen kişidir. Cehennemdeki iki kişi de, zulümle hüküm veren ve bilgisiz hüküm veren insandır."

٧٦٥٦ــ (ت ــ عبد الله بن موهب رحمه الله) أن عثمان بن عفان قال لابن عمر : اقْضِ بين الناس ، قال : أَوَ تُعَافِيني يا أمير المؤمنين ؟ قال: وما تكره من ذلك ، وقد كان أبوك يقضي؟ قال : لأني سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : « **مَنْ كان قاضيا فقضى بالعَدْل ، فَبِالْحَرِيِّ أن ينقلبَ منه كَفَافا، فما راجعهُ بعد ذلك** ». أخرجه الترمذي.

وفي رواية ذكرها رزين عن نافع : أنَّ ابنَ عمرَ قال لعثمان : « يا أمير المؤمنين ، لا أَقْضي بين رَجُلَيْن ، قال : فإن أباكَ كان يَقضي ، فقال: إن أبي لو أشكل عليه شيء سأل رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ، ولو أشكلَ على رسول الله صلى الله عليه وسلم شيء سأل جبريل عليه السلام ، وإنِّي لا أَجدُ مَنْ أسألُهُ، و سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: **مَن عاذ بالله، فقد عاذ بعظيم**، وسمعتُه يقول: **مَن عاذ بالله فأعيذوه**، وإني أعوذ بالله أن تجعَلني قاضيا، فأعفاه، وقال: لا تُخْبِرْ أحدا».

7,656- Abdullah b. Mevhib'den[3] rivâyet edildiğine göre; Hz. Osman, İbn Ömer'e;

"- Seni kadı yapalım!" demiş, o da;

"- Ey mü'minlerin Emîri, beni bu külfetten affedemez misin?" diye rica etmiş, Hz. Osman da;

"- Bu işten neden bu kadar çekiniyorsun? Halbuki senin baban da kadılık yapmıştı" dedi. İbn Ömer de ona;

"- Ben Rasûlullah'ın (as.); **'hâkimlik yapa kişi adâletle hüküm verirse, bu işin sorumluluğundan başa baş kurtulmuş olur'** dediğini

---

[3] **Ebû Halid, Abdullah b. Mevhib el-Hemdânî el-Filistinî**: Filistinli tabiîlerdendir. Sikadır. Ebû Hureyre, İbn Ömer ve Temîm ed-Dârî'yi dinledi. Kendisinden Zührî rivâyet etti. Ömer b. Abdülaziz'in **Filistin** kadısı idi.

işittim" diye karşılık verdi. Ondan sonra Hz. Osman bir daha teklif etmedi."[4]

RİVÂYETLER

Bunu **Tirmizî** tahric etti.

Rezîn'in Nâfi'den naklen tahric ettiğine göre; İbn Ömer, Hz. Osman'a;

"- Ey mü'minlerin Emîri; ben iki insan arasında kadılık yapamam!" demiş, Hz. Osman;

"- Ama senin baban kadılık yapıyordu" diye karşılık vermiş, İbn Ömer de cevaben;

"- Benim babam hüküm verirken bir konuda şüpheye düşecek olsa, gidip Allah'ın Rasûlü'ne soruyordu. Rasûlullah (as.) da bir meselede tereddüde düşecek olsa Cebrâîl'e sorabiliyordu. Ben ise soracak kimse bulamıyorum. Ayrıca ben Hz. Peygamber'in; **'kim Allah'a sığınırsa, gerçekten büyük bir güce sığınmış olur'** dediğini işittim. Kezâ; **'kim Allah'a sığınırsa, ben de ona sığınma veriyorum'** dediğini de işittim. Şimdi ben de, senin beni kadı yapmandan Allah'a sığınıyorum" deyince, Hz. Osman onu bu görevden affetti ve sonra da;

"- Bunu kimseye söyleme!" dedi.

İZAH

"Başa baş kurtulmuş olur" ifadesi, sadece bunun sorumluğundan kurtulmuş olur, sevabı ve günahı başa baş gelir demektir. Bu cümle, haksız hüküm verenlerin yüklendiği sorumluluk açısından fevkalâde dikkate değer görülmelidir. Hâkimlerin çok dikkatli ve âdil davranmaları gerektiği konusunda ciddi bir ikazdır.

Yalnız bu rivâyet, sened açısından zayıftır. Çünkü Abdullah b. Mevhib, Hz. Osman'ı dinlememiştir. Hadîsi tahric eden **Tirmizî** de bunun garîb olduğunu ve senedinin de muttasıl olmadığını söylemektedir.

---

[4] **Tirmizî**, Ahkâm, 1/1322.

٧٦٥٧ـ (د ـ عبد الرحمن بن بشير الأزرق) قال : « دَخَلَ رَجُلانِ من أبواب كِنْدَة - وأبو مسعود الأنصاري جالس في حَلْقة - فقالا : ألا رَجُلٌ ينفذ بيننا ؟ فقال رجل من الحَلْقة : أنا ، فأخذ أبو مسعود كَفًّا من حصى فرماه به ، ثم قال : مَهْ؟ ! إنه كان يُكره التسرُّع إلى الحكم ». أخرجه أبو داود.

7,657- Abdurrahman b. Beşîr el-Ezrak[5] anlatıyor:

"Ebû Mes'ûd el-Ensârî bir mecliste insanlarla otururken, Kinde kapılarından iki adam içeri girmiş ve;

"- Bizim aramızda hüküm verecek kimse yok mu?" demişlerdi. Meclistekilerden biri;

"- Ben varım!" dedi. Bunun üzerine Ebû Mes'ûd yerden bir avuç çakıl taşı alarak o adama doğru attı, sonra da;

"- Yavaş ol! Çünkü (Hz. Peygamber döneminde) hüküm vermekte acele etmek hoş karşılanmazdı" dedi.[6]

İZAH

Hz. Peygamber döneminde insanlar arasında meydana gelen olaylarda hüküm vermenin hoş karşılanmayışı, bu konuda ehil olmayan insanların rasgele ve alelacele hüküm vermek şeklindeki tavırlarıyla ilgilidir. Yoksa yargı işi, dünyanın en önemli ve en şerefli işidir. Çünkü bu işte hakkın yerine getirilmesi ve adâletin ikamesi söz konusudur. Sosyal hayat ve devlet de, ancak adâlet sayesinde ayakta durabilir.

---

[5] **Ebû Bişr, Abdurrahman b. Bişr (Büşeyr, Beşîr) b. Mes'ûd el-Ensârî el-Medenî el-Ezrak:** Medîneli tâbiîlerdendir. Ebû Mes'ûd el-Ensârî ve Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyeti vardır. Kendisinden İbn Sîrîn, İbrahim en-Nehaî ve Recâ b. Hayve rivayet etti. Sikadır; hadîsi **Ebû Davud** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

[6] **Ebû Davud**, Akdıye, 3/3577.

الفصل الثاني

في الحاكم العادل والجائر

II- ÂDİL VE ZÂLİM HÂKİM

٧٦٥٨ــ (ت د ــ أنس رضي الله عنه) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : « مَنْ ابْتَغى القضاء وسأل فيه شفعاءَ ، وُكل إلى نَفْسه ، ومَن أُكره عليه ، أنزل الله عليه مَلَكا يُسَدِّده ».

وفي رواية: «من سأل القضاءَ وُكلَ إلى نفْسه ومَنْ جُبرَ عليه ، يترل عليه مَلك يُسَدِّدهُ ». أخرجه الترمذي.

وفي رواية أبي داود قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : « مَنْ طلبَ القضاء واستعان عليه ، وُكل إليه ، ومَنْ لم يَطلبه ، ولم يَستَعِنْ عليه ، أنزل الله مَلَكا يُسَدِّده ».

7,658- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Kim ısrarla hâkimlik görevini ister ve onun için aracılar koyarsa, kendi nefsiyle baş başa bırakılır. Kime, kendisi istemeden zorla bu görev verilirse, Allah ona, doğru davranmasına yardımcı olacak bir melek gönderir."[7]

RİVÂYETLER

Bir rivâyete göre; **"kadılık isteyen, kendi nefsiyle baş başa bırakılır. Zorla bu göreve getirilene de, doğru hareket etmesine yardımcı olacak bir melek gönderilir"** dedi.

Bunları **Tirmizî** tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyeti de şöyledir:

---

[7] **Ebû Davud**, Akdıye, 3/3578; **Tirmizî**, Ahkâm, 1/1323-24.7

"Kim ısrarla kadılık ister ve bu görevi elde etmek için yardım ararsa, tek başına bırakılır. Ama böyle bir talebi olmadan ve onu elde etmek için kimseden yardım istemeden kendisine bu görev verilirse, Yüce Allah ona, doğru hareket etmesine yardımcı olacak bir melek gönderir."

İZAH

Şüphesiz ki, liyakat sahibi bir insanın hâkimlik de dahil olmak üzere herhangi bir göreve talip olması gayri meşrû değildir. Aksine talip olmasında zaruret vardır. Çünkü aksi halde işlerin idaresi, ehil olmayan insanların eline geçecektir. Bu durum ise, insanların daha çok mağdur olmalarına ve dünyada zulmün ve adâletsizliğin daha yaygınlaşmasına yol açar. Böyle bir durumda da, liyakat sahibi insanın görevden kaçmasının vebâli hiç şüphesiz daha büyük olur. Çünkü böyle bir ortamda görevden kaçmak, bir farzı terk etmek demektir.

İzahına çalıştığımız hadîste bu görevin ısrarla talep edilmesi, bunun için aracılar konulması doğru görülmemektedir. Çünkü bu türlü görevleri ısrarla talep etmenin arkasında bazı hesaplar bulunabilir. Bu hesaplar da adâleti hakkıyla yerine getirmeye engel olabilir. Halbuki adâlet, hiçbir önyargı, hiçbir hesap, hiçbir hatır-gönül olmadan sadece deliller çerçevesinde ancak gerçekleştirilebilir. İnsan çıkarı ve ihtirası ise buna imkân vermeyebilir. İşte hadîsteki ifadede, böyle bir talebin meşrû olmadığını değil, insandaki o ihtirası kısmak anlamı vardır.

٧٦٥٩ـ (د ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : « مَنْ طَلَبَ قضاء المسلمين حتى يناله ، ثم غَلَبَ عَدْلُهُ جَوْرَهُ ، فله الجنة ، وَمَنْ غَلَبَ جَوْرُه عَدله ، فله النار». أخرجه أبو داود.

7,659- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Her kim müslümanlar arasında yargı görevine talip olur ve bu emeline ulaşır da, sonra adâleti zulmüne baskın çıkarsa, onun

için cennet vardır. Şayet zulmü adâletini bastıracak olursa, onun için de cehennem vardır."[8]

İZAH

Bir insanın hiç hata yapmaması, hiç yanlış karar vermemesi elbette ki mümkün değildir. Hâkimler de insan olduklarına göre zaman zaman onlar da hata edebileceklerdir. Bu hata bazen dikkatsizlikten, bazen de eldeki verilerin yetersizliğinden kaynaklanabilir. Ama bir hâkimin hep yanlış karar vermesi veya kararlarının çoğunlukla yanlış olması da makûl değildir. Dolayısıyla burada ortalama bir değerlendirme yapılmalıdır. En azından isabetli kararları daha çok olmalıdır. Burada isabetli karardan maksat, karar aşamasındaki ictihadın oranıdır; yani hâkimin ictihadındaki isabet oranı daha fazla olmalıdır. Yoksa bilerek yanlış karar vermek, elbette ki böyle bir değerlendirmenin konusu olamaz.

٧٦٦٠ـ (ط ـ سعيد بن المسيب رحمه الله) : « أنَّ مُسْلماً ويَهُودياً اختصما إلى عمر ، فرأى الحقَّ لليهودي ، فقضى له عمرُ به ، فقال له اليهوديُّ : والله لقد قضيتَ بالحقِّ ، فضربه عمر بالدِّرَّة ، وقال: وما يُدريك ؟ فقال اليهوديُّ : والله إنَّا نجد في التوراة أنَّهُ ليس من قاض يقضي بالحق إلا كان عن يمينه مَلَك وعن شماله مَلَك يُسَدِّدانه ، ويُوفِّقانه للحق ما دام مع الحق ، فإذا ترك الحقَّ عَرَجا وتركاه ». أخرجه الموطأ.

7,660- Saîd b. el-Müseyyeb anlatıyor:

"Bir müslüman ile bir Yahudi muhakeme için Hz. Ömer'e gitmişlerdi. Hz. Ömer, Yahudinin haklı olduğunu gördü ve onun lehine hüküm verdi. Bunun üzerine Yahudi ona;

"- Vallahi, hakka uygun hüküm verdin" dedi. Bu söz üzerine Hz. Ömer elindeki değnekle onu dürttü ve;

"- Nerden biliyorsun?" dedi. Yahudi şu cevabı verdi:

"- Biz Tevrat'ta şunu görüyoruz: Hakka uygun hüküm veren her hâkimin sağında ve solunda mutlaka birer melek bulunur ve onlar hâkimin doğru karar vermesine yardımcı olurlar. Hâkim hakka bağlı

---

[8] **Ebû Davud**, Akdıye, 2/3575.

kaldığı müddetçe, onu hakka uygun hüküm vermeye muvaffak kılarlar. Eğer hâkim hakkı terk ederse, onlar da kendisini terk ederek (göğe) yükselirler."[9]

İZAH

Her şeyden önce meleklerin âdil davranan hâkime yardımcı olmaları, en çok ilham yoluyla mümkün olabilir. Hakka uygun davranmaya gayret gösteren insana Allah'ın da yardımcı olması elbette ki beklenir.

Hz. Ömer'in "**nerden biliyorsun?**" sorusuna Yahudinin verdiği cevap, sorunun tam karşılığı değil gibi gözükmektedir. Bu itibarla bu cevapla ilgili olarak çeşitli ihtimallerden söz edilmiştir. Muhtemelen Yahudi, normal olarak **Hz. Ömer**'in, müslümanın lehine karar vermesi gerektiğini düşünüyordu. Ama kendi lehine karar verdiğini görünce, **Tevrat**'tan öğrendiği bir bilginin de yardımıyla bu doğru kararı vermesine meleklerin yardımcı olduklarını düşünmüştü. **İbn Abdülberr**, buna farklı bir yaklaşım getirir; ona göre **Hz. Ömer**'in onu değneğiyle dürtmesi, Yahudinin kendisini medhetmesinden hoşlanmadığı içindi, bunun anlayan Yahudi de, bu bilgiyi Tevrat'tan aldığını söylemişti.[10]

٧٦٦١ـ (ت ـ [عبد الله] بن أبي أوفى رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «إِنَّ الله مع القاضي ما لم يَجُرْ ، فإذا جار : تخلّى عنه ، ولزمه الشيطانُ».

أخرجه الترمذي.

7,661- Abdullah b. Ebî Evfâ'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Hâkim haksızlık yapmadığı müddetçe Allah onunla beraberdir. O haksızlık yapınca Allah yanından ayrılır ve şeytan ona yapışır."[11]

---

[9] **Muvatta**, Akdıye, ½.

[10] Bkz., **Evcezu'l-Mesâlik**, XII, 94-95.

[11] **Tirmizî**, Ahkâm, 4/1330. Bu rivâyetin isnadı zayıftır.

الفصل الثالث

في أجر المجتهد

III- MÜCTEHİDİN SEVÂBI

٧٦٦٢ــ (خ م د ــ عمرو بن العاص رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « إذا حكم الحاكمُ فاجتهد فأصاب ، فلهُ أجران ، وإذا حكَم فاجتهد فأخطأ ، فله أجر ».

قال راويه : فحدثت أبا بكر بن حزم ، فقال : هكذا حدثني أبو سلمة عن أبي هريرة .

أخرجه البخاري ، ومسلم ، وأبو داود.

7,662- Amr b. el-Âs'tan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Hâkim ictihâd edip hüküm verir ve isabet ederse, onun için iki sevap vardır. İctihâd edip hüküm verir ve hata ederse, bir sevap vardır."

Hadîsin râvîsi der ki: "Bu hadîsi Ebû Bekir b. Hazm'a söyledim. O; 'bana bu hadîsi Ebû Seleme, Ebû Hureyre'den naklen tahdîs etti' dedi."[12]

İZAH

Bu hadîs, uzman kişileri ictihâd yapmaya, fikir üretmeye teşvik etmektedir. Bunun için de hatalı bir ictihâdın bile sevap getireceğini belirtmektedir. Yalnız şunu kaydetmek gerekir ki, ictihâdın sevaba konu olabilmesi için iyi niyetle, hiçbir şeyi çarpıtmadan, bilimi önyargılara ve sahtekârlığa alet etmeden, sadece gerçeğe ulaşmak amacıyla, dürüstçe yapılmalıdır. Bunun için de öncelikle bu işin ehli ve uzmanı olmak gerekir. İşin ehli olmayan insanların hüküm vermesi ise helâl değildir. Dolayısıyla işin ehli olmayan insan verdiği hükümde isabet etse bile sevap kazanması söz konusu değildir. Fukaha bu hususta ittifak halindedirler. İslâm'da işi ehline bırakmak

---

[12] **Buharî**, İ'tisâm, 21; **Müslim**, Akdıye, 6/15; **Ebû Davud**, Akdıye, 2/3574.

konusunda gösterilen hassasiyete burada özellikle işaret etmek gerekir.

İşin ehli olan, ama farklı hükümler veren müctehidlerden yalnız bir tanesi mi hakka isabet etmiştir, yoksa hepsi de isabet etmiş sayılır mı, konusu tartışılan bir husustur. **Hanefî** ve **Şâfiî** fukahasına göre yalnız biri Allah katındaki hükme isabet etmiştir, diğerleri ise hata etmiş sayılır, ama mazur oldukları için bu hatadan da sevap kazanırlar. İzahına çalıştığımız hadîsteki "**hata ederse**" lafzı, bu görüşün delilidir; eğer hepsi hakka isabet etmiş olsaydı, kimseye hata nispet edilmezdi.

Bir kısım ulemaya göre ise, hepsi de hakka isabet etmiştir. Delilleri de yine bu hadîste her müctehide sevap verileceği ifadesidir; isabet etmemiş olsaydı, kendisine sevap verilmesi söz konusu olmazdı.

٧٦٦٣ـ (ت س ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «**إذا حكم الحاكم فاجتهد فأصاب ، فله أجران ، وإذا حكم فاجتهد فأخطأ ، فله أجر واحد**». أخرجه الترمذي ، والنسائي.

7,663- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Hâkim ictihâd edip hüküm verir ve isabet ederse, onun için iki sevap vardır. Müctehid verdiği hükümde hata etse de, bir sevap alır."[13]

٧٦٦٤ـ (ط ـ يحي بن سعيد) : « أن أبا الدرداء كَتَبَ إلى سَلْمان الفارسيِّ رضي الله عنهما : أن هَلُمَّ إلى الأرض المقدَّسة ، فكَتَبَ إليه سلمانُ : إنَّ الأرضَ لا تُقدِّسُ أحدا ، وإنما يُقدِّسُ الإنسانَ عَملُهُ ، وقد بلغني أنك جُعلْتَ طبيبا تُداوي ، فإن كنتَ تُبْرِئُ فَنِعمًّا لك، وإن كنتَ مُتطبِّبا ، فاحذر أن تقتلَ إنسانا فتدخلَ النار ، فكان أبو الدرداء إذا قضى بين اثنين

---

[13] **Tirmizî**, Ahkâm, 2/1326; **Nesaî**, Kudât, 3.

ثم أدبرا عنه نَظَرَ إليهما ، فقال : مُتَطَبِّب والله ، ارجعا إليّ ، أعيدا عليّ قصتكُما». أخرجه الموطأ.

7,664- Yahya b. Saîd anlatıyor:

"Ebû'd-Derdâ, Selman el-Fârisî'ye, Arz-ı Mukaddes'e (kutsal beldeye, yani Kudüs'e) gel diye mektup yazmıştı. Selman de cevaben şöyle yazdı:

"Şüphesiz arz, kimseye kutsiyet kazandırmaz. İnsana ancak ameli kutsiyet kazandırır. Bana haber verildiğine göre sen doktor olmuşsun, insanları tedavi ediyormuşsun. Eğer gerçekten tedavi edebiliyorsan, ne mutlu sana!.. Yok eğer doktorculuk oynuyorsan, insanları öldürmekten sakın ki cehenneme girmeyesin."

Ebû'd-Derdâ, iki kişi arasında hüküm verdiği zaman, adamlar dönüp giderlerken onlara bakar ve;

"- Vallahi doktorculuk oynuyor (gibiyim). Geri dönün! Hikâyenizi bana bir daha anlatın (tekrar tetkik edeyim)!" derdi.[14]

İZAH

Ebû'd-Derdâ, Suriye bölgesinin ilk kadısıdır. Yukarıda geçen "**doktorculuk**" lafzı da, kadılıktan kinâyedir. Doktor olmadığı halde doktorluğa yeltenen ve insanların ölümüne sebep olan kişi benzetmesiyle, işin ehli olmadığı halde hâkimliğe yeltenen ve dolayısıyla adâleti gerçekleştiremeyen kişi kastedilmiştir.

[14] **Muvatta**, Vasiyet, 8/7.

الفصل الرابع
في الرشوة

IV- RÜŞVET

٧٦٦٥ـ (ت د ـ أبو هريرة ، وعبد الله بن عمر رضي الله عنهم) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم: «لعَنَ الراشي والمرتشي في الحكم». أخرجه الترمذي. وأخرجه أبو داود عن ابن عمر وحده.

7,665- Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) yargıda rüşvet alanı da, vereni de lanetlemiştir."[15]

RİVÂYETLER

Bunu **Tirmizî** tahric etti.

Aynı hadîsi **Ebû Davud**, İbn Ömer'den tahric etmiştir.

İZAH

Rüşvet, insanın kendi yasal hakkı olmayan bir şeyi elde etmek için başvurduğu bir yoldur. Rüşveti alan da, bunun karşılığında birinin hakkını başka birine vermektedir. Bu itibarla her ikisi de Peygamber'in lanetine müstahaktırlar. Çünkü bu, her iki taraf için de tek kelime ile zulümdür.

Bununla birlikte bazen insan kendi hakkını alabilmek için veya kendisine yapılan bir zulüm ve haksızlıktan kurtulmak için rüşvet vermek zorunda kalabilir. Adâletin ayaklar altına alındığı böyle bir ortamda, kendini zulümden korumak veya hakkını almak için rüşvet vermek zorunda kalan insan, hiç şüphesiz yukarıdaki lanetin kapsamına girmez. Burada lanetin katmerlisi, bu duruma sebep olanlaradır.

Hakkı olmayan bir şeyi almak için verilen rüşvette hakkı iptal, bâtılı ikame söz konusudur. Yasal hakkını elde etmek veya zulümden

---

15 **Ebû Davud**, Akdıye, 4/3580; **Tirmizî**, Ahkâm, 9/1336.

korunmak için verilen rüşvet ise hakka ulaşmak ve zulmü önlemektir.

٧٦٦٦ـ (ت ـ معاذ بن جبل رضي الله عنه) قال : بَعَثَنِي رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إلى اليمن، فلمَّا سِرْتُ أرسَلَ في أثري ، فرُددتُ ، فقال : أتدري : لِمَ بَعثتُ إليكَ ؟ لا تُصيبَنَّ شيئا بغير إذني ، فإنه غُلول : {وَمَن يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يومَ القيامة} [آلعمران : ١٦١] لهذا دَعَوتُكَ ، فامْضِ لِعَمَلِكَ ». أخرجه الترمذي.

7,666- Muâz b. Cebel anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) beni Yemen'e göndermişti. Yola çıktığımda arkamdan birini göndererek beni çağırttı. Dönünce bana;

"- Seni niye çağırdım biliyor musun? Benim iznim olmadan asla bir şey almayacaksın! Çünkü bu, hırsızlıktır. Yüce Allah; *'kim hırsızlık yaparsa, kıyâmet günü hırsızlık yaptığı şeyle birlikte gelir'*[16] buyurmuştur. İşte seni, bunu söylemek için çağırdım. Şimdi gidebilirsin!"[17]

İZAH

"**Hırsızlık**" diye tercüme ettiğimiz "*ğulûl*" kelimesi, hıyânet, hile ve sahtekârlık anlamına gelir. Özellikle kamu malını zimmetine geçirmek manasında kullanılır.

Hz. Peygamber'in büyük bir hassasiyet göstererek yaptığı bu ikazdan maksat, yöneticilerin rüşvetten ve haksız iktisaptan dikkatle kaçınmalarıdır.

---

[16] Âl-i İmrân, 161.

[17] **Tirmizî**, Ahkâm, 8/1335.

الفصل الخامس

في آداب القاضي

V- KADILIĞIN ÂDÂBI

٧٦٦٧ــ (د ت ــ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) قال : « بَعَثَنِي رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إلى اليمن قاضيا ، فقلتُ : يا رسولَ الله ، تُرْسِلُنِي وأنا حَدَثُ السِّنِّ ، ولا عِلْمَ لي بالقضاء ؟ فقال : إنَّ الله سَيَهْدِي قلبك ، ويُثَبِّتُ لسانك ، فإذا جلس بين يديك الخصمان ، فلا تَقْضِيَنَّ حتى تَسْمَعَ من الآخر،كما سمعت من الأول ، فإنَّهُ أحْرَى أن يتَبَيَّن لك القضاء ، قال : فما زِلْتُ قاضيا ،أو مَا شَكَكْتُ في قضاء بعدُ ». أخرجه أبو داود.
وأخرجه الترمذي، قال : قال لي رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « إذا تقاضى إليك رجلان، فلا تقْضِ للأول... » وذكر الحديث.

7,667- Hz. Ali anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) beni kadı olarak Yemen'e göndermişti. Giderken kendisine;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; beni gönderiyorsun, ama ben henüz çok gencim ve kadılık konusunda da yeterli bilgim yok" diye mazeret gösterdim. Şu karşılığı verdi:

"- Muhakkak Yüce Allah, senin kalbine doğruyu ilhâm edecek ve dilini de (doğru hüküm vermede) **sabit kılacaktır. Davacı ile davalı huzuruna geldiklerinde, her ikisini de dinlemeden sakın hüküm verme! Bu, doğru karar vermen için gereklidir."**

Hz. Ali şöyle devam eder: "Ondan sonra ben hep kadılık yaptım -veya hüküm vermekte bir kere bile kuşkuya düşmedim-."[18]

RİVÂYETLER

Bunu **Ebû Davud** tahric etti.

Tirmizî'nin rivâyetine göre; Hz. Ali, 'Rasûlullah (as.) bana şöyle söyledi' dedi:

---

[18] **Ebû Davud**, Akdıye, 6/3582; **Tirmizî**, Ahkâm, 5/1331.

"İki kişi bir dava için sana geldiklerinde, ikincisini de dinlemeden birincinin sözüyle hüküm verme!.." Sonra hadîsi aynı şekilde kaydeder.

İZAH

Bilindiği üzere savunma hakkı, hukukun temel ilkesidir. Savunması alınmadan kimse mahkûm edilemez. Bugün bundan daha tabii bir şeyin olamayacağı herkes tarafından bilinir. Ama bundan binlerce yıl önce, gücün egemen olduğu, zulüm ve haksızlığın hayata hükmettiği, insanların; **"bize kimse zulmedemez, zulmü ancak biz yaparız"** diye övündükleri bir ortamda, bunu hukukun temel ilkesi haline getirmek herhalde çok önemli bir hukuk devrimidir.

Buradan, insanların gıyaplarında mahkûm edilemeyecekleri de anlaşılmaktadır. Ancak suçluların mahkemeye gelmeyerek bunu istismar etmeleri, şüphesiz karşı tedbiri de gerektirir. Günümüz hukukunda buna dair tedbirler öngörüldüğü gibi İslâm hukukunda da aynı tedbirler düşünülmüştür. Bu konuda detaylı bilgi için fıkıh kitaplarına bakılmalıdır.

٧٦٦٨ـ (د ـ عبد الله بن الزبير رضي الله عنهما) قال : « قضى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : أن الخصمين يقعدان بين يَدَي الحكَم ». أخرجه أبو داود.

7,668- Abdullah b. Zübeyr şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.), davacı ile davalının, hâkimin önünde oturmalarını emretti."[19]

İZAH

Bu rivâyet, hâkimin davacıya ve davalıya eşit muamele etmesi gerektiğine delildir. Kim olursa olsun herkesi mahkemede eşit mekânda oturtmak, hitapta eşit davranmak, hâsılı her konuda eşit muameleye tabi tutmak gerekir. Taraflardan biri devletin en üst

---

[19] **Ebû Davud**, Akdıye, 8/3588.

yöneticisi, diğeri sıradan bir vatandaş bile olsa, yine eşit muamele şarttır.

Hz. Ali'nin halifeliği sırasında bir Yahudi ile aralarında cereyan eden bir dava, buna tipik bir örnektir. **Hz. Ali** zırhını kaybetmiş, sonra bir Yahudiyi, onu çarşıda satarken görmüştü. Bunun üzerine kendi tayin ettiği kadı **Şureyh**'e başvurmuştu. Bir kişi ile birlikte oğlu **Hasan**'ı da şahit göstermişti. Ama kadı, oğlun babası lehine şahitliğinin muteber olmadığını, tek şahidin de yeterli olmadığını söyleyerek Yahudi lehine hüküm vermişti.

٧٦٦٩ــ (خ م د ت س ــ أبو بكرة رضي الله عنه) قال ابنه عبد الرحمن بن أبي بكرة : كَتَبَ أبي ، وكَتَبْتُ له إلى ابنه عبد الله بن أبي بكرة وهو قاض بسِجِسْتَان «أن لا تحْكُمَ بين اثنين وأنت غضبان ، فإني سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : **لا يحكم أحد بين اثنين وهو غضبان** ».

وفي رواية : « **لا يقْضِيَنَّ حكم بين اثنين وهو غضبان** ».

أخرجه البخاري، ومسلم ، والترمذي، والنسائي. وفي رواية أبي داود : أنه كتب إلى ابنه ، قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **لا يقضي الحكَم بين اثنين وهو غضبان** ».

وفي أخرى للنسائي: قال عبد الرحمن بن أبي بكرة: كتَبَ إليَّ أبو بكرة يقول: سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «**لا يَقْضِيَنّ في قضاء بقضاءين ولا يقْضِيَنّ أحد بين خصْمَين وهو غضبان**».

7,669- Abdurrahman b. Ebî Bekre anlatıyor:

"Babam, Sicistan'da kadılık yapan oğlu Ubeydullah b. Ebî Bekre'ye bir mektup göndermişti. Mektubu ben yazmıştım. Mektupta şöyle diyordu:

"Kızgın iken sakın iki kişinin davasında hüküm verme! Çünkü ben Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"Öfkeli iken iki kişi arasında hüküm verilmez."[20]

---

[20] **Buharî**, Ahkâm, 13; **Müslim**, Akdıye, 7/16; **Ebû Davud**, Akdıye, 9/3589; **Tirmizî**, Ahkâm, 7/1334; **Nesaî**, Kudât, 18, 32.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyete göre; **"Hâkim öfkeli iken iki kişi arasında hüküm veremez"** buyurdu.

Bunları **Buharî, Müslim, Tirmizî** ve **Nesaî** tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyetine göre ise; Ebû Bekre, oğluna bir mektup yazmış ve mektupta Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini de kaydetmiş:

"Hâkim öfkeli iken iki kişi arasında hüküm veremez."

Nesaî'nin diğer bir rivâyetine göre Abdurrahman b. Ebî Bekre şöyle dedi:

"Ebû Bekre bana bir mektup yazarak Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini bildirdi:

"Kimse bir davada sakın iki hüküm vermesin! Kimse öfkeli iken iki hasım arasında hüküm vermesin!"

İZAH

Önceki rivâyette hâkimin, herkese her konuda eşit davranması gibi hukukun temeli sayılabilecek bir ilkeden söz edilmişti. Burada da yargılama sırasında hâkimin öfkeli halde olmaması şeklinde bir ilke getirilmektedir. Zira öfke, insana yanlış kararlar verdirtir, dolayısıyla haksızlığa sebep olur. Yargılama sırasında hâkimin öfkeli olmaması gerektiği ilkesine İslâm hukukçuları, acıkmış, susamış veya aşırı tok halde olmaması, korku ve endişe, aşırı sevinç ve üzüntü içinde bulunmaması, abdesti sıkışmış olmaması gibi unsurları da ilave ederler. Şüphesiz ki bütün bunlar, mutlak zorunlu ilkeler değildir, sadece sağlıklı karar verebilmek için hâkimin fizik ve ruh olarak sağlıklı ve zinde olmasının önemini göstermektedir.

"**Bir davada iki hüküm vermek**" cümlesi, taraflardan birine hem ceza, hem de berâat vermek şeklindeki bir uygulamaya işaret etmektedir. Yargıda esas olan davayı karara bağlayıp kavgayı sona erdirmektir. Halbuki bu tür kararlarla ne dava biter, ne de kavga...

Câmiu'l-Usûl'de, Sicistan kadısı ve Ebû Bekre'nin oğlu olan kişinin ismi Abdullah b. Ebî Berke diye kaydedilmiştir. Ama hadîs kaynaklarında bu isim, Ubeydullah diye zaptedilmiştir. Biz de tercümede hadîs kaynaklarını esas aldık. Bilindiği üzere Abdullah ile

Ubeydullah isminin yazılışında sadece bir nokta farkı vardır. Muhtemelen **Câmiu'l-Usûl**'de bir matbaa hatası yapılmıştır.

٧٦٧٠ـ (د ـ عوف بن مالك رضي الله عنه) أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم «قضى بين رجلين ، فقال المقضيُّ عليه لمّا أدبر : حَسْبيَ الله ونعم الوكيل ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **إن الله يَلُومُ على العَجْز، ولكن عليكَ بالكَيْس ، فإذا غَلَبَك أمر ، فقل حَسْبيَ الله ونعم الوكيل**». أخرجه أبو داود.

7,670- Avf b. Mâlik'ten rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) iki kişi arasında hüküm vermişti. Aleyhine hüküm verilen adam dönüp giderken; *'Allah bana kâfidir, O ne güzel vekildir!'* demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber de;

"- Allah âczi-meskeneti kınamıştır. Sen, akıllı ve tedbirli davranmalısın! Ondan sonra da işin üstesinden gelemezsen, o zaman *'Allah bana yeter, O ne güzel vekildir'* dersin!" buyurdu.[21]

İZAH

Hayatı boyunca insan pek çok olayla karşılaşır, haksızlıklarla yüzyüze gelir. Bütün bu olayları kendi tabiî akışına bırakması, hiç tedbir almaması, negatif bir tevekkül anlayışıyla her şeye teslim olması doğru değildir. Sadece haklı olması yetmez, aynı zamanda hakkını almak için meşrû zeminde gayret ve mücadele vermesi de gerekir. Bir hakkı elde etmek için sadece **"Allah bana yeter!"** diyerek kenara çekilmesi, gevşek ve ihmalkâr davranması uygun olmaz. İş işten geçtikten sonra **"Allah bana yeter"** demenin anlamı ve faydası yoktur. Binâenaleyh alması gereken bütün tedbirleri zamanda almalıdır. Meşrû bir zeminde akıllıca hareket etmelidir. Mahkeme huzurunda da olsa, hakkını elde etmek için akıllı ve tedbirli davranmalı; gerektiği şekilde kendini savunmalı, uyanık olmalı, işini ciddi takip etmeli ve delilleri sağlam şekilde ortaya koymalıdır. Ancak yapabildiği kadarıyla bütün gayretini gösterdikten sonra

---

[21] **Ebû Davud**, Akdıye, 28/3627.

neticeyi Allah'a havale etmeli, ancak o zaman **"Allah bana kâfidir, O ne güzel vekildir!"** demelidir.

٧٦٧١ــ (خ ــ أبو جمرة رحمه الله) قال: «كنتُ أتَرْجِمُ بين ابن عباس والناس».

أخرجه البخاري في ترجمة باب.

7,671- Ebû Cemre şöyle dedi:

"Ben, İbn Abbas ile insanlar arasında tercümanlık yapıyordum."[22]

İZAH

Ebû Cemre'nin **İbn Abbas**'a tercümanlık yapması, muhtemelen onun derslerini halka tercüme etmesi şeklindedir. Ama bu aynı zamanda, mahkemede güvenilir kişilerin tercüman olarak kullanılabileceğini de göstermektedir. Zaten bu rivâyetin burada zikredilmesinin sebebi de budur.

٧٦٧٢ــ (خ ــ عمر وعلي رضي الله عنهما) قالا : « يقضي القاضي والحاكم في المسجد ، فإذا أتى على حَدٍّ أُقيم خارج المسجد ». أخرجه البخاري في ترجمة باب بمعناه.

7,672- Hz. Ömer ve Hz. Ali şöyle dediler:

"Kadı ve hâkim, câmide hüküm verebilirler. Ama suçluya had cezası verilirse, ceza caminin dışında infaz edilier."[23]

---

[22] **Buharî**, Ahkâm, 40. Burada bâb başlığında muallak olarak kaydedilen bu rivâyet, İlim, 25'de muttasıl olarak tahric edilmiştir. Aynı rivâyet **Müslim**, İman, 17'de de muttasıl senedle zikredilmiştir.

[23] **Buharî**, Ahkâm, 19.

الفصل السادس

في كيفية الحكم

VI- HÜKMÜN KEYFİYETİ

٧٦٧٣ـ (د ت ـ الحارث بن عمرو) يرفعه إلى معاذ رضي الله عنه : أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم لمَّا أراد أن يبعث معاذاً إلى اليمن ، قال له : « **كيف تقضي إذا عَرَضَ لك قضاء** ؟ قال : أقضي بكتاب الله ، قال : **فإن لم تجد في كتاب الله** ؟ قال : أقضي بسُنَّة رسول الله ، قال : **فإن لم تجد في سُنَّة رسول الله** ؟ قال : أجتهد رأيي، ولا آلو، قال : فضرب رسول الله صلى الله عليه وسلم صَدْرَهُ ، وقال: **الحمد لله الذي وَفَّق رسولَ رسول الله صلى الله عليه وسلم لمَا يُرضي رسول الله**».

وفي رواية: « أن مُعَاذاً سَأَلَ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ، فقال : يا رسول الله بِمَ أقضي؟ قال: **بكتاب الله** ، قال : فإن لم أجد ؟ قال : **بسُنَّة رسول الله** ، قال : فإن لم أجد؟ قال : **استدقّ الدنيا، وتَعَظَّمْ في عَيْنِكَ ما عند الله ، واجتهد رأيَك ، فسيسدِّدك الله للحق** ». أخرجه أبو داود.

وفي رواية الترمذي : عن الحارث بن عمرو ، عن رجل من أصحاب معاذ : «أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم بعث معاذاً إلى اليمن ، فقال : **كيف تقضي** ؟... وذكر الرواية الأولى إلى قوله : **رسولَ رسول الله**» ، ولم يذكر «ولا آلو». وفي رواية عن الحارث عن أناس من أهل حِمْص عن معاذ عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم بنحوه.

7,673- el-Hâris b. Amr[24], Muâz b. Cebel'e isnâd ederek şunu anlatıyor:

[24] **el-Hâris b. Amr es-Sekafî el-Kûfî**: ö. 100/718 ds. Muğîre b. Şu'be'nin kardeşinin oğludur. Muâz b. Cebel'in talebeleri vasıtasıyla Muâz'dan ictihad hadîsini rivâyet etmiştir. Kendisinden Ebû Avn es-Sekafî rivâyet eder. **Ebû Davud** ve **Tirmizî**'de rivâyet edilen ictihad hadîsi, isnad açısından muttasıl değildir. **Buharî** de onun hadîsini sahih görmez.

"Rasûlullah (as.) Muâz'ı Yemen'e göndermeye karar verince, ona;

"- **Sana bir mesele getirildiğinde ne ile hüküm vereceksin?"** diye sordu. O da;

"- Allah'ın kitabıyla" dedi.

"- **Peki o konuda Allah'ın kitabında bir şey bulamazsan?.."** deyince;

"- Allah Rasûlünün sünneti ile hüküm veririm" dedi.

"- **Allah Rasûlü'nün sünnetinde de bir şey bulamazsan?.."** deyince;

"- Kendi fikrimle ictihad ederim, yine hüküm vermekten vazgeçmem" karşılığını verdi.

Bu söz üzerine Rasûlullah (as.), Muâz'ın göğsüne vurdu ve;

"Allah Rasûlünün elçisini, Allah Rasûlünün razı olacağı şeye muvaffak kılan Allah'a hamd olsun!" dedi.[25]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyete göre Muâz, Rasûlullah'a (as.);

"- Ey Allah'ın Rasûlü; ne ile hükmedeyim?" diye sormuş, Hz. Peygamber de;

"- **Allah'ın kitabıyla"** buyurmuş.

"- Orada bir şey bulamazsam?.." diye sorunca;

"- **Allah Rasûlünün sünneti ile"** demiş.

"- Orda da bir şey bulamazsam?.." deyince de;

"- Dünyayı önemseme! Allah katında olan şey, senin gözünde daha çok büyüsün! Bu duygu ile kendi reyinle ictihâd et, Allah seni hakka yöneltecektir" buyurdu.[26]

Bunları **Ebû Davud** tahric etti.

---

[25] **Ebû Davud**, Akdıye, 3/3592-93; **Tirmizî**, Ahkâm, 3/1327-28.

[26] Bu ikinci rivâyetin özellikle son cümlesinde farklı bir ifade yer almaktadır. Her ne kadar **İbnu'l-Esîr**, bunun **Ebû Davud** tarafından tahric edildiğini kaydetmekte ise de, bugün elimizde bulunan **Ebû Davud**'un matbu baskısında bu rivâyet yer almamaktadır. Muhtemelen **İbnu'l-Esîr** dönemindeki **Ebû Davud** nüshalarında bu rivâyet yer almakta idi. Bu rivâyet için bkz., **en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs**, II, 127; **Lisanu'l-Arab**, X, 102.

Tirmizî'nin rivâyetinde; Hâris b. Amr, Muâz'ın talebelerinden birinden naklen; "Rasûlullah (as.) Muâz'ı Yemen'e gönderirken, ona; "**- Ne ile hüküm vereceksin?**" diye sormuştu, diyerek ilk rivâyeti tahric eder, yalnız "**yine hüküm vermekten vazgeçmem**" cümlesini zikretmez.

Tirmizî'nin diğer bir rivâyeti de; "Hâris, Humuslu bazı insanlardan, onlar da Muâz'dan naklen Hz. Peygamber'den bu hadîsin benzerini rivâyet ettiler" şeklindedir.

İZAH

Çalışmak, gayret göstermek anlamına gelen ictihâd kelimesi ıstılahta; hakkında kesin dinî bir delil bulunmayan konularda Kitap ve Sünnetin ruhuna uygun hüküm verebilmek için bütün gayretin gösterilmesidir.

Bu hadîs çok meşhur olmasına ve hemen hemen bütün İslâmî kaynaklarda zikredilmesine,[27] fukahanın onu delil olarak kullanmalarına rağmen sened açısından çok tenkid edilmiştir. **Cevzekanî** onu *Mevzûât*'ına almış ve bâtıl olduğunu söylemiştir. Eleştirilerin odak noktası da, hadîsin râvîsi **Hâris b. Amr**'dır. Muhaddîsler bu zatın meçhûl olduğunu, bundan başka bir rivâyetinin bilinmediğini ve bu rivâyetin de sadece onun kanalıyla geldiğini kaydederler. Bu rivâyeti kitabına alan **Tirmizî** de senedinin muttasıl olmadığına dikkat çekmektedir. **Mizzî** ve **Buharî** de bu hadîsin senedini tenkid etmektedirler. **İbnu'l-Cevzî**, ***İlelu'l-Mütenâhiye***'de; "**her ne kadar bütün fukaha bu hadîsi kitaplarına almışlar ve ona güvenmişlerse de, bu rivâyet sahîh değildir. Vallahi bunun manası sahîh olsa da, sübûtu bilinmemektedir**" demektedir.[28] **Zehebî** de **Hâris b. Amr**'ın meçhûl olduğunu kaydetmekle birlikte bu hadîsin **Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ûd,**

---

[27] Bkz., **Beyhakî**, X, 114; **Dârimî**, I, 72; **Musannaf İbn Ebî Şeybe**, IV, 543, hadîs no; 22988-90; VI, 13, hadîs no; 29100; **Taberânî**, *Kebîr*, XX, 170; **Ahmed b. Hanbel**, V, 230, hadîs no; 22060; V, 236, hadîs no; 22114; V, 242, hadîs no; 22153; **Tayâlisî**, I, 76, hadîs no; 559; **İbn Kesîr**, *Tefsîr*, I, 4; IV, 206; **Nübelâ**, I, 448; **İlelu'l-Mütenâhiye**, II, 758, no; 1264.

[28] **İlelu'l-Mütenâhiye**, II, 758, no; 1264.

Zeyd b. Sâbit ve **İbn Abbas**'tan mevkûf şahidleri bulunduğunu söylemektedir.[29]

Yapılan eleştirilere rağmen bu hadîs, hemen hemen bütün ulema tarafından mana açısından sahîh görülmüştür. Hadîsçiler, prensip olarak koydukları kriterlere uymayan hadîsleri sahîh kabul etmezler. Ama bu, o rivâyetin uydurma olduğu anlamına da gelmez. Mesela hafızası güçlü olmayan bir râvînin rivâyeti eleştirilir, sahih kabul edilmez, ama bu o râvînin yalan söylediği, hiç doğru bir şey rivâyet etmediği anlamına da gelmez. Maksat, onun rivâyetlerini daha dikkatle incelemek gerektiğine dikkat çekmektir. Bundan dolayıdır ki zahirî şartları itibariyle zayıf görünen bazı rivâyetler, hakikatte sahih olabilir. İşte yukarıdaki hadis buna örnektir. Ulemanın ittifakla benimsemesi onu manevî mütevatir haline de getirebilir. Bu rivâyet, ulema tarafından ittifakla kabul edilmiştir.

٧٦٧٤ــ (س ــ **عبد الرحمن بن يزيد**) قال : أكثروا على عبد الله [بن مسعود] ذات يوم ، فقال عبد الله : « إنه قد أتى علينا زمان ولسنا نقضي ، ولَسْنَا هُنالك ، ثم إنَّ الله عز وجل قدَّرَ علينا : أنْ بلغنا ما ترون ، فمن عرض له منكم قضاء بعد اليوم ، فليقضِ بما في كتاب الله ، فإن جاءه أمر ليس في كتاب الله ، فَلْيَقْضِ بما قضى به نبيُّه صلى الله عليه وسلم ، فإن جاءَ أمْر ليس في كتاب الله ، ولا قضى به نبيُّه ، فَلْيَقْضِ بما قضى به الصالحون ، فإن جاءه أمر ليس في كتاب الله ، ولا قضى به نبيه صلى الله عليه وسلم ، ولا قضى به الصالحون ، فليجتهد رأيَهُ، ولا يَقُلْ: إني أخاف، **فإن الحلال بَيِّن، والحرام بيِّن، وبين ذلك أمور مُتشابهات، فَدَعْ ما يَرِيبُكَ إلى ما لا يَرِيبُك**». أخرجه النسائي.

7,674- Abdurrahman b. Yezîd anlatıyor:

"Bir gün insanlar Abdullah b. Mes'ûd'a, (hüküm vermesi için) çok soru sormuşlardı. Abdullah şöyle dedi:

"- Bir zamanlar biz hiç hüküm vermezdik. Buna ihtiyacımız yoktu. Sonra Azîz ve Celîl olan Allah, bizim için şu gördüğünüz hâli takdir buyurdu. Binânealeyh bundan sonra kime bir dava arz

[29] Bu rivâyetler için bkz., **Beyhakî**, X, 114-116.

edilirse, Allah'ın kitabı ile hüküm versin! Şayet Allah'ın kitabında olmayan bir mesele ile karşılaşırsa, Allah'ın elçisinin hükmü ile hüküm versin! Eğer Allah'ın kitabında ve Hz. Peygamber'in sünnetinde bulunmayan bir mesele ile karşılaşacak olursa, sâlih kişilerin verdiği hükümler gibi hüküm versin! Allah'ın kitabında, Hz. Peygamber'in sünnetinde ve sâlih kişilerin hükümleri arasında bulunmayan bir mesele ile karşılaşacak olursa, o zaman kendi aklı ile ictihâd etsin! *'Ben korkuyorum'* da demesin! Zira haram da bellidir, helâl de bellidir. Bunların arasında ise şüpheli şeyler vardır. Sen, sana şüphe veren şeyi bırak, şüphe vermeyene sarıl!"[30]

٧٦٧٥ـ (س ـ **شريح القاضي**) أنه كتب إلى عمر يسأله ، فكتب إليه : « أن اقْضِ بما في كتاب الله ، فإن لم يكن في كتاب الله ، فبسنَّة رسولِ الله صلى الله عليه وسلم ، فإن لم يكن في كتاب الله تعالى ، ولا في سنة رسولِ الله صلى الله عليه وسلم ، فاقْضِ بما قضى به الصالحون ، فإن لم [يكن في كتاب الله تعالى ، ولا في سنة رسولِ الله صلى الله عليه وسلم- ، ولم] يقض به الصالحون ، فإن شئت فتَقدَّمْ ، وإن شئت فتأخَّر ، ولا أرى التأخُّرَ إلا خيرا لك ، والسلام ». أخرجه النسائي.

7,675- Kadı Şureyh[31], Hz. Ömer'e bir mektup yazarak bazı şeyler sormuş, o da kendisine şu cevabı göndermiş:

"Allah'ın kitabındaki ahkâm ile hükmet! Eğer Allah'ın kitabında yoksa Rasûlullah'ın (as.) sünneti ile hükmet! Allah'ın kitabında ve Rasûlullah'ın (as.) sünnetinde de yoksa sâlih kişilerin hükümleriyle hükmet! Ne Allah'ın kitabında, ne Rasûlullah'ın (as.) sünnetinde ve ne de sâlihlerin

---

[30] **Nesaî**, Kudât, 11.

[31] **Ebû Ümeyye, Şureyh b. el-Hâris el-Kadî el-Kûfî**: ö. 78/697. Kûfeli tâbiîlerdendir. Rasûlullah (as.) döneminde dünyaya gelmişti. Hz. Ömer, Hz. Ali ve Zeyd b. Sabit'ten rivâyeti vardır. Hz. Peygamber'den mürsel rivâyetleri de vardır. Kendisinden Şa'bî, İbrahim en-Nehaî ve İbn Sîrîn rivâyet etti. **Kûfe**'de oturdu, Hz. Ömer onu **Kûfe**'ye kadı yapmıştı. 53 yıl **Kûfe**'de, 7 yıl da **Basra**'da olmak üzere toplam 60 yıl kadılık yaptı. Kadılık mesleğini en iyi bilen insandı. Sika râvîlerdendi; hadîsi **Nesaî**'de tahric edilmiştir. Aynı zamanda fakîh ve şâirdi. Ticaretle iştigal ederdi.

uygulamalarında bir şey yoksa, o zaman ister ileri git, ister geri... Geri kalmanın, senin için hayırlı olacağından başka bir düşüncem yoktur. Vesselâm."[32]

İZAH

"İleri gitmek, geri kalmak" ifâdesi, ister bunlarla yetin, istersen bildiğin gibi karar ver anlamına gelir. **Hz. Ömer**, bunlarla yetinir ve daha ileri gitmezsen, sen vebâlden kurtulmuş olursun demektedir. Ancak hiç şüphesiz meseleleri çözmeye çalışmak gerekir. Bunun için ictihâda ihtiyaç vardır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, ehil olan kişilerin ictihâd etmeleridir. Rasgele herkesin ahkâm kesmesinin ise, kendisi için büyük vebâl olması bir tarafa, adâletin zedelenmesine ve sosyal kargaşaya da sebep olabilir.

٧٦٧٦ـ (د ـ عمر بن الخطاب رضي الله عنه) قال – وهو على المنبر – : « يا أيها الناس إن الرأْيَ إنما كان من رسول الله صلى الله عليه وسلم مُصيباً؛ لأنَّ الله كان يُريه وإنما هُو منا الظَّنُّ والتَّكَلُّفُ». أخرجه أبو داود.

7,676- Hz. Ömer minberde şöyle dedi:

"Ey insanlar! İctihâd, ancak Allah'ın Rasûlünden gelirse kesin olarak isabetli olur. Çünkü Yüce Allah ona doğruyu göstermiştir. Bizim ictihadlarımız ise sadece zan ve tekellüftür."[33]

İZAH

Hz. Peygamber'in sürekli Allah'ın gözetimi ve kontrolü altında bulunduğunda şüphe yoktur. Şüphesiz bu kontrol, onun yanlış yapmasını önlemektedir. Böyle olunca da onun bütün hükümlerinin isabetli olacağı kaçınılmazdır. İnsanlardan hiç kimsenin ise böyle bir şansı yoktur. Binâenaleyh herkesin, fikrinde ve ictihâdında isabet etme ihtimali kadar hata etme ihtimali de vardır.

İzahına çalıştığımız bu rivâyetin senedi munkatıdır. Çünkü bunu **Hz. Ömer**'den rivâyet eden **İbn Şihâb, Hz. Ömer**'i dinlememiştir.

---

[32] **Nesaî**, Kudât, 11.

[33] **Ebû Davud**, Akdıye, 7/3586.

٧٦٧٧ــ (خ م ط ت د س ــ أم سلمة رضي الله عنها) : « أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم سمع جَلَبَةَ خصم بباب حُجرته ، فخرج إليهم ، فقال : إنما أنا بشر ، وإنّهُ يأتيني الخصم ، فلعل بعضَهم أن يكون أبلغ من بعض فأحْسِبُ أنه صادق فأقضي له ، فمن قَضَيْتُ له بحقّ مسلم ، فإنما هي قطعة من النار، فَلْيَحْمِلْها أو يذَرْها».

وفي رواية أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : « إنما أنا بَشَر وإنكم تختصمون إليّ ، ولَعَلّ بعضكم أن يكون أَلْحَنَ بحُجَّته من بعض ، فأقضي نحو ما أسمع ، فمن قضيتُ له بحَقّ أخيه، فإنما أَقْطَعُ له قطعة من النّار».

وفي أخرى نحوه ، وقال : « فمن قضيتُ له من [حقّ] أخيه شيئا فلا يأخذه... الحديث ».

أخرجه البخاري ، ومسلم ، وأخرج الباقون الرواية الثانية. وفي أخرى لأبي داود : « أنّ رَجُلَيْن أتيا رسول الله صلى الله عليه وسلم يختصمان في مواريث لهما ، و لم يكن لهما بيّنة إلا دعواهما ، فقال : لعَلّ بعضكم أن يكون أَلْحَنَ بحجته... وذكر الحديث ، وفي آخره : فبكى الرجلان ، وقال كلُّ واحد منهما لصاحبه : حَقّي لَكَ ، فقال لهما رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : أمَا إذ فعلْتما كذلك فاقتسما ، فتوَخَّيا الحقّ ، ثم استهما ثم تحالا». وفي أخرى لأبي داود بهذا ، قالت : «يختصمان في مواريث وأشياء قد درستْ فقال: إني إنما أقضي بينكما برأيي فيما لم يُنزلْ عليّ فيه».

7,677- Ümmü Seleme'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.), odasının kapısında bir tartışma yapıldığını işitip dışarı çıkmıştı. Dışarıda şöyle söyledi:

"Ben ancak bir insanım!.. Bana davalar gelir; olabilir ki taraflardan biri, diğerinden daha güzel konuşur ve ben de doğru söylediğini zannederek onun lehine hüküm veririm. Kime bir müslümanın hakkını vermişsem, o ancak cehennemden bir parçadır. Binâenaleyh onu ister alsın, ister bıraksın!"[34]

---

[34] **Buharî**, Şehâdât, 27; Mezâlim, 16; Hiyel, 9; Ahkâm, 20, 29, 31; **Müslim**, Ahkâm, ¾; **Muvatta**, Akdıye, 1/1; **Tirmizî**, Ahkâm, 11/1339; **Ebû Davud**, Akdıye, 7/3583-85; **Nesaî**, Kudât, 13.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Ben ancak bir insanım!.. Sizler bana davalarınızı getiriyorsunuz. Taraflardan biri, delilini diğerinden daha güzel ortaya koyar. Ben de işittiğime göre hüküm veririm. Binâenaleyh kime kardeşinin hakkını vermişsem, ben ona ancak cehennemden bir parça veriyorum demektir."

Buna benzer başka bir rivâyette; **"...kime kardeşinin hakkından bir şey alıp verirsem, sakın onu almasın!"** dedi.

Bunları **Buharî** ve **Müslim** tahric etti. İkinci rivâyeti, diğer kaynaklar da tahric ettiler.

Ebû Davud'un başka bir rivâyeti şöyledir:

"Bir miras konusunda ihtilafa düşen iki kişi, Rasûlullah'a (as.) geldiler. Hiçbirinin elinde delili yoktu, sadece iddiaları vardı. Sonra Hz. Peygamber; **'bazılarınız delilini daha güzel ortaya koyabilir...'** buyurdu" diyerek aynı hadîsi zikreder. Rivâyetin sonunda da şöyle der:

"Bunun üzerine adamların her ikisi de ağlamaya başladı ve her biri; *'benim hakkım da senin olsun!'* dedi. Allah'ın Rasûlü de onlara şöyle söyledi:

"- Birbirinize böyle davrandığınıza göre malı bölüşün; onu iki eşit parçaya ayırın, sonra kura çekin, sonra da helâlleşin!"

Ebû Davud'un başka bir rivâyetine göre Ümmü Seleme şöyle demiş:

"Onlar, miras ve kaybolmuş bazı mallar konusunda birbirlerini dava ediyorlardı. Hz. Peygamber de onlara;

"- Ben, vahiy gelmeyen konularda ancak kendi reyimle aranızda hüküm veririm" dedi.

İZAH

Bu hadîs, kul hakları konusunda önemli bir hususa işaret etmektedir. Bilindiği üzere hâkim, eldeki delillere göre karar vermek zorundadır. Taraflardan birinin meramını daha güzel dile getirmesi, delillerini daha iyi ortaya koyması, daha güçlü avukatlar tutması ve

kanunun açıklarından daha iyi yararlanması daima mümkündür. Hâkim de kararını zahirî delillere göre verecektir. Hz. Peygamber bile, vereceği kararın adâleti tam olarak yansıtmayabileceğini söylemektedir. Binâenaleyh belki de asıl haklı olan, karşı taraftır. Eğer böyle ise, hâkimin kararı, haksız olan kişiyi asla sorumluluktan kurtarmaz. Bu hükmü Peygamber bile vermiş olsa kurtarmaz!.. Çünkü hâkimin kararı zâhirî şartlara göredir. İşin iç yüzünü en iyi bilen Yüce Mevlâ'dır. Eğer bir haksızlık yapılmış ise, Allah'ın kuracağı mahkemede bu yanlışlığın düzeltileceğine şüphe yoktur. Bu kararda hâkimin sorumlu ve kusurlu olduğu da söylenemez. Çünkü hâkim, daima zahirî verilere göre karar vermek zorundadır.

Bu durumda bir insanın, nasıl olsa mahkeme beni haklı buldu diyerek sorumluluktan kurtulduğunu düşünmemesi gerekir. Yukarıdaki hadîste Hz. Peygamber, eğer taraflardan birine hakkı olmayan bir şeyi veriyorsam, bilsin ki ona cehennemden bir yer veriyorum demektir buyurmaktadır. İşte bu ifade, hakim kendi lehine hüküm vermiş olsa bile, haksız olan insanın sorumlu olacağını göstermektedir. Nitekim izahına çalıştığımız hadîste, Hz. Peygamber'in bu sözü üzerine her iki tarafın da ağlamaya başladığı ve **"ben hakkımdan vazgeçtim, benimki de senin olsun"** dediği ifade edilmektedir. Dolayısıyla insan hakkının söz konusu olduğu davalarda, hâkimin kararıyla her şeyin bitmediğini bilmek, uhrevî sorumluluğu da düşünmek gerekir. Bunu düşünen kişiler de; ondan bana bir hak geçmesin de benden ona geçse de önemli değil, anlayışı ile hareket ederler. Hadîsimizde sözü edilen insanlar da bu anlayışı sergilemişlerdi.

Buraya kadar söylediklerimiz, normal şartlarda yapılan bir muhâkeme neticesine göredir. Eğer kendini haklı çıkarmak için bazı hileli yollara başvurulur, aracılar kullanılır ve bir takım çıkar ilişkileri içine girilirse, bu durumun ne kazanan kişiyi, ne aracıları ve ne de hâkimleri sorumluluktan kurtaramayacağını söylemeye bile gerek yoktur.

Burada yargı önünde geçerli olan delilleri ve yasal mevzuatı bilen kişiler olarak avukatlık mesleğinin de önemi ortaya çıkmaktadır. Onlar en azından delillerin arzı açısından her iki taraf

için eşit şartların oluşmasına ve daha âdil bir yargılamanın gerçekleşmesine imkân hazırlamaktadırlar.

Bu hadîsin özellikle son rivâyeti, aynı zamanda kıyasın meşrûiyetine delil gösterilmiştir.

٧٦٧٨ـ (د س ـ **الأشعث بن قيس**) قال : إنه اشترى رَقيقا مِنْ الخُمس مِنْ عبد الله [بن مسعود] بعشرين ألفا ، فأرسَلَ عبد الله إليه في ثمنهم ، فقال : إنما آخذهم بعشرة آلاف، قال عبد الله : فاختر رَجُلا يكون بيني وبينك ، فقال الأشعث : كُنْ أنت بيني وبين نفسك ، قال عبد الله : فإني سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : « **إذا اختلف البَيِّعان ، وليس بينهما بَيِّنة ، فهو ما يقول رَبُّ السِّلْعة ، أو يتتاركان** ». وفي رواية: أن ابن مسعود «بَاعَ من الأشعَث بن قَيْس رقيقا» فذكر معناه ، والكلام يزيد وينقص. أخرجه أبو داود.

وأخرج النسائي المُسْنَدَ منه فقط. وفي رواية عن عبد الملك بن عُبَيد قال: «حضرنا أبا عبيدة بن عبد الله بن مسعود أتاه رجلان تَبَايَعَا سلعة، فقال أحدهما: أخذتُها بكذا، وقال هذا: بعتها بكذا وكذا، فقال أبو عبيدة: أُتيَ ابنُ مسعود في مثل هذا، فقال: حضرتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم أُتيَ بمثل هذا، فأمَرَ البائع أن يُسْتَحلَف، ثم يختار المبتاع، فإن شاء أخذ، وإن شاء ترك».

7,678- el-Eş'as b. Kays'tan rivâyet edildiğine göre; "kendisi, Abdullah b. Mes'ûd'un beşte bir hissesinden yirmi bin dirheme birkaç köle satın almıştı. Abdullah ona, kölelerin parasını istemek üzere birini gönderdi. O ise;

"- Ben bunları ancak on bin dirheme almıştım" dedi. Abdullah da;

"- Öyleyse aramızda hakemlik yapacak birini seç!" dedi. Eş'as da;

"- Sen hakem ol!" diye cevap verdi.

Bunun üzerine Abdullah, ben Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim, dedi:

"Alanla satan ihtilafa düşer ve ellerinde delil de olmazsa, ya mal sahibinin sözü esas alınır, ya da alış-verişi feshederler."[35]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet; "İbn Mes'ûd, Eş'as'a birkaç köle satmıştı..." diye başlar ve aynı manada devam eder. Bu rivâyette bazı sözler eksik, bazı sözler de fazladır.

Bunları **Ebû Davud** tahric etti.

Nesaî de hadîsin sadece müsned olan kısmını tahric etti. Abdülmelik b. Ubeyd'den[36] gelen diğer bir rivâyet ise şöyledir:

"Abdullah b. Mes'ûd'un oğlu Ebû Ubeyde'nin yanında bulunuyorduk. Ona, bir mal alış-verişi yapan iki kişi geldi. Biri;

"- Ben malı şu kadara almıştım" dedi. Öbürü;

"- Ben ona şu kadara sattım" dedi.

Bunun üzerine Ebû Ubeyde şöyle söyledi:

"İbn Mes'ûd'un başına da böyle bir olay gelmişti. O şöyle dedi:

"Ben Rasûlullah'ın (as.) huzurunda idim. O sırada bunun gibi bir mesele getirildi. Hz. Peygamber satıcıya yemin verilmesini, sonra satılan şeyin serbest bırakılmasını, isterse (müşterinin bu fiyata) malı almasını, isterse bırakmasını emretti."

---

[35] **Ebû Davud**, Buyû', 74/3511; **Nesaî**, Buyû', 82.

[36] **Abdülmelik b. Ubeyd**: Durumu meçhûl râvîlerdendir. Abdullah b. Mes'ûd'un çocuklarından bir rivâyeti bulunmaktadır, bunu da ondan İsmail b. Ümeyye rivâyet etti. Hadîsi **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

İZAH

Alıcı ile satıcı bir malın fiyatında ihtilafa düşerlerse, esas olan satıcının sözüdür. Alıcı buna razı olmazsa, satış feshedilir. Yukarıda geçen **Nesaî**'nin rivâyetinde, buna bir ilave yapılmaktadır. Buna göre; satıcı malı kendi söylediği fiyata sattığına dair yemin eder, sonra da alıcı malı ya bu fiyata alır, ya da vazgeçer.

Bu ilke, genellikle malın henüz ortada olduğu, istihlâk edilmediği durumda uygulanır. Şayet mal istihlâk edilmişse, **Ebû Hanîfe, Nehaî, Süfyan Sevrî, Evzâî** ve **Ebû Yusuf**'a göre; müşteriye yemin ettirilir ve onun sözü geçerli kabul edilir.

الفصل السابع

في الدعاوى والبينات والأيمان

البينة واليمين

VII- İDDİALAR, DELİLLER VE YEMİNLER

1*- DELİL VE YEMİN

٧٦٧٩ــ (ت ــ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال في خطبته : « البيِّنةُ على المدَّعي ، واليمين على المدَّعَى عليه ». أخرجه الترمذي.

7,679- Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber bir hutbesinde şöyle demiş:

"Delil getirmek davacıya, yemin etmek de davalıya düşer."[37]

İZAH

Hukukî bir yargı sürecinde davacı ve davalı olmak üzere mutlaka iki taraf bulunur. Davacı olan kişi, iddialarını sıralar ve bu iddiasını ispata yarayacak delillerini de ortaya koyar. Davalı olan kişi

---

[37] **Tirmizî**, Ahkâm, 12/1341.

de bu iddia ve delillerin doğru olmadığını belgelemek imkânı varsa bunları getirir. Şayet davacının delili bulunmazsa, davalıya yemin teklif edilir ve zorunlu olarak onun yeminine itibar edilir. Davacı, iddiasını ve delilini göstermeden, davalının masum olduğunu söylemesinin anlamsız olduğu ortadadır.

٧٦٨٠- (خ م د ت س - عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : إنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : «لَوْ يُعْطَى النَّاسُ بِدَعَاوِيهِمْ ، لادَّعَى قومٌ دِمَاءَ رِجَالٍ وأَمْوَالَهم ، ولكن اليمين على المُدَّعَى عليه». أخرجه مسلم. وله وللبخاري أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قضى باليمين على المدَّعى عليه. وللبخاري : أَنَّ امرأتين كانتا تَخْرُزان في بَيْت ، أو في الحُجْرَة ، فخرَجَتْ إحْدَاهُمَا، وقد أُنفذ بإشْفي في كَفِّها ، فادَّعَتْ على الأخرى ، فرُفِعَ ذلك إلى ابن عباس، فقال ابن عباس : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «لَوْ يُعطَى النَّاسُ بِدَعْوَاهم ، لَذَهَبَ دِمَاؤُهم وأَمْوَالُهم ، ذَكِّرُوها بالله ، واقرؤوا عليها : {إنَّ الذينَ يَشترون بعهْد الله} [آل عمران : ٧٧] فذكَّروها فاعترفت ، فقال ابن عباس : قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : اليمينُ على المدَّعَى عليه». وأخرج الترمذي ، وأبو داود الرواية الثانية ، وأخرج النسائي الرواية الثالثة.

7,680- Abdullah b. Abbas'tan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Eğer insanlara, sadece iddia ile istediği şey verilecek olsaydı, millet herkesin canını ve malını dava ederdi. Lâkin davalıya yemin etmek düşer."[38]

RİVÂYETLER

Bunu **Müslim** tahric etti. **Müslim**'in başka bir rivâyeti ile **Buharî**'nin rivâyeti; "Rasûlullah (as.), davalıya yemin lazım geldiğine hükmetti" şeklindedir.

Buharî'nin başka bir rivâyeti de şöyledir:

---

[38] **Buharî**, Tefsîr, 3/3; Rehin, 6; **Müslim**, Akdıye, 1/1; **Ebû Davud**, Akdıye, 3/3619; **Tirmizî**, Ahkâm, 13/1343; **Nesaî**, Kudât, 36.

"İki kadın bir evde veya bir odada dikiş yapıyordu. Bunlardan biri eline iğne batırılmış olduğu halde dışarı çıktı ve bunu diğer kadının batırdığını iddia etti. Bu mesele İbn Abbas'a götürüldü. İbn Abbas da, Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu, dedi:

"Eğer insanlara yalnız iddiaları sebebiyle istedikleri verilecek olsaydı, birbirlerinin canlarını ve mallarını alırlardı."

İbn Abbas şöyle devam etti:

"- O (davalı) kadına, Allah adına (yalan yeminin vebalini) hatırlatınız ve ona; ***'Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir menfaate değişenlerin âhirette hiçbir nasibi yoktur'***[39] âyetini okuyunuz!"

Kadına bunları hatırlattıklarında, kadın suçunu itiraf etti."

İbn Abbas, Allah'ın Rasûlü; **"yemin davalıya düşer"** buyurdu, dedi.

Yukarıdaki ikinci rivâyeti **Tirmizî** ve **Ebû Davud**, üçücü rivâyeti ise **Nesaî** de tahric etti.

İZAH

Bir insanın hiçbir delil ikame etmeden sadece **"bu mal benimdir"** iddiasına dayanarak karar verilmesinin âdil olmadığı bilinen bir husustur. Bu malın ona verilebilmesi için ya iddiasını hukukî bir delille belgelemesi, ya da davalının bu iddiayı ikrar ve kabul etmesi gerekir. Eğer böyle bir hukukî ilke öngörülmeseydi, kimsenin malını ve canını koruması mümkün olmazdı. Sadece davalının değil, gayet tabi davacının da hakları korunmalıdır. Hakları korumanın yolu da iddiaların belgelenmesidir. Eğer davacı iddiasını belgeleyemezse, davalının yeminine göre hüküm verilir.

Davalı olan kişinin de, yalan yere yeminin uhrevî vebâlini ve büyük sorumluluk gerektiğini unutmaması gerekir. Eğer yalan yeminin vebâlini ve haksız yere başkasının malına el koymanın ağır sorumluluğunu müdrik olursa, doğruyu itiraf etmekte tereddüt göstermez. Hatta 7677 numaralı hadîste geçtiği üzere, senden bana bir şey geçmesin de, benimki de senin olsun zararı yok diye düşünür.

---

[39] Âli İmrân, 77.

القضاء بالشاهد واليمين

2*- BİR ŞAHİT VE YEMİNLE HÜKÜM VERMEK

٧٦٨١ـ (م د ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) « أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قضى بيمين وشاهد». أخرجه مسلم ، وأبو داود.

7,681- Abdullah b. Abbas'tan rivâyet edilmiştir:
"Rasûlullah (as.) yemin ve (bir) şahit ile hüküm verdi."[40]

İZAH

Bu rivâyette farklı bir hususa işaret edilmektedir. Buna göre Hz. Peygamber, davacı iddiasını ispat için iki şahit bulamadığı durumlarda, bir şahit getirmesi ve ayrıca kendisinin bir de yemin etmesiyle hüküm vermiştir. Bu rivâyete rağmen mesele fukaha arasında tartışmalıdır. **Hanefîler** dışındaki üç mezhep ile bazı sahâbe ve tâbiîn ulemasına göre bu şekilde hüküm verilmesi câizdir. Ancak **Hanefîler, Evzâî, Leys, Şa'bî** ve bazı **Mâlikî** fukahasına göre câiz değildir; mutlaka iki şahit gereklidir. Bu rivâyeti **Hanefîler**, Hz. Peygamber davalı lehine hüküm vermiştir diye anlamışlardır. Yani davalı hem yemin edip hem de bir şahit getirmiş ve bunun üzerine Hz. Peygamber onun lehine hükmetmiştir.

٧٦٨٢ـ (د ت ـ أبو هريرة رضي الله عنهما) : « أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قضى با ليمين مع الشاهد الواحد ». أخرجه الترمذي ، وأبو داود.

7,682- Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir:
"Rasûlullah (as.), yemin ve bir şahitle hüküm verdi."[41]

---

[40] **Müslim**, Akdıye, 2/3; **Ebû Davud**, Akdıye, 21/3608.

[41] **Ebû Davud**, Akdıye, 21/3610-11; **Tirmizî**, Ahkâm, 13/1343.

٧٦٨٣ـ (ت ـ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) : « أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قضى باليمين مع الشاهد الواحد ». أخرجه الترمذي.

7,683- Câbir b. Abdullah şöyle dedi:
"Hz. Peygamber, yemin ve bir şahitle hüküm verdi."[42]

٧٦٨٤ـ (ط ت ـ محمد بن علي [الباقر]) : « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قضى باليمينِ مع الشَّاهد ». أخرجه الموطأ والترمذي. وزاد الترمذي : قال : « وقضَى بها عَليّ فيكم ».

7,684- Muhammed b. Ali el-Bâkır şöyle dedi:
"Rasûlullah (as.), yemin ve (bir) şahitle hüküm verdi."[43]

RİVÂYETLER
Hadîsi **Muvatta** ve **Tirmizî** tahric etti.
Tirmizî şunu ekledi: "Ali de sizin aranızda bununla hüküm vermişti."

٧٦٨٥ـ (د ـ الزبيب العنبري رضي الله عنه) قال : « بَعَثَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم جَيْشاً إلى بني العَنْبر ، فأخذُوهُمْ برُكْبَة من ناحية الطائف فاستَاقوهُمْ إلى نبيِّ الله صلى الله عليه وسلم قال: فرَكِبْتُ فرَسي ، فسَبقْتُهُمْ إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقلت : السلامُ عليكَ يا رسولَ الله ورحمةُ الله وبركاتُهُ ، أتانا جُنْدُك فأخذونا ، وقد كنَّا أسلَمْنا وخضرَمْنَا آذان النَّعَم ، فلما قدمَ بلْعَنْبَر ، قال لي نَبيُّ الله صلى الله عليه وسلم : **هل لكم بيِّنة على أنكم أسْلَمْتُمْ قبلَ أن تُؤخَذوا في هذه الأيام** ؟ قلتُ : نعمْ، قال : **مَنْ بيِّنَتك** ؟ قلت : سَمُرةُ ، رجل من بني العنبر، ورجل آخر سَمَّاه له ، فشهد الرجل ، وأبَى سمرةُ أن يشهدَ ، قال : فقال لي رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **قد أبَى سمرةُ أن يشهدَ ، أفتَحلف مع شاهدك الآخر** ؟ قلتُ : نعم ، فاستحلفني فحلفتُ بالله : لقد أسلمنا يوم كذا وكذا ، وخضرَمْنا آذان

---

[42] **Tirmizî**, Ahkâm, 13/1344.

[43] **Muvatta**, Akdıye, 4/5; **Tirmizî**, Ahkâm, 13/1345.

النَّعَم ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **اذهَبُوا فقاسِمُوهم أنْصَافَ الأمْوال ، ولا تَمَسُّوا ذَرَارِيهِمْ** ، ولولا أنّ الله لا يحب ضلالة العَمَلِ ما رَزَأناكُمْ عقالا ، فقال الزُّبَيب : فَدَعَتْنِي أمِّي ، فقالت : هذا الرجل أخذ زِرْبِيَّتِي ، فانصرفتُ إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فأخبرته ، فقال لي : **احْبِسْهُ** ، فأخذتُ بتَلْبِيبِه ، وقمت معه مكاننا ، ثم نظر رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إلينا قائمين فقال: **ما تريد بأسيرك ؟** فأرسلته من يدي ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم للرجل : **رُدَّ عليه زربيّة أمّه التي أخذت منها** ، فقال : يا رسول الله ، إنّها خَرَجَتْ من يَدي ، قال : فاختَلَعَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم سيفَ الرجل فأعطانيه ، وقال للرجل : **اذهَبْ فزِدْه آصعًا من طعام** ، فأعطاني آصعا من شعير». أخرجه أبو داود.

7,685- ez-Zübeyb el-Anberî[44] anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) Benû Anber kabilesine bir ordu sevk etmişti. Askerler Tâif civarındaki Rukbe mevkiinde onları yakalayıp Hz. Peygamber'e götürdüler. Ben, bir hayvana bindim ve onlardan önce Hz. Peygamber'in yanına geldim:

"- Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun, ey Allah'ın Rasûlü! Senin askerlerin gelip bizi yakaladılar; oysa bizler daha önce İslâm'ı kabul etmiş ve (bunun göstergesi olarak da) develerimizin kulaklarını kesmiştik" dedim. Sonra Anber kabilesi gelince Hz. Peygamber bana;

"- Yakalanmadan önce bu günlerde İslâm'ı kabul ettiğinize dair bir şahidiniz var mı?" diye sordu. Ben;

"- Var" dedim.

"- Kimdir şahidin?" deyince;

"- Anber oğullarından Semüre[45] ile başka bir adam!" dedim. –Râvî bu adamın ismini de verdi-. Bu adam bizim İslâm'ı kabul

---

[44] **ez-Zübeyb b. Sa'lebe b. Amr b. Sevâde el-Anberî et-Temîmî el-Basrî**: Sahabîdir. Hz. Peygamber'den sonra **Basra**'ya göçtü. Bilinen tek hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir. Kendisinden oğlu ve Duhaym rivâyet etti.

[45] **Semüre b. Amr b. Kurt el-Anberî**: Çocuk sahabîlerdendir. Hz. Peygamber onun başını okşamış ve kendisine dua etmişti. Halid b. Velîd'in onu Yemâme'deki birliklerin başına atadığı rivâyet edilir.

ettiğimize şahitlik yaptı, ama Semüre şahitlik yapmayı kabul etmedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber bana;

"- **Semüre şahitlik yapmayı kabul etmedi. Bu durumda diğer şahitle birlikte sen de yemin eder misin?** "diye sordu.

"- Ederim" dedim. Bunun üzerine bana yemin teklif etti. Ben de; *'şu şu günde İslâm'ı kabul etmiştik ve bunun (alameti olarak) develerimizin kulaklarını kesmiştik'* diye Allah adına yemin ettim. O zaman Allah'ın Rasûlü (arkadaşlarına);

"- **Gidin, bunların mallarının yarısını** (alın, kalanını) **onlara taksim edin! Çoluk çocuklarına sakın dokunmayın!"** buyurdu. Sonra (bizlere dönerek);

"- **Eğer Yüce Allah, amelleri hebâ etmeyi sevmez olmasaydı, bu mallarınızdan bir ipi bile size eksik vermezdim** (bütün mallarınızı size geri verirdim)" dedi.

Zübeyb şöyle devam eder:

"O sırada annem beni çağırdı, birini göstererek;

"- Şu adam benim kadifemi aldı" dedi. Hemen Hz. Peygamber'e gidip bunu söyledim. Bana;

"- **Onu yakala!"** buyurdu. Hemen gidip adamın yakasından tuttum ve birlikte beklemeye başladım. Sonra Rasûlullah (as.) bizim beklediğimizi görünce;

"- **Esirinden ne istiyorsun?"** dedi. Bu soru üzerine adamı bıraktım. O zaman adama döndü ve;

"- **Bu adama annesinden almış olduğun kadifeyi iade et!"** dedi. Adam;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; o benim elimden çıktı" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber adamın kılıcını alıp bana verdi. Sonra yine adama;

"- **Git, buna ilave olarak bir ölçek de erzak getir!"** buyurdu. Neticede bana bir ölçek de arpa verdi."[46]

---

[46] **Ebû Davud**, Akdıye, 21/3612.

İZAH

Bu rivâyet, bir şahit ve yemin ile hüküm vermenin câiz olduğunu söyleyen cumhurun delilidir. Yukarıda da söylendiği gibi **Hanefîler**, iki şahit olmadan hüküm vermenin câiz olmadığı görüşündedirler. Bu rivâyette Hz. Peygamber'in bir şahit ve yeminle Anber oğullarının lehine hüküm vermesini ise, farklı şekilde yorumlamışlardır. Onlara göre Hz. Peygamber, onun yeminine dayanarak hüküm vermiş değildir; yemin yaptırması ise, adamın iddiasında samimi olup olmadığını denemek içindir. Şayet Hz. Peygamber, onların daha önceden İslâm'ı kabul ettiklerine adamın yemin etmesiyle inanmış olsaydı, onların mallarına hiç dokunmaması gerekirdi. Halbuki hadîste görüldüğü gibi, mallarının yarısını alıp askerlere dağıtmıştı.

القضاء بالشاهد الواحد

3*- TEK ŞAHİTLE HÜKÜM VERMEK

٧٦٨٦ـ (خ ـ **عبد الله بن عبد الله بن أبي مليكة** رحمه الله) : « أن بني صهيب مولى بني جُدعان ادَّعَوْا بيتين وحُجرة : أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أعطى ذلك صُهيبا ، فقال مروان : مَنْ يشهد لكم على ذلك ؟ قالوا : ابنُ عُمر ، فدعاه ، فشهد لأَعْطَى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم صهيبا بيتين وحُجرة ، فقضى مروان بشهادته لهم ». أخرجه البخاري.

7,686- Abdullah b. Ubeydullah b. Ebî Müleyke anlatıyor:

"Benû Cud'ân kabilesinin âzâdlıları olan Suheyb'in çocukları, iki ev ile bir odanın kendilerine ait olduğunu, (babaları) Suheyb'e bunları Rasûlullah'ın (as.) vermiş olduğunu iddia etmişlerdi. Medîne Valisi Mervân;

"- Bu iddianız için size kim şahitlik eder?" dedi. Onlar da;

"- İbn Ömer şahitlik eder" dediler. Mervân, hemen İbn Ömer'i çağırdı; İbn Ömer de bu iki evle bir odayı Suheyb'e Hz. Peygamber'in

verdiğine şahitlik etti. Bunun üzerine Mervân, sadece İbn Ömer'in şahitliğine dayanarak onların lehine hüküm verdi."[47]

İZAH

Bu rivâyet, hukukî açıdan izahı zor bir uygulamayı aksettirmektedir. Rivâyetten anlaşıldığına göre **Mervân**, sadece bir tek şahitle hüküm vermiştir. Bazı şarihler, bu şahitle birlikte **Mervân**'ın bir de yemin ettirmiş olmasının muhtemel olduğunu söylemişlerse de, yukarıda böyle bir bilgi yer almamaktadır. Bazı âlimle, **İbn Ömer** gibi doğru söylediğinde şüphe bulunmayan biri olursa, tek kişinin şahitliği ile de yetinilebileceğini söylemişler ise de, bu da tutarlı değildir.

Hâsılı bu rivâyet, tartışmalı bir durum yaratmaktadır. Şunun da bilinmesi gerekir ki, bu hükmü veren Hz. Peygamber değil, **Medîne Valisi Mervân**'dır.

تعارض البينة

4*- DELİLLERİN TEÂRUZU

٧٦٨٧ـ (د س ـ أبو موسى الأشعري رضي الله عنه) : « أنَّ رَجُلين تَعارضَا ، وادَّعَيَا بعيرا على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم فَبَعثَ كلُّ واحد منهما شاهدين ، فَقَسَّمَهُ النَّبيُّ صلى الله عليه وسلم بينهما نصفين ». وفي رواية : « أنَّ رَجْلَين ادَّعَيَا بَعيرا أو دابة إلى النبيِّ صلى الله عليه وسلم ليست لواحد منهما بيِّنة ، فجعله النبي صلى الله عليه وسلم بينهما ». أخرجه أبو داود.

وفي رواية النسائي : « أنَّ رَجُلَيْن اختصما إلى النبي صلى الله عليه وسلم في دابة ، ليس لواحد منهما بيِّنة ، فقضى بها بينهما ».

7,687- Ebû Musa'l-Eş'arî anlatıyor:

"Hz. Peygamber döneminde iki kişi bir deve (sürüsü) hakkında münakaşa tutuşmuşlardı. Her biri de ikişer şahit getirmişti. Bunun

[47] **Buharî**, Hibe, 30.

üzerine Rasûlullah (as.) deve (sürüsünü) böldü ve aralarında yarı yarıya taksim etti."[48]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"İki adam, bir deve veya bir hayvan (sürüsü) konusunda iddiaya tutuşmuş ve Hz. Peygamber'e başvurmuşlardı. Taraflardan hiç birinin de şahidi yoktu. Bunun üzerine hz. Peygamber, hayvanı aralarında taksim etti.

Bunları **Ebû Davud** tahric etti.

Nesaî'nin rivâyeti de şöyledir:

"İki adam bir hayvan (sürüsü) konusunda Hz. Peygamber'e başvurmuşlardı, ama hiç birinin şahidi yoktu. Hz. Peygamber de hayvanı aralarında taksim etmekle hükmetti."

İZAH

Bu hadîsin rivâyetinde farklılık görülmektedir. İlk rivâyette her birinin de ikişer şahit getirdiği söylenmekte, diğer rivâyetlerde ise hiçbirinin şahidi olmadığı ifade edilmektedir. Her ne kadar rivâyette farklılık varsa da, bu farklılık yine aynı neticeye yol açmaktadır. Taraflardan hiç birinin şahidi olmaması ile, her iki tarafın da ikişer şahidinin olması, aynı sonuca varmaktadır. Çünkü bu ikişer şahit de, aynen davacı ve davalı gibi iki ayrı tarafı teşkil etmekte, dolayısıyla birbirini ıskat etmektedirler.

Böyle durumlarda İslâm hukukçularının ekserisi, ya malın taksim edilmesi, ya da kura çekilmesinin uygun olabileceği kanâatindedirler. Yalnız bunun yapılabilmesi için her iki tarafın delilleri de aynı derecede olmalıdır.

---

[48] **Ebû Davud**, Akdıye, 22/3613-15; **Nesaî**, Kudât, 35.

القرعة على اليمين

5*- KURA İLE YEMİN ETMEK

٧٦٨٨ـ (خ د ـ أبو هريرة رضي الله عنه) : « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم عَرَضَ على قوم اليمينَ، فتسارعوا إليه ، فأمر أن يُسْهَم بينهم في اليمين ، أيُّهم يحلف ؟ ».
أخرجه البخاري.

وفي رواية أبي داود : أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : « **إذا أُكْرِهَ الاثنان على اليمين ، واستحبَّاها، فَلْيَسْتَهِما عليه** ».

وفي أخرى له : « أنَّ رجلين اختصما في متاع إلى النَّبيِّ صلى الله عليه وسلم ، ليس لواحد منهما بيِّنة ، فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : **استهمَا على اليمين ، ما كان أحبَّا ذلك ، أو كرها** ».

7,688- Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir:

"Hz. Peygamber (ihtilafa düşen) bir guruba yemin teklif etmiş, taraflar da hep birden yemin etmeye koşmuşlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara, kimin yemin edeceği konusunda aralarında kura çekmelerini emretti."[49]

RİVÂYETLER

Bunu **Buharî** tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyetine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"(İhtilaflı olan) **iki kişinin yemin etmeyi isteyip istememeleri durumunda, aralarında kura çeksinler!"**

Ebû Davud'un başka bir rivâyeti de şöyledir:

"İki kişi bir mal konusunda anlaşmazlığa düşmüşler ve Hz. Peygamber'e başvurmuşlardı. Taraflardan hiçbirinin delili (şahidi) de yoktu. Bunun üzerine Hz. Peygamber; **'yemin için isteyerek de, istemeyerek de olsa kura çekiniz!'** buyurdu."

---

49 **Buharî**, Şehâdât, 24; **Ebû Davud**, Akdıye, 22/3616-18.

İZAH

Mahkemeye başvuran iki kişinin, iddialarını belgeleyecek delilleri ve şahitleri olmaz veya her ikisinin de ikişer şahidi bulunursa, karar verebilmek için ilave bir unsura ihtiyaç vardır; çünkü delil açısından her ikisi de eşit durumdadır. Buradaki ilave unsur da taraflardan birinin yemin etmesidir. Kimin yemin edeceğini belirlemek için de kura çekilir. Kendisine kura isabet eden kişi yemin eder ve karar buna göre verilir. Daha önce de geçtiği üzere bunun başka bir yolu da, malın bölüşülmesidir.

Burada öngörülen çözüm yolu, malın her iki tarafın elinde veya üçüncü bir şahsın elinde bulunduğu hâle göredir. Şayet mal taraflardan birinin elinde olursa, o kişi davalı, diğeri de davacı olur. Bu durumda da delil ikame etmek davacıya, yemin etmek de davalıya düşer.

موضع اليمين

6*- YEMİN EDİLECEK YER

٧٦٨٩ــ (ط ــ أبو غطفان بن طريف رحمه الله) قال : « اختصَمَ زيد بن ثابت ، وابن مطيع إلى مَروان في دار كانت بينهما ، فقضى مَرْوَانُ على زيد بن ثابت باليمين على المِنْبَر ، فقال زيد : أَحْلِفُ له مكاني هذا ، فقال مروانُ : لا ، إلا عند مَقاطع الحقُوق، فجعل زيد يَحْلِفُ أنَّ حَقَّهُ لحقٌ ، وأبى أن يحلفَ على المنبر ، فجعل مَرْوَانُ يَعْجَبُ من ذلك ».
أخرجه الموطأ.

7,689- Ebû Ğatafân b. Tarîf anlatıyor:

"Zeyd b. Sâbit ile İbn Mutî', bir ev konusunda anlaşmazlığa düşmüşler ve (Medîne Valisi) Mervân'a başvurmuşlardı. Mervân da, minberde yemin etmesi şartıyla evin Zeyd b. Sâbit'e ait olduğuna hükmetmişti. Bunun üzerine Zeyd;

"- Ben ancak oturduğum yerde yemin ederim" demişti. Mervân da;

"- Olmaz! Hakların kesiştiği yerde yemin etmelisin!" dedi.

Zeyd, minbere çıkmayı kabul etmedi ve kendisinin haklı olduğuna yemin etti. Mervân, bu duruma hayret etmişti."[50]

İZAH

Bu rivâyette yeminin minberde veya minberin yanında yapılması şeklinde bir anlayış ortaya çıkmaktadır. Yeminin önemine, ciddiyetine dikkat çekmek ve insanların yalan yeminden kaçınmalarını sağlamak amacıyla bu gibi kutsal mekânlarda yemin edilmesi fikri, bir kısım fukaha tarafından da benimsenmiştir. Muhâkeme **Mekke**'de yapılıyorsa yeminin **Makam-ı İbrahim** ile Kâbe arasında, **Medîne**'de ise **Mescid-i Nebî**'de, başka yerlerde ise camide yaptırılması kabul edilmiştir. Ancak bu mekânların kutsiyetini ihlâl etmemek için, tartışmalı davalardaki yeminlerin başka mekânlarda yapılmasının daha uygun olacağı da düşünülebilir. Dolayısıyla yemin için bir mekân tahsisinin dinen bir anlamı yoktur. Kutsal mekânlarda yemin ettirilmesi konusu, sadece insanların yemini ciddiye almaları açısından isabetli görülmüştür.

صورة اليمين

7*- YEMİNİN ŞEKLİ

٧٦٩٠ـــ (د ـــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال لرجُل حلَّفهُ : «**احلفْ باللهِ الذي لا إلهَ إلا هو ما له عندك شيء** ». يعني للمدَّعي.

أخرجه أبو داود.

7,690- Abdullah b. Abbas'tan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) yemin teklif ettiği bir adama;

"- **O adamın** –yani davacının- **malının sende olmadığına dair, kendisinden başka ilâh olmayan Allah adına yemin et!"** dedi.[51]

---

50 **Muvatta**, Akdıye, 9/12.

İZAH

İslâm hukukuna göre, yeminler mutlaka Allah adına yapılmalıdır. Çünkü bir mü'min için en üstün ve en kutsal varlık Allah'tır. Yemin de, ancak insanın en kutsal kabul ettiği şey üzerine yapılır.

Burada, insanın nasıl yemin edeceğinin, hâkim tarafından öğretilmesi gerektiği de anlaşılmaktadır. Nitekim bugünkü hukuk sisteminde de aynı uygulama câridir.

الفصل الثامن

في العدالة والشهادة

و فيه فرعان:

الفرع الأول

في شهادة المسلمين

VIII- ADÂLET VE ŞAHİTLİK

1- MÜSLÜMANLARIN ŞAHİTLİĞİ

٧٦٩١ـ (د ـ عمرو بن شعيب رحمه الله) عن أبيه ، عن جده : أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «**لا تجوزُ شهادةُ خائن، ولا خائنة ، ولا زان ، ولا زانية ، ولا ذي غِمْر على أخيه**».

وفي رواية : « أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم ردَّ شهادة الخائن والخائنة، وذي الغِمْر على أخيه ، وردَّ شهادةَ القانع لأهل البيت ، وأجازها لغيرهم ». أخرجه أبو داود.

7,691- Amr b. Şuayb'ın, babası vasıtasıyla dedesinden rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

---

[51] **Ebû Davud**, Akdıye, 24/3620.

"Hâin bir erkek ve kadının, zinakâr bir erkek ve kadının ve din kardeşine kin besleyen bir adamın şahitliği câiz değildir."[52]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyete göre; "Rasûlullah (as.), hâin bir erkek ve kadının ve din kardeşine kin besleyen bir insanın şahitliğini reddetti. Hizmetçinin, hane halkına şahitliğini de reddetti, başkalarına şahitliğine ise cevaz verdi."

Hadîsi **Ebû Davud** tahric etti.

İZAH

Burada zikredilen kişilerin şahitliklerinin neden kabul edilmediğini anlamak zor değildir. **Hâin** olan birinin, şahitlik konusunda âdil davranacağı kuşkuludur. Hatta orada da hâinliğini sergileyeceği ihtimali daha fazladır. Allah'a ve insanlara karşı hıyânetten çekinmeyen biri, davaların âdil sonuçlanması için çalışmaz, aksine bazı çıkar hesapları düşüncesiyle burada da hıyânetini sergiler.

Hadîsteki **zânîler** lafzı ise, zina iftirası yapan kişiler diye yorumlanmıştır. Âyet-i kerîmede de, zina iftirası yapan insanların şahitliklerinin ebedî olarak kabul edilmemesi emredilmektedir.[53] Ancak hadîsteki lafzı sadece zina iftirası yapana tahsis etmek, tartışmaya açık bir anlayıştır.

Kindar birinin şahitliği ile de adâlet gerçekleşmez. Böyle birinin özellikle kin beslediği kişiye karşı dürüst ve âdil olabilmesi son derece zordur.

Hizmetçinin, hizmetini gördüğü, dolayısıyla kendileriyle menfaat ilişkisi içinde bulunduğu kişiler hakkındaki şahitliğinin de âdil olabilmesi kuşkuludur. Çünkü insan, menfaat yoluyla ve iyi ilişkilerle bağlı olduğu kişilere kalben bir yakınlık duyduğu inkâr edilemez. Âile efradının birbirleri lehine yapacakları şahitliği de bu kapsamda düşünmek gerekir.

---

[52] **Ebû Davud**, Akdıye, 16/3600-3601.

[53] Bkz., Nûr, 4.

İslâm, adâleti tam ve kâmil manada gerçekleştirmeyi amaç edindiği için, kuşkuya yol açabilecek bütün argümanlardan sakınılmasını arzu eder. Yukarıda vasıfları zikredilen dört sınıfın şahitliğini, biraz da bu bağlamda anlamak gerekir. Bunların şahitliklerinin hukuken ve mutlak manada geçersiz sayılmasından çok, hâkimin, daha güvenilir kişilerin şahitlikleriyle karar vermesinin uygun olacağı ve bunun için gayret göstermesi gerektiği düşünülmelidir. Ancak namuslu kadınlara zina iftirası yapan kişinin şahitliğinin asla kabul edilmemesi gerektiğinin, âyetle sabit olduğunu burada tekrar hatırlatmak gerekir.

٧٦٩٢ـ (ت ـ عائشة رضي الله عنها) قالت: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **«لا تَجوزُ شهادةُ خائن ولا خائنة، ولا مجلود حَدًا، ولا ذي غِمر على أخيه، ولا مجرَّب شهادة، ولا القَانِع لأهلِ البيتِ، ولا ظنين في ولاء ولا قرابة»**. قال الفزاري: «القانع» : التابع. أخرجه الترمذي.

7,692- Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Hâin bir erkek ve kadının, kendisine had cezası uygulanmış olan kimsenin, din kardeşine kin besleyen adamın, (yalancılığı) **tecrübe edilmiş olan kişinin, hane halkı için hizmetçinin ve efendileri ve akrabaları konusunda itham edilen insanın şahitliği câiz değildir."**[54]

---

[54] Tirmizî, Şehâdât, 2/2298.

RİVÂYETLER

Hadîsin râvîlerinden el-Fezârî[55]; "metinde geçen **'hane halkı için hizmetçinin'** cümlesindeki hizmetçi diye tercüme edilen ***el-kâni'*** kelimesi için **tâbi** anlamına gelir" dedi.

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

İZAH

Bu hadîste öncekinden farklı olarak iki insandan daha söz edilmektedir: Biri yalancı olduğu tecrübe ile sabit olan kişidir. Bunun şahitliği ile adâletin gerçekleşmeyeceği bilinen bir husustur. Diğeri de, efendileri ve akrabaları konusunda itham edilen insandır. Yani gerçek nesebini gizleyen, köle ise kimin kölesi olduğunu saklayan insan... Kendi kimliği konusunda bile dürüst olmayan birinin, başkasına ait haklar konusunda dürüst olabileceği kuşkuludur.

Bu hadîste, **"kendisine had cezası uygulanmış olan kimse"** diye önceki rivâyette geçmeyen bir vasıftan söz ediliyorsa da, bununla zina iftirası yaptığı ve bu yüzden cezaya uğrayan kişi kastedilmiştir.

Bu rivâyet sened açısından zayıftır. Zira râvîlerden **Yezîd b. Ziyâd** muhaddisler nazarında zayıf biridir. **Tirmizî** de bu hadîsin isnâdının sahîh olmadığını söylemiştir.

٧٦٩٣ـ (ط ـ مالك بن أنس) قال : بلغني أن عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال :

« لا تجوز شهادة خصم ولا ظنين ». أخرجه الموطأ.

7,693- Mâlik b. Enes'ten rivâyet edilmiştir:

"Bana haber verildiğine göre Hz. Ömer şöyle demiş:

---

[55] **Ebû Abdullah, Mervân b. Muâviye b. el-Hâris b. Esmâ b. Hârice el-Fezârî el-Kûfî**: ö. 193/809. Aslen Kûfelidir, bir müddet **Şam**'da oturmuş, ama hayatının büyük bölümü **Mekke**'de geçmiştir. Ebû İshak el-Fezârî'nin amcazâdesidir. A'meş ve Süleyman et-Teymî'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn gibi büyük muhaddisler rivâyet ettiler. Şahsen güvenilir râvîlerden olmakla birlikte, durumu meçhûl râvîlerden de rivâyette bulunması sebebiyle eleştirilmiştir. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Mekke**'de vefat etti.

"Düşmanın ve itham edilen kişinin şahitliği câiz değildir."[56]

İZAH

Önceki rivâyette "**itham edilen kişi**" konusunda, nesebinde ve efendilerine âidiyetinde ithama maruz kalan kişi şeklinde bir açıklama yer alıyordu. Bu ifadeden onun, nesebini inkâra ve köle ise efendilerini inkâra yeltenmekle itham edilen biri olduğu anlaşılmakta idi.

Bu rivâyette ise "**itham edilen kişi**" şeklinde mutlak bir ifade kullanılmaktadır. Bu da sadece nesep konusunda değil, hangi konu olursa olsun hakkında şüphe ve tereddüt bulunan herkesi içine alır. Dinde, alış-verişte, kişisel ilişkilerinde, âile hayatında, ahlâkında, sevgi ve nefretteki aşırılığında, hâsılı her alanda davranışları güven telkin etmeyen herkes bu ifadenin kapsamına girer. Mesela hiç itham ve kuşku sebebi olmayan, tabiî ve fıtrî bir hal olan, insanın evladına veya babasına olan muhabbeti de, şahitlik söz konusu olduğunda kuşku sebebidir. Dolayısıyla bir insanın, kendi anne-babası veya evladı için yapacağı şahitlik câiz olmaz.

٧٦٩٤ـ (د ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أنه سمعَ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : «**لا تجوزُ شهادةُ بدويّ على صاحبِ قريةٍ** ». أخرجه أبو داود.

7,694- Ebû Hureyre, Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işitmiş: **"Bedevînin köylü aleyhindeki şahitliği câiz değildir."**[57]

İZAH

Bedevî; çölde göçebe hayatı yaşayan, yerleşik hayattan habersiz, ömrünü deve çobanlığı ile geçiren insandır. Bu insanlar son derece cahil ve kaba, hak-hukuk tanımayan, saygı ve insanî değerlerden bîhaber idiler. Hz. Peygamber'in ve ashâbının huzurunda Mescid-i Nebî'de abdest bozmaya kalkışan da bir bedevî idi. İşte bunların

---

[56] **Muvatta**, Akdıye, 2/4.

[57] **Ebû Davud**, Akdıye, 17/3602.

şahitliklerinin câiz olmayışının sebebi, cahillikleri ve hak-hukuk tanımayan yapılarıdır.

Her ne kadar **İmâm Mâlik** bu rivâyete dayanarak bedevîlerin şahitliğini kabul etmez ise de, İslâm ulemasının büyük çoğunluğu kabul ederler. Hadîsteki ifade, bedevîlerin şahitliğinin mutlak olarak câiz olmadığı anlamında değildir; belki daha çok onların yapacakları şahitliklerde dikkatli olunması gerektiğini ikaz anlamındadır. Çünkü onlar câhildirler, dinî duyguları zayıftır, yalan şahitliğin ağır sorumluluğundan habersizdirler, hak-hukuk konusunda da fazla dikkatli değildirler.

٧٦٩٥ـ (ط ـ هشام بن عروة رحمه الله) قال : « كان عبد الله بن الزبير يقضي بشهادة الصبيان فيما بينهم من الجراح ». أخرجه الموطأ.

7,695- Hişâm b. Urve şöyle dedi :

"Abdullah b. Zübeyr, çocukların birbirlerini yaralamaları konusunda, onların şahitliği ile hüküm verirdi."[58]

İZAH

İslâm ulemasının geneline göre, mutlak olarak çocukların şahitlikleri kabul edilmez. Burada ise farklı bir durum söz konusudur; sadece kendi aralarında meydana gelen yaralanmalar konusunda onların şahitlikleri kabul edilmektedir, başkaları hakkındaki şahitlikleri değil. Hatta **İmâm Mâlik**, onların kendi aralarındaki yaralanmalar konusunda da şahitliklerinin kabul edilebilmesi için, çocukların olaydan sonra dağılmamış, herhangi bir telkin ve tesire maruz kalmamış olmalarını şart koşar. Dağılacak olurlarsa, telkin ve tesire maruz kalacakları için şahitliklerini kabul etmez. Yalnız dağılmadan önce âdil kişileri ifadelerine şahit tutarlarsa, bu takdirde dağılsalar da şahitlikleri kabul edilir.

---

[58] **Muvatta**, Akdıye, 7/9.

٧٦٩٦ـ (خ ـ أنس رضي الله عنه) قال : « شهادةُ العبد إذا كان عدلاً جائزة ».

أخرجه البخاري في ترجمة باب بغير إسناد.

7,696- Enes b. Mâlik şöyle dedi:
"Âdil olduğu takdirde kölenin şahitliği câizdir."[59]

٧٦٩٧ـ (ط ـ ربيعة بن أبي عبد الرحمن) قال : « قَدِمَ رَجُلٌ مِنَ العراق على عمر بن الخطاب رضي الله عنه فقال : جئتُكَ لأمرٍ ما لَه رأس ولا ذَنَب ، فقال عمر : وما ذاك ؟ قال : شهادةُ الزُّورِ ظَهَرَتْ بأرضنا ، قال: وقد كانَ ذلكَ؟ قال : نعم ، فقال عمر بن الخطاب : والله لا يُؤسَرُ رَجُلٌ في الإسلام بغير العُدول ». أخرجه الموطأ.

7,697- Rabîa b. Ebî Abdurrahman anlatıyor:
"Hz. Ömer'e Irak'tan bir adam gelmiş ve;
"- Sana başı ve sonu olmayan bir günah için geldim" demişti. Hz. Ömer;
"- Nedir o?" diye sorunca;
"- Bizim yurdumuzda zuhur eden yalan şahitlik konusu!.." dedi. Hz. Ömer hayretle;
"- Bu, gerçek mi?" diye sordu. Adam;
"- Evet" deyince;
"- Vallahi İslâm'da hiç kimse adâletsiz şekilde hapsedilemez" dedi.[60]

İZAH

"Başı ve sonu olmayan günah" ifadesi, kinâyeli bir cümledir. Ya **Irak**'ta yalanın çok fazla yaygınlaştığından, ya da ıslahı mümkün olmayacak derecede topluma yerleşmiş olduğundan kinâyedir.

---

[59] **Buharî**, Şehâdât, 13, bâb başlığında ve isnadsız olarak rivâyet edilmiştir.

[60] **Muvatta**, Akdıye, 2/4.

٧٦٩٨ــ (ت د ــ **أيمن بن خريم [الأسدي]** رحمه الله): «أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قام خطيبا فقال: **أَيُّها الناسُ، عَدَلت شهادةُ الزُّورِ إشراكا بالله،** ثم قرأ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **{فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الأوثان واجتَنِبُوا قَولَ الزُّورِ}** [الحج: ٣٠]». أخرجه الترمذي، وقال: وقد اختلفوا في رواية هذا الحديث [عن سفيان بن زياد ولا نَعْرِفُ لأيمن سَمَاعا من النبي صلى الله عليه وسلم. وأخرجه أبو داود عن خريم بن فاتك قال: «صلى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم الصبح، فلما انصرف قام قائما، فقال: **عَدَلَتْ شهادةُ الزُّورِ بالإشراك [بالله]** – ثلاث مرات – ثم قرأ الآية إلى قوله: **{غيرَ مُشركينَ به}**».

7,698- Eymen b. Hureym el-Esedî[61] anlatıyor:

"Hz. Peygamber cemâate hitap etmek üzere kalktı ve;

"Ey insanlar! Yalan şahitlik ile Allah'a ortak koşmak müsavidir" dedi, sonra da; *'putlara tapınma pisliğinden sakının!.. Yalan sözden de sakının!..'*[62] âyetini okudu."[63]

RİVÂYETLER

Bunu **Tirmizî** tahric etti ve; "bu hadîsin Süfyan b. Ziyâd'dan rivâyetinde ihtilaf edilmiştir. Eymen'in Hz. Peygamber'i dinlediğini de bilmiyoruz" dedi.

Ebû Davud da Hureym b. Fâtik'ten şöyle rivâyet etmiştir:

"Rasûlullah (as.) sabah namazını kıldırmıştı. Namazdan sonra kalktı ve üç defa; **'yalan şahitlik ile Allah'a şirk koşmak müsavidir'**

---

61 **Eymen b. Hureym b. Fâtik (Ehrâm) b. Şeddâd el-Esedî**: ö. 80/699. Sahabîdir. Yalnız Hz. Peygamber'den rivâyeti konusunda ihtilaf vardır. Fetih günü müslüman olmuştu. Şairdi. Babası ve amcası **Bedir** ehlindendi. Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'de oturdu. Özellikle siyasî konularda bilgi ve tecrübe sahibiydi. İhtilaflardan sürekli uzak durmaya çalıştı. Abdülmelik b. Mervân para vererek onu Abdullah b. Zübeyr'e karşı savaşmasını temine çalışmış, ama o; **"ben namaz kimseyle savaşmam!"** diyerek reddetmişti.

62 Hac, 30.

63 **Ebû Davud**, Akdıye, 15/3599; **Tirmizî**, Şehâdât, 3/2299-2300.

dedi, sonra da âyeti; *'...şirk koşmadan, hanîfler olarak...'*[64] cümlesine kadar okudu.

İZAH

Allah'a şirk koşmak, Allah hakkında yalan şahitlik yapmak demektir. Dolayısıyla insanlar hakkında yapılan yalan şahitlikle bu açıdan bir benzerliği vardır. Nitekim âyet-i kerîmede de putperestlikle yalan şahitlik yan yana zikredilmiştir. Zannediyorum bu durum, yalan şahitliğin ne kadar büyük bir günah olduğunu göstermeye yeter.

٧٦٩٩ــ (خ ــ عبد الله بن عتبة بن مسعود الهذلي رحمه الله) قال : سمعتُ عمر بن الخطاب رضي الله عنه يقول : « إن ناسا كانوا يُؤخَذون بالوحي في عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وإن الوحي قد انقطع ، وإنما نأخذكم الآن بما ظهر لنا من أعمالكم، فمن أَظْهَرَ لَنَا خيرا أمنّاهُ ، وقرَّبناهُ ، وليس لنا من سَريرته شيء، الله يُحَاسِبُهُ في سريرته ، ومَنْ أَظْهَرَ لنا سُوءا لم نأمَنْهُ ولم نُصَدِّقه ، وإن قال : إنَّ سريرته حسنة ». أخرجه البخاري.

7,699- Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd el-Hüzelî'den rivâyet edilmiştir:

"Hz. Ömer'in şöyle söylediğini işittim:

"Hz. Peygamber döneminde insanlar, vahiy yoluyla muâheze ediliyorlardı. Şimdi ise vahiy kesilmiştir; binâenaleyh sizi ancak yaptığınızı gördüğümüz davranışlarınızla muâheze ederiz. Kimin hayırlı hâlini görürsek onu emin sayar ve kendimize yaklaştırırız. Onun gizli hâllerini araştırmak bize düşmez. Gizli hâllerinden dolayı Yüce Allah onu hesaba çekecektir. Kimin kötü hâlini görürsek, her ne kadar kalbinin güzel olduğunu söylese de, biz onu emin saymaz ve kendisini tasdik etmeyiz."[65]

---

[64] Hac, 30-31.

[65] **Buhari**, Şehâdât, 5.

İZAH

Burada **Hz. Ömer**, hukukî bir ilke getirmektedir. Buna göre; insanlar ancak yaptıklarından dolayı hesaba çekilirler. Niyetlerinden dolayı insanları hesaba çekmek, sadece Allah'a mahsustur. Binâenaleyh ancak kötülük yaptığı açıkça görülen, davranış ve eylem olarak suç işleyen insanlar cezaya çarptırılır. Bu konuda suçlunun, **"ben iyi niyetle onu yaptım, kalbim temizdir"** şeklindeki beyanına da itibar edilmez. Çünkü hukuk, kalbe değil, eyleme bakar. Kalbe bakmak, sadece Allah'ın işidir. Hâkim kararını insanların niyetlerine göre verecek olsa, bir tarafta kalbinin temiz olduğu gerekçesiyle suçluyu beraat ettirmesi, diğer tarafta ise hiç suç işlemeyen birini de kalbi pis ve kötü niyetli diye mahkûm etmesi neticesine varır ki, bunun adı adâlet değildir; adâletin ideolojiye kurban edilmesidir, dolayısıyla çirkin bir insanlık ayıbıdır. Hukuku, kimsenin bilip göremediği niyetlere, kafanın içine bağlamaktır, asla âdil olmayan siyasî bir ideolojidir. Muhaliflerini sindirip mahkûm etme niyetinin, hukuk kılıfına büründürülmüş şeklidir.

Ceza, sadece eylemden dolayı verilir; niyetlerden ve fikirlerden dolayı ceza vermenin adı asla hukuk olamaz. Niyetleri, kafanın içindekileri, Allah'tan başka kimsenin bilmesi mümkün değildir. Hiç kimse kendisini Allah'ın yerine koymaya cür'et etmemelidir.

٧٧٠٠ـــ (م ط د ت ـــ زيد بن خالد رضي الله عنه) أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «**ألا أُخبِرُكُم بخيْرِ الشُّهداء ؟ الذي يأتِي بشهادَتِه قَبْلَ أَنْ يُسألَهَا** ». أخرجه مسلم، والموطأ ، والترمذي، وأبو داود.

وزاد أبو داود قال : « **أو يخبر بشهادته** » ، قال : أبو داود : شك أحد رواته أيتهما قال، وقال مالك: «هو الذي يُخْبِرُ بالشهادة التي لا يَعْلَمُ بها الذي هي له ، فيأتِي بها الإمامَ، فَيَقْضي له بها».

7,700- Zeyd b. Halid''den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Size şahitlerin en hayırlısını haber vereyim mi? O, kendisinden istenmeden gelip şahitlik yapan insandır!"[66]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Müslim, Muvatta, Tirmizî** ve **Ebû Davud** tahric etti.

Ebû Davud buna; **"...veya gördüğünü haber veren kişidir"** cümlesini de ekledi.

Ebû Davud dedi ki: "Râvîlerden biri bu iki cümleden hangisini söylediğinde şüphe etmiştir."

Mâlik şöyle dedi: "Bu hadîs, şahidin kime yarayacağını bilmeden sahip olduğu bilgiyi vermesidir; o bilgiyi Sultana verir, o da buna göre hüküm verir" diye açıkladı.

İZAH

"İstenmeden şahitlik" ifadesi, kendisinden şahitlik istendiğinde hiç çekinmeden derhal bunu yapan manasına hamledilmiştir. O, kimin lehine, kimin aleyhine olacağını düşünmeden sahip olduğu bilgiyi hâkime veren insandır. Böylece hakkın yerini bulmasına imkân vermektedir.

٧٧٠١ـــ (د س ــ خزيمة بن ثابت رضي الله عنه) : « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ابْتاعَ فَرَسا من أعرابي ، فاسْتَتْبَعه إلى منزله ليقضيَه ثمنَ فرسِه ، فأسرعَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم المشيَ، وأبطأَ الأعرابيُّ بالفرس، فطفِقَ رجال يعترضون الأعرابيَّ، يساومُونَه بالفَرَسِ ، لا يشعرون أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم ابتاعَه ، فنادى الأعرابيُّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم ، فقال : إن كُنتَ مُبتاعا هذا الفرس وإلا بعتُه ، فقام النبي صلى الله عليه وسلم حين سَمِعَ نداءَ الأعرابيِّ، فقال: **أوَلَيسَ قد ابتعتُهُ منك** ؟ قال الأعرابي: لا ، والله ما بعتُكَه ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **بلى قد ابتعتُهُ منْكَ** ، فَطَفِقَ الأَعرابيُّ يقول: هَلُمَّ شهيدا ، فقال خزيمة : أنا أشهد أنك قد بايعته، فأقبل النبيُّ صلى الله عليه وسلم على خزيمة ، فقال:

---

[66] **Müslim**, Akdıye, 9/19; **Muvatta**, Akdıye, 2/3; **Ebû Davud**, Akdıye, 13/3596; **Tirmizî**, Şehâdât, 1/2295.

بِمَ تَشْهَدُ ؟ قال : بِتَصْدِيقِكَ يا رسولَ الله، فجعل رسولُ الله صلى الله عليه وسلم شهادةَ خزيمة شهادةَ رجلين ». أخرجه أبو داود ، والنسائي.

وزاد رزين ، فقال الأعرابيُّ : « أهذا رسول الله؟ فقال له أبو هريرة : كفى بك جهلا أن لا تعرف نبيَّكَ ، صدق الله : **{الأَعرابُ أشدُّ كُفْرا ونفاقا وأَجْدَرُ أَنْ لا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أنزلَ الله على رسوله}** [التوبة: ٩٧] فاعترف الأعرابيُّ بالبيع ».

7,701- Huzeyme b. Sâbit anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) bir bedevîden at satın almış ve parasını ödemesi için eve kadar kendisini izlemesini istemişti. Hz. Peygamber hızlı hızlı yol alıyor, bedevî ise atı ile yavaş yavaş gidiyordu. O sırada insanlar, bedevînin etrafını almış, götürdüğü at için kendisiyle pazarlık yapıyorlardı. O atı Hz. Peygamber'in satın aldığını bilmiyorlardı. Bunun üzerine bedevî, Hz. Peygamber'e seslenerek;

"- Atı alacaksan al, yoksa satıyorum" dedi. Hz. Peygamber bedevînin sesini duyunca durdu ve;

"- Ben onu senden satın almamış mıydım?" dedi. Bedevî de;

"- Hayır! Vallahi ben onu sana satmadım" karşılığını verdi. Allah'ın Rasûlü ise;

"- Evet, ben onu senden satın aldım" dedi. Bedevî;

"- Öyleyse şahit göster!" deyince, Huzeyme;

"- Ben, senin bu hayvanı sattığına şahidim" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber Huzeyme'ye döndü ve;

"- Sen neye dayanarak şahitlik yapıyorsun?" diye sordu. Huzeyme de;

"- (Allah'ın) seni tasdik etmesiyle, ey Allah'ın Rasûlü" dedi.

Bunun üzerine Hz. Peygamber, Huzeyme'nin şahitliğini, iki kişinin şahitliğine denk saydı."[67]

RİVÂYETLER

Bunu **Ebû Davud** ve **Nesaî** tahric etti. **Rezîn** de şunu ilave etti:

"Bunun üzerine bedevî;

---

[67] **Ebû Davud**, Akdıye, 20/3607; **Nesaî**, Buyû', 81.

"- O, Allah'ın Rasûlü müdür?" diye sordu. Ebû Hureyre ona;

"- Kendi Peygamberini tanımamak, cehalet olarak sana yeter. *'Bedevîler küfür ve nifakta daha aşırıdırlar ve Allah'ın, elçisine indirmiş olduğu sınırları bilmemeleri daha çok beklenen kişilerdir'*[68] buyuran Yüce Allah doğru söylemiştir" diye karşılık verdi.

İZAH

Burada sözü edilen bedevînin, Mürre kabilesinden **Sevâ b. el-Hâris** adında biri olduğu rivâyet edilir. Hz. Peygamber'in ondan satın aldığı hayvanın ismi de *el-Mürtecez* idi.

Bu rivâyet, bir kişinin şahitliği ile hüküm verilebileceği anlamına geliyorsa da, hukûken bu asla mümkün değildir. Bu durum, özel bir hâldir, genele tatbiki câiz değildir. Çünkü burada Allah'ın bile kendisini tasdik ettiği bir Peygamber'i tasdik söz konusudur.

Kaldı ki bu rivâyette, Huzeyme'nin şahitliği ile Hz. Peygamber'in meseleyi hükme bağlayıp bedevînin atını aldığından da söz edilmemektedir. **Rezîn**'in rivâyetinde geçen, bedevînin; **"O, Allah'ın Rasûlü müdür?"** şeklindeki sözü, sanki bu tutumundan pişman olmuş intibaını vermektedir. Dolayısıyla eğer atı yine Hz. Peygamber'e vermişse, sadece Huzeyme'nin şahitliği ile değil, belki onun Peygamber olduğunu öğrenmiş olduğundan dolayı vermiştir. **Kadı Iyaz**'ın kaydettiğine göre, Hz. Peygamber bedevînin bu tavrından dolayı atı almamış ve ertesi sabah at ahırda ölü bulunmuş.

---

[68] Tevbe, 97.

الفرع الثاني
في شهادة الكفار

2- KÂFİRLERİN ŞAHİTLİĞİ

٧٧٠٢ــ (خ ــ أبو هريرة رضي الله عنه) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال:
«لا تُصَدِّقوا أهلَ الكتاب بما يُحَدِّثونكم عن الكتاب، ولا تُكَذِّبوهم ، وقولوا : آمَنّا بالله وما
أُنزل إلينا؛ لأن الله تعالى أخبرَ أنَّهُمْ كَتَبُوا بأيديهم ، وقالوا : هذا من عند الله ».
وفي رواية قال : « كان أهل الكتاب يقرؤون التوراة بالعبرانية ، ويفسِّرونها بالعربية
لأهل الإسلام، فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم: لا تُصَدِّقوا أهل الكتاب...» وذكر الحديث.
أخرجه البخاري.

7,702- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kitap ehlinin kendi kitaplarından size rivâyet ettikleri şeyleri ne doğrulayınız, ne de yalanlayınız!.. Siz sadece; ***'biz Allah'a ve bize indirilene iman ettik!'*** **deyin. Çünkü Yüce Allah, onların kitabı kendi elleriyle yazdıklarını ve sonra da;** ***'bu Allah'tan gelen kitaptır'*** **dediklerini haber vermektedir."**[69]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Ebû Hureyre;

"Kitap ehli Tevrat'ı İbranice okuyor, ama müslümanlara Arapça olarak tefsir ediyorlardı. İşte bu durum üzerine Hz. Peygamber; **'Kitap ehlini doğrulamayın!...'** buyurdu" diyerek aynı hadîsi zikreder.

Bunları **Buharî** tahric etti.

---

[69] **Buharî**, Tefsîr, 2/11; İ'tisâm, 25; Tevhîd, 51.

İZAH

Bu rivâyet, kitap ehlinin kendi kitapları hakkında söyledikleri sözlerle ilgilidir. Bu konuda Hz. Peygamber gayet makûl bir ilke getirmektedir. Buna göre onların söyledikleri doğrulanmamalıdır. Çünkü onlar, Allah'ın kitabını değiştirip tahrif eden insanlardır ve bunu da Yüce Allah haber vermektedir. Söyledikleri, Allah'ın indirdiği âyet değil de kendi yazdıkları şey olabilir. Keza sözleri tekzib de edilmemelidir. Çünkü Allah'ın indirmiş olduğu âyet de olabilir. Öyle ise, Allah'ın kitabı olarak Kur'ân-ı Kerîm sağlam ve bozulmamış şekilde elimizde bulunduğuna göre, onu ölçü olarak kullanmak gerekir. Yani onların Kur'ân'a uygun düşen sözleri kabul edilir, aykırı olan sözleri de reddedilir. Kur'ân'da olmayan bir konudan söz ediliyorsa, işte o zaman ne tasdik ve ne de tekzib edilmesi doğru olur.

Özellikle İslâm'ın henüz tamamlanmadığı bir dönemde kitap ehline sorup onların fikirlerini benimsemenin mahzuru açıktır. Ancak İslâm tamamlandıktan sonra, artık böyle bir mahzurdan fazla söz edilmesi uygun olmasa gerektir. Çünkü elimizde çok sağlam bir belge bulunmaktadır ve bu sayede her nevi hurâfeyi ayıklamak mümkündür.

٧٧٠٣ــ (خ ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : « يا مَعشَرَ المسلمين ، كيف تسالون أهلَ الكتاب عن شيء ؟ وكتابُكُم الذي أنزلَ الله على نَبِيِّكُمْ أَحْدَثُ الكُتُبِ بالله، تقرؤونه مَحْضا لم يُشَبْ ، وقد حَدَّثكم الله أن أهلَ الكتاب بَدَّلُوا كتابَ الله ، وغَيَّرُوه ، وكتبوا بأيديهم الكتاب، وقالوا : هذا من عند الله ، ليشتروا به ثمنا قليلا؟ أفلا ينهاكم ما جاءكم من العلم عن مَسألتِهم ؟ ولا والله ، ما رأينا مِنْهُمْ رجلا قطُّ يسألكم عَنِ الذي أُنزل عليكم ». أخرجه البخاري.

7,703- Abdullah b. Abbas halka şöyle hitap etti:

"Ey Müslümanlar! Yüce Allah'ın, sizin Peygamberinize indirmiş olduğu şu kitabınız, kitapların en yenisi iken ve içine hiçbir şey karışmadan onu okuyup durduğunuz halde nasıl olur da herhangi bir şeyi kitap ehline sorarsınız?!.. Üstelik Yüce Allah, kitap ehlinin Allah'ın kitabını

değiştirdiklerini, kendi elleriyle başka bir kitap yazdıklarını ve sonra da az bir menfaat elde etmek için ***'bu Allah katındandır'*** *dediklerini size haber vermektedir. Size gelen bu ilim, onlara sormanıza mani değil midir? Vallahi bizler, onlardan bir tek kişinin bile, size indirilen kitaptan herhangi bir şeyi sorduğunu görmedik."*[70]

İZAH

İbn Abbas'ın maksadı, kitap ehline dinî meseleler hakkında herhangi bir şey sormamaktır. Çünkü onlar, kendi dinlerinde bile dürüst değildirler. Allah'ın kendilerine gönderdiği kitabı bile değiştirdiler. Kendi kitaplarını değiştiren bir milletin, müslümanlara doğru bilgi verebilmesi mümkün değildir. Kaldı ki kendi kitaplarını asırlar önce değiştirdikleri için, bugün kitapları hakkındaki doğru bilgiler de artık kaybolmuştur. Bununla birlikte kendi dinleri konusunda onlardan bilgi almakta bir sakınca yoktur.

Burada asıl üzerinde durulması gereken konu, gayri müslimlerin müslümanlar hakkındaki şahitliklerinin câiz olup olmadığı meselesidir. Müslüman âlimlerin ekserisi, onların müslümanlar hakkındaki şahitliklerinin kabul edilmemesi gerektiği kanâatindedir. Bu konuda çeşitli deliller de ileri sürmektedirler. Buna mukabil bazı âlimlere göre de câizdir. Yalnız bunun câiz olması için de bazı şartlar vardır. Görülen dava dinî bir konu olmamalı, gayri müslimlerin lehine bir mesele olmamalı ve müslümanların genelini zaafa uğratacak bir husus olmamalıdır.

Her hâlü kârda gayri müslimlerin müslümanlar hakkındaki şahitliğine ihtiyatla yaklaşılması uygun olur. Şahitlik için, yalan yeminin ve bir insana zarar vermenin ağır sorumluluğunu müdrik olan insanlar seçilmelidir. Gayri müslimlerin şahitliklerine ihtiyatla yaklaşmanın, sadece dinî gayretle izahı doğru değildir. Aksine adâleti hakkıyla yerine getirme arzusunun tezahürüdür. Nitekim müslüman olan bazı kişilerin şahitliklerine de ihtiyatla yaklaşılmaktadır. Bunun da sebebi, adâleti hakkıyla yerine getirememe endişesidir.

---

[70] **Buharî**, İ'tisâm, 25; Şehâdât, 29; Tevhîd, 42.

٧٧٠٤ـــ (د ــ أبو نملة الأنصاري رضي الله عنه) قال : بينما هو جالس عند رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وعنده رجل من اليهود مُرَّ بجنازة ، فقال: يا محمد ، هل تكلَّمُ هذه الجنازة؟ فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : الله أعلمُ ، قال اليهوديُّ : إنها تتكلَّم ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: « ما حدَّثكم أهلُ الكتاب فلا تُصدِّقوهم ، ولا تُكذِّبوهم ، وقولوا : آمنَّا بالله ورُسُله ، فإن كان باطلا لم تصدِّقوه ، وإن كان حقا لم تكذِّبوه ». أخرجه أبو داود.

7,704- Ebû Nemle el-Ensârî[71] anlatıyor:

"Kendisi Rasûlullah'ın (as.) yanında oturuyordu. Yanlarında Yahudilerden de bir adam vardı. O sırada yanlarından bir cenaze geçti. Yahudi;

"- Ya Muhammed! Bu insanın cenazesi (kabirde) konuşur mu?" diye sordu. Hz. Peygamber;

"- Allah bilir" diye karşılık verdi. Yahudi;

"- Şüphesiz o konuşur" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Kitap ehlini ne doğrulayınız, ne de yalanlayınız!.. Siz sadece; *'biz Allah'a ve Rasûlüne iman ettik!'* deyin! Böylece şayet o söz batıl ise, onu doğrulamamış, ama eğer hak ise yalanlamamış olursunuz."[72]

İZAH

Yahudinin **"ölü kabirde konuşur mu?"** sorusuna Hz. Peygamber'in **"Allah bilir"** diye cevap vermesi, henüz bu konuda kendisine bir vahiy gelmemiş olmasıyla izah edilir. Daha sonra Hz. Peygamber'in, kabir ahvâli ile ilgili pek çok şey söylediği rivâyet

---

[71] **Ebû Nemle, Umâre b. Muâz el-Ensârî el-Evsî ez-Zaferî**: Kendisi ve babası sahabîdirler. **Bedir** ehlindendir. **Bedir** savaşına babasıyla birlikte katılmıştı. Hz. Peygamber'in yaptığı bütün savaşlara katıldı. Kitap ehlinin rivâyetleri hakkındaki bir hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir. Abdülmelik b. Mervân zamanında vefat etti.

[72] **Ebû Davud**, İlim, 2/3644.

edilmektedir. Bu söyledikleri her ne kadar Kur'ân'da yer almıyorsa da, mutlaka kendisine vahyedilen bilgilere dayanmaktadır. Zaten Hz. Peygamber'in, kabir ve âhiret hayatı gibi tamamen gayba ait olan bir meselede, Cebrâîl bilgi getirmeden kendiliğinden bir şey söylemesi düşünülemez.

٧٧٠٥ــ (د ــ **[عامر] الشعبي** رحمه الله) : « أَن رجلا من المسلمين حَضَرَتْهُ الوَفاةُ بدَقُوقا هذه، ولم يجد أحد من المسلمين يُشهِدُه على وصيَّته، فأشهدَ رجلين من أهلِ الكتاب، فَقَدمَا الكوفة ، فأَتَيَا أبا موسى الأشعريَّ ، فأخبراه ، وقَدمَا بتركته ، ووصيَّته ، قال أبو موسى : هذا أمر لم يكن بعد الذي كان في عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فأحلَفَهُما بعد العصر بالله : ما خانا ، ولا كذبا ، ولا بَدَّلا، ولا كَتَما، ولا غَيَّرا ، وإنّها لَوَصيَّةُ الرجل وتركته، فأمضى شهادتَهما». أخرجه أبو داود.

7,705- Âmir eş-Şa'bî anlatıyor:

"Şu *Dakûka* denilen yerde müslümanlardan birinin eceli gelmiş, vasiyetine şahitlik edecek müslüman birinin bulamamıştı. Bunun üzerine vasiyetine kitap ehlinden iki kişiyi şahit tuttu. Bu ikisi Kûfe'ye gelip Ebû Musa'l-Eş'arî'nin yanına gittiler, meseleyi anlattılar; ölenin mirasını getirdiler vasiyetini de haber verdiler. Ebû Musa; *'Bu, Rasûlullah (as.) döneminden sonra görülmemiş bir hâdisedir'* dedi. Sonra onlara; hiyânet etmediklerine, yalan söylemediklerine, (vasiyeti) değiştirmediklerine, herhangi bir şeyi saklamadıklarına ve bozmadıklarına, bunun o adamın vasiyeti ve malı olduğuna dair ikindi namazından sonra Allah adına yemin ettirdi. Sonra da onların şahitliklerini geçerli saydı."[73]

İZAH

Dakûka, Bağdad ile **Erbil** arasında bir yerdir.

Hadîste zikredilen olayın bir benzeri, **Ebû Musa**'nın da işaret ettiği üzere Hz. Peygamber döneminde görülmüştü. Müslüman olan **Büdeyl b. Ebî Meryem** ile Hıristiyan olan **Temîm ed-Dârî** ve **Adiyy**

---

[73] **Ebû Davud**, Akdıye, 19/3605.

b. **Beddâ**'nın birlikte yaptıkları bir seyahatte, **Büdeyl** hiçbir müslümanın olmadığı bir yerde vefat etmişti. Arkadaşları onun mallarını getirdiklerinde altın işlemeli gümüş bir tabakanın eksik olduğu görülmüştü. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Hıristiyan olan **Temîm** ve **Adiyy**'e yemin ettirmişti. Bir süre sonra tabaka **Mekke**'de bulunmuş ve sahipleri onu **Temîm** ve **Adiyy**'den satın aldıklarını söylemişlerdi. İşte **Ebû Musa**'nın, işaret ettiği olay budur.

Bu rivâyet, kitap ehlinin şahitliklerinin cevazına delil gösterilmiştir. Daha önce de kaydettiğimiz gibi bu mesele İslâm hukukçuları arasında tartışmalıdır. Bu tartışmaları ve delillerini detaylı şekilde görmek için fıkıh kitaplarına başvurulmalıdır.

٧٧٠٦ـ (خ ـ حميد بن عبد الرحمن رحمه الله) قال : سمعتُ معاوية رضي الله عنه يحدِّثُ رهطا من قريش بالمدينة - وذكر كعبَ الأحبار - فقال : « إن كان لِمنْ أصدق هؤلاء المحدِّثِين الذين يُحدِّثون عن الكتاب ، وإنْ كُنَّا مع ذلك لَنَبْلُو عليهِ الكَذِبَ ». أخرجه البخاري.

7,706- Humeyd b. Abdurrahman anlatıyor:

"Muâviye'yi, Medîne'de Kureyş'ten bir guruba anlatırken dinledim. O, konuşmasında Kâ'bu'l-Ahbâr'dan söz etmiş ve şöyle demişti:

"Şüphesiz ki Kâ'b, kitap ehlinden[74] rivâyette bulunan muhaddislerin en doğrusudur. Bununla birlikte bizler, yine de onun yalanını görmekteyiz."[75]

İZAH

Kâ'bu'l-Ahbâr, meşhur Yahudi âlimlerindendir. Hz. Peygamber dönemine yetişmiş, ancak **Hz. Ebû Bekir** veya **Hz. Ömer** döneminde

---

[74] **Câmiu'l-Usûl**'de sadece "**kitaptan**" diye zaptedilen bu kelime, **Buharî**'de "**kitap ehlinden**" diye geçmektedir. Biz de tercümede **Buharî**'deki aslını esas aldık.

[75] **Buharî**, İ'tisâm, 25.

İslâm'ı kabul etmiştir. Bilâhare **Suriye**'ye göçmüş, **Humus**'ta ikamet etmiş ve orada hicrî 32'de vefat etmiştir.

Yukarıda da görüldüğü üzere **Muâviye, Kâ'b**'ın dürüst ve güvenilir biri olmasına rağmen kitap ehlinden rivâyet ederken zaman zaman hata ettiğini ve hatta yalan söylediğini gördüklerini ifade etmektedir. Gayri müslimlerin en güvenilir olanının bile kendi dinleri konusunda durumları böyle olursa, adâletin gerçekleştirilmesi konusunda onların şahitliklerine de fazla güvenilmemesi gerektiğine işaret etmektedir.

الفصل التاسع

في الحبس والملازمة

IX- HAPİS VE TAKİP

٧٧٠٧ـ (د ت س ـ بهز بن حكيم [بن معاوية]) عن أبيه ، عن جده رضي الله عنه : «أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم حَبس رَجُلا في تُهمة». أخرجه أبو داود. وزاد الترمذي، والنسائي : «ثم خَلَّى سبيله».

7,707- Bihz b. Hakîm b. Muâviye, babası vasıtasıyla dedesinden rivâyet ediyor:

"Allah'ın Rasûlü, hakkında yapılan bir suçlama yüzünden iki kişiyi hapsetmişti."[76]

RİVÂYETLER

Bunu **Ebû Davud** tahric etti.

Tirmizî ve **Nesaî** buna; "sonra onu serbest bıraktı" cümlesini de eklediler.

---

[76] **Ebû Davud**, Akdıye, 29/3630; **Tirmizî**, Diyât, 21/1417; **Nesaî**, Sârik, 2.

İZAH

Hattâbî, bu hadîs münasebetiyle iki türlü hapis cezasının bulunduğuna işaret eder. Biri hâkimin hüküm vermesiyle uygulanan ceza hapsi, diğeri de delil ve şahit bulmak sürecinde uygulanan belge toplama hapsidir. Yukarıdaki rivâyette sözü edilen adamı Hz. Peygamber, borcunu ödemedi diye şikâyet edildiği için gündüz bir süre hapsetmiş, sonra aleyhindeki iddialar ispat edilemeyince serbest bırakmıştır.

Bilindiği üzere günümüz hukukunda da, sorgunun ve dosyanın ikmâli için sanığın belli bir süre emniyette göz altında tutulması söz konusudur. Hatta hâkim nihaî kararını verinceye kadar oldukça uzun bir süre sanığın tutukluluk hâli devam ettirilmektedir. Bazen uzun süre tutuklu kaldıktan sonra ancak masum olduğu anlaşılmakta ve tutukluluk acısı yine de kendisine ödettirilmektedir.

٧٧٠٨ـ (د ـ وعنه) عن أبيه عن جده : أن أخاه ، أو عمه « قام إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يخطب ، فقال : جيراني بِمَ أُخِذُوا ؟ فأعرض عنه ، ثم ذكر شيئا ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **خَلُّوا [له عن] جيرانه** ». أخرجه أبو داود.

7,708- Yine Bihz b. Hakîm b. Muâviye, babası vasıtasıyla dedesinden rivâyet ettiğine göre; "Dedesinin (Muâviye b. Hayede'nin) kardeşi veya amcası, Hz. Peygamber hutbe okurken ayağa kalkmış ve;

"- Komşularım neden tutuklandılar?" diye sormuş. Hz. Peygamber cevap vermemiş. Sonra bir şeyler daha söylemiş. Nihayet Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuş:

"- Onun komşularını serbest bırakın!"[77]

٧٧٠٩ـ (د ـ **هرماس بن حبيب [التميمي العنبري]** رحمه الله) رجل من أهل البادية ، عن أبيه ، عن جده ، أنه قال : « أتيتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم بغريم لي ، فقال لي :

---

[77] **Ebû Davud**, Akdıye, 29/3631.

الزِّمه ، ثم قال : يا أخا بني تميم ، ما تريد أن تفعل بأسيرك ؟ » أخرجه أبو داود. وزاد رزين :
« فأطلقته ».

7,709- Çöl bedevîlerinden biri olan Hirmâs b. Habîb et-Temîmî el-Anberî[78], babası vasıtasıyla dedesinden şöyle rivâyet ediyor:

"Bana borçlu olan birini Rasûlullah'a (as.) götürmüştüm. Hz. Peygamber önce;

"- **Onu bırakma!**" dedi, bir müddet sonra da;

"- **Ey Temîm oğullarının kardeşi! Esirine ne yapmak istiyorsun?**" dedi.[79]

RİVÂYETLER

Bunu **Ebû Davud** tahric etti.

Bu rivâyete **Rezîn**; "sonra onu serbest bıraktı" cümlesini ekledi.

الفصل العاشر

في قضايا حَكَمَ فيها النبي صلى الله عليه وسلم

X- HZ. PEYGAMBER'İN VERDİĞİ HÜKÜMLER

٧٧١٠ـــ (خ م د ت س ـــ **عبد الله بن الزبير** رضي الله عنهما) عن أبيه : «أنَّ رَجُلاً من الأنصار خاصَمَ الزبير عند النبيِّ صلى الله عليه وسلم في شِراج الحَرَّة التي يَسْقُون فيها النخل ، فقال الأنصاريُّ : سَرِّح الماءَ يَمُرُّ ، فأبى عليه ، فاختصما عند رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم للزبير : **اسق يا زُبيرُ ، ثم أرسل إلى جارك** ، فغضب الأنصاريُّ ، ثم قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم : أنْ كانَ ابنَ عمَّتِك ؟ فتلوَّنَ وجهُ رسول الله صلى الله عليه وسلم، ثم قال للزبير : **اسق يا زبير ، ثم احبس الماء حتى يرجع إلى الجَدْر** ،

[78] **el-Hirmâs b. Habîb b. Sa'lebe et-Temîmî el-Anberî**: Kendisinden Nadr b. Şümeyl'in rivâyet ettiği bilinmekte, ama hakkında daha fazla bilgi bulunmamaktadır. Ebû Hâtim, babası ve dedesinin de kim olduğu bilinmemektedir, der. Hadîsi **Ebû Davud** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi.

[79] **Ebû Davud**, Akdıye, 29/3629.

فقال الزبير : والله إنّي لأحسبُ هذه الآية نزلت في ذلك : **{فَلا وربِّكَ لا يُؤْمنونَ حتى يُحَكّموكَ فيما شَجَرَ بينَهُمْ...}** الآية [النساء: ٦٥] ». أخرجه البخاري ، ومسلم.

وللبخاري عن عروة - ولم يذكر عبد الله بن الزبير - قال: «خاصم الزبير رجلا»... وذكر نحوه وزاد: «فاستوعى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم حينئذ للزبير حَقّه وكان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم قبل ذلك قد أشار على الزبير برأي، أراد فيه سَعة له وللأنصاري، فلما أحْفَظَ الأنصاريُّ رسول الله صلى الله عليه وسلم، استوعى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم للزبير حقّه في صريحِ الحكم، قال عروة: قال الزبير: والله ما أحسبُ هذه الآية نزلت إلا في ذلك: **{فَلا وربِّكَ لا يُؤْمنونَ...}** الآية». وأخرج أبو داود ، والترمذي، والنسائي الرواية الأولى.

7,710- Abdullah b. Zübeyr, babası Zübeyr b. Avvâm'dan şöyle rivâyet ediyor:

"Ensâr'dan bir adam, Hz. Peygamber'in huzurunda, Harre'de halkın hurma bahçelerini suladıkları bir ark yüzünden Zübeyr'e çatmıştı. Ensarî, Zübeyr'e;

"- Suyu serbest bırak, aksın!" demiş, ama Zübeyr kabul etmemişti.

Hz. Peygamber'in huzurunda tartışmaya başladılar. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) Zübeyr'e;

"- Ya Zübeyr! Önce kendin sula, sonra komşularına da suyu gönder!" buyurdu. Ensârî Hz. Peygamber'in bu sözüne kızdı ve;

"- Zübeyir, senin halanın oğlu olduğu için mi böyle hüküm veriyorsun?" dedi. Bu söz üzerine Hz. Peygamber'in yüzünün rengi attı ve Zübeyr'e dönüp;

"- Ya Zübeyr! Sen bahçeni sula! Sonra suyu tut, hurma ağaçlarının köklerine ulaşmadan bırakma!" dedi.

Bilahare Zübeyr şöyle dedi:

"Vallahi ben, *'Rabbin hakkı için yemin olsun ki, onlar kendi aralarında çekiştikleri meselelerde seni hakem kılmadıkları sürece*

asla iman etmiş olmazlar!..'[80] âyetinin, bu olay üzerine nâzil olduğunu zannediyorum."[81]

RİVÂYETLER

Bunu **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Buharî'nin, Abdullah b. Zübeyr'i zikretmeden Urve'den yaptığı başka bir rivâyet; "bir adam Zübeyr'e çattı..." diye başlar. Bu rivâyette şu ilave yer almaktadır:

"Adamın sözü üzerine Hz. Peygamber, Zübeyr'e kendi hakkını bol bol kullanmasını söyledi. Halbuki daha önce Rasûlullah (as.) Zübeyr'e, hem kendisi için, hem de Ensârî için müsamahalı şekilde sulama yapmasını işaret etmişti. Ama Ensârî, Allah'ın Rasûlüne öfkelenince, Hz. Peygamber Zübeyr'e hakkını bol bol kullanmasını apaçık bir hüküm şeklinde karar verdi."

Urve, Zübeyr'in şöyle söylediğini nakleder:

"Vallahi ben, ***'Rabbin hakkı için yemin olsun ki, onlar kendi aralarında çekiştikleri meselelerde seni hakem kılmadıkları sürece asla iman etmiş olmazlar!..'***[82] âyetinin, bu olay üzerine nâzil olduğunu zannediyorum."

Yukarıdaki ilk rivâyeti **Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî** de tahric ettiler.

İZAH

Hz. Peygamber'in ilk verdiği hüküm, iyi komşuluk ilişkilerini de göz önüne alan müsamahalı bir karardı. Buna göre halasının oğlu **Zübeyr,** kendi suyu ile bahçesini sulayınca hemen suyu serbest bırakacak, böylece komşuları da sudan istifade edeceklerdi. Bu kararda sulama konusunda **Zübeyr** ile diğer insanlar arasında hemen hemen bir fark yoktu. Hatta Hz. Peygamber, halasının oğlu olduğu için bir ölçüde de olsa **Zübeyr**'in aleyhine karar vermiş, anlayış göstermesini istemişti. Ama buna rağmen karşı taraf bu karara kızmış

---

[80] Nisâ, 65.

[81] **Buharî**, Müsâkât, 6, 7, 8; Sulh, 12; Tefsîr, 4/12; **Müslim**, Fedâil, 36/129; **Ebû Davud**, Akdıye, 31/3637; **Tirmîzî**, Ahkâm, 26/1363; **Nesaî**, Kudât, 27.

[82] Nisâ, 65.

ve Hz. Peygamber'e karşı saygısız bir tavır takınmaktan çekinmemişti. İşte o zaman Hz. Peygamber kararı, olması gereken şekilde vermişti. Buna göre **Zübeyr** kendi suyu ile bahçesini iyice sulayacak, bununla da kalmayıp suyu, ağaçların köklerine ulaşıncaya kadar kullanacak, ondan sonra serbest bırakacaktı.

Hadîste sözü edilen Ensârî'nin kim olduğu belli değildir. **Sa'lebe b. Hâtıb** ve **Sabit b. Kays b. Şemmâs** olduğuna dair bazı rivâyetler vardır. Bazı âlimlere göre, münafıklardan biri olması ihtimali fazladır.

Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, Hz. Peygamber'e karşı gösterilen en küçük bir tavır üzerine, hemen bir vahyin gelivermesi ve bu olumsuz tavra şiddetli bir tepki koymasıdır. Kanâatimizce bu husus, her dönemde olduğu gibi, günümüz müslümanlarının da Hz. Peygamber'e karşı olan tutumlarını belirlemede çok önemli bir ölçü getirmektedir.

٧٧١١ـ (ط د ــ ثعلبة بن **أبي مالك** رحمه الله) سَمِعَ كبراءهم يذكرون : « أنَّ رَجُلاً من قريش كان له سَهْمٌ في بني قريظة ، فخاصم إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم في سَيْلِ مَهْزُور ومُذَيْنِب الذي يقتسمون ماءه ، فقضى [بينهم] رسول الله صلى الله عليه وسلم : **أن الماء إلى الكعبين لا يحبس الأعلى على الأسفل** ». أخرجه الموطأ ، وأبو داود ، ولم يذكر أبو داود : « ومُذَيْنِب ».

7,711- Sa'lebe b. Ebî Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre; o, (ashâbın) ileri gelenlerinden bazılarının şöyle söylediklerini işitmiş:

"Bir Kureyşlinin, Benû Kureyza arazisinde hissesi vardı. *Mehzûr* ve *Müzeynib* vâdisinde suyunu beraberce kullandıkları bir kanal yüzünden Kureyşli, Hz. Peygamber'e şikâyette bulundu. Rasûlullah (as.); **'başta bulunan kişi, su topuk seviyesine yükseldikten sonra artık onu tutamaz'** diye hüküm verdi."[83]

[83] **Muvatta**, Akdıye, 25/28; **Ebû Davud**, Akdıye, 31/3638.

RİVÂYETLER

Bunu **Muvatta** ve **Ebû Davud** tahric etti. Ancak **Ebû Davud** *"Müzeynib"* kelimesini zikretmedi.

İZAH

Suyun kaynağına daha yakın olan tarla sahibi, hiç şüphesiz suyu daha önce kullanacaktır. Ama yeterince sulama yapıldıktan sonra suyun tutulması câiz değildir, diğer tarla sahipleri de sudan istifade etmelidirler.

٧٧١٢ـ (د ـ عمرو بن شعيب رحمه الله) عن أبيه عن جده : « أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قضى في سَيْلِ المهزور: **أن يُمسَكَ حتى يبلغَ الكعبين ثم يُرسلَ الأعلى على الأسفل**». أخرجه أبو داود.

7,712- Amr b. Şuayb, babası vasıtasıyla dedesinden şöyle rivâyet ediyor:

"Rasûlullah (as.) Mehzûr kanalı hakkında; suyun topuklara ulaşana kadar tutulabileceğine, sonra baştaki tarla sahibinin, aşağıdakilere de gitmesi için suyu serbest bırakması gerektiğine hükmetti."[84]

٧٧١٣ـ (د ط ـ حرام بن سعد بن محيصة رحمه الله) : « أَنَّ ناقة للبراء بن عازب دخلت حائطا لرجل من الأنصار ، فأفسدت فيه ، فقضى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **أَنَّ على أهلِ الأموال حفظَها بالنهار، وعلى أهل المواشي حفظَها بالليل**».

وفي رواية : عن حرام بن مُحَيِّصَةَ عن البراء قال : « كانت له ناقة ضارية ، فدخلت حائطا، فأَفْسَدَتْ فيه ، فَكُلِّمَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم [فيها] ، فقضى : **أَنَّ حفظَ الحوائط بالنهار على أهلها ، وأن حفظَ الماشية بالليل على أهلها، وأَنَّ على أهل الماشية ما أصابت ماشيتُهُمْ بالليل**».

[84] **Ebû Davud**, Akdıye, 31/3639.

أخرجه أبو داود، قال: حرام بن محيصة، و لم يذكر «ابن سعد»، وقال في الرواية الأولى: «عن أبيه». وأخرجه الموطأ عن حرام بن سعد بن محيصة : « أن ناقة للبراء بن عازب دخلت حائطَ رجل فأفسدت فيه ، فقضى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **أنَّ على أهل الحَوائط حفظَها بالنهار، وأنَّ ما أَفْسَدَت المواشي بالليل ضامن على أهلها** ». هكذا رواه يحيى بن يحيى عن مالك ، قالوا: والصواب «حرام بن سعد ». لا ابن سعيد.

7,713- Harâm b. Sa'd b. Muhayyısa[85] anlatıyor:

"Berâ b. Âzib'in devesi Ensâr'dan bir adamın bahçesine girmiş ve bahçeye zarar vermişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber; **'Mal sahibinin gündüzleri malını, hayvan sahibinin de geceleyin hayvanını muhafaza etmesi gerektiğine'** hükmetti."[86]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Harâm b. Muhayyısa, Berâ'dan naklettiğine göre; "onun huysuz bir devesi vardı. Bir adamın bahçesine girmiş ve bahçeye zarar vermişti. Hz. Peygamber bu konuda konuştu ve nihayet; **'gündüzleri bahçeleri korumanın bahçe sahiplerine ait olduğuna, geceleri de hayvanları korumanın hayvan sahiplerinin görevi olduğuna ve geceleyin hayvanların verdiği zararların sorumluluğunun hayvan sahiplerine ait olduğuna'** hükmetti."

Bunları **Ebû Davud** tahric etti. Yalnız **Ebû Davud** râvînin ismini "Harâm b. Sa'd b. Muhayyısa" şeklinde değil de, "Harâm b. Muhayyısa" diye kaydetti. Diğer bir rivâyetinde de; "Harâm b. Muhayyısa'nın babası Muhayyısa'dan rivâyeti" şeklinde zikretti.

Muvatta'nın Harâm b. Sa'd b. Muhayyısa'dan rivâyeti şu şekildedir:

"Berâ b. Âzib'in bir devesi vardı, bir adamın bahçesine girmiş ve bahçeye zarar vermişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber; **'bahçe**

---

[85] **Ebû Saîd, Haram b. Sa'd b. Muhayyısa el-Ensârî el-Hârisî el-Medenî**: ö. 113/731. Medîneli tâbiîlerdendir. Berâ b. Âzib'den rivâyetleri vardır. Haram b. Sâide ve Haram b. Saîd diye de bilinir. Kendisinden Zührî rivâyet etti. Sikadır, ama rivâyeti azdır. **Medîne**'de vefat etti.

[86] **Muvatta**, Akdıye, 28/38; **Ebû Davud**, Buyû', 92/3569-70.

sahiplerinin gündüzleri bahçelerini korumaları gerektiğine, geceleyin hayvanların verdiği zararların sorumluluğunun ise hayvan sahipleri tarafından tazmin edilmesi gerektiğine' hükmetti."

Muvatta hadîsi bu şekilde tahric etti ve onu Mâlik'ten Yahya b. Yahya'nın rivâyet ettiğini söyledi. Onları bu ismin doğrusunun "Harâm b. Sa'd b. Muhayyısa" olduğunu, "Harâm b. Saîd olmadığını" söylediler.

İZAH

Bilindiği üzere gündüzleri insanların tarlalarına gidip çalışmaları ve mallarını gözetmeleri genel bir uygulamadır. Geceleri ise tarladan evlere dönülür. Bu itibarla gündüzleri onların tarlalarına sahip çıkmaları daha kolaydır. Hayvanlar da gündüzleri mer'aya salınmakta, akşam olunca da eve getirilmektedir. Bu bakımdan hayvan sahipleri hayvanlarını en kolay şekilde geceleyin kontrol edebilirler. Buna rağmen ihmalkâr davranılır ve hayvanlar geceleyin de serbest bırakılarak etrafa zarar vermelerine göz yumulursa, verdikleri zararın tazmini sahiplerine düşer.

٧٧١٤ــ (ت ــ رافع بن خديج رضي الله عنه) أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : « مَن زرع في أرض قوم بغير إذنهم ، فليس له من الزرع شيء ، وله نفقته ». أخرجه الترمذي.

7,714- Râfi b. Hadîc'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Her kim, sahiplerinin izni olmadan onların arazisine bir şey ekerse, ektiği şeylerde hiç hakkı yoktur. O, sadece kendi nafakasını alır."[87]

---

[87] **Tirmizî**, Ahkâm, 29/1366. Musannıf işaret etmemekle birlikte hadîsi **Ebû Davud** da zikretmiştir; Buyû', 33/3403.

İZAH

Bu rivâyet zayıftır; çünkü râvîlerden **Şerîk b. Abdullah en-Nehaî**, doğru biri olmakla birlikte çok hata ederdi. Ayrıca hayatının sonlarına doğru da aklı karışmıştı. Buna rağmen **Tirmizî** yine de hadîsin hasen-garîb olduğunu söylemiştir. Ulemanın da bu hükmü benimseyip uyguladıklarını kaydetmiştir. Ayrıca bu hadîsi **Buharî**'ye sorduğunu ve onun da hasendir dediğini zikretmiştir.

Sahibinin iznini almadan başkasının arazisini işlemek, başkasının malına tecavüzdür. Dolayısıyla arazinin vereceği ürünü talep etmeye hakkı yoktur, sadece masraflarını ve emeğinin karşılığını alabilir. Ancak bu şekilde ekilen ve ürünü de toplanan bir arazinin sahibi de, karşılığını ödemeden o malı o insandan alamaz; bu da gasp olur. Yalnız ürün tarlada iken durum anlaşılırsa, tarla sahibi masraflarını vererek tarlayı almak veya belli bir kira karşılığında araziyi ona vermek arasında muhayyerdir. Bu durumda araziyi işleyen kişi, takdir edilen ücreti öder, ürünü kendisi toplar ve sonra da arazinin gerekli bakımını yaparak sahibine teslim eder.

٧٧١٥ـ (د ـ أبو سعيد [الخدري] رضي الله عنه) قال : « اختصَمَ إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم رَجُلان في حريم نخلة ، فأمر بها فَذُرِعت ، فَوجدت سبعَةُ أذرع – وفي أخرى :خكسةُ أذرع ، فقضى بذلك ». وفي رواية : « فأمر بجريدة من جريدها فَذُرِعتْ ». أخرجه أبو داود.

7,715- Ebû Saîd el-Hudrî şöyle dedi:

"Bir hurma ağacına ait alan konusunda iki kişi ihtilafa düşmüş, Hz. Peygamber'e başvurmuşlardı. Rasûlullah (as.) ağacın boyunun ölçülmesini emretti. Ağacın yedi zirâ –bir rivâyette beş zira- gelmesi üzerine, Hz. Peygamber, hurma ağacına ait alanın o kadar olmasına hükmetti."[88]

---

[88] **Ebû Davud**, Akdıye, 31/3640.

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette; "Hz. Peygamber bir çubuk getirilmesini istedi ve ağacı onunla ölçtü" denir.

Hadîsi **Ebû Davud** tahric etti.

(ق) "kaf" harfi:

الكتاب الرابع

في القتل

الكتاب الرابع

في القتل

و فيه أربعة فصول:

الفصل الأول

في النهي عن القتل وإثمه

94- KATL
(Canlı Varlıkları Öldürmek)

I- ADAM ÖLDÜRMENİN GÜNAHI

٧٧١٦ـــ (د ـــ أبو سعيد [الخدري] رضي الله عنه) أنّ ابن عمر رضي الله عنه قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **لَنْ يزالَ المؤمنُ في فُسْحَةٍ من دِينه ما لم يُصِبْ دمًا حرامًا** ». قال: و قال ابن عمر : « إنّ من وَرَطات الأمور التي لا مخرج لمن أوقع نفسه فيها سفكُ الدَّم الحرام بغير حلّه ». أخرجه البخاري.

7,716- Saîd b. el-Âs'ın İbn Ömer'den rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Mü'min haram kana bulaşmadığı müddetçe, dininde genişlik üzere olmaya devam eder."[1]

RİVÂYETLER

İbn Ömer şöyle dedi: "İnsanın bulaştığı ve hiçbir kurtuluş yolu olmayan kötülüklerden biri, haksız yere kan dökmektir."

Hadîsi **Buharî** tahric etti.

---

[1] **Buharî**, Diyât, 1.

İZAH

Veratât; helâk, çıkışı bulunmayan çukur, kurtuluş imkânı olmayan şey demektir. Bu kelimeyi, kurtuluş yolu olmayan kötülük diye tercüme ettik.

Hadîste sözü edilen "**genişlik**"ten maksat, tövbe ettiği takdirde mağfiret edileceği ümididir. Başka tür günahlarından tövbe eden kişi, affedileceğini ümit edebilir. Ama haksız yere kan döken insanın bu ümit kapısı da daralmaktadır. Çünkü cana kıymak, şirkten sonra en büyük günahtır. Dolayısıyla başkasının kanı eline bulaşan insanın ilahî af ümidi de azalır. Bununla birlikte cumhura göre, şirkten başka bütün günahları Allah'ın bağışlaması ümit edilir.

Bu hadîs, adam öldürmenin ne kadar büyük bir günah olduğunu göstermektedir. Bu bölümde bu konudaki diğer hadîsler de yer almaktadır. Bu rivâyetler ve adam öldürmenin cezası ile ilgili âyetler, katilin tövbesinin kabûle lâyık olup olmadığı tartışmasına yol açmıştır. Bir kısım ulema katilin tövbesinin muteber olmadığını ileri sürerken, büyük çoğunluk muteber olduğunu söyler. Âyette geçen; ***"katilin cezası ebedî cehennemdir"***[2] ifadesini cumhur, onun lâyık olduğu ceza budur, diye açıklar ve Allah ona hakkı olan cezayı verirse, diye ihtirazî bir kayıt düşer.

Konu ile ilgili hadîslerin bir kısmı ilerleyen bölümlerde görüleceği için, burada sadece dört âyeti hatırlatmak istiyoruz:

1- "Her kim, bir mü'mini kasten öldürürse, onun cezası, cehennemde ebedî kalmaktır. Allah ona gazap etmiş, kendisini lanetlemiş ve onun için çok büyük bir azap hazırlamıştır."[3]

2- "Şüphesiz Yüce Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz, ama bundan daha küçük olan günahları dilediği kişilerden bağışlar."[4]

3- "Onlar, Allah'ın yanında başka bir ilâha ibâdet etmezler, hukukî bir gerekçe olmadıkça Allah'ın haram kıldığı cana kıymazlar ve zinâ etmezler... Bunları yapanın azabı, kıyâmet gününde kat kat

---

[2] Nisâ, 93.

[3] Nisâ, 93.

[4] Nisâ, 48, 116.

arttırılacak ve orada (cehennemde) aşağılık bir durumda ebedî kalacaktır... Ancak tövbe eden, iman edip salih amel işleyenler müstesnâ! Allah, onların kötülüklerini iyiliklere çevirecektir."[5]

4- "Biz İsrâil oğullarına şunu yazdık: Bir cinâyetin veya yeryüzünde fesat çıkarmanın karşılığı olmadan kim bir insanı öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibidir. Bir hayat kurtaran da, bütün insanları kurtarmış gibidir."[6]

İşte katilin tövbesi meselesi, bu âyetler ve sözü edilen hadîsler çerçevesinde tartışılmıştır. Bu konuda fukaha arasında, detaya inildiğinde farklılıklar olmakla birlikte iki hâkim görüş ortaya çıkmıştır:

1- Kasten adam öldürenin tövbesi muteber değildir, o ebedî cehennemliktir. Sahâbeden **İbn Abbas, Zeyd b. Sâbit** ve **İbn Ömer**'in, sonrakilerden de **Hasan-ı Basrî** ve **Dahhak**'ın görüşleri budur. Hatta haksız yere kasten adam öldüren birine **İbn Ömer**'in; **"sen soğuk bir su iç! Çünkü sen artık cennete giremezsin"** dediği rivâyet edilir.[7] **İbnu'l-Arabî**'nin de; **"Haksız yere bir hayvanı öldürmek bile yasaklanmış ve bu cürüm ceza ile tehdit edilmişken, insan kalkıp bir adamı öldürürse durumu ne olur?!... Ya bir müslümanı öldürürse?!... Ya sâlih ve müttakî bir mü'mini öldürürse?!..."** diyerek aynı görüşe meylettiğini gösterir.[8] Bu görüşü benimseyenler, yukarıda geçen ilk âyeti ve konu ile ilgili hadîsleri delil gösterirler.

2- İslâm ulemasının büyük çoğunluğuna göre ise, kasten adam öldürmek çok büyük bir günahtır. Yukarıda 4 numara ile kaydettiğimiz âyet meâli de bunu göstermektedir. Böyle olmakla birlikte, katilin tövbesi muteberdir. Aksi görüşte olan **İbn Ömer** ve **Zeyd b. Sâbit**'ten, hatta bizzat **İbn Abbas**'dan da bu meâlde rivâyetler nakledilmiştir.

---

[5] Furkan, 68-70.

[6] Mâide, 32.

[7] Bkz., **İbn Hacer**, XIV, 168.

[8] **İbn Hacer**, XIV, 168.

Cumhur, âyetteki "**ebedî cehennemlik**" ifâdesini; bir mü'mini sadece mü'min olduğu için öldüren veya bir mü'mini haksız yere öldürmeyi helal sayan kişilere tahsis eder ve onun zarurat-ı diniyeden olan bir hükmü inkâr etmiş olduğu için bu cezaya müstahak olduğunu söyler. Binâenaleyh âyet, katilin tövbesi kabul olunmaz anlamına gelmez. Tövbelerin kabulü, tamamen Allah'ın irâdesine bağlıdır. Zayıf olmakla birlikte bu âyetin hükmünün mensûh olduğuna dair bazı rivâyetler de bulunmaktadır.

Cumhurun, katilin ebedî cehennemlik olmadığı ve tövbesinin makbul olduğu konusundaki delilleri şöyle özetlenebilir:

1- Yukarıda 2 numara ile kaydettiğimiz; ***"Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz, bunun dışındaki günahları dilediği kimselerden bağışlar"*** âyeti.

2- 575 numaralı hadîste bizzat **İbn Abbas**, yukarıda üç numara ile kaydettiğimiz **Furkan** sûresindeki âyetlerin müşrikler hakkında nâzil olduğunu söylemekte, bu hususta başka sahîh rivâyetler de bulunmaktadır. Bu âyetlerde ise zinâ, adam öldürmek ve şirk gibi büyük günahların tövbe ve sâlih amelle hasenâta tebdil edileceği ifâde edilmektedir. Burada katil ve zânî bir müşrikin tövbesi kabul ediliyor, kötülükleri hasenata tebdil ediliyorsa, sadece katil olan bir mü'minin tövbesinin de kabul edilmesi gerekir.

3- **Nisâ** sûresindeki; ***"Kim bir kötülük yapar, yahut kendine zulmeder de sonra Allah'dan mağfiret dilerse, muhakkak ki Allah'ı çok bağışlayıcı ve çok merhametli bulacaktır"***[9] âyeti.

4- **Tâhâ** sûresindeki; ***"Ben tövbe eden, iman eden, salih amel işleyen ve sonra da doğru yolda sebat gösterenleri elbette bağışlarım"***[10] âyeti.

5- **Ubâde b. Sâmit**'ten rivâyet edilen **Akabe** bîatı sırasında, bîat şartları arasında geçen "**zina ve adam öldürme**" fiili zikredildikten

---

[9] Nisâ, 110.

[10] Tâhâ, 82.

sonra; **"bunları irtikâb eden günahkârın işi Allah'a kalmıştır, Allah dilerse affeder"**[11] hadîsi.

6- Nihayet **Sahîhayn**'da geçen ve yüz kişiyi öldüren insanın tövbesinin kabul edildiğini bildiren hadis de bu fikri te'yid etmekte, katilin ebedî cehennemlik olmadığını ve tövbesinin de makbul olduğunu göstermektedir.

Katilin ebedî cehennemlik olduğunu ifâde eden âyet-i kerîmenin nüzûl sebebi de bu ihtimali desteklemektedir. Âyet, **Makîs** (veya Mikyes) **b. Subâbe** adındaki mürted biri hakkında inmiştir. **Makîs**, kardeşi **Hişâm** ile birlikte müslüman olmuştu. Bir gün kardeşi **Hişâm**'ı **Neccâr** oğulları mahallesinde ölü bulmuş, gelip Hz. Peygamber'e şikâyette bulunmuş, Hz. Peygamber yanına **Zübeyr b. İyâd el-Fihrî**'yi de katarak onu **Neccâr** oğullarına göndermiş ve onlardan biliyorlarsa katili teslim etmelerini, bilmiyorlarsa diyet ödemelerini istemişti. Onlar da katilini bilmediklerini söylemişler ve diyet olarak da yüz deve vermişlerdi. Dönüşte **Makîs**, develere tamah ederek **Zübeyr**'i öldürmüş ve kendisi de irtidat ederek develeri alıp **Mekke**'ye dönmüştü. İşte; ***"kim bir mü'mini kasten öldürürse, onun cezası, ebedî cehennemdir"*** âyeti bu olay üzerine nâzil olmuştu. Nitekim **Mekke** fethinde **Makîs** Kâbe örtüsüne sarılıp af dilediği halde Hz. Peygamber affetmemiş ve öldürülmüştü.

Netice olarak, haksız yere adam öldürmenin helâl olduğuna inanmadığı halde adam öldüren, sonra da tövbe edip ıslah-ı nefs eden bir kimsenin kâfir ve ebedî cehennemlik olmadığını ve tövbesinin de makbul olduğunu, kendisine dinin öngördüğü kısas veya diyet cezası uygulandığı takdirde, inşallah uhrevî sorumluluktan da kurtulacağını zannederiz. Bu konuda daha önce geçen rivâyetlere ve izahlarına da bakılmalıdır.[12] Şayet ona dinin öngördüğü dünyevî cezası uygulanmadan ve tövbe etmeden de ölürse, durumu Allah'a kalmıştır.[13]

---

[11] Bkz., hadîs no; 43.

[12] Bkz., hadîs no; 43, 570, 574, 575, 576, 577, 689, 6149.

[13] Bkz., **Taberî**, V, 215; **Kurtubî**, V, 329; **Nevevî**, XVIII, 159; **Aynî**, XVI, 306; XVIII, 181; XIX, 95; **Avnu'l-Ma'bûd**, XI, 355; **Bezlu'l-Mechûd**, XVII, 181.

٧٧١٧ـ (د ـ خال بن دهقان رضي الله عنه) قال : كُنّا في غزوة القسطنطينية بذُلُقْيَة ، فأقبل رجل من أهل فلسطين من أشرافهم وخيارهم يعرفون ذلك [له] ، يقال له : هانئ بن كُلثوم بن شريك الكناني، فسلّم على عبد الله بن أبي زكريا ، وكان يعرف له حقّه، قال لنا خالد : فحدثنا عبد الله بن أبي زكريا، قال: سمعت أم الدرداء تقول: سمعت أبا الدرداء يقول: سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «**كُلُّ ذَنب عسى الله أن يغفرَه، إلا مَن ماتَ مُشْرِكا، أو مُؤمن قتَل مؤمنا متعمدا** ». فقال هانئ بن كلثوم : سمعتُ محمود بن الربيع يحدّث عن عبادة بن الصامت ، أنه سمعه يحدثه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه قال : « **مَنْ قَتَلَ مؤمنا ، فَاعْتَبَط بقتله : لم يَقْبل الله منه صَرفا ولا عَدلا** ». قال لنا خالد : ثم حدثنا ابن أبي زكريا عن أم الدرداء عن أبي الدرداء عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه قال: «**لا يزالُ المؤمن مُعْنِقا صالحا ما لم يُصِب دما حراما ، فإذا أصاب دما حراما بلّح**».

قال أبو داود : وحدّث هانئ بن كلثوم عن محمود بن الربيع عن عبادة بن الصامت عن رسول الله صلى الله عليه وسلم - مثله سواء - قال خالد [بن دهقان] ، سألت يحيى بن يحيى الغَساني عن قوله: « **اعتَبَط بقتله** » ، قال : الذين يقاتلون في الفتنة ، فيقتل أحدُهم ، فيرى أنه على هُدى لا يستغفر الله، يعني من ذلك. أخرجه أبو داود.

7,717- Halid b. Dihkân[14] anlatıyor:

"Kostantiniye gazâsında Zülukye'de bulunuyorduk. Filistin'in eşrâfından ve hayırlılarından olan ve oradakilerin kendisini tanıdıkları Hânî' b. Gülsüm b. Şerîk el-Kinânî[15] adında bir adam

---

[14] **Ebû'l-Muğîre, Halid b. Dihkân eş-Şâmî ed-Dımaşkî**: Şamlı muhaddislerdendir. Hânî' b. Gülsüm ve Halid Sebelân'dan rivâyeti vardır. Kendisinden Velid b. Müslim ve Evzâî rivâyet eder. Sikadır, dört hadîsi bilinmektedir. Hadîsleri **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir.

[15] **Hânî' b. Gülsüm b. Şerîk el-Kinânî el-Filistinî**: ö. 100/718. Filistinli tâbiîlerdendir. Hz. Ömer, Muâviye ve Mahmud b. er-Rabî'den rivâyeti vardır. Kendisinden Halid b. Dihkân ve Yahya b. Ebî Amr rivâyet etti. **Filistin**'in eşrafından ve saygın kişilerindendi Ömer b. Abdülaziz onu **Filistin**'e vali yapmak istemiş, ama kabul etmemişti. Sika ve ibadetine düşkün biri olarak bilinir. Hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edildi.

geldi, Abdullah b. Ebî Zekeriya'ya selâm verdi. Abdullah onun saygıdeğer biri olduğunu biliyordu. Abdullah b. Zekeriya bize şöyle tahdis etti:

"Ben Ümmü'd-Derdâ'nın, o (kocası) Ebû'd-Derdâ'nın, o da Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işitti:

"Yüce Allah'ın her günahı affetmesi ümit edilir; ancak müşrik olarak ölen veya bir mü'mini kasten öldüren müslüman müstesnâ!.."

Hânî' b. Gülsüm de, "Mahmûd er-Rabî'in Ubâde b. es-Sâmit'ten şöyle rivâyet ettiğini işittim. Mahmud da, Ubâde'nin, Rasûlullah'tan (as.) şöyle rivâyet ettiğini işitmiş" dedi:

"Kim bir mü'mini öldürür ve onu öldürmekten sevinç duyarsa, Allah onun ne farz, ne nâfile bir ibâdetini kabul eder!"

Halid şöyle devam etti:

"Sonra İbn Ebî Zekeriya bize Ümmü'd-Derdâ'dan, o Ebû'd-Derdâ'dan, o da Allah'ın Rasûlü'nden naklen Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini rivâyet etti:

"Mü'min, haram kan dökmediği müddetçe, sâlih amellerde hayatını sürdürmeye devam eder. Ama haram kan dökecek olursa, işi bitmiştir."

Ebû Davud şöyle dedi:

"Hânî' b. Gülsüm, Mahmud b. er-Rabî'den, o Ubâde b. es-Sâmit'ten, o da Rasûlullah'dan (as.) naklen buna benzer başka bir hadîs rivâyet etti."

Halid b. Dihkân şöyle dedi:

"Yahya b. Yahya el-Ğassânî'ye[16]; *'iğtebeta bi katlihi'* cümlesinin ne anlama geldiğini sordum. Şu cevabı verdi:

"- Onlar fitne döneminde savaşanlardır; biri diğerini öldürür, sonra kendisinin hidâyet üzere olduğunu zannederek bu yaptığından dolayı Allah'tan mağfiret dilemez."[17]

---

[16] **Ebû Osman, Yahya b. Yahya b. Kays el-Gassânî ed-Dımaşkî**: ö. 135/752. Şamlı muhaddislerdendir. Urve b. Zübeyr ve İbn Müseyyeb'den rivâyet eder. Kendisinden İbn Uyeyne ve Halid b. Dihkan rivâyette bulunur. **Şam** fakîhi ve seyidi olarak bilinir. **Şam**'da ve **Musul**'da kadılık yaptı. Babası Mervan b. Haskem'in polis müdürü idi. Sikadır; hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir.

İZAH

Burada üç ayrı hadîs verilmektedir, her biri de haksız yere kan dökmenin büyük vebâlini ifâde etmektedir. Bu rivâyetlerdeki ifâdeler, daha önce kaydedildiği üzere adam öldürme cürmünün büyüklüğünü göstermektedir; insanları bu işten sakındırma amaçlıdır.

İkinci hadîste geçen *"iğtebeta"* filini, öldürmekten sevinç duymak diye tercüme ettik. Kendisinin hak yolda, öldürdüğü kişinin ise sapık olduğunu zannederek onu öldürmekten dolayı rahatlar, hatta sevinç duyar. Bu yaptığından dolayı Allah'tan af dilemeyi bile düşünmez. Aynı hadîsteki *"sarf ve adl"* kelimeleri, farz ve nâfile ibadet manasına hamledilmiştir. Bu da işlenen günahın büyüklüğünü göstermek ve insanları sakındırmak içindir.

Üçüncü hadîsteki *"belleha"* fiilini işi bitmiştir diye tercüme ettik. Bu kelime aynı zamanda yorulmak, kesilmek manasına da gelir. **İbnu'l-Esîr** buna, yorgunluktan tâkati kesilip hareket edemez hale gelmek diye mana verir. Haksız yere kan döken birinin, sanki defterinin dürüldüğünü ifâde eden bir tehdit cümlesidir.

Tekrar edecek olursak, bu rivâyetlerin üçü de tehdit ve sakındırma amaçlıdır ve haksız yere kan dökmenin ne kadar ağır bir cürüm olduğunu göstermektedir.

٧٧١٨ـــ (س ـــ معاوية رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «
كلُّ ذَنْب عسى الله أن يغفرَهُ إلا الرَّجل يقتلُ المؤمنَ مُتَعَمِّدا ، أو الرجل يموتُ كافرا ».
أخرجه النسائي.

7,718- Muâviye'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Allah'ın her günahı bağışlaması ümit edilir; yalnız bir mü'mini kasten öldüren insan veya kâfir olarak ölen kişi hariç!"[18]

---

[17] **Ebû Davud**, Fiten, 6/4270-71.

[18] **Nesaî**, Tahrîmu'd-Dem, 1.

٧٧١٩ـ (س ـ بريدة رضي الله عنه) قال : قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : « قَتْلُ المُؤمِنِ أعظَمُ عِنْدَ الله من زَوال الدنيا ». أخرجه النسائي.

7,719- Bureyde'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Bir mü'mini öldürmek, Allah katında dünyanın zevâlinden daha büyük bir olaydır."[19]

٧٧٢٠ـ (ت س ـ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «لَزَوالُ الدُّنيا أهْوَنُ على الله من قتلِ رجل مسلم ». أخرجه النسائي ، والترمذي، وقال الترمذي: وقد روي موقوفا عليه ، وهو أصح.

7,720- Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Dünyanın zevâli Allah'a, bir müslümanı (haksız yere) **öldürmekten daha kolay gelir."**[20]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Nesaî** ve **Tirmizî** tahric etti.

Tirmizî, bu hadîsin mevkûf olarak da rivâyet edildiğini ve onun daha sahîh olduğunu söyledi.

٧٧٢١ـ (ت ـ أبو الحكم البجلي) قال : سمعتُ أبا هريرة وأبا سعيد رضي الله عنهما يذكران عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : « لَو أنَّ أهْلَ السَّماء وأهْلَ الأرضِ اشتركوا في دَمِ مؤمن لأكَبَّهُمُ الله في النار ». أخرجه الترمذي.

7,721- Ebû'l-Hakem el-Becelî anlatıyor:

"Ebû Hureyre ve Ebû Saîd'in, Hz. Peygamber'den şöyle rivâyet ettiklerini işittim:

---

[19] **Nesaî**, Tahrîmu'd-Dem, 2.

[20] **Tirmizî**, Diyât, 7/1395; **Nesaî**, Tahrîmu'd-Dem, 2.

"Eğer gök ve yer ehli bir mü'minin kanını dökmek konusunda el birliği yapsalardı, Allah onları topluca cehenneme doldururdu."[21]

٧٧٢٢ـ (د ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال :

«**الإيمانُ قَيَّدَ الفَتْكَ ، لا يَفْتِكُ مؤمن** ». أخرجه أبو داود.

7,722- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Şüphesiz iman, pusu kurarak adam öldürmeye mani olur; binâenaleyh mü'min pusu kurmaz."[22]

٧٧٢٣ـ (خ م ت س ــ **عبد الله بن مسعود** رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «**لَيسَ من نَفس تُقْتَل ظُلما إلا كانَ على ابن آدمَ الأول كِفْلٌ من دَمِها لأنه سَنَّ القَتل أولا**».

وفي رواية: «**لأنه كان أولَ مَن سَنَّ القتل**». أخرجه البخاري، ومسلم ، والترمذي، والنسائي.

7,723- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Zulmen öldürülen her insanın kanının (günahından), **Âdem'in ilk oğluna da mutlaka bir hisse düşer; çünkü o, adam öldürmeyi ilk defa âdetleştiren insandır."**[23]

---

[21] **Tirmizî**, Diyât, 8/1398. Bu rivâyetin isnâdı zayıftır, **Tirmizî** de onun garîb olduğunu söylemektedir.

[22] **Ebû Davud**, Cihâd, 169/2769.

[23] **Buharî**, Diyât, 2; Enbiyâ, 1; İ'tisâm, 15; **Müslim**, Kasâme, 7/27; **Tirmizî**, İlim, 14/2673; **Nesaî**, Tahrîmu'd-Dem, 1.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyete göre; **"çünkü o, adam öldürmeyi âdetleştiren ilk kişidir"** dedi.

Hadîsi **Buharî, Müslim, Tirmizî** ve **Nesaî** tahric etti.

İZAH

Bilindiği üzere **Hz. Âdem**'in oğlu **Kabil**, kardeşi **Hâbil**'i öldürmüştü. Bu, yeryüzünde dökülen ilk kandır. Böylece insan öldürme âdetini ilk defa **Kabil** başlatmış oluyordu.

İzahına çalıştığımız hadîste, dünyada adam öldüren her insanın aldığı günah kadar bir vebâlin **Kabil**'e de eklendiği belirtilmektedir. Şüphesiz herkesin sadece kendi günahından sorumlu olması İslâm'ın temel ilkesidir. Suçun ferdiliği esastır, binâenaleyh kimse başka birinin yaptıklarından sorumlu olmaz. Bilindiği üzere Kur'ân-ı Kerîm'de de; ***"kimse başkasının günahını taşımaz"***[24] buyurulmaktadır. Yeryüzünde adam öldüren her katilin günahından **Kabil**'e de bir hisse ayrılmış olması, bu temel ilke ile birebir bağdaşmamaktadır.

Şüphesiz suçun her çeşidi kötüdür, günahtır, cezayı gerektirir. Ancak o suçu ilk defa işlemenin daha büyük bir günah olduğunda da şüphe yoktur. Çünkü ilk fâil, aynı zamanda onu ilk defa âdetleştiren, örnekleştiren, sosyal hayatın bir parçası hâline getiren kişidir de... İnsan yaratılış itibariyle başlangıçta kötülükten nefret eder. Ama bir defa onu gördü mü, artık ilk nefret hissi zayıflar. Şayet nefse de hoş gelen bir şeyse, sonunda onu sevmeye de başlar. Yaşadığı çevrede pek çok kişi tarafından yapıldığını görecek olursa, artık ondan uzak durması çok daha zorlaşır. Böylece başlangıçta nefret edilen o kötülük, yapıla yapıla sosyalleşir, hayatın bir parçası hâline gelir, insanlar artık eskisi gibi ondan nefret etmezler, hatta sevmeye de başlarlar. İnsan, herkes aynı şeyi yaptığına göre dünyanın enâyisi ben miyim diye de düşünmeye başlar ve ister istemez aynı fiili işler. İşte o kötülüğü sosyalleştiren ve hayatın bir parçası hâline getiren kişi, onu

---

[24] İsrâ, 15.

ilk defa işleyen insandır. Bu itibarla onun vebâli, diğerlerine göre kat kat fazladır.

Yüce Mevlâ; *"Allah, kötülüğün dil ile açıklanmasını sevmez; yalnız haksızlığa uğrayanlar müstesnâ!"*[25] buyurmaktadır. Haksızlığa uğrayan birinin, uğradığı haksızlığı dile getirmesinden ve hakkını talep etmesinden daha tabii bir şey olamaz. Ama hiç gerek olmadığı halde insanın görmüş olduğu herhangi bir kötülüğü söylemesi, topluma ifşa etmesi meşrû değildir. Çünkü bu ifşâ, aynı zamanda o kötülüğün reklamına da yarar. Bu reklam da, zayıf irâdeli kişileri aynı kötülüğe sevk edebilir. Bu da bütün topluma zarar verir. Kötülükleri ifşâ etmenin eğer toplumsal yararı varsa, bunları da mutlaka açıklamak gerektiğini söylemeye bile ihtiyaç yoktur.

Kur'ân-ı Kerîm'de izahına çalıştığımız hadîsi destekler mâhiyette şöyle bir âyet de bulunmaktadır:

"Kıyâmet günü onlar, kendi günahlarını kâmilen yüklendiklerinden başka, cehâletleri yüzünden saptırdıkları insanların günahlarından da yüklenirler. Bakın ki onlar, ne kötü yükler taşıyorlar!"[26] İşte bu âyette de başkalarını saptıran kişilerin, aynı zamanda onların günahlarını da yüklenecekleri belirtilmektedir. Kaldı ki, âyetlerde bazı insanlara *"azabın katlanarak verileceği"*[27] de ifâde edilmektedir.

7319 numara ile geçen hadîste de buna uygun bir ölçü getirilmekte; **"bir kötülüğü ilk defa âdetleştiren insana, kıyâmete kadar aynı kötülüğü yapan kişilerin alacakları kadar günah yazılacağı; buna mukabil bir güzelliği âdetleştiren kişiye de, kıyâmete kadar ona uyan insanların alacakları kadar sevap yazılacağı"** ifâde edilmektedir. Burada iyi olsun kötü olsun insanlar tarafından hiç bilinmeyen bir şeyi yapmak, insanların onu görüp tanımalarını sağlamak, hatta aynı şeyi yapmalarına zemin hazırlamak, vasıta olmak, aracılık etmek söz konusudur. İşte hadîste sözü edilen karşılık da, bu vasıta olmanın, o şeyin işlenmesine aracı

---

[25] Nisâ, 148.

[26] Nahl, 25.

[27] Bkz., Hûd, 20; Furkan, 69; Ahzâb, 30.

olmanın karşılığıdır. İşlenen fiil güzel ise karşılığı güzel olur, kötü ise karşılığı da gayet tabii kötü olur.

Netice itibariyle İslâm'da suçun ferdîliği esas olmakla birlikte, kötülüğü örnekleştirmenin, ona vesile olmanın da mutlaka bir sorumluluğu vardır. İnsanları hiç zorlamadığı, sadece kendi başına yaptığı ve bu yolla başkasına örnek olduğu bir kötülüğün bile böyle bir sorumluluğu olursa, zorla insanları kötü yollara sevk eden kişilerin sorumluluğunu hayâl edebilmek bile mümkün değildir.

٧٧٢٤ـ (س ـ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «**يَجِيءُ الرَّجُلُ آخذاً بيد الرجل فيقول: يا ربِّ، هذا قتلني، فيقول الله عز وجل: لِمَ قتلته؟ فيقول: قتلته لتكونَ العزَّةُ لك، فيقول: فإنها لي، ويجيءُ الرجل آخذاً بيد الرجل فيقول: إنَّ هذا قتَلَني، فيقول الله عز وجل: لِمَ قتلته؟ فيقول: لتكونَ العزَّةُ لفلان فيقول: فإنها ليست لفلان، فيبوءُ بإثمه**». أخرجه النسائي.

7,724- Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini rivâyet ediyor:

"(Kıyâmet günü) insan, bir adamı elinden tutup getirir ve;

"- Ya Rabbî; beni öldüren adam budur!" der. Azîz ve Celîl olan Allah, adama;

"- Neden öldürdün onu?" diye sorar. O da;

"- İzzet ve şeref sadece sana ait olsun diye" cevabını verir. Bunun üzerine Allah;

"- İzzet zaten benimdir" karşılığını verir.

Bir başkası da, yine bir adamı elinden tutup getirir ve;

"- Ya Rabbî; beni öldüren adam budur!" der. Azîz ve Celîl olan Allah, adama;

"- Neden öldürdün onu?" diye sorar. O da;

"- İzzet ve şeref falancanın olsun diye" cevabını verir. Bunun üzerine Allah;

"- **İzzet, asla falancanın değildir"** karşılığını verir. Neticede adam, öbürünün de günahını (yüklenerek) döner."[28]

İZAH

Hadîsin ilk bölümünde katilin; **"senin izzetin ve şanın için öldürdüm"** şeklindeki sözüne verilen herhangi bir karşılıktan söz edilmemektedir. Burada muhtemelen sadece Allah rızası için yapılan meşrû cihad sırasında, adam öldüren kişilerden söz edilmektedir. Yüce Allah da bundan dolayı onu muâheze etmemiştir.

İkinci kısımda ise, şahsî ve dünyevî çıkarlar yüzünden adam öldürmenin vebâli ifade edilmektedir. Katil, kendi günahıyla birlikte öldürdüğü adamın günahını da yüklenmektedir.

٧٧٢٥ـ (س ـ جندب [بن عبد الله بن سفيان البجلي] رضي الله عنه) قال : حدثني فلان : أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « **يجيءُ المقتولُ بقاتله يومَ القيامة، فيقول: سَلْ هذا ، فيمَ قتلني؟ فيقول : قتلتُه على مُلْك فلان ، قال جندب : فاتَّقها** ».

أخرجه النسائي.

7,725- Cündüb b. Abdullah b. Süfyan el-Becelî'den rivâyet edilmiştir:

"Bana falancının tahdîs ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Kıyâmet gününde maktûl, katilini tutup getirir ve;

"- **Sor bu adama, neden beni öldürmüş?!"** diye şikâyette bulunur. Adam da;

"- **Falancının mülkü yüzünden onu öldürdüm"** der.

Râvî Cündüb; "adam öldürmekten sakın!" dedi.[29]

٧٧٢٦ـ (خ م د ـ المقداد بن الأسود رضي الله عنه) قال عبيد الله بن عدي بن الخيار: إن المقداد بن عمرو الكندي - وكان حليفا لبني زُهرة ـ وكان ممَّن شهد بدرا مع

[28] **Nesaî**, Tahrîmu'd-Dem, 2.

[29] **Nesaî**, Tahrîmu'd-Dem, 2.

النبيَّ صلى الله عليه وسلم أخبره أنه قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم : « أرأيتَ إن لقيتُ رجلا من الكُفار فَاقْتَتَلْنا ، فضَرَبَ إحدى يديَّ بالسيف، فقطعها ، ثم لاذَ منِّي بشجرة ، فقال : أسلمتُ لله ، أأقتُله يا رسولَ الله بعد أن قالها ؟ فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **لا تقتُلْه** ، فقال : يا رسولَ الله ، قَطَعَ إحدى يَديَّ، ثم قال ذلك بعدما قطعها ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **لا تقتُلْه ، فإن قتَلْته فإنَّهُ بمنزلتك قبل أن تقتُله، وإنك بمنزلته قبل أن يقول كلمَتَه التي قال**». وفي رواية : « فَلمَّا أهْوَيتُ لقتْله ، قال : لا إله إلا الله...» وذكره.

أخرجه البخاري، ومسلم، وأبو داود.

7,726- el-Mikdâd b. el-Esved'den rivâyet edilmiştir:

"Ubeydullah b. Adiyy b. el-Hiyâr şöyle anlattı:

"Benû Zühre'nin halîfi olan ve Hz. Peygamber'le birlikte Bedir savaşına katılan el-Mikdâd b. Amr el-Kindî'nin anlattığına göre, kendisi Hz. Peygamber'e şöyle demiş:

"- Kâfirlerden biriyle karşılaşıp kendisiyle vuruşursam ve o kılıcıyla benim bir kolumu keserse, sonra da benden kaçıp bir ağaca sığınır ve; ***'ben Allah'a teslim oldum'*** derse ne yapmalıyım? Bu sözü söyledikten sonra onu öldürebilir miyim, ey Allah'ın Rasûlü?"

Hz. Peygamber;

"- Onu öldürme!" buyurdu. Mikdâd;

"- Ama o benim bir kolumu kesti; kolumu kestikten sonra o sözü söyledi..." diye itiraz edince, Allah'ın Rasûlü;

"- Onu öldürme! Şayet öldürecek olursan, o senin, kendisini öldürmeden önceki konumuna gelir, sen de onun, o sözü söylemeden önceki konumuna düşersin!" buyurdu.[30]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette Mikdâd; "adamı öldürmeye kalktığımda, hemen; 'lâ ilâhe illallâh' dedi" diye söyledi.

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Ebû Davud** tahric etti.

---

[30] **Buharî**, Diyât, 1; Megâzî, 11; **Müslim**, İman, 41/155; **Ebû Davud**, Cihâd, 104/2644.

İZAH

Hadîse göre savaş sırasında bile müslüman olduğunu söyleyen birini öldürmek câiz değildir, haramdır. Bununla birlikte insan yine de onu öldürecek olsa, elbetteki bu, normal zamanlarda bir müslümanı öldürmek gibi değildir. Hadîsteki ifâde, insan öldürmenin ne kadar büyük bir günah olduğunu mübalağalı bir şekilde anlatmak maksadına matuftur. Amaç, her türlü ahvâlde insan kanına girmekten vazgeçirmektir.

٧٧٢٧ـ (عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم للمقداد : « **إذا كَانَ رجل مُؤمِن يُخفي إيمانه مع قوم كفار ، فأظْهَر إيمانَهُ فقتلتَه ، فكذلك كنتَ أنت تُخفي إيمانك من قبل** ». أخرجه...

7,727- Abdullah b. Abbas'tan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber Mikdâd'a şöyle dedi:

"- Mü'min biri, kâfirlerle birlikte iken imanını gizlese, (sonra onlardan kurtulunca) **imanını açıklasa ve buna rağmen sen onu öldürsen** (doğru olur mu)?.. **Nitekim sen de** (hicretten önce) **Mekke'de imanını gizliyordun."**[31]

İZAH

Rivâyete göre Hz. Peygamber, **Mikdad**'ın da içinde bulunduğu bir askerî birliği sefere göndermişti. Birlik, istenilen yere gittiğinde düşmanın dağıldığını, sadece zengin birinin malının başında bulunduğunu görmüştü. Adam müslümanları görünce kelime-i tevhid getirmiş, fakat **Mikdâd** onu öldürmüştü. Dönüşte mesele anlatılınca Hz. Peygamber;

"- Allah'tan başka ilâh yoktur diyen birini mi öldürdün?" diyerek **Mikdâd**'ı azarlamıştı. Bu olayın arkasından da; ***"Allah yolunda sefere çıktığınızda karşılaştığınız durumu araştırın! Size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatine tamah ederek; 'sen***

---

[31] **Rezîn**'in ilave ettiği bu rivâyeti **Buharî**, Diyât 1'de ta'lîkan kaydetmiştir.

mü'min değilsin' demeyin!"[32] âyeti nâzil olmuş, sonra da Hz. Peygamber **Mikdâd**'ı çağırarak hadîste geçen sözleri söylemişti.

٧٧٢٨ـ (د ـ **حارثة بن مضرب**) عن فُرات بن حَيّان رضي الله عنه: « أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أمر بقتله، وكان عَيْنا لأبي سفيان، وحليفا لرجل من الأنصار، فمرَّ بحلقة من الأنصار، فقال: إني مسلم، فقال رجل من الأنصار: إنه يا رسول الله يقول: إني مُسلم، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **إنَّ منكم رجالا نَكِلُهُمْ إلى إيمانهم ، منهم فُراتُ بن حَيّان** ». أخرجه أبو داود.

7,728- Hârise b. Mudarrib, Furât b. Hayyân'dan[33] rivâyet ediyor:

"Rasûlullah (as.), Furât'ın öldürülmesini emretmişti. Furât, Ebû Süfyan'ın casusu ve aynı zamanda Ensâr'dan bir adamın halîfi (müttefiki) idi. O, Ensâr'dan bir gurubun yanına uğramış ve;

"- Ben müslümanım" demişti. Sonra Ensâr'dan biri gelip;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; o *'ben müslümanım'* diyor" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"- Aranızda öyle adamlar vardır ki, biz onları imanlarına havale ediyoruz; işte Furât b. Hayyân da onlardandır."[34]

---

[32] Nisâ, 94.

[33] **Furât b. Hayyân b. Sa'lebe b. Abdüluzzâ el-İclî**: Sahabîdir. Önceleri Ebû Süfyan'ın casusu idi ve Rasûlullah'ı (as.) hicvederdi. Sonra Hz. Peygamber'e gidip İslâm'ı kabul etti. **Hendek** savaşına katıldı. Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'de ikamet etti. Kendisinden Hârise b. Mudarrib ve Hasan el-Basrî rivâyet etti. Bilinen tek hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edildi.

[34] **Ebû Davud**, Cihâd, 109/2652.

الفصل الثاني

فيما يبيح القتل

II- ADAM ÖLDÜRMENİN MUBAH OLDUĞU HALLER

٧٧٢٩ـ (خ م د ت س ـ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : « لا يَحلُّ دَمُ امرئ مسلم يشهدُ أن لا إله إلا الله وأني رسول الله ، إلا باحدى ثلاث : الثَّيِّبُ الزَّاني ، والنَّفسُ بالنَّفس ، والتَّاركُ لدينه ، المفارقُ للجماعة ».

أخرجه البخاري ، ومسلم ، والترمذي ، وأبو داود ، والنسائي. وللنسائي قال : « والله الذي لا إله غيره ، لا يَحلُّ دَمُ امرئ مسلم يشهدُ أن لا إله إلا الله، وأني رسول الله ، إلا ثلاثة نَفر: التاركُ للإسلام المفارقُ للجماعة، والثَّيِّبُ الزَّاني، والنَّفسُ بالنفس».

وفي رواية للبخاري: «النفسُ بالنفس، والثَّيِّبُ الزاني، والمفارقُ من الدين التاركُ للجماعة».

7,729- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle söyledi:

"Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim de Allah'ın Rasûlü olduğuma şehâdet eden insanın kanı haramdır; yalnız şu üç kişi müstesnâ: Evlilik yaptığı halde zinâ eden, adam öldürdüğü için kısası gereken ve dinini terk edip cemâatten ayrılan."[35]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî, Müslim, Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî** tahric etti.

Nesaî'nin bir rivâyeti de şöyledir:

"Kendisinden başka ilâh olmayan Allah adına yemin ederim ki, Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim de Allah'ın Rasûlü

---

[35] **Buharî**, Diyât, 6; **Müslim**, Kasâme, 6/25-26; **Ebû Davud**, Hudûd, 1/4352; **Tirmizî**, Diyât, 10/1402; **Nesaî**, Tahrîmu'd-Dem, 5; Kasâme, 5.

olduğuma şehâdet getiren insanın kanı asla helâl değildir; yalnız şu üç kişi müstesnâ: İslâm'ı terk edip cemâatten ayrılan, evlilik yaptığı halde zinâ eden ve adam öldürdüğü için kısası gereken kişi."

Buharî'nin bir rivâyeti de; "**adam öldürdüğü için kısası gereken, evlilik yaptığı halde zinâ eden ve dininden ayrılıp cemâati terk eden**" şeklindedir.

İZAH

Bu rivâyette insanın yalnız üç sebepten öldürülebileceği belirtilmektedir. Bunlardan biri kısastır; kasten bir insanın canına kıyan kişi, kısas olarak kendisi de öldürülür. Kısas, Kur'ân'ın da emridir.

İkincisi evlilik yaptığı halde zina eden insandır. Gerekli hukukî deliller bulunduğu takdirde bu kişinin recmedilmesi gerektiği hadîslerde belirtilir.

Üçüncüsü dinini terk edip cemâatten ayrılan insandır. Dikkat edilirse burada iki hususa işaret edilmektedir; biri dinini terk edip irtidat eden, diğeri de toplumdan ayrılan. Bu ifade, bir insanın öldürülebilmesi için kendi özgür irâdesiyle İslâm'dan başka bir dini tercih etmesinin yeterli olmadığını göstermektedir, onun aynı zamanda toplumdan da kopması lazımdır. Yani günümüzün ifâdesiyle rejim muhalifi konumunda olması gerekir. Üstelik bu muhalefetin sadece fikrî planda değil, eyleme de dönüşmesi gerekir. Bu durumda o insanın öldürülmesinde, dinî olmaktan ziyade siyasî bir gerekçe söz konusudur. Günümüzdeki siyasî sistemler de, eylem halindeki rejim muhaliflerine aynı cezayı öngörmektedirler.

٧٧٣٠ــ (د س ــ عائشة رضي الله عنها) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال :

« لا يَحِلُّ دَمُ امرئ مسلم يشهد أن لا إله إلا الله، وأن محمدا رسول الله، إلا في إحدى ثلاث: زنا بعد إحْصَان، فإنَّهُ يُرجَمُ ، ورجل خَرَجَ محاربا لله ورسوله ، فإنَّهُ يقتَلُ أو يصلَبُ ، أو يُنفى من الأرض، أو يَقتُلُ نفسا، فيقتَلُ بها ». أخرجه أبو داود ، والنسائي. وللنسائي

من رواية عمرو بن غالب قال : قالت عائشة : « يا عَمْرُو أَمَا عَلِمْتَ أنه لا يَحِلُّ دَمُ امرئ مسلم إلا بثلاثة : نفس بنفس ، أو رجل زنى بعدما أحصن ، أو كفر بعد إسلامه ».

7,730- Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in de Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet getiren bir müslümanın kanı, ancak şu üç şeyden biri ile helâl olabilir: Biri, evlilik yaptıktan sonra zinâ eden kişidir ki, o recmedilir. Diğeri Allah'a ve Rasûlü'ne karşı savaş açan kişidir ki, ya öldürülür, ya asılır, ya da sürgün edilir. Öbürü de kasten bir insanı öldüren kişidir ki, kendisi de kısasen öldürülür."[36]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Ebû Davud** ve **Nesaî** tahric etti.

Nesaî'nin Amr b. Ğâlib tarîkıyla tahric ettiği bir rivâyete göre de Hz. Âişe ona şöyle demiş:

"- Ya Amr! Bilmiyor musun ki bir müslümanın kanı ancak şu üç şeyden dolayı helâl olur: Cana karşı can veya evlilik yaptıktan sonra zinâ eden adam veya İslâm'dan sonra küfre giren kişi."

İZAH

Burada "**İslâm'dan sonra küfre giren kişi**" ifâdesi, her ne kadar mürtedin öldürülmesi gerektiği manasına geliyorsa da, kanâatimizce buradaki olay, sadece özgür irâdesini kullanarak kendi din tercihini belirlemek gibi masum sayılabilecek bir davranıştan ibaret değildir. Bu aynı zamanda rejime fiilî mukavemeti de ifâde etmektedir. Hz. Peygamber döneminde irtidat eden bir insanın amacı, köşesine çekilip kendi inançlarıyla hayatını yaşamak değil, İslâm'a karşı da fiilî savaş niyet ve eylemi de söz konusu idi. İşte öldürülme sebebi de bu niyet ve eylemdir. Dolayısıyla burada dinî olmaktan ziyâde siyasî bir tasarruf söz konusudur. Hiç şüphesiz ki Yüce Allah, bir insana günah işleme özgürlüğünü verdiği gibi kâfir olma özgürlüğünü de

---

36 **Ebû Davud**, Hudûd, 1/4353; **Nesaî**, Tahrîmu'd-Dem, 2.

vermiştir. İblis'e bile kıyâmete kadar yaşama hakkını tanımıştır. Dolayısıyla burada, sadece kâfir olduğu için bir insanın öldürülmesi gerektiği kanâatine varmak doğru olmasa gerektir.

٧٧٣١ـ (ت س ـ أبو أمامة بن سهل بن حنيف رضي الله عنه) أنّ عثمان بن عفّان أشرف يوم الدار ، فقال : « أنشُدكم بالله ، أتعْلَمُونَ أنّ رسولَ الله -صلى الله عليه وسلم- قال : **لا يَحِلُّ دم امريءٍ مسلمٍ إلا بإحدى ثلاث : زنا بعد إحصان ، أو كُفرٍ بعد إسلامٍ ، أو قتلِ نَفْس بغيرِ حقّ ، فيقتل به**؟ فوالله ما زَنَيْتُ في جاهلية ، ولا إسلام ، ولا ارتَدَدْتُ منذ بايعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ولا قتلتُ النَّفسَ التي حرَّمَ الله ، فبِمَ تقتلونني ؟ ». أخرجه الترمذي.

وفي رواية النسائي عن أبي أمامة بن سهل ، وعبد الله بن عامر بن ربيعة قال : « كُنَّا مع عثمان وهو محصور ، وكنا إذا دَخَلنا مَدخلا نسمع كلامَ مَنْ بالبَلاط ، فدخل عثمان يوما ، ثم خرج فقال: اللهم إنّهم ليتواعَدُوني بالقتل قلنا: يَكْفيكَهُمُ الله قال: ولِمَ يقتلونني؟ سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول :... » وذكر الحديث بنحوه.

وله في أخرى : قال عثمان : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «**لا يَحِلُّ دمُ امرئ مسلمٍ إلا بإحدى ثلاث: أن يزنِيَ بعدما أحصنَ، أو يَقتُلَ إنسانا فيُقتَل، أو يكفر بعد إسلامه فيقتَل**».

7,731- Ebû Ümâme b. Sehl b. Huneyf'den rivâyet edildiğine göre; Hz. Osman, evinde muhasara edildiği gün insanlara şöyle demişti:

"- Allah adına söyleyiniz: Rasûlullah'ın (as.); **'bir müslümanın kanı ancak şu üç şeyden biri yüzünden helâl olur: evlilik yaptıktan sonra zinâ eder veya İslâm'dan sonra küfre girer veya haksız yere bir adamı öldürür ve bu yüzden kendisi de öldürülür'** dediğini biliyor musunuz? Vallahi ben câhiliyet döneminde de, İslâm'da da asla zinâ yapmadım. Allah'ın Rasûlü'ne bîat ettikten sonra da asla irtidat etmedim. Hiçbir zaman Allah'ın haram kıldığı cana da kıymadım. Peki beni neden öldüreceksiniz?"[37]

---

[37] **Tirmizî**, Fiten, 1/2158; **Nesaî**, Tahrîmu'd-Dem, 5.

RİVÂYETLER

Bunu **Tirmizî** tahric etti.

Nesaî, Ebû Ümâme b. Sehl ve Abdullah b. Âmir b. Rabîa'dan[38] da şöyle nakletti:

"Hz. Osman'la birlikte idik, kendisi muhasara edilmişti. Biz iç odaya girdiğimizde kaldırımda konuşan insanların sözlerini işitiyorduk. Bir gün Hz. Osman da içeri girdi, sonra çıktı ve; *'Allah'ım; onlar beni öldüreceklerini konuşuyorlar'* dedi. Biz de;

"- Allah sana kâfidir" dedik. Hz. Osman;

"- Neden beni öldürmek istiyorlar? Ben Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim..." diyerek aynı hadîsi zikretti.

Nesaî'nin başka bir rivâyetinde de, Hz. Osman, Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim, dedi:

"Bir müslümanın kanı ancak şu üç şeyden biri yüzünden helâl olur: evlilik yaptıktan sonra zinâ etmesi veya bir insanı öldürmesi ve bu yüzden kendisinin de kısasen öldürülmesi veyahut da İslâm'dan sonra küfre girmesi ve bu yüzden öldürülmesidir."

٧٧٣٢ـ (س ـ **مخارق بن عبد الله** رضي الله عنه) قال : « جاء رجل إلى النبيّ صلى الله عليه وسلم فقال : الرَّجُلُ يأتيني فيأخذُ مالي؟ قال : **ذكّرْهُ بالله** ، قال : فإن لم يَذَّكَّرْ ، قال: **فاستَعِنْ عليه مَنْ حَولَكَ من المسلمينَ** ، قال : فإن لم يكن حَوْلي أحد من المسلمين ؟ قال: **فاستَعِنْ عليه بالسُّلطانِ** ، قال : فإن نأى السلطانُ عني؟ قال: **قاتلْ دونَ مَالكَ** ، **حتى تكون من شُهداء الآخرَةِ، أو تَمْنَعَ مالَكَ** ». أخرجه النسائي.

7,732- Muhârik b. Abdullah'tan[39] rivâyet edilmiştir:

---

[38] **Ebû Muhammed, Abdullah b. Âmir b. Rabîa el-Adevî el-Anzî el-Medînî**: ö. 85/704. Kaynaklarda bu isimle kardeş olan iki kişi zikredilmektedir. Büyük olanı sahabîdir, Hz. Peygamber'le birlikte **Tâif** seferine katılmış ve orada şehîd edilmişti. Küçük olanı ise Hz. Peygamber'i görmüş, ama O'ndan rivâyet etmemiştir. Rasûlullah (as.) vefat ettiğinde 4-5 yaşlarında idi. Büyük tâbiîlerden sayılır. Hz. Osman ve Hz. Âişe'den rivâyeti vardır. Kendisinden Zührî ve Yahya'l-Ensârî rivâyet etti. Babası Âmir b. Rabîa büyük sahabîlerdendi. Kendisi muhaddisler nazarında sikadır; rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

"Bir adam Hz. Peygamber'e gelerek;

"- Adamın biri gelip benim malımı almaya kalkarsa ne yapmalıyım?" diye sordu. Hz. Peygamber;

"- Ona Allah'ı hatırlat!" buyurdu. Adam;

"- Şayet anlamazsa?" deyince;

"- Etrafındaki müslümanlardan yardım iste!" buyurdu. Adam;

"- Etrafımda müslümanlardan kimse olmazsa?" deyince de;

"- Sultandan yardım iste!" buyurdu. Adam yine;

"- Sultan da benden uzaklarda olursa?" diye söyleyince;

"- Öyleyse malın uğrunda savaş; neticede ya âhiret şehidlerinden olursun, ya da malına sahip olursun" buyurdu.[40]

İZAH

Son cümle, insanın malı uğrunda ölünceye kadar mücadele etmesinin meşrû olduğunu göstermektedir. Malını korurken mütecavizi öldürecek olsa katil sayılmaz, şayet kendisi öldürülürse, âhiret şehidi muâmelesi görür.

Hadîs, malı muhafazanın en temel insan haklarından biri olduğunu ve bu uğurda ölmek veya öldürmek pahasına mücadele etmenin meşrûiyetini ifâde etmektedir.

٧٧٣٣ـ (ت ـ **جندب بن عبد الله** رضي الله عنه) أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «**حَدُّ الساحر ضَربة بالسيف** ». أخرجه الترمذي.

7,733- Cündüb b. Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Sihirbazın cezası, kılıç darbesidir."[41]

---

[39] **Ebû Kâbûs, Muhârik b. Abdullah eş-Şeybânî**: Sahabîdir. Kendisinden çocukları Kâbûs ve Abdullah rivâyet ettiler. Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'de ikamet etti. Rivâyeti Nesaî'de tahric edildi.

[40] **Nesaî**, Tahrîmu'd-Dem, 21.

[41] **Tirmizî**, Hudûd, 27/1460.

İZAH

Bu rivâyet zayıftır; çünkü râvîlerden İsmail b. Müslim el-Mekkî, hadîste zayıf biri olarak bilinmektedir. **Tirmizî** de hadîsi sadece bu yolla elde ettiğini söylemektedir. Bunun merfû değil, Cündüb'den gelen mevkûf bir rivâyet olduğu daha sahih görülmektedir. Bununla birlikte sahâbîlerden bazıları ile **İmâm Mâlik**, sihirbazın öldürülmesi gerektiği kanâatini taşırlar. Konu fukaha arasında tartışmalıdır.

٧٧٣٤ــ (ط ــ عبد الرحمن بن سعد بن زرارة) بلغه : « أَنَّ حَفْصَةَ زوجَ النبيِّ صلى الله عليه وسلم قَتَلَتْ جارية لها سَحَرَتْهَا ، وقد كانت دبَّرتْها ، فأمَرَتْ بها فقُتِلَتْ ». أخرجه الموطأ.

7,734- Abdurrahman b. Sa'd b. Zürâre'ye ulaşan bir habere göre; "Hz. Peygamber'in zevcesi Hafsa, kendisine büyü yapan câriyesini öldürtmüştü. O, câriye ile *tedbîr* anlaşması yapmıştı. Hafsa, birine emrederek câriyeyi öldürttü."[42]

İZAH

Bu rivâyet de zayıftır, çünkü senedi munkatıdır. Dolayısıyla **Hz. Hafsa**'nın büyücülük yapan müdebber cariyesini öldürttüğü ifâdesini ihtiyatla karşılamak gerekir.

Büyücülük; insanlar, özellikle de eşler arasında bozgunculuk çıkarmak için yapılan bir faaliyettir. Bununla ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de, büyücülüğün insanın âhiret hayatını felakete götüreceği şeklinde tehditkâr bir ifâde de yer almaktadır: ***"Büyücülük yapanların âhiret hayatından hiç nasipleri yoktur."***[43] Büyücülüğün, küfür gibi en büyük günahlardan olduğuna dair bazı rivâyetler de bulunmaktadır.

Tedbîr veya *müdebber*; efendi ile köle arasında yapılan bir anlaşmadır, bu anlaşmaya göre efendi ölünce köle özgürlüğüne kavuşacaktır.

---

[42] **Muvatta**, Ukûl, 19/14.

[43] Bakara, 102.

الفصل الثالث

فيمن قتل نفسه

III- İNTİHAR

٧٧٣٥ــ (خ م ت د س ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: « مَن تَرَدَّى منْ جَبَل فقتل نَفسَه، فهو في نار جهنم يتردَّى فيها، خالدا مُخَلَّدا فيها أبدا، وَمَنْ تحَسَّى سُمّا فقتَلَ نفسَهُ ، فَسُمُّهُ في يده يتحَسَّاه في نار جهنم ، خالدا مخلّدا فيها أبدا، ومَنْ قَتل نفسَهُ بحديدَة ، فحديدتُهُ في يده ، يَتَوَجَّأُ بها في بطنه في نار جهنم خالدا مُخَلَّدا فيها أبدا ».

أخرجه البخاري، ومسلم ، والترمذي، والنسائي. إلا أن النسائي زاد في روايته بعد قوله : بحديدة : « ثم انقطعَ عليَّ شيء ». خالد |يقول : كانت حديدته يجأ بها في بطنه|

وأخرج أبو داود مثل فصل السُّمّ. وهذا لفظه، قال: «مَن حَسا سُمّا، فسمه في يده يتحسَّاه في نار جهنمَ خالدا مُخَلَّدا فيها أبدا».

7,735- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Kendini bir uçurumdan atarak intihar eden insan, cehennem ateşinde de kendini ebedî olarak yükseklerden atacaktır. Zehir içerek intihar eden kişi de, cehennemde ebedî olarak elindeki zehirden içecektir. Kesici bir aletle intihar eden de, cehennem ateşinde ebedî olarak elindeki o kesici aleti karnına saplayacaktır."[44]

---

[44] **Buharî**, Tıp, 56; **Müslim**, İman, 47/175; **Tirmizî**, Tıp, 7/2043-44; **Ebû Davud**, Tıp, 11/3872; **Nesaî**, Cenâiz, 68.

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî, Müslim, Tirmizî, Ebû Davud** ve **Nesaî** tahric etti.

Nesaî'nin rivâyetinde; "**kesici aletle intihar eden**" lafzını müteakip (râvînin); "sonra (hadîsin metninden) bir şeyi unuttum" sözü yer alır. Halid (b. el-Hâris); "o, kesici aleti karnına saplar..." diye devam eder.

Ebû Davud da zehirle ilgili bölümü tahric etti, onun lafzı da şöyledir:

"Kim zehir içerek (intihar eder) **ise, cehennem ateşinde ebedî olarak elindeki zehri içecektir."**

İZAH

Nesaî'nin rivâyetinde râvînin unuttuğunu söylediği şey, **"kesici bir aletle intihar eden"** anlamına gelen ***"men katele nefsehu bi hadîdetin"*** lafzından sonraki **"kesici alet elinde olduğu halde"** anlamına gelen ***"fe hadîdetuhu fî yedihi"*** cümlesidir. Râvînin unuttuğu bu lafız, diğer kaynaklarda tasrih edilmiştir.

Şüphesiz intihar, dinen meşrû bir iş değildir. Bir insanın ne başkasını ve ne de kendisini öldürmeye hakkı vardır. Hz. Peygamber insanın ölümü temenni etmesini bile yasaklanmaktadır; mutlaka bu anlamda bir şey söylemek istiyorsa; **"Ya Rabbi! Benim için ölüm daha hayırlı ise, beni öldür! Eğer yaşamak daha hayırlı ise beni yaşat!"** diye duâ etmesini tavsiye etmektedir.

Yukarıdaki rivâyet, zâhiri itibariyle intihar eden kişinin cehennemlik olduğu anlamına gelmektedir. **İmâm Mâlik** ve **Mu'tezile** bu kanâattedirler. Onlara göre intihar eden kişinin cenazesi kılınmaz ve o ebedî cehennemliktir.

Ehl-i sünnet ulemasının büyük çoğunluğu ise, intihar dahil büyük günah işleyen insanın ebedî cehennemlik olmadığı görüşündedir. Onların namazları da kılınır. Cumhur, günahkârın ebedî cehennemlik olmadığına dair âyet ve hadîsleri de görüşlerine delil sayarlar. İzahına çalıştığımız hadîsi ise, intiharı helâl sayanlara

tahsis ederler. Dolayısıyla buradaki "**cehennemlik**" kaydını intiharla değil, intihar etmeyi helâl saymakla irtibatlandırırlar.

Bazı âlimlere göre ise burada, sakındırmak amacıyla mübalağalı bir ifâde kullanılmaktadır. Bazıları da "**ebedî**" lafzını, "**uzun süre**" diye te'vîl ederler.

Dünyada yapılması imkânsız denecek derecede zor bir iş varsa, hiç şüphesiz insanın kendini öldürmesidir. Kendi canına kıymak gibi son derece zor bir işe cür'et eden insanın, o anda akıl ve muhakeme gücünün çok sağlıklı olduğunu söylemek zor olsa gerektir. Eğer aklında ve şuurunda sağlıksız bir durum hasıl olmuş ise, onun tasarruflarından sorumlu tutulması da mümkün değildir. Bu durumda bu konudaki rivâyetlerin, sakındırmak amacıyla mübalağa anlamına hamledilmesi uygun düşebilir.

٧٧٣٦ــ (خ ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «**الذي يخنُقُ** نفسه ، **يخنُقُها في** النار ، والذي **يطْعُنُ** نفسهُ **يطعُنُها في** النار». أخرجه البخاري.

هذا الحديث أخرجه الحميدي في أفراد البخاري ، ويجوز أن يكون من جملة الحديث الذي قبله، ولكنا اتَّبعناه في فعله.

7,736- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Kendini boğarak (intihar eden), **cehennemde de kendini boğarak** (azap eder). **Kendini mızraklayarak** (intihar eden), **cehennemde de kendini mızraklar."**[45]

RİVÂYETLER

Bunu **Buharî** tahric etti.

Bu hadîs, **Humeydî**'nin tahric ettiği **Buharî**'nin müfred rivâyetlerindendir. Bunu, önceki rivâyetin arasında kaydetmek

---

[45] **Buharî**, Cenâiz, 83.

mümkündü, ama biz de bu konuda **Humeydî**'nin yaptığına uyarak ayrıca kaydettik.

٧٧٣٧ـ (خ م ـ الحسن البصري) قال : حدثنا جندب بن عبد الله رضي الله عنه في هذا المسجد ، فما نسينا منه حديثا ، وما نخاف أن يكون جندب كذب على رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: « **كان برجل جرَاح فقتل نفسَهُ ، فقال الله : بَدَرَنِي بنفسه ، فحرَّمْتُ عليه الجنة** ». وفي أخرى قال : « **كانَ فيمن كانَ قبلكم رجل به جُرح فجزع ، فأخذ سكِّينا فحزَّ بها يده ، فما رَقأ الدمُ حتى مات ، فقال الله : بادرني عبدي بنفسه**... » الحديث. أخرجه البخاري، ومسلم.

وفي رواية : « **أنَّ رَجُلا ممَّن كان قبلكم خرَجَتْ به قرحة، فلما آذته انتزعَ سَهما من كنانته، فنكأها ، فلم يَرْقأ الدَّمُ حتى مات ، قال ربكم : حَرَّمْتُ عليه الجنة**، ثم مَدَّ يده إلى المسجد، فقال: إي والله ، لقد حدَّثني بها جندب بن عبد الله عن رسول الله صلى الله عليه وسلم في هذا المسجد».

7,737- el-Hasan el-Basrî şöyle rivâyet eder:

"Bize Cündüb b. Abdullah, bu mescitte tahdis etti. Biz, onun rivâyet ettiği hiçbir hadîsi unutmadık ve biz, Cündüb'ün, Rasûlullah'a (as.) yalan isnâd ettiği endişesini de duymuyoruz. Hz. Peygamber şöyle söylemiş:

"Bir adam yaralanmış ve (acıya dayanamayarak) **kendisini öldürmüştü. Yüce Allah;** ***'o, kendini*** *(öldürmekte)* ***beni geçti; ben de ona cenneti haram kıldım'*** **buyurdu."**[46]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyet şöyledir:

"Sizden önceki dönemde yaşayan bir adam vardı; yaralanmış ve acı çekiyordu. Hemen bir bıçak aldı, bileğini kesti ve adam kan kaybından öldü. Yüce Allah; ***'kulum kendini*** *(öldürmekte)* ***beni geçti...'*** **buyurdu"** diyerek aynı hadîsi zikretti.

---

[46] **Buharî**, Enbiyâ, 50; **Müslim**, İman, 47/180.

Bunları **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Diğer bir rivâyet de şöyledir:

"Sizden önceki dönemlerde yaşayan bir adamda bir çıban çıkmıştı. Yara çok acı verince adam sadağından bir ok çıkardı, yarayı deşti ve sonra adam kan kaybından öldü. Bunun üzerine Rabbiniz de; *'ben ona cenneti haram kıldım'* buyurdu."

Râvî elini Mescid-i Nebî'ye doğru uzatarak; "Allah'a yemin ederim ki bu hadîsi bana Cündüb b. Abdullah, Rasûlullah'tan (as.) naklen bu mescitte rivâyet etti" dedi.

٧٧٣٨ـ (خ م ـ **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال : « شَهِدْنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم خَيْبَرَ ، فقال لرجل ممن يُدَّعَى بالإسلام : **هذا من أهل النار** ، فَلَمَّا حَضَرَ القتالُ ، قاتَلَ الرَّجُلُ قتالا شديدا، فأصابَتْهُ جراحة ، فقيل له : يا رسولَ الله ، الذي قلتَ له آنفا : **إنَّهُ من أهل النار** ، فإنَّهُ قد قاتل اليوم قتالا شديدا ، وقد مات ؟ فقال النبي صلى الله عليه وسلم : **إلى النار** ، فكاد بعضُ المسلمين أن يَرتابَ ، فبينما هُمْ على ذلك ، إذ قيل له : إنه لَم يَمُتْ ، ولكن به جراح شديدة ، فلما كان من الليل، لم يصبر على الجراح ، فقتل نفسه ، فأُخبِرَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم ، فقال : **الله أكبرُ ، أشهد أنِّي عبد الله ورسوله** ، ثم أمر بلالا فنادى في الناس : **إنَّهُ لَنْ يدخل الجنة إلا نفس مسلمة ، وإن الله لَيُؤَيِّدُ هذا الدينَ بالرَّجُلِ الفاجر** ».

وفي رواية عن عبيد الله بن كعب قال : « أخبرني من شهد مع النبيِّ صلى الله عليه وسلم خيبَرَ... » الحديث. أخرجه البخاري، ومسلم.

7,738- Ebû Hureyre anlatıyor:

"**Hayber**'de Rasûlullah'la (as.) birlikte idik. Müslüman olduğu söylenen bir adam hakkında Rasûlullah (as.);

"- Bu adam cehennemliktir" dedi.

Savaş başlayınca adam çok şiddetli bir şekilde savaştı ve yaralandı. Hz. Peygamber'e;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; az önce cehennemlik olduğunu söylediğin adam bugün çok şiddetli bir şekilde savaştı ve öldü" denildi. Hz. Peygamber yine;

"- Cehenneme gitmiştir" dedi.

Bunun üzerine bir kısım müslümanlar nerde ise (Hz. Peygamber'in sözlerinin doğruluğundan) şüpheye düşüyordu ki, o sırada adamın ölmediği, ama çok ağır şekilde yaralandığı söylendi. Gece olunca adam yaranın acısına dayanamadı ve intihar etti. Durum Hz. Peygamber'e bildirilince Allah'ın Rasûlü;

"- Allâhu ekber!.. Şehâdet ederim ki ben Allah'ın kulu ve Rasûlüyüm" dedi. Sonra da **Bilâl**'e emrederek insanlara şunu ilan etti:

"Cennete ancak müslüman olan girecektir. Hiç şüphesiz Yüce Allah bu dini fâcir biri ile de kuvvetlendirir."[47]

RİVÂYETLER

Ubeydullah b. Kâ'b'dan[48] gelen bir rivâyet de; "Hayber'de Hz. Peygamber'le beraber olan biri bana haber verdi..." diye başlar.

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

İZAH

"Cennete ancak müslüman olan girecektir" cümlesi zâhiren, intihar edenin müslüman olmadığı gibi bir anlama gelebilirse de, hakikatte böyle değildir. Çünkü mü'min olan bir kişi, imanı inkâr anlamına gelen bir söz söylemediği veya böyle bir tavır içinde olmadığı müddetçe, hangi günahı işlerse işlesin yine mü'min sayılır, asla kâfir olduğu iddia edilemez. İntihar haram ve büyük günah olmakla birlikte, onun günah olduğunu inkâr etmeden intihar eden bir kişi de hiç şüphesiz yine mü'mindir. Dolayısıyla hadîsteki ifâdeyi, bu haramı inkâr ederse diye anlamak uygun olur.

Hadîsin başında geçen **Ebû Hureyre**'nin; "Hayber'de Rasûlullah'la (as.) birlikte idik" sözü izaha muhtaçtır. Her şeyden önce **Ebû Hureyre Hayber**'e İslâm ordusu ile birlikte katılmamıştı. **Hayber**'e ancak savaşın sona ereceği bir sırada ulaşmıştı. Dolayısıyla

---

47 **Buharî**, Cihâd, 182; Megâzî, 39; Kader, 5; **Müslim**, İman, 47/178.

48 **Ebû Fedâle, Ubeydullah b. Kâ'b b. Mâlik el-Ensârî es-Sülemî el-Medenî**: Medîneli tâbiîlerdendir. Babası sahabîdir. Babasından rivâyeti vardır. Kendisinden Zührî rivâyet eder. Sikadır; hadîsi **Buharî, Müsli, Ebû Davud** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

bu cümleyi, kendisinin de sonradan orduya katıldığı **Hayber** seferinde diye anlamak gerekir.

٧٧٣٩ـ (خ م ـ **سهل بن سعد الساعدي** رضي الله عنه) «أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم التقى هو والمشركون ، فاقتتلوا ، فلما مالَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم إلى عسكره ، ومالَ الآخرونَ إلى عسكرِهم ، وفي أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم رَجُل لا يَدَعُ لهم شاذّة ، ولا فاذّة إلا اتّبعها ، يضرِبُها بسيفه ، فقالوا : ما أجْزأَ منّا اليومَ أحد كما أجزأَ فلان ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **أمَا إنّهُ من أهلِ النّار** - وفي رواية : قال : أيُّنا من أهلِ الجنّة ، إن كانَ هذا من أهل النار؟ - فقال رجل منَ القوم : أنا صاحِبُهُ أبدا ، قال : فخرجَ معَهُ ، كلّما وقَفَ وقَفَ معه ، وإذا أسْرَعَ أسْرَعَ معَهُ ، قال: فَجُرِحَ الرجل جُرْحا شديدا ، فاستعجَلَ الموتَ ، فوضع سَيفَهُ بالأرضِ ، وذُبابَهُ بين ثَدْيَيْه ، ثم تحامَلَ على سيفه فقتلَ نفسَهُ ، فخرج الرجلُ إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال : أشهدُ أنّكَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، قال : **وما ذاك** ؟ قال : الرجلُ الذي ذكرتَ آنفا أنهُ من أهلِ النار، فأعظمَ الناسُ ذلك فقلت: أنا لكم به فخرجتُ في طلبه حتى جُرِحَ جُرحا شديدا فاستعجل الموتَ فوضعَ نَصْلَ سَيفِه بالأرض وذُبابَهُ بين ثَديَيه ثم تحامَلَ عليه فقتلَ نفسَهُ فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم عند ذلك: **إنّ الرّجُلَ لَيَعْمَلُ عَمَلَ أهلِ الجنّة فيما يبدو للناس وهو من أهلِ النار وإنّ الرجل ليعملُ عملَ أهلِ النار فيما يبدو للناس وهو من أهلِ الجنة**». وفي رواية نحوه بمعناه، وفي آخره من قوله عليه السلام: «**وإنما الأعمالُ بالخَواتيم أو بخَواتيمها**». أخرجه البخاري، ومسلم.

7,739- Sehl b. Sa'd anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) ile müşrikler karşı karşıya gelip savaştılar. Neticede Hz. Peygamber kendi karargâhına, öbürleri de kendi karargâhlarına çekildiler. Allah Rasûlü'nün sahabîleri arasında öyle bir adam vardı ki, ordusundan ayrı düşen veya orduya katılmayan her düşman askerini takip edip buluyor ve kılıcıyla boynunu vuruyordu. İnsanlar onun kahramanlığı üzerine;

"- Bugün bizden hiç kimse, falancının gösterdiği kahramanlığı gösteremedi" dediler. Bunu duyan Rasûlullah (as.);

"- **Ama o cehennemliktir"** dedi.

Bunun üzerine ashâbdan biri; *"ben o adamı takip edeceğim"* dedi ve onunla birlikte savaş meydanına gitti; o nerede durdu ise kendisi de durdu, nerede hareketlendi ise bu da hareketlendi. Nihayet o adam ağır şekilde yaralandı, bunun acısıyla adam hemen ölmek istedi. Kılıcının kınını yere, ucunu da göğsüne iki memesi arasına dayadı, sonra kılıcının üzerine abandı ve kendisini öldürdü. Bunun üzerine onu takip eden kişi hemen Hz. Peygamber'in yanına döndü ve;

"- Şehâdet ederim ki sen Allah'ın Rasûlü'sün!" dedi. Hz. Peygamber;

"- **Ne oldu?"** diye sorunca, adam şunları söyledi:

"- Az önce sözünü ettiğin adam, gerçekten cehennemlikmiş. Onun hakkındaki sözünüzü insanlar ağır bulmuşlardı da, ben onlara; 'sizin için o adamı takip ederim' demiştim. Gidip onu izledim; adam ağır şekilde yaralanınca hemen ölmek istedi. Kılıcının kınını yere, ucunu da göğsüne iki memesinin arasına dayadı, sonra kılıcının üzerine abanarak kendisini öldürdü."

Bunun üzerine Rasûlullah (as.) şunları söyledi:

"Şüphesiz öyle insanlar vardır ki, halkın gözünde cennet ehline yaraşır işler yapmış görünür, ama hakikatte o cehennemliktir. Kezâ öyle insanlar vardır ki, halkın gözünde cehennem ehline yaraşır işler yapmış görünür, ama hakikatte o cennetliktir."[49]

RİVÂYETLER

Bu manada başka bir rivâyetin sonunda Hz. Peygamber; **"ameller, son hâllerine göre değerlendirilir"** diye eklemiş.

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

İZAH

Bu rivâyetle bundan önceki rivâyette, savaşta vuku bulan bir intihar olayından söz edilmektedir. Her ikisinde de sözü edilen kişinin, aldığı yaranın acısına dayanamayarak intihar ettiği belirtilmektedir. Ancak intihardan sonra Hz. Peygamber'in söylediği

---

[49] **Buharî**, Cihâd, 77; Megâzî, 39; Rikak, 33; Kader, 5; ; **Müslim**, İmân, 47/179.

söz, iki rivâyette farklılık arz etmektedir. Ayrıca önceki rivâyette olayın **Hayber**'de cereyan ettiği ifâde edilirken, bu rivâyette herhangi bir isim geçmemekte, sadece savaşta olduğu söylenmektedir. Bundan dolayıdır ki **Buharî**, Kitabu'l-Megâzî bölümünde bu iki rivâyeti peşpeşe zikreder. Sanki **Buharî**, bu rivâyette olayın nerede geçtiğinden söz edilmediğini dikkate alarak ve önceki rivâyeti de bunun arkasından kaydederek, hâdisenin **Hayber**'de vukû bulduğuna işaret etmek ister gibidir.

Rivâyetlerde intihar ettiğinden söz edilen kişinin ismi geçmemektedir. **İbn Hacer**, bunun **Kuzman ez-Zufurî** olduğunu kaydeder.[50] Bu konuda başka bir isim de zikredilmez.

Kuzman'ın **Uhud** savaşına katılıp orada intihar ettiğine dair **Vâkıdî**'den gelen bir rivâyet de bulunmaktadır. Buna göre **Kuzman**, **Uhud**'da kadınlardan utanarak kahramanca savaşmış, ağır şekilde yaralanması üzerine **Katâde b. Numan**'ın kendisine; **"şehitlik sana mübarek olsun!"** demiş, o da; **"ben din için savaşmadım, kabilemin itibarı için savaştım"** karşılığını vermiş ve aldığı yaranın acısına dayanamayarak intihar etmiş.[51] **İbn Hacer** bu rivâyeti kaydetmekle birlikte, yine de doğru bulmaz. Bu rivâyetin senedindeki zayıflığın dışında, izahına çalıştığımız hadîsi rivâyet eden **Sehl b. Sa'd**'ın **Uhud** savaşında on yaşında bir çocuk olduğu, dolayısıyla savaşa katılmasının söz konusu olmadığını söyler.

Bazı âlimler bunları iki ayrı olay olarak değerlendirirken, bazıları da ikisinin aynı olayın hikâyesi olduğunu, detayında farklı ifadelerin yer aldığını ileri sürerler. Olayın detayında ihtilaf bulunmakla birlikte intihar vakasında ihtilaf edilmemektedir.

٧٧٤٠ــ (م ــ **جابر بن عبد الله** رضي الله عنهما) : أنَّ الطُّفَيل بن عمرو الدَّوسيَّ أتى النبيَّ صلى الله عليه وسلم ، فقال : « يا رسولَ الله ، هل لَكَ في حِصْن حَصين ومَنَعَة ؟ قال : حِصْن كان لِدَوس في الجاهلية ، فأبى ذلك النبيُّ صلى الله عليه وسلم للذي ذَخَرَ الله للأنصار ، فلما هَاجَرَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إلى المدينة ، هاجَرَ إليه الطُّفَيْلُ بن عمرو،

---

[50] **İbn Hacer**, VIII, 248.

[51] Bkz., **İbn Hacer**, VIII, 248.

وهاجر معه رجل من قومه ، فاجتووا المدينة، فمرض فجزع جزعا شديدا ، فأخذ مشاقص ، فقطع بها براجمه ، فشخبت يداه حتى مات ، فرآه الطفيل بن عمرو في منامه في هيئة حسنة ، ورآه مغطيا يديه ، فقال له : ما صنع بك ربك؟ فقال : غفر لي بهجرتي إلى نبيه ، فقال : مالي أراك مغطيا يديك ؟ قال : قيل لي : لن نصلح منك ما أفسدت ، فقصها الطفيل على رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : اللهم وليديه فاغفر ».

أخرجه مسلم.

7,740- Cabir b. Abdullah anlatıyor:

"Tufeyl b. Amr ed-Devsî Hz. Peygamber'e geldi ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; seni koruyacak bir kale ve seni muhafaza edecek insanlar ister misin?" diye sordu. Câhiliyet döneminde Devs kabilesinin bir kalesi vardı.

Yüce Allah bu nimeti Medîneli Ensâr'a ayırdığı için Hz. Peygamber, teklifi kabul etmedi. Neticede Rasûlullah (as.) **Medîne**'ye hicret ettiğinde, Tufeyl ile kabilesinden bir adam da oraya hicret ettiler; fakat **Medîne**'nin havası onlara iyi gelmedi, adam hastalandı ve çok rahatsızlık çekti. Neticede adam dayanamadı, keskin ve geniş yüzlü temrenini aldı ve onunla parmak mafsallarını kesti; parmaklarından sür'atle kan fışkırdı ve adam kan kaybından öldü. Sonra Tufeyl b. Amr onu, rüyasında güzel bir halde, ama elleri sarılı olarak görmüş. Kendisine;

"- Rabbin sana nasıl muâmele etti?" diye sormuş, o da;

"- Peygamberinin yanına hicret ettiğim için beni bağışladı" demiş. Tufeyl;

"- Peki, neden ellerin sargılı?" diye sorunca;

"- Bana, ***'senin bozduğun bir uzvunu biz düzeltmeyiz'*** dediler" cevabını vermiş.

Sonra **Tufeyl** bu rüyayı Hz. Peygamber'e anlatınca, Rasûlullah (as.); ***'Allah'ım; onun ellerini de bağışla!'*** diye duâ etmiş."[52]

---

[52] **Müslim**, İman, 49/184.

İZAH

Bu rivâyet, intihar eden insanın kâfir ve ebedî cehennemlik olmadığını göstermektedir. Binâenaleyh bu hadîs, intihar edenin ebedî cehennemlik olduğunu ifâde eden rivâyetlere açıklık getirmektedir. İntihar haramdır, büyük günahlardandır, dolayısıyla ondan sakınmak gerekir, ama intihar eden insan kâfir olmaz. Nitekim büyük bir günah işleyip tövbe etmeden ölen insan da kâfir değildir.

٧٧٤١ــ (د ــ **جابر بن سمرة** رضي الله عنه) قال : « مَرِضَ رجُلٌ ، فَصِيحَ عليه ، فجاء جاره إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقال : إن فلانا قد مات ، قال : **وما يدْرِيكَ** ؟ قال : أنا سمعت ذلك ، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : **إنه لم يمُتْ** ، فرجَعَ ، فصِيحَ عليه ، فجاء إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقال : إنه قد مات ، فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : **إنه لم يمت** ، فرجع فصيح عليه ، فقالت امرأته : انْطَلِقْ إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فأخْبِرْهُ ، فقال الرجل : اللهم العَنْهُ ، قال : ثم انطلق الرجل، فرآه قد نَحَرَ نفسه بمشْقَصٍ ، فجاء رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فأخبره أنه قد مات ، قال : **وما يدريك؟** قال : رأيْتُهُ يَنْحَرُ نفسَه بمَشَاقِصَ معه ، قال : **أنتَ رأيته؟** قال : نعم ، قال : **إذا لا أصلي عليه** ». أخرجه أبو داود.

7,741- Cabir b. Semüre anlatıyor:

"Bir adam hastalanmıştı. Adama seslenildi (ama cevap vermedi). Bunun üzerine komşusu, Hz. Peygamber'e geldi ve;

"- Falancı ölmüştür" dedi.

"- Nereden biliyorsun?" diye sorunca;

"- Öyle işittim (anladım)" karşılığını verdi. Hz. Peygamber;

"- Ölmemiştir" buyurdu. Bunun üzerine adam döndü, komşusuna tekrar seslendi (yine cevap alamadı). Yine Hz. Peygamber'e geldi ve;

"- Adam ölmüş" dedi. Hz. Peygamber yine;

"- Hayır ölmedi" deyince, adam yine döndü, tekrar komşusuna seslendi. Bu sefer karısı cevap verdi:

"- Rasûlullah'a (as.) git ve (kocamın öldüğünü) ona haber ver!"

Adam; *'Allah'ım; ona lanet eyle!'* diye bedduâ etti. Sonra adamın yanına gittiğinde, onun, keskin ve geniş yüzlü temrenle boğazını keserek intihar ettiğini gördü. Hemen Rasûlullah'a (as.(gidip adamın öldüğünü haber verdi. Hz. Peygamber yine;

"- Nereden biliyorsun?" diye sordu. Adam;

"- Kendisini gördüm; yanında bulunan keskin ve geniş yüzlü temrenle boğazını kesmiş" dedi. Hz. Peygamber;

"- Bizzat kendin gördün mü?" deyince, adam;

"- Evet" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber;

"- Öyleyse ben onun namazını kılmam" dedi.[53]

الفصل الرابع

فيما يجوز قتله من الحيوانات وما لا يجوز

الفواسق الخمس

IV- ÖLDÜRÜLMESİ CÂİZ OLAN VE OLMAYAN HAYVANLAR

1*- BEŞ ZARARLI HAYVAN

٧٧٤٢ـــ (خ م ط ت س ـــ عائشة رضي الله عنها) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «**خَمْسٌ من الدوابِّ كلُّهن فاسق ، يُقْتَلْنَ في الحرَم: الغُرابُ ، والحِدَأَةُ، والعقربُ، والفأْرَةُ، والكلب العقورُ**». أخرجه البخاري ، ومسلم. ولمسلم قالت : « أمَرَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بقتْلِ خمسٍ فواسقَ في الحلِّ والحرم». قال : ثم ذكر مثل حديث يزيد بن زريع.

وفي حديث يزيد : « الحُدَيَّا » ، مكان « الحدأة » ، وله قالت : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **أربع كُلُّهنَّ فواسق يُقتَلْنَ في الحلِّ والحرم : الحدأة ، والغرابُ ، والفأْرةُ ، والكلب العقور**، قال : فقلت للقاسم بن محمد : أفَرأَيتَ الحيَّةَ ؟ قال : تُقْتَلُ بصُغْرٍ لها».

---

[53] **Ebû Davud**, Cenâiz, 51/3185.

وفي أخرى: «خمسٌ فواسقُ يقتَلْنَ في الحرمِ: العقربُ والفأرةُ والحُديَّا والغرابُ والكلبُ العقورُ». وأخرج الموطأ الرواية الرابعة ، إلا أنهُ أخرجها مرسلة عن عروة. وأخرج الترمذي الأولى.

وفي رواية النسائي قال : « خمسٌ يقتلهنَّ المحرمُ : الحيَّةُ ، والعقربُ ، والفأرةُ ، والغرابُ الأبْقعُ ، والكلبُ العقورُ ». ولمسلم بنحوه ، وفيه : « والغرابُ الأبقع ، والحيَّةُ بدل العقرب ».

7,742- Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Şu beş hayvanın hepsi de zararlıdır, binâenaleyh Harem'de bile olsa öldürülürler: Karga, çaylak, akrep, fare ve her nevi yırtıcı hayvan."[54]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Müslim'in diğer bir rivâyetine göre Hz. Âişe; "Rasûlullah (as.) Harem'de ve Harem dışında şu beş hayvanın öldürülmesini emretti" diyerek, Yezîd b. Zuray'ın rivâyet ettiği hadîsteki ifadenin aynısını söyledi.

Çaylak anlamına gelen ***"el-hidee"*** kelimesi yerine Yezîd'in hadîsinde ***"el-hudiyyâ"*** kelimesi kullanılır.

Müslim'in Hz. Âişe'den tahric ettiği başka bir rivâyete göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Şu dört hayvanın hepsi de zararlıdır, binâenaleyh Harem'de de, Harem dışında da öldürülürler: Çaylak, karga, fare ve her nevi yırtıcı hayvan."

Râvî (Ubeydullah), ben Kasım b. Muhammed'e;

"- Yılan hakkında ne dersin?" diye sordum, dedi.

"- Âdi bir sürüngen olduğu için o da öldürülür" cevabını verdi.

---

[54] **Buharî**, Cezâu's-Sayd, 7; Bed'u'l-Halk, 14; **Müslim**, Hac, 9/66-71; **Muvatta**, Hac, 28/88-89; **Tirmizî**, Hac, 21/837; **Nesaî**, Hac, 113.

Başka bir rivâyete göre de Hz. Peygamber; **"Şu beş zararlı hayvan Harem dahilinde de öldürülür: Akrep, fare, çaylak, karga ve her nevi yırtıcı hayvan"** dedi.

Muvatta bu rivâyetlerin dördüncüsünü tahric etti, ancak o, hadîsi Urve'den mürsel olarak tahric etti.

Tirmizî ise ilk rivâyeti tahric etti.

Nesaî'nin rivâyeti de şöyledir:

"İhramlı biri, şu beş hayvanı öldürebilir: Yılan, akrep, fare, alaca karga ve her nevi yırtıcı hayvan."

Müslim'in buna benzer bir rivâyetinde de "**alaca karga ve yılan**" der, "**akrep**" yerine "**yılan**" kelimesi kullanılır.

İZAH

"**Her nevi yırtıcı hayvan**" diye tercüme ettiğimiz ***"kelb-i akûr"***; saldırgan ve kuduz köpek anlamına gelir. Bununla köpek cinsinden olan kurt, aslan, panter gibi saldırgan ve yırtıcı hayvanlar kastedilmiştir. Nitekim **İbnu'l-Esîr** de bu kanâattedir.[55] Cumhur da bu görüştedir.[56]

Hadîste her ne kadar sadece beş hayvanın ismi veriliyorsa da, bunların benzeri olan zararlı hayvanların da aynı hükümde olması gerekir. Burada ortak olan özellik, bu hayvanların zararlı olmalarıdır; hem insanlara, hem diğer canlılara ve hem de mala zarar vermeleridir. Ancak bu hayvanların kökünü kurutmak gibi toptan bir katliam girişimi asla meşrû kabul edilemez. Böyle bir katliam ilâhî murada uygun düşmediği gibi, çevre ve doğal denge açısından da zararlıdır.

٧٧٤٣ـ (خ م س ـ **حفصة** رضي الله عنها) قالت : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «**خمس من الدواب لا حرج على منْ قتلهن : الغرابُ ، والحدَأة ، والعقرب، والكلب العقور**».

---

[55] Bkz., **Câmiu'l-Usûl**, X, 225.

[56] Bu konudaki diğer rivâyetler daha önce geçmişti, bkz., hadîs no; 1355-57.

وفي أخرى : « خمس من الدواب كلّها فاسق... » وذكره بتقديم وتأخير.

وفي رواية : أن رجلا سأل ابن عمر رضي الله عنهما : « ما يقتل المحرم من الدواب؟ فقال: أخبرتني إحدى نسوة رسول الله صلى الله عليه وسلم : أنه أمَرَ - أو أُمِرَ - أن تقتل الفأرةُ ، والعقربُ، والحدأةُ ، والكلبُ العقورُ ، والغرابُ ». أخرجه البخاري، ومسلم.

ولمسلم قال : « حدّثني إحدى نسوة النّبيّ صلى الله عليه وسلم : أنه كان يأمُرُ بقتل الكلب العقور، والفأرة ، والعقرب ، والحُديّا ، والغراب ، والحيّة ».

كذا في رواية شيبان ابن فرّوخ قال : «وفي الصلاة أيضا ». وأخرج النسائي الرواية الأولى.

7,743- Hafsa'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Şu beş hayvanı öldürene günah yoktur: karga, çaylak, akrep, fare[57] ve her nevi yırtıcı hayvan."[58]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyet; **"şu beş hayvanın hepsi de zararlıdır"** diye başlar ve lafızların takdim ve tehiriyle yukarıdaki hadîs gibi devam eder.

Başka bir rivâyete göre; bir adam İbn Ömer'e;

"- İhramlı biri, hangi hayvanları öldürebilir?" diye sordu. İbn Ömer de;

"- Bana Rasûlullah'ın (as.) zevcelerinden birinin haber verdiğine göre, O, farenin, akrebin, çaylağın, her nevi yırtıcı hayvanın ve karganın öldürülmesini emretmiş –veya kendisine böyle emredilmiş-." diye cevap verdi. Bunları **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Müslim'in diğer bir rivâyetine göre İbn Ömer şöyle demiş:

---

[57] **Câmiu'l-Usûl**'deki metinde "**fare**" kelimesi bulunmamakla birlikte **Müslim** ve **Buharî**'de bu kelime yer almaktadır. Bundan dolayı biz de tercümede bunu gösterdik. Muhtemelen **Câmiu'l-Usûl**'de bir matbaa hatası söz konusudur.

[58] **Buharî**, Cezâu's-Sayd, 7; Bed'u'l-Halk, 16; **Müslim**, Hac, 9/73-75; **Nesaî**, Hac, 117.

"Bana Rasûlullah'ın (as.) zevcelerinden birinin haber verdiğine göre, Hz. Peygamber; her nevi yırtıcı hayvanı, fareyi, akrebi, çaylağı, kargayı ve yılanı öldürmeyi emrediyordu."

Şeyban b. Ferrûh'un rivâyeti de bu şekildedir. Hatta bu rivâyette; **"insan namazda olsa bile"** ilavesi de vardır.

İlk rivâyeti **Nesaî** de tahric etti.

٧٧٤٤ـ (د ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : « **خمس قتلهنّ حلال في الحرم : الحيّة ، والعقربُ ، والحدأة ، والفأرةُ، والكلبُ العقورُ** ».

أخرجه أبو داود.

وقد تقدّم في «كتاب الحج» من «باب الإحرام» شيء من هذه الأحاديث فيما يقتله المحرم.

7,744- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Harem dahilinde de olsa şu beş hayvanı öldürmek helâldir: yılan, akrep, çaylak, fare ve her nevi yırtıcı hayvan."[59]

RİVÂYETLER

Bunu **Ebû Davud** tahric etti.

Kitabu'l-Hacc'ın **"İhrâm"** kısmında da, ihrâmlının öldürebileceği hayvanlarla ilgili olarak bu hadîslerin bir kısmı geçmişti.

الحَيّات

2*- YILANLAR

٧٧٤٥ـ (خ م س ـ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) قال : « بَيْنَا نحنُ مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في غار بمنى ، إذ نزلت عليه : **{والمرسلات}** فإنّهُ ليتلوها ، وإنّا

---

[59] **Ebû Davud**, Hac, 40/1847.

لَنَتَلَقَّاها – وفي رواية: وإنّي لأتلقاها – من فيه ، وإن فاهُ لَرَطْب بها ، إذ وثَبتْ علينا حيَّة ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **اقتلوها** ، فابْتَدَرْناها لنقتلها ، فسَبَقَتْنا ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : **وُقِيَتْ شَرَّكم ، وَوُقِيتُمْ شرَّها**». أخرجه البخاري، ومسلم. إلا أن قوله : « بمنى » للبخاري، دون مسلم. وقد جاء الحديث في أفراد البخاري أيضا بإسقاط لفظة : « منى». وفي أفراد مسلم : « أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم أمَرَ مُحْرِما بقتل حيَّة بمنى». وفي رواية النسائي قال : « كُنَّا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم بالخَيْف من منى ، حين نزلت: {**والمرسلات عُرْفا**} فخرجت حيَّة فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **اقتلوها** ، فابْتَدَرْناها ، فدخلتْ في جُحْرِها».

وفي أخرى قال : « كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم لَيْلَةَ عَرفة التي قبل يوم عرفة ، فإذا حسُّ الحَيَّة ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **اقتلوها** ، فدخلتْ شقَّ جُحْرِها ، فأدخلنا عُودا فقلَعْنا بعضَ الجحر ، وأخذنا سَعْفَة ، فأضْرَمنا فيها نارا، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : **وقاها الله شَرَّكم ، ووقاكم شَرَّها** ».

7,745- Abdullah b. Mes'ûd anlatıyor:

"Minâ mağarasında Hz. Peygamber'le birlikte iken *Mürselât* sûresi nâzil olmuştu. Hz. Peygamber onu okuyor, biz de sûreyi Rasûlullah'ın (as.) ağzından öğreniyorduk –bir rivâyette öğreniyordum-. Hz. Peygamber'in ağzı henüz bu sûrenin lafızlarıyla dolu iken, birden üzerimize bir yılan sıçradı. Allah'ın Rasûlü;

"- Onu öldürün!" buyurdu. Biz de hemen onu öldürmeye yeltendik, ama yılan kaçtı. Bunun üzerine Hz. Peygamber;

"- Yılan sizin şerrinizden korundu, siz de onun şerrinden korundunuz" dedi.[60]

RİVÂYETLER

Bunu **Buharî** ve **Müslim** tahric etti. Yalnız **"Minâ"** lafzı **Müslim**'de yer almamakta, sadece **Buharî**'de geçmektedir. **"Minâ"**

---

[60] **Buharî**, Cezâu's-Sayd, 7; Bed'u'l-Halk, 16; Tefsîr, 77; **Müslim**, Selâm, 37/137; **Nesaî**, Hac, 114.

lafzının bulunmadığı bir başka rivâyet de, **Buharî**'nin müfred rivâyetleri arasında geçmektedir.

Müslim'in müfred bir rivâyeti de; "Hz. Peygamber ihramlı birine **Minâ**'da, yılanı öldürmesini emretti" şeklindedir.

Nesaî'nin rivâyeti de şöyledir:

"*Mürselât* sûresi nâzil olduğunda, Hz. Peygamber'le birlikte **Minâ**'nın bir köşesinde oturuyorduk. Birden bir yılan ortaya çıktı. Hz. Peygamber;

"- Onu öldürün!" buyurdu. Hemen öldürmeye yeltendik ise de yılan deliğine kaçtı."

Başka bir rivâyet de şöyledir:

"Arafa gününden önceki gecede Rasûlullah (as.) ile birlikte idik. Birden bir yılan ıslığı duyduk. Hz. Peygamber;

"- Yılanı öldürün!" dedi. Ama yılan hemen yuvasına girdi. Delikten içeriye bir sopa soktuk ve deliği yok ettik. (Bu sırada yılan kayboldu). Sonra hurma dalı ile orada ateş yaktık. Hz. Peygamber;

"- Allah yılanı sizin şerrinizden, sizi de onun şerrinden korudu" dedi.

٧٧٤٦ــ (خ م ط د ت ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) أنه سمعَ النبيَّ صلى الله عليه وسلم يَخْطُبُ على المنبر يقول: «**اقتلوا الحَيَّات، واقتلوا ذا الطُّفْيَتَيْنِ والأَبْتَر، فإنهما يَطْمِسَان البَصَرَ، ويُسْقِطان الحَبَل**». قال عبد الله: فبينا أنا أطاردُ حَيَّةً أقتلُها، ناداني أبو لبابةَ: لا تقتُلْها، فقلت: إنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أمر بقتل الحَيَّات، فقال: إنَّهُ نهى بعد ذلك عن ذوات البيوت، وهنَّ العوامر.

وفي رواية: أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال: «**اقتلوا الحَيَّات، وذا الطفيتين، والأبتَرَ، فإنهما يستسقطان الحبل، ويلتمسان البَصَر**، فكان ابن عمر يقتل كلَّ حيَّة وجدها، فأبصره أبو لُبابة ابن عبد المنذر أو زيد بن الخطاب، وهو يطارد حيَّة، فقال: إنه قد نُهِيَ عن ذوات البيوت». أخرجه البخاري، ومسلم. ولمسلم قال : « سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم

يأمرُ بقتل الكلاب ، يقول : **اقتلوا الحيَّاتِ والكلابَ ، واقتلوا ذا الطُّفْيَتَيْنِ والأبْتَرَ ، فإنهما يَلْتمسَانِ البَصَرَ ، ويَسْتَسْقِطانِ الحَبَالَى** ».

قال الزهري : ونُرى ذلك من سُمَّيْهما ، والله أعلم.

قال سالم: قال عبد الله بن عمر: « فلبثت لا أترك حيَّة أرها إلا قتلتُها، فبينا أنا أطارد حيَّة يوما من ذوات البيوت، مرَّ بي زيد بن الخطاب أو أبو لبابة، وأنا أطاردها، فقال: مَهْلا يا عبد الله، فقلت: إنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أمرَ بقتلهنَّ، قال: إنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم نَهى عن ذوات البيوت». وفي رواية قال: «حتى رآني أبو لبابة بن عبد المنذر وزيد بن الخطاب فقالا: إنه قد نهي عن ذوات البيوت». وفي رواية : « **اقتلوا الحيَّات** » ، ولم يقل : « **ذا الطُّفْيَتَيْنِ والأبتر**».

وفي رواية قال نافع : « إن أبا لبابة كلَّم ابن عمر ليفتح له بابا في داره يستقرب به إلى المسجد، فوجد الغِلْمَةُ جِلْدَ جانٍّ، فقال عبد الله: التمسوهُ فاقتلوه، فقال أبو لبابة : لا تقتلوه ، فإنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم نهى عن قتل الجِنَّان التي في البيوت ».

وفي أخرى قال : « كان ابن عمر يقتلُ الحيَّاتِ كلَّهن ، حتى حدَّثنا أبو لبابة البدريُّ : أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم نهى عن قتل جِنَّان البيوت ، فأمسك ». وفي أخرى : أنه سمع أبا لبابة يخبر ابن عمر : « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم نهى عن قتل الجِنَّان». وفي أخرى : عن نافع عن ابن عمر عن أبي لُبابة عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم : « أنه نهى عن قتل الجِنَّان التي في البيوت ».

وفي أخرى : عن نافع : « أنَّ أبا لبابة بن عبد المنذر الأنصاريَّ ، وكان مسكنُهُ بقُباء ، فانتقل إلى المدينة ، فبينما عبد الله بن عمر جالسا معه ، يفتح خَوْخَة له، إذا هُمْ بحيَّة من عوامرِ البيوت، فأرادوا قَتْلها ، فقال أبو لبابة: إنه قد نهي عنهن – يريد عَوَامرَ البيوت – وأمر بقتل الأبتر ، وذي الطُّفْيَتَيْنِ، وقيل: هما اللذان يَلتمعان البصر ، ويَطْرحان أولاد النساء».

وفي أخرى قال : « كان عبد الله بن عمر يوما عند هَدْم له ، فرأى وَبِيصَ جانٍّ، فقال : اتَّبعوا هذا الجانَّ فاقتلوه ، فقال أبو لبابة الأنصاري : إني سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن قتل الجِنَّان التي تكون في البيوت ، إلا الأبتر، وذا الطُّفْيَتَيْنِ ، فإنهما اللَّذان يخطفان

البصر ، ويتبعان ما في بطون النساء ». وفي أخرى : « أنّ أبا لبابة مرّ بابن عمر، وهو عند الأطم الذي عند دار عمر بن الخطاب ، يرصدُ حيّة...» بنحو ذلك. وأخرج أبو داود الرواية الأولى ، وأخرجها الترمذي إلى قوله : « ويُسْقطان الحَبَل ». قال نافع : « إنّ ابن عمر وجد بعد ذلك - يعني بعدما حدّثه أبو لبابة - حيّة في داره ، فأمر بها فأُخرِجَتْ إلى البقيع ، قال نافع : ثم رأيتها بعدُ في بيته ».

وفي رواية لأبي داود عن أبي لبابة « أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن قتل الجنّان التي تكون في البيوت، إلا أن يكون ذا الطفيتين والأبتر، فإنهما يخطفان البصر، ويطرحان ما في بطون النساء». وأخرج الموطأ هذه الرواية التي لأبي داود إلى قوله: «البيوت» لم يزد. هذا الحديث قد اشترك فيه حديث ابن عمر، وأبي لبابة، وما أمكن إفراد رواية كل واحد منهما، فجعلا حديثا واحدا.

7,746- Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamber'in minberden halka şunları söylediğini işitmiş:

"Yılanları öldürün! Özellikle arkasında iki çizgi bulunan yılanla kısa kuyruklu yılanı öldürün! Çünkü bu ikisi, gözü alır ve hâmileye düşük yaptırır."

Abdullah b. Ömer şöyle devam eder:

Bir gün ben öldürmek niyetiyle bir yılanı kovalıyordum Ebû Lubâbe, bana;

"- Onu öldürme!" dedi. Ben de;

"- Rasûlullah (as.) yılanları öldürmeyi emretti" dedim. Ebû Lubâbe;

"- Ama Hz. Peygamber ondan sonra ev yılanlarının öldürülmesini yasakladı. Onlar uzun ömürlüdürler" dedi.[61]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

---

[61] **Buharî**, Bed'u'l-Halk, 14; Megâzî, 11; **Müslim**, ; Selâm, 37/128-136; **Muvatta**, İsti'zân, 12/31; **Ebû Davud**, Edeb, 174/5252-55; **Tirmizî**, Sayd, 15/1483.

"Yılanları öldürün; özellikle de iki çizgili ve kuyruğu kısa olan yılanı öldürün! Çükü bu ikisi, hâmileye düşük yaptırır ve gözü alır."

Bilâhare İbn Ömer, bulduğu her yılanı öldürüyordu. Ebû Lubâbe b. Abdulmünzir veya Zeyd b. el-Hattâb, İbn Ömer'in yılanı kovaladığını gördü ve;

"- Ev yılanlarının öldürülmesi yasaklandı" dedi.

Bunları **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Müslim'in başka bir rivâyetine göre İbn Ömer; "Hz. Peygamber'in köpeklerin öldürülmesini emrettiğini işittim; O şöyle diyordu" dedi:

"Yılanları ve köpekleri öldürün! Özellikle iki çizgili yılanla kısa kuyruklu yılanı öldürün! Çünkü bu ikisi gözü alır ve hâmilelere düşük yaptırırlar."

Zührî şöyle dedi:

"Biz, bu iki yılanın zehirli olduklarından dolayı (öldürülmesini emrettiğini) zannediyoruz. En iyisini Allah bilir."

Sâlim de Abdullah b. Ömer'in şöyle söylediğini rivâyet etti:

"Hz. Peygamber'in bu sözünden sonra ben, gördüğüm bütün yılanları öldürüyordum. Bir gün ev yılanlarından birini kovalarken, Zeyd b. el-Hattâb veya Ebû Lubâbe rastladı ve bana;

"- Yavaş ol, ya Abdullah!" dedi. Ben hemen;

"- Rasûlullah (as.) yılanların öldürülmesini emretti" dedim. Ama o;

"- Rasûlullah (as.) ev yılanlarının öldürülmesini yasakladı" dedi.

Başka bir rivâyete göre İbn Ömer; "Ebû Lubâbe b. Abdulmünzir ve Zeyd b. el-Hattâb beni gördüler ve bana;

"- Ev yılanlarının öldürülmesi yasaklandı" dediler.

Diğer bir rivâyete göre Hz. Peygamber sadece; **"yılanları öldürün!"** demiş, **"iki çizgili ve kısa kuyruklu yılandan"** söz etmemiş.

Bir diğer rivâyete göre Nâfi şöyle söyler:

"Ebû Lubâbe, İbn Ömer'e, evinden mescide doğru bir kapı açmasını, böylece mescide daha yakın olacağını söyledi. Bunu yaparken hizmetçi küçük bir yılan derisi buldu. Abdullah;

"- O yılanı bulun ve öldürün!" dedi. Ebû Lubâbe ise;

"- Öldürmeyin! Çünkü Rasûlullah (as.) evde yaşayan küçük yılanları öldürmeyi yasakladı" dedi.

Başka bir rivâyet şöyledir:

"Ebû Lubâbe el-Bedrî bize; 'Rasûlullah (as.) küçük ev yılanlarını öldürmeyi yasakladı' diyene kadar İbn Ömer gördüğü bütün yılanları öldürüyordu. Ama ondan sonra vazgeçti."

Bir başka rivâyete göre o; Ebû Lubâbe'nin İbn Ömer'e; "Rasûlullah (as.) küçük ev yılanlarını öldürmeyi yasakladı" dediğini işitti.

Yine Nâfi şöyle der: "İbn Ömer, Ebû Lubâbe'den naklen Hz. Peygamber'in; **'evlerde yaşayan küçük yılanları öldürmeyi yasakladığını'** rivâyet etti."

Nâfi'den gelen diğer bir rivâyet de şöyledir:

"Ebû Lubâbe b. Abdulmünzir el-Ensârî Kubâ'da oturuyordu, Medîne'ye göçtü. Bir gün Abdullah b. Ömer onunla otururken, Abdullah evinin arka tarafında bulunan bir deliğini açtı, baktı ki orada ev yılanlarından biri yatıyor. Hemen yılanı öldürmek istediler, ama Ebû Lubâbe;

"- Onların -ev yılanlarının- öldürülmesi yasaklandı, kuyruksuz yılanla iki çizgili yılanın öldürülmesi emredildi" dedi.

Sonra şöyle söylendi:

"Bu iki yılan, gözün ışığını alır ve kadınlara bebeklerini düşürtürler."

Başka bir rivâyet şöyledir:

"Abdullah b. Ömer bir gün, (evinin) yıkılan duvarının yanında duruyordu. Orada küçük bir ev yılanının dolaştığı parlak izleri gördü. Bunun üzerine;

"- Bu yılanı izleyin ve onu öldürün!" dedi. O zaman Ebû Lubâbe el-Ensârî;

"- Ben Allah Rasûlünün, **'evlerde yaşayan yılanları öldürmeyi yasakladığını, yalnız kuyruksuz yılanla sırtı çizgili yılanı istisnâ ettiğini; çünkü bu ikisinin gözü alıp kadınların rahimlerindeki bebekleri takip ettiklerini'** söylediğini işittim" dedi.

Bir başka rivâyet; "İbn Ömer, babası Hz. Ömer'in evinin tepesine çıkıp yılanları gözetlerken Ebû Lubâbe rast gelir..." diye başlar ve aynı hadîs zikredilir.

Ebû Davud bu rivâyetlerin ilkini tahric etti. **Tirmizî** de ilk rivâyeti **"...hâmileye düşük yaptırır"** kısmına kadar tahric etti.

Nâfi şöyle dedi:

"Ondan sonra –yani Ebû Lubâbe kendisine o hadîsi söyledikten sonra- evinde bir yılan gördü, hemen dışarıya çıkarılıp Bakî' mezarlığına atılmasını emretti."

Nâfi; "Daha sonra aynı yılanı ben İbn Ömer'in evinde yine gördüm" dedi.

Ebû Davud'un, Ebû Lubâbe'den tahric ettiği başka bir rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah (as.) evlerde yaşayan yılanları öldürmeyi yasakladı. Yalnız sırtında iki çizgi bulunan yılanla kuyruksuz yılanı bu hükümden hariç tuttu; çünkü bu ikisi gözü alır ve kadınların rahimlerindeki çocukları düşürürler, dedi."

Muvatta da **Ebû Davud**'un bu rivâyetinin sadece "...evlerde yaşayan yılanları öldürmeyi yasakladı" cümlesini tahric etti.

Bu rivâyet, İbn Ömer ve Ebû Lubâbe'nin müştereken naklettikleri bir hadîstir. Her ikisinin rivâyeti ayrılacak olursa, tek tek iki ayrı rivâyet haline gelir.

İZAH

Hadîste geçen "**cin**" kelimesi, ince küçük yılan anlamına gelir. Bunun **Medîne**'ye mahsus bir yılan olduğu söylenir. Cinlerin bazen yılan şekline girdikleri için bu ismi aldıkları ve evlerde yaşayan yılanın cin olma ihtimâlinin bulunduğu da söylenmiştir. Ev yılanlarının öldürülmemesi tavsiyesi de, onların cin olmaları ihtimâlinden dolayıdır. Öldürülmemesi tavsiye edilen ev yılanlarının da **Medîne** evlerinde yaşayan yılanlar olduğu, diğer bölgelerdeki ev yılanlarının kastedilmediği rivâyet edilir.

"**İki çizgili**" ve "**kısa kuyruklu**" diye tarif edilen yılanlar da, son derece zehirli olan engerek, kobra yılanları olmalıdır. Bunların, hâmile kadınların düşük yapmalarına yol açmaları, muhtemelen onu gören kadının korkması ile alâkalıdır. "**Gözü alması**" ifâdesi de, yine saldırganlığı ile ilgili olmalıdır.

٧٧٤٧ــ (خ م ط ــ عائشة رضي الله عنها) قالت : « أمر رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بقتلِ الأبتر، وقال : **إنه يُصيبُ البَصَرَ ، ويُذهِبُ الحَبَلَ** ».

وفي رواية قال : « **اقتلوا ذا الطُّفْيَتَيْنِ ، فإنه يلتمس البصر، ويصيب الحبل** ».

وفي أخرى : « **الأبترَ وذا الطفيتين** » ، أخرجه البخاري ومسلم.

وفي رواية الموطأ : « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم نَهَى عن قتل الجِنَّان التي في البيوت، إلا ذا الطُّفْيَتَيْن والأبترَ، فإنهما يخطفان البَصَرَ ويَطْرحان ما في بُطون النِّساء ».

7,747- Hz. Âişe şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) kısa kuyruklu yılanın öldürülmesini emretti; **'çünkü o göze saldırır ve cenini düşürür'** dedi."[62]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyete göre; **"İki çizgili yılanı öldürün; çünkü o gözü alır ve hâmileye sıkıntı verir"** dedi.

---

[62] **Buharî**, Bed'u'l-Halk, 14; **Müslim**, Selâm, 37/127; **Muvatta**, İsti'zân, 12/32.

Bir başka rivâyette de; **"kısa kuyruklu ve iki çizgili yılan"** diye ikisi birden zikredilir.

Bunlar **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Muvatta'nın rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah (as.), iki çizgili ve kısa kuyruklu yılan hariç, evlerde yaşayan küçük yılanları öldürmeyi yasakladı. Çünkü bu ikisi gözü alır ve kadınların rahimlerindeki cenini düşürürler."

٧٧٤٨—(م ط ت د — أبو السائب [مولى هشام بن زهرة]) : « أنه دخل على أبي سعيد الخدري رضي الله عنه في بيته ، قال : فوجدته يصلّي ، فجلست أنتظره ، حتى يقضي صلاته ، فسمعت تحريكا في عراجين في ناحية البيت ، فالتفتُّ ، فإذا حيّة، فوثبتُ لأقتُلَها ، فأشار إليّ : أن اجلس، فجلست ، فلما انصرف أشار إلى بيت في الدار ، فقال : أترى هذا البيت ؟ فقلت : نعم ، فقال: كان فيه فتىً منّا حديثُ عهْد بعُرس ، قال: فخرجنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى الخَنْدق ، فكان ذلك الفتى يستأذنُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم بأنصاف النّهار، فيرجع إلى أهله، فاستأذنه يوما ، فقال له رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **خذ عليكَ سلاحَكَ ، فإنّي أخشى عليك قريظَةَ** ، فأخذَ الرجلُ سلاحَهُ ثم رجع، فإذا امرأته بين البابين قائمَة، فأهوى إليها بالرُّمْح ليَطْعُنَها به ، وأصابته غَيْرَة، فقالت له: اكفُفْ عليك رُمحَكَ ، وادخُل البيت حتى تنظر ما الذي أخرجني ، فدخل ، فإذا بحيَّة عظيمة منطوية على الفراش، فأهوى إليها بالرُّمح، فانتظمها به، ثم خرج ، فركزه في الدار، فاضطربت عليه، فما يُدْرَى أيُّهما كان أسرعَ موتا ، الحية أم الفتى؟ قال : فجئنا إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وذكرنا ذلكَ له، وقلنا : ادْعُ الله أن يُحيِّيه لنا، فقال : **استغفروا لصاحبكم** ، ثم قال : **إنّ بالمدينة جنّا قد أسلَمُوا ، فإذا رأيتم منهم شيئا فآذنوه ثلاثة أيام ، فإن بَدا لكم بَعْدَ ذلك فاقتلوه ، فإنّما هو شيطان** ».

وفي رواية نحوه ، وقال فيه : إنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « **إن لهذه البيوت عوامرَ، فإذا رأيتم منها شيئا فحرِّجوا عليها ثلاثا، فإن ذهب ، وإلا فاقتلوه، فإنه**

كافر، **وقال لهم : اذهبوا فادفنوا صاحبكم** ». أخرجه مسلم ، والموطأ ، وأبو داود. وأخرجه الترمذي مُجْمَلا مثل حديث قبله مختصرا، وقال:وفي الحديث قصة، و لم يذكرها.

وفي أخرى لأبي داود أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « **الهوامُ من الجنِّ ، فمن رأى في بيته شيئا منها، فليحَرِّجْ عليها ثلاث** مرار، **فإن عاد فليقتله ، فإنه شيطان**».

وفي أخرى للترمذي قال: «**إنّ لبيوتكم عُمّارا فَحَرِّجوا عليهنّ ثلاثا فإن بدا لكم بعد ذلك منهنّ شيء فاقْتُلُوه**».

7,748- Hişâm b. Zühre'nin âzâdlısı Ebû's-Sâib, Ebû Saîd el-Hudrî'nin evine gidip kendisini ziyaret ettiğinde gördüklerini şöyle anlatır:

"Ebû Saîd'i namaz kılarken buldum. Namazını bitirinceye kadar oturup beklemeye başladım. Tam o sırada evin bir köşesinde, tavandaki hurma dalları arasında bir kıpırtı sesi duydum. Dönüp baktım ki, bir yılan!.. Onu öldürmek niyetiyle hemen fırladım, ama Ebû Saîd bana oturmamı işaret etti, ben de oturdum. Namazını bitirince, mahallesindeki bir evi göstererek;

"- Şu evi görüyor musun?" dedi.

"- Evet" deyince, şunları anlattı:

"Orada bizden, yeni evlenen bir genç yaşıyordu. Hepimiz Rasûlullah'la (as.) birlikte Hendek (savaşına) gitmiştik. O genç gün ortasında Rasûlullah'tan (as.) izin istiyor, âilesinin yanına gidiyordu. Bir gün yine izin istedi. Bu sefer Hz. Peygamber;

"- Silahını al; çünkü ben Kureyza Yahudilerinin sana zarar verebileceğinden endişe ediyorum" dedi.

Genç, silahını da alıp âilesine gitti. Karısı evin dışında iki kapı arasında ayakta duruyordu. Elindeki mızrağı ile üzerine yürüdü, çünkü kıskançlık duyguları kabarmıştı. Kadın;

"- Mızrağını çek ve eve gir de, beni dışarı çıkaran şeyin ne olduğunu gör!" dedi. Genç içeri girdi, bir de baktı ki yatağın üzerinde kıvrılıp yatan büyük bir yılan!.. Hemen mızrağıyla ona saldırdı ve yılanı ikiye böldü. Sonra dışarı çıktı ve mızrağını avluya dikti. Derken yılan canlanıp gencin üzerine atıldı; artık o boğuşmada yılan

mı, yoksa genç adam mı daha önce öldü anlaşılamadı. Biz, Rasûlullah'a (as.) gidip durumu anlattık ve;

"- Allah'a duâ etseniz de, onu bizim için tekrar diriltse..." dedik. Hz. Peygamber de;

"- **Arkadaşınız için sizler istiğfâr ediniz!**" dedi ve sonra şunu ekledi:

"Medîne'de gerçekten müslüman olmuş (yılan şeklinde) **cinler yaşamaktadır. Onlardan birini görürseniz, kendisine üç gün süreyle ihtarda bulunun! Ondan sonra da yine onu görürseniz, kendisini öldürün! Çünkü o, şeytandır."**[63]

RİVÂYETLER

Buna benzer diğer bir rivâyete göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuş:

"Gerçekten bu evlerde yaşayan yılanlar vardır. Eğer onlardan birini görürseniz, (evden gitmesi için) **kendisini üç** (gün) **zorlayın! Giderse ne âlâ... Gitmezse, onu öldürün! Çünkü o kâfirdir."**

Sonra Hz. Peygamber yanındakilere;

"- **Hadi gidin, arkadaşınızı defnedin!**" dedi.

Hadîsi **Müslim, Muvatta** ve **Ebû Davud** tahric etti.

Tirmizî de bundan önceki hadîs gibi kısa ve muhtasar olarak tahric etti. "Bu hadîsin bir hikâyesi vardır" diye ekledi, ama bu hikâyeyi zikretmedi.

Ebû Davud'un başka bir rivâyetine göre Hz. Peygamber şöyle söyledi:

"Haşerat cinlerdendir. Binâenaleyh evinde onlardan birini gören insan, üç defa onu dışarı çıkarmaya zorlasın! Tekrar eve dönerse, onu öldürsün, çünkü o bir şeytandır."

Tirmizî'nin başka bir rivâyetine göre de Hz. Peygamber şöyle dedi:

---

[63] **Müslim**, Selâm, 37/139; **Muvatta**, İsti'zân, 12/33; **Tirmizî**, Sayd, 15/1484; **Ebû Davud**, Edeb, 174/5256-57.

"Sizin evlerinizde yaşayan yılanlar vardır; onları üç (gün) **müddetle evden çıkarmaya çalışın! Ondan sonra da yine kendisini görürseniz, öldürün!"**

٧٧٤٩ـ (ت د ـ [عبد الرحمن] بن أبي ليلى رضي الله عنه) عن أبيه : « أَنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم سُئِلَ عن جنان البيوت؟ فقال : **إذا رأيتم منهن شيئًا في مساكنكم، فقولوا: نَنْشُدُكَ العَهْدَ الذي أخذ عليكم نوح ، وننشُدك العهد الذي أَخذ عليكم سليمان بن داود أن لا تُؤذوا ولا تتراؤَوْا لنا ، فإن عُدنَ فاقتلوهُنَّ** ». أخرجه الترمذي، وأبو داود.

7,749- Abdurrahman b. Ebî Leylâ, babasından[64] rivâyet ediyor: "Rasûlullah'a (as.) ev yılanlarından soruldu, şu cevabı verdi:

"- Evlerinizde onlardan birini gördüğünüzde; *'senden Nûh'un aldığı söz hakkı için ve Süleyman b. Davud'un aldığı söz hakkı için bize eziyet etmemeni ve bize görünmemeni istiyorum'* deyin! Tekrar gelirlerse, onları öldürün!"[65]

İZAH

Tirmizî bu rivâyetin garîb olduğunu söylemektedir. Rivâyetin isnâdında bulunan Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ hafızası zayıf bir râvîdir. Dolayısıyla hadîsin sıhhatinde tereddüt vardır.

Hz. Nûh'un ve **Hz. Süleyman**'ın yılanlardan niçin ve nasıl söz aldığı, izahı zor bir durumdur. **Tirmizî**'nin hadîsi garîb bulması da muhtemelen metinde geçen bu ifâde yüzünden olmalıdır.

٧٧٥٠ـ (ط ـ محمد بن شهاب) أن عمر بن الخطاب رضي الله عنه : «أمرَ بقتْل الحيّات في الحرم ». أخرجه الموطأ.

---

[64] **Ebû Leylâ el-Ensârî**: Sahabîdir, Abdurrahman b. Ebî Leyla'nın babasıdır. Künyesi ile meşhurdur, ismi konusunda çok farklı rivâyetler bulunmaktadır. **Uhud** ve sonraki savaşlara Hz. Peygamber'le birlikte katılmıştı. Rasûlullah'ın (as.) vefatından sonra **Kûfe**'ye yerleşti. Bütün savaşlarında Hz. Ali'nin yanında yer aldı. Kendisinden oğlu abdurrahman rivâyet etti. Hadîsi **Ebû Davud** ve **Tirmizî**'de tahric edildi. **Sıffîn**'de şehîd edildiği rivâyet edilir.

[65] **Tirmizî**, Sayd, 15/1485; **Ebû Davud**, Edeb, 174/5260.

7,750- Muhammed b. Şihâb'dan rivâyet edildiğine göre; "Hz. Ömer, Harem'de yılanların öldürülmesini emretti." [66]

٧٧٥١ـ (د س ـ **عبد الله بن مسعود** رضي الله عنه) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «**اقتلوا الحيات كلّهن ، فمن خاف ثأرهنّ فلَيْس مني** ».

وفي رواية: «**اقتلوا الكبار كلّها إلا الجانّ الأبيض الذي كأنه قضيب فضة**». أخرجه أبو داود.

وفي رواية النسائي قال: «أمر النبيّ صلى الله عليه وسلم بقتل الحيات، وقال: **مَنْ خاف ثأرهنّ فليس منّا**».

7,751- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Bütün yılanları öldürün! Yılanın intikam alacağından korkan benden değildir."[67]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyete göre; **"yalnız gümüş çubuk gibi olan beyaz ev yılanı hariç, bütün büyük yılanları öldürün!"** dedi.

Bunları **Ebû Davud** tahric etti.

Nesaî'nin rivâyeti de şöyledir:

"Hz. Peygamber yılanların öldürülmesini emretti ve; **'yılanın intikam alacağından korkan benden değildir'** dedi."

İZAH

Bu rivâyet de sened açısından zayıftır.

Rivâyette yılanların öldürülmeleri halinde, geride kalan âilesinin gelip onu öldüren insandan intikam alacağı şeklindeki bir anlayışa işaret edilmektedir. Muhtemelen bu, câhiliye döneminin inancı idi.

---

[66] **Muvatta,** Hac, 28/91.

[67] **Ebû Davud**, Edeb, 174/5249, 5261; **Nesaî**, Cihâd, 48.

Eğer rivâyet sahihse, Hz. Peygamber işte bu inancın doğru olmadığını mübalağalı ve kesin bir ifâde ile dile getirmektedir.

Ayrıca **"bütün yılanları öldürün!"** ifâdesi; yılan avına çıkarak onların neslini kurutun anlamında değildir. Aksine zararından korktuğunuz yılanları öldürün demektir. Yılanın zararlı ve korkutucu olanı da, özellikle büyük olanlarıdır.

٧٧٥٢ـ (د ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « مَا سَالَمْنَاهُمْ مُنْذُ حَارَبْنَاهُمْ ، فَمَنْ تركَ منهم شيئا خيفة فليس منا ». أخرجه أبو داود.

7,752- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Yılanlarla savaşa başladığımızdan beri, onlarla barışamadık. Kim (intikam alacağından) **korkarak onları bırakırsa, bizden değildir."**[68]

İZAH

Bu hadîsin râvîlerinden **Muhammed b. Aclân**, sadûk biri olmakla birlikte özellikle **Ebû Hureyre**'den rivâyetlerinde ileri yaşlarda aklı karışmış birdir. Bu itibarla bu rivâyetin sıhhati de tartışmalıdır.

Burada geçen; **"yılanlarla savaşa başladığımızdan beri"** ifâdesi ile, muhtemelen **Âdem** ile **Havva**'yı kandırmak üzere İblis'in yılan suretinde veya yılanın ağzına girerek cennete girmesi ile ilgili rivâyete işaret edilmektedir.

٧٧٥٣ـ (د ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «مَنْ تركَ الحيات مخافة طلبهن، فليس منَّا، ما سَالَمْنَاهُنَّ منذ حاربناهُنَّ». أخرجه أبو داود.

---

[68] **Ebû Davud**, Edeb, 174/5248.

7,753- Abdullah b. Abbas'tan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"**Kim** (intikam alacağından) **korkarak yılanları bırakırsa, bizden değildir. Yılanlarla savaşa başladığımızdan beri, onlarla barışamadık.**"[69]

٧٧٥٤– (د – **العباس بن عبد المطلب** رضي الله عنه) قال : « يا رسول الله إنّا نريدُ أن نَكْنِسَ زمزم ، وإن فيها من هذه الجِنّان – يعني الحيات الصغار – فأمر النبيُّ صلى الله عليه وسلم بقتلهن ». أخرجه أبو داود.

7,754- Abbas b. Abdülmuttalib, Hz. Peygamber'e;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; biz Zemzem kuyusunu temizlemek istiyoruz, şüphesiz orada şu yılanlardan –küçük yılanları kastediyor- birkaçı vardır (onları ne yapalım?)" diye sordu. Hz. Peygamber de onları öldürmelerini emretti."[70]

٧٧٥٥– (**عبد الله بن عباس** رضي الله عنهما) قال : « الحيات أجناس : الجِنانُ ، والأفاعي، والأساوِدُ ». أخرجه...

7,755- Abdullah b. abbas şöyle dedi:

"Yılanlar, *efâî* ve *esâvid* diye iki guruptur."[71]

İZAH

Efâî; büyük zehirli ve saldırgan yılana denir.

Esâvid de; siyah yılandır. Bunlar o dönemde Hicaz'da bilinen yılan türleridir.

---

[69] **Ebû Davud**, Edeb, 174/5250.

[70] **Ebû Davud**, Edeb, 174/5251. Bu rivâyet de sened açısından zayıftır, çünkü munkatı bir rivâyettir.

[71] **Rezîn**'in ilave ettiği bu rivâyeti **Buharî**, Bed'u'l-Halk, 14'te ta'lîkan kaydetmiştir.

الوزغ

3*- KELER

٧٧٥٦ـ (خ م س ـ عائشة رضي الله عنها): «أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال للوزغ: الفُوَيسق، ولم أسمعه أمر بقتله». أخرجه البخاري، ومسلم. وأخرجه النسائي إلى قوله: «الفويسق».

7,756- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) keler için *'fuveysik'* yani küçük zararlı hayvan dedi, ama onu öldürün dediğini ben duymadım."[72]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Nesaî de; "fuveysik dedi" kısmına kadar olan bölümü rivâyet etti.

٧٧٥٧ـ (م د ـ سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه) : « أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أَمَرَ بقتل الوزَغ ، وسماه : فويسقا ». أخرجه مسلم، وأبو داود.

7,757- Sa'd b. Ebî Vakkas şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) kelerin öldürülmesini emretti, ve ona *'fuveysik'* dedi."[73]

٧٧٥٨ـ (م ت د ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «مَنْ قَتَلَ وَزَغَة في أول ضربة فله كذا وكذا حسنة ، ومن قتلها في الضربة الثانية فله كذا وكذا حسنة دون الأولى ، وإن قتلها في الضربة الثالثة : فله كذا وكذا حسنة ، لدون الثانية ».

---

[72] **Buharî**, Bed'u'l-Halk, 14; Cezâu's-Sayd, 7; **Müslim**, Selâm, 38/145; **Nesaî**, Hac, 115.

[73] **Müslim**, Selâm, 38/144; **Ebû Davud**, Edeb, 175/5262.

وفي رواية: «مَنْ قَتَلَ وزغا في أول ضربة كُتِبَ له مائة حسنة، وفي الثانية دون ذلك، وفي الثالثة دون ذلك». زاد في رواية: «في أول ضربة سبعين حسنة». أخرجه مسلم.

وأخرج أبو داود الأولى والثالثة، وأخرج الترمذي الأولى.

7,758- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"İlk vuruşta keleri öldürenin şu kadar sevabı vardır. İkinci darbede keleri öldürenin de daha az olmak üzere şu kadar sevabı vardır. Üçüncü vuruşta öldürenin ise, ikinci darbede öldürenden daha az olmak üzere şu kadar sevabı vardır."[74]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyet şöyledir:

"İlk vuruşta keleri öldürene yüz sevap yazılır. İkinci vuruşta öldürene daha az, üçüncü vuruşta öldürene de daha az sevap yazılır."

Başka bir rivâyette; **"ilk darbede öldürene yetmiş sevap vardır"** denir. Bunları **Müslim** tahric etti.

İlk iki rivâyeti **Ebû Davud**, ilk rivâyeti **Tirmizî** de tahric etti.

İZAH

Keler, kertenkele türünde bir sürüngendir. Onun öldürülmesi de zararlı olmasıyla ilgilidir. Özellikle bir vuruşta öldürmenin tavsiye edilmesi ise, muhtemelen hayvana eziyet çektirmemek amacına matuftur. Çünkü bir vuruşta ölmez ve yaralanıp kaçarsa, hayvan bu yaranın acısını devamlı çeker.

٧٧٥٩ـ (خ م س ـ **أم شريك** رضي الله عنها) : « أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أمرها بقتل الأوزاغ ». وفي رواية : « أَمَرَ ». أخرجه البخاري ، ومسلم ، والنسائي.

---

[74] **Müslim**, Selâm, 38/146-47; **Tirmizî**, Sayd, 14/1482; **Ebû Davud**, Edeb, 175/5263-64.

وللبخاري: «أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أمَرَ بقتل الأوْزاغ، قال: **وكان ينفخ على إبراهيم»**.

وفي رواية للنسائي : « أن امرأة دخلت على عائشة وبيدها عُكّاز ، فقالت : ما هذا؟ فقالت : لهذه الوَزَغ ؛ لأن نبي الله صلى الله عليه وسلم حدثنا : **أنه لم يكن شيء إلا يُطفئ على إبراهيم عليه السلام ، إلا هذه الدابة** ، فأمرنا بقتلها ، ونَهى عن قتل الجنّان إلا ذا الطُّفْيَتَيْن والأبتر **فإنهما يَطْمِسان البصر ويُسْقِطان ما في بُطون النساء»**.

7,759- Ümmü Şerîk'ten[75] rivâyet edildiğine göre; "Rasûlullah (as.) kendisine kelerleri öldürmesini emretti."[76]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette sadece; "kelerleri öldürmeyi emretti" denir.

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Nesaî** tahric etti.

Buharî'nin başka bir rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah (as.) kelerleri öldürmeyi emretti ve; **'o, Hz. İbrahim'e ateşi üflüyordu'** dedi."

Nesaî'nin rivâyeti ise şöyledir:

"Bir kadın elinde bir değnek olduğu halde Hz. Âişe'nin huzuruna girdi. Âişe;

"- O nedir?" diye sordu. Kadın;

"- Şu keleri (öldürmek) için taşıyorum. Çünkü Hz. Peygamber bize şöyle söyledi" dedi:

"Hz. İbrahim ateşe atıldığında bütün hayvanlar ateşi söndürmeye çalışıyorlardı, ancak şu hayvan müstesnâ."

Kadın şöyle devam etti:

"Hz. Peygamber bize keleri öldürmemizi emretti. İki çizgili yılanla kuyruğu kısa olan yılan müstesnâ küçük ev yılanlarını

---

[75] **Ümmü Şerîk** (veya Şüreyk), **Guzeyye bint Dûdân b. Avf el-Kuraşiyye el-Âmiriyye**: :Hanım sahabîlerdendir. Kendisini Hz. Peygamber'e hibe eden kadınlardan olduğu rivâyet edilir. Ondan İbn Müseyyeb ve Urve b. Zübeyr rivâyet etti.

[76] **Buharî**, Bed'u'l-Halk, 14; Enbiyâ, 8; **Müslim**, Selâm, 38/142-43; **Nesaî**, Hac, 115.

öldürmemizi ise yasakladı. **'O iki yılan gözü alır ve kadınların rahimlerindeki cenini düşürür'** dedi."

الكلاب

4*- KÖPEKLER

٧٧٦٠ـــ (خ م ط ت س ـــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) : « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أَمَرَ بقتل الكلاب ». وفي رواية : « فأرسل في أقطار المدينة أن تُقتَل ».

وفي أخرى : « كان يأمر بقتل الكلاب فَتُنْبَعِثُ في المدينة وأطرافها ، فلا نَدَعُ كلبا إلا قتلناه ، حتى إنا لنقتل كلب المُرَيَّةِ من أهل البادية يَتْبَعُها ».

وفي أخرى: «أنه أمَرَ بقتل الكلاب إلا كلب صيد، أو كلب غنم، أو ماشية، فقيل لابن عمر: إن أبا هريرة يقول : أو كلبَ زَرْع ، فقال ابن عمر : إن لأبي هريرة زَرْعا ». أخرجه البخاري، ومسلم.

وأخرج الموطأ، والنسائي الأولى ، وأخرج الترمذي الرابعة. وللنسائي مثل الرابعة إلى قوله: «ماشية». ولم يذكر كلب غَنَم.

7,760- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edilmiştir:
"Hz. Peygamber köpeklerin öldürülmesini emretti."[77]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyete göre; "Hz. Peygamber köpekler öldürülsün diye Medîne halkına haber gönderdi."

Diğer bir rivâyet şöyledir:
"Hz. Peygamber köpeklerin öldürülmesini emrediyordu. Bu haber Medîne ve civarına yayıldı. Nerde ise öldürmedik köpek bırakmadık. Hatta çölde yaşayan bir kadının arkasından giden köpeği bile öldürürdük."

---

[77] **Buhari**, Bed'u'l-Halk, 17; **Müslim**, Müsâkât, 10/43-45; **Muvatta**, İsti'zân, 5/14; **Tirmizî**, Sayd, 17/1488; **Nesaî**, Sayd, 9.

Bir başka rivâyete göre İbn Ömer

"Hz. Peygamber av köpeği ile koyun veya hayvan köpeği müstesnâ köpeklerin öldürülmesini emretti" dedi. Kendisine;

"- Ebû Hureyre, ekin köpeği de müstesnâ, diyor" denince;

"- Çünkü Ebû Hureyre'nin ekini var" dedi.

Bunları **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

İlk rivâyeti **Muvatta**, dördüncü rivâyeti **Tirmizî** de tahric etti.

Nesaî'nin de; "...hayvan köpeği müstesnâ köpeklerin öldürülmesini emretti" cümlesine kadar olan dördüncü rivâyete benzer bir rivâyeti vardır, bu rivâyette "koyun köpeği" sözü de yer almamaktadır.

İZAH

Kanâatimizce bu hadîsteki köpeklerin öldürülmesi emri, köpek cinsinin telef edilmesi manasına değil, öldürülmesinin câiz olduğu anlamına hamledilmesi uygun olur. Çünkü hiçbir canlı cinsinin telef edilmesi dinen meşrû olmaz, zirâ Yüce Allah her canlıyı bir hikmete mebni olarak yaratmıştır. İnsanların o cinsi ortadan kaldırmaya hakları yoktur. Bu canlıların hepsinin bazı faydaları yanında, aynı zamanda zararlı tarafları da bulunabilir. İşte cinsin telef edilmesi anlamında olmamak kaydıyla insanlara zararlı olan hayvanların öldürülmesinde bir sakınca yoktur. Nitekim izahına çalıştığımız hadîste Hz. Peygamber av, çoban ve bekçi köpeği gibi faydalı olanlarının öldürülmesini de men etmiştir. Bu da köpeklerin başıboş, sahipsiz ve zararlı olanlarının öldürülmesinin insanların faydasına olduğunu gösterir. Çünkü bu köpeklerin insanlara ve hayvanlara saldırmaları ihtimali yanında hastalık yaymak gibi bir zararları da olabilir.

İbn Abdülberr, zarar vermedikçe hiçbir köpeğin öldürülemeyeceği kanâatindedir. Delil olarak da; Hz. Peygamber'in hiçbir canlı mahlûkun silaha hedef yapılamayacağını buyurmasını, köpeğe su vermenin büyük sevabını göstermesini, tarih boyunca İslâm ulemasının köpekleri öldürmek gibi bir fetvâ vermemiş olmalarını ve köpek sahiplerinin kınanmamasını gösterir.

Ebû Hureyre'nin ekin köpeğinin öldürülmesinin, istisnâ edilen köpeklerden olduğunu söylemesi üzerine **İbn Ömer**'in; **"çünkü Ebû Hureyre'nin ekini var"** demesi, **Ebû Hureyre**'nin bu rivâyeti uydurduğunu kastettiği anlamına hamledilmemelidir. Aksine **Ebû Hureyre** kendisi çiftçi olduğu için bu rivâyeti daha iyi bellemiştir demektir. **Ebû Hureyre**'nin kendi çıkarını düşünerek Hz. Peygamber'e iftira ettiği herhalde düşünülemez.

٧٧٦١ــ (م د ت س ــ **عبد الله بن مغفل** رضي الله عنه) قال : « أمر رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بقتل الكلاب، ثم قال : **ما بالهم وبال الكلاب** ؟ ثم رَخَّصَ في كلب الصيد، وكلب الغنم ، وقال: **إذا وَلَغ الكلب في الإناء فاغْسِلُوهُ سبع مرات ، وعفِّرُوهُ الثامنة في التراب**». هذه رواية مسلم.

وفي رواية الترمذي قال: «إني لَمِمَّنْ يرفعُ أغصان الشجرة عن وجه رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يخطب قال: **لولا أن الكلابَ أُمَّة من الأمم لأمرت بقتلها فاقتلوا منها كلّ أسودَ بهيم وما مِنْ أهل بيت يرتَبطون كلبا إلا نقص كلَّ يوم من عملهم قيراط إلا كلبَ صيد أو كلب حَرْث أو كلبَ غنم**». وله أيضا مختصرا قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **لولا أن الكلاب أُمّة من الأمم لأمرْتُ بقتلها ، فاقتلوا منها كل أسودَ بهيم** ».

أخرجه أبو داود مختصرا مثل الترمذي. وأخرجه النسائي مثل الترمذي بطوله، ولم يذكر « أغصان الشجرة » ، وذكر عوض «الغنم»: «ماشية».

7,761- Abdullah b. Muğaffel'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) köpeklerin öldürülmesini emretti, sonra;

"- Köpeklerden insanlara ne?" dedi ve av köpeği ile çoban köpeği hakkında ruhsat verdi. Sonra dedi ki:

"Köpek bir kabı yaladığı zaman, onu yedi defa yıkayın, sekizinci olarak da toprakla ovalayın!"[78]

---

[78] **Müslim**, Tahâret, 27/93; Müsâkât, 10/48; **Ebû Davud**, Sayd, 1/2845; **Tirmizî**, Sayd, 16/1486; 17/1489; **Nesaî**, Sayd, 10.

RİVÂYETLER

Bunu **Müslim** rivâyet etti. **Tirmizî**'nin rivâyeti şöyledir:

"Hz. Peygamber hutbe okurken, ben O'nun yüzüne gelen ağaç dallarını kaldıranlardandım. Bir gün Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Eğer ümmetlerden biri olmasalardı köpeklerin öldürülmesini emrederdim. Köpeklerin tamamen siyah olanlarını öldürün! Evine köpek bağlayan insanın amelinden her gün bir kırât eksilir; yalnız av köpeği ile ekin ve çoban köpeği müstesnâdır."

Yine **Tirmizî**'nin muhtasar bir rivâyeti şöyledir:

"Eğer ümmetlerden biri olmasalardı köpeklerin öldürülmesini emrederdim. Köpeklerin tamamen siyah olanlarını öldürün!"

Ebû Davud da hadîsi **Tirmizî** gibi muhtasar olarak tahric etti.

Nesaî ise **Tirmizî**'nin uzun rivâyeti gibi tahric etti, yalnız "ağaç dalları" ibaresini kaydetmedi, ayrıca koyun anlamına gelen "***ganem***" kelimesi yerine de hayvan anlamına gelen "***mâşiye***" kelimesini zikretti.

İZAH

Burada Hz. Peygamber, köpeklerin, Allah'ın yarattığı hayvanlar âleminden bir tür olduğunu ifâde etmektedir. Hiç kimse Allah'ın yarattığı bir cinsi yok etmek hakkına sahip değildir. Çünkü Yüce Allah'ın yarattığı her varlıkta mutlaka bir hikmet ve maslahat vardır. Ancak bu yaratıklardan zararlı olanları varsa, onların öldürülmeleri de tabiîdir. Nitekim insanların zararlı olanları da cezaen öldürülmektedir.

Hadîste özellikle tamamen siyah olan köpeklere yönelik olarak kullanılan ifadeyi, bunların daha korkutucu olmaları ile izah etmek mümkündür. Gerçekten kapkara bir köpeğin insanda uyandırdığı korku duygusu, diğerleriyle mukayese edilemez. Bu korku, özellikle çocuklarda ve kadınlarda daha fazla kendini gösterir. Köpeklerin eğitilip kontrol altına alınmadığı, başıboş dolaşmalarına imkân verildiği bir ortam göz önüne alındığında, bu hadîslerin ne derece makûl ve insanın huzur ve sağlığı ile alakalı oldukları anlaşılabilir.

٧٧٦٢ـ (م د ـ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : « أَمَرَنا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بقتل الكلاب، حتى إن المرأة تقدُمُ بكلبها من البادية فنقتله ، ثم نهى بعدُ عن قتلها ، وقال : عليكم بالأسود البهيم ذي النقطتين ، فإنه شيطان ». أخرجه مسلم. وأخرجه أبو داود وقال : « عليكم بالأسود » ، ولم يذكر « النقطتين ».

7,762- Cabir b. Abdullah şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) bize köpekleri öldürmeyi emretti. Bunun üzerine biz de çölden gelen bir kadının arkasındaki köpeği bile öldürüyorduk. Daha sonra Hz. Peygamber onların öldürülmesini yasakladı ve dedi ki:

"Yalnız (gözlerinin üzerinde beyaz) **iki nokta bulunan simsiyah köpekleri öldürün; çünkü o şeytandır."**[79]

RİVÂYETLER

Bunu **Müslim** tahric etti.

Hadîsi **Ebû Davud** da tahric etti, yalnız o sadece; "**simsiyah olan köpek**" dedi, "**iki noktalı**" ibaresini zikretmedi.

İZAH

Köpeklerin şeytan oldukları ifadesi, mecazî bir anlam taşımaktadır. Onun ne yapacağı, insana ne zaman ve nasıl zarar vereceği belli olmaz demektir. İslâm'da genel olarak her türlü kötülüğün kaynağı olarak şeytan görüldüğü için, böyle bir benzetme yapılmıştır. Nitekim zaman zaman insan için de şeytan lafzı kullanılmaktadır. Bu onun gerçekten şeytan olduğunu değil, zararlı biri olduğunu ifade eder.

٧٧٦٣ـ (أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم « أَمَرَ يوماً بقتل الكلاب ، حتى إن المرأة لتأتي من باديتها بالكلب فنقتله ، وحتى إنَّا لنقتل كلب الحائط

---

[79] **Müslim**, Müsâkât, 10/47; **Ebû Davud**, Sayd, 1/2846.

الصغير، وندع كلب الحائط الكبير ، قال : وسمعته يقول : ما من أهل بيت يرْتَبِطُون كلبا إلا نقص كل يوم من عملهم قيراط ، إلا كلب صيد، أو حرث ، أو كلب غنم ». أخرجه...

7,763- Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir:

"Bir gün Rasûlullah (as.) köpeklerin öldürülmesini emretti. Bunun üzerine biz, çölden gelen bir kadının arkasındaki köpeği bile öldürüyorduk. Hatta küçük bahçe köpeğini öldürüyor, ama büyük bahçe köpeğine dokunmuyorduk. Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini de işittim:

"Evinde köpek besleyen insanın amelinden her gün bir kırât eksilir; yalnız av köpeği ile ekin ve çoban köpeği müstesnâdır."[80]

النّمل

5*- KARINCA

٧٧٦٤ــ (د ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) : « أَنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن قتل أربع من الدواب : النملة ، والنحلة ، والهدهد ، والصُّرَد». أخرجه أبو داود.

7,764- Abdullah b. Abbas'tan rivâyet edilmiştir:

"Hz. Peygamber dört hayvanın öldürülmesini yasakladı: karınca, balarısı, hüdhüd (çavuş kuşu) ve göçeğen kuşu."[81]

İZAH

Karınca ve arı çalışkanlığın ve bereketin sembolüdürler. Ayrıca bunlardan insanlara zarar da gelmez. Özellikle balarısının pek çok faydası da vardır.

---

[80] Hadîsi **Rezîn** ilave etmiştir.

[81] **Ebû Davud**, Edeb, 176/5267.

Hüdhüd ve göçeğen kuşuna gelince, **Hattâbî** bunların öldürülmesinin yasaklanmasını, etlerinin yenmemesi gerektiği ile izah eder. Hüdhüdün pislik yiyen ve eti pis kokan bir kuş türü olduğunu, dolayısıyla etini yemenin haram olduğunu ve bu sebepten öldürülmesinin yasaklandığını söyler. Nitekim Hz. Peygamber'in eti yenmeyen, ama zararı da olmayan hayvanın öldürülmesini yasakladığını da ilave eder. Göçeğen kuşunun ise Araplarda uğursuzlukla irtibatlı görüldüğünü söyler.

(ق) "kaf" harfi:

الكتاب الخامس

في القصاص

الكتاب الخامس

في القصاص

و فيه أربعة فصول:

الفصل الأول

في النَّفْس

و فيه اثنا عشر فرعًا

الفرع الأول

في العَمْد

95- KISAS

I- ADAM ÖLDÜRMEK

1- KASTEN ADAM ÖLDÜRMEK

٧٧٦٥ــ (د ــ **أبو شريح [الخزاعي]** رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «**مَنْ أُصِيبَ بِقَتْلٍ أو خَبْلٍ ، فإنه يختار إحدى ثلاث : إما أن يَقْتص ، وإما أن يَعْفُوَ ، وإما أن يأخذَ الدِّيَةَ ، فإن أراد الرابعة ، فخذوا على يديه ، ومن اعتدى بعد ذلك فله عذاب أليم** ».

وفي رواية قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **ألا إنَّكم – مَعْشَرَ خُزاعةَ -- قتلتم هذا القتيلَ من هُذيل، وإني عاقله، فمن قُتِلَ له بعدَ مقالتي هذه قَتيل، فأهْلُهُ بين خِيرتَين، بين أن يأخذوا العَقْلَ ، وبين أن يقتلوا**». أخرج الثانية أبو داود، والأولى ذكرها رزين.

7,765- Ebû Şureyh el-Huzâî'den[1] rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Her kim öldürülme veya yaralanmaya maruz kalırsa, (vârisi) **şu üç şeyden birini tercih eder:**

1- Ya kısas ister,

2- Veya affeder,

3- Yahut da diyet alır. Eğer o, dördüncü bir şey isteyecek olursa, kendisine mani olun! Kim bu üç şeyin dışına çıkıp haddi aşarsa, onun için acı bir azap vardır."[2]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Dikkat edin, ey Huzâa kabilesi!.. Sizler, Hüzeyl kabilesinden şu adamı öldürdünüz; şimdi ben onun diyetini ödüyorum. Benim bu sözlerimden sonra kimin bir yakını öldürülürse, onun âilesi şu iki şeyde muhayyerdir: Yaya diyet alır, ya da katilin (kısas yoluyla) **öldürülmesini ister."**

Bu rivâyetlerden ikincisini **Ebû Davud**, ilkini **Rezîn** tahric etti.[3]

İZAH

Bu hadîs, **Mekke** fethi sırasında söylenmiştir. O günlerde Huzâa kabilesi, eski bir kan davası yüzünden Hüzeyl kabilesinden birini öldürmüşlerdi. Hz. Peygamber kabileler arasındaki düşmanlığı gidermek için maktûlün diyetini kendisi ödemiş, ama bundan sonra biri öldürülecek olursa, mağdur tarafın kısas veya diyetten birini

---

[1] **Ebû Şurayh, Huveylid b. Amr el-Huzâî el-Kâ'bî**: ö. 68/687. Sahabîdir. Künyesiyle meşhurdur, ismi hakkında ihtilaf vardır. **Mekke** fethinden önce İslâm'a girmişti. **Hendek** savaşına katıldı. **Mekke** fethi sırasında Benû Kâ'b kabilesinin sancaktarı idi. Kendisinden Nâfi b. Cübeyr ve Ebû Saîd el-Makburî rivâyet etti. Hadîsi kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[2] **Ebû Davud**, Diyât, 3/4496, 4/4504. İkinci rivâyeti **Tirmizî** de tahric etmiştir; Diyât, 13/1406.

[3] **Ebû Davud**'un elimizdeki matbu nüshasında yukarıdaki ilk rivâyet de zikredilmektedir. Musannıf kaydetmemekle birlikte ikinci rivâyeti **Tirmizî** de tahric etmiştir; Diyât, 13/1406.

tercih hakkına sahip olduğunu söylemiştir. Hadîs, kısas veya diyetten birini seçmek konusundaki tercih hakkının maktûlün vârislerine ait olduğuna delâlet etmektedir.

ÂKILE

"**Diyet**" diye tercüme ettiğimiz "***âkıle***" kelimesi, cinayet işleyen kendisi olmadığı halde, katilin âilesi veya kabilesinden olması hasebiyle diyet ödeyen kimseler demektir. Beytülmal de âkıle kapsamında kabul edilir. İslâm hukukunda diyet ödemeye ve bizzat diyetin kendisine de "***akl***" denmektedir. Deve ve koyunlardan verilen zekâta da "***ıkâl***" denmektedir.

İslâm hukukuna göre, kasten yapılmayan bazı cinayetlerin ve yaralamaların diyetini ödemekle âkıle yükümlü tutulmuştur. Bu uygulama, bir açıdan yardımlaşma, diğer açıdan da ceza gibidir. Kendi yakınları olan ve diyet ödemek zorunda bulunan suçlu için bir yardımlaşmadır, onun ödemek zorunda olduğu diyeti paylaşmaktır, ona yardım etmektir. Ama öte yandan kendi adamlarının suç işlemesine engel olmadıkları, onun yanlış işlerine mani olmadıkları için de bir nevi cezadır. Bu itibarla âkıle uygulaması, sosyal açıdan son derece önemli görülmelidir.

KISASIN MAHİYETİ VE ŞARTLARI

Bilindiği üzere kısas, İslâm ceza hukukunun ana maddelerinden biridir. İzini takip etmek, ödeşmek, aynısını yapmak gibi manalara gelen kısas kelimesi, suç ile ceza arasındaki benzerliği ve eşitliği ifade eder. Hemen hemen bütün müfessirlere göre kısas, müsavat ile eş anlamlıdır. Kısas, eşit ve âdil bir karşılık demektir. Çünkü kısasta cezayı suça eşitlemek söz konusudur.

Yaşayan iki insan, hayat açısından eşit konumdadırlar; ama bunlardan biri diğerini öldürecek olsa eşitlik bozulmuş olur, tekrar eşitliğin sağlanabilmesi için, öleni diriltmek mümkün olmadığına göre bu eşitlik, yaşayanın da öldürülmesi ile ancak sağlanmış olur. Keza iki insandan biri diğerinin herhangi bir uzvunu kesecek olsa, bu ikisi arasında eşitliğin sağlanabilmesi, ancak kendisinin de aynı

uzvunun kesilmesi ile mümkün olur. İşte suçlu için öngörülen bu ceza türüne İslâm hukukunda **kısas** denmektedir.

Cinayetler için kısas gibi ağır bir cezanın getirilmesinde, hem insana verilen değerin büyüklüğünü ve hem de insan öldürmenin ne kadar büyük bir cürüm olduğunu görmek gerekir. Hangi dinden olursa olsun insan Allah katında o kadar değerli bir varlıktır ki, bütün ihtişamıyla kâinat insan için yaratılmıştır. Dinler, kitaplar, peygamberler insanın mutluluğunu sağlamak için gönderilmiştir. 7719 numaralı hadîste ifâde edildiği üzere insan öldürmek de, kâinatın zevâline denk bir cinayettir. Âyet-i kerîmede de bunun, ebedî cehennemlik olmayı gerektiren bir suç olduğu belirtilmektedir.[4] İşte kısasın meşrûiyetinde, hem insana verilen değeri ve hem de insan öldürme günahının büyüklüğünü aramak lazımdır.

Kısas hükmü, müteaddit âyetlerde sarih olarak ifade edilmektedir. Bakara sûresinde; ***"kısas size farz kılındı"*** buyurulmaktadır.[5] Şûrâ sûresinde de; ***"bir kötülüğün cezası, aynı cinsten bir kötülüktür"***[6] buyrulmaktadır. Bir başka âyette de kısasın gerekçesi; ***"kısasta sizin için hayat vardır"***[7] cümlesiyle dile getirilmektedir. Kısasın, adam öldürmek suçuna karşı son derece caydırıcı bir fonksiyonu olduğu herhalde inkâr edilemez. Kısas, netice itibariyle birini öldüren insanın kendisinin de öldürülmesi demektir. İnsan ise, sonunda kendi canını da kaybedeceği kesin olan bir fiili kolay kolay işlemez. Bu itibarla insan cinayet işlemeye, daha genel bir ifade ile kısası gerektiren suçlara cür'et edemez. Bunu yapmayınca, tabiî olarak kendi hayatını da korumuş olur. Böylece kısas hükmü, onun da hayatını kaybetmemiş olur.

Bu vesile ile kan davaları yüzünden bütün tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de pek çok insanın öldürüldüğünü de kaydetmek gerekir. Kısas hükmü, nesiller boyu sürüp giden kan davalarına karşı da caydırıcı özelliği olan bir uygulama olarak görülmelidir.

---

[4] Nisâ, 93.

[5] Bakara, 178.

[6] Şûrâ, 40.

[7] Bakara, 179.

Kısasın düşmanlık duygularını önemli ölçüde bertaraf ettiği de gözden ırak tutulmamalıdır. Kendi babasını veya kardeşini öldüren bir insana kimse eline sağlık demez. Babasının katiline karşı herkesin gönlüne mutlaka bir kin ve düşmanlık duygusu yerleşir. Hele katili elini-kolunu sallayarak geziyor görmek, insanı ziyadesiyle etkiler. Buna mukabil kısas yoluyla katil de ortadan kaldırılacak olsa, artık onun düşmanlık duyacağı kimse kalmaz. Düşmanlık duyguları sükûnet bulur, intikam hissi diner. Böylece Allah'ın buyruğuna göre yapılan uygulamadan dolayı katilin âilesi ile maktûlün âilesi arasında da fazla bir düşmanlık sebebi kalmamış olur.

Kısas cezasının uygulanabilmesi için **Hanefî** fukahası tarafından öngörülen şartların önemlileri özetle şunlardır:

1- Katil, âkil ve bâliğ olmalıdır. Deli ve sabiye kısas uygulanmaz.

2- Katil, öldürme fiilini bilerek, kasten ve bilfiil irtikâp etmiş olmalıdır. Hatâen, şiddetli zorlama neticesinde öldürecek olsa veya maktûlü bilfiil öldürmeyip ölümüne sebebiyet vermiş olsa kısas uygulanmaz.

3- Maktûlün vârisleri kısas talebinde bulunmalı ve mükellef olan vârislerin tamamı kısas esnasında hazır bulunmalıdırlar.

Bu konuda diğer mezhep fukahası daha başka şartlar da ileri sürmüşlerdir. Meselenin teferruatı için fıkıh kitaplarına bakılmalıdır.

DİYET

Öldürme ve yaralama olaylarında suçlunun mağdur tarafa ödemesi gereken tazminat mahiyetindeki nakdî cezaya diyet denir. Öldürme halinde, yapılan cinayete bedel olarak, yaralamada ise kesilen veya yaralanan uzva bedel olarak suçluya veya suçlu ile âkılesine yüklenen tazminattır. Bu konuda **Nisâ** sûresinde şöyle buyrulmaktadır:

"Bir mü'mini hatâen öldüren kişi, mü'min bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmak ve ayrıca maktûlün âilesine diyet ödemekle yükümlüdür. Şayet âilesi diyeti kendisine bağışlarsa müstesnâ!.. Maktûlün kendisi mü'min olmasına rağmen sizinle savaş halinde olan bir topluma mensup ise, sadece bir mü'mini âzâd etmek yeter.

Ama maktûl, eğer sizin anlaşmalı olduğunuz bir topluma mensup ise, hem onun âilesine diyet ödemek, hem de mü'min bir köleyi âzâd etmek gerekir. Bunu ödemeye gücü yetmeyen de, peşpeşe iki ay oruç tutar."[8]

Bu âyette, hatâen adam öldürmenin diyeti olarak üç ayrı durumdan söz edilmektedir. İlki, bir mü'mini hatâen öldürmek hâlidir; bunun cezası, maktûlün âilesine diyet ödemek ve ayrıca bir köleyi âzâd etmektir.

İkincisi, savaş halinde olduğumuz millete mensup bir mü'mini öldürmektir; bunun cezası da mü'min bir köleyi âzâd etmektir.

Üçüncüsü de, barış hâlinde bulunduğumuz millete mensup bir gayri müslimi öldürmektir; onun cezası da ilk şıkta belirtildiği üzere maktûlün âilesine diyet vermek ve ayrıca bir köle âzâd etmektir.

Görüldüğü üzere diyette esas olan, birini hatâen öldürmek hâlidir. Yahut öldürülen kişinin başka bir millete mensup olmasıdır. Hatâ ile de olsa böyle bir cinayetten dolayı diyet ödemeye mahkûm olmak, hem insanları daha ihtiyatlı olmaya zorlar, hem de zarar gören insanları bir ölçüde de olsa teskin eder. "*Hatâ ettim, pardon*" diyerek geçiştirmek, zarar gören insanları teskine yeterli olmasa gerektir. Kaldı ki hatâ ile dahi olsa başkasının canına kasteden birinin de, bu hatâsının cezasını çekmesi gerekir.

Burada üzerinde durulması gereken bir husus da, âyette bir de köle âzâd etmenin emredilmesidir. Kolayca anlaşılacağı üzere bunun işlenen cinayetle bir alâkası olmadığı gibi, mağdur tarafa da bir faydası yoktur. Ancak iyi düşünülünce bunun hem bir şükran borcu ve hem de hatâ ile de olsa işlenen suçun bedeli anlamına geldiği görülür. Bir insanı hatâ ile öldüren kişi, hatâ bile olsa neticede bir cinâyet işlemiştir, dolayısıyla kısasa müstahak bir hâle gelmiştir. İşte köle âzâdı, hem kısastan kurtulmasının şükrü ve hem de ölümüne sebep olduğu insana bedel olarak mü'min bir köleyi topluma kazandırması demektir. Bir anlamda topluma karşı manevî bir tazminat gibidir.[9]

---

8 Nisâ, 92.

9 Bkz., **Istılahatı Fıkhiyye Kamusu**, III, 40.

Diyetin nelerden verilmesi gerektiği konusunda fukaha arasında farklı görüşler vardır. **Ebû Hanîfe**'ye göre diyet, altın, gümüş ve deve olmak üzere üç şeyden verilir. **İmâmeyn**'e göre sığır, koyun ve elbiseden de verilebilir. Zaman ve mekâna göre mübadele vasıtaları ve mikyasları değişebilir.[10]

Hür bir erkeğin tam diyeti bin dinar veya 10,000 dirhem gümüş veya 100 deve veya 200 sığır veya 2,000 koyun veya 200 kat elbisedir. Kölelerin diyeti, kendi kıymetlerine göredir. Yaralama veya uzuvların kesilmesi halinde, kesilen uzvun önemine ve miktarına göre bu diyetin ya aynısı, ya da yarısıdır. Diyetlerin miktarı, maktûllerin veya yaralıların müslüman olup olmamalarıyla değişmez.

SUÇLUYU AFFETMEK

Kur'ân-ı Kerîm'de yapılan bir kötülüğe misliyle mukabele etmenin, mağdur tarafın tabiî hakkı olduğu belirtilirken, hemen devamında da suçluyu affetmenin mağdur taraf için daha hayırlı olacağı vurgulanmaktadır. Şûrâ sûresinde; ***"bir kötülüğün cezası, aynı cinsten bir kötülüktür. Ama kim affeder ve barış yaparsa, onun mükâfatı Allah katındadır"***[11] buyrulmaktadır.

İslâm hukukuna göre, bir insana kötülük yapan biri, kendisi de aynı tür bir cezaya müstahak olur. Gerekli hukukî deliller tamamlandıktan sonra bu cezayı affetmek veya değiştirmek kimsenin yetkisi dahilinde değildir. Bu hak sadece zarar gören insana aittir. Çünkü mağdur olan, zarar gören odur. Mağdur taraf kabul etmediği müddetçe başka hiç kimse bu cezada değişiklik yapamaz. Zira burada kul hakkına yönelik bir kusur söz konusudur.

٧٧٦٦ـــ (خ م د ت س ــ أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم – لما فُتِحَتْ مكة – قام فقال : « مَنْ قُتِل له قتيل ، **فهو بخَيْرِ النَّظَرَيْن : إما أن يُودى ، وإما أن يُقادَ** ، فقام رَجُل من أهل اليمن ، يقال له : أبو شاه ، فقال : يا رسولَ الله، اكتُبْ

---

[10] Bkz., **Istılahatı Fıkhiyye Kamusu**, III, 47.

[11] Şûrâ, 40.

لي، قال العباس : اكتبوا لي، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **اكتبوا لأبي شاه** ».
أخرجه أبو داود.

وفي رواية الترمذي : « لما فتح الله على رسوله مكة ، قام في الناس، فحمد الله، وأثنى عليه، ثم قال : **مَنْ قُتل له قتيل، فهو بخير النظرين : إما أن يعفوَ ، وإما أن يقتُلَ** ».

وفي رواية النسائي: أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « **مَن قُتل له قتيل ، فهو بخير النظرين : إما أن يقادَ ، وإما أن يُفدَى** ». وقد أخرجه البخاري، ومسلم ، وأبو داود بأطول من هذا ، وقد ذُكر في «غزوة الفتح» ، من «كتاب الغزوات » في حرف الغين.

7,766- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber, Mekke fethedildiğinde şunları söylemişti:

"Kimin bir adamı öldürülürse, şu iki şeyden birini tercih hakkında sahiptir: Ya diyet, ya da kısas!"

Bu söz üzerine Ebû Şâh adında Yemenli bir adam kalktı ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bunu benim için yaz! –Abbas'ın rivâyetine göre adam; 'benim için yazınız!' demiş-" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) da;

"- Ebû Şâh için yazın!" talimatını verdi.[12]

RİVÂYETLER

Bunu **Ebû Davud** tahric etti. **Tirmizî**'nin rivâyeti şöyledir:

"Allah, Rasûlüne Mekke'yi fethetmeyi nasip edince, Hz. Peygamber halkın içinde ayağa kalktı, Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra şöyle dedi:

"Kimin bir adamı öldürülürse, şu iki şeyden birini tercih eder: Ya suçluyu affeder, ya da öldürülmesini ister!"

Nesaî'nin rivâyetinde göre de Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Kimin bir adamı öldürülürse, şu iki şeyden birini tercih eder: Ya kısas yapar, ya da fidye alır!"

---

[12] **Buharî**, İlim, 40; Lukata, 7; Diyât, 8; **Müslim**, Hac, 82/447-48; **Ebû Davud**, Menâsik, 89/2017; Diyât, 4/4505; **Nesaî**, Kasâme, 28.

Bu hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Ebû Davud,** daha uzun bir metin halinde de tahric etmişlerdir. Bu rivâyet de Kitabu'l-Gazavât'ta geçmişti.[13]

٧٧٦٧ــ (خ س ــ **عبد الله بن عباس** رضي الله عنهما) قال : « كان في بني إسرائيل قصاص ، ولم يكن فيهم دية ، فقال الله تعالى لهذه الأمة : {**كُتبَ عليكم القصاص في القتلى ، الْحُرّ بالحرّ ، والعبدُ بالعبد ، والأُنثى بالأنثى فمن عُفي له من أخيه شيء فاتّباع بالمعروف وأداء إليه بإحسان**} [البقرة : ١٧٨] **فالعفو** : أن يقبل الدية في العمد «**واتّباع بالمعروف**» ، قال : يتَّبع هذا بالمعروف ، «**وأداء إليه بإحسان** » يؤدِّي هذا بإحسان : {**ذلكَ تخفيف من ربكم ورحمة**} مما كتب على من كان قبلكم، إنما هو القصاص وليس الدية». أخرجه البخاري والنسائي.

7,767- Abdullah b. Abbas şöyle dedi:

"İsrâîl oğulları arasında kısas hükmü vardı, ama diyet yoktu. Bu ümmet için ise Yüce Allah şu âyeti indirdi:

"Öldürme olaylarında size kısas farz kılındı: Hür için hür, köle için köle, kadın için de kadın... Ama eğer kardeşi tarafından suçunun bir kısmı bağışlanırsa, buna marûf şekilde uymak ve tazminatını da güzelce ödemek gerekir."[14]

Buradaki *"**bağışlamak**"*tan maksat, kasten öldürmelerde diyeti kabul etmektir. *"**Ma'rûfa tabi olmak**"* cümlesi de, buna ma'rûf şekilde uymak anlamındadır. *"**Tazminatı güzelce ödemek**"* de, ona diyeti güzelce vermek demektir. Âyetin devamındaki; *"**bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir**"* cümlesi, bu hüküm, sizden öncekilere farz kılınan hükme göre hafifletmedir anlamına gelir; çünkü onlarda sadece kısas vardı, diyet yoktu."[15]

[13] Bkz., hadîs no; 6153.

[14] Bakara, 178.

[15] **Buharî**, Diyât, 8; Tefsîr, 2/23; **Nesaî**, Kasâme, 26.

İZAH

Âyetteki ***"hür için hür, köle için köle, kadın için de kadın kısas edilir"*** ifadesi, hür bir erkek, sadece hür bir erkeği öldürürse kısas edilir, bir köle veya kadını öldürürse kısas edilmez anlamına gelmez. Böyle olsaydı, bir kölenin veya bir kadının da hür bir erkeği öldürdüğünde kısas edilmemesi gerekirdi. Halbuki böyle değildir. Dolayısıyla âyetteki ifade, ister hür, ister köle, ister kadın olsun, konumu ve statüsü ne olursa olsun herkes işlediği suçun gerektirdiği cezayı çeker demektir.

٧٧٦٨ــ (**عبد الله بن عمر** رضي الله عنهما) قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: « **مَنْ قَتَلَ رجلا مؤمنا عمدا ، فهو قَوَد به ، ومن حال دونه ، فعليه لعنةُ الله وغضبُه ، ولا يقبل الله منه صَرفا ، ولا عَدْلا** ». أخرجه...

7,768- Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini işittim, dedi:

"Kim bir mü'mini kasten öldürürse, kısas edilir. Kim kısası engellerse, Allah'ın laneti ve gazabı onun üzerinedir. Allah onun ne farz, ne de nâfile ibadetini kabul eder!"[16]

İZAH

Hadîs, kısasa müstahak olan birine bu cezanın uygulanmasını önlemenin çok büyük bir günah olduğuna delâlet etmektedir. Allah'ın lanet ve gazabını celbeden, yapılan farz veya nâfile ibadetlerin kabûlüne engel olan bir işin, kebâir günahlardan olduğunda şüphe yoktur. Burada ilahî adâletin uygulanmasına mani olmak söz konusudur. Kısasın uygulanmasına mani olmak da, ya hukukî delilleri gizlemek veya yok etmek yahut da sahip olduğu yetkiyi bu yönde kullanmaktır.

---

[16] Musannıf hadîsin kaynağını göstermemiştir. Bu hadîsi **Ebû Davud**, (Diyât, 17/4539-49; 27/4591) ve **Nesaî**, (Kasâme, 30) rivâyet ettiler.

٧٧٦٩ـ (د ـ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «لا أُعفي من قتل بعد أخذ الدية ». أخرجه أبو داود.

7,769- Cabir b. Abdullah'tan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Diyet aldıktan sonra (katili) **öldüren kişi, huzur ve mutluluk görmesin!"**[17]

الفرع الثاني
في الخطأ وعمد الخطأ

2- HATÂ İLE VE HATÂ KASTI İLE ADAM ÖLDÜRMEK

٧٧٧٠ـ (د س ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم - وفي رواية : قال طاوس : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « من قُتل في عمِّيًّا في رمي يكون بينهم بالحجارة - أو قال : بالسياط - أو ضُربَ بعصا فهو خطأ ، وعقلُه عقلُ الخطأ ، ومن قُتل عَمدا فهو قود ، ومن حال دونه ، فعليه لعنةُ الله وغضبُه ، لا يقبل منه صرف ولا عدل». أخرجه أبو داود، والنسائي.

7,770- Abdullah b. Abbas, Hz. Peygamber şöyle buyurdu, dedi. -Bir rivâyette Tavus, Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu, dedi-:

"Birbirlerine taş atmak suretiyle -veya kamçı ile vurmak suretiyle dedi- **yahut sopa ile birbirlerine saldırmak suretiyle öldürülen kişi, hatâen öldürme hükmüne tabidir, dolayısıyla diyeti de hatâen öldürme diyetidir. Kasten adam öldüren kişi içinse kısas gerekir. Kim kısası engellerse, Allah'ın laneti ve gazabı onun üzerinedir. Onun ne farz, ne de nâfile ibadeti kabul edilir!"**[18]

---

[17] **Ebû Davud**, Diyât, 5/4507.

[18] **Ebû Davud**, Diyât, 17/4539-40; Sünnet, 27/4591; **Nesaî**, Kasâme, 30.

İZAH

Burada birbirlerine taş ve sopalarla saldıran iki taraf arasında çıkan kavgada, kim tarafından öldürüldüğü bilinmeyen bir insanın durumu söz konusu edilmektedir. Hz. Peygamber bu olayı, hatâen öldürme kapsamına sokmaktadır. Bu durumda da kısastan söz edilmez, sadece diyet gerekir. Ancak bu diyeti kimin vermesi gerektiği konusunda ulema arasında ihtilaf edilmiştir.

Mâlik diyetin hasım olarak kavgaya katılanlar tarafından ödeneceğini; **Ebû Yusuf** ve **Evzâî** kavgaya katılan her iki tarafça müştereken ödenmesi gerektiğini; **Ebû Hanîfe** cesedin bulunduğu yerin âkılesi tarafından ödeneceğini; **Ahmed b. Hanbel** ise hasım tarafın âkıleleri tarafından verilmesi gerektiğini; **Şâfiî** de maktûlün velileri belli bir kişi veya gurup tarafından öldürüldüğünü iddia ederlerse kasâme hükmünün uygulanacağını, aksi halde diyete de gerek olmadığını söyler.

Katilin kısas edilebilmesi için adamı kasten öldürmesi gerekir. Hata ile, öldürme kastı olmadan vuku bulan hadiseler için ise kısas değil, diyet gerekir. Bunun dışında kısası düşüren başka pek çok sebep daha vardır.[19]

٧٧٧١ـــ (م د س ـــ وائل بن حُجر رضي الله عنه) قال : « إني لقاعد مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ، إذ جاء رجل يقود آخرَ بنسعَة ، فقال : يا رسول الله ، هذا قتلَ أخي ، فقال له رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **أقتلته** ؟ – فقال : إنه لو لم يعترف أقمتُ عليه البينة – قال : نعم قتلته ، قال : **كيفَ قتلته** ؟ قال : كنت أنا وهو نختبط من شجرة ، فسبَّني فأغضبني ، فضربته بالفأس على قَرْنه فقتلته ، فقال له رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **هل لك من شيء تؤدِّيه عن نفسك** ؟ قال : مالي من مال إلا كسائي وفأسي ، قال : **أترى قومَك يشرونك** ؟ قال : أنا أهون على قومي من ذلك ، فرمى إليه رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بنسعته ، وقال : **دونكَ صاحبك** ، فانطَلَقَ به الرجل ، فلما وَلّى قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **إن قَتلهُ فهو مثلُهُ** ، فرجع إليه ، فقال :بلغني أنك قلتَ : إن قتله فهو مثله ، وما

---

[19] Bkz., **Istılahatı Fıkhiyye Kamusu**, III, 99-107.

أخذتُه إلا بأمرك ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **أمَا تريدُ أن يَبُوءَ بإثمه وإثم صاحبك**؟ قال: بَلَى يا نبيَّ الله، فإن ذاك كذلك؟ قال: فرمَى بنِسْعَتِه، وخلَّى سبيله». أخرجه مسلم.

وفي رواية لأبي داود قال : « جاء رجل إلى النبي صلى الله عليه وسلم بحَبَشيّ ، فقال : إن هذا قتل ابن أخي ، قال : **كيف قتلته** ؟ قال : ضربتُ رأسه بالفأس و لم أُردْ قتله ، قال : **هل لك مال تؤدِّي ديتَهُ** ؟ قال : لا ، قال : **أرأيتَ إن أرسلتُك تسألُ الناس تجمع ديته** ؟ قال : لا ، قال : **فَمَوَاليك يُعطُونكَ ديته** ؟ قال : لا ، قال للرجل : **خذه** ، فخرج به ليقتلَه ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **أما إنه إن قتله كان مثلَه** ، فبلغ به الرجلُ حيث سمع قولَه ، فقال : هو ذا ، فمُر به ما شئتَ ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **أرْسِلْهُ** – وقال مرة : **دَعْهُ** – **يبوء بإثم صاحبه وإثمه ، فيكون من أصحاب النار** ، قال : فأرسله ».

وفي أخرى له قال : « كنتُ عند النبي صلى الله عليه وسلم ، إذ جيء برَجُل قاتل في عنقه النِّسْعَةُ، قال : فدعا وليَّ المقتول ، فقال : **أتعفو** ؟ قال : لا ، قال : **أفتأخذ الدية** ؟ قال : لا ، قال: **أفتقتل** ؟ قال : نعم ، قال : **اذهَبْ به** ، [فلما ولّى قال : **أتعفو**؟ قال : لا، قال : **أفتأخذ الدية** ؟ قال: لا، قال: **أفقتل** ؟ قال: نعم، قال: **اذهب**] ، فلما كان في الرابعة ، قال: **أمَا إنَّك إن عَفَوْتَ عنه يبوء بإثمه وإثم صاحبه** ؟ قال : فعفا عنه ، فأنا رأيتُهُ يَجُرُّ النِّسْعَةَ ».

وأخرجه النسائي مثل الأولى.

7,771- Vâil b. Hucr anlatıyor:

"Hz. Peygamber'le birlikte oturuyordum; bir adam kayışla bağlamış olduğu birini getirdi ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bu adam benim kardeşimi öldürdü!" dedi. Hz. Peygamber adama;

"- Onu sen mi öldürdün?" diye sordu. Onu getiren kişi;

"- Eğer suçunu itiraf etmezse, delil getiririm" deyince, adam da;

"- Evet, ben öldürdüm" dedi.

"- Nasıl öldürdün?" diye sorunca;

"- Onunla birlikte ağaçların yapraklarını silkeliyorduk. Bu sırada bana küfretti ve beni kızdırdı. Ben de baltayla başına vurdum ve öldürdüm" dedi. Allah'ın Rasûlü ona;

"- **Diyet olarak ödeyebileceğin bir şeyin var mı?"** diye sordu. Adam;

"- Şu elbisem ile baltamdan başka bir malım yok" dedi.

"- **Kabilen senin yerine fidyeni öder mi?"** diye sorunca, adam;

"- Kabilemin gözünde ben bundan daha değersizim" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) kayışı sahibine attı ve;

"- **Al adamını!"** dedi. O da adamı alıp götürdü. Onlar dönüp giderken Allah'ın Rasûlü;

"- **Eğer onu öldürecek olursa, o da onun gibidir"** dedi. Adam bunu duyunca geri döndü ve;

"- Bana senin; **'eğer onu öldürecek olursa, o da onun gibidir'** dediğin ulaştı. Halbuki ben, onu senin emrin üzerine aldım" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber;

"- **Sen, onun hem kendi günahı ve hem de** (öldürdüğü) **arkadaşının günahıyla birlikte dönmesini ister misin?"** diye sordu. Adam;

"- Evet ey Allah'ın Rasûlü, öyle olsun!" dedi ve adamı bağladığı kayışı elinden atıp kendisini serbest bıraktı."[20]

RİVÂYETLER

Bunu **Müslim** tahric etti. **Ebû Davud**'un rivâyeti şöyledir:

"Bir adam Hz. Peygamber'e Habeşli birini getirip;

"- Bu adam benim kardeşimi öldürdü!" dedi. Hz. Peygamber adama;

"- **Onu sen mi öldürdün?"** diye sordu. O da;

"- Balta ile başına vurdum, ama kastım onu öldürmek değildi" dedi. Hz. Peygamber;

"- **Diyetini ödeyecek malın var mı?"** diye sordu. Adam;

"- Yok!" dedi.

---

[20] **Müslim**, Kasâme, 10/32-33; **Ebû Davud**, Diyât, 3/4499, 4500, 4501; **Nesaî**, Kasâme, 5.

"- Seni göndersem de insanlardan rica ederek diyetini toplayabilir misin?" diye sorunca, adam;

"- Hayır!" dedi.

"- Efendilerin diyeti öderler mi?" diye sorunca da yine;

"- Hayır!" dedi.

Bunun üzerine Rasûlullah (as.) maktûlün velisine;

"- Al onu!" dedi. O da adamı öldürmek üzere aldı. O sırada Allah'ın Rasûlü;

"- Eğer onu öldürecek olursa, o da onun gibi olur" dedi.

Bunu duyunca adam, katili Rasûlullah'ın (as.) sözünü işiteceği bir yere götürdü ve;

"- İşte adam burada!.. Şimdi istediğin emri ver!" dedi. O zaman Hz. Peygamber;

"- Onu sal -veya bırak- **gitsin! Hem öldürdüğü adamın günahı, hem de kendi günahıyla birlikte gitsin!.. Böylece o cehennemliklerden olur"** dedi.

Bunun üzerine adam da onu serbest bıraktı."

Yine **Ebû Davud**'un başka bir rivâyeti de şöyledir:

"Hz. Peygamber'in huzurunda bulunduğum sırada, boynuna kayış takılmış olduğu halde katil bir adam getirildi. Hz. Peygamber maktûlün velisini çağırdı ve;

"- Bunu affeder misin?" diye sordu.

"- Hayır!" deyince;

"- Diyet kabul eder misin?" diye sordu. Yine;

"- Hayır!" dedi.

"- Onu (kısasen) **öldürmek mi istiyorsun?"** diye sorunca;

"- Evet" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber;

"- Al, götür onu!" dedi.

Adam gideceği sırada Hz. Peygamber tekrar;

"- Onu affeder misin?" diye sordu. Adam yine;

"- Hayır!" dedi.

"- Diyet kabul eder misin?" deyince de, yine;

"- Hayır!" dedi.

"- Onu (kısasen) **öldürmek mi istiyorsun?"** diye sorunca;

"- Evet" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber;

"- **Götür onu!**" dedi.

Hz. Peygamber dördüncü olarak;

"- **Eğer sen onu affedecek olursan, o hem kendi günahı ile ve hem de öldürdüğü kişinin günahı ile birlikte döner"** buyurdu.

Bunun üzerine adam, katili affetti. Ben onu, kayışı çekerken gördüm."

Nesaî de hadîsi ilk rivâyetteki gibi tahric etti.

İZAH

Yukarıdaki son rivâyette Hz. Peygamber'in hukukî delilleri toplamadan, şahitleri dinlemeden sadece iddia sahibinin beyanına bakarak kısasa hükmettiği şeklinde bir anlam ortaya çıkmaktadır. Çünkü Hz. Peygamber suç sübût bulmuş gibi sanığa hiçbir şey sormadan sadece iddia sahibine; **"affeder misin?.. diyete razı olur musun?.."** diye sormaktadır. Sanığa kendini savunma imkânı vermeden ve gerekli hukukî deliller oluşmadan bir insanın mahkûm edilmesi mümkün değildir. Özellikle kısas gibi ölümle sonuçlanacak bir hüküm bu kadar kolay verilemez. Dolayısıyla bu rivâyette bazı eksiklikler söz konusudur.

Daha önce kaydedilen ilk iki rivâyette bu eksiklik giderilmektedir. Sanık, maktûlün kafasına balta ile vurarak onu öldürdüğünü itiraf etmektedir. Ama baltayı öldürmek kastıyla vurmadığını da ilave etmektedir. İşte Hz. Peygamber sanığın itirafı üzerine katilin o olduğuna hükmetmiştir. Ama adamın kastı öldürmek olmadığına bakarak, davacıya katili affetmesini veya diyete razı olmasını teklif etmiştir. Daha önceki rivâyetlerde de geçtiği üzere öldürme olaylarında, maktûl tarafın üç seçeneği vardır; af, diyet veya kısas. Allah'ın Rasûlü de bu üçten birini seçebileceğini ona hatırlatmış, ama gönlü aftan yana olduğu için önce affetmesini, sonra diyete razı olmasını, en son da kısası söylemiştir. Hatta adam af ve diyeti kabul etmeyip kısası istedikten sonra da Hz. Peygamber af yolunu aramış ve; **"affedersen, o hem kendi günahı ile ve hem de öldürdüğü kişinin günahı ile birlikte döner"** diyerek davacının gönlünü aftan yana çekmeye çalışmıştır.

İlk iki rivâyette Hz. Peygamber'in önce sanığa diyet ödeme imkânının olup olmadığını sorması, kasten öldürmediğine kanâat getirdiği içindir. Şayet kasten öldürdüğü sübût bulmuş olsaydı, ona böyle bir soru sorulmaz, maktûl tarafa af, diyet veya kısastan hangisini istedikleri sorulurdu.

"Katilin hem kendi günahını ve hem de öldürdüğü kişinin günahını yüklenmesi" ifadesi de tartışmaya yol açmıştır. Bu ifadeyi **Sindî,** katil affedilirse hem kendi günahlarını ve hem de öldürme günahını yüklenir; ama kısas edilecek olursa öldürme günahından kurtulmuş olur, çünkü kısas bu günaha kefârettir, şeklinde açıklar. Bu konuda başka yorumlar da yapılmıştır.

İlk iki rivayette geçen; **"eğer onu öldürecek olursa, o da onun gibi olur"** cümlesi de, izahı zor bir ifadedir. Bir taraftan kısasa hükmedilir ve katil kendisine teslim edilirken, diğer taraftan "onu öldürecek olursa, kendisi de onun gibi günahkâr olur" anlamında bir söz, açık bir çelişkidir. Bu ifade, adamı kısastan vazgeçirip affetmeye teşvik anlamına hamledilirse de, yine de makûl gözükmemektedir.

Hadîse bakıldığında, katilin onu hatâen öldürdüğü anlaşılmaktadır. Hatâen öldürmenin cezası ise kısas değildir. Buna rağmen insan onu öldürecek olsa, öldürülme cezasını hak etmeyen birini öldürmüş olur. Dolayısıyla kendisi de katilin işlemiş olduğu suçu işlemiş olur. Bu itibarla Hz. Peygamber'in **"adamı al git!"** cümlesini, onu bağışlaması amacıyla söylemiş olması, oldukça kuvvetli bir ihtimaldir. Ama bu sözden adamın onu öldürmesinin câiz olduğu anlamını çıkarabileceğini Hz. Peygamber'in düşünmemesi de makûl gözükmemektedir.

Nevevî bu cümleyi şöyle yorumlar: Maktûlün velisi katili affederse, büyüklük göstermiş, ondan daha büyük bir fazilete ermiş olur. Böylece dünyada güzel bir nâm, âhirette de büyük bir sevap kazanmış olur; ama onu öldürecek olursa hakkını almış olacağı için herhangi bir üstünlüğü kalmaz ve onunla aynı duruma gelir, âhirette de bir sevap alamaz.

٧٧٧٢ـــ (د ت س ـــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : « قُتِلَ رجل على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فَرُفِعَ ذلك إلى النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، فدَفَعَهُ إلى وَليِّ المقتول ، فقال القاتل: يا رسول الله، ما أردتُ قَتْلَهُ ، قال: فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم للولي : **أما إنه إن كان صادقا ثم قتلتَهُ دخلتَ النار**، قال : فخلَّى سبيله ، قال : وكان مكتوفا بنسْعة ، فخرج يَجُرُّ نسْعَتَهُ ، فسُمِّيَ ذا النسعة ». أخرجه الترمذي، وأبو داود ، والنسائي.

7,772- Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir:

"Hz. Peygamber döneminde bir adam öldürülmüş ve dava Hz. Peygamber'e arz edilmişti. Rasûlullah (as.) katili maktûlün velisine teslim etti. O sırada katil dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; ben onu öldürmek istememiştim."

Bunun üzerine Hz. Peygamber, maktûlün velisine;

"- Eğer bu adam doğru söylüyor ve buna rağmen sen onu öldürecek olursan, cehenneme girersin" dedi. Adam da katili serbest bıraktı. Katilin elleri bir kayışla bağlanmıştı ve serbest kalınca kayışını sürükleyerek çıktı. Bundan dolayı ona *'zû nis'a'*, yani kayışlı dendi."[21]

الفرع الثاني

في الولد والوالد

3- BABA İLE OĞLU ARASINDA KISAS

٧٧٧٣ـــ (ت ـــ **سراقة بن مالك** رضي الله عنه) قال : « حَضَرْتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يُقِيدُ الأبَ من ابنه ، ولا يُقِيدُ الابنَ من أبيه ». أخرجه الترمذي.

7,773- Sürâka b. Mâlik şöyle dedi:

---

[21] **Ebû Davud**, Diyât, 3/4498; **Tirmizî**, Diyât, 13/1407; **Nesaî**, Kasâme, 5.

"Hz. Peygamber'in, oğlunu (öldürdüğü için) babasına kısas yaptığına, ama babasını (öldürdüğü için) oğluna kısas uygulamadığına şahit oldum."[22]

İZAH

Bu rivâyet hem sened açısından zayıf olduğu ve hem de diğer rivâyetlere aykırı olduğu görülmüş, dolayısıyla delil olmaya uygun bulunmamıştır. Nitekim bundan sonra gelecek olan **Tirmizî** hadîsine göre Hz. Peygamber; **"çocuk yüzünden babaya kısas uygulanmaz"** buyurmuştur. Ulemanın ekseriyeti de yukarıdaki hadîsin aksini doğru bulmuşlardır.

Bu bölümde **Tirmizî** tarafından üç hadîs rivâyet edilmektedir. Biri yukarıda geçti, diğerleri de hemen peşinden gelmektedir. Bu rivâyetlerden ilkine göre çocuğunu öldüren babanın kısas edilmesi, diğer ikisine göre de edilmemesi gerekir. Ancak bu rivâyetlerin üçü de zayıftır. **Tirmizî** de bunların zayıf olduğunu söylemektedir. Her üçünün de senedi zayıftır, ayrıca hem senedde, hem de metinde ıztırab ve ihtilaf bulunmaktadır. Dolayısıyla delil olarak kullanılmaya uygun değildir.[23]

Hanefî ve **Şâfiî** fukahasına göre bir öldürme olayında kısas uygulanabilmesi için maktûl, katilin nesli, yani oğlu ve torunu olmamalıdır. Buna göre bir insan kendi oğlunu veya torununu öldürecek olsa kısas uygulanmaz, ta'zîr ve diyetle tecziye edilir, ayrıca mirastan da mahrum edilir. Buna mukabil kendi anne, baba veya dedesini, kısaca atalarından birini kasten öldüren kişiye kısas uygulanır.

Oğlunu öldüren babaya kısas uygulanmamasının gerekçesi olarak, insanın kendi çocuğuna karşı duyduğu şefkat ve muhabbetin fıtrî ve cibillî bir duygu olduğu, dolayısıyla insanın kendi çocuğunu öldürmeye yeltenmesinin çok nâdir rastlanacak bir olay olduğu gösterilmiştir. Binâenaleyh onu bu cinayetten caydırmak için kısas cezasının varlığına ihtiyaç yoktur. Aynı zamanda anne-baba,

---

22 **Tirmizî**, Diyât, 9/1399.

23 Bkz., **Tuhfe**, IV, 655-56.

çocukların varlık sebebidirler, bu itibarla çocuklar üzerinde bir nevi mâlikiyet hakları vardır. Buna mukabil insanın kendi atalarına karşı olan şefkat ve muhabbeti bu derece kuvvetli olmadığı gibi, onlar için varlık sebebi de değildirler, aksine kendi varlıklarını anne-babaya borçludurlar.[24]

Tirmizî şârihi **İbnu'l-Arabî, Bağdad**'da, **Fahrulislâm eş-Şâşî** ile kadı **Ebû Sa'leb el-Vâsıtî** arasındaki bir tartışmaya şahit olduğunu kaydeder. Buna göre kadı **Ebû Sa'leb**, çocuğunu öldüren babaya kısas uygulanamayacağını, çünkü babanın çocuğunun varlık sebebi olduğunu, binâenaleyh çocuğun kendi varlık sebebi olan birine yokluk sebebi olamayacağını söylemiş. **Fahrulislâm eş-Şâşî** de ona cevap olarak, buna bakılacak olursa kendi kızıyla zina eden bir babanın da recmedilmemesi gerektiğini, çünkü kızının da varlık sebebi olduğunu, ama buna rağmen babaya recim cezası uygulandığını, dolayısıyla bu örneğin, çocuğunu öldüren babaya kısas yapılmayacağı iddiasını iptal ettiğini söyler.[25]

Hâsılı bu konudaki farklı rivâyetlerin yanında fukaha arasında da farklı kanâatler bulunmaktadır. Kanâatimizce kasten bir insanı öldürene verilecek ceza ne ise, baba ile oğul arasındaki öldürme olaylarında da aynı ceza gerekir. Ana ilke herkes için geçerli sayılmalıdır. Baba ile oğul arasında birbirlerini öldürmeye mani pek çok tabiî sebep varken buna rağmen öldürecek olsalar, aynı cezanın belki daha ağırı verilmelidir; ama hak ve cezalarda eşitlik ilkesinin bu konuda da gözetilmesi gerekir.

٧٧٧٤ــ (ت ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : « **لا تُقامُ الحدود في المساجد، ولا يُقتَلُ الوالدُ بالولد** ». أخرجه الترمذي.

وفي رواية رزين : « **ولا يقتل بالولد الوالد** ».

---

[24] Bkz., **Istılahatı Fıkhiyye Kamusu**, III, 64-65, 73-74, 76, .

[25] Bkz., **Ârıza**, III, 375.

7,774- Abdullah b. Abbas, Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini işittim, dedi:

"Had cezaları, câmilerde infaz edilmez. Çocuk yüzünden baba öldürülmez."[26]

RİVÂYETLER:

Bunu **Tirmizî** tahric etti. **Rezîn**'in rivâyeti de; **"çocuk yüzünden baba öldürülmez"** şeklindedir.

٧٧٧٥ـــ (ت ــ **عمر** رضي الله عنه) قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : «**لا يُقاد الوالد بالولد**». أخرجه الترمذي.

7,775- Hz. Ömer, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim, dedi:

"Çocuğu yüzünden babaya kısas yapılmaz."[27]

٧٧٧٦ـــ (د س ــ **أبو رمثة** رضي الله عنه) قال : « انطلقت مع أبي نحو النَّبي صلى الله عليه وسلم ، ثم إنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال لأبي : **ابنك هذا** ؟ قال : ابني ورب الكعبة ، قال : **حقا** ؟ قال : أشهد به ، قال : فتبسَّم رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ضاحكا من حلف أبي ، ومن ثَبْت شَبَهي في أبي ، ثم قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **أما إنه لا يجني عليك ، ولا تجني عليه** ، وقرأ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **{ولا تَزِرُ وازِرَةٌ وِزْرَ أخرى}** ». أخرجه أبو داود.

وفي رواية النسائي قال : « أتيتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم مع أبي ، فقال : **من هذا معك**؟ فقال : ابني ، أشهد به ، قال : **أما إنَّكَ لا تجني عليه ، ولا يجني عليك** ».

7,776- Ebû Rimse anlatıyor:

"Babamla birlikte Hz. Peygamber'e doğru gitmiştim. Rasûlullah (as.), babama;

---

[26] **Tirmizî**, Diyât, 9/1401.

[27] **Tirmizî**, Diyât, 9/1400.

"- Bu, senin oğlun mudur?" diye sordu.

"- Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki, oğlumdur" dedi. Hz. Peygamber tekrar;

"- Gerçekten mi?" diye sorunca;

"- Allah'a şehadet ederim ki, evet" dedi.

Bunun üzerine Hz. Peygamber, babamın ısrarla yemin etmesinden ve ayrıca benim de babama çok benzediğimden dolayı güldü, sonra;

"- Bil ki, o senin işlediğin cinayetten, sen de onun işlediği cinayetten sorumlu olmazsın!" buyurdu ve; ***"kimse başkasının günahını yüklenmez"*** âyetini okudu.[28]

RİVÂYETLER

Bunu **Ebû Davud** tahric etti. **Nesaî**'nin rivâyeti şöyledir:

"Babamla birlikte Rasûlullah'ın (as.) yanına gitmiştim. Hz. Peygamber babama;

"- Bu yanındaki kimdir?" diye sordu. Babam;

"- Allah'a şehadet ederim ki, oğlumdur" dedi. Hz. Peygamber;

"- Bil ki, sen onun işlediği cinayetten, o da senin işlediğin cinayetten sorumlu değildir" buyurdu.

İZAH

Cahiliye döneminde bir insan cinayet işlese, onun babası ve kardeşleri de bu cinayetten sorumlu tutulurlardı. Yukarıdaki hadîste **Ebû Rimse**'nin babası, muhtemelen bu anlayışla onun kendi oğlu olduğunu ısrarla ve yeminle vurgulamakta idi. Hz. Peygamber de onun bu tavrına gülümsemiş ve baba-oğul dahi olsalar, kimse başkasın işlediği günaha ortak olmaz demiştir.

---

[28] **Ebû Davud**, Diyât, 2/4495; **Nesaî**, Kasâme, 40.

الفرع الرابع

في الجماعة بالواحد والحُرّ بالعبد

4- BİR KİŞİ İÇİN BİR GURUBA, KÖLE İÇİN DE HÜRE KISAS UYGULAMAK

٧٧٧٧ـ (خ ط ـ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) : « أن غُلاما قُتل غيلةً، فقال عمر : لو اشترك فيه أهل صنعاء لقتلتهم ». قال البخاري : وقال مغيرة بن حكيم عن أبيه : «إن أربعة قتلوا صَبِيًّا ، فقال عمر مثله... ». أخرجه البخاري. وفي رواية الموطأ عن ابن المسيب : أنَّ عمر بن الخطاب : « قتل نَفَرا خمسة ، أو سبعة برجل واحد، قتلوه قتلَ غيلة ، وقال عمر: لَوْ تَمالأ عليه أهل صنعاء لقتلتهم جميعا».

7,777- Abdullah b. Ömer şöyle dedi:

"Bir köle hile ile öldürülmüştü. Hz. Ömer;

"- Eğer bütün San'a halkı o köleyi öldürmeye katılacak olsaydı bile, onların hepsini kısas olarak öldürürdüm" dedi.[29]

RİVÂYETLER

Buharî dedi ki:

"Muğîre b. Hakîm[30] babasından[31] naklen şöyle dedi:

"Dört kişi bir sabiyi öldürmüşlerdi. Hz. Ömer aynı sözü söyledi."

Bunu **Buharî** tahric etti.

---

[29] **Buharî**, Diyât, 21; **Muvatta**, Ukûl, 19/13.

[30] **Muğîre b. Hakîm el-Ebnâvî es-San'ânî el-Yemânî**: Yemenli tâbiîlerdendir. Babasından, İbn Ömer ve Ebû Hureyre'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Mücâhid ve Nâfi rivâyet etti. sikadır; rivâyetleri **Buharî, Müslim, Tirmizî** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

[31] **Hakîm el-Ebnâvî es-San'ânî el-Yemânî**: Yemenli tâbiîlerdendir. Aslen İran kökenlidir. Hz. Ömer'den rivâyeti vardır. Kendisinden oğlu Muğîre rivâyet etti. Her ne kadar bu zatı İbn Hibbân sika tâbiîler arasında zikretmişse de, İbn Hacer onun nesebini ve güvenilirlik açısından durumunu bilmediğini söylemektedir. İbâdetine olan düşkünlüğü ile bilinirdi. Bilinen bir rivâyeti Buharî'de muallak olarak zikredilmektedir.

Muvatta'nın İbnu'l-Müseyyeb'den rivâyetine göre; "Hz. Ömer, bir kişiyi tuzak kurarak öldürdükleri için beş veya yedi kişiyi kısas olarak öldürdü. Hz. Ömer;

"- Eğer onu öldürmeye bütün San'a halkı katılacak olsaydı bile, onların hepsini öldürürdüm" dedi.

İZAH

Burada tek bir kişiyi kalabalık bir gurubun öldürmesi halinde, o gurupta bulunan herkesin mi, yoksa içlerinden birinin mi kısas edileceğine dair **Hz. Ömer**'in bir uygulamasından söz edilmektedir. Ulemanın çoğunluğu **Hz. Ömer**'in uygulamasını benimserken, aralarında farklı görüşe sahip olanlar da vardır. **İbn Sîrîn**'e göre guruptakilerden sadece birine kısas uygulanır, diğerleri diyet öderler. **Şa'bî**'ye göre, ölenin velisi onlardan dilediği birine kısas yapar, diğerlerini affeder. Bazılarına göre de bu durumda kısas sâkıt olur, sadece diyet gerekir.

Yukarıdaki rivâyetlerde anlatılan hâdisenin, **San'a**'da meydana gelen üç ayrı olay olduğu anlaşılmaktadır. Ancak **Buharî**'nin kaydettiği ilk rivâyet ile **Muvatta**'nın rivâyetinin aynı olayın hikâyesi olması kuvvetle muhtemeldir. **İbn Hacer** ise, rivâyetler arasındaki farklı bilgileri dikkate alarak, ikisinin ayrı olay olma ihtimâlini daha kuvvetli görür.[32]

Buharî'nin ta'lîkan kaydettiği ikinci rivâyeti **İbn Vehb, Tahâvî** ve **Beyhakî** mevsûl olarak ve daha detaylı bir şekilde rivâyet etmektedirler. Buna göre; **San'a**'da bir adam gurbete gider, geride de karısı ile önceki karısından olma **Asîl** adındaki küçük çocuğunu bırakır. Kadın kocasının yokluğundan faydalanarak başka bir erkekle ilişkiye girer. Çocuğun, bu ilişkinin farkına varması üzerine kadın, dostuna;

"- **Bu çocuğu öldür, yoksa bizi âleme rezil edecek!**" der. Adam önce kabul etmez. Bu sefer kadın adamdan yüz çevirmeye başlar. Bunun üzerine adam çocuğu öldürmeyi kabul eder. Çocuğu öldürmeye adam ve kadının dışında başka bir adamla hizmetçi de

---

[32] Bkz., **İbn Hacer**, XIV, 218.

yardımcı olur. Öldürdükten sonra çocuğu paramparça edip bir çuvala doldururlar ve köyün yakınında bulunan kör bir kuyuya atarlar. Olay tahkik edilince hepsi de suçlarını itiraf ederler. Bu olayı tahkikle görevlendirilen ve **Yemen** valisi olan **Ya'lâ b. Ümeyye**, durumu **Hz. Ömer**'e yazar, **Hz. Ömer** de olaya karışan herkesi kısasen öldürmesini emreder.[33]

٧٧٧٨ــ (د ت س ــ سمرة بن جندب رضي الله عنه) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: « **مَنْ قَتَل عبدَه قتلناه ، ومَنْ جَدَعَ عبده جدعناه** ». أخرجه الترمذي، وأبو داود، والنسائي.

وزاد النسائي في رواية أخرى : « **ومن خصَى عبده خصيناه** ».

وفي رواية لأبي داود : ثم إن الحسن نَسِيَ هذا الحديث فكان يقول : « **لا يُقْتَل حُرٌّ بعبد** ».

7,778- Semüre b. Cündüb'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Kim bir köleyi öldürürse, biz de onu öldürürüz. Kim bir köleyi sakatlarsa, biz de onu sakatlarız."[34]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî, Ebû Davud** ve **Nesaî** tahric etti.

Başka bir rivâyetinde **Nesaî**, şu ilaveyi yaptı:

"Kim kölesini hadım ederse, biz de onu hadım ederiz."

Ebû Davud'un diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Sonra Hasan bu hadîsi unuttu da, *'köle yüzünden hür öldürülmez'* diyordu."

---

[33] Bkz., **İbn Hacer**, XIV, 217-18.

[34] **Ebû Davud**, Diyât, 7/4515-18; **Tirmizî**, Diyât, 18/1414; **Nesaî**, Kasâme, 9.

İZAH

Bu rivâyet, bir köleyi öldüren hür birinin de kısas edileceğine delâlet etmektedir. Bu rivâyete rağmen, kölenin farklı statüde olması ve efendisinin mülkü mesabesinde bulunması sebebiyle fukaha arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Buna benzer tartışmalı bir konu da, bundan sonraki bâbda gelecek olan, gayri müslimi öldüren bir müslümana da kısas cezası verilip verilmeyeceği meselesidir.

Bu konuda iki hâkim görüş vardır: Bir görüşe göre hür bir insan bir köleyi veya bir müslüman gayri müslim birini öldürecek olsa, ceza olarak kısas değil, diyet gerekir. Diğer görüşe göre de kısas gerekir. **Hanefî** fukahası ikinci görüşü, diğer üç mezhep fukahası da ilk görüşü benimser.

Adâletin uygulanmasında, hak ve cezaların tayininde "**eşitlik**" ilkesi, temel esastır. **Hanefîler** dışında kalan üç mezhepte hâkim olan kanâate göre ise, bu iki durumda herkese aynı hüküm uygulanmaz; yani köleyi öldüren hür veya gayri müslimi öldüren müslüman kısas edilmez; çünkü bunlar birbirlerine eşit değildirler. **Zâhirîler**'e göre de müslim ile gayri müslim bu konuda eşit değildirler. Delilleri de; ***"mü'min, fâsık gibi olur mu? Onlar eşit değildirler"***[35] âyeti kerîmesi ile, 7779-81 numara ile gelecek olan **"kâfir yüzünden mü'min öldürülmez"** hadîsi ve yukarıda geçen **Hasan el-Basrî**'nin; **"köle için hür öldürülmez"** rivâyetidir. Bu görüşü benimseyenlere göre kısas, eşitlik esasına dayanır, halbuki hür ile köle, müslim ile gayri müslim eşit değildirler. Bu konuda aralarında en azından bir şüphe vardır. Kısas ise şüphe ile sakıt olur.

Hanefîler'e göre ise, kısas hükmü herkese şâmildir ve eşit olarak uygulanır. Âyet-i kerîmede de; ***"haramlarda kısas vardır"***[36] buyrulmaktadır. Bu ifâdeye köle de, gayri müslim de girer. ***"Mü'min ile fâsık eşit değildir"*** âyetindeki eşitsizlik ifadesi ise, uhrevî hayatla ilgilidir, dünyada ise herkese aynı hüküm uygulanır. **"Kâfir yüzünden mü'min öldürülmez"** rivâyeti her şeyden önce zayıftır. Kaldı ki sahih olsa bile buradaki "**kâfir**"den maksat, harbî olan

---

[35] Secde, 18.

[36] Bakara, 194.

kâfirdir. Köleye karşılık hür insanın öldürülemeyeceğini ifade eden hadîs de zayıftır veya mensûhtur. Aksini ifade eden hadîsler daha sağlamdır. **Hanefîler**'e göre hayat bakımından müslim ile zimmî, hür ile köle eşittirler. Kısas da bu eşitlik ilkesine dayanır.

Kanâatimizce hukukun uygulanmasında cinsiyet, statü ve ırk faktörünün temel kıstas olarak kabul edilmesi âdil değildir. İnsan olmak itibariyle herkesin eşit derecede yaşama hakkı vardır. Suç işleyen her insana da eşit ceza verilmesi, adâletin gereğidir. Yüce Allah da insanları cinsiyetine, statüsüne veya ırkına göre değil, sadece yaptıklarına göre değerlendirecektir.

الفرع الخامس

في المسلم بالكافر

5- KÂFİRE KARŞI MÜSLÜMANA KISAS YAPMAK

٧٧٧٩ـ (خ ت س ـ **أبو جحيفة** رضي الله عنه) قال: قلتُ لعلي: «يا أمير المؤمنين ، هل عندكم سوداءُ في بيضاء ليس في كتاب الله؟ قال: لا، والذي فَلَقَ الحبَّة وبَرَأَ النَّسَمَةَ، ما علمتُهُ، إلا فهما يُعطيه الله رَجُلا في القرآن، وما في هذه الصحيفة، قال: قلت: وما في هذه الصحيفة ؟ قال: فيها العقل وفَكاك الأسير، وأن لا يقتل مؤمن بكافر ». أخرجه البخاري، والترمذي، والنسائي هكذا مختصرا.

وقد أخرج مسلم ، وأبو داود هذا المعنى عن عليّ من غير رواية أبي جحيفة وقد ذكرنا ذلك في «كتاب العلم» من «حرف العين » ، وفي «فضل المدينة»، من «كتاب الفضائل».

7,779- Ebû Cuhayfe anlatıyor:

Hz. Ali'ye;

"- Ey mü'minlerin emîri; acaba sizin yanınızda Allah'ın kitabında bulunmayan yazılı bir hüküm var mı?" diye sordum. Hz. Ali cevaben;

"- Hayır! Tohumu çatlatan ve mahlûkatı yaratan Allah'a yemin ederim ki, ben Kur'ân'da olanı anlamak üzere Allah'ın insana verdiği

anlayıştan ve bir de şu 'Sahîfe'de olandan başka bir şeyin varlığını bilmiyorum" dedi. Ben tekrar;

"- O Sahîfe'de neler var?" diye sorunca;

"- Adam öldürmeye verilecek diyete, esirlerin serbest bırakılmasına ve kâfire karşılık müslümanın öldürülemeyeceğine dair hadîsler var" dedi.[37]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî, Tirmizî** ve **Nesaî** bu şekilde muhtasar olarak tahric ettiler. **Müslim** ve **Ebû Davud** ise bunu Ebû Cuhayfe'den değil, doğrudan Hz. Ali'den rivâyet ettiler. Bu rivâyeti de Kitabu'l-İlm ve Kitabu'l-Fedâil'de zikretmiştik.[38]

İZAH

Yukarıda da işaret edildiği üzere bu rivâyet daha uzun bir metin halinde önceki bölümlerde geçmişti. Orada hadîsin geneli ile ilgili bilgi de verilmişti. Burada ise hadîsin sadece konumuzu alâkadar eden **"kâfire karşılık müslümanın öldürülemeyeceği"** kısmına dikkat çekmek için zikredilmiştir.

Az önce de kaydettiğimiz üzere bu konu fukaha arasında tartışmalıdır. Bilindiği üzere İslâm hukukuna göre kâfirin statüsü, zimmî ve harbî olmak üzere iki kısımda mütalaa edilir. İslâm Devletinde yaşayan gayri müslime zimmî, böyle olmayana da harbî denir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bir gayri müslimi öldüren müslümana verilecek olan ceza konusunda iki görüş vardır:

1- Öldürülen gayri müslim zimmîlerden ise, **Hanefîler**'e göre, müslümana kısas uygulanır. **Hanefîler** dışındaki üç mezhebe göre ise, müslümana kısas uygulanmaz, sadece diyet ödenir.

2- Öldürülen kişi eğer harbîlerden ise, dört mezhebin müşterek kanâatine göre müslümana kısas uygulanmaz, sadece diyet ödenir.

Temel haklar konusunda bütün insanların eşit olduğu ve hukukun da herkese eşit şekilde uygulanması gerektiği ana ilkedir. İslâm da bu ana ilkeye en çok dikkat eden bir dindir. Bu itibarla

---

[37] **Buharî**, Diyât, 31; İlim, 40; Cihâd, 171; **Tirmizî**, Diyât, 16/1412; **Nesaî**, Kasâme, 12.

[38] Bkz., hadîs no; 5863, 6914.

Hanefîler'in zimmîler konusundaki kanâatlerinin daha isabetli olduğunu zannediyoruz.

Buna mukabil harbîler konusunda kısas değil diyet gerekir şeklinde dört mezhebin müşterek olan görüşü, kanâatimizce tartışılabilecek bir husustur. Bunun gerekçesi de, yine temel haklar konusunda herkesin eşit olduğu ve hukukun da eşit uygulanması gerektiği konusundaki temel ilkedir. Kaldı ki İslâm hukukçuları, zimmînin malını çalan müslümana hırsızlık cezasının uygulanmasını kabul ederler. Şüphesiz ki can, maldan daha kıymetlidir; binâenaleyh zimmînin malına yapılan tecavüzden dolayı hırsız için belirlenen cezanın uygulanması benimsenirken, canına yapılan tecavüzden dolayı katil için belirlenen cezanın düşürülmesi bir çelişkidir. Bundan sonra gelecek olan iki hadîste yer alan **"bir zimmî, bir kâfire karşılık öldürülmez"** cümlesi, bu hükmün dinî ve hukukî olmaktan ziyade siyasî bir hüküm olması ihtimali oldukça kuvvetlidir.

٧٧٨٠ـ (ت س ـ **قيس بن عباد** رضي الله عنه) قال : « انطلقت أنا والأشتَرُ إلى علي بن أبي طالب ، فقلنا له: هل عَهِدَ إليك رسولُ الله صلى الله عليه وسلم شيئاً لم يعهده إلى الناس عامة ؟ قال: لا ، إلا ما في هذا ، فأخرج كتابا من قُراب سيفه ، فإذا فيه : **المؤمنون تتكافأُ دماؤهم ، وهم يَد على من سواهم ، ويسعى بذمَّتهم أدناهم ، ألا لا يُقتَل مؤمن بكافر ، ولا ذو عهد في عهده ، من أحدث حَدَثا ، فعلى نفسه ، ومن أَحدث حَدَثا أو آوى محدثا ، فعليه لعنة الله والملائكة والناس أجمعين**». أخرجه أبو داود، والنسائي.

7,780- Kays b. Ubâd'dan rivâyet edilmiştir:

"Ben ve Eşter[39], birlikte Hz. Ali'nin yanına gitmiştik. Ona;

---

[39] **el-Eşter, Malik b. el-Hâris b. Abdiyeğûs en-Nehaî**: ö. 38/658. Kûfeli tâbiîlerdendir. Aslen Yemenlidir. Hicretten önce doğduğu halde Hz. Peygamber'i göremedi. **Eşter** lakabı ile şöhret buldu. Cesur bir savaşçı idi. **Yermük** savaşında bir gözünü kaybetmişti. Hz. Ali'nin hararetli taraftarlarındandı; adeta onun sağ kolu mesabesinde idi. Hatta Hz. Ali'nin ona *Seyfullah* unvanını verdiği rivâyet edilir. **Cemel, Sıffîn** ve **Nehrevan** savaşlarında Hz. Ali'nin yanında idi. **Sıffîn**'de ordu komutanlarından biriydi. Hz. Osman'ı muhasara edenler arasında yer almıştı. Aynı zamanda çok iyi bir hatip ve iyi bir şairdi. Hz. Ömer, Hz. Ali ve Halid b.

"- Hz. Peygamber'in bütün insanlara vermediği bir bilgiyi özel olarak sana verdi mi?" diye sorduk.

"- Hayır! Ama şu *Sahîfe*'de olanlar müstesnâ" diyerek kılıcının kabzasından bir kitap çıkardı. Orada şunlar yer alıyordu:

"Mü'minlerin kanları eşittir. Onlar, başkalarına karşı tek bir el gibidirler. En alt seviyedeki biri bile mü'minlerin zimmet yetkisine sahiptir. Şunu iyi bilin ki, bir mü'min bir kâfire karşılık öldürülmez. Müslümanlarla anlaşmalı bir zimmî de, anlaşma süresi içinde bir kâfire karşılık öldürülmez. Kim bir bid'at ihdâs ederse, cezası sadece kendisinedir. Kim bir bid'at ihdâs eder veya bid'atçıyı barındırırsa, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerinedir."[40]

İZAH

Hz. Ali'ye, kendisinde Kur'ân'dan başka özel bir vahiy olup olmadığının sorulması, muhtemelen **Râfizîler**'in, Rasûlullah (as.) **Hz. Ali**'ye özel vasiyetlerde bulundu, ayrıca bazı vahiyleri de özel olarak ona söylemişti şeklindeki iddialarına dayanmaktadır. **Hz. Ali** de hiçbir vahyin gizlenmediğini ve kendisine özel bir vasiyetin de söz konusu olmadığını söylemektedir.

Bu rivâyette de bir mü'minin bir kâfire karşılık öldürülemeyeceği ifade edilmektedir. Ama hemen devamında müslümanlarla anlaşmalı statüde olan bir zimmînin de, anlaşma süresi içinde bir kâfire karşılık olarak öldürülemeyeceği belirtilmektedir. Bu ilave hem gayri müslimlerin zimmî ve harbî olarak iki ayrı statüde bulunduklarını göstermekte, hem de bir gayri müslime karşılık zimmî bir gayri müslimin öldürülemeyeceğini ifade ederek, **"Müslüman kâfir için kısas edilmez"** hükmünün din eksenli

---

Velid'den rivâyeti vardır. Kendisinden Abdurrahman b. Yezîd ve Ebû Hassân el-A'rac rivâyet etti. Hz. Ali onu **Mısır**'a vali tayin etmişti; **Mısır**'a gitmek üzere yola çıktı, ama oraya ulaşamadan **Kulzum** denizinde vefat etti. Balı çok sevdiği ve **Eyle**'de Muâviye'nin ayarladığı bir rahip tarafından kendisine verilen zehirli balı yediği için vefat ettiği rivâyet edilir. Bilinen bir hadîsi **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

[40] **Ebû Davud**, Diyât, 11/4530; **Nesaî**, Kasâme, 8.

bir hüküm olmadığını göstermektedir. Çünkü İslâm devletiyle anlaşmalı olan bir gayri müslim, harbî olan bir gayri müslimi öldürecek olsa, bu rivâyete göre ona da kısas uygulanmaz. Bu durumda bu hüküm, dinî ve hukukî amaç taşıyan bir hüküm olmaktan ziyade siyasî hedefi olan bir hüküm gibi gözükmektedir.

٧٧٨١ـ (د ـ عمرو بن شعيب رحمه الله) عن أبيه ، عن جده قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «المسلمون تتكافأ دماؤهم ، ويسعى بذمتهم أدناهم ، ويُجير عليهم أقصاهم ، وهم يد على من سواهم ، يَرُدُّ مُشِدُّهم على مُضْعِفِهم ومُتَسَرِّيهم على قاعدهم ، ولا يقتل مؤمن بكافر، ولا ذو عهد في عهده». أخرجه أبو داود.

7,781- Amr b. Şuayb'ın babası vasıtasıyla dedesinden rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Müslümanların kanları eşittir. Onların en alt seviyede olanı bile mü'minlerin emân yetkisine sahiptir; binâenaleyh en uzakta olan birine de emân verebilirler. Onlar, başkalarına karşı tek bir el gibidirler. Güçlü bir binite sahip olanı zayıf olana verir, cihâda gidip ganimet almış olanı da, geride kalanlara ondan verirler. Bir mü'min bir kâfire karşılık öldürülmez. Müslümanlarla anlaşmalı bir zimmî de, anlaşma süresi içinde bir kâfire karşılık öldürülmez."[41]

[41] **Ebû Davud**, Diyât, 11/4531.

الفرع السادس

في المجنون والسكران

6- DELİ VE SARHOŞLARA KISAS YAPMAK

٧٧٨٢ـ (ط ـ يحيى بن سعيد رحمه الله) أن مروان كتب إلى معاوية بن أبي سفيان : « أنه أُتِيَ إليه بمجنون قد قتل رجلا ، فكتب إليه معاوية : أن اعقلْه ، ولا تُقِدْ منه ، فإنه ليس على مجنون قَوَد ». أخرجه الموطأ.

7,782- Yahya b. Saîd'den rivâyet edildiğine göre; (Medîne valisi) Mervân b. el-Hakem, Muâviye'ye; *"bir adamı öldüren bir deli getirildi"* diye yazmış ve bunun hükmünü sormuş, Muâviye de ona cevaben; *"ondan diyet al, kısas yapma! Çünkü deliye kısas uygulanmaz"* diye yazdı.[42]

İZAH

Kısas bölümünün baş tarafında da kaydettiğimiz üzere, bir insana kısas cezasının uygulanabilmesi için bazı şartlar vardır. Bir katile kısasın uygulanabilmesi için bütün mezheplerin ittifak ettiği en önemli şart, katilin âkil ve bâliğ olmasıdır. Buna göre deliye ve sabiye kısas uygulanmaz.

Diğer önemli bir şart da, katil, öldürme fiilini bilerek, kasten ve bilfiil irtikâp etmiş olmalıdır. Hatâen, şiddetli zorlama neticesinde öldürecek olsa veya maktûlü bilfiil öldürmeyip ölümüne sebebiyet vermiş olsa kısas uygulanmaz.

٧٧٨٣ـ (ط ـ مالك بن أنس رحمه الله) بلغه أن مروان بن الحكم كتب إلى معاوية : « أنه أُتِيَ بسكران قد قتَل [رَجُلا] ، فكتب إليه [معاوية] : أن اقتُله به ». أخرجه الموطأ.

---

[42] **Muvatta**, Ukûl, 4/4.

7,783- Mâlik b. Enes'e haber verildiğine göre; (Medîne valisi) Mervân b. el-Hakem, Muâviye'ye; *"bir adamı öldüren bir sarhoş getirildi"* diye yazmış ve ne yapması gerektiğini sormuş, Muâviye de ona; *"kısas olarak onu öldür!"* diye yazmış.[43]

İZAH

Hanefî fukahasına göre sarhoşluk kısasa engel değildir. Binâenaleyh içki içerek sarhoş olan biri adam öldürecek olsa, ona da kısas uygulanır. Yalnız mubah olan herhangi bir sebeple sarhoş olan biri adam öldürecek olsa, ona kısas değil, diyet gerekir. Çünkü içkide iradî bir tasarruf söz konusudur, insan kendi irâdesiyle ve isteyerek sarhoş olmaktadır. Halbuki mubah yiyeceklerde iradî bir sarhoşluk söz konusu değildir.

الفرع السابع

فيمن شتم النبي صلى الله عليه وسلم

7- HZ. PEYGAMBER'E HAKARET EDENİN CEZASI

٧٧٨٤ـ(د ـ **علي بن أبي طالب** رضي الله عنه) : « أن يَهُودِية كانت تشتِمُ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وتقع فيه ، فخنقها رَجُل حتى ماتت ، فأبطل رسولُ الله صلى الله عليه وسلم دمها». أخرجه أبو داود.

7,784- Hz. Ali'den rivâyet edildiğine göre; "bir Yahudi kadını Hz. Peygamber'e küfrediyor, hakaretler ediyordu. Bunu duyan bir adam onun boğazını sıkıp öldürdü. Allah'ın Rasûlü de kadının kanını heder saydı."[44]

---

[43] **Muvatta**, Ukûl, 21.

[44] **Ebû Davud**, Hudûd, 2/4362.

İZAH

Bu rivâyet, Rasûlullah'a (as.) küfreden birinin öldürülmesi gerektiğine delâlet etmektedir. Bilindiği üzere Hz. Peygamber, imanın iki temel şartından biridir. Dolayısıyla Rasûlullah'a (as.) küfreden biri, dinden çıkmış olur. Bu anlama gelen pek çok hadîsim yanında muhtelif âyetler de vardır. **Ahzâb** sûresinde; *"Allah'ı ve Rasûlü'nü incitenlere Allah dünyada da âhirette de lanet eder ve onlar için alçaltıcı bir azap hazırlar"*[45] buyrulmaktadır. **Tevbe** sûresinde de; *"Allah'ın Rasûlünü incitenlere can yakıcı bir azap vardır"*[46] buyrulur.

Hz. Peygamber'e küfreden birinin göreceği ceza meselesi de, fukaha arasında tartışılan konulardandır. Küfreden kişinin müslüman olup olmadığına göre farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Küfreden kişi eğer zimmî ise, **Mâlik** ve **Şâfiî**'ye göre öldürülür, **Ebû Hanîfe**'ye göre öldürülmez, ta'zîr cezası verilir. Eğer bu kişi öldürülmeden önce müslüman olursa, tövbesi kabul edilir ve öldürülmesine gerek kalmaz.

Küfreden kişi eğer müslüman ise, **Ebû Hanîfe** ve **Şâfiî**'ye göre tövbe ettiği takdirde tövbesi kabul edilir. Diğer mezheplere göre tövbe etse bile mürted muamelesi görür ve öldürülür. Tövbe etmediği takdirde ise, bütün mezhepler öldürülmesi gerektiğinde müttefiktirler. Yalnız **Ebû Hanîfe**'ye göre, küfreden eğer kadın ise, öldürülmez.

Şüphesiz ki bütün bu hükümler yargı tarafından verilecek ve yargı eliyle infaz edilecektir.

٧٧٨٥ـــ (د س ـــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) : « أَن أعمى كانت له أُمُّ ولد تَشْتِم رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ، وتقع فيه ، فَيَنْهاها فلا تنتهي، ويزجرُها فلا تَنْزجر ، فلما كان ذات ليلة جعلت تقع في النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، فأخذ المِغْوَل فوضعه في بطنها واتَّكأ عليها فقتلها ، وَوَقع بين رجليها طفل، فَلَطَّخت ما هناك بالدم ، فلما أصبح ذُكِر ذلك

---

[45] Ahzâb, 57.

[46] Tevbe, 61.

لرسول الله صلى الله عليه وسلم، فجمع الناس ، فقال : **أنْشُدُ الله رجلا فعل ما فعل لي عليه حق إلا قام** ، فقام الأعمى يتخطَّى الناس ، وهو يتزلزل حتى قعد بين يدي النبيّ صلى الله عليه وسلم ، فقال : يا رسول الله ، أنا صاحبها ، كانت تشتمك وتقع فيك ، فأنهاها فلا تنتهي، وأزجرُها فلا تنزجر، ولي منها ابنان مثل اللؤلؤتين ، وكانت بي رفيقة ، فلما كانت البارحة جعلت تشتمك وتقع فيك ، فأخذتُ المغول فوضعته في بطنها ، فاتكأتُ عليها حتى قتلتُها ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **ألا اشهدوا أن دَمها هَدَر** ».

أخرجه أبو داود ، والنسائي، ولم يذكر النسائي وقوع الطفل بين يديها وتلطخه بالدم.

7,785- Abdullah b. Abbas anlatıyor:

"Gözleri görmeyen birinin ümm-ü veled statüsünde bir câriyesi vardı; bu câriye Hz. Peygamber'e söver, hakaretâmiz sözler söylerdi. Efendisi onu bundan vazgeçirmeye çalışır, ama kadın vazgeçmez, onu engellemeye çalışır, ama o dinlemezdi. Bir gece yine Hz. Peygamber'e hakarete başlayınca, adam hançerini kadının karnına sapladı ve üzerine abanıp onu öldürdü. O sırada kadının bacakları arasına çocuğu düştü (düşük yaptı) ve orayı kana buladı. Sabah olunca kadının durumu Hz. Peygamber'e anlatıldı, Hz. Peygamber de insanları toplayıp şöyle dedi:

"- Bu işi yapan kişiyi Allah'a havale ediyorum... Şüphesiz benim onun üzerinde bir hakkım vardır; ama bunu yapan kişi ayağa kalkıp durumunu anlatırsa başka..."

Bunun üzerine âmâ adam kalktı, insanların arasından sallanarak geçti, gidip Hz. Peygamber'in önünde oturdu ve şöyle dedi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü! Bu kadının sahibi benim. O, sürekli olarak sana küfredip hakaret ediyordu. Ben ise onu bundan vazgeçirmeye çalışıyordum, ama o dinlemiyordu; ben ona mani olmaya çalışıyordum, o kabul etmiyordu. Benim ondan inci tanesi gibi iki tane oğlum var. O bana karşı da yumuşak idi. Ama dün gece yine sana sövmeye ve hakaret etmeye başlayınca, hançeri alıp karnına sapladım ve üzerine abanıp onu öldürdüm."

Hz. Peygamber şöyle dedi:

"- Dinleyin! Sizleri şahit tutuyorum ki, o kadının kanı hederdir."[47]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Ebû Davud** ve **Nesaî** tahric etti. Ancak **Nesaî,** kadının çocuk düşürmesini ve onu kana bulamasını zikretmedi.

İZAH

Ümmü veled; efendisinden çocuk dünyaya getiren câriyeye denir. Bu statüdeki câriye, efendisinin ölümü ile özgürlüğünü kazanır. Yukarıdaki rivâyette sözü edilen câriyenin gayri müslim olduğu nakledilmektedir.

الفرع الثامن

في جناية الأقارب

8- AKRABALAR ARASINDAKİ CİNAYETLER

٧٧٨٦ــ (س ــ **ثعلبة بن زهدم** رضي الله عنه) قال : « كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يخطُب ، فجاء ناس من الأنصار، فقالوا : يا رسولَ الله، هؤلاء بنو ثعلبة بن يَرْبُوع ، قتلوا فلانا في الجاهلية، فقال النبي صلى الله عليه وسلم - وهتف بصوته - : **ألا لا تجني نفس على الأخرى** ».

وفي رواية: « قتلوا فلانا - رجلا من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم- فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم: **لا تجني نفس على أخرى**» وفي رواية: عن رجل من يَرْبوع ولم يُسَمِّه.

أخرجه النسائي

7,786- Sa'lebe b. Zehdem'den rivâyet edilmiştir:

"Hz. Peygamber hutbe irad ederken Ensâr'dan bazı kişiler gelip;

---

[47] **Ebû Davud**, Hudûd, 2/4361; **Nesaî**, Tahrîmu'd-Dem, 16.

"- Ey Allah'ın Rasûlü; şu Sa'lebe b. Yerbû' oğulları, câhiliyet döneminde falancıyı öldürmüşlerdi" dediler. Hz. Peygamber sesini yükselterek;

"- Şunu iyi bilin ki, bir insan başkasının işlediği cinâyetten sorumlu değildir" buyurdu.[48]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyete göre Ensâr, Hz. Peygamber'in ashâbından bir adamı kastederek;

"- Falanı öldürdüler" demiş, Hz. Peygamber de;

"- Bir insan başkasının işlediği cinâyetten sorumlu değildir" buyurmuş.

Başka bir rivâyette de; Yerbû'dan bir adamdan naklen diye rivâyet edildi, ama rivâyet edenin ismi verilmedi.

Bunları **Nesaî** tahric etti.

İZAH

Burada kan davalarından söz edilmektedir. Câhiliye döneminde bir kabileye mensup birinin işlediği cinâyetten bütün kabile sorumlu tutulurdu. Bu yüzden kabileler arasında yüzyıllar boyunca süren savaşlar zuhur etmiş ve hatta bazı kabileler tamamen silinmişlerdi. Yukarıdaki rivâyette Ensâr da bu geleneği ileri sürerek Yerbû' kabilesinin bütün mensuplarını sorumlu göstermek istemişlerdi. Ama Hz. Peygamber suçun ferdîliği ilkesine dayanarak kimsenin, başka birinin işlediği cinâyetten sorumlu tutulamayacağını söylemiştir.

٧٧٨٧ـ (س ـ **طارق المحاربي** رضي الله عنه) قال : إن رجلا قال : « يا رسول الله، هؤلاء بنو ثعلبة الذين قتلوا فلانا في الجاهلية ، فخُذْ لنا بثأرنا فرفع يديه ، حتى رأيتُ بياض إبطيه ، وهو يقول : **لا تجني أمٌ على ولد** ، مرتين ». أخرجه النسائي.

---

[48] Nesaî, Kasâme, 40.

7,787- Tarık el-Muhâribî'den rivâyet edildiğine göre bir adam Hz. Peygamber'e;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; şu Sa'lebe oğulları câhiliyet döneminde falan adamı öldürmüşlerdi. Şimdi bizim intikamımızı al!" demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber koltuk altları görününceye kadar ellerini kaldırmış ve iki defa;

"- Annenin işlediği cinâyetten çocuğu sorumlu değildir" buyurmuştu.[49]

الفرع التاسع

فيمن قتل زانيا بغير بينة

9- ZİNÂ EDEN BİRİNİ DELİL OLMADAN ÖLDÜRMEK

٧٧٨٨ـ (ط ـ سعيد بن المسيب رحمه الله): «أن رجلا من أهل الشام وجد مع امرأته رجلا، فقتلَهُ – أو قتلهما – وأشكل على معاوية بن أبي سفيان القضاءُ فيه فكتب إلى أبي موسى الأشعري، ليسأل له علي بن أبي طالب عن ذلك، سأل أبوموسى الأشعري عن ذلك عليَّ بن أبي طالب، فقال له عليٌّ: إن هذا لشيء ما هو بأرضي، عزمتُ عليك لتخبرنّي، فقال أبو موسى: كتب إليَّ معاوية بن أبي سفيان: أن أسألك عن ذلك فقال عليٌّ: أنا أبو حسن، إن لم يأت بأربعة شهداء فليُعطِ برُمَّته». أخرجه الموطأ.

7,788- Saîd b. el-Müseyyeb anlatıyor:

"Suriyeli bir adam, karısını bir erkekle birlikte yakalamış ve onu öldürmüş –veya ikisini öldürmüş- idi. Bu dava Muâviye b. Ebî Süfyan'a arz edilince, Muâviye hüküm vermekte zorlandı ve Ebû Musa'l-Eş'arî'ye bir mektup yazarak bu konuyu Hz. Ali'ye sormasını istedi. Ebû Musa'l-Eş'arî de Hz. Ali'ye sordu, o da;

"Bu, benim memleketimde (Irak'ta) görülmeyen bir olaydır; binâenaleyh bana olayın nerede olduğunu anlatmalısın!" dedi. Bunun üzerine Ebû Musa dedi ki:

[49] **Nesaî**, Kasâme, 40.

"- Bana Muâviye b. Ebî Süfyan bir mektup yazdı ve bu konuyu senden sormamı istedi."

O zaman Hz. Ali şöyle dedi:

"- Ben Ebû Hasan'ım!.. Eğer o dört şahit getirmezse, ipi (öldürdüğü kişinin tarafına) verilir."[50]

İZAH

Bir davada hüküm verilebilmesi için mutlaka delil gerekir. Delilsiz, sadece iddiaya dayalı olarak hiçbir hüküm verilmez, delile dayanmayan iddia kabul edilmez. Hüküm verilebilmesi için iddianın mutlaka delillendirilmesi gerekir.

Yukarıdaki rivâyette ise adam kendisi hüküm vermiş, infazını da kendisi gerçekleştirmiştir. Bu durumda kısastan kurtulabilmesi için, zina yaptıklarını dört şahitle ispat etmesi veya maktûlün velilerinin zina olayını itiraf etmeleri gerekir. Aksi halde katil sorumluluktan kurtulamaz. Çünkü Yüce Allah, kan dökmeyi mutlak olarak haram kılmıştır. Binâenaleyh davasını ispat ederse sorumluluktan kurtulur, edemezse kısas gerekir.

Muâviye'nin, bu meseleyi **Hz. Ali**'ye kendisinin sormamasının sebebi, aralarındaki siyasî kavgadır. Onun, kavgalı olduğu halde **Hz. Ali**'nin ilmine saygı duyması ve gerçeği ondan öğrenmeye çalışması, takdire değer bir husustur.

Hz. Ali'nin verdiği cevapta kullandığı "**ben Ebû Hasan'ım**" ifadesi, çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Bilindiği üzere ***Ebû Hasan*, Hz. Ali**'nin künyesidir. **Bâcî** bu sözün, Araplar arasında yaygın olduğunu ve insanın kendi kanâatinin isabetli olması hâlinde kullanıldığını söyler. **Kandehlevî** de, bunun nimete şükran ifadesi olduğunu söyler. **Hz. Ali**, hasımlarının bile muhtaç olacağı miktarda, Yüce Allah'ın kendisine lütfetmiş olduğu ilim nimetini hatırlatmak için bu sözü kullanmıştır.[51]

---

[50] **Muvatta**, Akdıye, 19/18.

[51] Bkz., **Evcezu'l-mesâlik**, XII, 186.

الفرع العاشر
في القتل بالمثقَّل

10- AĞIR BİR NESNE İLE ÖLDÜRMEK

٧٧٨٩ـــ (خ م د ت س ـــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه): «أن يهوديا قتل جارية على أوضاح لها، فقتلها بحجر، فجيء بها |إلى| النبيّ صلى الله عليه وسلم، وبها رَمَق، فقال لها: **أقتلك فلان؟** فأشارت برأسها: أن لا، ثم سألها الثانية، فأشارت برأسها: أن لا، ثم سألها الثالثة، فقالت: نعم، وأشارت برأسها، فقتله رسول الله صلى الله عليه وسلم بحجرين».

وفي رواية: « فرَضَخَ رأسه بين حَجَرَيْن ».

وفي رواية: «أن يهوديا رَضَّ رأْسَ جارية بين حَجَريْن، فأُخذَ اليهوديُّ فأقرَّ ، فأَمَرَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم أن يُرَضَّ رأسهُ بالحجارة ». وقال همام : «بحجرين». أخرجه البخاري، ومسلم.

وللبخاري: «أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قَتَلَ يهوديا بجارية ، قتلها على أوضاح لها».

ولمسلم: « أن رجُلا من اليهود قَتَلَ جارية [من الأنصار] على حُليّ لها ، ثم ألقاها في القَليب ، ورَضَخَ رأسها بالحجارة ، فأُخذَ ، فأُتِيَ به رسولُ الله صلى الله عليه وسلم، فأمر به أن يُرْجَم حتى يموت، فَرُجِمَ حتى مات».

وفي رواية أبي داود قال : « خَرَجَتْ جارية بالمدينة عليها أوضاح لها فرماها يهوديّ بحجر ، فجيء بها وبها رَمَق ، فقال لها رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **فلان قَتَلَك** ؟ فرفَعَتْ رأسها ، فأعاد عليها رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، فقال : **فلان قتلك** ؟ - لآخرَ - فرَفَعَتْ رأسها ، فقال في الثالثة: **فلان قَتَلَك** ، لليهوديّ؟ فخَفَضَتْ رأسها ، فدَعا به رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، فَلَمْ يَزَلْ به حتى أقرَّ ، فَرُضَّ رَأسَهُ بالحجارة ».

وأخرج أبو داود أيضا رواية مسلم. وله في أخرى : « أن جارية وُجدَتْ قد رُضّ رأسُها بين حجرين ، فقيل لها: **مَنْ فَعَلَ بك هذا؟ أفلان؟ أفلان؟** حتى سمي اليهوديّ فأومأت برأسها فأُخذَ اليهوديُّ فاعترفَ، فأمر النبي صلى الله عليه وسلم أن يُرَضَّ رأسُه بالحجارة». وأخرج

النسائي روايات أبي داود جميعها. وأخرج الترمذي نحوا من رواية أبي داود الأولى وقال:
«فَرُضِخَ رأسُهُ بين حجرين».

7,789- Enes b. Mâlik anlatıyor:

"Bir Yahudi, üzerindeki zinetleri yüzünden genç bir kadını taşla öldürmüştü. Kadın ölmek üzere iken Hz. Peygamber'e getirildi. Hz. Peygamber;

"- Seni falan kişi mi öldürdü?" diye sordu. Kadın başıyla; *'hayır!'* diye işaret etti. İkinci seferde başka birinin ismini söyleyince, yine; *'hayır!'* diye işaret etti. Üçüncü seferinde ise; *'evet!'* diye işaret etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in emriyle katil iki taşla öldürüldü."[52]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette; "adamın başını iki taş arasında ezdi" denir.

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Bir Yahudi, bir kadının başını iki taş arasında ezmişti. Yahudi yakalanınca suçunu itiraf etti. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) da onun başının taşla ezilmesini emretti."

Râvî Hemmâm[53]; "iki taşla" diye rivâyet etti.

Bunları **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Buharî'nin başka bir rivâyeti şöyledir:

"Rasûlullah (as.), genç bir kadını öldüren bir Yahudi'nin öldürülmesini emretti. Yahudi, kadını zinetleri yüzünden öldürmüştü."

Müslim'in bir rivâyeti de şöyledir:

---

[52] **Buharî**, Diyât, 4, 5, 7, 12, 13; Husûmât, 1; Vesâyâ, 6; **Müslim**, Kasâme, 3/15-17; **Ebû Davud**, Diyât, 10/4527-29, 14/4535; **Tirmizî**, Diyât, 6/1394; **Nesaî**, Kasâme, 11.

[53] **Ebû Abdullah, Hemmâm b. Yahya b. Dînâr el-Ezdî el-Avzî el-Muhallemî el-Basrî**: ö. 163/779. Basralı muhaddislerdendir. Katâde ve İbn Cüreyc'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Abdullah b. Mübarek ve Ebû Davud et-Tayâlisî rivâyet etti. Hafızasının çok güçlü olmadığına dair bazı eleştiriler yapılmışsa da muhaddislerin büyük çoğunluğuna göre sikadır. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

"Yahudilerden bir adam, Ensâr'dan bir kadını üzerindeki zinetler yüzünden öldürmüş, sonra cesedini bir kuyuya atmıştı. Adam, kadının başını taşla ezmişti. Sonra yakalanıp Hz. Peygamber'e getirildi ve Hz. Peygamber onun ölünceye kadar taşlanmasını emretti; adam da taşlandı ve öldü."

Ebû Davud'un rivâyeti şöyledir:

"**Medîne**'de bir kadın, üzerinde takılar olduğu halde sokağa çıkmıştı. Bir Yahudi onu taşladı. Kadın son nefesinde iken Hz. Peygamber'e getirildi. Allah'ın Rasûlü ona;

"- **Seni falan adam mı öldürdü?"** diye sordu. Kadın başını kaldırdı. Hz. Peygamber başka bir adamın ismini vererek;

"- **Peki falancı mı öldürdü?"** diye sordu. Kadın yine başını kaldırdı. Üçüncü seferde Yahudi'nin ismini vererek;

"- **Seni falancı mı öldürdü?"** diye sorunca, kadın başını indirdi. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü Yahudi'yi çağırdı, o da gelip suçunu ikrar etti. Bunun üzerine onun da başı taşla ezildi.

Ebû Davud ayrıca **Müslim**'in rivâyetinin aynısını da tahric etti.

Ebû Davud'un başka bir rivâyeti de şöyledir:

"Genç bir kadın, başı iki taş arasında ezilmiş olarak bulunmuştu. Kadına;

"- Bunu sana kim yaptı? Falancı mı? Filan kişi mi?" diye isimler soruldu. Nihayet Yahudi'nin ismi söylenince, başıyla *'evet!'* diye işaret etti. Hemen Yahudi yakalandı, o da suçunu itiraf etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, onun başının da taşla ezilmesini emretti."

Nesaî de, **Ebû Davud**'un bütün rivâyetlerini aynen tahric etti.

Tirmizî ise **Ebû Davud**'un ilk rivâyeti gibi tahric etti. Yalnız sonunda "Yahudi'nin başı da iki taş arasında ezildi" dedi.

İZAH

Parça parça tahric edilen rivâyetlerin bütününden anlaşıldığına göre, katile kısas cezasının tatbiki, hem maktûlün beyanı ve hem de katilin ikrarı üzerine gerçekleşmiştir.

Bu rivâyette, fukaha arasında da tartışılan bir konu görülmektedir. Hadîste, kadının başını taşla ezerek öldüren katilin

başının da taşla ezilerek öldürüldüğü ifade edilmektedir. Bu konuda iki hâkim görüş vardır:

1- **Hanefîler** dışındaki üç mezhebe göre, maktûlü ne şekilde öldürdü ise katil de o şekilde öldürülür. Bu konuda; *"kötülüklere maruz kaldığınız gibi karşılık verin!"*[54] âyeti ile; *"biri size saldıracak olursa, siz de onun saldırdığı gibi saldırın!"*[55] âyetini delil gösterirler.

2- **Hanefî** fukahasına göre ise, katil ancak kılıç gibi keskin bir aletle kısas edilir. **Bezzâr**'ın rivâyet ettiği; **"kısas ancak kılıçla yapılır"** hadîsi de, başka bir vasıta ile kısasın câiz olmadığını gösterir. Bunun dışında bir şeyle katili öldürmek, müsledir, yani işkencedir, müsle ise yasaklanmıştır. **Hanefîler**'e göre hadîste geçen uygulama ya İslâm'ın ilk dönemlerinde vukû bulmuş ve sonra bu uygulama kaldırılmış yahut da müsle mubah iken bu şekilde kısas yapılmış, ama sonra müsle de kaldırılmıştır.[56]

Hadîste geçen "*câriye*" kelimesini "**genç kadın**" diye tercüme ettik. Bu kelime hem kız çocuk, genç kadın anlamına, hem de bilinen anlamında câriye anlamına gelir. Câriyelerin zinetler takarak dolaşmalarının pek bilinmediğini, hadîste ise kadının zinetler takarak dışarı çıktığından söz edilmesini dikkate alarak "**genç kadın**" diye tercüme ettik. Eğer onun hür bir kadın değil de bir câriye olduğu kabul edilirse, o zaman bir câriye için hür bir erkeğin kısas edildiği neticesi çıkar. Bir köleye karşılık olarak hür birinin kısası konusunun fukaha arasında hayli tartışmalı bir konu olduğu ve ekseriyetin kısasa gerek görmediği daha önce geçmişti.

---

54 Nahl, 126.

55 Bakara, 194.

56 Bu konudaki tartışmalar için bkz., **İbn Hacer**, XIV, 182-83.

الفرع الحادي عشر

في القتل بالطب والسم

11- İLAÇ VE ZEHİRLE ÖLDÜRMEK

٧٧٩٠ـ (د س ـ عمرو بن شعيب رحمه الله) عن أبيه عن جده أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « مَنْ تَطَبَّبَ ولا يُعْلَمُ منه طِبٌّ ، فهو ضامن ». أخرجه أبو داود ، والنسائي.

7,790- Amr b. Şuayb'ın, babası vasıtasıyla dedesinden rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Kim tabipliği bilinmediği halde tabiplik yapar (da hastaya zarar verirse) **tazminle yükümlüdür."**[57]

İZAH

Bu rivâyet, uzman olmadığı halde yaptığı operasyonla hastaya zarar veren kişinin zararı tazmin zorunda olduğunu ifade etmektedir. Bu zarar, eğer hastanın ölümüyle neticelenirse, diyet ödemesi gerekir. Çünkü ortada kasıtla yapılan bir şey yoktur. Kısas ise, ancak kasıt hâlinde uygulanır.

٧٧٩١ـ (د ـ رجل من ولد عمر بن عبد العزيز) قال : حدثني بعض مَن وَفَدَ على عمر [بن عبد العزيز] : أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « أيُّما رجل تَطَبَّبَ من غير أن يُعرَف له تَطَبُّبٌ ، فأعْنَتَ ، فهو ضامن ». أخرجه...

7,791- Ömer b. Abdülaziz'in çocuklarından biri anlatıyor:

"Bana babam Ömer b. Abdülaziz'in huzuruna çıkan heyette bulunan birinin anlattığına göre Hz. Peygamber şöyle demiş:

"Doktor olduğu daha önce bilinmediği halde doktorluk yapan ve hastaya zarar veren biri, tazminle yükümlüdür."[58]

---

[57] **Ebû Davud**, Diyât, 24/4586; **Nesaî**, Kasâme, 39.

٧٧٩٢ــ (د ــ أبو هريرة رضي الله عنه) : « أن امرأة من اليهود أهدَت إلى النّبيّ صلى الله عليه وسلم شاة مسمُومَة ، قال : فما عَرَض لها النّبيُّ صلى الله عليه وسلم ». أخرجه أبو داود.

7,792- Ebû Hureyre şöyle dedi:

"Yahudi kadınlarından biri Hz. Peygamber'e zehirlenmiş bir koyun eti hediye etmişti. Hz. Peygamber bundan dolayı kadına ceza vermedi."[59]

İZAH

Bilindiği üzere bu zehirleme olayı **Hayber**'de vukû bulmuştu. **Hayber** savaşında bir Yahudi kadını Hz. Peygamber'i zehirlemek istemiş, bunun için de bir koyun kesip kızartmış, sonra ona zehir bulaştırmış, sonra da Rasûlullah'ı (as.) ve arkadaşlarını davet ederek onlara ikrâm etmişti. Hz. Peygamber etten bir lokma alınca onun zehirli olduğunu anlamış ve sebebini kadına sormuş, kadın da;

"- Eğer sen gerçek peygamber isen, bu yaptığım sana zarar vermez; yok eğer bir kral isen, insanları senden kurtarmış olurum diye düşündüm" demişti. Hz. Peygamber bundan dolayı kadını önce cezalandırmamış ise de, bilâhare o zehirli etten yiyen **Bişr b. Berâ b. Ma'rûr el-Ensârî**'nin ölmesi üzerine kadını da kısas olarak öldürmüştü.

Bu rivâyete göre, birini zehirleyerek onun ölümüne sebep olanın da kısas olarak öldürülmesi gerekir.

[58] **Ebû Davud**, Diyât, 24/4587.

[59] **Ebû Davud**, Diyât, 6/4509.

الفرع الثاني عشر

في الدابة والبئر والمعدن

12- HAYVAN TEPEREK, KUYUYA DÜŞEREK VE MADENDE BOĞULARAK ÖLMEK

٧٧٩٣ــ (خ م ط ت د س ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**العجماء : عقْلها جُبَار ، والبئر : جُبَار ، والمعدنُ : جُبَار ، وفي الرِّكاز الخمس** ».

وفي رواية: « **البئر جُرحُها جُبار ، والمعدن جرحه جُبَار ، والعجماء جرحها جبار ، وفي الركاز الخمس**». أخرجه البخاري، ومسلم ، والموطأ ، وأبو داود ، والترمذي، والنسائي.

ولأبي داود قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **الرِّجلُ جُبَار** ». قال أبو داود : الدابة تَضْربُ برجلها وهو راكب.

وفي أخرى له أنه قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **النار جُبَار** ».

وفي رواية ذكرها رزين : « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قَضَى في الدابة تَنفحُ برجْلِهَا أنه جبار، والبئر جبار».

7,793- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Bir hayvanın öldürdüğü insan, heder olmuştur. Kuyuya düşerek ölen insan, heder olmuştur. Maden kuyusuna düşüp ölen insan da heder olmuştur. Define ve madende ise beşte bir zekât vardır."[60]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

---

[60] **Buharî**, Zekât, 66; Müsâkât, 3; Diyât, 28, 29; **Müslim**, Hudûd, 11/45-46; **Muvatta**, Ukûl, 18/12; **Ebû Davud**, Diyât, 28/4592, 29/4593, 30/4594; **Tirmizî**, Zekât, 16/642; Ahkâm, 37/1377; **Nesaî**, Zekât, 28.

"Kuyunun yaralaması hederdir, madenin yaralaması hederdir, hayvanın yaralaması da hederdir. Define ve madende ise beşte bir zekât vardır."

Hadîsi **Buharî, Müslim, Muvatta, Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî** tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyetine göre Hz. Peygamber; **"hayvanın çifte atarak verdiği zarar hederdir"** dedi.

Bu hadîsi izah sadedinde **Ebû Davud**; "bundan maksat, hayvanın, binicisi olduğu halde tepmesidir" dedi.

Ebû Davud'un diğer bir rivâyetine göre de Hz. Peygamber; **"ateşin verdiği zarar hederdir"** dedi.

Rezîn'in rivâyeti ise; "Rasûlullah (as.), bir hayvanın ayağıyla verdiği zararın heder olduğuna, kuyunun verdiği zararın da heder olduğuna hükmetti" şeklindedir.

İZAH

Bu hadîsin define ve maden gibi yer altı kaynakları ile ilgili gerekli açıklama daha önce yapılmıştı.[61] Burada ise konumuzu ilgilendirdiği için, meydana gelen bazı zararların tazmin edilip edilmeyeceği ile ilgili hususlar kısaca tekrar edilecektir:

1- **Hayvanların verdiği zarar:** Sahibinin kusuru ve ihmali olmadan, hayvanlarının yaptığı veya sebep olduğu zarardan sahibi sorumlu değildir. Hayvanın sebep olduğu zarar, eğer sahibinin ihmali veya kusuru nedeniyle ortaya çıkmış ise, o takdirde sahibi sorumlu olur ve malı tazmin etmesi gerekir. Hadîste geçen **"hayvanın çifte atarak verdiği zarar"** ifadesini de bu kapsamda düşünmek gerekir.

2- **Kuyunun yol açtığı zararlar:** Bir insan kendi arazisinde bir kuyu kazar, sonra da başka birinin malı veya kendisi oraya düşüp zarar görecek olursa, kuyu sahibi sorumlu değildir. Çünkü her şeyden önce kuyunun sahibi, başkasına zarar versin diye kuyuyu

---

[61] Bkz., hadîs no, 2705.

açmış değildir. Sonra insan, kendi mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunabilir. Mülkiyet hakkı, insana böyle bir tasarrufta bulunma hakkını da tanımaktadır. Bu hakkını kullanan kişinin, meydana gelen zararı tazmin etmesi gerekmez.

Şayet kuyunun sahibi, başkasına zarar versin diye böyle bir şey yapmış ise, meydana gelen zarar ve ziyandan belli şartlar çerçevesinde sorumlu olur. Böyle bir tasarrufa, "**hakkın kötüye kullanılması**" denir. Günümüz hukukunda da, böyle durumlarda mal sahibi sorumlu tutulmaktadır.

3- **Madenler yüzünden meydana gelen zararlar:** Bir insan kendi mülkünde veya ölü bir arazide mücevher veya altın-gümüş çıkarmak için kuyu açar, sonra da bir eşya veya insan oraya düşüp zarar görecek olsa, mal sahibi bu zararı tazminle yükümlü değildir. Az önce geçen "**kuyunun yol açtığı zararlar**" maddesinde sözünü ettiğimiz hususlar, bu madde için de geçerlidir.

4- **Ateşin yol açtığı zararlar:** Bu ifade hadîste, **Ebû Davud**'un rivâyeti olarak zikredilmektedir. Önce bu rivâyetin zayıf olduğunu kaydetmek gerekir. Bununla birlikte bir insanın kendi mülkünde kendi ihtiyacı için ateş yakmasının gayet tabii olduğunu da belirtmek gerekir. Bu durumda insanın kendi kusuru veya ihmâli olmadan herhangi bir sebeple başkasının mülküne zarar verecek olsa, bundan sorumlu olmaz; çünkü ateşe hükmetmek onun elinde olan bir şey değildir.

الفصل الثاني

في قصاص الأطراف والضرب

السِّنّ

II- UZUVLARA VERİLEN ZARARLARIN VE DÖVMENİNKISASI

1*- DİŞ KIRMAK

٧٧٩٤ـ (خ م ت س ـ عمران بن حصين رضي الله عنه): « أن رَجُلا عَضَّ يَدَ رجل فنزع يَدَهُ مِنْ فيه ، فوقَعَتْ ثَنِيَّتَاهُ فاختصموا إلى النبيِّ صلى الله عليه وسلم فقال: **يَعَضُّ أحدُكم يَدَ أخيه، كما يَعَضُّ الفَحْلُ؟ لا دِيَةَ لك**».

وفي رواية : « فأبطله ، وقال : **أردتَ أن تأكل لحمه؟** ». أخرجه البخاري، ومسلم.

ولمسلم أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : « **ما تأمرني ؟ [تأمرني أن] آمرُه : أن يدع يَدَهُ في فيك تقضَمها كما يَقضَم الفحلُ ؟ ادفع يَدَكَ حتى يَعَضَّها ، ثم انتزِعْها** ».

وأخرج الترمذي الرواية الأولى وزاد: «فأنزل الله تعالى: **{والجُرُوحَ قِصَاص}** [المائدة : ٤٥]». وأخرجه النسائي.

7,794- İmrân b. Husayn anlatıyor:

"Bir adam başka birinin elini ısırmıştı. Eli ısırılan kişi hızla elini çekince, ısıran adamın iki ön dişi kırıldı. Hz. Peygamber'e gittiler, Rasûlullah (as.) da;

"- Sizden biri kardeşinin elini deve gibi ısırır mı?" dedi ve sonra da dişi kırılan adama;

"- Sana verilecek diyet yok!" buyurdu.[62]

---

[62] **Buharî**, Diyât, 18; **Müslim**, Kasâme, 4/18, 19, 21; **Tirmizî**, Diyât, 20/1416; **Nesaî**, Kasâme, 17.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet; "Hz. Peygamber ona diyet vermeyi iptal etti ve;

"- Onun etini mi yemek istedin?" dedi, şeklindedir.

Bunları **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Müslim'in bir rivâyetine göre Hz. Peygamber adama şöyle dedi:

"- Ona ne yapmamı istiyorsun? Sen deve gibi ısırasın diye ona, elini senin ağzına sokmasını mı emretmemi istiyorsun? Sen ver öyleyse elini de, o ısırsın, sonra sen de çekersin elini!.."

İlk rivâyeti **Tirmizî** de tahric etti, ancak; *"yaralamalarda kısas vardır"*[63] âyetini de ilave etti.

Bunu **Nesaî** de tahric etti.

İZAH

İslâm hukukunda insan hayatına yönelik cinayetlere *"cinâyet fi'n-nefs"*, kavga ve benzeri sebeplerle meydana gelen yaralanmalara da *"cinayet fi'l-etrâf"* denir.

Kasten insan öldürmeye verilen cezaya kısas dendiği gibi, herhangi bir uzvu kırmaya, yaralamaya veya kesmeye verilen cezaya da kısas denir. Âyet-i kerîmede de; *"cana can, göze göz, dişe diş, kulağa kulak, buruna burun ve yaralamalarda da kısas vardır"*[64] buyrulmaktadır. Uzuvlara verilen zararların cezası, diyettir. Bu diyet de, zarar verilen uzvun önemine, verilen zararın büyüklüğüne ve zararın kalıcı olup olmadığına göre değişir. Bu konudaki teferruat için fıkıh kitaplarına bakılmalıdır.

٧٧٩٥ــ (خ م د س ــ **يعلى بن أمية** رضي الله عنه) قال : « غَزَوتُ مع رسولِ الله صلى الله عليه وسلم جيش العُسرة ، وكان من أوثقِ أعمالي في نفسي ، فكان لي أجير ، فقاتل إنسانا ، فَعَضَّ أحدُهما يدَ صاحبه ، فانتزع إصبعه ، فأندر ثَنِيَّتَهُ ، فَسَقَطَتْ ، فانْطَلَقَ إلى النبيِّ

[63] Mâide, 45.

[64] Mâide, 45.

صلى الله عليه وسلم ، فأهدَرَ ثَنيَّته، وقال : **أَيَدَع إصبعَهُ في فيك تقْضَمُها كما يَقضم الفحل** ؟ ». وفي رواية : « **فعَضَّ أحدهما يد الآخر** ».

وفي أخرى قال صفوان : « إن أجيرا لِيَعلَى عَض رجل ذراعَهُ... » ، وذكر الحديث بمعناه ، أخرجه البخاري ، ومسلم. وأخرج النسائي الرواية الأولى. وله في أخرى قال : « قاتل رجل رجلا ، فعَضَّ أحدُهما صاحبه ، فانتزع يَدَهُ من فيه ، فقلع ثنيّتَهُ ، فرُفِعَ ذلك للنبيِّ صلى الله عليه وسلم ، فقال: **أَيَعَضُّ أحدكم أخاه، كما يَعَضُّ البَكْرُ** ؟ فأبطلها ». وفي أخرى : « فأطَلَّها ، أي : أبطلها ».

وله في أخرى : عن سلمة ، ويعلى ابني أمية ، قالا : « خرجنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في غزوة تَبُوكَ ، ومعنا صاحب لنا ، فقاتل رجلا من المسلمين ، فَعضَّ الرجلُ ذراعه ، فجذبها من فيه، فطرحَ ثَنيَّتَهُ ، فأتى النبيَّ صلى الله عليه وسلم يلتمس العقل ، فقال : **ينطلق أحدكم إلى أخيه ، فيعضُّه كعضيض الفحل، ثم يأتي فيطلب العقل؟ لا عَقْلَ لها**، فأبطلها رسولُ الله صلى الله عليه وسلم».

وفي رواية أبي داود قال : « قاتَلَ أجير لي رجلا ، فَعَضَّ يدهُ ، فانتزعها منه ، فَنَدَرَتْ ثَنيّتُهُ ، فأتى النبي صلى الله عليه وسلم فأهدَرَهَا ، وقال : **أتريد أن يضع يده في فيك تقضَمُها كالفحل** ؟ ».

قال: وأخبرني عبد الرحمن بن أبي مُليكة عن جده « أن أبا بكر أهْدَرَها، وقال: بعدت سِنُّه».

7,795- Ya'lâ b. Ümeyye anlatıyor:

"Rasûlullah'la (as.) birlikte *zorluk* (Tebük) gazâsına gitmiştim. Bu gazâ, benim gözümde en sağlam amelimdir. Benim bir işçim vardı, bu sefer esnasında bir adamla kavga etmiş, onlardan biri diğerinin elini ısırmıştı. Isırılan kişi elini hızla çekince, ısıran adamın ön dişi kırılıp düştü. Hemen Hz. Peygamber'e gittiler, Hz. Peygamber de onun dişinin tazminine gerek olmadığına hükmetti ve;

"- Sen deve gibi ısırasın diye bu adam elini senin ağzına koymadı ya!.." dedi.[65]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Safvân; "Bir adam, Ya'lâ'nın işçisinin elini ısırmıştı..." diyerek hadîsi aynı manada tahric eder.

Bunları **Buharî** ve **Müslim** tahric etti. İlk rivâyeti **Nesaî** de tahric etti. **Nesaî**'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Bir adam, başka biriyle kavga etmiş ve biri diğerinin elini ısırmıştı. Eli ısırılan kişi hızla elini ağzından çekince öbürünün dişi kırıldı. Dava Hz. Peygamber'e arz edildi. Rasûlullah (as.);

"- Genç bir devenin ısırdığı gibi, sizden biri de kardeşini ısırır mı?" dedi ve dişin tazminine gerek görmedi."

Yine **Nesaî**'nin Seleme[66] ve Ya'lâ b. Ümeyye'den naklettiği diğer bir rivâyeti şöyledir:

"Rasûlullah'la (as.) birlikte Tebük gazâsına çıkmıştık. Yanımızda bir de elemanımız vardı. O, müslümanlardan biriyle kavga etmiş ve adam bunun kolunu ısırmış; elini hızla çekince de adamın ön dişi kırılmıştı. Adam Hz. Peygamber'e gidip diyet istedi. Hz. Peygamber;

"- Sizden biri kardeşinin yanına gider, deve gibi onu ısırır da, sonra gelip diyet mi ister?" dedi ve diyete gerek olmadığına hükmetti.

Ebû Davud'un rivâyetine göre de Ya'lâ şöyle dedi:

"Benim işçim bir adamla kavga etmiş, elini ısırmıştı. Adam elini hızla çekince de ön dişi kırılmıştı. Hemen Hz. Peygamber'e gitti,

---

[65] **Buharî**, Diyât, 18; İcâre, 5; Cihâd, 120; Megâzî, 79; **Müslim**, Kasâme, 4/20, 22-23; **Ebû Davud**, Diyât, 23/4584-85; **Nesaî**, Kasâme, 18.

[66] **Seleme b. Ümeyye b. Ebî Ubeyde et-Temîmî el-Kûfî**: Sahabîdir. Ya'lâ b. Ümeyye'nin kardeşidir. Kardeşi ile birlikte Hz. Peygamber'in yanına gitmişti. Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'de ikamet etti. Kendisinden Safvan b. Abdullah b. Ümeyye rivâyet etti. Bilinen tek hadîsi **Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir. **Zehebî**, bu rivâyetin isnadının muztarib olduğunu, bunun da İbn İshak'tan kaynaklandığını söylemektedir.

Rasûlullah (as.) da dişi heder etti (diyete gerek görmedi). Şöyle buyurdu:

"- Deve gibi ısırman için onun da elini senin ağzına koymasını mı istiyorsun?"

(Hadîsin râvîsi Abdullah b. Abdülaziz) şöyle dedi: "Bana Abdurrahman b. Ebî Müleyke'nin, dedesinden naklen haber verdiğine göre, Hz. Ebû Bekir, dişe diyet takdir etmedi ve; *'dişi kalmayasıca!..'* dedi."

İZAH

Bu rivâyet, her ne kadar burada farklı bir hadîs olarak kaydedilmiş ise de, muhtemelen önceki rivâyetin değişik bir versiyonudur. Burada olayın **Tebük** seferinde geçtiği ve kavganın **Ya'lâ**'nın işçisi ile başka biri arasında vukû bulduğu anlaşılmaktadır.

٧٧٩٦ـ (خ م د س ـ **أنس بن مالك** رضي الله عنه): «أنَّ الرُّبَيِّعَ عَمَّتَهُ كَسَرَتْ ثَنِيَّةَ جارية ، فطلبوا إليها العفو ، فَأَبَوْا ، فعرضُوا الأرشَ ، فأَبَوْا ، فأتوا رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وأَبَوا إلا القصاصَ ، فأمرَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بالقصاص ، فقال أنس بن النضر: يا رسولَ الله ، أتُكسرُ ثَنِيَّةُ الرُّبَيِّعِ ؟ فلا والذي بَعثَك لا تُكْسَرُ ثَنِيَّتُها ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **يا أنس ، أليس كتابُ الله القصاص** ، فَرَضِيَ القومُ ، فَعَفَوْا ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **إنَّ من عِبادِ الله مَنْ لَوْ أقْسَمَ على الله لأَبَرَّه**». أخرجه البخاري.

وفي رواية مسلم : « أنَّ أُختَ الرُّبَيِّعِ أمَّ حارثة : جَرَحَتْ إنسانا ، فاختَصَمُوا إلى النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، فقال: القِصاصَ القِصاصَ ، فقالت أم الرُّبَيِّعِ : يا رسول الله أَيُقْتَصُّ من فُلانَة ؟ والله لا يُقْتَصُّ منها ، فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : **سبحان الله ، يا أم الرُّبَيِّع ! القصاصُ كتابُ الله** ، قالت : والله لا يُقْتَصُّ منها أبدا ، قال: فما زَالَتْ حتى قَبِلُوا ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **إنَّ من عباد الله مَنْ لو أقْسَمَ على الله لأَبَرَّه** ».

هذا الحديث أخرجه الحميديُّ في المتفق ، وكأن كل واحد من روايتي البخاري، ومسلم منفردة؛ لأن رواية البخاري « في السنّ » ، ورواية مسلم « في الجرح » ، ورواية البخاري: «قال أنس بن النضر» ، ورواية مسلم : «قالت أمُّ الرُّبيِّع ».

ورواية البخاري : « أن الجاني الربيع » ، ورواية مسلم : « أن الجاني أخت الرُّبيِّع ». وهذا اختلاف كثير ، وحيث جعلهما حديثا واحدا أتبعناه ، ثم البخاري يروي الحديث عن حميد عن أنس ، ومسلم يرويه عن ثابت عن أنس. وأخرج النسائي الروايتين معا. وأخرج أبو داود الأولى ، ولم يذكر «عرض الأرش ، وطلب العفو ».

7,796- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilmiştir:

"Enes'in halası olan Rubeyyi', genç bir kızın ön dişlerini kırmıştı, sonra ondan affetmesini istemişler ise de, kızın âilesi affı kabul etmedi. Bunun üzerine diyet vermek istediler, ama onu da kabul etmediler. Hz. Peygamber'e geldiler, kız tarafı mutlaka kısas edilmesini arzu ediyordu. Allah'ın Rasûlü de kısas emrini verdi. O zaman Enes b. en-Nadr;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; şimdi Rubeyyi'in de dişleri mi kırılacak? Hayır! Seni hakla gönderen Allah'a yemin ederim ki, onun dişleri kırılmayacak" dedi. Hz. Peygamber;

"- Ya Enes! Allah'ın kitabı kısası emretmiyor mu?" buyurdu. Bunun üzerine kız ve adamları (diyete) razı olup onu affettiler. O zaman Allah'ın Rasûlü;

"- Allah'ın öyle kulları vardır ki, onlar şayet Allah adına yemin edecek olsalar, muhakkak Allah onların yeminini yerine getirir" buyurdu.[67]

RİVÂYETLER

Bunu **Buharî** tahric etti.

Müslim'in rivâyeti de şöyledir:

---

[67] **Buharî**, Diyât, 19; Sulh, 8; Tefsîr, 2/23; 5/6; **Müslim**, Kasâme, 5/24; **Ebû Davud**, Diyât, 31/4595; **Nesaî**, Kasâme, 15, 16.

"Rubeyyi'in kızkardeşi Ümmü Hârise, bir insanı yaralamıştı. Davalarını Hz. Peygamber'e arz ettiler. Hz. Peygamber;

"- **Kısas gerekir"** buyurdu. Rubeyyi'in annesi;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; falan kadın için kızıma kısas mı yapılacak? Vallahi onun için kısas yapılmaz" dedi. Hz. Peygamber de;

"- **Sübhânellâh!.. Ey Rubeyyi'in annesi, kısas Allah'ın kitabıdır"** buyurdu. Ama o yine de;

"- Vallahi onun için asla kısas edilmeyecek!" diye söyledi.

Neticede karşı taraf (diyeti) kabul etti. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü;

"- **Allah'ın öyle kulları vardır ki, Allah adına yemin edecek olsalar, muhakkak Allah onların yeminini yerine getirir"** buyurdu.

Bu hadîsi **Humeydî** mutefekun aleyh olan hadîsler arasında zikretti. Ama **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetlerinden her biri, sanki müstakil bir hadîs gibidir. Çünkü **Buharî**'nin rivâyeti "diş hakkında", **Müslim**'in rivâyeti ise "yaralama hakkında"dır. Ayrıca **Buharî**'nin rivâyetinde Rubeyyi'in dişinin kırılmayacağına yemin eden kişi Enes b. en-Nadr gösterilirken, **Müslim**'in rivâyetinde Ümmü'r-Rubeyyi' denmektedir. Diğer bir husus da, **Buharî**'nin rivâyetinde suçlu olarak Rubeyyi', **Müslim**'in rivâyetinde ise Rubeyyi'in kızkardeşi gösterilmektedir.

Hâsılı bu rivâyetler arasında pek çok farklılık vardır. Ama **Humeydî** bunları tek bir hadîs olarak kabul ettiği için biz de ona uyduk. Kaldı ki **Buharî** hadîsi Humeyd vasıtasıyla Enes b. Mâlik'ten, **Müslim** ise Sâbit vasıtasıyla Enes'ten rivâyet etmektedir.

Nesaî bu iki rivâyeti birlikte tahric etti.

Ebû Davud ise ilk rivâyeti tahric etti, suçlu tarafın diyet teklifini ve af talebini zikretmedi.

İZAH

Hadîste geçen *"câriye"* kelimesinin bazı rivâyetlerde "**bir kadın**" diye zikredildiğini dikkate alarak, bilinen anlamıyla "**câriye**" diye değil de, "**genç bir kız**" diye tercüme etmeyi uygun bulduk.

Rubeyyi'in kardeşi **Enes b. Nadr**'ın, Hz. Peygamber'e; **"seni hakla gönderen Allah'a yemin ederim ki, onun dişleri**

kırılmayacak" diye söylemesi, Rasûlullah'ın (as.) verdiği hükme tepki göstermek ve karşı koymak anlamında değildir; aksine bu konuda Yüce Mevlâ'nın bir çıkış yolu göstereceğine, karşı tarafın kalbine affetmeyi ilhâm edeceğine olan güvencin ifâdesi veya ümidi veya temennisidir. Nitekim karşı taraf affettiğinde Hz. Peygamber'in; **"Allah'ın öyle kulları vardır ki, Allah adına yemin edecek olsalar, muhakkak Allah onların yeminini yerine getirir"** buyurması da bunu gösterir.

İbnu'l-Esîr'in de işaret ettiği gibi bu rivâyette te'lîfi zor olan bazı farklılıklar bulunmaktadır. Genel kanâat bu farklılıkların ya iki ayrı olayı gösterdiği, ya da râvîlerin hatası olduğu istikametindedir. Senedi bir tarafa bırakırsak, metinde görülen bu farklılıkları üç noktada toplayabiliriz:

1- *"Yaraladı"* veya *"dişini kırdı"* ifâdesi: Kaynaklarda dokuz ayrı yerde zikredilen bu hadîsin sadece **Müslim**'in rivâyeti ile **Nesaî**'nin bir rivâyetinde, "**yaraladı**" denmekte, **Buharî**'deki dört rivâyet ile **Nesaî**'nin iki ve **Ebû Davud**'un bir rivâyetinde "**dişini kırdı**" ifadesi kullanılmaktadır.

2- Suçlunun dişinin kırılmayacağına yemin eden kişi: **Müslim**'in rivâyeti ile **Nesaî**'nin bir rivâyetinde, suçlunun kısas olarak dişinin kırılmayacağına yemin eden kişinin **Rubeyyi'**in annesi olduğu, diğer yedi rivâyette ise **Enes b. Mâlik**'in amcası **Enes b. Nadr** olduğu belirtilmektedir. Hatta **Nesaî**'de; "Enes'in amcası (Enes b. Nadr), ki o Uhud savaşında şehîd edilmişti, yemin edince karşı taraf razı oldu" diye bir açıklama da yapılmaktadır.

3- Suçlunun kim olduğu: **Müslim**'in rivâyeti ile **Nesaî**'nin bir rivâyetinde, suçlunun **Rubeyyi'**in kızkardeşi olduğu, diğer yedi rivâyette ise **Rubeyyi'**in kendisi olduğu belirtilmektedir.

Şârihlerin genel kanâati, yedi rivâyetteki "**dişini kırdı**" ifadesi ile yemin eden kişinin **Enes b. Nadr** olduğu ifadesinin ve suçlunun da **Rubeyyi'** olduğu rivâyetinin kabul edilmesi gerektiği istikametindedir. "**Yaraladı**" lafzı ile yemin edenin **Rubeyyi'**in annesi olduğunu ve suçlunun da **Rubeyyi'**in kızkardeşi olduğunu belirten

rivâyetler, **Müslim** şârihi **Nevevî**'ye göre farklı bir olaya işaret etmektedir.

Hadîsteki "**yaraladı**" lafzının, dişini kırdı anlamında kullanılmış olması muhtemeldir. Bu farklılıkların, râvîlerden kaynaklanan bir karıştırma olması ihtimali daha fazla olsa gerektir. **Nevevî**'nin, olayların farklı olduklarını belirtmesi, şerhini yaptığı **Müslim**'deki rivâyeti savunma arzusu ile ilgili olabilir. "**Ümmü'r-Rubeyyi**" lafzının, **Müslim**'deki rivâyette "**Ümmü'r-Rabî**" diye harekelenmesi ve böylece bunların farklı kişiler olduklarına dikkat çekilmesi de muhtemelen aynı arzu ile ilgilidir.

الأذن

2*- KULAK KESMEK

٧٧٩٧ــ (د س ــ **عمران بن حصين** رضي الله عنه) : « أَنْ غُلاما لأُناس فقراء قَطَعَ أُذُنَ غلامٍ لأغنياء ، فأتى أَهْلَهُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم ، فقالوا : يا رسولَ الله إنَّا نَاس فقراءُ ، فلم يجعلْ عليه شيئا ». أخرجه أبو داود ، والنسائي.

7,797- İmrân b. Husayn anlatıyor:

"Fakir insanlara ait bir köle, zenginlere ait bir kölenin kulağını kesmişti. Fakir kölenin sahipleri Hz. Peygamber'e gelip;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; biz fakir insanlarız" diye mazeret beyan etmişlerdi. Hz. Peygamber de onlara bir şey (diyet) yüklemedi."[68]

---

[68] **Ebû Davud**, Diyât, 26/4590; **Nesaî**, Kasâme, 14.

اللطمة

3*- TOKAT ATMAK

٧٧٩٨ــ (س ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) : « أن رجلا وقع في أب كان له في الجاهلية ، فلطمه العباسُ ، فجاء قومُه ، فقالوا: لَنَلطِمَنَّه ، كما لطمه ، فلبسوا السلاح ، فبلغ ذلك النبيَّ صلى الله عليه وسلم ، فصعد المنبر ، فقال : أيُّها الناس، أيّ أهل الأرض تعلمون أكرمَ على الله عز وجل ؟ قالوا : أنتَ ، قال : فإن العباسَ مني وأنا منه ، لا تسبُّوا موتَانَا فتؤذوا أحياءنا، فجاء القوم فقالوا : يا رسول الله ، نعوذ بالله من غضبك ، فاستغفرْ لنا ». أخرجه النسائي.

7,798- Abdullah b. Abbas anlatıyor:

"Bir adam, (babam) Abbas'ın câhiliye döneminde yaşamış atasına sövmüş, bunun üzerine Abbas da onu tokatlamıştı. Adamın kabilesi gelip;

"- O nasıl bizimkini tokatladıysa, biz de onu mutlaka tokatlayacağız" diyerek silah kuşanmışlardı. Olay Hz. Peygamber'e ulaşınca, Rasûlullah (as.) minbere çıktı ve;

"- **Ey insanlar!.. Yeryüzünde kimin, Azîz ve Celîl olan Allah katında daha mükerrem olduğunu biliyor musunuz?"** diye sordu. Halk cevaben;

"- Sen!" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber;

"- **Öyleyse bilin ki, Abbas bendendir, ben de ondanım. Ölülerimize sövmeyiniz, aksi halde dirilerimize eziyet etmiş olursunuz"** buyurdu. Bu söz üzerine mezkür kabile efradı gelip;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; seni kızdırmaktan Allah'a sığınırız, bizim için mağfiret dile!" diye ricâ ettiler.[69]

---

[69] **Nesaî,** Kasâme, 21.

الفصل الثالث

في استيفاء القصاص

III- KISASIN YERİNE GETİRİLMESİ

٧٧٩٩ـ (م ت ـ شداد بن أوس رضي الله عنه) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «إنَّ الله كتب الإحسان على كل شيء ، فإذا قتلتم ، فأحسنوا القتلة ، وإذا ذبحتم فأحسنوا الذّبح، وليحدَّ أحدُكم شفرته ، وليرح ذبيحته ». أخرجه مسلم ، والترمذي.

7,799- Şeddâd b. Evs'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Yüce Allah her şeye güzelliği yazmıştır; binâenaleyh birini öldürürken güzellikle öldürünüz! Hayvan boğazlarken de güzellikle boğazlayınız! Sizden biri hayvan boğazlarken bıçağını bileylesin ve hayvanını rahatlatsın!"[70]

İZAH

Bu rivâyet, son derece önemli bir ilke getirmektedir: Her iş güzellikle ve en az zararla yerine getirilmelidir. Bu, Yüce Yaratıcının arzusudur. Netice itibariyle kısas cezası, bir insanın hayatına son vermektir, son derece ağır bir cezadır. Böyle bir ceza, yine de mümkün olan ölçüde az acı ile infaz edilmelidir. Bir hayvanı boğazlarken bile acı vermemek, işkence çektirmemek lazımdır. Bütün mevcudatın efendisi olan insanı, idam veya meşrû müdafaa gibi meşrû sebeplerle öldürmek zorunda kalsak dahi, bu işi en az acı ile bitirmek gerekir, fazla acı çektirmeden, en kısa yoldan yapmak gerekir.

Bugün bütün dünya hukuk sistemlerinde yasaklanmış olmasına rağmen, yine de dünyanın hiçbir yerinde tam olarak yok edilemeyen işkence uygulamaları, gerekçesi ne olursa olsun ilahî irâdeye aykırıdır. Hemen hemen bütün dünya devletleri yasa maddesi olarak

---

[70] **Müslim**, Sayd, 11/57; **Tirmizî**, Diyât, 14/1409.

işkenceyi yasaklamış, ama en medenî ülkelerde bile işkencenin envâı tatbik edilmektedir. Başını **Amerika**'nın çektiği gelişmiş batı devletleri askerlerinin, yakalayıp hapse attıkları halde Iraklılara 2004 yılında uyguladıkları işkenceler, her insanı iğrendirecek çirkefliktedir. Bu iğrençliklere dayanamayan Iraklılar, o canavar ruhlu askerlere, kendilerini öldürmeleri için yalvarmaktadırlar. Bu, tam anlamıyla canavarlıktır!.. Bu, insanlığın intiharıdır!..

٧٨٠٠ــ (د ــ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «**أعفُّ الناس قِتْلَة : أهلُ الإيمان** ». أخرجه أبو داود.

7,800- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Öldürme şekilleri açısından insanların en merhametlisi, iman ehli olanlardır."[71]

٧٨٠١ــ (خ ــ **عبد الله بن يزيد الأنصاري** رضي الله عنه) : « أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم نَهَى عن المُثلة ، والنُّهبى ». أخرجه البخاري. وقد رواه ابن جبير عن ابن عباس عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم.

7,801- Abdullah b. Yezîd el-Ensârî'den rivâyet edilmiştir:

"Hz. Peygamber *nühbe* ve *müsle*'yi yasakladı."[72]

İZAH

Nühbe; yağmalama ve gasp demektir.

Müsle de; işkence amacıyla insanın burun, kulak gibi çeşitli uzuvlarını kesmektir. Böyle bir işkencenin, insanı öldürdükten sonra yapılması da haramdır.

---

[71] **Ebû Davud**, Cihâd, 120/2666.

[72] **Buharî**, Mezâlim, 30; Zebâih, 25.

٧٨٠٢ــ (س ــ أبو فراس رحمه الله) عن عمر قال : « رأيتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يُقصُّ من نفسه». أخرجه النسائي.

7,802- Ebû Firâs, Hz. Ömer'den şöyle rivâyet etti:

"Rasûlullah'ın (as.) kendi nefsine karşı bile kısas yaptığını gördüm."[73]

İZAH

Bilindiği üzere İslâm, kimseye dokunulmazlık hakkı tanımaz. Allah'ın Rasûlü bile olsa, başkasının hakkına zarar verdiği takdirde o da cezasını çekmek zorundadır. Temel ilke bu olmakla birlikte **Hz. Ömer**'in yukarıdaki sözle hangi olayı kastettiği belli değildir. Bir rivâyete göre bununla Hz. Peygamber'in vefatına yakın dönemde söylediği; **"kimin malını almışsam gelsin alsın, kimin sırtına vurmuşsam gelsin vursun!"** sözünü kastetmiştir. Bir başka rivâyete göre de, ganimet dağıtımı sırasında Hz. Peygamber'in elindeki değneğin çarpma sonucu bir adamın yüzünü kanatması üzerine, hemen değneği adama uzatarak; **"buyur, intikamını al!"** demesidir.

الفصل الرابع

في العفو

IV- SUÇLUYU AFFETMEK

٧٨٠٣ــ (د س ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال : « ما رأيتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم رُفِعَ إليه شيء فيه قصاص إلا أمَرَ فيه بالعفو ». أخرجه أبو داود ، والنسائي.

7,803- Enes b. Mâlik şöyle dedi:

---

[73] Nesaî, Kasâme, 23.

"Allah'ın Rasûlüne, kısası gerektiren bir dava getirildiğinde, mutlaka önce affı emrettiğini gördüm."[74]

İZAH

Bu rivâyet, Hz. Peygamber'in insanlar arası ilişkilerde yerleştirmek istediği temel bir anlayışı yansıtmaktadır: Cezadan önce affı düşünmek! Nitekim Allah'ın Rasûlü, kendisine karşı işlenen bütün kusurları affettiği gibi, getirilen davaları hükme bağlamadan önce de taraflara affetmelerinin mümkün olup olmadığını soruyor, hatta sormakla kalmıyor affı telkin ve teşvik ediyordu. Suçluyu cezalandırmak mümkün olmakla birlikte, affetmesinin davacıya daha büyük hayırlar kazandıracağını hatırlatıyordu.

Cezalar, bir yönüyle suçluya işlediği kötülüğe uygun bir diyet ödetmek demektir, ama diğer taraftan da mağdurun zararını telafi etmektir. Suçluya ceza vererek zarara uğratmak, mağdur tarafa psikolojik rahatlamanın ötesinde bir şey kazandırmaz. İnsan, suçlu birini affetme büyüklüğünü göstermekle de manevî bir haz elde eder. Ayrıca toplum nezdinde değer ve itibar kazanmasına da vesile olur. Dolayısıyla bu da önemli bir kazanç olarak görülmelidir. Kaldı ki, affeden insanın kazancı bundan ibaret de değildir; onun ebedî hayatta kazanacakları, suçluya ceza çektirmekle elde edecekleri şeylerle mukayese dahi edilemeyecek büyüklüktedir. Yüce Allah kısas âyetinde mağdur tarafa, suçlunun hayatına son verme yetkisini vermektedir; ama aynı âyetin devamında; ***"kim bağışlarsa, bu bağışlama onun günahlarına kefâret olur"***[75] buyurmaktadır. Yine kısasla ilgili diğer bir âyetin devamında da; ***"kim düşmanını affeder ve barış yaparsa, onun mükâfatı Allah katındadır"***[76] buyurmaktadır.

İşte suçluyu cezalandırmak konusunda İslâm'ın temel anlayışı budur. Suçluya ceza verilmesini istemek, mağdur tarafın en tabiî hakkıdır. Onun bu hakkına kimse müdahale edemez, kimse bu hakkı elinden alamaz. Bu yetkiye sahip olmasına rağmen affeden biri, hem

---

[74] **Ebû Davud**, Diyât, 3/4497; **Nesaî**, Kasâme, 27.

[75] Mâide, 45.

[76] Şûrâ, 40.

Allah'ın, hem de Rasûlünün arzusuna uygun davranmış olur ve bunun neticesinde de Allah'tan hem büyük mükâfatları, hem de günahlarının affedilmesi hakkını kazanır.

Burada temas edilmesi gereken bir konu da, suçluyu affetme yetkisinin kime ait olduğudur. Bilindiği üzere modern hukukta insanın davasından vazgeçme hakkı vardır. Bazı durumlarda insan davasından vazgeçse bile kamu davası sürebilmektedir. Bunun yanında çıkarılan bazı af yasalarıyla da siyasî otorite af yetkisini kendisi kullanmaktadır. Bu şekildeki bir af uygulamasında, mağdur tarafın fikri ve rızası alınmış değildir. Ona ait olan bu hakkı, kendisine sormadan başkaları kullanmaktadırlar. Canı yanan insan başkasıdır, affeden ise başkasıdır. İslâm hukukunda ise, affetme konusunda âyet ve hadîslerde ısrarlı telkin ve teşvikler yapılmaktadır, ama buna rağmen yine de bu yetkinin sadece mağdur tarafa ait olduğu ve hiç kimsenin bu hakka müdahale edemeyeceği de vurgulanmaktadır. İnsan haklarına yönelik suçların affı konusunda Allah ve Rasûlünün bile müdahale etmediği göz önüne alınırsa, İslâm'ın bu konudaki tavrı daha net olarak ortaya çıkmış olur. Hâsılı benim canım yandığı, benim malıma, namusuma veya canıma kastedildiği halde başka birinin kurulduğu koltuktan suçluyu affetmesini İslâm âdil bir uygulama olarak görmez.

٧٨٠٤ــ (ت ــ **أبو السفر سعيد بن أحمد** رحمه الله) قال : « دَقَّ رجل من قريش سنَّ رجل من الأنصار ، فاستعدَى عليه معاويةَ ، فقال لمعاوية : يا أمير المؤمنين ، إن هذا دقَّ سِنِّي ، فقال له معاويةُ : إنَّا سنُرضيك ، وألحَّ الآخرُ على معاويةَ، فأبْرَمَه ، فقال معاويةُ : شأنَك بصاحبك – وأبو الدرداء جالس عنده – فقال أبو الدرداء : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : **ما من رجل يُصَاب بشيء من جسده فيَتصدَّق به إلا رفعه الله به درجة ، وحَطَّ عنه به خطيئة** ، فقال الأنصاري: أنتَ سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم ؟ قال : سمعتْه أُذُنايَ ، ووَعاهُ قلبي ، قال : فإني أذَرُها له ، قال معاويةُ : لا جرَمَ لا أُخيِّبُك ، فأمر له بمال ». أخرجه الترمذي.

7,804- Ebû's-Sefer Saîd b. Ahmed anlatıyor:

"Kureyşten biri, Ensâr'dan birinin dişini kırmıştı. Adam halife Muâviye'ye başvurdu ve;

"- Ey mü'minlerin emîri; bu adam benim dişimi kırdı" diye şikâyette bulundu. Muâviye de ona;

"- Seni memnun edeceğiz" dedi, ama o ısrar etti ve halifeyi cezaya zorladı. Bunun üzerine Muâviye de;

"- Al adamını öyleyse, ne işin varsa gör!" dedi.

O sırada Ebû'd-Derdâ da orada oturuyordu. Ebû'd-Derdâ, ben Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim, dedi:

"Bedenine zarar verilen bir adam, bunu bağışlayacak olursa, Yüce Allah da onun hem bir derecesini yükseltir, hem de bir günahını siler."

Bu söz üzerine Ensârî davacı;

"- Sen bunu Allah'ın Rasûlünden gerçekten duydun mu?" diye sordu. O da;

"- Bu sözü şu iki kulağım duydu, kalbim de onu ezberledi" dedi. O zaman adam;

"- Öyleyse bu dişi ona bağışlıyorum" dedi.

Muâviye de;

"- Vallahi ben de seni mahrum bırakmayacağım" dedi ve ona bir miktar mal verilmesini emretti.[77]

٧٨٠٥ـ (س ـ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) : « أن رجلا أتى بقاتل وَلِيِّه رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : **اعفُ عنه** ، فأبى ، فقال : **خُذ الديةَ** ، فأبى ، فقال: **اذهب فاقتله فإنك مثلُهُ** ، فذهب، فلُحق الرجل ، فقيل له : إنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : **إنْ قَتله فإنه مثله** ، فخلَّى سبيلَه ، فمرَّ بي الرجلُ وهو يجرُّ نسْعَتهُ ». أخرجه النسائي.

7,805- Enes b. Mâlik anlatıyor:

---

[77] **Tirmizî,** Diyât, 5/1393. **Tirmizî** bu rivâyetin hasen-garîb olduğunu, çünkü râvî Ebû's-Sefer'in, Ebû'd-Derdâ'dan hadîs dinlediğinin bilinmediğini söyler.

"Bir adam, velisi olduğu birinin katilini Rasûlullah'a (as.) getirmişti. Hz. Peygamber önce;

"- Onu affeder misin?" diye sordu. Adam affı kabul etmedi.

"- Diyete razı olur musun?" diye sorunca, ona da yanaşmadı. Bu sefer;

"- Öyleyse götür onu öldür; sen de onun gibi olursun!" dedi.

Adam gitti. Sonra adamın arkasından gidildi, kendisine;

"- Allah'ın Rasûlü; **'eğer onu öldürecek olursa, kendisi de onun gibi olur'** buyurdu" denildi. O zaman adam, katili serbest bıraktı. Serbest bırakılan adama rastladım, bağlı olduğu kayışı hala boynunda sürüklüyordu."[78]

٧٨٠٦ـ (س ـ بريدة رضي الله عنه) : « أن رجلا جاء إلى النبيّ صلى الله عليه وسلم فقال: إنّ هذا قتل أخي، قال: **اذهب فاقتله كما قتل أخاك** ، فقال له الرجل : اتّق الله ، واعف عني ، فإنه أعظمُ لأجرك ، وخَير لك ، ولأخيك يوم القيامة ، قال : فخلّى عنه فأُخْبِر النبيُّ صلى الله عليه وسلم فسأله ؟ فأخبره بما قال له ، قال : **فأعتقه قال: أَمَا إنَّهُ كانَ خيرا مما هو صانع بكَ يوم القيامة، يقول: يا رب، سلْ هذا فيم قتلني؟** ». أخرجه النسائي.

7,806- Büreyde'den rivâyet edilmiştir:

"Bir adam Hz. Peygamber'e gelip;

"- Şu adam benim kardeşimi öldürdü" diye şikâyette bulundu. Hz. Peygamber;

"- O senin kardeşini öldürdüğü gibi, sen de git onu öldür!" buyurdu. Adam katile gidince, katil;

"- Allah'tan kork ve beni affet! Beni affedersen, senin mükâfatın daha büyük olur ve bu, kıyâmet gününde hem senin için, hem de kardeşin için daha hayırlı olur" dedi. Bunun üzerine o da katili serbest bıraktı.

Bu durum Rasûlullah'a (as.) haber verilince, Hz. Peygamber adama sordu, adam da katilin sözlerini nakletti. Hz. Peygamber de şunları söyledi:

---

[78] Nesaî, Kasâme, 5.

"- Onu âzâd et! Şüphesiz ki onu affetmen, kıyâmet günü onun sana yapacağı şeyden daha hayırlı bir sonuç doğuracaktır. O gün adam; *'Ey Rabbim; sor bu adama, beni neden öldürdü?'* diye Allah'a şikâyette bulunacaktı."[79]

٧٨٠٧ـ (م ـ وائل بن حجر رضي الله عنه) قال : « أُتِيَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم برجُلٍ قتل رجلا ، فأقادَ وَلِيَّ المقتول منه ، فانطلق به وفي عنقه نِسْعَةٌ يَجُرُّها ، فلما أدبر قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **القاتل والمقتول في النار** ، فأتى رجل الرجلَ ، فقال له مقالة رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فخَلَّى عنه».

قال إسماعيل بن سالم: فذكرت ذلك لحبيب بن أبي ثابت، فقال: حدثني ابن أشْوَعْ أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم: إنما سأله أن يعفوَ عنه، فأبى. أخرجه مسلم. وهذه الزيادة لم يذكرها الحميديُّ في كتابه.

7,807- Vâil b. Hucr anlatıyor:

"Allah'ın Rasûlüne, adam öldüren biri getirilmiş, o da maktûlün velisine kısas hakkı tanımıştı. Bunun üzerine maktûlün velisi, katili, boynuna bağladığı bir kayışla çekerek götürüyordu. Onlar gittikten sonra Hz. Peygamber; **'katil de, maktûl de cehennemdedir'** buyurdu. Bir adam hemen gidip maktûlün velisine Rasûlullah'ın (as.) sözünü haber verdi, bunun üzerine adam da katili serbest bıraktı."[80]

RİVÂYETLER

İsmail b. Sâlim[81] der ki:

"Ben bu hadîsi Habîb b. Ebî Sâbit'e sordum. O şöyle dedi:

"Bana İbn Eşva'ın[82] haber verdiğine göre Hz. Peygamber veliden, katili affetmesini istemiş, ama o kabul etmemişti."

---

79 **Nesaî**, Kasâme, 5.

80 **Müslim**, Kasâme, 10/32-33.

81 **Ebû Yahya, İsmail b. Salim el-Esedî el-Kûfî**: Kûfeli râvîlerdendir. Bilahare oradan **Bağdat**'a göçmüştür. Şa'bî, Habîb b. Ebî Sâbit ve Alkame b. Vâil'den rivâyetleri vardır. Kendisinden oğlu Yahya ve Hüşeym rivâyet etti. Sikadır; rivâyetleri **Müslim, Ebû Davud** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

Bunları **Müslim** tahric etti.

Bu ilaveyi ise **Humeydî** kitabına almadı.

İZAH

"Katil de, maktûl de cehennemdedir" sözü, her ne kadar zâhirde, maktûlün velisi katili öldürecek olursa, o da cehenneme girer anlamına gelirse de, böyle değildir. Çünkü o Hz. Peygamber'den kısas için izin almıştı. Dolayısıyla Peygamber'in verdiği hükmü infaz eden birinin cehenneme girmesi söz konusu değildir. Binâenaleyh bu söz, ya kan davası gibi meşrû olmayan sebeplerle birbirlerini vuran katil ve maktûl için söylenmiş, ya da suçlunun affını sağlamak gayesiyle söylenmiştir. Nitekim hadîsin devamında velinin adamı serbest bırakması da bu ikinci ihtimali te'yid etmektedir.

Bu bölümde geçen diğer rivâyetlerde de Hz. Peygamber'in insanları affa zorlamak, insanî ilişkilerde affı öncelikli hale getirmek anlayışını yerleştirmek gibi bir gayretin içinde olduğu görülmektedir.

٧٨٠٨ ـ (د س ـ عائشة رضي الله عنها) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : « على المُقْتَتِلين أن يَنْحَجِزُوا ، الأولَى فالأولى ، وإن كانت امرأة ». أخرجه أبو داود، وفي رواية النسائي : « الأول فالأول ».

7,808- Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Maktûlün bütün velilerinin katili af yetkisi vardır; kadın dahi olsa yakınlık sırasına göre tek tek her velî bu hakka sahiptir."[83]

---

[82] **Saîd b. Amr b. Eşva' el-Hemdânî el-Kûfî**: ö. 120/738 civarı. Kûfeli râvîlerdendir. **Kûfe**'de kadılık yapmıştı. Şa'bî'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Sevrî, Habîb b. Ebî Sâbit, Zekeriya b. Ebî Zâide rivâyet ettiler. Ğulat-ı şîadan olmakla birlikte sika kabul edilir.

[83] **Ebû Davud**, Diyât, 16/4538; **Nesaî**, Kasâme, 29.

İZAH

Kısasın uygulanabilmesi için maktûlün velilerinin kısas talebinde bulunmaları gerekir. Onlar talepte bulunmadıkça kısas infaz edilmez. Çünkü bu hak sadece onlara aittir; binâenaleyh infazı da onların talebiyle yapılır. Hatta **Hanefî** fukahasına göre kısasın infazı sırasında velilerin tamamının hazır bulunması da gerekir. Bunun sebebi de kısasın infazı esnasında velilerden birinin merhamete gelip katili affedebileceği ümididir.

Bu mesele dört mezhep arasında tartışma konusu olduğu gibi, **Hanefî** fukahası arasında da tartışmalıdır. Bu tartışmalar için fıkıh kitaplarına bakılmalıdır.

(ق) "kaf" harfi:

الكتاب السادس

في القسامة

6. KİTAB: **KASÂME:** **7,809-7,816**

الكتاب السادس

في القسامة

96- KASÂME

٧٨٠٩ـ (خ س ـ **عبد الله بن عباس** رضي الله عنهما) قال : « إنَّ أوَّلَ قَسامَة كانت في الجاهلية : لَفِينا بني هاشم ، كان رجل من بني هاشم استأْجرَه رجل من قريش من فَخِذ أخرى ، فانطلق معه في إبله ، فمَرَّ به رجل من بني هاشم ، قد انْقَطَعَتْ عُرْوَةُ جُوَالقه ، فقال: أغِثْني بعقال أشُدُّ به عروة جُوَالقي ، لا تنفر الإبل ، فأعطاه عقالا ، فشَدَّ به عُروة جُوالقه ، فلما نزلوا عُقِلَتْ الإبل إلا بَعيرا واحدا ، فقال الذي استأجره : ما بال هذا البعير لم يُعْقَلْ من بين الإبل ؟ قال : ليس له عقال ، قال: فأين عقاله ؟ [قال:] فحذفه بعصا كان فيها أجَلُهُ ، فمرَّ به رجل من أهل اليمن ، فقال: أتشهدُ الموسم ؟ قال : ما أشهدُ ، وربما شهدتُهُ ، قال: هل أنت مُبَلِّغ عني رسالة مرةً من الدهر ؟ قال: نعم ، قال: فإذا شهدتَ الموسم فناد : يا آل قريش ، فإذا أجابوك ، فناد : يا آل بني هاشم ، فإن أجابوكَ ، فَسَلْ عن أبي طالب، فأخبره أن فلانا قتلني في عقال ، ومات المستأجَر ، فلما قدمَ الذي استأجره ، أتاه أبو طالب، فقال: ما فعل صاحبنا ؟ قال : مَرِضَ ، فأحسنْتُ القيام عليه ووَلِيتُ دفْنَه ، قال: قد كان أهلَ ذاك منك، فمكث حينا ، ثم إن الرجل الذي أوْصَى إليه أن يبلِّغ عنه وافى الموسمَ ، فقال: يا آل قريش ، قالوا: هذه قريش ، قال : يا آل بني هاشم ، قالوا : هذه بنو هاشم ، قال : أين أبو طالب؟ قالوا: هذا أبو طالب، قال: أمرني فلان أن أُبَلِّغَكَ رسالة : أنَّ فلانا قتله في عقال، فأتاه أبو طالب ، فقال: اخْتَرْ منَّا إحدى ثلاث : إن شئتَ أن تؤدِّيَ مائة من الإبل ، فإنك قتلتَ صاحبنا ، وإنْ شئتَ حَلَفَ خمسون من قومكَ أنَّكَ لم تقتُلْهُ ، فإن أبَيْتَ قتلناك به، فأتى قومَهُ فأخبرهم ، فقالوا : نحلفُ ، فأتته امرأة من بني هاشم - كانت تحت رجل منهم قد وَلَدَتْ منه - فقالتْ : يا أبا طالب، أُحِبُّ أن تجيز ابني هذا برجل من الخمسين ، ولا تُصَبِّرْ يمينه حيث تُصْبَرُ الأيمان ، ففعل ، فأتاه رجل منهم ، فقال : يا أبا طالب ، أردتَ منا خمسين رجلا أن

يحلفوا مكان مائة من الإبل ، يصيب كلَّ رجل منهم بعيران، هذان بعيران، فاقبلهما مني، ولا تُصبِرْ يميني حيث تُصبر الأيمان، فقبلهما، وجاء ثمانية وأربعون فحلفوا».

قال ابن عباس : « فوالذي نفسي بيده ، ما حال الحول ، ومن الثمانية وأربعين عين تَطْرِفُ». أخرجه البخاري ، والنسائي.

7,809- Abdullah b. Abbas anlatıyor:

"Câhiliye döneminde *kasâme* olayı ilk defa bizde, Hâşim oğulları kabilesinde meydana geldi. Hâşimîler'den birini, Kureyş'in başka bir koluna mensup bir adam ücretle tutmuştu. İşte o kişi deve sürüsü ile ve patronuyla birlikte yola çıkmıştı. Yolda ona Hâşimîler'den bir adam rastladı; bu adamın elindeki çuvallarının ipleri kopmuştu. Adam;

"- Bana yardımcı ol, bir ip ver de şu çuvallarımı bağlayayım; develer de kaçmaz" dedi.

İşçi ona bir ip verdi, adam da onunla çuvallarını bağladı. Sonra bir yerde konakladıkları zaman, bir deve hariç bütün develer (kaçmasın diye) bağlandı. (O bir devenin ipiyle çuvallar bağlandığı için devenin yuları kalmamıştı). Patron, işçiye;

"- Develerin hepsi bağlandı da neden şu deve bağlanmadı?" diye sordu. İşçi;

"- Onun ipi yok" dedi.

"- İpine ne oldu?" dedi ve işçiye bir değnek fırlattı; bu değnek işçinin eceli oldu. (Ağır yaralı iken) kendisine Yemen'den bir adam rastladı, Yemenliye dedi ki:

"- Sen hac günlerinde Mekke'de olur musun?"

"- Her zaman orada olmam, ama bazen olurum"

"- Bir kere benim için bir elçilik yapar mısın?"

"- Yaparım."

"- Öyleyse hac mevsiminde Mekke'ye git ve; *'ey Kureyşliler!'* diye seslen! Sana cevap verdiklerinde, bu sefer; *'ey Hâşim oğulları!'* diye seslen! Sana cevap verirlerse, Ebû Tâlib'i sor ve ona; (beni ücretle tutan) falancının bir ip yüzünden beni öldürdüğünü söyle!"

Sonra adam öldü. Adamı ücretle tutan kişi Mekke'ye döndüğünde, Ebû Tâlib kendisine gitti ve;

"- Arkadaşımız ne yaptı?" diye sordu. O da;

"- Hastalanmıştı; ben güzelce hizmetini yaptım (ama öldü), defnini de ben sağladım" dedi. Ebû Tâlib;

"- O senin bu ilgini hak etmişti" dedi.

Aradan bir müddet geçtikten sonra, o işçinin vasiyette bulunduğu Yemenli adam, hac mevsiminde Mekke'ye geldi:

"- Ey Kureyşliler!.." diye seslendi. Kendisine;

"- Kureyşliler şunlardır" dediler. Oraya gitti, bu sefer;

"- Ey Hâşim oğulları!.." diye seslendi.

"- Hâşim oğulları şunlardır" dediler. Bu sefer;

"- Ebû Tâlib nerede?" diye sordu.

"- Ebû Tâlib şudur" dediler. Bunun üzerine adam, Ebû Tâlib'e;

"- Falancı bana, şu haberi sana iletmemi vasiyet etti: Falancı bir ip yüzünden onu öldürmüş..." dedi. Ebû Tâlib hemen adamın patronuna gitti ve dedi ki:

"- Şu üç şeyden birini seç: Ya yüz deve ver; çünkü arkadaşımızı sen öldürdün. Veya kendi kabilenden elli kişi, onu senin öldürmediğine yemin etsinler. Bunu da kabul etmezsen, ona karşılık biz de seni öldürürüz."

Adam hemen kabilesine gitti, durumu haber verdi. Kabilesi;

"- Yemin edelim" dediler.

Bu sırada Ebû Tâlib'e Hâşimîlerden bir kadın geldi. Kadın, onlardan (katilin kabilesinden) birinin karısı idi ve ondan çocuk doğurmuştu. Kadın dedi ki:

"- Ya Ebû Tâlib!.. Benim şu oğlumu, o elli kişiden biri saymanı, ama ona, yeminlerin yapıldığı (Kâbe rüknü ile Makam-ı İbrahim arasındaki) yerde yemin ettirmemeni istiyorum."

Ebû Tâlib, kadının söylediğini yaptı. Bu sırada onlardan biri gelip;

"- Ya Ebû Tâlib!.. Sen, yüz deve yerine elli kişinin yemin etmesini istemiştin; bu durumda her bir adama karşılık iki deve düşer. Öyleyse al şu iki deveyi, bunları benim adıma kabul et ve yeminlerin yapıldığı yerde bana yemin ettirme!" dedi.

Ebû Tâlib, bunu da kabul etti. Neticede kırk sekiz kişi gelip yemin ettiler."

İbn Abbas şöyle söyledi:

"Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bir yıl geçmeden, bu kırk sekiz kişiden kımıldayan bir tek göz bile kalmadı."[1]

İZAH

Kasâme; öldürülmüş olarak bulunan ve katili de bilinmeyen bir adamın, birileri eliyle öldürüldüğü ithamıyla maktûlun velileri tarafından onlara yaptırılan özel bir yemindir. Bir köyde, bir arazide, boş bir mahalde bir insan öldürülmüş bulunur ve katili de bilinmezse, o köy ahâlisinden maktûlun velisi tarafından seçilen elli kişiye yemin ettirilir. Eğer o civarda oturanların sayısı elliden az olursa, sayı elliye ulaşıncaya kadar mevcut insanlara yemin tekrar ettirilir. Maktûlün cinâyete kurban gitmiş olması ve katilleri tarafından da bilinçli olarak belli bir kimsenin veya mahallenin arazisine atılmış olması da muhtemeldir. Bu durumda da insanlar, o adamı kendilerinin öldürmediğine ve katilini de bilmediklerine yemin ederlerse, artık onlara diyet ve kısas lazım gelmez.

Bu insanlar hakkında kasâme yapılabilmesi için bazı şartların bulunması gerekir:

1- Ölü bulunan kişinin, kurşun ve bıçak yarası gibi öldürülmüş olduğuna dair bir alâmet bulunmalıdır.

2- Katili bilinmemelidir. Eğer katil bilinirse, ona ceza uygulanır.

3- Ölünün velileri tarafından kasâme yapılması istenmelidir.

4- İtham edilen kişiler, öldürme olayını reddetmelidirler. Eğer kabul ederlerse, ceza suçluya uygulanır, kasâmeye gerek kalmaz.

5- Cesedin bulunduğu yer, bir köy, mahalle veya şahsa ait olmalıdır. Eğer orası devlete ait bir yerse, diyetini devlet öder.

İşte bu şartlar bulunmadığı takdirde kasâme icra edilemez.[2]

---

[1] **Buharî**, Menâkıbu'l-Ensâr, 27; **Nesaî**, Kasâme, 1.

[2] Bkz., **Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, III, 156-186.

Kasâmenin gayesi, öncelikle faili meçhûl cinâyetlerin önüne geçmek ve maktûl tarafın mağduriyetini önlemektir. Bu aynı zamanda insanları da kendi mahallerinde cereyan eden olaylara karşı uyanık olmaya sevk eder. Bunun içindir ki, aslında bir câhiliye âdeti olan kasâmeyi Hz. Peygamber ibka etmiştir. İslâm ulemasının büyük çoğunluğu kasâmenin meşrû ve hukukî bir müeyyide olduğunu kabul etmekle birlikte bazı İslâm hukukçuları kasâmenin hüküm ifade etmediğini ileri sürerler. Ayrıca davacıya veya davalıya veya her ikisine yemin ettirilmesi konusu ile, yeminden sonra diyetin gerekip gerekmediği meselesi de İslâm uleması arasında tartışmalıdır. Bu tartışmalar için fıkıh kitaplarına bakılmalıdır.

Yukarıdaki olayı rivâyet eden **İbn Abbas**, hâdiseye bizzat şahit olmamıştır. Çünkü bu olay meydana geldiğinde **İbn Abbas** daha dünyaya bile gelmemişti. Muhtemelen bunu kendisine güvendiği biri anlatmış olmalıdır.

Hadîste Hâşimîlerden olan ve öldürülen işçi, Amr b. Alkame b. el-Muttalib b. Abdimenâf'tır. Onu öldüren patronu da, Hidâş b. Abdullah b. Ebî Kays el-Âmirî'dir. Ebû Tâlib'e gelip çocuğuna Kâbe'de yemin ettirmemesini isteyen kadın, ölenin kızkardeşi Zeyneb bint Alkame, kocasının ismi Abduluzzâ b. Ebî Kays el-Âmirî, çocuğunun ismi de Huveytib idi. Huveytib uzun yaşamış, İslâm ile müşerref olmuş ve Hz. Peygamber'in ashâbı arasına girmişti.[3]

Bu olay üzerine Kâbe'de yemin eden 48 kişinin hepsinin kısa zamanda öldükleri rivâyet edilir.

٧٨١٠ـ (م س ـ أبو سلمة بن عبد الرحمن وسليمان بن يسار) عن رجل مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم: أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم « أَقَرَّ القَسَامَةَ على مَا كانَتْ عليه في الجَاهِلِيَّةِ».

---

[3] Bkz., **İbn Hacer**, VII, 543; krşz., **Câmiu'l-Usûl**, XV, 611.

وفي رواية عن أُناس من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم : « أنَّ القَسامَةَ كانت في الجاهلية، فأقرَّها رسولُ الله -صلى الله عليه وسلم- على ما كانت عليه في الجاهلية ، وقضى بها بين الناس من الأنصار في قتيل ادّعوه على يهود خيبر ». أخرجه مسلم ، والنسائي.

7,810- Ebû Seleme b. Abdurrahman ve Süleyman b. Yesâr, Hz. Peygamber'in bir sahâbesinden şöyle rivâyet ederler:

"Rasûlullah (as.) kasâmeyi, câhiliyette olduğu gibi ibka etti."[4]

RİVÂYETLER

Rasûlullah'ın (as.) bir kısım ashâbından nakledilen bir rivâyet de şöyledir:

"Kasâme câhiliye döneminde uygulanıyordu. Hz. Peygamber de onu, câhiliyette uygulandığı şekliyle muhafaza etti. Ensâr'la Yahudiler arasındaki bir davada da bunu tatbik etti; Ensâr, kendilerinden birinin Hayber'de Yahudiler tarafından öldürüldüğünü iddia etmiş, Hz. Peygamber de Yahudilere kasâme yapmıştı."

Hadîsi **Müslim** ve **Nesaî** tahric etti.

٧٨١١- (س - سعيد بن المسيب) قال : « كانت القَسامةُ في الجاهلية ، فأقرَّها رسولُ الله صلى الله عليه وسلم في الأنصاريِّ الذي وُجِدَ مقتولا في جُبِّ اليهود، فقال الأنصار : قَتَلُوا صاحبنا ». أخرجه النسائي.

7,811- Saîd b. el-Müseyyeb şöyle dedi:

"Kasâme, câhiliye döneminde uygulanıyordu. Hz. Peygamber de onu, Yahudilere ait bir kuyuda ölü bulunan Ensâr'dan biri için uyguladı; Ensâr, 'Yahudiler bizim arkadaşımızı öldürdüler' diye dava etmişlerdi."[5]

---

[4] **Müslim**, Kasâme, 1/7-8; **Nesaî**, Kasâme, 2.

[5] **Nesaî**, Kasâme, 2.

٧٨١٢ـ (خ م ط د ت س ـ **سهل بن أبي حَثمة** رضي الله عنه) قال : « انطلق عبد الله بنُ سهل ، ومُحَيِّصةُ بنُ مسعود إلى خَيْبَرَ ، وهي يومئذ صلح ، فتفرَّقا، فأتى محيِّصةُ إلى عبد الله بن سهل وهو يَتَشَحَّطُ في دَمه قتيلا ، فدفنه ، ثم قَدِمَ المدينة ، فانطلق عبد الرحمن بنُ سهل ، ومحيِّصةُ وحُوَيِّصة ابنا مسعود إلى النبيِّ -صلى الله عليه وسلم- ، فذهب عبد الرحمن يتكلَّم، فقال : **كَبِّرْ كَبِّرْ** - وهو أحدثُ القوم - فسكتَ ، فتكلَّما ، فقال : **أتحلفون ، وتستحقون قاتلكم ، أو صاحبكم** ؟ قالوا : وكيف نحلفُ ولم نَشْهَدْ، ولم نَرَ ؟ قال : **فتُبْرِئُكم يهودُ بخمسين** ؟ قالوا: كيف نأخذ أيمان قوم كفار ؟ فعَقَلَهُ النبيُّ صلى الله عليه وسلم من عنده ».

وفي رواية : فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **يُقْسِمُ خمسون منكم على رجل منهم فيُدفع برُمَّته** ، قالوا : أمْر لم نَشْهَدهُ ، كيف نحلف ؟ قال : **فتُبْرِئكم يهودُ بأيمان خمسين منهم** ، قالوا: يا رسولَ الله ، قوم كفار... » وذكر الحديث نحوه.

وفي أخرى فقال لهم : « **تأتونَ بالبيِّنة على مَنْ قَتَله** ؟ فقالوا : مَا لَنَا بيِّنة ، قال : **فيحلفون** ، قالوا: لا نَرضَى بأيمان اليهود ، فكَرِهَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم أن يُطِلَّ دمه ، فوَدَاهُ بمائة من إبل الصدقة ».

وفي أخرى: « فجاء عبد الرحمنِ بنُ سهل ، وحُوَيِّصة ، ومُحيِّصة ابنا مسعود، وهما عمَّاه ».

وفي أخرى :« أنّ رجُلا من الأنصار من بني حارثة - يقال له : عبد الله بن سهل بن زيد - انطلق هو وابنُ عَمّ له ، يقال له : مُحيِّصة بن مسعود بن زيد ».

وفي أخرى عن سهلِ بن أبي حَثْمَة ، ورافع بن خديج... الحديث، وفيه : قال سهل : «دَخلتُ مِرْبدا لهم يوما ، فركضَتني ناقة من تلك الإبل ركضة برجلها ».

وفي أخرى عن سهل بن أبي حَثْمَة عن رجال من كبراء قومه : « أنَّ عبد الله بنَ سهل ، ومحيِّصةَ ، خرجا إلى خيبر من جَهْد أصابهم ، فأتى محيِّصةُ فأخبرَ أنَّ عبد الله بنَ سهل قد قُتل وطُرِحَ في عين أو فَقير ، فأتى يهودَ ، فقال : أنتم والله قتلتموه ، قالوا: والله ما قتلناه ، ثم أقبل حتى قدم على قومه ، فذكر لهم ذلك ، ثم أقبل هو وأخوه حُوَيِّصة - وهو أكبر منه - وعبد الرحمن بنُ سهل ، فذهبَ مُحيِّصةُ ليتكلم - وهو الذي كان بخيبر - فقال رسولُ الله صلى الله

عليه وسلم مُحيِّصة: **كَبِّر** ، **كَبِّرْ** - يريدُ السِّنَّ - فتكلَّم حُوَيِّصة ، ثم تكلَّم مُحيِّصةُ ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **إمَّا أَنْ يَدُوا صاحبَكم ، وإمَّا أن يُؤْذِنوا بحَرب** ، فكتَبَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إليهم في ذلك ، فكتبوا : إنَّا واللهِ ما قتلناه ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم لحُوَيِّصةَ ومُحَيِّصَةَ ، وعبد الرحمن : **أتَحْلِفُونَ وتستحقُّون دَمَ صاحبكم؟** قالوا: لا، قال: **فتحلف لكم يهودُ؟** قالوا: لَيْسوا مسلمين، فَوَدَاه رسولُ الله صلى الله عليه وسلم من عنده، فبعث إليهم رسولُ الله صلى الله عليه وسلم مائةَ ناقة حمراءَ، حتى أُدْخِلَتْ عليهم الدارَ، فقال سهل: فلقد ركضتني منها ناقة حمراءُ». [أخرجه البخاري، ومسلم].

وفي رواية [لمسلم] « فَوَدَاهُ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم من عنده ، قال سهل : لقد ركضتني فريضة من تلك الفرائض بالمِرْبَد ».

وفي رواية بنحو ما تقدَّم: «فلما رأى ذلك رسولُ الله صلى الله عليه وسلم أعطى عَقْلَه».

وفي أخرى : « **كَبِّر الكُبْرَ** ، أو قال : **لِيَبْدَأ الأكبرُ** ». وأخرج الموطأ الرواية التي قال فيها : « عن رجال من كبراءِ قومه ».

وفي أخرى له : « أن عبد الله بنَ سهل الأنصاريَّ، ومُحَيِّصَةَ بن مسعود خرجا إلى خيبر ، فتفرَّقا في حوائجهما ، فَقُتِلَ عبد الله بنُ سهل، فقدمَ مُحيِّصَةُ فأتى هو وأخوه حويِّصةُ وعبد الرحمن بن سهل إلى النبيِّ -صلى الله عليه وسلم- ، فذهب عبد الرحمن ليتكلَّم ، لمكانه من أخيه ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **كَبِّرْ كَبِّرْ** ، فتكلَّم محيِّصة وحويِّصة ، فذكرا شأنَ عبد الله بن سهل، فقال لهم رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **أتَحْلِفُونَ خمسين يمينا وتستحقُّونَ دَمَ صاحبكم ، أو قاتلكم** ؟ فقالوا: لم نشهدْ يا رسولَ الله ، ولم نَحْضُرْ ، فقال لهم رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **فتُبْرئكم يهودُ بخمسين يمينا؟** فقالوا : يا رسولَ الله ، كيف نقبل أَيْمَانَ قوم كفار ؟ ». قال يحيى بن سعيد : فزعم بُشير بن يسار : « أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم وَدَاهُ من عنده ».

وأخرج أبو داود رواية سَهلْ بن أبي حَثْمَةَ ، ورافعَ بن حديج بطولها ، وهذا لفظه : «أَنَّ محيصةَ بنَ مسعود ، وعبد الله بنَ سهل: انطلقا قِبلَ خَيْبَرَ ، فتفرَّقا في النخل، فقُتل عبد الله بنُ

سهل ، فاتّهموا اليهود ، فجاء أخوه عبد الرحمن بن سهل، وابنا عمّه حويصّة ومُحيّصة ، فأتوا النبيَّ صلى الله عليه وسلم ، فتكلّم عبد الرحمن في أمر أخيه - وهو أصغرهم - فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **الكُبْرَ** ، الكبر ، أو قال : **ليبدأ الأكبر** ، فتكلما في أمر صاحبهما ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **يُقْسِم خمسون منكم على رجل منهم ، فيُدفع برُمّته** ، فقالوا : أمر لم نَشْهَدْهُ ، كيف نحلف؟ قال: **فتُبْرئكم يهودُ بأيمان خمسينَ منهم** ، قالوا : يا رسولَ الله، قوم كُفّار ، قال : فوَدَاهُ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم من قِبَله ، قال : قال سهل : دخلت مِرْبدا لهم يوما ، فركَضَتْني ناقة من تلك الإبل ركضة برجلها ». هذا أو نحوه ، هكذا قال أبو داود.

وقال أبو داود : رواه بشر بن المفضل ، ومالك ، عن يحيى بن سعيد ، قال : «**أتحْلفُونَ خمسين يمينا وتستحقون دم صاحبكم ، أو قاتلكم** ؟ » ولم يذكر بشر « دَمَ ».

وقال أبو داود: رواه ابن عيينة عن يحيى، فبدأ بقوله: « **تُبْرئكم يهودُ بخمسين يمينا يحلفون**»، ولم يذكر الاستحقاق. وأخرج الرواية التي هي: «عن رجال من كبراء قومه» إلا أنه قال : عن سهل بن أبي حثمة أنه أخبره هو ورجال من كبراء قومه ولم يقل: «عن سهل عن رجال من كبراء قومه».

وأخرج أيضا التي آخرها : « فوَدَاه بمائة من إبل الصدقة ». وله في أخرى عن عبد الرحمن بن بُجيد ، قال : « إن سَهْلا والله أوْهَمَ الحديثَ، إنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كتبَ إلى يهودَ : **إنَّهُ قد وُجِدَ بين أظهركم قتيل ، فَدُوهُ** ، فكتبوا يَحْلفونَ بالله خمسين يمينا ما قتلناه ، ولا علمنا قاتلا ، قال : فوَدَاه رسولُ الله صلى الله عليه وسلم من عنده مائة ناقة ».

وأخرج النسائي الرواية التي هي « عن رجال من كبراء قومه بتمامها ».

وأخرجها عن سهل بن أبي حثمة ولم يقل : « عن رجال من كبراء قومه ». والرواية التي آخرها : « فوَدَاهُ بمائة من إبل الصدقة ». وأخرج الرواية الأولى ، والرواية التي هي : « عن سهل ، ورافع بن خديج » ، مثل لفظ أبي داود فيها ، والرواية الثانية التي هي للموطأ.

وأخرج الرواية التي في أولها: فجاء أخوه وعمّاه حويّصة ومُحيِّصة، وهما عمّاه، والتي في آخرها «فركضتني فريضة من تلك الفرائض في مرْبد لها». والرواية التي لأبي داود عن مالك عن يحيى.

وأخرج الترمذي نحوا من رواية سهل، ورافع، وقال في آخرها: «فلما رأى ذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم أعطى عقله». وأخرج رواية سهل ورافع، ولم يذكر لفظها، إنما قال: نحو هذا الحديث بمعناه.

وفي رواية ذكرها رزين قال: «ينفل لكم يهودُ أيمان خمسين منهم، قالوا: ما يُبالون أن يقتلونا أجمعين؟ وينفلون بخمسين يمينا».

7,812- Sehl b. Ebî Hasme anlatıyor:

"Abdullah b. Sehl[6] ve Muhayyısa b. Mes'ûd **Hayber**'e gitmişlerdi. O sırada Yahudilerle müslümanlar arasında sulh vardı. Bu ikisi **Hayber**'e vardıklarında birbirlerinden ayrıldılar. Bilâhare Muhayyısa, Abdullah b. Sehl'e rastladı; Abdullah öldürülmüştü ve kan–revan içindeydi. Onu defnedip **Medîne**'ye döndü. (Abdullah'ın kardeşi) Abdurrahman b. Sehl[7] ile Muhayyısa ve (kardeşi) Huveyyisa birlikte Hz. Peygamber'e gittiler. Abdurrahman söze başlamak istedi, ama Hz. Peygamber;

"- Söz büyüğün, söz büyüğün" dedi. Abdurrahman onların en genci idi, bu söz üzerine sustu. Bunun üzerine Muhayyısa ile Huveyyisa olayı anlattılar: Hz. Peygamber onlara;

"- Yemin ederek katilinizin –veya arkadaşınızın- **diyetini hak etmek ister misiniz?"** diye sordu. Onlar da;

"- Nasıl yemin ederiz? Olaya ne şahit olduk, ne de gördük!" dediler. Bu sefer;

"- Yahudiler elli defa yemin ederek suçsuz olduklarını size kanıtlasınlar mı?" diye sordu. Bu sefer de;

---

[6] **Abdullah b. Sehl el-Ensârî el-Hârisî**: Sahabîdir, **Bedir** ehlindendir. Abdurrahman b. Sehl'in kardeşi, Muhayyısa'nın kardeşinin oğludur. **Hayber** savaşında öldürüldü.

[7] **Abdurrahman b. Sehl el-Ensârî el-Hârisî**: Sahabîdir, **Bedir** ehlindendir. **Hayber**'de öldürülen Abdullah b. Sehl'in kardeşidir.

"- Kâfir olan bir milletin yeminlerini nasıl kabul ederiz?" diye karşı çıktılar.

Bunun üzerine Hz. Peygamber, maktûlün diyetini kendisi ödedi."[8]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyete göre Hz. Peygamber;

"- Sizden elli kişi, onlardan birinin katil olduğuna yemin eder (veya siz elli defa yemin edersiniz), **o zaman adamın ipi sizin elinize verilir"** dedi. Onlar da;

"- Görmediğimiz bir olay; nasıl yemin ederiz?.." dediler.

"- Öyleyse Yahudilerden elli kişi yemin ederek bu suçtan berî olduklarını size kanıtlasınlar" dedi. Bu sefer de;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; onlar kâfir..." dediler. Sonra aynı hadîs zikredilir.

Diğer bir rivâyete göre Hz. Peygamber onlara;

"- Onu kimin öldürdüğüne dair delil getirin!" dedi. Onlar da;

"- Delilimiz yok" dediler.

"- Öyleyse Yahudiler yemin etsinler" deyince;

"- Yahudilerin yeminlerini kabul etmeyiz" karşılığını verdiler.

Hz. Peygamber onun kanını heder etmeyi uygun bulmadı ve diyet olarak zekât develerinden yüz deve verdi."

Bir diğer rivâyete göre; "Abdurrahman b. Sehl ile Huveyyisa ve Muhayyısa Hz. Peygamber'e geldiler. Huveyyisa ve Muhayyısa, Abdurrahman'ın amcası (oğlu) idiler."

Diğer bir rivâyete göre; "Ensâr'dan Benû Hârise kabilesinden Abdullah b. Sehl b. Zeyd adında bir adam, amcasının oğlu Muhayyısa b. Mes'ûd b. Zeyd ile birlikte gitti."

Başka bir rivâyete göre hadîsi Sehl b. Ebî Hasme ve Râfi b. Hadîc naklederler. Bu rivâyette Sehl'in; "bir gün onların deve ağılına

---

[8] **Buharî**, Diyât, 22; Sulh, 7; Cizye, 12; Edeb, 89; Ahkâm, 38; **Müslim**, Kasâme, 1/1-6; **Muvatta**, Kasâme, 1; **Ebû Davud**, Diyât, 8/4520-21; 9/4523-26; **Tirmizî**, Diyât, 23/1422; **Nesaî**, Kasâme, 3-4.

girdim; o (diyet) develerinden biri, ayaklarıyla beni tepti" dediği kaydedilir.

Bir başka rivâyete göre de Sehl b. Ebî Hasme, kabilesinin büyüklerinden birinden şöyle rivâyet eder:

"Abdullah b. Sehl ile Muhayyısa, başlarına gelen bir (kıtlık) belasından dolayı Hayber'e gitmişlerdi. Sonra Muhayyısa gelip Abdullah b. Sehl'in öldürüldüğünü ve bir kuyuya veya bir çukura atıldığını haber vermiş. Sonra Yahudilere gidip;

"- Vallahi onu siz öldürdünüz!" demiş. Onlar da;

"- Vallahi biz öldürmedik" demişler.

Sonra Muhayyısa kabilesinin yanına dönmüş ve bu olayı anlatmış. Sonra o, ağabeysi Huveyyısa- Huveyyısa daha büyüktü- ve Abdurrahman b. Sehl birlikte (Hz. Peygamber'e) gitmişler. Muhayyısa, Hayber'de Abdullah'la birlikte olduğu için söze başlamak istemiş, ama Hz. Peygamber Huveyyısa'nın daha yaşlı olduğunu ima ederek;

"- Söz büyüğün, söz büyüğün!" demiş.

Bunun üzerine önce Huveyyısa, sonra Muhayyısa konuşmuş. Hz. Peygamber;

"- Ya arkadaşınızın diyetini öderler, ya da savaş ilan etmiş olurlar!" buyurmuş ve bu konuda onlara bir mektup yazmış. Onlar da;

"- Vallahi onu biz öldürmedik" diye cevap vermişler.

Bunun üzerine Rasûlullah (as.), Huveyısa, Muhayyısa ve Abdurrahman'a;

"- Sizler, arkadaşınızın kanını (diyetini) **hak etmek için** (onu Yahudilerin öldürdüğüne) **yemin eder misiniz?"** diye sormuş. Onlar da;

"- Yemin edemeyiz!" demişler.

"- Öyleyse Yahudiler (öldürmediklerine dair) **yemin ederler"** deyince;

"- Onlar müslüman değiller ki..." karşılığını vermişler.

Bunun üzerine Hz. Peygamber diyeti kendisi ödedi ve yüz kızıl deve gönderip onları (maktûlün) evine teslim etti.

Hadîsin râvîsi Sehl; "onlardan kızıl bir deve beni tepti" dedi.

Bunları **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Müslim'in bir rivâyetinde; "Rasûlullah (as.) onun diyetini kendisi ödedi" cümlesinden sonra Sehl'in; "ağıldaki bu zekât develerinden biri beni tepti" dediği kaydedilir.

Yukarıdaki rivâyete benzer bir rivâyetin sonunda; "bu durumu görünce Rasûlullah (as.) onun diyetini ödedi" ifadesi yer alır.

Bir rivâyette de; "söz büyüğün!" ifadesinden sonra "veya büyük söze başlasın dedi" ibaresi vardır.

Muvatta'nın rivâyeti de, yukarıda geçen; "Sehl b. Ebî Hasme, kabilesinin büyüklerinden birinden şöyle rivâyet ediyor" diye başlayan rivâyet gibidir.

Onun başka bir rivâyeti de şöyledir:

"Abdullah b. Sehl el-Ensârî ve Muhayyısa b. Mes'ûd Hayber'e gitmişlerdi. Orada kendi işlerini görmek için birbirlerinden ayrılmışlardı. Bu sırada Abdullah b. Sehl öldürüldü. Muhayyısa Medîne'ye döndü, kardeşi Huveyyısa ve Abdurrahman b. Sehl ile birlikte Hz. Peygamber'e gitti. Öldürülenin kardeşi olması itibariyle Abdurrahman hemen söze başlamak istedi, ama Hz. Peygamber;

"- Söz büyüğündür, söz büyüğündür" diye müdahale etti. Bunun üzerine Muhayyısa ve Huveyyisa söz alıp Abdullah b. Sehl olayını anlattılar. Rasûlullah (as.) onlara;

"- Elli yemin yaparak arkadaşınızın kanına veya katilinizin (diyetine) **hak kazanmak ister misiniz?"** diye sordu. Onlar da;

"- Biz olayı görmedik ey Allah'ın Rasûlü, o sırada orada değildik" dediler. Rasûlullah (as.) da onlara;

"- Öyleyse Yahudiler elli yemin ederek sizden berâat ederler" buyurdu. Bu sefer de;

"- O kâfirlerin yeminlerini nasıl kabul ederiz?" diye itiraz ettiler.

Yahya b. Saîd dedi ki: "Buşeyr b. Yesâr, onun diyetini Rasûlullah'ın (as.) ödediğini ileri sürdü."

Ebû Davud da, Sehl b. Ebî Hasme ve Râfi b. Hadîc'in uzun rivâyetini tahric etti. Onun metni de şöyledir:

"Muhayyısa b. Mes'ûd ve Abdullah b. Sehl, Hayber'e doğru gitmişlerdi. Hurmalıkta birbirlerinden ayrıldılar. Orada Abdullah b. Sehl öldürüldü. Onun ölümünden Yahudileri itham ettiler. Abdurrahman b. Sehl ile amcasının oğulları Huveyyisa ve Muhayyısa, birlikte Hz. Peygamber'e gittiler. Abdurrahman, kardeşi Abdullah'ın ölümü hakkında konuşmak istedi, kendisi yaşça onların en küçüğü idi. Hz. Peygamber;

"- **Söz büyüğündür** –veya büyük olan söze başlasın-!" diye müdahale etti. Bunun üzerine diğer ikisi, arkadaşlarının meselesini anlattılar. Rasûlullah (as.) onlara;

"- **Onlardan bir adamın katil olduğuna dair siz elli yemin yaparsanız, onun ipi size verilir"** dedi. Onlar da;

"- Görmediğimiz bir olay, nasıl yemin ederiz?" dediler. Rasûlullah (as.) da;

"- **Öyleyse Yahudiler elli kişinin yemini ile sizden berâat ederler"** buyurdu. Bu sefer de;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; onlar kâfirdirler!.." diye itiraz ettiler.

Bunun üzerine onun diyetini Rasûlullah (as.) kendisi ödedi."

Hadîsin râvîsi Sehl der ki: "Bir gün ben onların deve ağılına girdim, bu develerden biri beni ayağıyla tepti."

(Râvî Hammâd); "o bunu veya benzerini söyledi" dedi.

Ebû Davud rivâyeti böyle kaydetti.

Ayrıca **Ebû Davud** şöyle söyledi: " Bunu Bişr b. el-Mufaddal ve Mâlik, Yahya b. Saîd'den rivâyet ettiler. Bu rivâyette Yahya, Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini nakletti:

"- **Elli defa yemin ederek arkadaşınızın veya katilinizin kanını hak etmek ister misiniz?"**

Râvî Bişr, buradaki "kan" kelimesini zikretmedi.

Ebû Davud şunu da ekledi: "Bunu İbn Uyeyne de Yahya'dan rivâyet etti. O, rivâyetine Hz. Peygamber'in; **'Yahudiler elli yemin yaparak sizden berâat ederler'** sözü ile başladı ve o da "hak etmek" lafzını zikretmedi.

Ebû Davud, "Sehl, kabilesinin büyüklerinden birinden şöyle rivâyet ediyor" diye başlayan hadîsi de rivâyet etti. Yalnız bu

rivayette "Sehl, kabilesinin büyüklerinden birinden şöyle rivâyet ediyor" demedi, "Sehl b. Ebî Hasme'den rivâyet edildiğine göre, o ve kabilesinin büyüklerinden biri şöyle anlatmış" dedi.

Ebû Davud, sonu "Hz. Peygamber diyet olarak zekât develerinden yüz deve verdi" diye biten üçüncü rivâyeti de tahric etti.

Ebû Davud'un, Abdurrahman b. Büceyd'den[9] tahric ettiği bir rivâyeti de şöyledir:

"Vallahi Sehl, bu hadîste hata etti. Çünkü Rasûlullah (as.) Yahudilere; **'Sizin aranızda öldürülmüş bir adam bulunmuştur, onun diyetini ödeyiniz!'** diye mektup yazmıştı. Onlar da cevaben; *'elli kez yemin ederiz ki, onu biz öldürmedik ve öldüreni de bilmiyoruz'* diye yazdılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber diyet olarak yüz deveyi kendisi ödedi."

Nesaî de "kabilesinin büyüklerinden birinden rivâyet ediyor" diye başlayan hadîsin tamamını rivâyet etti. Ayrıca **Nesaî**, "kabilesinin büyüklerinden" ibaresini zikretmeden hadîsi doğrudan Sehl b. Ebî Hasme'den de rivâyet eder. O; "Hz. Peygamber onun diyeti olarak zekât develerinden yüz deve" cümlesi ile biten rivâyeti de tahric etti.

Nesaî ilk rivâyeti ile "Sehl ve Râfi b. Hadîc" diye başlayan **Ebû Davud**'un rivâyetini ve **Muvatta**'nın ikinci rivâyetini de tahric etti. Ayrıca "kardeşi ile Huveyyisa ve Muhayyısa Hz. Peygamber'e geldiler. Huveyyisa ve Muhayyısa, Abdurrahman'ın amcası (oğlu) idiler" diye başlayan rivâyet ile "o zekât develerinden biri ağılda beni tepti" diye sona eren rivâyeti ve **Ebû Davud**'un Mâlik vasıtasıyla Yahya'dan naklettiği rivâyeti de tahric etti.

Tirmizî ise Sehl ve Râfi'in rivâyetine benzer şekilde tahric etti. Yalnız bu rivâyetin sonunda; "Rasûlullah (as.) bu durumu görünce

---

[9] **Abdurrahman b. Büceyd b. Vehb el-Ensârî el-Hârisî el-Medenî:** Sahabî olup olmadığı hakkında farklı rivâyetler vardır. Hz. Peygamber'den rivâyeti bulunmaktadır, bazı âlimler bu rivâyetin mürsel olduğunu belirtirler. İbn Hibbân da onu sika tâbiîlerden sayar. Kendisinden Muhammed b. İbrahim et-Teymî rivâyet eder. Hadîsi **Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

diyetini ödedi" dedi. Ayrıca Sehl ve Râfi'in rivâyetini, hadîsin metnini zikretmeden de tahric etti, sadece; "bu hadîsle aynı manadadır" dedi.

Rezîn'in zikrettiği rivâyet de şöyledir:

Hz. Peygamber;

"- Yahudiler size elli yemin yaparlar" dedi. Onlar da;

"- Onlar bizim hepimizi öldürseler de aldırmazlar ki... Elli yemini de rahatça yaparlar" dediler.

İZAH

Bu rivâyet, Hz. Peygamber dönemindeki kasâme uygulamasının bir örneğini göstermektedir. Ancak buradaki uygulama sadece teklif aşamasında kalmış, diyeti Hz. Peygamber kendisi ödemişti. Çünkü maktûlün velileri, olayı görmedikleri için yemin edemeyeceklerini, Yahudilerin yeminlerine de güvenemeyeceklerini söylemişlerdi. Onların bu sözlerinde büyük ölçüde hakikat payı vardı. İşte bu yüzden Hz. Peygamber maktûlün diyetini kendisi ödemişti. Bu uygulama, benzer durumlarda diyeti devletin ödemesi gerektiğinin de örneğidir.

٧٨١٣ــ (د ــ رافع بن خديج رضي الله عنه) قال: «أَصْبَحَ رَجُل مِنَ الأنصار مَقْتُولا بِخَيْبَرَ ، فَانْطَلَقَ أولياؤه إلى النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، فذكروا ذلك له ، فقال : **لكم شاهدان يشهدان على قاتل صاحبكم** ؟ قالوا : يا رسولَ الله ، لم يكن ثَمَّ أحد من المسلمين ، وإنما هم يهود، وقد يجترئون على أعظم من هذا ، قال : **فاختاروا منهم خمسين فاستَحْلِفُوهم** ، فَوَدَاهُ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم مِنْ عِنده ». أخرجه أبو داود.

7,813- Râfi b. Hadîc şöyle söyler:

"Ensâr'dan biri **Hayber**'de ölü bulunmuştu. Ölünün velileri Hz. Peygamber'e gidip durumu anlattılar. Hz. Peygamber;

"- Arkadaşınızın katilini gösterecek iki şahidiniz var mı?" diye sordu. Onlar da;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; orada müslümanlardan kimse yok, sadece Yahudiler var. Yahudiler ise, bundan daha büyük şeylere de cür'et ederler" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber;

"- Onlardan elli kişi seçerek kendilerine yemin ettiriniz!" dedi. Maktûlün velileri bunu kabul etmediler.[10] Neticede Hz. Peygamber onun diyetini kendisi ödedi."[11]

٧٨١٤ــ (س ــ عمرو بن شعيب) عن أبيه عن جده « أنَّ ابنَ محيِّصةَ الأصغرَ أصبح قتيلا على أبواب خيبر ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **أقِمْ شاهدَين على مَنْ قتله ، أدفعْهُ إليك برُمَّته** ، قال : يا رسولَ الله ، ومِنْ أيْنَ أُصيبُ شاهدين ، وإنما أصبح قتيلا على أبوابهم ؟ قال : **فتحلفُ خمسين قسامة** ؟ قال : يا رسولَ الله ، وكيف أحلف على ما لم أعلم ؟ فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **فنستحلفُ منهم خمسين قسامة** ؟ فقال : يا رسولَ الله ، كيف نستحلفهم وهم اليهود ؟ فقسَمَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ديتَهُ عليهم ، وأعانهم بنصفها ». أخرجه النسائي.

7,814- Amr b. Şuayb, babası vasıtasıyla dedesinden rivâyet ediyor:

"Muhayyısa'nın küçük oğlu, Hayber'in kapısı civarında ölü bulundu. Rasûlullah (as.);

"- Onu öldürenin kim olduğuna dair iki şahit bul, katilin ipini sana teslim edeyim" dedi. Maktûlün velisi de;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; iki şahidi nereden bulayım? Zira onların kapılarında ölü bulundu" dedi. Hz. Peygamber;

"- Öyleyse elli kez yemin edersin" dedi. Bu teklife de;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bilmediğim bir olay hakkında nasıl yemin ederim?" diye karşılık verdi. O zaman Rasûlullah (as.);

---

[10] Bu cümle **Câmiu'l-Usûl**'de yer almamakta, ama **Ebû Davud**'da bulunmaktadır. Biz de tercümede bunu kaydettik. Zaten metnin siyak ve sibakı da bu cümlenin olması gerektiğini göstermektedir. Muhtemelen **Câmiu'l-Usûl**'de bir matbaa hatası yapılmıştır.

[11] **Ebû Davud**, Diyât, 9/4524.

"- O halde onlardan elli yemin isteriz" dedi. Bu sefer de;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; onlar Yahudi, nasıl onlardan yemin isteriz?" karşılığını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, ölenin diyetini onlara (Yahudilere) hükmetti ve diyetin yarısını da kendisi ödeyerek onlara yardımcı oldu."[12]

٧٨١٥ـ (خ ـ **أبو قلابة** رضي الله عنه) : « أنَّ عمرَ بنَ عبد العزيز أبرزَ سريره يوما للناس، ثم أذنَ لهم ، فدخلوا ، فقال لهم : ما تقولون في القسامة ؟ قالوا: نقول : القسامةُ القوَدُ بها حقّ، وقد أقادتْ بها الخلفاءُ ، فقال لي: ما تقولُ يا أبا قلابةَ ؟ – ونصبني للناس – فقلتُ : يا أمير المؤمنين، عندك رؤوسُ الأجناد، وأشرافُ العرب، أرأيتَ لو أن خمسين منهم شهدوا على رَجُل مُحْصَن بدمشق: أنه قد زنى ولم يَرَوْهُ ، أكُنتَ ترْجُمه ؟ قال : لا ، قلتُ : أرأيتَ لو أنّ خمسين منهم شهدوا على رجُل بحمص أنّه قد سَرَقَ ، أكنت تقطعُه ، ولم يَرَوْهُ ؟ قال : لا ، قلتُ: فوالله ما قَتَلَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم أحدا قطّ إلا في إحدى ثلاث خصال : **رجل قَتَلَ بجريرة نفسه فقُتِلَ ، أو رجل زنى بعد إحصان ، أو رجل حارَبَ الله ورسوله ، وارتَدّ عن الإسلام** ، فقال القومُ : أوَ لَيْس قد حَدَّثَ أنسُ بن مالك : أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قطع في السَّرَق ، وسَمَرَ الأعينَ ، ثم نَبَذَهُمْ في الشمس ؟ فقلتُ : أنا أُحَدِّثكم حديث أنس : حدَّثني أنس أن نَفرا من عُكْل ثمانية ، قَدِمُوا على رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فبايعوه على الإسلام ، فاسْتَوخَمُوا المدينة ، فَسَقِمَتْ أجسامُهم، فشَكَوْا ذلك إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال : **ألا تَخْرُجُونَ مع راعينا في إبله، فتُصيبون من أبوالها ، وألبانها ؟** قالوا: بلى، فخرجوا ، فشربوا من ألبانها ، وأبوالها ، فَصَحُّوا ، فقتلوا راعيَ رسول الله صلى الله عليه وسلم، وأطردوا النَّعَم ، فبلغ ذلك رسولَ الله صلى الله عليه وسلم فأرسل في آثارهم ، فَأُدْرِكوا ، فجيء بهم ، فَأَمَرَ بهم فَقُطِّعَتْ أيديهم ، وسَمَرَ أعينَهم ، ثم نَبَذَهُمْ في الشمس، حتى ماتوا ، قلتُ : وأيُّ شيء أشَدُّ مما صنع هؤلاء ؟ ارتدُّوا عَن الإسلام ، وقَتَلُوا ، وسَرَقوا ، فقال عَنْبَسةُ بنُ سعيد : والله إنْ سمعتُ كاليوم قطّ، قلتُ : أتَرُدُّ عَليَّ حديثي يا عَنْبسة ؟ فقال : لا، ولكن جئتَ بالحديث على وجه ، والله لا يزال هذا الجُنْدُ بخير ما عاش

[12] **Nesaî**, Kasâme, 4.

هذا الشيخُ بين أظهرهم ، قلتُ : وقد كان في هذا سُنَّة من رسول الله صلى الله عليه وسلم ، دخل عليه نَفَر من الأنصار ، فتحدَّثوا عنده ، فخرج رجل منهم بينَ أيديهم فقتل، فخرجوا بعده، فإذا هم بصاحبهم يتشحَّط في الدم ، فرجعوا إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقالوا : يا رسول الله ، صاحبُنا كان يتحدَّث معنا ، فخرج بين أيدينا، فإذا نحن به يتشحَّط في الدم ، فخرج رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، فقال : **مَنْ تظنُّون ؟ أو مَنْ ترَوْنَ قتله ؟** قالوا : نرى أن اليهودَ قتلتْهُ ، فأرسل إلى اليهود ، فدعاهم ، فقال : **أنتم قتلتم هذا ؟** قالوا : لا ، قال : **أتَرْضَوْنَ نفلَ خمسينَ من اليهود ما قتلوه ؟** قالوا : ما يبالون أن يقتلونا أجمعين ثم يَنْفلون ، قال: **أفتستحقُّون الدية بأيمان خمسينَ منكم ؟** قالوا : ما كُنَّا لنحلفَ ، فَوَدَاه ، من عنده ، قلتُ : وقد كانت هذيل خلعوا خليعا لهم في الجاهلية ، فطرقَ أهلَ بيت [من اليمن] بالبطحاء ، فانتبه له رجل منهم، فحذفه بالسيف فقتله ، فجاءت هُذيل ، فأخذوا اليمانيَّ ، ورفعوه إلى عُمَر بالموسم ، وقالوا : قتل صاحبَنا ، فقال : إنهم قد خلعوه ، فقال : يُقسِمُ خمسون من هذيل ما خلعوه ، قال : فأقسم منهم تسعة وأربعون رجلا ، وقدِمَ رجل منهم من الشام ، فسألوه أن يقسم ، فافتدى يمينه منهم بألف درهم ، فأدخلوا مكانه رَجُلا ، فدفعوه إلى أخي المقتول ، فَقُرِنت يده بيده ، قال : فانطلقا والخمسون الذين أقسموا ، حتى إذا كانوا بنَخْلَة أخذتهم السماءُ، فدخلوا في غار في الجبل، فانْهَجَمَ الغار على الخمسين الذين أقسموا فماتوا جميعا، وأُفلِتَ القرينان، واتْبَعَهُما حجَر فكسر رِجْلَ أخي المقتول فعاش حَوْلا ثم مات.

قلتُ : وقد كان عبد الملك بنُ مروان أقادَ رجلا بالقَسامة ، ثم ندم بعدما صنع ، فأمرَ بالخمسين الذين أقسموا فَمُحُوا منَ الديوان ،وسيَّرهم إلى الشام ».

هكذا في رواية البخاري، من حديث أبي بِشْر إسماعيل بن إبراهيم الأسَدي ، وهو ابن عُلَيَّة عن حجاج الصواف بطوله، وفي حديثه : عن علي بن عبد الله المديني، عن الأنصاريِّ نحوه مختصرا، وفيه: فقال عنبسةُ: «حدَّثنا أنس بكذا، فقال: إيايَّ حَدَّث أنس...» وذكر حديث العُرَنيِّين، و لم يخرِّج مسلم منه إلا حديث العُرَنيِّين فقط، واختصر ماعداه ، ولقلة ما أخرج منه لم نُثْبِتْ له علامة.

7,815- Ebû Kılâbe'den rivâyet edilmiştir:

"Ömer b. Abdülaziz bir gün tahtını insanları dinlemek için dışarı çıkardı. Sonra insanların, yanına gelmelerine izin verdi, insanlar da geldiler. Onlara;

"- Kasâme konusunda ne diyorsunuz?" diye sordu. Onlar da;

"- Kasâme yoluyla kısasın hak olduğunu düşünüyoruz; nitekim halifeler onunla kısas yapmışlardır" dediler. Sonra Halife bana dönerek;

"- Sen ne diyorsun, ya Ebâ Kılâbe?" diye sordu ve beni insanların karşısına dikti. Ben dedim ki:

"- Ey mü'minlerin emîri; şu anda ordu komutanları ve Arab'ın eşrafı huzurundalar. Eğer Şam halkından elli kişi, muhsan (üzerinden evlilik geçmiş) bir adam hakkında, görmedikleri halde onun zinâ ettiğine şahitlik edecek olsalar, sen o adamı recmeder miydin?"

Halife;

"- Hayır!" dedi. Ben tekrar;

"- Şayet Humus halkından elli kişi, görmedikleri halde bir adamın hırsızlık yaptığına şahitlik edecek olsalar, onun elini keser miydin?" diye sordum. Halife yine;

"- Hayır!" dedi. Bunun üzerine ben de şöyle söyledim:

"- Vallahi Rasûlullah (as.) da, şu üç durum dışında kimseyi öldürtmedi: **1- Keyfî olarak bir adamı öldüren, kendisi de kısasen öldürülür. 2- Evlilik yaşadığı halde zinâ eden. 3- İslâm'dan dönerek Allah'a ve Rasûlü'ne karşı savaş açan kimse."**

Bunun üzerine oradakiler;

"- Rasûlullah'ın (as.) hırsızların elini kestiğini, bazı kişilerin gözlerini oydurarak güneşin altına attırdığını Enes b. Mâlik rivâyet etmedi mi?" dediler. Ben de onlara;

"- Enes'in o hadîsini size ben anlatayım" dedim:

"Enes'in bana rivâyet ettiğine göre; **Ukl** kabilesinden sekiz kişi Rasûlullah'a (as.) gelip İslâm'ı kabul ettiklerine dair kendisiyle bîat yaptılar. Ama **Medîne**'nin havası onlara ağır gelince hastalandılar ve durumlarını Hz. Peygamber'e arz ettiler. Hz. Peygamber de;

"- **Bizim deve sürüsü çobanımızla birlikte** (çöle) **gitseniz ve orada develerin idrarını ve sütünü kullansanız?"** dedi. Onlar da;

"- Olur" dediler. Gittiler, develerin sütünü ve idrarını kullanarak sağlıklarına kavuştular. Ama sonra Rasûlullah'ın (as.) çobanını öldürdüler ve develeri de alıp gittiler. Bu olay Hz. Peygamber'e haber verilince, derhal peşlerine bir müfreze çıkardı. Adamlar kısa zamanda yakalanıp getirildiler. Hz. Peygamber'in emriyle adamların elleri kesildi, gözleri oyuldu. Sonra güneşe atıldılar ve nihayet öldüler."

Bu hadîsi naklettikten sonra onlara dedim ki:

"- Hangi suç, o insanların yaptıklarından daha ağır olabilir? İslâm'dan dönmüşler, adam öldürmüşler ve develeri de gasp etmişler!.."

Bunun üzerine Anbese b. Saîd;

"- Vallahi ben, bugün işittiğim sözlerin benzerini daha önce asla işitmedim" dedi. Ben kendisine;

"- Ya Anbese, benim bu hadisimi red mi ediyorsun?" diye sordum.

"- Hayır! Hadîsi doğru rivâyet ettin" dedi, sonra şunu ekledi:

"- Vallahi bu şeyh (Ebû Kılâbe) aranızda olduğu müddetçe, bu millet hayırda devam eder."

Ben;

"- Bu konuda Rasûlullah'tan (as.) gelen bir sünnet vardır" diyerek şu olayı anlattım:

"Ensâr'dan bir gurup insan, Hz. Peygamber'e gelip yanında konuştular. Sonra onlardan biri yanlarından çıkıp (Hayber'e gitti) ve orada öldürüldü. Arkasından diğerleri de gittiler ve arkadaşlarını orada kan-revân içinde ölü buldular. Hemen Hz. Peygamber'e döndüler ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; arkadaşımız bizimle konuşuyordu, sonra aramızdan erken ayrılıp gitti, sonra da onu kan-revân içinde ölü bulduk" dediler. Hz. Peygamber dışarı çıktı ve onlara;

"- Kimi itham ediyorsunuz veya onu kimin öldürdüğünü düşünüyorsunuz?" diye sordu. Onlar da;

"- Yahudilerin öldürdüğünü düşünüyoruz" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber Yahudilere haber gönderip kendilerini çağırdı ve onlara;

"- **Bu adamı siz mi öldürdünüz?"** diye sordu. Onlar da;

"- Hayır!" dediler. Bu sefer diğer tarafa;

"- **Yahudilerden elli kişinin onu öldürmediklerine dair yemin etseler razı olur musunuz?"** diye sordu. Onlar da;

"- Onlar bizim hepimizi öldürmeyi bile önemsemezler, sonra dönüp yine de öldürmediklerine yemin ederler" dediler. Hz. Peygamber davacılara tekrar;

"- **Peki, onu bunların öldürdüğüne dair sizden elli kişi yemin ederek diyete hak kazanmaya razı olur musunuz?"** diye sordu. Bu sefer de;

"- Biz yemin edemeyiz" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber onun diyetini kendisi ödedi."

Ebû Kılâbe der ki: Sonra şu olayı anlattım:

"Câhiliye döneminde Hüzeyl kabilesi, yeminli dostlarından ilişkilerini kopararak ayrılmışlardı. Kendisiyle ilişkilerini kestikleri insan, **Yemen**'den gelen bir âileye **Batha** vâdisinde geceleyin baskın yaptı. Âile efradından biri, onun gelişine uyandı ve bir kılıç darbesiyle onu öldürdü. Sonra Hüzeyl kabilesi gelip bu Yemenliyi yakaladılar ve hac mevsiminde Hz. Ömer'in huzuruna çıkardılar:

"- Bu adam bizim arkadaşımızı öldürdü" dediler. Adam da;

"- Bunlar, onunla ilişkilerini koparmışlardı" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer;

"- Hüzeyl'den elli kişi, onunla ilişkiyi koparmadıklarına yemin etsinler!" dedi.

Bunun üzerine Hüzeyl'den 49 kişi (yalan yere) yemin etti. O sırada Hüzeyl kabilesine mensup bir adam **Şam**'dan gelmişti, akrabaları onun da yemin etmesini istediler. Adam bin dirhem fidye vererek kendisini yemin etmekten kurtardı. Bu sefer onun yerine başka bir adamı devreye soktular ve onu maktûlün kardeşlerine teslim ettiler. İkisinin ellerini de birbirine bağladılar. O ikisi ve yemin eden elli (kırk dokuz) kişi yola koyuldular, Nahle mevkiine geldiklerinde yağmura yakalandılar. Dağda bir mağaraya sığındılar. Mağara, yemin eden o elli (kırk dokuz) kişinin üzerine çöktü ve hepsi birlikte orada can verdi. Yalnız o iki kişi (maktûlün kardeşi ile Şam'dan gelen adamın yerine koydukları kişi) oradan kaçtılar, ama

onları da bir taş takip etti ve taş maktûlün kardeşinin ayağını kırdı. Adam bir yıl daha yaşadıktan sonra öldü."

Ebû Kılâbe; sonra onlara şu olayı anlattım, dedi:

"Abdülmelik b. Mervân kasâme yoluyla bir adama kısas yapmıştı. Sonra yaptığına pişman oldu, kasâme yemini yapan elli kişinin isimlerinin divandan silinmesini emretti ve onları **Şam**'dan sürgün etti."[13]

RİVÂYETLER

Buharî'nin, Ebû Bişr İsmail b. İbrahim el-Esedî (İbn Uleyye)'den, onun da Haccâc es-Savvâf'tan tahric ettiği uzun rivâyeti bu şekildedir. Onun Ali b. Abdullah el-Medînî vasıtasıyla (Muhammed b. Abdullah) el-Ensârî'den naklettiği rivâyeti daha muhtasardır. Bu rivâyette Anbese; "Enes bize şöyle şöyle tahdis etti" diyerek Urenîler hadîsini zikretmiş, Ebû Kılâbe de; "bana da Enes tahdîs etti" diye karşılık vermiş.

Müslim ise ondan sadece Urenîler hadîsini tahric etti, rivâyetin diğer kısmını son derece muhtasar geçti. Bu kısmı çok muhtasar geçtiği için hadisin başına **Müslim**'in de rivâyet ettiğine dair olan işareti koymadık.

İZAH

Bu rivâyet, kasâmenin uygulanması konusundaki farklı anlayışlara işaret etmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere bu konuda ulema arasında farklı görüşler vardır. Mesele fıkıh kitaplarında ele alındığı için burada bu tartışmalara girmeye gerek görmüyoruz.

Burada şu hususa dikkat çekmekte fayda vardır: Bu rivâyette yalan yere kasâme yemini yapan kişilerin hepsinin telef olduğu ifâde edilmektedir. Bu konunun başında ilk olarak kaydedilen 7809 numaralı hadîste **İbn Abbas** da, bir yıl geçmeden, bu yemini yapan kırk sekiz kişiden kımıldayan bir tek göz kalmadığını söylemişti. Bu konuda başka rivâyetler de bulunmaktadır. Bu durum iki sebebe

---

[13] **Buharî**, Diyât, 22; Vudû', 67; Zekât, 68; Cihâd, 152; Megâzî, 37; Tefsir, 5/5; Tıp, 5, 6, 29; Muhâribîn, 1; Hudûd, 17, 19.

bağlanır; ya Kâbe'de yalan yere yemin edildiği için bu yalanın cezası hemen tecelli etmektedir, ya da Allah kasâme yeminine böyle bir hususiyet vermiştir.

٧٨١٦ـ (د ـ عمرو بن شعيب رحمه الله) عن أبيه عن جده « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ، قَتَلَ بالقَسامة رجلا من بني نضر بن مالك بِبَحرة الرُّغاء على شَطّ [لِيَّة] البَحرَة، قال : القاتلُ والمقتولُ منهم ؟ ». أخرجه أبو داود.

7,816- Amr b. Şuayb, babası vasıtasıyla dedesinden rivâyet ediyor:

"Hz. Peygamber, Leyyetu'l-Bahra mevkiinin kenarında bulunan Bahratu'r-Ruğâ denilen yerde, Nadr b. Mâlik oğullarından bir adamı kasâme yoluyla öldürttü."

Râvî; "katil de, maktûl de onlardan idi" dedi.[14]

İZAH

Bahra; Tâif'te bir bölgenin adıdır. **Leyyetu'l-Bahra** da, bu bölgede bir yerin adıdır. **Bahratu'r-Ruğâ** da, oradaki bir vâdi veya tepedir. Hz. Peygamber'in orada bir mescit inşa ettirdiği rivâyet edilir.

Bu rivâyet, kasâme yoluyla tespit edilen katili kısas olarak öldürmenin câiz olduğunu ifâde etmektedir. Nitekim **İmâm Mâlik** ile **Ahmed b. Hanbel** de bu görüştedirler. Ancak **Münzirî**, hadîsin senedinin mu'dal olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca **Amr b. Şuayb**'ın hadîsi ile ihticâc etmek konusu da tartışmalıdır.

---

[14] **Ebû Davud**, Diyât, 8/4522.

(ق) "kaf" harfi:

الكتاب السابع

في القراض

الكتاب السابع

في القراض

97- KIRÂD
(Kâr Ortaklığı)

٧٨١٧ـــ (ط ـــ زيد بن أسلم رحمه الله) عن أبيه ، قال : « خرج عبد الله وعبيدُ الله ابنا عمر بن الخطاب في جيش إلى العراق، فلما قفلا مرَّا على أبي موسى الأشعريِّ وهو أمير البصرة ، فرحَّبَ بهما ، وسهَّل ، ثم قال : لو أقدرُ لكما على أمْرٍ أنفعكما به، لفعلتُ : ثم قال : بلى ، ها هنا مال من مال الله ، أريدُ أن أبعث به إلى أمير المؤمنين ، فأسلفكماه ، فتبتاعان به متاعا من متاع العراق، ثم تبيعانه بالمدينة ، فتؤدِّيان رأسَ المال إلى أمير المؤمنين ، ويكون لكما الربح ، فقالا : وَددنا ، ففعل ، وكتبَ إلى عمرَ بن الخطاب : أن يأخذَ منهما المال، فلما قدما باعا فأُربحا ، فلما دفعا ذلك إلى عمر ، قال: أكلُّ الجيش أسلفَهُ مثل ما أسلفَكُما؟ قالا: لا، فقال عمر بن الخطاب: ابنا أمير المؤمنين، فأسلفكما، أدِّيا المال وربحه، فأما عبد الله: فسكت، وأما عبيد الله: فقال: ما ينبغي لكَ يا أمير المؤمنين هذا، لو نَقصَ المال أو هَلَكَ لضمنّاه، فقال عمر: أدِّياه، فسكتَ عبد الله، وراجعه عُبيدُ الله، فقال رجل من جلساء عمرَ: يا أمير المؤمنين، لو جعلته قراضا، فقال عمرُ: قد جعلتُه قراضا، فأخذ عمرُ رأسَ المال ونصفَ ربحه، وأخذ عبد الله وعبيد الله ابنا عمر بن الخطاب نصفَ ربح المال». أخرجه الموطأ.

7,817- Zeyd b. Eslem, babasından rivâyet ediyor:

"Hz. Ömer'in oğulları Abdullah ve Ubeydullah[1], Irak'a giden bir ordu ile sefere çıkmışlardı. Dönerken Basra Emîri Ebû Musa'l-Eş'arî'ye uğradılar. Selâm-sabahtan sonra Ebû Musa;

---

[1] **Ebû İsa, Ubeydullah b. Ömer b. el-Hattâb el-Adevî el-Kuraşî**: ö. 36/656. Hz. Ömer'in oğludur. Müşrik kadınlarla evlenmeyi yasaklayan âyet nâzil olunca Hz. Ömer, Ubeydullah'ın annesini boşamıştı. Rasûlullah (as.) döneminde dünyaya geldi. Şarap içtiği için Hz. Ömer'in ona had vurduğu rivâyet edilir. Son derece

"- Size faydalı olacak bir şey yapabilmeyi arzu ederdim" dedi ve biraz sonra;

"- Evet, şurada Allah'ın malından bir miktar mal var, ben onu mü'minlerin Emîri'ne (Hz. Ömer'e) göndermek istiyordum. Ben onu size ödünç olarak vereyim; siz de onunla Irak'tan mal satın alın, sonra Medîne'de satarsınız, ana malı da mü'minlerin Emîr'ine verirsiniz, kazandığınız kâr sizin olur" dedi. Onlar da;

"- Bunu yapmak isteriz" dediler. Bunun üzerine Ebû Musa malı onlara teslim etti ve Hz. Ömer'e de malı onlardan teslim almasını yazdı.

Abdullah ile Ubeydullah Medîne'ye geldiklerinde malı sattılar ve bu işten para kazandılar. Sonra malı Hz. Ömer'e teslim ettiklerinde, Hz. Ömer;

"- Ebû Musa her askere, size yaptığı gibi borç verdi mi?" diye sordu. Onlar da;

"- Hayır!" dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer;

"- Öyleyse size, mü'minlerin Emîrinin oğlu olduğunuz için borç vermiş; anaparayı da, kârını da getirin!" dedi. Bu söz üzerine Abdullah sustu, ama Ubeydullah;

"- Bunu yapman doğru değil, ey mü'minlerin Emîri! Eğer ana mal eksilecek veya kaybolacak olsaydı, onu biz tazmin edecektik" diye itiraz etti. Ama Hz. Ömer yine de;

"- Ödeyin!" diye diretti. Abdullah yine sesini çıkarmadı, Ubeydullah ise aynı sözleri tekrarladı. Sonra Hz. Ömer'in meclis üyelerinden biri;

"- Ey mü'minlerin Emîri; bunu *kırâd* saysan!.." diye söze katıldı. O zaman Hz. Ömer;

"- Peki, onu *kırâd* sayıyorum" diyerek ana malı ve kârın yarısını aldı. Çocukları Abdullah ve Ubeydullah da kârın diğer yarısını aldılar."[2]

---

cesur ve kahraman biriydi. Babasının katillerinin üzerine tek başına gidip onları öldürmüştü. **Sıffîn** savaşında Muâviye'nin yanında savaşa katıldı ve bu savaşta öldürüldü.

[2] **Muvatta**, Kırâd, 1/1.

İZAH

Kırâd; ticârî bir ortaklık çeşididir. Türkçeye kâr ortaklığı şeklide tercüme edilebilir. Bir taraf sermayeyi koyar, öbür taraf da bedenen çalışır, elde edilen kazanç da bölüşülür. Bu ortaklık çeşidine Iraklılar **Mudârebe**, Hicazlılar da **Kırâd** derlerdi.

Bu ortaklık çeşidi, câhiliye döneminde de yaygın olarak uygulanıyordu. Henüz Peygamberlik gelmeden önce Rasûlullah (as.) da **Hz. Hatice** ile bu nevi bir ortaklık yapmış, onun mallarını çalıştırmıştı. İslâm geldikten sonra da bu ortaklık çeşidi aynen korundu. Sahabîlerden pek çoğu bu tür ortak faaliyetlerde bulunmuşlardır. **Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Âişe, Abdullah b. Mes'ûd** gibi birçok meşhur sahabî bunu yapmıştır. Özellikle yetimlerin mallarını zekât tüketmesin diye bu yolla çalıştırılmıştır. Fukaha da bu nevi ortaklığın câiz olduğunda icmâ etmiştir.

٧٨١٨ـ (ط ـ العلاء بن عبد الرحمن رحمه الله) عن أبيه، عن جده : «أنَّ عثمان بن عفان أعطاه مالا قراضا يعملُ فيه على أن الربح بينهما ». أخرجه الموطأ.

7,818- el-Alâ b. Abdurrahman, babası vasıtasıyla dedesinden rivâyet ettiğine göre; "Hz. Osman ona, çalıştırmak ve kârını da yarı yarıya bölüşmek üzere bir miktar mal vermişti."[3]

[3] **Muvatta**, Kırâd, ½.

(ق) "kaf" harfi:

الكتاب الثامن

في القصص

8. KİTÂB: **KISSALAR:** 7.819-7.830

الكتاب الثامن

في القصص

قصة إبراهيم وإسماعيل وأمّه عليهم السلام

98- KISSALAR

1*- HZ. İBRAHİM İLE HZ. İSMAİL VE ANNESİNİN HİKÂYESİ

٧٨١٩ـ (خ ــ **عبد الله بن عباس** رضي الله عنهما) من حديث أيوبَ بن أبي تميمة السَّختياني، وكثير بن كثير بن المطلب بن أبي وَداعة - يزيد أحدهما على الآخر - عن سعيد بن جبير ، قال : قال ابن عباس : « أولُ ما اتخذَ النِّساءُ المِنْطَق : من قِبَلِ أم إسماعيل ، اتخذت مِنْطَقا - قال الأنصاريُّ عن ابن جريج قال : أمَّا كثير بن كثير : فحدَّثني ، قال : إني وعثمان بن أبي سليمان جلوس مع سعيد بن جبير، فقال: ما هكذا حدَّثني ابنُ عباس، ولكنَّه، قال : أقبل إبراهيم بإسماعيل وأمّه وهي ترضعه ، معها شَنّة ». لم يرفعه ، ولم يزد الأنصاري على هذا.

قال الحميديُّ في أول هذا الحديث عند البرقانيِّ : من حديث عبد الرزاق عن معمر عن أيوب، وكثير، ولم يذكر البخاري « أن سعيد بن جبير ، قال : سلوني يا معشر الشباب ، فإني قد أوشَكْتُ أن أذهبَ [من] بين أظهركم ، فأكثر الناس مسألته ، فقال له رجل : أصلحك الله ، أرأيتَ هذا المقام ، أهُوَ كما [كنَّا] نتحدث ؟. قال : وما كنت تتحدَّث؟.

قال: كنا نقول : إن إبراهيم عليه السلام حين جاء عَرَضت عليه امرأةُ إسماعيل النزولَ ، فأَبَى أن ينزلَ ، فجاءت بهذا الحجَر ، فقال : ليس كذلك ».

من هاهنا ذكر البخاري عن أيوب، وكثير عن سعيد بن جبير ، قال ابن عباس : « أول ما اتخذت النِّساءُ المِنْطَق : من قِبَل أُمِّ إسماعيل ، اتخذت مِنْطَقا لتُعفِّي أثرها على سارَة ، ثم جاء بها إبراهيم وبابنها إسماعيل ، وهيَ تُرضعه حتى وضعها عند البيت ، عند دَوحَة فوق زمزمَ في أعلى المسجد ، وليس بمكة يومئذ أحد ، وليس بها ماء ، فوضعهما هناك ، ووضع عندهما

جرابا فيه تمر ، وسقاء فيه ماء، ثم قفّى إبراهيم مُنْطلقا ، فتبعته أمُّ إسماعيل ، فقالت : **يا إبراهيم ، أين تذهبُ وتتركنا بهذا الوادي الذي ليس فيه أنيس ، ولا شيء ؟** ، فقالت له ذلك مرارا ، وجعل لا يلتفت إليها ، فقالت له: **آلله أمرك بهذا ؟** قال : **نعم**. قالت : **إذن لا يُضيِّعنا**. ثم رجعتْ ، فانطلق إبراهيم عليه السلام ، حتى إذا كان عند الثنية - حيث لا يرونه - استقبل بوجهه البيت ، ثم دعا بهؤلاء الدعوات ، فرفع يديه ، فقال : **{ربَّنا إنِّي أسكنتُ من ذُرِّيَّتي بواد غيرَ ذي زرع}** - حتى بلغ - : **{يشكرون}** [إبراهيم : ٣٧]، وجعلتْ أمُّ إسماعيل تُرْضعُ إسماعيل، وتشربُ من ذلك الماء حتى إذا نفد ما في السقاء عَطِشَتْ، وعَطش ابنُها، وجعلتْ تنظر إليه يتلوَّى - أو قال : يتلبَّط - فانطلقت كراهية أن تنظر إليه ، فوجدت الصفا أقرب جبل في الأرض يليها ، فقامت عليه ، ثم استقبلت الواديَ تنظر هل ترى أحدا ؟ فلم تر أحدا ، فهبطتْ من الصفا ، حتى إذا بلغت الوادي رفعتْ طرَف درْعها ، ثم سَعتْ سعيَ الإنسان المجهود ، حتى جاوزت الوادي ، ثم أتت المروَة ، فقامت عليها ، فنظرت ، هل ترى أحدا ؟ فلم تر أحدا، ففعلت ذلك سبع مرات - قال ابن عباس : قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : **فلذلك سَعَى الناس بينهما** - فلما أشرفَتْ على المروة سمعتْ صوتا ، فقالت : **صَه** - تريد نفسها - ثم تسمَّعت فسمعت أيضا ، فقالت : **قد أسمعتَ إن كان عندكَ غُواث** ، فإذا هي بالمَلك عند موضع زمزم ، فبحث بعقبه - أو قال: بجناحه - حتى ظهر الماءُ، تُحوِّضه، وتقول بيدها هكذا ، وجعلت تَغْرفُ من الماء في سقائها، وهو يفورُ بعدما تغرف - وفي رواية : بقدر ما تغرف - ».

قال ابن عباس: قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : « **يَرْحَمُ الله أمَّ إسماعيل، لو تركت زمزم** - أو قال: **لو لم تغرفْ من الماء - لكانت زمزمُ عينا مَعينا** ، قال : فشربتْ وأرضعتْ ولدها، فقال لها المَلك: **لا تخافوا الضيعةَ ، فإن هاهنا بيتا لله، يبنيه هذا الغلام وأبوه، وإنَّ الله لا يُضيع [أهله]**، وكان البيتُ مرتفعا من الأرض كالرَّابية، تأتيه السيول ، فتأخذ عن يمينه ، وعن شماله ، فكانت كذلك، حتى مرَّتْ بهم رُفقةٌ من جُرْهُم - أو أهلُ بيت من جرهم - مُقْبلين من طريق كَداء ، فنزلوا في أسفل مكة ، فرأوا طائرا عائفا ، فقالوا : **إنَّ هذا الطائر لَيَدُورُ على ماء ، لَعَهْدُنا بهذا الوادي وما فيه ماء**، فأرسلوا جَرِيًا أو جَرِيَّين ، فإذا هم بالماء ،

فرجعوا فأخبروهم ، فأقبلوا - وأمُّ إسماعيل عند الماء - فقالوا : **أتأذنين لنا أن نترل عندكِ ؟** قالت : **نعم ، ولكن لاحقَّ لكم في الماء** ، قالوا : **نعم.**

قال ابن عباس : قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : **فألفَى ذلك أمَّ إسماعيل وهي تُحب الأُنْس ، فترلوا فأرسلوا إلى أهليهم ، فترلوا معهم ، حتى إذا كان بها أهلُ أبيات منهم ، وشبَّ الغلام - وتعلم العربية منهم ، وأنفسَهم وأعجبهم حين شبَّ - فلما أدركَ زوَّجوه امرأة منهم ، وماتت أمُّ إسماعيل، فجاء إبراهيم ، بعدما تزوج إسماعيل، يطالع تَركته ، فلم يجد إسماعيل ، فسأل امرأته عنه ؟ فقالت: خرج يبتغي لنا - وفي رواية : ذهَبَ يصيد - ثم سألها عن عَيْشِهم وهيئتهم؟ فقالت : نحن بشرّ ، نحن في ضيق وشدَّة ، وشكتْ إليه. قال : فإذا جاء زوجُك فاقرئي عليه السلامَ ، وقولي له : يُغَيِّرْ عَتَبَةَ بابه. فلما جاء إسماعيل كأنه آنس شيئا، فقال : هل جاءكم من أحد ؟ قالت : نعم ، جاءنا شيخ كذا وكذا ، فسألنا عنك، فأخبرتُهُ ، فسألني: كيف عيشُنا ؟ فأخبرته : أنّا في جَهد وشدة ، قال : فهل أوصاك بشيء ؟ قالت : نعم ، أمرني أن أقرأ عليك السلام ، ويقول لك : غَيِّر عَتَبةَ بابك ، قال: ذاكِ أبي، وقد أمرني أن أفارقَك ، الحَقي بأهلك. فطلَّقها، وتزوَّج منهم أخرى.**

فلبثَ عنهم إبراهيمُ ما شاء الله أن يلبثَ ، ثم أتاهم بعدُ ، فلم يجده ، فدخل على امرأته ، فسأل عنه؟ قالت : خَرَج يبتغي لنا ، قال : كيف أنتم ؟ وسألها عن عَيْشهم وهيئتهم، فقالت: نحن بخير وسَعَة ، وأثنتْ على الله عز وجل ، فقال : ما طعامُكم ؟ قالت : اللحم، قال : فما شرابكم ؟ قالت : الماءُ، قال : اللهم بارك لهم في اللحم والماء، قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : **ولم يكن لهم يومئذ حَبّ ، ولو كان لهم دعا لهم فيه ، قال : فهما لا يخلو عليهما أحد بغير مكة إلاّ لم يوافقاه.**

وفي رواية: فجاء فقال: **أين إسماعيل؟** فقالت امرأته: **ذهب يصيد،** فقالتْ امرأته: **ألا تترل فتطْعَم وتَشرَبَ؟** قال: **فما طعامكم، وما شرابكم؟** قالت: **طَعامُنا اللحم، وشرابنا الماء،** قال: **اللهم بارك لهم في طعامهم وشرابهم،** قال: فقال أبو القاسم صلى الله عليه وسلم: **بركة دعوة إبراهيم** - رجع إلى ما في الإسناد الأول - قال: **فإذا جاء زوجُك فاقرئي عليه السلام، ومُريه يُثْبتْ عَتَبَةَ بابه،** فلما جاء إسماعيل، قال: **هل أتاكم من أحد ؟** قالت: **نعم ، أتانا شيخ**

حَسَنَ الهيئة – وأثنت عليه – **فسألني عنكَ ؟ فأخبرتُه، فسألني ، كيف عيشنا ؟ فأخبرته أنّا بخير** ، قال : **فأوصَاك بشيء** ؟ قالتْ : **نعم ، يقرأ عليك السلام ، ويأمرك أن تُثبت عتبة بابك** ، قال : **ذاكَ أبي ، وأنت العتبةُ، أمَرني أن أمْسكَك.**

ثم لبث عنهم ما شاء الله، ثم جاء بعد ذلك وإسماعيل يَبري نَبْلا له تحت دَوحة قريبا من زمزم، فلما رآه قام إليه، فصنعا كما يصنع الوالد بالولد، والولد بالوالد، ثم قال: **يا إسماعيل، إن الله أمَرني بأمْر**، قال: **فاصنع ما أمرك ربُّك**، قال: **وتُعينُني**؟ قال: **وأُعينُك**، قال: **فإن الله أمرني أن أبنيَ بيتا هاهنا** – وأشار إلى أكَمَة مرتفعة على ما حَولها – فعنْدَ ذلك رَفَعَ القواعدَ من البيت، فجعل إسماعيل يأْتي بالحجارة، وإبراهيم يبني، حتى إذا ارتفع البناءُ جاء إبراهيم بهذا الحجر فوضعه له، فقام عليه وهو يبني، وإسماعيل يناوله الحجارة، وهما يقولان: **{رَبَّنا تَقَبَّلْ منّا إنَّكَ أنتَ السميعُ العَليمُ}** [آل عمران: ٧٢] قال: فجعلا يبنيان، حتى يدورا حول البيت، وهما يقولان: **{ربَّنا تقبلْ منَّا إنَّكَ أنتَ السميعُ العَليم}**».

وفي رواية: عن إبراهيم بن نافع عن كثير بن كثير ، عن سعيد بن جبير ، عن ابن عباس قال : لما كان من أمر إبراهيم ومن أهله ما كان : خرج بإسماعيل ، وأم إسماعيل، ومعهم شَنَّة فيها ماء ، فجعلتْ أمُّ إسماعيل تشرب من الشَّنَّة ، فيدرّ لبنها على صَبيِّها ، حتى قدمَ مكة ، فوضعها تحت دوحة،ثم رجع إبراهيم إلى أهله،فاتبَعَتْه أم إسماعيل،حتى لما بلغوا كَداء، نادته من ورائه : **يا إبراهيم** ، **إلى مَنْ تتركنا؟** قال : **إلى الله** ، قالت : **رَضيتُ بالله.**

قال: فرجعتْ، فجعلتْ تشربُ من الشَّنَّة، ويَدرّ لبنها على صَبيِّها، حتى لما فَنيَ الماءُ، قالت: لو ذهبتُ فنظرتُ، لعلي أُحسُّ أحدا، قال: فذهبتْ، فصَعَدَت الصَّفا، فنظرتْ ونظرتْ هل تُحسُّ أحدا؟ فلم تُحسَّ [أحدا]، فلما بلغت الواديَ سَعَتْ، وأتتْ المروةَ، وفعلتْ ذلك أشْواطا، ثم قالت: لو ذهبتُ فنظرتُ ما يفعل الصبيُّ؟ فذهبتْ، فنظرتْ، فإذا هو على حاله كأنه يَنْشَغُ للموت، فلم تُقرّها نفسُها، فقالت: لو ذهبت، فنظرتُ، لعلي أُحسُّ أحدا؟ فذهَبتْ، فَصَعدَت الصفا، فنظرتْ ونظرتْ، فلم تحسَّ أحدا، حتى أتمّتْ سبعا.

ثم قالت : لو ذهبتُ فنظرتُ ما فعل ؟ فإذا هي بصوت ، فقالت : **أغثْ إن كان عندك خير** ، فإذا جبريل ، قال : فقال بعَقبه هكذا – وغمَزَ بعقبه على الأرض – فانبثق الماءُ ،

فدُهشَتْ أم إسماعيل، فجعلت تَحْفِن - وفي أخرى : تحفر - ولو تركَتْهُ كان الماء ظاهرا ، وكان عَيْنا مَعِينا... وذكر الحديث بطوله أو قريبا منه ، والأول أتم - إلى قوله: فوافق إسماعيل من وراء زمزم يصلح نَبْلا له، فقال: **يا إسماعيل، إن ربك أمرني أن أبني له بيتا** ، قال : **أطع ربك** ، قال : **إنَّهُ قد أمرني أن تعينني عليه**، قال: **إذن افعل** - أو كما قال - فقاما، فجعل إبراهيم يبني، وإسماعيل يناوله الحجارة، ويقولان: **{رَبَّنا تَقَبَّلْ منَّا إنَّك أنتَ السميعُ العليمُ}** -حتى ارتفع البناءُ، وضَعُفَ الشيخُ عن نقل الحجارة فقام على حَجَر المقام، فجعل يناوله الحجارة، ويقولان: **{رَبَّنا تَقَبَّلْ منَّا إنَّك أنتَ السميعُ العليمُ}**.

وأخرج في رواية طرفا منه : قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : « **يرحم الله أم إسماعيل، لولا أنها عَجِلَتْ لكان زمزمُ عينا معينا** ». أخرجه البخاري.

7.819- Eyyub b. Ebî Temîme es-Sahtiyânî ve Kesîr b. Kesîr b. el-Muttalib b. Ebî Vedâa'nın –ki bunlar rivâyette birbirlerine bazı ilaveler yaparlar- Saîd b. Cübeyr vasıtasıyla Abdullah b. Abbas'ın şöyle dediğini rivâyet ederler:

"Kadınlar arasında ilk defa uzun etek, İsmail'in annesi tarafından kullanılmıştır.[1] O, izini Sâre'den gizlemek için uzun etek giymişti. Sonra Hz. İbrahim onu ve memedeki oğlu İsmail'i götürdü; Kâbe'nin bulunduğu yerde, Mescid'in üst tarafında Zemzem'in yukarısındaki büyük bir ağacın yanında bıraktı. O tarihte Mekke'de kimse yaşamıyordu, hatta su bile yoktu. Hz. İbrahim, oğlu İsmail ile anası (Hacer'i) oraya yerleştirdi, yanlarına da hurma dolu bir dağarcık ile su dolu bir kap bıraktı. Sonra İbrahim (Şam'a gitmek üzere) geri döndü. İsmail'in annesi hemen arkasından seğirtti ve;

"- Ya İbrahim! Bizi, ne bir insanın ve ne de bir canlının bulunmadığı bu vadide bırakıp nereye gidiyorsun?" diye bağırdı.

---

[1] **Câmiu'l-Usûl**'de, hadîsin senedi ile ilgili bazı farklılıklar bu araya yerleştirilmiştir. Ancak biz hadîsin akışını bozmamak için bu farklılıkları "**Rivâyetler**" kısmına aldık.

Hacer[2] bunu birkaç defa tekrarladı, ama İbrahim geri dönmedi. Nihayet Hacer;

"**- Bunu sana Allah mı emretti?**" diye seslenince, Hz. İbrahim;

"**- Evet**" dedi. O zaman Hacer;

"**Öyleyse Allah bizi zâyi etmez**" diyerek çocuğunun yanına geri döndü.

Hz. İbrahim yoluna devam etti, kendisini göremeyecekleri vedâ tepesine gelince yüzünü Kâbe tarafına doğru çevirdi, sonra ellerini kaldırdı ve şu sözlerle duâ etti:

"Ey Rabbimiz! Ben, zürriyetimden bazısını, senin mukaddes Beyt'inin yanında, ekin bitmez bir vâdiye yerleştirdim; namazı kılsınlar diye ey Rabbimiz,!... Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylet ve onları meyvelerle rızıklandır! Böylece belki şükrederler."[3]

İsmail'in annesi, bir taraftan İsmail'i emziriyor, bir taraftan da yanında bulunan sudan içiyordu. Nihayet kaptaki su bitti; kendisi susuz kaldığı (için sütü kesildi), oğlu da susadı. Hacer, yerde susuzluktan kıvranan çocuğunu görünce, bu hâline bakmaya dayanamayarak yanından kalktı ve en yakın yerdeki Safa tepesine gidip tepeye çıktı. Sonra acaba kimseyi görebilir miyim ümidiyle vâdiye doğru baktı, ama kimseyi göremedi. Safa tepesinden inip vâdinin tabanına varınca (ayağının takılmaması için) entarisinin eteğini topladı. Sonra sıkıntıya düşen bir insan heyecanıyla koşmaya başladı, vâdiyi geçip Merve tepesine geldi. Tepenin üstüne çıktı,

---

[2] **Hâcer**: Hz. İbrahim'in eşi ve Hz. İsmail'in annesidir. Aslen Mısırlıdır. Önceleri Firavun'un câriyesi idi. Firavun onu Hz. İbrahim'e hediye etmişti. Hâcer, Hz. İsmail'e hâmile kalınca, Hz. İbrahim'in asıl eşi olan ve kendisinin çocuğu bulunmayan Âsiye, ona karşı sert davranmaya başlar, kendisini evden kovman ister. Neticede Hz. İbrahim, Allah'tan aldığı emir üzerine onu alıp **Mekke**'ye, Kâbe'nin bulunduğu yere götürür. Çocuğu ile o ıssız ve kurak beldede tek başına kalan Hâcer, evladının susuzluktan öleceğinden endişe etmiş, ama Cebrail tarafından çıkarılan Zemzem suyu ile bu ihtiyacını karşılamıştı. Neticede Hâcer, çevreden gelenlerle beraber **Mekke**'de kalmış, orada yaşamış, orayı imar etmiş ve doksan yaşına geldiğinde vefat ederek **Hicr**'e defnedilmiştir.

[3] İbrahim, 37.

acaba kimseyi görebilir miyim ümidiyle etrafa baktı, ama yine kimseyi göremedi. Hacer bu gidiş gelişi yedi defa yaptı."

İbn Abbas dedi ki:

Rasûlullah (as.); **"İşte bunun için hacılar Safa ile Merve arasında sa'y ederler"** buyurdu.

Sonunda Hacer, Merve tepesine çıkınca bir ses duydu, kendi kendine;

"- Sus!" dedi ve sese kulak verdi. Aynı sesi tekrar duyunca;

"- Ey sesin sahibi! Sesini duyurdun, şayet yardıma gücün varsa yetiş!" diye seslendi.

Bir de baktı ki, Zemzem'in bulunduğu yerde bir melek topuğuyla –veya kanadıyla- yeri kazıyor! Nihayet su göründü. Hacer, suyun başka yere akmaması için eliyle suyu çevirip havuz gibi yaptı. Bir taraftan da kabını doldurmaya başladı. Su ise, alındıkça –bir rivâyette alındığı miktarda- tekrar kaynıyordu."

İbn Abbas şöyle dedi:

Rasûlullah (as.); **"Allah İsmail'in annesine rahmet eylesin! Keşke Zemzem'i kendi haline bıraksaydı** –veya suyu avuçlamasaydı-! **O zaman Zemzem,** (kuyu değil) **akar su olacaktı"** buyurdu.

İbn Abbas şöyle devam etti:

"Hacer suyu içti ve çocuğunu emzirdi. Bu sırada melek ona;

"- Zâyi olmaktan korkma! Çünkü burada Allah'ın evi yapılacak; onu bu bebekle babası yapacaklar. Şüphesiz Allah, kendi ehlini zâyi etmez" dedi.

Kâbe'nin yeri, tepe gibi yerden yüksekçe idi; seller sağını solunu aşındırmıştı.

Hacer bu şekilde yaşayıp giderken, günün birinde Cürhüm'den bir kafile –veya bir aile- Kedâ yolundan oraya geldi. Kafile, Mekke'nin alt tarafında konakladı. Bir kuşun oraya gelip gittiğini görünce;

"Bu kuş mutlaka suya gidip geliyor. Halbuki biz bu vâdide su olmadığını biliyoruz" dediler ve durumu öğrenmek için oraya bir veya iki genci gönderdiler. Onlar suyu görünce, hemen dönüp

durumu haber verdiler. Sonra hepsi suyun yanına geldiler. O sırada İsmail'in annesi de suyun başında idi. Ona;

"- Senin yanında konaklamamıza izin verir misin?" dediler. Hacer de;

"- Olur. Ama sizin bu suda hakkınızın olmadığını bilin!" dedi. Onlar da;

"- Kabul!" dediler.

İbn Abbas, Hz. Peygamber şöyle buyurdu, dedi:

"Bir insanla konuşup görüşmeyi İsmail'in annesi de arzu ettiği için bu teklifi uygun bulmuştu. Bunun üzerine Cürhümlüler oraya yerleştiler. Geride kalan adamlarına da haber gönderdiler, onlar da gelip oraya yerleştiler. Zamanla orada çoğaldılar. Küçük İsmail de büyüdü ve onlardan Arapça öğrendi. İsmail delikanlılık çağına gelince, onların en sevilen ve beğenilen genci olmuştu. Bulûğa erince onu kızlarından biriyle evlendirdiler. Sonra İsmail'in annesi vefat etti. İsmail evlendikten sonra babası Hz. İbrahim, bıraktığı âilesini görmek için Mekke'ye geldi. İsmail'i evinde bulamadı, karısına sordu. Karısı;

"- Rızkımızı aramaya –bir rivâyette avlanmaya- **gitti"** dedi. **Sonra Hz. İbrahim yaşantılarını ve durumlarını sordu. Kadın;**

"- Durumumuz kötü! Sıkıntı ve darlık içindeyiz" diyerek şikâyette bulundu.

Bunun üzerine Hz. İbrahim ona dedi ki:

"- Kocan gelince benden kendisine selâm söyle! Ayrıca ona, kapısının eşiğini değiştirmesini de söyle!" dedi.

İsmail eve gelince, sanki birilerinin geldiğini hissetti ve dedi ki:

"- Eve gelen oldu mu?"

"- Evet. Şöyle şöyle bir ihtiyar geldi; seni sordu, ben de anlattım. Sonra bana hâlimizi sordu. Ben de sıkıntı ve zorluk içinde olduğumu söyledim."

"- Bir tavsiyesi oldu mu?"

"- Evet. Sana selâm söylememi ve senden kapının eşiğini değiştirmeni istedi.

Bunun üzerine İsmail;

"- O babamdı. Bana senden ayrılmamı tavsiye etmiş! Artık sen, git âilenin yanına!" diyerek onu boşadı. Sonra da Cürhüm'den başka bir kadınla evlendi.

Hz. İbrahim, Allah'ın dilediği kadar bir süre yine onlardan uzak kaldı. Sonra tekrar Mekke'ye geldi, ama İsmail'i yine evde bulamadı. Karısına gidip İsmail'i sordu. Karısı;

"- Bizim için bir şeyler tedarik etmeye gitti" dedi. Sonra Hz. İbrahim;

"- Nasılsınız?" diyerek yaşantılarını ve durumlarını sordu. Karısı;

"- Hayır ve bolluk içindeyiz" diyerek Allah'a hamd ve senâ etti. Hz. İbrahim tekrar sordu:

"- Ne yiyorsunuz?"

"- Et."

"- Ne içiyorsunuz?"

"- Su."

Bunun üzerine Hz. İbrahim; *"Allah'ım; onların etlerini ve sularını bereketli kıl!"* diye duâ etti.

Hz. Peygamber; **"O gün onlarda hububat yoktu. Eğer hububat olsaydı, onun için de kendilerine duâ ederdi"** dedi.

İbn Abbas dedi ki:

"Mekke'den başka yerlerde et ve su, kimseye Mekke'deki kadar faydalı gelmez."

(Bir rivâyette; Hz. İbrahim geldi ve;

"- İsmail nerede?" diye sordu. Karısı;

"- Ava gitti" dedi ve;

"- Misafirimiz olmaz mısın? Bizimle birlikte yer içersin!" diyerek davet etti. **Hz. İbrahim**;

"- Ne yiyor, ne içiyorsunuz?" diye sorunca da;

"- Yediğimiz et, içtiğimiz de sudur" karşılığını verdi.

Bunun üzerine Hz. İbrahim; ***"Allah'ım; onların yediklerini ve içtiklerini bereketli kıl!"*** diye duâ etti.

İbn Abbas; "Ebû'l-Kasım; ***'İbrahim'in duâsı bereketiyle...'*** dedi, diyerek ilk isnâddaki rivâyete döndü.)

Sonra Hz. İbrahim gelinine dedi ki:

"- Kocan gelince kendisine selâmımı söyle ve ondan kapısının eşiğine sahip olmasını iste!"

İsmail eve gelince dedi ki:

"- Biri mi geldi?"

"- Evet. Güzel yüzlü bir ihtiyar geldi" diyerek **İbrahim**'i övdü. Sonra dedi ki:

"- Bana seni sordu, ben de anlattım. Sonra yaşantımızın nasıl olduğunu sordu. Ben de hayır içinde olduğumuzu söyledim."

"- Sana bir tavsiyede bulundu mu?"

"- Evet. Sana selâm söyledi ve kapının eşiğine sahip olmanı istedi."

"- O benim babamdı. Eşik de sensin; bana seni nikâhımda tutmamı emretti."

Sonra Hz. İbrahim, yine Allah'ın diklediği kadar bir süre onlardan uzak kalır. Sonra tekrar Mekke'ye gelir, İsmail'i, Zemzem'in yanındaki büyük ağacın altında oklarını hazırlarken bulur. İsmail babasını görünce, hemen kalkıp yanına gitti; bir babanın çocuğuna ve çocuğun da babasına yaptığı gibi yaptılar. Sonra Hz. İbrahim;

"- Ya İsmail! Yüce Allah bana bir şey emretti" dedi. **İsmail** de;

"- Rabbinin emrettiği şeyi yap!" dedi.

"- Sen de bana yardım eder misin?" deyince;

"- Evet, ederim" diye karşılık verdi. O zaman Hz. İbrahim, etrafına göre yüksekçe olan yere işaret ederek;

"- Yüce Allah bana, burada bir Beyt inşâ etmemi emretti" dedi.

Onlar işte orada Kâbe'nin duvarlarını yükselttiler. İsmail taş veriyor, İbrahim de duvar örüyordu. Nihayet bina yükselince, Hz. İbrahim şu (Makam) taşını getirdi, yerine koydu. Yükselen duvarı örerken onun üstüne çıkıyor, İsmail de (aşağıdan) taş veriyordu. Bu esnada ikisi de şöyle duâ ediyorlardı:

"Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen işitir ve bilirsin."[4]

---

[4] Bakara, 127.

Baba oğul Kâbe'yi bina ettiklerinde, Kâbe'nin etrafını dolaşıyor ve; *"Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen işitir ve bilirsin"* diyorlardı."[5]

RİVÂYETLER

Musannıfın, hadîsin başında kaydettiği isnâdla ilgili rivâyetler şu şekildedir:

(Muhammed b. Abdullah) el-Ensârî, İbn Cüreyc'den naklen dedi ki: "Kesîr b. Kesîr bana tahdis etti ve dedi ki:

"Ben ve Osman b. Ebî Süleyman[6], Saîd b. Cübeyr'le oturuyorduk. Saîd;

"İbn Abbas bana bu şekilde tahdis etmedi. Fakat o, 'Hz. İbrahim, İsmail'i ve annesini alıp (Mekke'ye) yöneldi. Annesi İsmail'i emziriyordu ve yanında da bir su tulumu vardı' dedi." O, bu hadîsi Rasûlullah'a (as.) ref' etmedi.

el-Ensârî, bu rivâyete başka bir şey eklemedi.

el-Humeydî şöyle der:

"el-Bürkanî'de bu hadîsin baş tarafı, Abdurrezzak'ın Ma'mer vasıtasıyla Eyyûb ve Kesîr'den rivâyeti şeklinde geçer, ki bunu **Buharî** zikretmedi. Buna göre Saîd b. Cübeyr;

"- Bana sorun, ey gençler! Çünkü benim, aranızdan göçüp gitmem yakındır" dedi. Bunun üzerine insanlar ona pek çok soru sordular. Bir adam;

"- Allah seni ıslâh etsin! Bu makamı görüyor musun; o bizim tahdîs ettiğimiz gibi midir?" dedi. Saîd;

"- Ne tahdîs ediyorsun?" diye sordu.

"- Hz. İbrahim (Mekke'ye) gelince, İsmail'in annesi ona orada kalmasını teklif etti, ama o kabul etmedi. Bunun üzerine İsmail'in annesi şu taşa gitti" diye anlatıyorduk deyince, Saîd;

---

[5] **Buharî**, Enbiyâ, 8.

[6] **Osman b. Ebî Süleyman (Muhammed) b. Cübeyr b. Mut'im el-Kuraşî en-Nevfelî el-Mekkî**: Mekkeli muhaddislerdendir. Amcası Nâfi b. Cübeyr ve İbn Ebî Müleyke'yi dinlemiş, kendisinden İbn Uyeyne ve İbn Cüreyc rivâyet etmiştir. Mekke'de kadılık yapmıştı. Sikadır; hadîsi **Müslim, Ebû Davud, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi.

"- Öyle değil" dedi.

İşte buradan itibaren **Buharî,** Eyyûb ve Kesîr vasıtasıyla Saîd b. Cübeyr'den İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivâyet eder...

Buradan itibaren Buharî, Eyyûb ve Kesîr vasıtasıyla Saîd b. cübeyr'den naklen İbn Abbas şöyle dedi diyerek (baş tarafta tercümesi verilen) hadîsi rivâyet eder.[7]

İbrahim b. Nâfi'in[8] Kesîr b. Kesîr vasıtasıyla naklettiği başka bir rivâyette Saîd b. Cübeyr, İbn Abbas'ın şöyle dediğini söyledi:

"İbrahim ile âilesi arasındaki (malum) olay meydana gelince Hz. İbrahim, İsmail'i, İsmail'in annesini ve yanına bir de su tulumunu alarak yola çıktı. İsmail'in annesi bu tulumdan su içiyor, böylece sütü çoğalıyor ve bebeğini emziriyordu. Nihayet Mekke'ye geldiler. Hz. İbrahim onları büyük bir ağacın altında bıraktı, sonra âilesine gitmek üzere geri döndü. İsmail'in annesi hemen arkasından seğirtti, Kedâ mevkiine ulaştıklarında arkasından;

"- Ya İbrahim! Bizi kime bırakıyorsun?" diye seslendi. Hz. İbrahim;

"- Allah'a!" deyince, Hacer;

"- Allah'a razı oldum" diyerek geriye, çocuğunun yanına döndü.

Yine tulumdan su içip sütünü çoğaltmaya ve bebeğini emzirmeğe devam etti. Ama bir gün su bitti... Bunun üzerine Hacer, *'gidip etrafa baksam, belki bir insan görürüm'* diye düşündü. Çocuğunun yanından ayrılıp Safa tepesine çıktı, *'acaba birini görebilir miyim?'* diye uzun uzun etrafa baktı, ama kimseyi göremedi. (Safa ile Merve arasındaki) vâdiye inince, koşarak yürümeye başladı. Sonra Merve tepesine gitti. İki tepe arasındaki bu gidiş gelişi (hac menâsikinin) şavtı yaptı.

---

[7] Rivâyet tarîkı ile ilgili olan bu paragraf, asıl metinde baş tarafta bulunmakta idi. Ancak metnin akıcılığını bozmamak açısından bu kısmı burada vermeyi uygun gördük.

[8] **Ebû İshak, İbrahim b. Nâfi el-Mahzûmî el-Mekkî**: ö. 160/777. Mekkeli sika muhaddislerdendir. Kendisinden Ebû Nuaym, Sevrî ve İbn Mehdî rivâyet etmiştir. Hadîsi kütüb-ü sittede tahric edildi. Ebû Nuaym, onun **Mekke**'deki şeyhlerin en sikası olduğunu söyler.

Sonra; *'gidip bebeğe bakayım, acaba ne yapıyor?'* diye düşündü. Hemen gidip çocuğa bakınca, onun aynı durumda, sanki can çekişir halde olduğunu gördü.

Sonra yine gönlü rahat etmedi, *'tekrar gidip baksam, belki bir insan görebilirim!'* diye düşündü. Gidip Safa tepesine çıktı, uzun uzun etrafa baktı, ama yine kimseyi göremedi. İki tepe arasındaki bu gidiş gelişleri yediye tamamladı. Sonra yine *'gideyim, bebeğim ne yapıyor bakayım!'* diye düşündü. Tam o sırada bir ses duydu. Hemen;

"- Eğer yanında bir imkân varsa, yardım et!" diye bağırdı. Bir de baktı ki, Cebrâîl!.. Hz. Peygamber topuğunu göstererek, Cibrîl topuğu ile şöyle yapıyordu –bir rivâyette topuğu ile yeri eşeliyordu- dedi. Hemen arkasından oradan su fışkırdı. İsmail'in annesi büyük bir heyecan duydu ve hemen suyu avuçlamaya –bir rivâyette çukur açmaya- başladı. Şayet suyu kendi hâline bıraksaydı, açıkta akan bir ırmak olacaktı...."

Sonra hadîsi yukarıdaki gibi veya ona yakın bir şekilde rivâyet etti, ancak ilk rivâyet daha eksiksizdir. Bu rivâyetin son bölümü şöyledir:

"...Hz. İbrahim, İsmail'i, Zemzem kuyusunun arkasında oklarını düzeltirken buldu. Ona;

"- Ya İsmail! Rabbin bana, kendisi için bir Beyt yapmamı emretti" dedi. İsmail de;

"- Öyleyse Rabbinin emrine itâat et!" diye karşılık verdi.

"- Rabbin, onu yapmak için senin de bana yardımcı olmanı emretti" deyince;

"- Öyleyse yardım ederim –veya öyleyse dediği gibi-" diye cevap verdi.

Hemen inşaata başladılar; İbrahim duvar örüyor, İsmail de taş veriyordu. Bu sırada da ikisi birden; ***"Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen işitir ve bilirsin"*** diye duâ ediyorlardı.

Nihayet bina yükseldi. Yaşlı İbrahim taşları nakletmekten zayıf düştüğü için Makam taşının üstüne çıktı. İsmail de taşları ona uzatıyor ve ikisi de; ***"Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen işitir ve bilirsin"*** diyorlardı.

Buharî başka bir rivâyette hadîsin kısa bir bölümünü tahric etti. Bu rivâyete göre Rasûlullah (as.);

"Allah İsmail'in annesine rahmet eylesin! Eğer acele etmeseydi, Zemzem suyu akan bir kaynak olurdu" dedi.

İZAH

Bu rivâyet, genelde **İbn Abbas**'a ait olarak nakledilmiştir. Ancak uzun asırlar önce meydana gelen bu olayları **İbn Abbas**'ın bilmesi mümkün değildir. Bu itibarla **İbn Abbas** bu olayı Hz. Peygamber'den duymuş ve aklında kaldığı şekliyle rivâyet etmiş olmalıdır.

Hz. İbrahim başlangıçta **Şam**'da yaşıyordu. Ama orada kıtlık baş gösterince, karısı **Sâre** ile birlikte **Mısır**'a gitti. **Mısır**'da özellikle evli kadınlara musallat olan **Firavun, İbrahim**'in güzel bir kadınla **Mısır**'a geldiğini duyunca, hemen **Sâre**'yi huzuruna celbeder. Ona dokunmak isterse de, elini uzattığında görünmez bir elin boğazını sıkması üzerine vazgeçer. **Sâre**'yi serbest bırakır ve kendisine câriyesi **Hacer**'i de hediye eder. İşte **Firavun**'un hediyesi olan **Hacer, Hz. İsmail**'in annesidir. **Hacer**'in, **Mısır** meliklerinden birinin kızı olduğu da rivâyet edilir.

Hacer'le ilgili diğer bir rivâyet de, onun **Hz. İbrahim**'le **Ürdün**'de buluştuğudur.

Hz. İbrahim, Hacer'le **İsmail**'i **Mekke**'ye Allah'ın emri üzerine götürüp bırakır.

Hacer'in, **Sâre** ile kavgalı olduğundan dolayı izlerini bulamaması için uzun etek giydiği ve böylece çölde kum üzerinde bıraktıkları izlerini eteğiyle süpürdüğü rivâyet edilir.

Hacer'le **İsmail**'in **Mekke**'deki maceraları hadîste anlatılmaktadır.

أصحاب الأخدود

2*- ASHÂB-I UHDÛD

٧٨٢٠ــ (م ت ــ صهيب رضي الله عنه) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : « كان مَلكٌ فيمن كان قبلكم ، و كان له ساحرٌ ، فلما كَبِرَ قال للملك : إني قد كَبِرْتُ ، فابْعَثْ إليَّ غلامًا أُعَلِّمُه السحرَ ، فبعث إليه غلامًا يُعلِّمه ، وكان في طريقه إذا سَلَكَ راهبٌ ، فقعد إليه وسمع كلامَه ، فكان إذا أتى السَّاحر مرَّ بالراهب و قعد إليه ، فإذا أتى الساحر ضربه ، فشكا ذلك إلى الراهب ، فقال : إذا خشيتَ الساحر فقل : حبسني أهلي ، و إذا خشيتَ أهلك فقل : حبسني الساحر ، فبينما هو كذلك إذْ أتى على دابَّة عظيمة قد حبست الناسَ ، فقال : اليومَ أعلمُ : الساحرُ أفضل ، أم الراهب أفضل ؟ فأخذ حجرًا ، فقال : اللهم إنْ كان أمرُ الراهب أحبَّ إليك من أمر الساحر فاقتلْ هذه الدابّة ، حتى يمضيَ الناسُ ، فرماها ، فقتلها ، و مضى الناسُ ، فأتى الراهبَ فأخبره ، فقال له [الراهبُ]: أيْ بُنيَّ ، أنتَ اليومَ أفضلُ منّي ، و قد بلغ من أمْرك ما أرى ، و إنّك ستُبْتَلى ، فإن ابْتُليتَ فلا تدلَّ عليَّ ، و كان الغلامُ يُبْرِئ الأكمَه و الأبرصَ ، و يداوي الناسَ من سائر الأدْواء ، فسمع جليسٌ للملك ــ كان قد عمي ــ فأتاه بهدايا كثيرة ، فقال : ما ها هنا لك أجمعُ إن أنت شَفَيْتني ، قال : إنّي لا أشفي أحدًا ، إنما يشفي الله عز و جل ، فإن آمنْتَ بالله دعوتُ اللهَ فَشفاك ، فآمن به ، فَشفاه الله، فأتى الملك ، فجلسَ إليه كما كان يجلس ، فقال له الملكُ : مَنْ ردَّ عليك بَصرَك ؟ قال : ربّي ، قال : و لك ربّ غيري ؟ قال : ربّي و ربُّك [الله] ، فأخذه ، فلم يزلْ يُعذّبُه ، حتى دلَّ على الغلام ، فجيء بالغلام ، فقال له الملك : أي بُنيّ ، قد بلغ من سحرك ما يُبْرئُ الأكمَهَ و الأبْرصَ ، و تفعلُ و تفعلُ ؟ قال : فقال : إني لا أشفي أحدًا ، إنما يشفي الله ، فأخذه ، فلم يزلْ يعذّبه ، حتى دلَّ على الراهب ، فجيء بالراهب ، فقيل له : ارجع عن دينكَ ، فأبى ، فدعا بالمنشار ، فوضَع المنشار على مَفْرق رأسه، فشقَّه به حتى وقع شقّاه، [ثم جيئ بجليس الملك، فقيل له:

ارجع عن دينكَ، فأبى، فوضَع المنشار في مَفْرق رأسه، فشقَّه به حتى وقع شقّاه]، ثم جيء بالغلام، فقيل له: ارجع عن دينك، فأبى، فدفعه إلى نفر من أصحابه، فقال: اذهبوا به إلى جبل كذا و كذا، فاصعَدوا به الجبلَ، فإذا بلغتم ذرْوَته، فإن رجع عن دينه، و إلا فاطرحوه، فذهبوا به، فصَعدوا به الجبل، فقال: اللهم اكفنيهم بما شئتَ، فرجف بهم الجبلُ فسقطوا، و جاء يمشي إلى الملك، فقال له الملك: ما فعل أصحابك؟ قال: كفانيهم الله، فدفعه إلى نفر من أصحابه ، فقال: اذهبوا به فاحملوه في قُرْقُور، و توسَّطوا به البحر، فإن رَجعَ عن دينه، و إلا فاقذفوه، فذهبوا به، فقال: اللهم اكفنيهم بما شئتَ، فانكفأتْ بهم السفينةُ، فغَرقوا، و جاء يمشي إلى الملك، فقال له الملك: ما فعل أصحابك؟ قال: كفانيهم الله، فقال للملك: إنك لستَ بقاتلي حتّى تفعلَ ما آمرك به، قال: ما هو؟ قال: تجمع الناس في صعيد واحدٍ، و تصلُبُني على جِذْعٍ، ثم خذْ سَهْمًا من كنانَتي، ثم ضَعْ السهم في كَبد القوس، ثم قل: بسم الله ربِّ الغلام، ثم ارمِ، فإنك إذا فعلتَ ذلك قتلتني، فجمع الناسَ في صعيد واحدٍ، و صلبه على جذع، و أخذ سهمًا من كنانته، ثم وضع السهم في كَبد القوس، ثم قال: بسم الله ربِّ الغلام، ثم رماه، فوقع السهمُ في صُدْغه، فوضع يده في صُدغه، في مَوْضع السهم، فمات، فقال الناسُ: آمنَّا بربِّ الغلام، آمنَّا بربِّ الغلام، آمنَّا بربِّ الغلام، فأُتيَ الملكُ، فقيل له: أرأيتَ ما كنتَ تحذر؟ قَدْ والله نزل بك حَذَرك، قد آمن الناسُ، فأمر بالأخدود بأفواه السكك، فخُدَّتْ، و أضْرَم فيها النيرانُ، و قال: من لم يرجع عن دينه فأقحموه فيها ـــ أو قيل له: اقْتحم ـــ ففعلوا، حتى جائت امرأةٌ، و معها صبيٌّ لها، فتقاعَسَتْ أن تقع فيها، فقال لها الغلام: يا أُمَّه، اصبري، فإنك على الحق» هذه رواية مسلم.

و في رواية الترمذي قال : « كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا صلى العصر هَمَسَ ـــ والهمس في بعض قولهم : تَحرُّك شفتيه ، كأنه يتكلم ـــ فقيل | له | : يا رسول الله ، إنك إذا صَلَّيْتَ العصر همستَ ؟ قال : إن نبيًا من الأنبياء كان أُعجبَ بأُمَّته ، فقال : مَنْ يقوم لهؤلاء ؟ فأوحى الله إليه : أن خَيِّرْهُم بين ان أنتقمَ منهم ، و بين أن أسَلِّطَ عليهم عدُوَّهم ، فاختاروا النّقمة ، فسلَّط الله عليهم الموتَ ، فمات في يوم سبعون ألفا ».

و كان إذا حدَّث بهذا الحديث حدَّث بهذا الحديث الآخر ، فقال : « كان ملك من الملوك ، و كان لذلك الملك كاهنٌ يَكْهَنُ له ، فقال الكاهم : انظروا لي غلامًا فَهِمًا ـــ أو قال : فَطِنًا ـــ لقنًا فأُعلّمه علْمي [هذا] ، فإني أخافُ أن أموتَ ، فَيَنْقَطِعَ منكم هذا العلم ،و لا يكونَ فيكم مَنْ يَعْلَمُهُ ، قال : فنظروا له على ما وَصَفَ ، فأمروه أن يَحْضُرَ ذلك الكاهن ، و أن يختلف إليه ، فجعل يختلف إليه ، و كان على طريق الغلام راهب في صَوْمَعَة ـــ قال معمر : أحْسِبُ أنَّ أصحاب الصوامع كانوا يومئذ مسلمين ـــ قال : فجعل الغلامُ يسأل ذلك الراهبَ كلّما مرّ به ، فلم يزل حتى أخبره ، فقال : إنما أعْبُدُ الله ، قال : فجعل الغلام يمكثُ عند الراهب ، و يبطئ عن الكاهن ، فأرسل الكاهنُ إلى أهل الغلام : أنه لا يكادُ يحضُرني ، فأخبر الغلامُ الراهبَ بذلك ، فقال له الراهب : إذا قال لك الكاهن : أين كنتَ ؟ فقل : عند أهلي ، و إذا قال لك أهلُكَ : أين كنتَ ؟ فأخبرهم أنّك كنتَ عند الكاهنِ ، قال : فبينما الغلام على ذلك ، إذ مرَّ بجماعة من الناس كثيرٍ ، قد حَبَسَتْهم دابةٌ ـــ فقال بعضُهم : إن تلكَ الدابةَ كانت أسدًا ـــ فأخذ الغلامُ حَجَرًا ، فقال : اللهم إن كان ما يقول الراهب حقًا فأسألك أن أقْتُلَه ، ثم رمى به ، فقتل الدابة ، فقال الناس : مَنْ قتلَها ؟ فقالوا : الغلام ، ففزِع الناسُ ، و قالوا : قد عَلِمَ عذا الغلامُ علمًا لم يعلمْه أحَدٌ ، قال : فسمع به أعمى، فقال له: إن أنتَ رددتَ بصري، فلك كذا و كذا، قال: لا أُريدُ منك هذا، و لكن أرأيتَ إن رَجَعَ إليك بصرُك أ تؤْمنُ بالذي ردَّه عليك؟ قال: نعم، قال: فدعا الله، فردَّ عليه بَصَرَه، فآمَنَ الأعْمَى، فبلغ الملكَ أمرُهم، فدعاهم، فأُتيَ بهم، فقال: لأَقْتُلَنَّ كُلَّ واحدٍ منكم قِتْلَةً لا أَقْتُلُ بها صاحبه، فأمر بالراهب و الرجل الذي كان أعمى، فوضع المنشار على مفرِقِ أحدهما فقتله، و قتل الآخر بقِتْلَة أُخرى، ثم أَمَرَ بالغلام، فقال: انطلقوا به إلى جبل كذا و كذا، فألْقوه من رأْسه، فانطلقوا به إلى ذلك الجبل، فلما انتهَوْا إلى ذلك المكان الذي أرادوا أن يُلقوه منه، جعلوا يتهافتون من ذلك الجبل، و يَترَدَّوْن ، حتى لم يبق منهم ألا الغلام، ثم رجع، فأمر به الملك أن ينطلقوا به إلى البحر فيلقوه فيه، فانطلقوا به إلى البحر، فغَرَّق الله الذين كانوا معه، و أنجاه، فقال الغلامُ للملك: إنكَ لا تقتلني حتى تصْلُبَني و ترمِيَن]، و تقول إذا رميتني: بسم الله ربِّ هذا الغلام، قال: فأمر به فصُلب، ثم رماه

فقال: بسم الله ربَّ هذا الغلام، قال: فوضع الغلام يده على صُدْغه حين رُمِيَ، ثم مات، فقال الناسُ: لقد علمض هذا الغلامُ علمًا ما علمه أحدٌ، فإنا نؤمن برب هذا الغلام، قال: فقيل للملك: أجَزِعْتَ أن خالفَكَ ثلاثةٌ؟ فهذا العالَمُ كُلُّهم قد خالفوكَ، قال: فخدّ أخْدودًا ثم ألقى فيها الحطبَ و النارَ، ثم جمع الناسَ، فقال: منء رَجَعَ عن دينه تركناه، و من لم يرجع ألقيناه في النار، فجعل يُلْقيهم في تلك الأخدود، قال: يقول الله تبارك و تعالى {قُتِلَ أصْحابُ الأخْدود النَّارِ ذات الْوَقُود} — حتى بلغ — [العَزِيز الْحَميد} [البروج: ٤ — ٨] قال: فأما الغلام: فإنه دُفن، قال: فيذكر أنه أُخرِجَ في زَمن عمر بن الخطاب و إصبَعُه على صُدْغه، كما وضعها حين قُتِلَ».

7.820- Suheyb'den rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah (as.) şöyle söyledi:

"Sizden önceki dönemde bir Kral ve onun bir de sihirbazı vardı. Sihirbaz yaşlanınca, Kral'a;

"- Ben artık yaşlandım, bana bir çocuk gönder de ona sihir yapmayı öğreteyim" dedi. Kral da ona bir çocuk gönderir.

Çocuk ona doğru giderken yolda bir râhibe rastladı; onunla bir süre oturup sözlerini dinledi. Daha sonra sihirbaza gittiği günlerde râhibe uğrayıp, yanında bir müddet kalmaya başladı. Bir gün (geç) kaldığı için sihirbaz çocuğu döver, çocuk da bu durumu râhibe şikâyet eder. Bunun üzerine râhip çocuğa;

"- Sihirbazdan korktuğun zaman, *'âilem beni bırakmadı'* diye, âilenden korktuğun zaman da, *'sihirbaz beni bırakmadı'* diye söyle!" dedi.

Çocuk bu minval üzere devam ederken, insanları hapseden büyük bir hayvana rastladı. İçinden; **'Bugün sihirbazın mı, yoksa râhibin mi daha faziletli olduğunu anlayacağım'** dedi. Hemen bir taş aldı ve;

"- Allah'ım! Eğer râhibin işi sana sihirbazın işinden daha sevimli ise, bu hayvanı öldür de insanlar geçsinler!" diyerek taşı atar ve hayvanı öldürür. İnsanlar da işlerine giderler. Sonra çocuk râhibe gelip durumu haber verir. Rahip de;

"- Yavrucuğum, bugün sen benden daha faziletlisin. Senin durumun, bu dereceye kadar yükseldi. Sen artık mutlaka bir imtihan geçireceksin! Eğer imtihan edilip sıkıntıya düşersen, sakın benim nerede olduğumu söyleme!" der.

Çocuk, anadan doğma körleri ve alaca hastalarını tedavi ediyor, insanları diğer hastalıklardan da kurtarıyordu. Onun bu durumunu, Kralın âmâ olan bir arkadaşı duyar, çeşitli hediyeler alarak ona gider ve şöyle der:

"- Eğer beni tedavi edebilirsen, bunların hepsi senindir!"

"- Ben kimseye şifa dağıtmıyorum, şifayı ancak Azîz ve Celîl olan Allah verir. Eğer Allah'a iman edersen, senin için Allah'a duâ ederim, O da sana şifa verir"

Bunun üzerine adam iman eder, Allah da ona şifa verir. Sonra adam Krala gider, eskiden olduğu gibi yine yanına oturur. Kral sorar:

"- Gözünü kim tedavi etti?"

"- Rabbim!"

"- Senin benden başka Rabbin mi var?"

"- Senin de, benim de Rabbim Allah'tır!"

Bunun üzerine Kral onu yakalayıp işkence eder. Adam dayanamaz ve çocuğun yerini söyler. Çocuk hemen getirilir ve Kral;

"- Yavrucuğum; senin sihirbazlığın körün gözünü açacak, alacaları tedavi edecek seviyeye ulaştı mı? Sen neler neler yapıyormuşsun?" deyince, çocuk;

"- Ben kimseye şifa dağıtmıyorum, şifayı ancak Allah verir" der.

Bunun üzerine Kral, çocuğa da işkence etmeye başlar. Neticede çocuk da dayanamaz ve râhibi ele verir. Hemen râhip getirilir. Râhibe;

"- Dininden dön!" diye baskı yapılır, ama râhip kabul etmez. Kral, bir testere getirmelerini ister Testereyi râhibin başının ortasına koyar ve onu ikiye biçer, hatta parçaları ayrı ayrı yere düşer.

Sonra Kralın arkadaşı getirilir, ona da;

"- Dininden dön!" denir. O da kabul etmez. Bu sefer Kral, testereyi onun başının ortasına koyar ve onu da ikiye biçer. Parçaları da ayrı ayrı yere düşer.

Sonra çocuk getirilir, ona da;

"- **Dininden dön!**" denir, ama o da kabul etmez. Bunun üzerine Kral, onu, arkadaşlarından bir guruba verir. Onlara;

"- **Bunu falan dağa götürün, dağın tepesine çıkarın, tam zirveye vardığınızda dininden dönmeyi kabul ederse ne âlâ, aksi halde oradan uçuruma atın!**" talimatını verir.

Çocuğu hemen alıp götürdüler, dağın zirvesine çıkardılar. Orada çocuk;

"Allah'ım! Bunlara karşı bana, dilediğin şekilde yardım eyle!" diye duâ etti. Bunun üzerine dağ sallandı ve oradaki insanlar aşağı yuvarlandılar. Çocuk da yürüyerek Kralın huzuruna gelir. Kral;

"- **Yanındakiler ne oldu?**" diye sorunca, çocuk;

"- **Onlara karşı Allah bana yardım etti**" der.

Bunun üzerine Kral çocuğu tekrar başka bir guruba teslim eder. Onlara;

"- **Bunu alın, bir gemiye bindirin ve denizin ortasına götürün! Eğer orada dininden dönerse ne âlâ, dönmezse denize atın!**" emrini verir.

Çocuğu hemen alıp götürürler. Çocuk yine;

"Allah'ım! Bunlara karşı dilediğin şekilde bana yardım eyle!" diye duâ etti. Bunun üzerine hemen gemi alabora olur ve yanındakiler de boğulur. Çocuk tekrar yürüyerek Kralın huzuruna gelir. Kral yine;

"- **Yanındakiler ne oldu?**" diye sordu. Çocuk;

"- **Onlara karşı Allah bana yardım etti**" dedi.

Sonra çocuk Krala şöyle der:

"- **Benim söylediklerimi yapmadığın müddetçe sen beni asla öldüremezsin!**"

"- **Nedir o?**"

"- **İnsanları geniş bir meydanda toplarsın, sonra beni bir ağaca asarsın, sonra benim torbamdan bir ok alırsın! Sonra oku yayın ortasına yerleştirirsin! Sonra da; *'Bu çocuğun Rabbi olan Allah'ın adıyla!'* diyerek oku atarsın! Eğer böyle yaparsan, beni öldürebilirsin.**"

Bunun üzerine Kral insanları büyük bir meydana toplar, çocuğu bir ağaca asar, çocuğun torbasından bir ok alıp yayına yerleştirir, sonra; **'Bu çocuğun Rabbi olan Allah'ın adıyla!'** diyerek oku atar. Ok, çocuğun şakağına isabet eder. Çocuk elini şakağına, okun girdiği yere koyar ve ölür. Bunun üzerine insanlar;

"- **Biz de çocuğun Rabbine iman ettik! Biz de çocuğun Rabbine iman ettik! Biz de çocuğun Rabbine iman ettik!"** diye haykırırlar.

Sonra yandaşları Kralın yanına gider;

"- **Gördün mü korktuğun şeyi? Vallahi korktuğun başına geldi! İnsanlar iman etti!"** dediler.

Bunun üzerine Kral hemen yolların başına hendekler kazılmasını emretti. Hendekler derhal kazıldı. Sonra hendeklerde büyük ateşler yaktırdı. Sonra da;

"- **Kim dininden dönmezse, bu ateşe atıp yakın!"** emrini verdi. Kralın adamları da emri yerine getirdiler. Nihayet yanında bebeği ile bir kadın geldi. Kadın irkilip geri çekildi. O zaman bebek dile gelip;

"- **Anneciğim, sabret! Çünkü sen hak üzeresin!"** dedi.[9]

RİVÂYETLER

Bu, **Müslim**'in rivâyetidir. **Tirmizî**'nin rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah (as.) ikindi namazını kılınca dudaklarını oynatarak bir şey mırıldandı. –Burada kullanılan *hems* kelimesi, bazılarına göre konuşur gibi dudaklarını oynatmaktır-. Kendisine soruldu:

"- Ey Allah'ın Rasûlü! İkindi namazını kıldığında dudaklarını oynatarak bir şeyler mırıldandın."

"- **Peygamberlerden biri, ümmetinin** (çokluğuna) **şaştı ve; *'Bunların işlerini kim görecek?'* diye düşündü. Yüce Allah da ona; *'Onları cezalandırmam veya başlarına düşmanı musallat etmem konusunda seçimi kendilerine bırak!'* diye vahyetti. Onlar da cezalandırılmayı seçtiler. Bunun üzerine Allah onlara ölümü musallat etti ve bir günde yetmiş bin kişi öldü."**

Hz. Peygamber bu hadîsi anlattığı zaman, başka bir hadîsi de söyledi:

---

9 **Müslim**, Zühd, 17/73; **Tirmizî**, Tefsir, 76/3340.

"Vaktiyle bir Kral vardı. Onun bir de kâhini vardı. Kâhin Kral için kehânette bulunurdu. Bir gün kâhin;

"- **Bana anlayışlı** –veya zeki dedi- **ve kavrayışlı bir çocuk bulun da, bildiklerimi ona öğreteyim. Çünkü korkarım ki, ölürüm de bu ilim sizde son bulur ve içinizde onu bilen kimse kalmaz"** dedi.

Bunun üzerine kâhinin tavsif ettiği şekilde bir çocuk aradılar. Çocuğu buldular ve ona, kâhine gitmesini emrettiler. Çocuk kâhine gidip gelmeye başladı. Çocuğun yolu üzerinde Manastırda yaşayan bir râhip vardı –Râvi Ma'mer, o günkü Manastır adamlarının müslüman olduğunu zannediyorum, dedi-. Çocuk, râhibe her uğradığında bir takım şeyler soruyordu. Çocuk râhibe bir süre devam etti, nihayet râhip kendi durumunu açıkladı ve; **'Ben sadece Allah'a ibâdet ediyorum'** dedi. Bunun üzerine çocuk, râhibin yanında daha uzun süre kalmaya ve dolayısıyla kâhine gitmekte gecikmeye başladı. Kâhin, çocuğun âilesine; **'Çocuğunuz hemen hemen hiç gelmiyor'** diye haber saldı. Çocuk da bu durumu râhibe anlattı. Râhip ona şöyle dedi:

"- **Kâhin sana;** *'Nerede idin?'* **diye sorduğunda,** *'Âilemin yanında idim'* **diye söyle! Âilen sana;** *'Nerede idin?"* **diye sorunca da kâhinin yanında olduğunu söyle!"**

Çocuk bu minval üzere işine devam ederken, bir gün kalabalık bir topluluğa rastladı; bir hayvan –bazıları bu hayvanın aslan olduğunu söyler- onların yolunu kesmişti. Çocuk bir taş alır ve;

"Allah'ım! Eğer râhibin söylediği haksa, senden bu hayvanı öldürmeni istiyorum" diyerek taşı atar ve hayvanı öldürür. Herkes;

"- Onu kim öldürdü?" diye sormaya başlar.

"- Şu çocuk öldürdü" derler. Bunun üzerine insanlar heyecanlanır ve;

"- Bu çocuk, hiç kimsenin bilmediği bir ilme sahiptir" derler.

Bir gün bir âmâ, bu çocuğu duyar ve ona;

"- Eğer gözlerimi açabilirsen, sana şu kadar, şu kadar mal vereceğim" der. Çocuk;

"- Ben senden mal istemiyorum; ama gözünü açarsam, sana bu gözü verene iman eder misin?" dedi. Âmâ da;

"- **Kabul**" dedi. O zaman çocuk Allah'a duâ etti, hemen gözleri açıldı. Âmâ da iman etti.

Bu haber Krala ulaşınca, onların hemen huzuruna getirilmesini istedi. Huzuruna getirilince de;

"- **Şunu iyi bilin ki, her birinizi ayrı bir ölüm şekliyle öldüreceğim**" diyerek râhip ile âmâdan birinin testere ile başından aşağıya ikiye biçilmesini emretti. Ötekini de başka bir şekilde öldürttü. Çocuk için de;

"- **Onu şu dağa götürün ve dağın tepesinden aşağıya atın!**" dedi. Çocuğu hemen dağa götürürler. Ancak onu atmak istedikleri tepeye vardıklarında, kendileri peşpeşe orada yuvarlanıp helâk olurlar. Çocuktan başka kimse sağ kalmaz. Çocuk da dönüp Krala gider. Bu kez Kral, çocuğu götürüp denize atmalarını emreder. Hemen götürürler, ama Allah bu sefer de çocuğun yanındakileri suda boğdu ve çocuğu yine kurtardı. Çocuk tekrar Krala gitti. Bu sefer çocuk dedi ki:

"- **Beni asıp oklamadıkça, oku da; *'Bu çocuğun Rabbi olan Allah'ın adıyla'* diye söyleyerek atmadıkça beni öldüremezsin!**"

Bunun üzerine Kral, çocuğun asılmasını emretti. Çocuk hemen bir ağaca bağlandı, sonra; **'Bu çocuğun Rabbi olan Allah'ın adıyla'** diyerek onu okladı. O zaman çocuk, elini şakağının üzerine koydu ve öldü. Bunun üzerine bazı kişiler;

"- **Bu çocuk, hiç kimsenin bilmediği bir ilme sahipti. Biz de onun Rabbine iman ediyoruz**" dediler. O zaman yandaşları Kral'a;

"- **Üç kişi sana muhalefet etti diye korkmuştun değil mi? Şimdi bütün âlem sana muhalefet ediyor!**" dendi. Bu manzara karşısında Kral, büyük hendekler açtırdı, sonra bu hendeklere odun yığdırdı, sonra da odunları ateşe verdi. Sonra halkı topladı ve;

"- **Kim dininden dönerse onu serbest bırakacağız, dönmeyeni de bu ateşe atacağız!**" dedi. Peşinden de insanları hendeklerin içine atmaya başladı.

Yüce Allah onlar hakkında; ***"O hendek sahipleri** (ashâb-ı uhdûd)* ***lanetlendi. O çıralı ateşi yakanlar... Onlar, o ateşin etrafına kurulmuşlar, mü'minlere yaptıklarını seyrediyorlardı. Yalnız Azîz ve***

Hamîd olan Allah'a inandıkları için mü'minleri cezalandırıyorlardı"[10] buyurdu.

Çocuğa gelince, o defnedilmişti.

Râvî der ki: "Hz. Ömer zamanında bu çocuğun, öldürüldüğü sırada elini şakağına koyduğu şekliyle çıkarıldığı söylenmiştir."

İZAH

Uhdûd; uzun ve derin hendek anlamına gelir. Bununla mü'minleri dinlerinden döndürmek için uzun ve derin hendekler kazılıp içinin ateşle doldurulması ve dininden dönmeyen mü'minlerin oraya atılması kastedilmektedir. **Ashab-ı Uhdûd** da; bunu yapan zâlimlerdir.

Bu işi yapanların kimler olduğu hakkında farklı tarihî bilgiler vardır. Ancak en kuvvetli görülen rivâyete göre, bu hâdise; Yahudi Hükümdar **Zûnüvas** tarafından **Necrân** hıristiyanlarına revâ görülen işkencedir. **Zûnüvâs** Yahudiliği kabul etmiş ve 523'te **Necrân**'ı ele geçirerek oradaki hıristiyanların Yahudiliğe dönmelerini istemişti. Kabul etmeyenleri de adı geçen çukurlara attırarak yaktırmıştı.

İnananları hendeklere doldurup yakma olayının, tarihte çeşitli dönemlerde görüldüğü de rivâyet edilmektedir.

Tirmizî'nin rivâyetindeki **Hz. Ömer** döneminde bulunduğu söylenen mezarla ilgili olarak **İbn İshak** şu rivâyeti kaydeder:

"**Abdullah b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm** bana şöyle rivâyet etti:

"Hz. Ömer döneminde Necrânlı bir adam, Necrân harabelerinden birini kazarken bir mezar buldu. Orada elini başındaki yaraya bastıran biri yatıyordu. Adam elini tutup çekince yara kanamaya başlamış, elini bırakınca da hemen yarasını bastırmış ve kan durmuş. Parmağında da *'Rabbim Allah'tır'* diye yazan bir yüzük varmış. Adam durumu Hz. Ömer'e yazar, Hz. Ömer de cenâzeyi aynen olduğu gibi defnetmelerini emreder."[11]

---

[10] Burûc, 4-8.

[11] Bkz., **İbn Hişâm**, I, 37-38.

الأطفال المتكلّمون في المهد

3*- BEŞİKTE KONUŞAN ÇOCUKLAR

٧٨٢١ــ (خ م ــ أبو هريرة رضي الله عنه) أنّ النبيّ صلى الله عليه وسلم قال : « لم يتكلَّمْ في المهد إلا ثلاثة : عيسى بن مريم ، وصاحب جُرَيج ، وكان جريجُ رَجُلا عابدا، فاتخذ صومعة ، فكان فيها ، فأتته أمّهُ وهو يصلّي، فقالت: يا جريج ، فقال: يا ربّ، أمّي وصلاتي، فأقبل على صلاته، فانْصَرَفَتْ ، فلما كان من الغد ، أتته وهو يُصلّي، فقالتْ : يا جريج ، فقال: يا ربّ ، أمّي ، وصلاتي، فأقبل على صلاته، [فانصرفتْ]،فلما كان من الغد أتته وهو يصلّي. فقالت : يا جريج ، فقال : يا ربّ ، أمي وصلاتي، فأقبل على صلاته ، فقالت: اللهمّ لا تُمتْهُ حتى ينظرَ إلى وجوه المومسات ، فتذاكر بنو إسرائيل جريجا وعبادته وكانت امرأة بغيّ يتمثّل بحسنها ، فقالت : إن شئتم لأَفتننَّهُ [لكم] ، قال: فتعرَّضَتْ له ، فلم يَلْتَفِتْ إليها ، فأتت راعيا كان يأوي إلى صومعته ، فأمكنَتْهُ من نفسها ، فوقع عليها ، فَحَمَلَتْ ، فلما وَلَدَتْ ، قالت : هُوَ منْ جُرَيج ، فأتَوْهُ ، فاستنزلوه ، وهدَمُوا صومعَتَهُ ، وجعلوا يضربونه ، فقال : ما شأنكم ؟ قالوا : زنيتَ بهذه البغيِّ ، فوَلَدتْ منك ، فقال: أين الصبيُّ؟ فجاؤوا به ، فقال : دَعُوني أُصَلّي ، فصلّى ، فلما انصرف أتى الصبيَّ فطعنَ في بطنه، وقال: يا غُلام ، مَنْ أبوك ؟ فقال : فلانُ الراعي، قال : فأقبلوا على جريج يُقبِّلونه ، ويتمَسَّحُون به ، وقالوا : نبني صومعتَكَ من ذَهَب ، قال : لا ، أعيدوها من لَبن كما كانت ، ففعلوا.

وبينا صَبيّ يرضَعُ من أُمّه ، فمرّ رَجُل راكب على دابّة فَارهَة وشارة حَسَنَة ، فقالت أُمّه: اللهم اجعل ابني مثل هذا ، فترك الثديَ ، وأَقْبَلَ إليه ، فنظر إليه ، فقال: اللهم لا تجعلني مثله ، ثم أقبل على ثديه ، فجعل يرتضع - قال : فكأني أنظر إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يحكي ارتضاعه بإصبعه السبابة في فيه ، فجعل يَمُصُّها - قال : ومرُّوا بجارية

وهم يضربونها ، ويقولون: زنيت، سَرَقْت ، وهي تقول : حسبي الله ونعم الوكيل، فقالت أُمُّه : اللهم لا تجعل ابني مثلها ، فترك الرضاع ، ونظر إليها ، فقال : اللهم اجعلني مثلها.

فهناك تراجعا الحديث ، فقالت : [حَلْقى] !! مَرَّ رَجُل حَسَنُ الهيئة ، فقلتُ : اللهم اجعل ابني مثله، فقلتَ : اللهمَّ لا تجعلني مِثْلَهُ ، ومَرُّوا بهذه الأَمَة وهم يضربونها ، ويقولون: زنيت ، سرقْت، فقلتُ: اللهم لا تَجْعَل ابني مثلها. فقلتَ : اللهمَّ اجعلني مثلها؟ ! فقال : إن ذلك الرجل كان جبَّارا ، فقلتُ: اللهمّ لا تجعلني مثله، وإنَّ هذه يقولون لها: زنيت، ولم تزن ، وسرقت ، ولم تسْرِق ، فقلت: اللهم اجعلني مثلها» هذا لفظ حديث مسلم.

وأخرج البخاري حديث المرأة وابنها خاصة ، قال : « بَيْنا امرأة تُرضِع ابنا لها ، إذ مَرَّ راكِب وهي تُرضعه، فقالت: اللهم لا تمت ابني حتى يكونَ مثل هذا، فقال: اللهم لا تجعلني مثلَه ، ثم رجع في الثدي، ومُرَّ بامرأة تُجَرَّرُ، ويُلعَبُ بها، فقال: اللهم اجعلني مثلها. فقال: أمَّا الراكب، [فإنه] كافر، وأمَّا المرأة، فإنَّهُ يقال لها: تزني، وتقول: حَسْبِيَ الله، ويقولون: تَسرق، وتقول: حَسْبِيَ الله».

وأخرج أيضا حديث جريج وأُمِّه تعليقا ، قال : [قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم] : « نادت امرأة ابنَها وهو في صومعة له ، قالت : يا جُرَيْج ، قال : اللهم أُمي وصلاتي، فقالت: يا جريج ، فقال: اللهم أمي وصلاتي، قالت: يا جريج، قال : اللهم أُمي وصلاتي، قالت: اللهم لا يموت جريج حتى ينظر في وجوه المياميس، وكانت تأوي إلى صومعته راعية ترعَى الغنم ، فولدت ، فقيل لها : ممن هذا الولد ؟ قالت : من جريج،نزل من صومعته.

قال جريج : أين التي تزعم أن ولدها لي ؟ قال : يا بابوس، مَنْ أبوكَ ؟ قال : راعي الغنم».

وأخرج مسلم أيضا منه طرفا في جريج خاصة ، قال : « كان جريج يتعبَّد في صومعة، فجاءَت أُمُّه - قال حميد بن هلال : فوصف لنا أبو رافع صفة أبي هريرة لصفة رسول الله صلى الله عليه وسلم أمّه حين دَعَته، كيف جعلتْ كَفَّها فوق حاجبها، ثم رفعت رأسها إليه تدعوه - فقالت : يا جريج ، أنا أُمُّك كلِّمني، فصادفتهُ يُصلِّي، فقال: اللهم أُمِّي وصلاتي، فاختار صلاته ، [فرجَعَتْ] ، ثم عادت في الثانية ، فقالت: يا جريج ، أنا أُمُّك ، فكلِّمني،

قال : اللهم أُمي وصلاتِي، فاختار صلاته] ، فقالت: اللهم إن هذا جريج ، وهو ابني وإني كلّمتهُ ، فأبى أَنْ يكلّمني ، فلا تُمتهُ حتى تُريَهُ المومسات ، قال:ولو دَعَتْ عليه أن يُفتَنَ لَفُتن ، قال : وكان راعِي ضأن يأوي إلى دَيْرِه ، قال : فخرجت امرأة من القرية ، فوقع عليها الراعي، فحملَت، فوَلَدَتْ غلاما ، فقيل لها : ما هذا ؟ قالت: مِنْ صاحب هذا الدير، قال: فجاؤوا بفؤوسهم ومساحيهم ، فنَادَوْهُ ، فصادفُوه، يُصلّي ، فلم يكلّمهم، فأخذوا يَهْدِمُون دَيْرَه. فلما رأى ذلك ، نزل إليهم ، فقالوا له : سَلْ هذه ، قال: فتبسم ، ثم مَسَحَ رأس الصبيِّ، فقال : مَنْ أبوكَ؟ قال : [أبي] راعي الضأن ، فلما سمعوا ذلك ، قالوا: نبني ما هدَمْنَا من دَيْرِكَ بالذهب والفضة ؟ قال: لا ، ولكن أعيدوه ترابا كما كان، ثم علاه».

7.821- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Şu üç kişinin dışında beşikte konuşan olmamıştır:

1- Meryem oğlu İsa.

2- Cüreyc'in arkadaşı: **Cüreyc**[12], kendini ibâdete vermiş biriydi, bir manastıra çekilmiş ve hayatını orada ibâdetle geçiriyordu. Bir gün namaz kılarken annesi geldi;

"- Ya Cüreyc!" diye seslendi. **Cüreyc** de içinden; **'Ya Rabbi, bir tarafta annem, bir tarafta namazım?'** diye geçirdi ve namazına devam edip tamamladı. Ertesi gün annesi, yine namaz kılarken gelir ve tekrar;

"- Ya Cüreyc!" diye seslenir. **Cüreyc** yine içinden; **'Ya Rabbi, bir tarafta annem, bir tarafta namazım?'** diye geçirir ve yine namazına devam edip tamamlar. Daha sonraki gün annesi, yine namaz kılarken gelir ve yine;

"- Ya Cüreyc!" diye seslenir. **Cüreyc** yine; **'Ya Rabbi, bir tarafta annem, bir tarafta namazım?'** der ve yine namazına devam eder. Bunun üzerine annesi;

---

[12] **Cüreyc**: Benû İsrâil'den zühdü ve takvâsı ile meşhur bir râhiptir. Hayatını kendi yaptırdığı mabedinde ibadetle geçirirken zina iftirasına uğraması ve bunun üzerine beşikteki çocuğu konuşturarak masûm olduğunu ıspat etmesiyle ünlüdür. Onun Hz. İsa'dan sonra yaşadığı da rivâyet edilmiştir.

"Allah'ım! Onu, fahişelerin yüzünü görmeden öldürme!" diye bedduâ eder.

İsrâil oğulları kendi aralarında **Cüreyc**'i ve onun ibâdete düşkünlüğünü konuşurlardı. O sırada güzelliği dillere destan ahlâksız bir kadın vardı. Kadın;

"- İsterseniz, onu sizin için fitneye düşürürüm" dedi ve hemen gidip **Cüreyc**'e musallat oldu ise de **Cüreyc** kadına iltifat etmedi. Sonra kadın, **Cüreyc**'in manastırının yakınında yaşayan bir çobana gider; çobana, kendisine sahip olma imkânını verir ve çoban da onunla yatar. Arkasından kadın hâmile kalır. Çocuğunu doğurunca da;

"- Bu çocuk, Cüreyc'dendir!" der.

Bunun üzerine halk **Cüreyc**'e gider, onu manastırdan dışarı atarlar ve manastırını da yıkarlar. Sonra da **Cüreyc**'i iyice döverler. **Cüreyc** şöyle der:

"- Derdiniz nedir?"

"- Şu fâhişe ile zinâ ettin ve o da senden bir çocuk doğurdu."

"- Çocuk nerede?"

Hemen çocuğu getirirler. **Cüreyc;**

"- Müsaade edin önce namazımı kılayım!" der. Namazını tamamlayınca, bebeğin yanına gider, karnına dürter ve;

"- Ey çocuk! Senin baban kim?" diye sorar. O zaman çocuk dile gelir ve;

"- Babam falan çobandır" der.

Bunun üzerine halk **Cüreyc**'e yaklaşır, onu öpmeye ve ellerini sürmeye başlar. Sonra da;

"- Senin manastırını altından yapacağız" derler. **Cüreyc** ise;

"- Hayır! Eskisi gibi yine kerpiçten yapın!" der. Onlar da manastırı yeniden inşa ederler.

3- Annesinin memesini emen çocuk: Vaktiyle bir çocuk annesini emiyordu. O sırada oradan at üzerinde heybetli ve gösterişli bir adam geçer. Kadın;

"- **Allah'ım! Benim çocuğumu da bu adam gibi yap!"** diye duâ eder. Bebek hemen memeyi bırakır, annesine döner, yüzüne dikkatle bakar ve;

"- **Allah'ım! Beni onun gibi yapma!"** diye konuşur. Sonra tekrar memeyi emmeye devam eder."

Ebû Hureyre der ki: "Rasûlullah'ın (as.) şehâdet parmağını ağzına koyarak, çocuğun emişi gibi emmeye başladığını sanki hâla görür gibiyim."

Hz. Peygamber şöyle devam etti:

"Sonra oradan bir kadını döven bir kalabalık geçer. Halk;

"- **Zina edersin, hırsızlık yaparsın ha!"** diyerek dövüyorlardı. Kadın ise sadece;

"- **Allah bana yeter, O ne güzel vekildir"** diyordu. Bunu gören çocuğun annesi de;

"- **Ey Allah'ım! Çocuğumu bunun gibi yapma!"** diye duâ eder. Bunu duyan çocuk yine emmeyi bırakır, annesine bakar ve;

"- **Allah'ım! Beni onun gibi yap!"** der.

İşte o zaman çocuk ile annesi karşılıklı konuşmaya başladılar. Kadın şöyle der:

"- **Boğazında kalasıca! Gösterişli bir adam geçti;** ***'Allah'ım; çocuğumu da bu adam gibi yap!'*** **dedim, sen ise;** ***'Allah'ım; beni onun gibi yapma!'*** **dedin. İnsanların** ***'Zina edersin, hırsızlık yaparsın ha!'*** **diyerek dövdükleri şu câriyeye rastladık, ben;** ***'Allah'ım; çocuğumu bunun gibi yapma!'*** **dedim, sen ise;** ***'Allah'ım; beni onun gibi yap!'*** **dedin.**

Çocuk da şu karşılığı verir:

"- **O adam zâlimdi, bunun için;** ***'Allah'ım; beni onun gibi yapma!'*** **dedim.** ***'Zina edersin, hırsızlık yaparsın ha!'*** **diye itham ettikleri o kadın ise ne zina etmişti, ne de hırsızlık yapmıştı. Bundan dolayı;** ***'Allah'ım; beni onun gibi yap!'*** **dedim."**[13]

RİVÂYETLER

Bu, **Müslim**'in lafzıdır.

[13] **Buharî**, Enbiyâ, 48, 54; Amel fi's-Salat, 7; **Müslim**, Birr, 2/7-8.

Buharî ise hadîsin sadece kadın ve çocuğu ile ilgili kısmını tahric etti. Onun rivâyeti şöyledir:

"Vaktiyle bir kadın çocuğunu emziriyordu. O sırada oradan bir atlı geçer. Kadın;

"- **Allah'ım! Çocuğumu bu adam gibi olmadan öldürme!"** diye duâ eder. Çocuk ise;

"- **Allah'ım! Beni onun gibi yapma!"** der, sonra tekrar emmeye devam eder.

Sonra oradan, yerlerde sürüklenen ve kendisiyle alay edilen bir kadın geçer. Bu sefer çocuk;

"- **Allah'ım! Beni onun gibi yap!"** der. Sonra durumu annesine şöyle açıklar:

"- **O süvari kâfirdi. Kadına gelince, onun zinâ ettiği söyleniyordu, ama o sadece; *'Allah bana yeter'* diye karşılık veriyordu. Hırsızlık yaptığı iddia ediliyor, ama o yine *'Allah bana yeter'* diyordu."**

Buharî, Cüreyc ve annesi ile ilgili hadîsi de muallak olarak şöyle rivâyet eder:

"Bir kadın, manastırda yaşayan oğluna;

"- **Ya Cüreyc!"** diye seslendi. **Cüreyc** de; **'Allah'ım; annem ve namazım?!..'** diye tereddüt etti. Annesi tekrar;

"- **Ya Cüreyc!"** diye seslenir. **Cüreyc** yine; **'Allah'ım; annem ve namazım?!..'** diye tereddüt eder. Annesi yine;

"- **Ya Cüreyc!"** diye seslenir. **Cüreyc** yine aynı şekilde; **'Allah'ım; annem ve namazım?!..'** diye tereddüt eder. Sonunda annesi;

"Allah'ım! Cüreyc'i, fahişelerin yüzünü görmeden öldürme!" diye bedduâ eder.

O dönemde bir koyun çobanı vardı ve **Cüreyc**'in manastırında kalırdı. Bir fâhişe (o çobandan) bir çocuk doğurur. Kadına;

"- **Bu çocuk kimden?"** diye sorulunca;

"- **Cüreyc'den"** diye cevap verir.

Neticede **Cüreyc** manastırından çıkar;

"- **Bu kadının, benden olduğunu iddia ettiği çocuk nerede?"** der. Çocuk getirilince de, ona;

"- Ey Bâbûs, senin baban kim?" diye sorar. Çocuk hemen dile gelir ve;

"- Koyun çobanı" der.

Müslim, hadîsin **Cüreyc**'le ilgili kısmını da ayrıca tahric eder:

"**Cüreyc**, manastırda kendini ibâdete vermişti. Bir gün annesi geldi."

Râvî **Humeyd b. Hilâl** şöyle dedi: "Rasûlullah'ın (as.), annesi onu çağırdığında, elini nasıl kaşının üstüne koyduğunu, sonra da başını kaldırarak nasıl çağırdığını aynen gösterdiğini, **Ebû Hureyre**'den naklen **Ebû Râfi'** bize anlattı."

Hz. Peygamber şöyle devam etti:

"- Ya Cüreyc! Ben senin annenim, bana cevap ver!" diye seslendi. Annesi ona namaz kılarken seslenmişti. **Cüreyc** ise; **'Allah'ım; annem ve namazım?!..'** diye tereddüt etti, ama namazına devam etmeyi uygun buldu. Bunun üzerine annesi döndü. Bir müddet sonra ikinci defa geldi;

"- Ya Cüreyc! Ben senin annenim, benimle konuş!" diye seslendi. **Cüreyc** yine; **'Allah'ım; annem ve namazım?!..'** diye tereddüt etti ve yine namazına devam etmeyi uygun gördü. Bunun üzerine annesi;

"Allah'ım! Şüphesiz o Cüreyc'dir, benim oğlumdur. Ben onunla konuştum, ama o benimle konuşmaktan kaçındı. Onu fâhişeler görmeden canını alma!" der.

Eğer annesi onun fitneye uğratılmasını (zinâya düşmesini) istemiş olsaydı, kesinlikle **Cüreyc** fitneye (zinâya) düşerdi.

O dönemde bir koyun çobanı vardı, **Cüreyc**'in manastırında barınırdı. Bir gün köyden bir kadın gelmiş ve çoban onunla ilişkide bulunmuştu. Kadın hâmile kalmış, zamanı gelince de çocuğunu doğurmuştu. Ona;

"- Bu nedir?" diye sorulunca;

"- Şu manastırın sahibindendir" demişti. Bunun üzerine insanlar baltaları ve kazmalarıyla manastıra gelmişler ve **Cüreyc**'i çağırmışlar. O sırada **Cüreyc** yine namaz kılıyormuş, dolayısıyla

onlara cevap verememiş. O zaman insanlar, manastırı yıkmaya başlamışlar. Bunu gören **Cüreyc**, yanlarına gitmiş. Kendisine;

"- **Şu kadına sor!**" demişler. **Cüreyc** gülümsemiş, sonra bebeğin başını okşamış, sonra da;

"- **Baban kim senin?**" demiş. Bebek de;

"- **Babam, koyun çobanıdır**" demiş.

Halk, bebeğin konuştuğunu görünce;

"- **Yıktığımız manastırını altından ve gümüşten yapalım**" demişler, ama **Cüreyc**;

"- **Hayır! Eskiden olduğu gibi yine topraktan yapın!**" demiş. Sonra da manastırına çıkmış."

İZAH

Bu rivâyette, Hz. Peygamber'den önceki dönemlerde yaşanan fevkalâde olaylardan üç tanesi görülmektedir. Olaylar ve şahıslar farklı, ama üçü de aynı konuda; beşikteki bebeğin konuşması ile ilgilidir.

Hadîste her ne kadar beşikte konuşan çocukların sayısı üç olarak gösterilmekte ise de, beşikte konuştuğu bilinen çocukların daha fazla olduğu muhtelif rivâyetlerde belirtilmektedir. Hz. Peygamber'in bu rivâyette, sayıyı neden üç diye sınırladığı konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüşse de, muhtemelen Rasûlullah (as.) beşikte konuşan bütün çocukların sayısını vermekten ziyade, yukarıdaki üç olayı anlatmak istediği için böyle söylemiştir. İbret alınması gereken husus da, olayın kendisidir.

Buradaki üç kişinin dışında beşikte konuştuğu rivâyet edilen diğer bebekler şunlardır:

Hz. İbrahim ve **Hz. Yahya**'nın da beşikte konuştukları rivâyet edilmiştir.

Az önce geçen **Ashab-ı Uhdûd** ile ilgili rivâyette, ateşe atılmak üzere olan bir kadına kucağındaki bebek; "**Anneciğim sabret, sen hak üzeresin**!" demişti.

Firavun'un ateşe atmak istediği bir kadının çocuğu da; "**Anneciğim sabret, biz hak yoldayız**" demişti.

İhtilaflı olmakla birlikte **Hz. Yusuf**'a da beşikteki bir bebeğin şahitlik ettiği rivâyet edilmiştir.

Rasûlullah (as.) döneminde **Mübârekü'l-Yemâme** adlı bir çocuğun da beşikte konuştuğu rivâyet edilir.[14]

أصحاب الغار

4*- MAĞARA EHLİ

٧٨٢٢ــ (خ م د ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «انطلقَ ثلاثةُ نفر ممن كان قبلكم، حتى آواهم المبيتُ إلى غار، فدخلوه، فانحدرتْ صَخرَةٌ من الجبل، فسَدت عليهم الغارَ، فقالوا: إنه لا يُنجيكم من هذه الصخرة إلا أن تَدْعُوا الله بصالح أعمالكم، قال رجل منهم: اللهم كان لي أبوان شيخان كبيران، وكنتُ لا أَغْبِقُ قبلهما أهلاً ولا مالاً، فنأى بي طلبُ شَجَر يوما، فلم أَرُحْ عليهما حتى ناما، فَحَلَبْتُ لهما غَبوقَهُما، فوجدتهما نائمين، فكَرِهتُ أن أَغْبِقَ قبلهما أهلا أو مالاً، فَلَبِثْتُ والقَدَحُ على يدي أنتظر استيقاظهما، حتى بَرَقَ الفَجْرُ- زاد بعض الرواة: والصِّبيةُ يَتضاغَونَ عند قدَميَّ - فاستيقظا، فشربا غَبوقَهُما، اللهم إن كنتُ فعلتُ ذلك ابتغاء وجهك، ففرِّج عنا ما نحن فيه من هذه الصخرة، فانفرجَتْ شيئا لا يستطيعون الخروج.

قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم: قال الآخر : اللهم كانت لي ابنةُ عمّ ، كانت أحبَّ الناس إليَّ، فأردْتُها على نفسها، وامتنعت مني، حتى أَلَمَّتَ بها سَنَة من السنين، فجاءتني، فأعطيتُها عشرين ومائةَ دينار، على أن تُخلّيَ بيني وبين نفسها، ففعلت، حتى إذا قَدَرْتُ عليها ، قالت: لا أُحِلُّ لكَ أن تَفضَّ الخاتَمَ إلا بحقِّه ، فتحَرَّجْتُ من الوقوع عليها، فانصرفتُ عنها وهي أحبُّ الناس إليَّ ، وتركتُ الذهب الذي أعطيتها ، اللهم إن كنتُ

---

[14] Bkz., **İbn Hacer**, VII, 151-52.

فعلتُ ذلك ابتغاءَ وجهك فافْرُج عنا ما نحن فيه ، فانفرجَت الصخرة ، غير أنهم لا يستطيعون الخروج منها.

قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم: وقال الثالث: اللهم استأجَرْتُ أُجَرَاءَ، وأعطيتُهم أجرَهم، غير رَجُل واحد، تركَ الذي له وذهب، فَثَمَّرتُ أجْرَهُ حتى كَثُرَتْ منه الأموال، فجاءني بعد حين، فقال: يا عبد الله، أَدِّ إليَّ أجري، فقلت: كلُّ ما ترى من أجْرِكَ، من الإبل والبقر، والغنم، والرقيق، فقال: يا عبد الله، لا تستهزئُ بي، فقلتُ: إني لا أستهزئُ بك، فأخذه كلَّه، فاستاقه ، فلم يتركْ منه شيئا، اللهم فإن كنتُ فعلتُ ذلك ابتغاءَ وجهك فافْرُج عنا ما نحن فيه، فانفرجت الصخرة ، فخرجوا يمشون».

وفي رواية : أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « بينما ثلاثة نفر ممن قبلكم يمشون ، إذ أصابهم مَطَر، فأووْا إلى غار ، فانطبق عليهم ، فقال بعضهم لبعض : إنَّهُ والله يا هؤلاء لا ينجيكم إلا الصدقُ ، فليَدْعُ كلُّ رجل منكم بما يعلم أنه قد صدَق فيه ، فقال أحدهم : اللهم إن كنتَ تعلم أنه كان لي أجير عَمل لي على فَرَق من أَرُزٍ ، فذهب وتركه ، وإني عَمَدْتُ إلى ذلك الفَرَق فزرعته ، فصار من أمره إلى أن اشتريتُ منه بقرا، وإنه أتاني يطلب أجره، فقلت له : اعْمِدْ إلى تلك البقر ، فَسُقْها ، فقال لي : إنما لي عندك فَرَق من أرُز. فقلت له : اعمد إلى تلك البقر ، فإنها من ذلك الفرَق ، فساقها ، فإن كنتَ تعلم أني فعلتُ ذلك من خشيتك ففرِّج عنا، فانساحت عنهم الصخرة...». وذكر باقي الحديث بقريب من معنى ما سبق. أخرجه البخاري ، ومسلم. ولهما روايات بنحو ذلك.

وأخرجه أبو داود مجملا ، وهذا لفظه ، قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : «مَنِ استطاعَ منكم أن يكونَ مثل صاحب فَرَق الأرزِّ فليكن مثله ، قالوا: ومَنْ صاحب فرق الأرزِّ يا رسول الله ؟... فذكر حديث الغار حين سقط عليهم الجبل ، فقال كلُّ واحد منهم : اذكروا أحسَنَ عملكم ، قال : فقال الثالث : اللهم إنك تعلم أني استأجرت أجيرا بفَرَق أرُزٍ ، فلما أمْسَيْتُ عرضتُ عليه حقه ، فأبى أن يأخذَهُ وذهب فثمَّرْته له ، حتى جمعتُ له بقرا ورعاءها، فلقيني، فقال: أعطني حقِّي، فقلتُ: اذهب إلى البقر ورعائها ، فخذها، فذهب فاستاقها». لم يخرج أبو داود سوى هذا.

7.822- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"Sizden önceki bir dönemde, üç arkadaş seyahate çıkmışlar, geceyi geçirmek üzere bir mağaraya sığınmışlardı. İçeri girdiklerinde, dağdan yuvarlanan bir kaya mağaranın kapısını kapatır. Aralarında şu karara varırlar:

"Salih amellerimizle Allah'a yalvarmaktan başka hiçbir şey bizi bu kayadan kurtarmaz."

Bunun üzerine içlerinden biri şöyle duâ eder:

"Allah'ım! Benim annem babam yaşlı idi. Akşam olunca onlara sütlerini vermeden âileme ve çocuklarıma yedirip içirmezdim. Bir gün otlak arayım derken (uzağa gittim) **annemle babam yatmadan eve gelemedim. Sütü sağıp getirdiğimde onlar uyumuşlardı. Onlardan önce âileme ve çocuklarıma yedirip içirmeyi istemedim. Süt kâsesi elimde olduğu halde başlarında uyanmalarını bekliyordum. Nihayet şafak söktü.** –Bazı râvîler, 'bu sırada çocuklar, ayaklarımın dibinde bağrışıyorlardı' dediğini de ilave ederler-. **Sabah olunca uyandılar ve sütlerini içtiler. Ey Allah'ım! Eğer ben bunu senin rızan için yaptımsa, üstümüzdeki şu kayadan bir miktar arala!"**

Bunun üzerine kaya bir miktar aralandı, ama oradan çıkmak yine mümkün değildi.

Sonra diğeri söze başladı:

"Allah'ım! Benim amcamın bir kızı vardı; o, benim insanlar içinde en çok sevdiğim kişi idi. Ona yaklaşmak istedim, ama razı olmadı. Nihayet bir gün kıtlığa maruz kaldılar. Bunun üzerine kız bana geldi, ben de ona, kendisine sahip olmak karşılığında yüz yirmi dinar verdim. Tam ona sahip olacağım sırada da;

"- Mührü gayr-ı meşrû olarak bozmanı sana helâl etmiyorum" **dedi. Bunun üzerine ona sahip olmaktan vazgeçtim. O, en sevdiğim kadın olmasına rağmen kendisinden uzaklaştım. Verdiğim altınları da geri almadım. Ey Allah'ım! Bunu senin rızan için yaptımsa, şu hâlimizi biraz daha rahatlat!"**

Kaya bir miktar daha açıldı, ama yine çıkmaları mümkün değildi.

Nihayet üçüncüsü şöyle duâ etti:

"Allah'ım! Ben işçiler tutmuştum ve ücretlerini de hemen veriyordum. Ama bir işçinin ücretini verememiştim. Çünkü adam, ücretini almadan gitmişti. Ben de onun parasını onun adına çalıştırıp çoğalttım. Bir sürü malı olmuştu. Bir müddet sonra adam geldi ve;

***"- Ey Allah'ın kulu, bana ücretimi öde!"* dedi. Ben de;**

***"- Şu gördüğün bütün develer, sığırlar, koyunlar ve köleler, hep senin ücretindendir"* dedim. Adam;**

***"- Ey Allah'ın kulu, benimle alay etme!"* deyince, ben de;**

***"- Seninle alay etmiyorum, git hepsini al götür!"* dedim. Adam da onları alıp götürdü, hiçbir şey bırakmadı. Ey Allah'ım! Eğer bunu senin rızan için yaptımsa, şu hâlimizi rahatlat!"**

Bunun üzerine kaya tamamen açıldı. Mağaradan çıktılar ve yollarına devam ettiler."[15]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Sizden önceki bir dönemde, üç arkadaş yola çıkmışlardı. Yağmura yakalandılar, hemen bir mağaraya sığındılar. Bir kaya gelip mağaranın kapısını kapatır. Bunun üzerine birbirlerine şöyle derler:

"Vallahi arkadaşlar, bugün bizi, doğruluktan başka bir şey kurtarmaz; binâenaleyh her birimiz doğru bildiğimiz bir şeyle Allah'a duâ edelim."

İçlerinden biri şöyle duâ eder:

"Allah'ım! Şüphesiz sen biliyorsun ki, benim bir işçim vardı; bir *farak* pirinç karşılığında benim için çalışıyordu. Ama adam, ücretini almadan gitmişti. Ben de onun pirinciyle zirâat yaptım, neticede bundan bir sürü inek satın aldım. Bir gün adam gelip benden ücretini istedi. Ben de;

***"- Şu inek sürüsüne git, onları al götür!"* dedim. Adam ise;**

---

[15] **Buharî**, Enbiyâ, 53; Buyû', 98; İcâre, 12; Hars, 13; Edeb, 5; **Müslim**, Zikir, 27/100; **Ebû Davud**, Buyû', 29/3387.

"- Benim senden sadece bir farak pirinç alacağım var" **dedi. Ben yine de;**

"- Şu inek sürüsüne git! Çünkü o sürü, o bir farak pirinçtendir!" **dedim. Bunun üzerine adam sürüyü alıp götürdü.** (Ey Allah'ım!) **Eğer bunu senden korktuğum için yaptığımı biliyorsan, şu kayayı bizden kaldır!"**

Bunun üzerine kaya açıldı..."

Hadisin kalan kısmını bu minval üzere yukarıda geçene yakın manada zikretti.

Bunları **Buharî** ve **Müslim** tahric etti. **Buharî** ve **Müslim**'in bu konuda başka rivâyetleri de vardır.

Ebû Davud ise hadîsi mücmel olarak tahric etti. Onun rivâyetine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"- Sizden kim bir farak pirinç sahibi gibi olmaya gücü yeterse, onun gibi olsun!"

Ashâb;

"- Bir farak pirinç sahibi kimdir, ey Allah'ın Rasûlü?" dediler. O da, insanların üzerine dağın çöktüğü mağara hadîsini zikretti. Sonra şöyle dedi:

"Mağaradakilerin her biri;

"- Amellerinizin en güzelini hatırlayın!" dediler. Bunun üzerine onların üçüncüsü şöyle anlattı:

"Allah'ım! Şüphesiz sen biliyorsun ki, ben bir *farak* pirinç karşılığında bir işçi tutmuştum. Akşam olunca kendisine ücretini vermek istedim, ama almadan çekip gitti. Ben de o pirinci onun adına ürettim. O kadar ki, onun için çobanıyla birlikte bir inek sürüsü aldım. Sonra bir gün geldi ve;

"- Bana hakkımı ver!" **dedi. Ben de;**

"- Şu inek sürüsüne ve çobana git, onları al götür!" **dedim. Adam da gitti ve onları alıp götürdü."**

Ebû Davud, hadîsin bundan başka bir kısmını tahric etmedi.

İZAH

Farak, Medînelilerin kullandığı ve üç sa' miktarında bir ağırlık ölçüsüdür. Buna göre bir farak, yaklaşık 6-7 kilodur.

İşçinin ücretini neden almadığı konusu, bir rivâyete göre onun; **"Ben iki kişi kadar çalıştım, binâenaleyh iki kat ücret isterim"** diye diretmesidir.[16]

Hadîs, üstün ahlâka dair üç ayrı örnek sunmaktadır. Bunlardan biri anne babaya saygı, diğeri insanların namus ve iffetlerine saygı, üçüncüsü de insanların haklarına saygıdır. Daha önceki ümmetlerden verilen bu örnekler, Hz. Peygamber'in sarih ifâdesiyle bizim için de uyulması gereken ahlakî ilkelerdir. Buradan anlaşılacağı üzere, İslâm da tavsiye ettiği veya en azından aksine bir hüküm koymadığı takdirde, önceki ümmetlerin şeriatleri bizim için de hüküm ifâde eder.

قصة الكفل

5*- KİFL KISSASI

٧٨٢٣ــ (ت ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال: سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «**كانَ فيمن كان قبلكم رجل اسمه الكِفْل، وكان لا يتورّعُ عن شيء، فأتى امرأة علم بها حاجة، فأعطاها عطاء كثيرا – وفي رواية: ستين دينارا – فلما أرادها على نفسها: ارتعَدَتْ وبكَت. فقال: ما يُبْكيك؟ قالت: لأن هذا عمل ما عملته قطّ، وما حملني عليه إلا الحاجة، فقال: تفعلين أنت هذا من مخافة الله؟ فأنا أحرى، اذْهَبي فلَكِ ما أعطيتُكِ، ووالله لا أعصيه أبدا، فمات من ليلته، فأصبحَ مكتوب على بابه: إن الله تعالى قد غفر للكِفْلِ، فعجب الناس من ذلك، حتى أوحَى الله تعالى إلى نبيِّ زمانهم بشأنه** ».

وفي رواية قال: «سمعتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم يحدِّث حديثا، لو لم أسْمَعه إلا مرَّة أو مرتين، حتى عَدَّ سبع مرات، ولكنِّي سمعته أكثر من ذلك، سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: **كان الكفل من بني إسرائيل لا يتورَّع من ذَنْب عَمِلَهُ، فأتته امرأة، فأعطاها ستين دينارا على أن يطأها**. وذكر الحديث، ولم يذكر في آخره حديث الوحي إلى نبي زمانهم».

---

[16] Bkz., **İbn Hacer**, VII, 187.

أخرج الثانية الترمذي، والأولى ذكرها رزين.

7.823- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"Sizden önceki dönemde Kifl adında bir adam vardı. Adam hiçbir günahtan çekinmezdi. Bir gün ihtiyaç içinde olduğunu bildiği bir kadına giderek ona bol bol ikramda bulundu. –Bir rivâyete göre altmış dinar verdi-. **Sonra kadına dokunmak isteyince, kadın titredi ve ağladı. Adam;**

"- Neden ağlıyorsun?" diye sorunca;

"- Çünkü şimdiye kadar bu benim asla yapmadığım bir iş! Beni buna ihtiyaç zorladı" dedi. **Kifl;**

"- Sen gerçekten Allah korkusundan dolayı mı böyle yapıyorsun? Halbuki Allah'tan korkmak bana daha çok düşer! Haydi git, verdiğim paralar da senin olsun! Vallahi artık ebediyen Allah'a âsi olmayacağım" **dedi ve o gece öldü. Sabahleyin kapısında şöyle bir yazı bulundu:**

"Muhakkak Yüce Allah, Kifl'i bağışlamıştır."

İnsanlar bu duruma şaşırdılar. Nihayet Allah, o zamanın Peygamber'ine bu durumu vahiy yoluyla bildirdi."[17]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Abdullah şöyle dedi:

"Rasûlullah'ın (as.) bir hadîs söylediğini duydum. Eğer bir veya iki defa –yedi defaya kadar saydı- işitmiş olsaydım, (onu rivâyet etmezdim). Ama ben bunu O'ndan daha çok kez dinledim. Hz. Peygamber şöyle diyordu:

"İsrâil oğulları içinde yaşayan Kifl, işlediği hiçbir günahtan çekinmezdi. Bir gün ona bir kadın gelir, kendisiyle ilişkide bulunmak şartıyla kadına altmış dinar verir..."

---

[17] **Tirmizî**, Kıyâmet, 48/2496.

Sonra **Ebû Davud,** hadîsi aynı şekilde zikreder. Yalnız sonundaki vahiy yoluyla olayı o dönemin Peygamber'ine bildirmesini zikretmez.

Bu rivâyetlerden ilkini **Rezîn**, ikincisini **Tirmizî** tahric etti.

قصة ريح عاد

6*- ÂD KAVMİNİN RÜZGARI

٧٨٢٤ـــ (ت ـــ أبو وائل رحمه الله) عن رجل من ربيعة - وهو الحارث بن يزيد البكري - قال: « قدمتُ المدينة ، فدخلتُ على رسول الله صلى الله عليه وسلم والمسجدُ غاصّ بأهله، وإذا رايات سُود تخْفقُ ، وإذا بلال مُتقلّد السيف بين يَدَيْ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقلت : ما شأن الناس؟ قالوا : رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يريدُ أن يبعث عمرو بن العاص نحو ربيعة ، فقلتُ : أعوذُ بالله أن أكونَ مثلَ وافد عَاد ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **وما وافدُ عاد** ؟ فقلت : على الخبير سَقطْت ، إن عادا لَمَّا أُقْحطَتْ بَعثتْ قَيْلا يستسقي لها ، فنزل على بَكْر بن معاوية ، فسقاه الخمر ، وغَنّتْهُ الجَرادتان ، ثم خرج يريد جبال مَهْرَة ، فقال : **اللهم إني لم آتك لمرض فأداويه ، ولا لأسير فأفاديه فاسق عبدك ما كنتَ مُسقيه ، واسق معه بكر بن معاوية - يشكر له الخمر الذي سقاه** - فرُفعَ له ثلاث سحائب: حمراء ، وبيضاء ، وسوداء ، فقيل له : اختر إحداهن ، فاختار السوداءَ منهم ، فقيل له: خُذها رَمادا رِمْددا، لا تَذرُ من عاد أحدا ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **إنه لم يُرسل [من] الريح إلا مقدار هذه الحلقة** - يعني حلقة الخاتم - ثم قرأ : **{ [وفي عاد] إذْ أرسلنا عليهم الريحَ العقيم، ما تذرُ من شيء أتت عليه...}** الآية [الذاريات: ٤١ ، ٤٢] ».

أخرجه الترمذي.

7.824- Ebû Vâil, Rabîa kabilesinden bir adamdan –o, Hâris b. Yezîd el-Bekrî'dir[18]- şöyle rivâyet ediyor:

"**Medîne**'ye gittim, Rasûlullah'ın (as.) yanına vardım. Mescid, cemâatle dolu idi. (Etrafta) dalgalanan siyah bayraklar vardı, **Bilâl** de kılıç kuşanmış halde Rasûlullah'ın (as.) huzurunda idi.

"- **Bu insanlara ne oluyor?**" diye sorunca;

"- **Rasûlullah (as.) Amr b. el-Âs'ı Rabîa kabilesine doğru göndermek istiyor**" dediler. Ben hemen;

"- **Âd kavminin elçisi gibi olmaktan Allah'a sığınırım**" dedim. Hz. Peygamber;

"- **Âd elçisi nedir?**" diye sordu. Bunun üzerine dedim ki:

"- **Bu meseleyi iyi bilen birine rastladınız. Âd kavmi kuraklığa uğrayınca, su araması için Kayl'ı gönderirler. Kayl da, Bekr b. Muâviye'ye gider. Bekr ona şarap içirdi, Cerâde adlı iki şarkıcı da onun için şarkı söylediler. Sonra Kayl, Mehre dağlarına müteveccihen yola çıktı. Bu sırada Kayl şöyle duâ etti:**

"Ey Allah'ım! Ben, tedavi edeceğim bir hasta veya fidyesini ödeyeceğim bir esir için sana gelmedim. Sen kuluna, eskiden olduğu gibi yine su ver, onunla birlikte Bekr b. Muâviye'ye de su ver! Böylece kendisine şarap içirdiği için ona teşekkür eder."

Bunun üzerine onun için kırmızı, beyaz ve siyah olmak üzere üç parça bulut çıkarıldı. Ona da;

"- ***Bunlardan birini seç!"*** **dendi. Kayl da siyah olanını seçti. O zaman kendisine;**

"- ***Onu incecik kum ve toz olarak al! O, Âd kavminden hiç kimseyi sağ bırakmayacak!"*** **denildi.**

Bunun üzerine Hz. Peygamber de;

"- **Onlara ancak şu halka** –yüzük halkasını kastediyor- **kadar bir rüzgar gönderildi**" dedi. Sonra da; *"Onların üzerine kökleri kurutan*

---

[18] **el-Hâris b. Yezîd b. Kelede el-Bekrî ez-Zühlî er-Rabaî:** İsminin Hâris b. Hassân olduğu da söylenmiştir. Sahabîdir. Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'de ikamet etmiştir. Rivâyeti azdır, ondan Şekîk b. Seleme rivâyette bulunmuştur. Bilinen tek hadîsi **Tirmizî, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

rüzgarı göndermiştik. O rüzgar, karşısına çıkan her şeyi parçalayıp kül ediyordu"[19] âyetini okudu.[20]

İZAH

Âd kavminin helâk edilişini **Hâris b. Yezîd el-Bekrî**'nin nereden bildiği belli değildir. Muhtemelen bu, Araplar arasında bilinen bir kıssa idi. **Âd** kavmi için su arayan **Kayl'ın** ziyarete gittiği kişinin, **Hâris b. Yezîd**'in mensubu olduğu kabile olması sebebiyle bu olayın onlar tarafından daha iyi bilinmesi ve nesilden nesile tekrarlanıp anlatılmış olması da ihtimal dahilindedir.

Mehre dağları, **Mehre b. Haydân** kabilesinin yaşadığı bölgedeki dağlardır.

قصة الأقرع والأبرص والأعمى

7*- KEL, ABRAS VE KÖR KISSASI

٧٨٢٥ـ (خ م ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّهُ سمعَ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : «إنَّ ثلاثة من بني إسرائيل : أبرصَ ، وأقرعَ ، وأعمى ، فأراد الله أن يبتليهم ، فبعث إليهم مَلَكا، فأتى الأبرَصَ، فقال: أيُّ شيء أحبُّ إليك؟ قال: لَون حَسَن، وجلْد حسن، ويَذْهَبُ عني الذي قد قَذرني الناسُ، قال: فمسحه فذهب عنه قَذَرُه، وأُعطيَ لونا حسنا، وجلدا حسنا. قال: فأيُّ المال أحبُّ إليك؟ قال: الإبل – أو قال: البقر، شك إسحاق، إلا أن الأبرصَ والأقرعَ قال أحدهما: الإبل، وقال الآخر: البقر – قال: فأُعطيَ ناقة عُشَراءَ، فقال: بارك الله لك فيها. قال: فأتى الأقرعَ، فقال: أيُّ شيء أحبُّ إليك؟ قال: شعر حَسَن، ويذهب عني هذا الذي قد قَذرَني الناسُ، قال: فمسحه فذهب عنه، قال: وأعطي شعرا حسنا، قال: فأيُّ المال أحبُّ إليك؟ قال: البقر، فأُعطي بقرة حاملا، قال: بارك الله لك فيها. قال: فأتى الأعمى، فقال: أي شيء أحبُّ إليك؟ قال: أن يَرُدَّ الله إليَّ

---

[19] Zâriyât, 41-42.

[20] Tirmizî, Tefsir, 51/3273.

بصري، فأُبصرَ به الناسَ، قال: فمسحه فردَّ الله إليه بصره، قال: فأيُّ المال أحبُّ إليك ؟ قال: الغنم، فأُعْطيَ شاة والدا، فأُنْتجَ هذان، ووَلَّدَ هذا، فكان لهذا وَاد من الإبل، ولهذا واد من البقر، ولهذا واد من الغنم. قال: ثم إنه أتى الأبْرَصَ في صورته وهَيْئته، فقال: رجل مسكين، قد انقطعت بي الحبال، في سفري، فلا بلاغ لي اليوم إلا بالله ثم بكَ، أسألك بالذي أعطاك اللونَ الحسنَ، والجلد الحسن، والمال، بَعيرا أتبَلَّغُ به في سفري، فقال: الحقوقُ كثيرة، فقال له: كأني أعرفك، ألم تكن أبرصَ يَقْذَرك الناس، فقيرا فأعطاك الله؟ فقال: إنَّما وَرِثْتُ هذا المال كابرا عن كابر، فقال: إنْ كنتَ كاذبا فصيَّرَكَ الله إلى ما كنت.

قال : وأتى الأقرع في صورته ، فقال له مثل ما قال لهذا ، فَرَدَّ عليه مثل ما ردَّ على هذا ، فقال : إن كنتَ كاذبا فصيَّرك الله إلى ما كنتَ.

قال : وأتى الأعمى في صورته وهيئته ، فقال : رجل مسكين، وابن سبيل، انقطعت بي الحبال في سفري، فلا بلاغ لي اليوم إلا بالله ثم بك ، أسألك بالذي ردَّ عليك بصرك شاة أتبلَّغ بها في سفري، فقال : قد كنتُ أعمى فردَّ الله إليَّ بصري، فخذ ما شئتَ ، ودَعْ ما شئتَ، فوالله لا أجهَدك اليوم بشيء أخذتَه لله ، فقال: أَمْسِكْ مالَكَ ، فإنما ابتُليتُم ، فقد رُضيَ عنكَ ، وسُخطَ على صاحبيك». أخرجه البخاري، ومسلم.

7.825- Ebû Hureyre, Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işitmiş:

"İsrâil oğullarında biri abras, biri kel, biri de âmâ üç insan vardı. Allah onları imtihan etmek istedi ve kendilerine bir melek gönderdi. Melek önce abrasa gitti, ona;

"- En çok neyi istersin?" diye sordu. Abras;

"- Güzel bir renk, güzel bir cilt! İnsanları benden tiksindiren şu görüntümün gitmesi" dedi. Bunun üzerine melek onu sıvazladı; hemen adamın çirkin görüntüsü gitti ve kendisine güzel bir renk, güzel bir cilt verildi. Sonra ona;

"- En çok hangi malı istersin?" diye sordu.

"- Deveyi" dedi.

Râvî **İshak** (b. Abdullah), **"deveyi veya sığırı"** diye tereddüt etti. Ancak **"abraş ile kelden biri deve, diğeri sığır"** diye cevap verdi, dedi.

Bunun üzerine ona on aylık yüklü bir deve verildi. Melek;

"- Allah bunu sana bereketli kılsın!" dedi.

Sonra melek kele gitti ve ona da;

"- En çok neyi istersin?" diye sordu. Kel;

"- Güzel bir saçı! Beni insanlara çirkin gösteren şu görüntümün gitmesi..." dedi. Melek onu da sıvazladı ve hemen adama güzel bir saç verildi. Sonra;

"- En çok hangi malı istersin?" diye sordu.

"- Sığırı" dedi. Hemen kendisine yüklü bir sığır verildi. Sonra melek;

"- Allah bunu sana bereketli kılsın!" dedi.

Sonra köre gitti, ona da;

"- En çok neyi istersin?" diye sordu. Kör;

"- Allah'ın gözlerimi açmasını ve insanları görebilmeyi..." dedi. Melek onu da meshetti ve Allah hemen gözlerini iade etti. Sonra ;

"- En çok hangi malı istersin?" diye sordu.

"- Koyunu" dedi. Hemen kendisine yüklü bir koyun verildi.

Sonra deve ile sığır yavruladılar, koyun da kuzuladı. Çok geçmeden birinin bir vâdi dolusu devesi, diğerinin bir vâdi dolusu sığırı, öbürünün de bir vâdi dolusu koyunu oldu. Sonra melek, abrasın eski hâline bürünerek ona gider. Kendisine;

"- Ben yoksul bir adamım, seyahatim boyunca bütün imkânlarım kesildi. Bugün önce Allah'tan, sonra senden başka beni (evime) **ulaştıracak kimse yok! Sana şu güzel rengi, şu güzel cildi ve şu malı veren Allah aşkına, yoluma devam edebilmem için senden bir deve istiyorum!"** der. Adam ise;

"- Onda pek çok kişinin hakkı var" diyerek vermekten kaçınır. Bu sefer melek;

"- Sanki seni tanıyor gibiyim! Sen, insanların kendisinden tiksindiği abras değil misin? Hani sen fakir idin de Allah lütfedip seni zengin etmişti?" der. Adam ise;

"- Hayır, bu mal bana dedelerimden miras kaldı" deyince, melek;

"- Eğer yalan söylüyorsan, Allah seni eski hâline çevirsin!" der.

Sonra kelin eski hâline bürünerek yanına gider. Ona da abrasa söylediklerinin aynısını söyler. O da aynen abras gibi cevap verir. Netice de ona da;

"- Eğer yalan söylüyorsan, Allah seni eski hâline çevirsin!" der.

Sonra körün eski hâline ve şekline bürünerek yanına gider. Ona şöyle der:

"- Ben yoksul bir adamım, yolcuyum. Bu yolculuğum sırasında bütün imkânlarım kesildi. Bugün Allah'tan başka beni (evime) **ulaştıracak kimse yok! Sana gözünü iâde eden Allah adına, yoluma devam edebilmem için senden bir koyun istiyorum!"** der.

Adam ise şöyle karşılık verir:

"- Ben gerçekten kördüm; Allah bana gözümü geri verdi. Şimdi sen koyunlardan dilediğini al, dilediğini bırak! Vallahi, bugün Allah adına ne alırsan, sana zorluk çıkarmayacağım!"

Bunun üzerine melek;

"- Malın senin olsun! Sizler sadece imtihan edildiniz; senden memnun kalındı, iki arkadaşın gazap edildi" dedi.[21]

İZAH

Abras; vücudunda yer yer beyaz lekeler bulunan insandır. Alaca adı verilen bir hastalık çeşididir.

"Deve... sığır ... koyun verildi" şeklindeki ifâdeleri **İbn Hacer**, **"verilmesini temenni etti"** diye izah eder.

---

[21] **Buharî**, Enbiya, 51; **Müslim**, Zühd, 10.

قصة المقترض ألف دينار

8*- BİN DÎNAR BORÇ VEREN ADAMIN HİKÂYESİ

٧٨٢٦ــ (خ ــ أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم « ذكر رجلا من بني إسرائيل ، سأل بعضَ بني إسرائيل أن يُسلفه ألف دينار ، فقال : ائتني بالشهداء أُشهدهم ، فقال: كفى بالله شهيدا ، قال: فائتني بالكفيل، قال: كفى بالله كفيلا، قال: صدقتَ ، فدفعها إليه إلى أجل مسمًّى ، فخرج في البحر ، فقضى حاجته ، ثم التمس مركَبا يركبه يقدَم عليه للأجلِ الذي أجّله، فلم يجد مرْكَبا ، فاتخذ خشبَة فنقرها ، فأدخل فيها ألفَ دينار، وصحيفة منه إلى صاحبه ، ثم زجّج موضعها ، ثم أتى بها البحر ، فقال: اللهم إنك تعلم أنّي تسلّفتُ فلانا ألف دينار ، فسألني كفيلا ، فقلت: كفى بالله كفيلا، فرضيَ بك ، وسألني شهيدا ، فقلتُ : كفى بالله شهيدا ، فرضي بك ، وإني جَهدت أن أجدَ مركبا أبعث إليه الذي له ، فلم أقْدرْ ، وإني استودعتُكها ، فرمى بها في البحر حتى ولَجَتْ فيه ، ثم انصرف ، وهو في ذلك يلتمس مركبا يخرجُ إلى بلده.

فخرج الرجل الذي كان أسلَفَهُ ينظر لعَلَّ مركبا قد جاء بماله ، فإذا بالخشبة التي فيها المال، فأخذها لأهله حطبا ، فلما نشرها وجد المال والصحيفة ، ثم قدمَ الذي كان أسلفه ، وأتى بألف دينار، فقال : والله ما زلتُ جاهدا في طلب مركب لآتيك بمالك، فما وجدتُ مركبا قبل الذي جئت به ، قال: فإن الله قد أدَّى عنك الذي بعثته في الخشبة ، فانصرف بالألف دينار راشدا ». أخرجه البخاري.

7.826- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre; Hz. Peygamber, bin dinar borç isteyen **Benû İsrâil**'den bir adamdan söz etti. Kendisinden borç istenen adam der ki:

"- Bana şahitlerini getir, onların şahitliği ile sana borç vereyim."

"- Şahit olarak Allah yeter."

"- Öyleyse kefil getir!"

"- Kefil olarak da Allah yeter."

Bunun üzerine kendisinden borç istenen adam;

"- **Doğru söyledin!**" diyerek belli bir vakte kadar ona borç verir. Adam hemen deniz seyahatine çıkar ve ihtiyacını görür. Sonra borcunu zamanında ödemek üzere geri dönmek için bir vasıta arar, ama bulamaz. Hemen bir kütük alır, içini oyar, oraya bin dinarı ve bir de borç aldığı kişiye hitaben bir mektup koyar. Sonra deliği kapatır. Sonra deniz sahiline gider ve şöyle der:

"**Ey Allah'ım! Şüphesiz sen de biliyorsun ki, ben falan adamdan bin dinar borç istemiştim. Adam benden kefil isteyince, ben; *'Kefil olarak Allah yeter'* demiştim ve adam senin kefâletine razı olmuştu. Sonra benden şahit istemişti, ben de; *'Şahit olarak Allah yeter'* demiştim. Adam da senin şahitliğine razı olmuştu. Şimdi ise ben adama parasını götürmek için vasıta aradım, ama bulamadım; binâenaleyh onu senin emânetine tevdi ediyorum.**"

Adam böyle diyerek kütüğü denize atar ve kütük dalgalara karışır.

Sonra oradan kendi memleketine gitmek için bir vasıta aramaya başlar. Ona borç veren adam da, parasını getirecek olan gemiyi beklemeye başlar. Derken bir odun bulur, onu odun olarak kullanmak üzere âilesine götürür. Adam odunu yarınca, içinde parayı ve mektubu bulur.

Bir müddet sonra borç alan kişi gelir ve adama bin dinarını uzatır. Bir taraftan da;

"- **Vallahi, sana paranı getirmek için vasıta aramaya çalıştım, ama beni getiren gemiden daha önce bir vasıta bulamadım**" der.

Borç veren adam ise;

"- **Yüce Allah kütük içinde gönderdiğin parayı bana ödedi. Binâenaleyh sen şimdi bin dinar bulmuş olarak git!**" dedi.[22]

---

[22] **Buharî**, Kefâlet, 1; Buyû', 10; İsti'zân, 25

أحاديث متفرقة

9*- MÜTEFERRİK HADÎSLER

٧٨٢٧ــ (خ ــ سلمان رضي الله عنه) قال : « فَتْرَةٌ ما بين عيسى ، ومحمد عليهما الصلاة والسلام : ستمائة سنة ». أخرجه البخاري.

7.827- Selmân şöyle dedi:
"Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasındaki zaman, 600 yıldır."[23]

٧٨٢٨ــ (د ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : « إنَّ أهلَ فارسَ لما مات نبيُّهم : كتبَ لهم إبليسُ المجوسيةَ ». أخرجه أبو داود.

7.828- Abdullah b. Abbas şöyle dedi:
"İranlıların Peygamberi vefat edince, İblis onlara Mecûsiliği yazdı."[24]

İZAH

Bu hadîsi **Ebû Davud, "Mecûsîler'den cizye almak"** babında zikretti. Buna göre onlar ehl-i kitaptır, çünkü başlangıçta mü'min idiler, Peygamberlerine inanıyorlardı. Ama sonra şeytana uydular ve ateşperest oldular. İhtilafsız ehl-i kitap kabul edilen Yahudilerle Hıristiyanların durumu da aynıdır. Dolayısıyla Mecûsîlere de ehl-i kitap muâmelesi yapılmalıdır.

"**İblis onlara Mecûsiliği yazdı"** cümlesi; Peygamberleri vefat edince şeytan onları sapıttı ve ateşperest olmalarını sağladı demektir. Yani onlar başlangıçta mü'min iken, bilahare şeytana uydular ve yollarını şaşırdılar.

---

[23] **Buharî**, Menâkıbu'l-Ensâr, 53.

[24] **Ebû Davud,** Harâc, 31/3042.

Bu hadîsin râvilerinden **Muhammed b. Bilâl el-Kindî el-Basrî**'yi **İbn Hibbân** *Sikat*'ında zikretmiş ise de, **Ukaylî** onu *Duafâ*'sına almış ve hadîste çok hata ettiğini söylemiştir. **İbn Adiy** de, çok olmamakla birlikte garâib rivâyet ettiğini, kendisinde bir beis olmadığını ümit ettiğini söyler. **Zehebî** ise rivâyette galat yaptığını belirtir.

٧٨٢٩ــ (د ــ أبو هريرة رضي الله عنه) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «لا أدري: تُبَّع ألَعِين هو؟ – وفي نسخة: اللعين هو – أم لا؟ ولا أدري عُزَيْر نَبِيّ هو أم لا؟».

أخرجه أبو داود.

7.829- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Tubba' lanetlenmiş midir, değil midir bilmiyorum. Üzeyir'in de peygamber olup olmadığını bilmiyorum."[25]

İZAH

Tubba' hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de; *"Âd, Firavun, Lût'un yakınları, Eyke ehli ve Tubba'ın kavmi gönderdiğimiz Peygamberleri yalanladılar. Bunun üzerine onlara azabımız gerçek oldu"*[26] buyurulur.

Diğer bir âyette de; *"Onlar mı daha kuvvetli, yoksa Tubba'ın kavmi ve daha öncekiler mi? Biz onların hepsini helâk ettik, çünkü günahkâr idiler"*[27] buyurulur.

Tubba, Himyerlidir; **Kahtan** Araplarından ve **Yemen** kırallarındandır. **Himyer**'de en uzun süre kırallık yapan odur; 300 yıldan fazla kırallık yaptığı rivâyet edilir. **Himyer, Sebe'** kırallığı olarak da bilinen, büyük bir medeniyet geliştiren, dünyanın en önemli gücü haline gelen, **Semerkand**'a kadar bütün **Asya**'ya egemen olan, ama sonra helâk edilen bir kırallıktı. **Hz. İsa**'dan önce yaşamışlardı. İşte **Tubba'** adı da, bu büyük devletin kırallarının genel

---

[25] **Ebû Davud**, Sünnet, 14/4674.

[26] Kaf, 13-14.

[27] Duhân, 37.

adı idi. Sâsânîler **Kisrâ**, Bizanslılar **Kayzer**, eski Mısırlılar **Firavun**, Habeşliler de **Necâşî** adını krallarının ortak bir ismi olarak kullandıkları gibi Himyerliler de krallarına ortak bir isim olarak **Tubba'** diyorlardı. Etbâının çokluğundan ve kuvvetli oluşundan dolayı bu ismi kullandıkları rivâyet edilir.

Tubba'ın **Mekke** ve **Medîne**'ye de gittiği, Yahudilerin delâletiyle hak dine girdiği, milletinin de onun delâletiyle bu dine intisap ettiği, **Kâbe**'yi tavaf edip **Kâbe** için bir örtü yaptırdığı, **Medîne**'deki Yahudilerin, **"Burası Ahmed adındaki son Peygamber'in hicret yurdudur"** demeleri üzerine bir şiir terennüm ederek Hz. Peygamber'in risâletine şehâdet ettiği ve şiirinde; **"Eğer ömrüm uzayıp ona yetişecek olsam, onun veziri ve amcazâdesi olurum, düşmanlarına karşı kılıcımla savaşırım ve onu, gönlündeki her türlü gam ve kederden rahatlatırım"** dediği ve bu şiirin de asırlar boyu tekrarlandığı, hatta **Ebû Eyyub el-Ensârî**'nin de aynı şiiri okuduğu rivâyet edilir.[28]

Ondan sonra insanlar hak dini bırakıp tekrara eski putperestliklerine dönmüşler ve bu büyük imparatorluk azgınlıkları yüzünden helâk edilmişti.

İzahına çalıştığımız hadîste **Tubba'**ın lanetlenmiş olma ihtimalinden söz edilmektedir. Ancak bu konudaki başka rivâyetlerde onun sâlih biri olduğu belirtilmektedir. **Ahmed b. Hanbel**'in **Sehl b. Sa'd**'dan, **Taberânî**'nin **İbn Abbas**'dan, **İbn Merdûye**'nin de **Ebû Hureyre**'den rivâyetlerinde Hz. Peygamber; **"Tubba'a sövmeyin, çünkü o müslüman olmuştu"** dedi. **Katâde** de, **Kâ'b**'ın; **"Tubba' sâlih bir adamdı; Allah onun kavmini zemmetti, ama onu zemmetmedi"** dediğini nakleder.

Bu rivâyetler göz önüne alındığında, **Ebû Davud**'un rivâyetindeki **Tubba'**ın lanetlenmiş olabileceği ifadesi, Hz. Peygamber'in bu konuda bilgi sahibi olmadığı bir dönemde söylenmiş olmalıdır. Sonra Allah kendisine bilgi verince, gerçeği öğrenmiş oldu. Nitekim **İbn Merdûye, Tefsir**'inde **Abdurrezzak**'dan

---

[28] Bkz., **İbn Kesîr**, *Tefsir*, VI, 256-58.

naklen **"Sonra Allah, Peygamberine Tubba'ın müslüman olduğunu bildirdi"** der.[29]

Üzeyir hakkındaki ifade için de aynı şeyler söylenebilir.

٧٨٣٠ــ (خ م ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **«لولا بَنو إسرائيل لم يَخْنَزِ اللحم ، – وفي رواية : لم يَخْبُثِ اللحمُ – ، ولولا حَوَّاءُ: لم تَخُنْ أُنثى زَوجها الدهرَ».** أخرجه البخاري ، ومسلم. وقال رزين : قال بعضهم : يعني في الكلام.

7.830- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"İsrail oğulları olmasaydı et kokmazdı –bir rivâyette et habis olmazdı-. **Havva da olmasaydı hiçbir kadın kocasın aldatmazdı."**[30]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Rezîn dedi ki:

"Bazıları **'aldatma'** konusunda, sözle aldatmaktır dediler."

İZAH

Benû İsrâil'e çöl ortasında gökten kudret helvası ile bıldırcın eti yağdırıldığı Kur'ân'da belirtilmektedir.[31] Ancak onlar, bu eti sadece günlük yetecek miktarda toplamakla, fazla alıp evde biriktirmemekle mükellef idiler. Ama onlar bu emre uymadılar, ihtiyaçtan fazlasını toplayıp biriktirmeye çalıştılar. Saklanan et de, gayet tabiî olarak zamanla bozulup kokar. Ama bu durum hadîste, Yahudilerin, ilahî emre muhalefet etmelerinin cezası gibi ifâde edilmektedir.

Bekletilen etin ve yiyeceklerin kokması, şüphesiz tabiî bir olaydır. Ancak bunun hikmeti konusunda ise **Vehb b.**

---

[29] Bkz., **Bezlu'l-Mechûd**, XVIII, 198; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 430-31.

[30] **Buharî**, Enbiyâ, 1, 25; **Müslim**, Radâ', 19/62-63.

[31] Bakara, 57.

Münebbih'den; **"eğer yiyeceklerde bozulup kokma takdir edilmeseydi, zenginler fakirlere bir şey vermezlerdi"** şeklinde bir rivâyet vardır.[32]

Etin kokması olayının Yahudilerle irtibatlandırılmasını izah etmek zordur. Çünkü bu, tabiî bir kanundur. Ama bununla Yahudilerin cimriliğine, ilahî emre muhalefet etmelerine ve bu muhalefetin de onlara hiçbir fayda sağlamadığına dikkat çekilmek istenmiş olması da muhtemeldir. Bu ifâde, ete bozulma özelliğinin Yahudiler yüzünden verildi şeklinde anlaşılmamalıdır.

Havva'nın aldatmasından kastedilen, cennette **Âdem**'i memnu meyveden yemeye ikna etmesi olayıdır. Nitekim **Rezîn**'in rivâyetinde bazı âlimlerin bunu, sözle **Âdem**'i ikna etmesi şeklinde anladıkları belirtilir. Burada bir ihânetten ziyâde, bir olayın insanlık tarihinde ilk defa ne zaman ve kimin tarafından yapıldığından söz edilmektedir.

Şüphesiz insanlar, başkalarından etkilenebilecek bir fıtratta yaratılmışlardır. Aynı zamanda başkalarını taklit etme eğilimindedirler. Nitekim herkes kendi hayatını, kendisinden önce yapılan düzenlemelere göre sürdürmektedir. İşte bu etkilenme ve taklit, **Âdem**'le **Havva** arasında görüldüğü gibi, çocukları arasında da her gün görülmektedir.

"Havva olmasaydı kimse kocasını aldatmazdı" ifâdesi, kocasını etkileme işinin ilk defa **Havva**'nın şahsında görüldüğü şeklinde anlaşılmalıdır. Ondan sonra da devamlı aynı şey görülmüştür. Bu ifâde, hem erkekler, hem de kadınlar için bir teselli anlamında da değerlendirilebilir. Bütün insanlığın babası ve annesi olan **Âdem**'le **Havva** cennette bile bazı konularda birbirlerini etkilemişlerse, sonrakilerin birbirlerini etkileyip bazı yanlışlara düşmeleri de tabiîdir, hatta bu durum hayatın değişmez gerçeğidir.

---

[32] Bkz., **İbn Hacer**, VII, 11.

(ق) "kaf" harfi:

الكتاب التاسع
في القيامة وما يتعلق بها أولاً وآخراً

الكتاب التاسع

في القيامة وما يتعلق بها أولاً وآخراً

و فيه أربعة أبواب:

الباب الأول

في أشراطها وعلاماتها

و فيه أحد عشر فصلاً:

الفصل الأول

في المسيح والمهدي عليهما السلام

99- KIYÂMET

A- KIYÂMET ALÂMETLERİ

I- MESÎH VE MEHDÎ

٧٨٣١ـ (خ م د ت ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**والذي نفسي بيده ، ليوشكنَّ أنْ ينزلَ فيكم ابنُ مريم حَكَما مُقْسطا ، فيكسرُ الصليبَ، ويقتلُ الخنزير، ويضعُ الجزية ، ويَفيضُ المال حتى لا يقبلَه أحد** ».

زاد في رواية: «**وحتى تكون السجدةُ الواحدُة خيرا من الدنيا وما فيها** ، ثم يقول أبو هريرة : اقرؤوا إن شئتم : **{وَإنْ مِنْ أهلِ الكتابِ إلا ليؤمِننَّ بِهِ قَبْلَ موته...}** الآية [النساء: ٥٩] ».

وفي أخرى قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**كيف أنتم إذا نزلَ ابنُ مريمَ فيكم، وإمامُكم منكم؟**»

وفي رواية : « **فأمَّكم** » ، وفي أخرى : « **فأمَّكم منكم** » ، قال ابن أبي ذئب : تدري ما أمَّكم منكم ؟ قلتُ : تخبرني ، قال : فأمَّكم بكتاب ربِّكم عز وجل ، وسُنَّة نبيِّكم صلى الله عليه وسلم.

وفي أخرى قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « والله ليترلنّ ابنُ مريم حكما عادلا، فليكسرنّ الصليب ، وليقتلنّ الخترير، وليضعنّ الجزية ، ولتتركَنَّ القلاصُ فلا يُسْعَى عليها ، ولتذهبنّ الشحناءُ ، والتباغضُ والتحاسدُ ، وليَدعُونّ إلى المال فلا يقبله أحد ».

أخرجه البخاري ومسلم وانفرد مسلم بالرواية الآخرة. وأخرج الترمذي الرواية الأولى إلى قوله: «لا يقبله أحد». وفي رواية أبي داود : أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : « ليس بيني وبينه - يعني عيسى - نبيّ، وإنّهُ نازل ، فإذا رأيتموه فاعرفوه ، فإنه رجل مربوع، إلى الحمرة والبياض، يترل بين ممصّرتين ، كأن رأسه يقطرُ وإن لم يصبه بلل ، فيقاتلُ الناس على الإسلام ، فيَدُقّ الصليب، ويقتل الخترير ، ويضع الجزية ويُهلك الله في زمانه المِلَل كلّها إلا الإسلامَ ، ويُهلكُ المسيحَ الدجال، ثم يمكثُ في الأرض أربعين سنة ثم يُتوفّى، ويُصلّي عليه المسلمون ».

7.831- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Meryem'in oğlunun aranıza âdil bir hakem olarak inip haçı kırması, domuzu öldürmesi ve cizyeyi kaldırması yakındır. O zaman mal öyle çoğalacak ki, kimse kabul etmeyecek."[1]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette şu ziyâde vardır:

"O zaman tek bir secde bile dünyadan ve dünyanın içindekilerden daha hayırlı olacak."

Sonra **Ebû Hureyre; "İsterseniz; *'Kitap ehlinden, ölümünden önce ona iman etmeyecek hiç kimse yoktur...*[2]' âyetini okuyun"** dedi.

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"İmâmınız sizden biri olduğu halde Meryem'in oğlu aranıza indiği zaman hâliniz nice olur?"

---

[1] **Buhari**, Buyû', 102; Mezâlim, 31; Enbiyâ, 49; **Müslim**, İman, 71/242-46; **Ebû Davud**, Melâhim, 14/4324; **Tirmizî**, Fiten, 54/2233.

[2] Nisâ, 159.

Bir rivâyet de; **"Meryem'in oğlu aranıza inip size İmâm olduğu zaman..."** şeklindedir.

Başka bir rivâyette de; **"...sizden biri size İmâm olduğunda..."** denir. **İbn Ebî Zi'b** (hocası Velîd b. Müslim'e);

"- *Sizden biri size İmâm olduğu zaman*" ne demektir biliyor musun?" diye sordu. **Velid** de;

"- Sen bana anlatırsın!" deyince;

"- Azîz ve Celîl olan Rabbinizin Kitabı ve Peygamberinizin sünneti ile size İmâm olur demektir" dedi.

Bir başka rivâyet de şöyledir:

"Vallahi Meryem'in oğlu âdil bir hakem olarak mutlaka inip haçı kıracak, domuzu öldürecek ve cizyeyi kaldıracaktır. O zamanda genç develer serbest bırakılacak, ama peşlerine düşülmeyecek. Düşmanlıklar, küskünlükler ve kıskançlıklar kesin olarak kalkacak. İnsanlar mala davet edilecek, ama kimse kabul etmeyecek."

Bunları **Buharî** ve **Müslim** tahric etti. Son rivâyeti **Müslim** tek başına rivâyet etti.

Tirmizî ilk rivâyeti **"kimse kabul etmeyecek"** cümlesine kadar tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyeti de şöyledir:

"Benimle onun –yani İsa'nın- **arasında başka Peygamber yoktur. Şüphe yok ki o,** (yeryüzüne) **inecektir. Onu görünce kendisini tanıyacaksınız. Çünkü o, orta boylu bir adamdır, teninin rengi de kırmızı beyaz karışımıdır ve sarı renkli iki elbise giyecektir. Yağmur değmese bile saçı sanki su damlatır gibidir. O, İslâm adına insanlarla savaşacak, haçı kıracak, domuzu öldürecek ve cizyeyi de kaldıracak. Yüce Allah onun zamanında İslâm'ın dışındaki bütün dinleri yok edecek, Mesîh-Deccâl'i de helâk edecek. Sonra İsa yeryüzünde kırk sene kalacak, sonra da vefat edecek ve namazını da müslümanlar kılacak."**

İZAH

Bütün semavî dinlerde kıyâmet ve âhiret inancı bulunmaktadır. Bu inanç, İslâm akîdesinin de temel esaslarından biridir. Bu bölümde kıyâmet alâmetleri ile kıyâmet ahvâli, mahşer, cennet ve cehennemle ilgili hadîsler görülecektir.

Önce şunu belirtmek icab eder. Bu konuların tamamı, gayba ve geleceğe ait meselelerdir. Bu itibarla insan aklının bu konularda sağlıklı bir netice ortaya koyabilmesi zordur. Belki bu rivâyetlerin, sadece aynı konudaki âyetlerle mukayesesi yapılabilir. Dolayısıyla aklın zorlandığı yerde durmak ve hadîsi olduğu gibi kabullenmek uygun olur. Ayrıca kıyâmet ahvâli ile ilgili olarak ihtiyatla kabul edilmesi gereken pek çok rivâyet de bulunmaktadır.

Yukarıdaki hadîste, kıyâmete yakın bir dönemde **Hz. İsa**'nın yeryüzüne inip küfrü yok edeceği ve hakkın zaferini sağlayacağı belirtilmektedir.

MESÎH

Mesîh, hem **Hz. İsa** için, hem de **Deccâl** için kullanılan ve farklı manalara gelen bir isimdir. Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de sadece **Hz. İsa** için kullanılmıştır.[3] Hadîslerde ise tek başına kullanıldığında **Hz. İsa** kastedilmiş, yanında başka bir isim veya sıfatla kullanıldığında da **Deccâl** kastedilmiştir.

Deccâl için kullanıldığında silmek, düzlemek, dolaşmak manalarına gelir. Buna göre **Deccâl**'a, kendisinden her türlü hayır silinip yok edildiği, yahut gözlerinden birinin silinip düzlendiği, yani tek gözlü olduğu, veyahut kısa zamanda bütün yeryüzünü dolaşacağı, veyahut da aldatıcı güzel sözler söyleyeceği için **Mesîh** denmiştir.

Hz. İsa'ya **Mesîh** denmesinin sebebi de, ya elini sürdüğü hastaları iyileştirdiği, yahut yeryüzünde çok seyahat ettiği içindir, veyahut da kelimenin İbranice'deki **Meşîhâ**'nın Arapçalaştırılmış şeklidir.[4] **Meşîhâ** da kutsal yağla meshedilen kişi anlamına gelir.

---

[3] Bkz., Nisâ, 172; Mâide, 17, 72, 75; Tevbe, 30, 31.

[4] Bkz., **İbnu'l-Esîr**, *en-Nihâye*, IV, 326-7.

HZ. İSA

Kur'ân-ı Kerîm'de **Hz. İsa**'nın öldürülmesi ve göğe yükseltilmesi ile ilgili âyetler bulunmaktadır. Ancak bunlar genel ifâdeler şeklindedirler. **Nisâ** sûresinde; *"Onlar,* **'Biz Allah'ın Rasûlü Meryem oğlu İsa-Mesîh'i öldürdük'** *dediler. Oysa ki onu ne öldürebildiler, ne de asabildiler. Ama onlara bir benzetme yapıldı. Onun hakkında ihtilafa düşenler, ondan yana tam bir kuşku içindedirler. Onların bu konuda bir bilgileri yoktur. Onlar sadece zanna tabi oluyorlar. Onu öldürdükleri konusunda kesin bir kanâatleri yoktur. Bilâkis Allah onu kendine yükseltti"*[5] buyurulur.

Bu âyetler, **Hz. İsa**'nın çarmıha gerilip öldürülmediğini, içlerinden birinin ona benzetildiğini ve onu öldürdükleri konusunda insanların da kuşku duyduklarını, **İsa**'yı öldürdükleri hakkında kesin bir kanâat sahibi olmadıklarını ifâde etmektedir.

Hz. İsa'nın ölümü hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de iki âyet vardır. Birinde Yüce Allah'ın; **"İnsanlara,** *'Allah'ın dışında beni ve anamı da iki ilâh edinin!'* **diye sen mi söyledin?"** sorusuna verdiği cevabın sonunda **Hz. İsa; "Ben aralarında bulunduğum müddetçe onlara şahit idim. Ama ne zamanki sen beni** *vefat ettirdin,* **artık onlara murakıp olarak sadece sen kaldın"** der.[6] Diğerinde de; **"Hani Allah;** *'Ey İsâ! Seni vefat ettireceğim, kendime yükselteceğim ve o küfredenlerden seni temizleyeceğim. Sana tâbi olanları da kıyâmet gününe kadar o küfredenlere üstün tutacağım...'* **demişti"**[7] buyurulur.

Bu âyetlerin ilkinde **Hz İsa "Sen beni vefat ettirince"** demekte, ikincisinde de Yüce Allah; **"Seni vefat ettireceğim"** buyurmaktadır. Bu ifâdeler, onun vefatı konusunda şüphe bırakmamaktadır. Her iki âyette de **İsa**'nın bedenen öldüğü belirtilmektedir, ancak onu başkalarının öldürmediğini de az önce geçen Nisâ 157. âyeti ifâde etmektedir.

---

[5] Nisâ, 157-58.

[6] Mâide, 116-118.

[7] Âl-i İmrân, 55.

Hz. İsa'nın vefat ettiği konusunda net olmayan ve tartışmalara yol açan husus, onun dünyada vefat ettikten sonra mı Allah'a yükseltildiği konusudur. Bu konuda İncillerdeki bilgiler hayli farklılık arz etmektedir. İncillerde onun öldürülüp defnedildiği, sonra da mezarından çıkarılıp melekler tarafından göğe çıkarıldığı çok farklı şekillerde anlatılmaktadır. İslâm âlimleri de bu konuda birbirinden farklı görüşler serdetmişlerdir:

1- Bir kısım müfessirlere göre **Hz. İsa**, rûhu ve cesediyle birlikte yeryüzünden alınıp göğe yükseltilmiştir ve halen sağdır. Sonra kıyâmete yakın tekrar yeryüzüne inecek ve normal eceliyle ölecektir.

2- Bazılarına göre ise **İsa**'nın cismi değil rûhu göğe yükseltilmiştir. Âyetteki hitap **İsa**'nın cismine değil rûhunadır. Zaten insanın aslî cevheri rûhtur. Ceset ise fânîdir, emanet elbise gibidir. **Hz. İsa,** kendisini ihbar eden **Yahuda**'nın idamından sonra gizlenmiş, başka bir ülkeye gitmiş, orada normal hayatını yaşamış, sonra vefat etmiş ve rûhu Allah katında yüce derecelere yükselmiştir.

Bu görüşlerde **Hz. İsa**'nın rûhunun veya rûhu ile birlikte cisminin göğe yükseltildiği söylenmesine rağmen, âyette "**gök**"ten söz edilmemektedir. Sadece **"Onu kendine yükseltti"** denmektedir.

3- Bir görüşe göre de âyetten maksat; Allah'ın, **İsa**'yı mütecavizlerin elinden kurtarmak suretiyle onun şanını yükseltmesi, manen yüceltmesidir. Şeref ve izzetinin arttırılmasıdır. Maksat **Hz. İsa**'yı rûh ve cesetle veya yalnız rûhla göğe yükseltmek değildir. Al-i İmran sûresi 55. âyetteki; **"Sana uyanları kıyâmet gününe kadar inkâr edenlerin üstünde tutacağım"** buyurulması da bu görüşe delil gösterilmiştir. Âyette **İsa**'nın şânının kıyâmete kadar devam edeceği belirtilmektedir.

Bu konudaki âyet ve hadîsleri te'lîf sadedinde **Süleyman Ateş**, şöyle bir izah getirir:

"İsa'nın rûhu yani ümmeti mahvolmadı, daha yaşayacaktır. Fakat kıyâmetten önce bu rûh, yani İsa ümmeti İslamiyet'e dönecektir. Bu hadîslerden hıristiyanların bir gün müslüman olacakları sezilebilir."[8]

---

[8] **Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri**, II, 55.

Hz. İsa'nın *ref*'i konusunda da iki âyet vardır. Biri; **"Allah onu kendine *yükseltti*"**[9], diğeri de; **"Seni öldüreceğim ve katıma *yükselteceğim*"**[10] şeklindedir. Müfessirlerin cumhuruna göre bu yükseltme ruh ve bedenle olmuştur. Buna mukabil bazı âlimler de sadece ruhunun yükseltildiği kanâatindedirler. Bu yükseltme de, manevî dereceler bakımından bir yüceltmedir. Nitekim **Hz. İdris** hakkında da; **"Onu yüce bir yere yükselttik"**[11] buyurulmuştur. **Hz. İbrahim** ve **Hz. Lût** da; **"Ben Rabbime gidiyorum"**[12] demişlerdi. Bu ifâdelerin, fizik âlemde ve maddî bir gidişi göstermediğine şüphe yoktur.

Yukarıda geçen **Nisâ** sûresi 59. âyetteki "**Kitap ehlinden, ölümünden önce ona iman etmeyecek hiç kimse yoktur**" cümlesinde bulunan **"ona"** zamirinin kime râci olduğu konusu da ihtilaflıdır. Bu konuda üç görüş vardır:

1- Bir görüşe göre buradaki zamir **Hz. Muhammed**'e gider. Buna göre de ibareye; **"Kitap ehlinden her fert, ölümünden önce Hz. Muhammed'in Peygamberliğine inanır"** şeklinde mana vermek gerekir. Ama bu mananın uygun olmadığı açıktır. Zira âyetteki **"kitap ehlinden her fert"** ifâdesi, geçmiş ve gelecek bütün kitap ehlini kapsamakta, ama **Hz. Muhammed**'den önce yaşamış Kitap ehlinin O'nu görmediği ve bilmediği, dolayısıyla O'na iman etmesinin mümkün olmadığı tarihî bir gerçektir.

2- Bir görüşe göre zamir Allah'a râcidir. Yani onlar, ölmeden önce Allah'a inanırlar demektir.

3- Başka bir görüşe göre zamir **Hz. İsa**'ya râcidir, ama kıyâmetten önce **Hz. İsa**'nın dünyaya geleceği dönemle alakalıdır. Kıyâmete yakın **Hz. İsa**'nın yeryüzüne ineceğini ileri sürenler ikinci

---

[9] Nisâ, 158.

[10] Âl-i İmrân, 55.

[11] Meryem, 57.

[12] Ankebût, 26; Saffât, 99.

olarak; *"İsa beşikte de, yetişkinlikte de insanlarla konuşacak"*[13] âyetini delil gösterirler. **Hz. İsa**'nın beşikte iken konuşması şüphesiz bir mucizedir. Olgunluk çağında iken konuşması ise normal bir olaydır. Bunun mucize kapsamında ifâde edilmesi, o konuşmanın da olağanüstü bir şey olması gerekir. Yoksa bunu **Hz. Meryem**'e bir müjde olarak bildirilmesinin anlamı olmaz. Bu durumda **Hz. İsa**'nın **"olgunluk çağında iken konuşması"**, kıyâmete yakın dünyaya geleceği zamandaki konuşması olmalıdır.

Hz. İsa'nın tekrar dünyaya ineceğine dair üçüncü olarak da; *"O, kıyâmetin kopacağını gösteren bir ilimdir. Ondan hiç şüphe etmeyin!"*[14] âyeti delil gösterilir. Bunu delil gösterenlere göre buradaki **"o"** zamiri ile **Hz. İsa** kastedilmiştir.

4- Diğer bir görüşe göre zamir yine **Hz. İsa**'ya racidir. Buna göre de şöyle mana verilir: Kitap ehlinden her fert, ölürken **Hz. İsa**'ya inanacaktır. **Hz. İsa**'nın Allah'ın oğlu değil kulu ve Rasûlü olduğuna iman edecektir. Gözden perde kalkınca **Hz. İsa** hakkındaki gerçeği anlayacaktır. Ama artık iş işten geçmiştir, yeis halindeki bu imanın onlara faydası olmayacak, bu yüzden **Hz. İsa**, kıyâmet gününde onların aleyhine şahitlik edecektir.

Kitap ehlinden her ferdin ölmeden önce ona iman edeceğini bildiren âyetin sonunda, **"Kıyâmet günü Hz. İsa'nın onların aleyhine şâhitlik edeceği"** de belirtilmektedir. Bu durumda ölmeden önce yaptıkları imanın onlara fayda sağlamayacağı anlaşılmaktadır. Çünkü onlar yeis hâlinde iman etmişlerdi, yeis halinde yapılan imanın da kimseye faydası yoktur.

Hz. İsa'nın kıyâmetten önce yeryüzüne ineceği ve İslâm şeriatıyla hükmedeceği konusundaki bilgiler tamamen hadîslere dayanmaktadır, bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'de açık bir ifâde yoktur. Ancak az önce de zikredilen **Zuhruf** sûresindeki, *"O, kıyâmet için bir alâmettir"*[15] âyeti, **Taberî, Râzî, Zemahşerî, Kurtubî, Beydâvî, İbn**

---

[13] Âl-i İmrân, 46; Mâide, 110.

[14] Zuhruf, 61.

[15] Zuhruf, 61.

Kesîr, Ebû's-Suûd ve **Şevkânî** gibi müfessirlerin ekserisine göre **Hz. İsa**'nın nuzûlü ile alakalıdır.

Hz. İsa'nın nuzûlünü kabul etmeyenler ise, *"olgunlukta konuşacağı"* âyetini, ölmeden önceki dönemle alakalı görürler. *"Kitap ehlinden herkesin, ölümünden önce ona iman edeceği"* âyetini de, ölüm sırasında, gözden perde kalktığı zaman, **Hz. İsa**'nın Allah'ın oğlu değil, kulu ve elçisi olduğunu anlayacaktır diye izah ederler. *"O, kıyâmeti gösteren bir ilimdir"* âyeti hakkında da, buradaki **"o"** zamiri **Hz. İsa**'ya değil, Kur'ân'a veya **Hz. Muhammed**'e râci olma ihtimali bulunduğunu ileri sürerler. Ancak âyetin siyâk ve sibâkına bakıldığında, zamiri **Hz. İsa**'dan başkasına atfetmenin doğru olamayacağı söylenince de şu yorumu yaparlar: Buradaki zamir **Hz. İsa**'ya râci olmakla birlikte, maksat; onun babasız yaratılması ve ölüleri diriltmesi gibi fevkalade olayların, kıyâmet alâmeti olduğunu göstermektir.

Hz. İsa'nın nuzûlü ile ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de hiçbir işaret bulunmadığını söyleyen **Süleyman Ateş**, bu konudaki hadîsleri şöyle tevil eder:

"Bir Peygamberin dini yaşadıkça kendisi de manen yaşar. İsa'nın fikriyatını Yahudiler öldürememişlerdir. Bilakis onun tebliğatı yayılmış, Yahudiliğe hakim olmuştur. Onun rûhunu temsil eden ümmeti, bir gün ismen olmasa bile manen Hz. Muhammed'in fikriyatını benimseyecek, onları uygulayacaktır. Nitekim 20. asrın son yarısında Avrupa'da İslâm'ın sesi yavaş yavaş duyulmağa başlamıştır. Afrika'da İslâmiyet sür'atle yayılmaktadır. İslâm doğru anlatıldığı takdirde Avrupa'da ve dünyanın her tarafında hakim duruma geleceğinde şüphe yoktur."[16]

Hz. İsa'nın yeryüzüne inmesinin hikmeti konusunda;

1- Yahudilerin **"onu öldürdük"** iddialarını çürütmek ve Yahudilerin onu değil, onun Yahudileri öldüreceği,

2- Eceli yaklaştığı için ineceği, çünkü topraktan yaratılanın topraktan başka yerde ölmeyeceği,

---

[16] **Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri,** II, 55.

3- **Hz. İsa**'nın, Allah'tan **Muhammed** ümmetinden olmayı istemiş olabileceği gibi sebepler ileri sürülmüşse de, bunlar indî görüşlerdir ve bilimsel bir dayanağı yoktur.

İslâmî kaynaklarda **Hz. İsa**'nın yeryüzüne inmesi arifesine ve sonrasına ait bazı detaylı bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgileri özetleyecek olursak; **Hz. İsa** inmeden dünyada birkaç yıl sürecek olan ağır bir kıtlık ve açlık görülecek. Sonra **Hz. İsa**, üzerinde sarı bir elbise olduğu halde bir sabah namazı vaktinde ve iki meleğin omuzlarına basarak **Şam**'daki **Ak Minare**'nin yanına inecek. Yeryüzünde belli bir süre kalacak, bu süre içinde **Deccâl**'in yaptığı tahribatı düzeltip **Deccâl**'i de öldürecek. Bütün dünyada İslâm'ın hâkimiyetini sağlayacak, dünyada tek din kalacağı için kimseden cizye de alınmayacak, zaten insanların onu almaya ihtiyaçları ve arzuları da olmayacak. Bütün dünyayı da adâletle dolduracak. İnsanlar arasındaki kin ve düşmanlıklar ortadan kalkacak. İnsanlardaki mal hırsı kalmayacak. Dünyaya bolluk ve bereket yağacak. İnsanlar iyilikten ve hayırdan başka bir şey düşünmeyecek. Nihayet **Hz. İsa** da mîadını doldurup eceliyle vefat edecektir.

İslâmî kaynaklarda bu türlü pek çok rivâyet ve detay bulunmakla birlikte, bunların ilim ifâde edecek bir kesinliğe sahip olmadığı da gerçektir.

٧٨٣٢ــ (م ــ جابر بن عبد الله رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «**لا تزالُ طائفة من أُمّتي يقاتِلون على الحق ظاهرين إلى يوم القيامة، فيترل عيسى، فيقول أميرُهم: تعالَ صَلِّ لنا، فيقول: لا، إنَّ بعضَكم على بعض أمراءُ، تكرمةَ الله هذه الأمةَ**». أخرجه مسلم.

7.832- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Ümmetimden bir gurup hakkı muzaffer kılmak üzere mücadeleye kıyâmet gününe kadar devam edecektir. Sonra İsa (yeryüzüne) **inecek, müslümanların Emîri ona;** ***'Gel, bize namaz***

***kıldır!'* diyecek. O da; *'Hayır! Allah'ın bu ümmete bir ikrâmı olarak sizler birbirinizin Emîrisiniz'* diyecek."**[17]

İZAH

Bu hadîs, **Hz. Âdem**'le başlayan hak-bâtıl mücadelesinin kıyâmete kadar süreceğini göstermektedir. Bâtıl ne kadar güçlenirse güçlensin, dünyaya ne derece hâkim olursa olsun, asla hakkı ve İslâm'ı bitirmek anlamında nihaî bir zafer kazanamaz. Çünkü bu, her şeyden önce ilahî irâdeye aykırıdır. Gerçi bâtılın da galibiyet ve zafer günleri mutlaka olur; zirâ Allah bu zafer günlerini insanlar arasında dolaştırır,[18] ama hiçbir zaman bâtıl nihaî ve ebedî zafere ulaşamayacaktır. Nihaî ve ebedî zafere ulaşacak olan, hiç şüphesiz haktır.

Tarih boyunca dünyada pek çok dinin ve sistemin gelip geçtiği, ama bugün hemen hiç birinin isminin bile kalmadığı hepimizin malumudur. Fakat İslâm, hiçbir dinin ve sistemin dayanamayacağı saldırılara hedef olmasına rağmen, bugün hala ayaktadır ve dünyanın gündemini yine işgal etmektedir. Çünkü İslâm asla teslim olmayan bir yapıdır, mağlup edilemeyen bir rûhtur. Her şeye rağmen galip gelmek, İslâm'ın tabiatıdır. Ona bu tabiatı veren de, yegâne gâlip olan Yüce Allah'tır. Kâinatta Allah'ı âciz bırakacak hiçbir güç de yoktur.

İslam'ı ayakta tutan ise, sadece müslümanların gayreti ve gücü değildir, bizzat İslâm'ın kendi gücüdür. Onun insan rûhuna ve fıtratına uygun yapısıdır. İşte bu yapıya Allah'ın yardımı da eklenince, İslâm'ın kıyâmete kadar devam edeceği gerçeği ortaya çıkar.

٧٨٣٣ــ (د ت ــ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «**لَوْ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدنيا إِلا يوم واحد لطوّل الله ذلك اليومَ حتى يبعثَ الله فيه**

---

[17] **Müslim**, İman, 71/247.

[18] Âli İmrân, 140.

رجلا منّي – أو من أهل بيتي – يواطئ اسْمُه اسمي، واسمُ أبيه اسمَ أبي، يملأ الأرضَ قسْطا وعدلا كما مُلئت ظُلما وجَوْرا».

وفي أخرى: «[لا تذهب – أو] لا تنقضي – الدنيا حتى يملك العربَ رجل من أهل بيتي يواطئ اسْمُهُ اسمي». أخرجه أبو داود. وأخرج الترمذي الرواية الثانية. وله في أخرى أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «يَلي رجل من أهل بيتي يُواطِئ اسْمُه اسمي، قال: وقال أبو هريرة: لو لم يَبْقَ من الدنيا إلا يوم لطوَّل الله ذلك اليوم حتى يَلي».

7.833- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Dünyanın sadece bir günlük ömrü kalsa bile, Allah o günü uzatır ve benden –veya ehl-i beytimden- **ismi benim ismimle, baba adı da benim baba adımla aynı olan bir adamı gönderir ve o, zulüm ve haksızlıkla doldurulan yeryüzünü hak ve adâletle doldurur."**[19]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette ifâde; **"Ehl-i beytimden ismi benim ismimle aynı olan bir adam, Arap milletine hâkim oluncaya kadar dünya gitmez** –veya ömrü bitmez-." şeklindedir.

Bunları **Ebû Davud** tahric etti.

İkinci rivâyeti **Tirmizî** de tahric etti. **Tirmizî**'nin diğer bir rivâyetinde Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Ehl-i beytimden ismi benim ismimle aynı olan bir adam, idâreyi ele alacak."

Râvî dedi ki:

Ebû Hureyre; "Dünyanın sadece bir günlük ömrü kalsa bile, onun idâreyi ele alması için Allah o günü uzatır" dedi.

İZAH

Kıyâmete yakın bir dönemde **Mehdî**'nin ortaya çıkacağı ve daha önce zulüm, adâletsizlik, sefahat, isyan ve inkârla doldurulan

---

[19] **Ebû Davud**, Mehdî, 1/4282; **Tirmizî**, Fiten, 52/2230-31.

yeryüzünü hak ve adâletle dolduracağı müteaddit hadîslerde belirtilmektedir. Bu hadîslerin önemli bir kısmı zayıf olmakla birlikte, içlerinde sahihlik derecesine ulaşanı olduğu gibi, zayıfların birbirlerini destekleyerek kuvvet kazandıkları kabul edilmiştir. Hatta **Mehdî** ve genel olarak kıyâmet alâmetleriyle ilgili rivâyetlerin çokluğu, bu rivâyetlerin tevatür derecesine ulaştığı da iddia edilmiştir. Bu konuda Hz. Ali, Ebû Saîd el-Hudrî, Ümmü Seleme, Ebû Hureyre, Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Hureyre, Huzeyfe b. el-Yemân, Ebû Ümâme el-Bâhilî, Abdullah b. Amr b. el-Âs, Abdurrahman b. Avf, Sevbân, Enes b. Mâlik, Cabir b. Abdullah ve İbn Abbas'dan gelen rivâyetler vardır.

İşte bu rivâyetler neticesinde tarih boyunca mehdîlik inancı müslümanlarda hâkim bir itikat hâline gelmiş, konu ile ilgili islâmî kaynakların hemen hepsinde buna temas edilmiştir.

Mehdî, Deccâl ve **Hz. İsa**'nın nuzûlü gibi olaylar, kıyâmetin büyük alâmetlerinden kabul edilmiştir. İslâmî inanışa göre **Mehdî** hak ve adâletin, **Deccâl** ise zulüm, isyan ve inkârın sembolüdür. Bu telakkiye göre **Mehdî,** yeryüzünde zulmü yok ederek, hak ve adâleti hâkim kılacaktır.

Ancak **Mehdî** ve **Deccâl** konusundaki rivâyetler arasında görülen farklılıklar ve bu rivâyetlerde yapılan tasvirleri kabul etmenin zorluğu, bunların hakiki mahiyetini anlamayı da zorlaştırmaktadır. Bunların gerçekten birer şahıs mı, yoksa iyilik ve kötülük kamplarının sembolü mahiyetinde tavsifî ifâdeler mi olduğu konusunda tereddütler bulunmaktadır. Diğer dinlerin hemen hepsinde **Mehdî** ve **Deccâl** inancının varlığı da ayrı bir tartışma konusu olmuştur. Bazıları bu inancın, eski dinlerden kalma bir efsane olduğunu iddia ederken, çoğunluk semavî dinler tarafından da te'yîd edilen ve her Peygamber'in sözünü ettiği bir hakikat olduğu kanâatindedirler.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Mehdî'nin kimliği konusunda dört ayrı görüş kaydeder. Bir görüşe göre **Mehdî**'den maksat, bizzat **Hz. İsa**'dır. **İbn Mâce**'de buna dair bir rivâyet bulunmakta ise de, bu rivâyet sahîh değildir. İkinci görüş, onun Abbasî halifesi **Mehdî** olduğudur. Ancak bu görüş de sahîh değildir. Üçüncüsü

İmâmiye'nin görüşüdür; buna göre beklenen **Mehdî, Hz. Hüseyin**'in soyundan gelen **Muhammed b. el-Hasan el-Askerî**'dir. Bu rivâyetin de aslı yoktur. Dördüncü görüş de; bundan maksat âhir zamanda gelecek olan **Mehdî**'dir. Bu zat, Rasûlullah'm (as.) ehl-i beytinden **Hz. Hasan**'ın soyundan gelecektir. **Hz. Hasan**'ın soyundan gelecek olmasının esprisi, onun hilâfeti kendi arzusuyla terk etmiş olmasıdır; Yüce Allah hilâfeti tekrar hak ve doğru olan şekline döndürmeyi de onun çocuklarından birine nasip edecektir. Bu konuda mevcut olan muhtelif rivâyetlerin isnâdında bazı kusurlar var ise de bunların birbirini te'yîd ve takviye ettiği kabul edilmiştir.[20]

Mehdî, *"hidâyet"* kökünden gelen bir isimdir ve **"hidâyete eren"**, **"hidâyete erdirecek olan"** anlamında bir kelimedir. **Mehdî**'nin, Hz. Peygamber'in ehl-i beytinden çıkacağı, İslâm'ı dünyaya yayacağı, imansızları yok edeceği, hak ve adâleti hâkim kılacağı muhtelif rivâyetlerde ifâde edilmektedir. Ancak onun ne zaman geleceği belli değildir.

Şüphesiz ki bu manada bir **Mehdî** anlayışının akla aykırı bir tarafı yoktur. Nitekim tarih boyunca her çağda bu yönde mücadele veren ve insanlığa önemli hizmetler ifâ eden insanların varlığı bilinmektedir. Hadîs-i şerifte bu insanlar için "**Müceddid**" lafzı kullanılmaktadır. Bu insanlar yaşadıkları çağda hurafelerle mücadele etmişler, İslâm'ı aslî hüviyetiyle tekrar ortaya koymaya çalışmışlar, bâtıl itikatlarla savaşmışlar, hakkı ve hakikati tekrar ayağa kaldırmaya gayret etmişlerdir. Kıyâmete yakın bir dönemde de **Müceddid**'den daha etkin ve daha şümullü bir hizmet görecek olan birinin ortaya çıkması ve buna da **Mehdî** denmiş olması mümkündür, bunun akla aykırı bir tarafı yoktur. O da elindeki kadro ile İslâm'ı yeryüzüne hâkim kılıp küfrü yok etmeye, zulmü yıkıp hak ve adâleti hâkim kılmaya çalışacak ve bunda da muvaffak olacaktır.

---

[20] Bkz., **İbn Kayyim el-Cevziyye**, *el-Menâru'l-Münîf*, 141-155.

٧٨٣٤ـ (د ـ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «لو لم يَبْقَ من الدهر إلا يوم لَبَعَثَ الله رجلا من أهل بيتي يملؤها عَدْلا ، كما مُلِئَتْ جَوْرا». أخرجه أبو داود.

7.834- Ali b. Ebî Tâlib'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Dünyanın sadece bir günlük ömrü kalsa bile, mutlaka Allah ehl-i beytimden bir adamı gönderecek ve o da zulümle doldurulan dünyayı adâletle dolduracaktır."[21]

٧٨٣٥ـ (د ـ أم سلمة رضي الله عنها) قالت : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «المهديُّ من عترتي من ولد فاطمة ». أخرجه أبو داود.

7.835- Ümmü Seleme'den rivâyet edilmiştir:
Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:
"Mehdî, benim neslimden, Fâtıma'nın çocuklarındandır."[22]

٧٨٣٦ـ (د ت ـ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : «المهديُّ مني، أجْلى الجبهة ، أقْنى الأنف، يملأُ الأرضَ قسطا وعَدْلا، كما مُلِئَتْ جورا ، وظُلْما ، ويملك سبع سنين». أخرجه أبو داود.

وفي رواية الترمذي قال : « خشينا أنْ يكونَ بعدَ نبيِّنا حَدَث ، فسألنا نبيَّ الله صلى الله عليه وسلم ؟ فقال : إنَّ في أُمَّتي المهديُّ يخرج ، يعيش خمسا أو سبعا أو تسعا - زيد العَمِّي الشاك - قال : قلنا: وما ذاك؟ قال: سنين ، قال : فيجيء إليه الرجل فيقول: يا مهدي ، أعطني ، أعطني ، قال : فيحثي له في ثوبه ما استطاع أن يحمله».

7.836- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilmiştir:
Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

---

[21] **Ebû Davud**, Mehdî, 1/4283.

[22] **Ebû Davud**, Mehdî, 1/4284.

"Mehdî bendendir. Açık alınlı, ince uzun ve ortası hafif yüksek burunlu biridir. Nasıl ki yeryüzü (daha önce) **zulüm ve haksızlıkla doldurulmuşsa, o da hak ve adâletle dolduracaktır. Yedi yıl hüküm sürecektir."**[23]

RİVÂYETLER

Bunu **Ebû Davud** tahric etti.

Tirmizî'nin rivâyetinde de **Ebû Saîd** şöyle dedi:

"Bizler, Peygamberimizden sonra bir hâdisenin meydana gelmesinden korktuk ve Hz. Peygamber'e sorduk. O buyurdu ki:

"Ümmetimde bir Mehdî vardır ve o gelecek, beş, yedi veya dokuz –bu rakamda şüpheye düşen râvî Zeyd el-Ammî'dir- **yaşayacaktır."**

Ebû Saîd dedi ki:

"**- Bu rakam nedir?"** diye sorduk.

"**- Yıldır"** buyurdu ve şöyle devam etti:

"İnsan ona gelecek ve ***'Ey Mehdî! Bana da ver! Bana da ver!'*** **diyecek. Mehdî de, taşıyabileceği kadar onun yükünü dolduracak."**

٧٨٣٧ــ (د ـــ أبو إسحاق ، [عمرو بن عبد الله السبيعي] رحمه الله) قال : قال عليّ – ونظر إلى ابنه الحسن – فقال : « إن ابني هذا سيِّد، كما سمَّاه رسولُ الله –صلى الله عليه وسلم- ، وسيخرج من صُلْبِهِ رجل يسمى باسم نبيِّكم ، يُشْبِهُهُ في الخُلُق ، ولا يُشْبِهه في الخَلْقِ... ثم ذكر قصة، يملأ الأرضَ عَدْلاً ». أخرجه أبو داود، ولم يذكر القصة.

7.837- Ebû İshak Amr b. Abdullah es-Sebîî'den rivâyet edilmiştir:

"Hz. Ali, oğlu Hasan'a bakarak;

"Bu oğlum, Rasûlullah'ın (as.) tesmiye ettiği üzere seyyiddir. Onun sulbünden, Peygamberinizin adını taşıyan ve ahlâkı da O'na benzeyen, ama yaratılışı itibariyle O'na benzemeyen biri çıkacak..." dedi, sonra da *"yeryüzünü adâletle dolduracağına"* dair olan kıssayı zikretti.

---

[23] **Ebû Davud**, 1/4285; **Tirmizî**, Fiten, 53/2232.

Hadîsi rivâyet eden **Ebû Davud**, bu kıssayı zikretmedi.[24]

الفصل الثاني

في الدَّجّال

II- DECCÂL

٧٨٣٨ـ (م د ت ـ عامر بن شَراحيل الشعبي رحمه الله) : « أنه سأل فاطمةَ بنتَ قيس أُخْتَ الضحاك بن قيس – وكانت من المهاجرات الأُوَل – فقال: حدِّثيني حديثا سمعتِيه من رسول الله صلى الله عليه وسلم ، لا تُسنديه إلى أحد غيره ، فقالت: لئن شئتَ لأفْعَلَنَّ ، فقال : أجل حدِّثيني. فقالت: نكحتُ ابنَ المغيرة ، وهو من خيار شباب قريش يومئذ ، فأُصيب في أول الجهاد مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فلما تأيَّمتُ خطبني عبد الرحمن بن عوف في نَفَر من أصحاب محمد صلى الله عليه وسلم ، وخطبني رسولُ الله صلى الله عليه وسلم على مولاهُ أُسامةَ بن زيد، وكنتُ قد حُدِّثْتُ أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : **مَن أحبَّني فليُحبَّ أُسامةَ**، فلما كلَّمني رسولُ الله صلى الله عليه وسلم قلتُ : أمري بيدك فأنكحْني مَنْ شئتَ ، فقال : **انتقلي إلى أُم شريك** – وأُمُّ شريك امرأةٌ غنيَّة من الأنصار ، عظيمة النفقة في سبيل الله، ينزل عليها الضِّيفان – فقلتُ : سأفعلُ ، قال: **لا تفعلي، إنَّ أُمَّ شريك كثيرةُ الضيفان ، فإني أكره أن يسقط عنك خمارُك ، أو ينكشفَ الثوبُ عن ساقَيك ، فيرى القومُ منك بعضَ ما تكرهين ، ولكن انتقلي إلى ابن عمِّك عبد الله بن عمرو بن أُمِّ مكتوم** ، وهو رجل من بني فِهْر – فهر قريش – وهو من البطن الذي هي منه ، فانتقلتُ إليه ، فلما انقضتْ عدَّتي سمعتُ نداء المنادي، – منادي رسول الله صلى الله عليه وسلم – ينادي : **الصلاةَ جامعة** ، فخرجتُ إلى المسجد، فصلَّيتُ مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فكنتُ في النساء التي تَلي ظهورَ القوم ، فلما قضى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم صلاته ، جلس على المنبر وهو على المنبر وهو يضحك.

---

[24] **Ebû Davud**, Mehdî, 1/4290.

فقال : ليلزم كلُّ إنسان مُصَلاه ، ثم قال : أتدرون لِمَ جَمَعْتُكم ؟ قالوا : الله ورسوله أعلم ، قال: إني والله ما جمَعْتكم لرغْبة ، ولا لرَهْبَة ، ولكن جمعْتُكم لأن تَميما الداريَّ كان رجلا نصرانيا ، فجاء فبايعَ وأسلم ، وحدَّثني حديثا وافقَ الذي كنتُ أُحدِّثكم عن المسيح الدجال.

حدَّثني أنه ركبَ في سفينة بَحرِيَّة مع ثلاثين رَجُلا من لَخْم وجُذام ، فلعب بهم الموج شهرا في البحر، ثم أَرْفَؤوا إلى جزيرة في البحر حتى مغرب الشمس، فجلسوا في أَقْرُب السفينة ، فدخلوا الجزيرة ، فلقيَتْهم دابة أهْلَبُ ، كثيرُ الشعر ، لا يدرون ما قُبُله من دُبُره ، فقالوا : وَيْلَك ، ما أنت ؟ قالت: أنا الجَسَّاسَةُ ، قالوا : وما الجسَّاسَةُ ؟ قالت: أيُّها القوم ، انطلقوا إلى هذا الرجل الذي في الدَّيْر ، فإنه إلى خبركم بالأشواق، قال : لما سَمَّت لنا رجلا، فَرِقنا منها أن تكون شيطانة.

قال : فانطلقنا سراعا حتى دخلنا الدَّيْر ، فإذا فيه أعظمُ إنسان رأيناه قَطُّ خَلْقا ، وأشَدهُ وَثاقا، مجموعة يداه إلى عنقه ، ما بين ركبتيه إلى كعبيه بالحديد ، قلنا : ويلك ما أنتَ ؟ قال: قد قدرتم على خبري، فأخبروني : ما أنتم ؟ قالوا : نحن أُناس من العرب ، ركبنا في سفينة بحرية ، فصادفنا البحر حين اغْتَلَم ، فلعب بنا الموجُ شهرا ، ثم أرفأنا إلى جزيرتك هذه، فجلسنا في أقْرُبها فدخلنا الجزيرة ، فلقيتنا دابة أهْلَبُ ، كثيرُ الشعر ، لا ندري ما قُبله من دُبُره ، من كثرة الشَّعَر ، فقلنا: ويلك ما أنت ؟ فقالت: أنا الجساسةُ ، قلنا: وما الجساسةُ ؟ قالت: اعمدُوا إلى هذا الرجل الذي في الدَّيْر ، فإنه إلى خَبَركم بالأشواق، فأقبلنا إليك سراعا ، وفزعنا منها ، ولم نَأْمَنْ أن تكونَ شيطانة.

فقال : أخبروني عن نخل بَيْسان ، قلنا: عن أيِّ شأنها تستخبر ؟ قال : أسألكم عن نخلها هل يُثمر ؟ قلنا له : نعم ، قال : أما إنَّهُ يوشك أن لا تثمر.

قال : أخبروني عن بُحيرة الطَّبرية ، قلنا: عن أيِّ شأنها تستخبر؟ قال : هل فيها ماء ؟ قالوا: هي كثيرة الماء ، قال : أما إنَّ ماءها يوشك أن يذهب.

قال : أخبروني عن عين زُغَر ، قالوا : عن أيِّ شأنها تستخبر؟ قال : هل في العين ماء، وهل يزرع أهلُها بماءِ العين ؟ قلنا له : نعم ، هي كثيرةُ الماء ، وأهلُها يزرعون من مائها.

قال: أخبروني عن نبيِّ الأُمِّيين، ما فَعَلَ؟ قالوا: [قد] خرج من مكة، ونزل يَثْرِبَ، قال: أَقَاتَلَهُ العرب؟ قلنا: نعم ، قال : كيف صنع بهم ؟ فأخبرناه أنه قد ظَهَرَ على من يليه من العرب، وأطاعوه، قال لهم : قد كان ذلك ؟ قلنا : نعم ، قال : أما إنَّ ذاك خَيْر لهم أن يطيعوه ، وإني مُخْبِركم عني.

أنا المسيح، وإني أوشك أن يُؤذَنَ لي في الخروج، فأخرجَ فأسير في الأرض، فلا أَدَعُ قرية إلا هبطتُها في أربعينَ ليلة، غيرَ مكةَ وطيبةَ، فهما محرَّمتان عليَّ كلتاهما، كلما أردتُ أن أدْخلَ واحدة، أو واحدا منهما، استقبلني مَلَك بيده السيفُ صَلْتا يَصُدُّني عنها، وإنَّ على كل نَقْب منها ملائكة يحرسونها.

قالت : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : وطعن بمخْصرته في المنبر : **هذه طيبة ، هذه طيبة** - يعني المدينة - **ألا هل كنتُ حدَّثتكم عن ذلك** ؟ فقال الناس : نعم، قال : **فإنه أعجبني حديث تميم: أنَّه وافق الذي كنتُ أُحدِّثكم عنه وعن المدينة ومكةَ، ألا إنَّه في بحر الشام أو بحر اليمن، لا بل من قِبَل المشرق، ما هو ؟ من قِبَل المشرق ، ما هو ؟** - وأومأ بيده إلى المشرق - قالت : فحفظتُ هذا من رسول الله صلى الله عليه وسلم ».

وفي رواية طرف من ذكر الطلاق ثم قالت : « فنودي في الناس: **إنَّ الصلاة جامعة،** قالت : فانطلقت فيمن انطلق من الناس قالت: فكنتُ في الصف المقدَّم من النساء وهو يلي المؤخَّرَ من الرجال قالت: فسمعتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم وهو على المنبر يَخطُبُ فقال: **إن بني عَمّ لتميم الداريِّ ركبوا في البحر**... وساق الحديث، وفيه: قالت: فكأنما أنظر إلى النبيِّ صلى الله عليه وسلم وأهوى بمخصرته إلى الأرض وقال: **هذه طيبة** - يعني المدينة».

وفي رواية قالت : « قَدِمَ على رسولِ الله صلى الله عليه وسلم تميم الداريُّ ، فأخبر رسولَ الله صلى الله عليه وسلم : **أنَّهُ ركب البحر ، فتَاهَتْ به سفينته ، فسقط إلى جزيرة ، فخرج إليها يلتمس الماء ، فلقي إنسانا يَجُرُّ شعره**... واقتص الحديث، وفيه : ثم قال : **أَمَا إنَّه لو قد أُذِنَ لي في الخروج قد وطئتُ البلادَ كُلَّها غيرَ طيبةَ،** فأخرجه رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إلى الناس فحدَّثهم ، وقال : **هذه طَيبة ، وذاك الدجال** ».

وفي أخرى : « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قعدَ على المنبر، فقال : **أيُّها الناس، حدَّثني تميم الداريُّ: أن أُناسا من قومه كانوا في البحر في سفينة لهم، فانكسرت بهم، فركب بعضهم على لوح من ألواح السفينة، فخرجوا إلى جزيرة في البحر**... وساق الحديث».

أخرجه مسلم.

وفي رواية أبي داود : قالت : سمعتُ منادي رسول الله صلى الله عليه وسلم ينادي : **إن الصلاةَ جامعة**... وساق الحديث ، نحو مسلم إلى قوله : « **مجموعة يداه إلى عنقه**، ثم قال... فذكر الحديث، وسألهم عن نخل بَيْسان ، وعن عيون زُغَر ، وعن النبيِّ الأُمِّي ، قال : **إني أنا المسيح وإنَّهُ يوشك أن يؤذَنَ لي في الخروج**، قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : **وإنَّهُ في بحر الشام ، أو بحر اليمن ، لا ، بل من قبل المشرق [ما هو]** ؟ - مرتين - وقالتْ : حفظْتُ هذا من رسول الله صلى الله عليه وسلم... وساق الحديث ». هذا لفظ أبي داود.

وله في أخرى قال الشعبيُّ : « أخْبَرَتني فاطمةُ بنتُ قيس : أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم صلَّى الظهر ، ثم صَعد المنبر ، وكان لا يصعَدُ عليه إلا يوم الجمعة قبلَ يومئذ... » ثم ذكر هذه القصة. هكذا قال أبو داود.

وله في أخرى : « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أخَّرَ العشاءَ الآخرةَ ذاتَ ليلة، ثم خرج، فقال: إنه **حَبَسني حديث كان يُحدِّثنيه تميم الداريُّ عن رجل كان في جزيرة من جزائر البحر ، فإذا بامرأة تجُرُّ شعرها ، فقال : ما أنت ؟ قالت: أنا الجسَّاسَةُ، اذهب إلى هذا القصر، فأتيته ، فإذا رجل يجرُّ شعره ، مسلسل في الأغلال ، يَنْزُوا فيما بين السماء والأرض، فقلتُ: مَنْ أنتَ؟ قال: أنا الدجال، خرج نبي الأُمِّين بعدُ؟ قلت: نعم، قال: أطاعوه، أم عصَوْهُ؟ قلت: بل أطاعوه، قال: ذلك خير لهم**».

وأخرجه الترمذي، وهذا لفظه : قالت : « إن نبيَّ الله صلى الله عليه وسلم صَعد المنبر، فضحك، فقال: **إنَّ تميما الداريَّ حدَّثني بحديث ، ففرحت ، فأحببتُ أن أحدِّثكم ، إنَّ ناسا من أهل فلَسْطين ركبوا سفينة في البحر، فجالت بهم حتى قذفتهم في جزيرة من جزائر البحر، فإذا هُمْ بدابَّة لَبَّاسة ، ناشرة شعرها ، فقالوا : ما أنت ؟ قالت: أنا الجساسة، قالوا: فأخبرينا ، قالت: لا أخبركم ، ولا أستخبركم ، ولكن ائتوا أقصى القرية ، فإنَّ ثَمَّ مَن**

يخبركم ويستخبركم ، فأتينا أقصى القرية ، فإذا رجل موثق بسلسلة، فقال : أخبروني عن عين زُغَرَ، قلنا: ملأى تَدْفق ، قال : أخبروني عن نخل بَيسان الذي بين الأردنّ وفلسطين ، هل أطعَمَ ؟ قلنا: نعم ، قال : أخبروني عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، هل بُعث ؟ قلنا : نعم ، قال : أخبروني ، كيف الناس إليه ؟ قلنا : سِراع ، فنزا نَزْوة ، حتى كاد ، قلنا فما أنت ؟ قال : أنا الدجال، وإنّه يدخل الأمصار كلّها ، إلا طيبة ، وطيبةُ : المدينةُ ».

7.838- Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî, Dahhâk b. Kays'ın kızkardeşi ve ilk muhâcir hanımlardan olan Fâtıma bint Kays'a;

"- Rasûlullah'dan (as.) işittiğin ve ondan başka hiç kimseye isnâd etmediğin bir hadîsi bana anlat!" dedi. Fâtıma da;

"- Sen istersen bunu mutlaka yaparım" dedi. Âmir;

"- Evet, anlat!" deyince, Fâtıma şunları anlattı:

"Ben, o gün Kureyş gençlerinin en hayırlılarından olan Muğîre'nin oğlu[25] ile evlenmiştim. Kocam, Rasûlullah'la (as.) katıldığı ilk cihâdda yaralanmıştı. Sonra (kocam beni boşayıp) dul kaldığımda, Hz. Muhammed'in (as.) ashâbından birkaç kişi içinde Abdurrahman b. Avf beni istedi. Rasûlullah (as.) da beni âzâdlısı Üsâme b. Zeyd'e istedi. Ben daha önce Rasûlullah'ın (as.) **'Beni seven Üsâme'yi de sevsin!'** dediğini duymuştum. Rasûlullah (as.) bana evlenme konusunu açınca, ben;

"- Benim hakkımda karar verme yetkisi sizindir, beni istediğine verebilirsin" dedim. Bunun üzerine bana;

"- (İddetini tamamlaman için) **Ümmü Şerîk'in yanına taşın!"** dedi. Ümmü Şerîk, Ensârdandı ve zengin bir kadındı; Allah yolunda çok büyük hayırlar yapar, kendisine sürekli misafirler gelirdi. Ben;

"- Peki, onun yanına taşınırım" deyince, Hz. Peygamber;

---

[25] **Ebû Amr, Ahmed b. Hafs b. el-Muğîre el-Mahzûmî**: Sahabîdir. Fatıma bint Kays'ın kocasıdır, karısını üç talakla boşamasıyla tanınır. Rasûlullah (as.) onu Hz. Ali ile birlikte **Yemen**'e göndermişti; giderken karısını boşadığını akrabaları vasıtasıyla bildirmişti. İsmi hakkında farklı rivâyetler vardır. Ensâb âlimi olduğu rivâyet edilir. **Yemen**'de öldüğü söylendiği gibi, Hz. Ömer dönemine kadar yaşadığı ve **Suriye** fetihlerine katıldığı da rivâyet edilir.

"- Hayır oraya taşınma! Çünkü Ümmü Şerîk, misafirleri (ve geleni gideni) **çok olan bir kadındır. Ben senin baş örtünün açılmasını, yahut elbisenin açılıp baldırlarını ve görülmesini istemediğin bazı yerlerini insanların görmelerini istemem. Sen, amcanın oğlu Abdullah b. Amr b. Ümmi Mektûm'un yanına taşın!"** buyurdu.

Abdullah b. Amr b. Ümmi Mektûm, Fâtıma'nın da mensubu olduğu Kureyş'in Fihr koluna mensuptu. Fâtıma şöyle devam eder:

"Abdullah'ın yanına taşındım. İddetim sona erince, münâdînin, yani Rasûlullah'ın (as.) münâdîsinin;

"- İnsanları toplayan namaza gelin!" diye seslendiğini duydum. Ben de hemen mescide gittim, ve Rasûlullah'la (as.) birlikte namaz kıldım. Ben, cemâatin arkasındaki kadınlar safında bulunuyordum. Hz. Peygamber namazını bitirince, gülerek minbere çıktı ve;

"- Herkes namaz kıldığı yerde kalsın!" dedi. Sonra;

"- Sizi neden topladığımı biliyor musunuz?" diye sordu.

"- En iyisini Allah ve Rasûlü bilir" dediler. Bunun üzerine şunları söyledi:

"- Vallahi ben sizi, herhangi bir istek veya korku yüzünden toplamadım. Ama şunun için topladım: Temîm ed-Dârî hıristiyan idi, bana gelip bîat etti ve müslüman oldu. Sonra bana, Mesîh-Deccâl hakkında benim size söylediklerime uygun düşen bazı şeyler anlattı. Bana anlattığına göre o, Lahm ve Cüzâm kabilelerinden otuz kişi ile birlikte bir gemi ile sefere çıkmış. Denizde bir ay boyunca dalgalarla boğuştuktan sonra güneşin battığı yerde deniz ortasındaki bir adaya yanaşmışlar ve geminin kayıklarına oturarak adaya çıkmışlar. Orada karşılarına vücudu son derece kıllı bir hayvan *(Dâbbe)* **çıkmış. Kılın çokluğundan hayvanın önünü arkasından ayıramıyormuşlar. Hayvana;**

"- Vay! Sen nesin?" **diye seslenmişler. Hayvan da;**

"- Ben Cessâse'yim" **demiş.**

"- Cessâse nedir?" **diye sorduklarında da;**

"- Ey millet! Siz manastırdaki şu adama gidin, çünkü o sizin haberinizi hasretle beklemektedir" **demiş. Sonra Temîm şunları anlattı:**

"Cessâse bize bir adam ismi verince, biz onun dişi bir şeytan olmasından korktuk ve hemen manastıra gittik. İçeri girince, yaratılış itibariyle gördüğümüz insanların en iri yapılısı bir adam gördük; adamın elleri boynuna ve oradan da diz kapaklarının arasından topuklarına demir zincirle sımsıkı bağlanmıştı. Biz;

"- Vah sana! Sen nesin?" dedik.

"- Siz benim haberimi mutlaka almışsınızdır. Asıl siz kimsiniz?" dedi. Oradakiler de şunları söylediler:

"- Biz Arap milletindeniz. Bir gemi ile denize açıldık, ama denizin coştuğu bir zamana rastladık. Dalgalar bir ay boyunca bizimle oynadı. Sonra şu senin adana sığındık ve geminin kayıklarına binerek adaya çıktık. Karşımıza çok kıllı bir hayvan çıktı. Kıllarının çokluğundan önünü arkasını ayırt edemiyorduk. Ona;

"- Vay! Sen nesin?" dedik.

"- Ben Cessâse'yim" dedi.

"- Cessâse nedir?" diye sorunca da, bize;

"- Siz manastırdaki şu adama gidin, çünkü o sizin haberinizi hasretle beklemektedir" dedi. Biz de koşarak sana geldik. O hayvandan korktuk, çünkü onun dişi bir şeytan olmadığından emin değildik."

Bunun üzerine adamla aramızda şu konuşma geçti:

"- Bana Beysân hurmalığından haber verin!"

"- Onun nesinden haber almak istiyorsun?"

"- Size onun hurmasını soruyorum, meyve veriyorlar mı?"

"- Evet."

"- Şüphe yok ki onun meyve vermeme zamanı yaklaşmaktadır. Bana Taberi gölünden haber verin!"

"- Onun nesinden haber almak istiyorsun?"

"- İçinde su var mı?"

"- Onun suyu boldur."

"- Bilin ki onun suyunun çekilme zamanı yakındır. Bana Zuğar pınarından haber verin!"

"- Onun nesinden haber almak istiyorsun?"

"- Pınarda hala su var mı?"

"- Evet, bol suyu var; hatta halk onun suyu ile ziraat yapıyor."

"- Bana ümmîlerin Peygamberinden haber verin, o ne yapıyor?"

"- Mekke'den çıktı, Yesrib'e yerleşti."

"- Araplar O'nunla savaştılar mı?"

"- Evet."

"- Peki O, onlara ne yaptı?"

"- O'nun peşine düşen Araplara galip geldi ve Araplar da O'na itâat ettiler."

"- Gerçekten bu oldu mu?"

"- Evet oldu."

"- Onların itâat etmeleri kendileri için daha hayırlıdır. Şimdi size kendimi tanıtayım; ben Mesîh'im! Bana, ortaya çıkmak için izin verilmesi yakındır. Ben de çıkıp yeryüzünü dolaşacağım; Mekke ile Taybe (Medîne) **hariç, kırk gün boyunca gitmedik belde bırakmayacağım. O iki şehir bana haram kılınmıştır. Ne zaman bunlardan birine girmek istesem, hemen kılıç elinde bir melek karşıma çıkar ve benim oraya girmeme mani olur. O şehirlerin her giriş yolu üzerinde, koruyucu melekler bulunmaktadır."**

Sonra **Fâtıma** dedi ki:

"Müteâkiben Rasûlullah (as.) asâsıyla minbere vurarak ve Medîne'yi kastederek;

"İşte Taybe burasıdır! İşte Taybe burasıdır! Dikkat edin, ben bunu size söylememiş miydim?" dedi. Cemâat da;

"- Evet" dediler. Sonra Rasûlullah (as.);

"Temîm'in bu sözleri hoşuma gitti; çünkü benim sizlere Deccâl ile Mekke ve Medîne hakkında söylediklerime uygun düşüyor. Bilin ki o Şam denizinde veya Yemen denizindedir. Hayır, bilâkis şark tarafındadır. O, şark tarafındadır" diyerek eliyle doğuya doğru işaret etti.

Sonra Fâtıma; "İşte ben Rasûlullah'dan (as.) bunları ezberledim" dedi.[26]

---

[26] **Müslim**, Fiten, 24/119-22; **Ebû Davud**, Melâhim, 15/4325-27; **Tirmizî**, Fiten, 66/2253.

RİVÂYETLER

Hadîsin talak konusu ile ilgili kısmının da zikredildiği diğer bir rivâyet de şöyledir:

"İnsanlara, **'Namaz toplayıcıdır!'** diye nidâ edildi. Ben de diğer insanlarla birlikte mescide gittim. Namazda, erkeklerin en arkadaki safından sonra gelen kadınlar safının ilk sırasında idim. Hz. Peygamber'in minberden cemâate şöyle hitap ettiğini duydum:

"Temîm ed-Dârî'nin amcazâdeleri gemiye binmişler..."

Sonra râvî hadîsi nakletti. O, bu rivâyette şunu da ekledi: Fâtıma dedi ki:

"Hz. Peygamber'in asâsıyla yere eğildiğini ve Medîne'yi kastederek **'İşte Taybe burasıdır!'** dediğini hala görürü gibiyim."

Diğer bir rivâyette Fâtıma şöyle dedi:

"Temîm ed-Dârî Rasûlullah'ın (as.) yanına geldi ve O'na bir gemiye bindiğini, geminin rotasını şaşırdığını, neticede bir adaya düştüğünü, su bulmak ümidiyle adaya çıktığını, orada saçını yerlerde sürükleyen bir insana rastladığını anlattı..."

Sonra râvî hadîsin tamamını anlattı. Râvî şunu da söyledi. O adam;

"- İyi bilin ki, eğer bana ortaya çıkmak için izin verilmiş olsaydı, Taybe müstesnâ bütün beldeleri çiğnerdim" dedi. Sonra Rasûlullah (as.) bunları cemâate anlattı ve;

"İşte burası Taybe'dir, o da Deccâl'dır!" dedi.

Diğer bir rivâyete göre de Rasûlullah (as.) minbere çıktı ve şöyle söyledi:

"Ey insanlar! Bana Temîm ed-Dârî'nin anlattığına göre o, kabilesinden bazı kişilerle birlikte gemilerine binip deniz seferine çıkmışlar, ama gemileri parçalanmış ve yolculardan bazıları geminin tahtalarından birine binerek denizde bir adaya çıkmışlar..."

Sonra râvî hadîsi aynen sevk etti. Bunları **Müslim** tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyetine göre Fâtıma; "Rasûlullah'ın (as.) münâdîsinin **'Namaz toplayıcıdır!'** diye seslendiğini işittim..." dedi ve sonrada hadîsin "...**adamın elleri boynuna bağlanmıştı"**

cümlesine kadar olan kısmını **Müslim**'deki gibi sevk etti. Müteâkiben **Ebû Davud**, *"sonra hadîsi zikretti"* dedi, sonra da şöyle devam etti:

"Adam onlara Beysân hurmalığından, Zuğar pınarından ve ümmî Nebî'den sordu, sonra da;

"- Ben Mesîh'im! Şüphe yok ki yakında ortaya çıkmam, için bana izin verilecektir" dedi.

Sonra Hz. Peygamber;

"O (ada) **Şam denizinde veya Yemen denizindedir. Hayır! Bilâkis şark tarafındadır"** dedi ve bu sözü iki defa tekrarladı.

Fâtıma da; *"İşte bunları ben Rasûlullah'dan (as.) duyup ezberledim"* diyerek hadîsi sevk etti.

Bu **Ebû Davud**'un lafzıdır.

Ebû Davud'un diğer bir rivâyetine göre Şa'bî şöyle dedi:

""Bana Fâtıma bint Kays şöyle haber verdi:

"Rasûlullah (as.) öğle namazını kıldı, sonra minbere çıktı. Halbuki ondan önce Hz. Peygamber, Cuma günlerinden başka bir günde minbere çıkmazdı..." Sonra kıssayı zikretti. **Ebû Davud** böyle söyledi.

Yine **Ebû Davud'**un başka bir rivâyeti de şöyledir:

"Bir gece Rasûlullah (as.) yatsı namazını geciktirdi. Sonra mescide geldi ve dedi ki:

"Temîm ed-Dârî'nin, denizdeki adaların birinde yaşayan bir adam hakkındaki anlattıkları beni alıkoydu. Temîm orada saçlarını yerlerde sürükleyen bir kadın görmüş ve ona;

"- Sen nesin?" diye sormuş. O da;

"- Ben Cessâse'yim. Sen şu köşke git!" demiş. Sonra Temîm şöyle anlattı:

"Köşke gittim, orada da saçları yere kadar uzanan bir adam gördüm. Adam zincire vurulmuş olduğu halde yerle gök arasında sıçrayıp duruyordu. Ona;

"- Sen kimsin?" dedim.

"- Ben Deccâl'im! Ümmîlerin Peygamber'i geldi mi?" diye sordu.

"- Evet" dedim.

"- İnsanlar O'na itâat mi ettiler, yoksa isyan mı?" diye sordu.

"- **İtâat ettiler"** deyince;

"- **Bu onlar için daha hayırlıdır"** karşılığını verdi.

Tirmizî'nin rivâyeti de şöyledir:

"Allah'ın elçisi minbere çıktı, gülümsedi ve şöyle dedi:

"Temîm ed-Dârî bana bir şey anlattı, hoşuma gitti, size de anlatmak istedim. Onun anlattığına göre Filistinli bir gurup insan, bir gemiye binip denize açılmışlar. (Fırtına) **onları bir müddet başıboş dolaştırdıktan sonra denizdeki bir adaya atmış. Adada üzerindeki giysileri pek fazla olan ve saçını da yayan bir hayvan** (Dâbbe) **ile karşılaşmışlar. Ona;**

"- **Sen nesin?"** diye sormuşlar, o da;

"- **Ben Cessâse'yim"** demiş.

"- **Bize** (bildiklerini) **anlat!"** dediklerinde de;

"- **Ne size bir şey anlatacağım, ne de sizden bir haber isteyeceğim! Ama siz, şu köyün en sonuna gidin, orada size bazı şeyler anlatacak ve sizden de bazı haberler isteyecek biri var"** demiş.

Sonra Temîm şöyle söyledi:

"Hemen köyün sonuna gittik. Orada zincire vurulmuş bir adam gördük. Adam şöyle dedi:

"- **Bana Zuğar pınarından haber verin!"**

"- **Pınar su ile dolup taşıyor"**

"- **Bana Ürdün ile Filistin arasındaki Beysân hurmalığından haber verin! Meyve veriyor mu?"**

"- **Evet."**

"- **Bana Peygamber'den haber verin, gönderildi mi?"**

"- **Evet."**

"- **Bana, insanların O'na nasıl davrandığından haber verin!"**

"- **Evet. İnsanlar O'na koşuyorlar."**

Bunun üzerine öyle bir sıçradı ki, neredeyse zincirlerini koparacaktı! Bu sefer biz kendisine;

"- **Sen nesin?"** dedik.

"- **Ben Deccâl'im!"** dedi. Şüphesiz o, Taybe hariç her şehre girecektir. Taybe, Medîne'dir"

İZAH

Hadîslerde kıyâmet alâmetlerinden olarak kendisinde sıkça söz edilenlerden biri de **Deccâl**'dır. Gerek **Hz. İsa'**nın nüzûlü ve gerek **Mehdî** konusunda olduğu gibi **Deccâl** hakkında da uzun tartışmalar yapılmıştır. Deccâl'ın varlığını kabul edenler ve etmeyenler olduğu gibi, kabul edenler de mahiyeti ve zamanı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu itibarla burada **Deccâl** hakkındaki bilgileri özetleyerek vermeyi faydalı buluyoruz.

DECCÂL

Deccâl kelimesi, ***"decl"*** mastarından gelen bir mübalağa ismidir. Bu kelimenin lügatte pek çok manası olmakla birlikte hepsinde müşterek olanı, yalancı, hilebaz, göz boyayıcı anlamıdır. İşte **Deccâl** da, aşırı yalan söyleyen, hakkı batılla karıştıran, güzeli çirkin, kötüyü iyi gösteren biri olması hasebiyle bu isimle müsemmâ olmuştur.

Deccâl mefhumu, sadece İslâm'a mahsus değildir. Daha önceki kutsal kitaplarda da **Deccâl**'dan bahsedilir. Ancak tarih itibariyle bu mefhumun ilk olarak ne zaman ortaya çıktığını bilmek mümkün değildir. Yalnız **İncil**'de **Deccâl**'dan bahsedildiğini biliyoruz.

İslâmî kaynaklarda ise **Deccâl**'dan sadece hadîslerde söz edilir. Kur'ân-ı Kerîm'de **Deccâl**'la ilgili bir ifâde yoktur. Yalnız bazı müfessirlere göre, ***"Rabbinin bazı âyetleri geldiği gün..."***[27] âyetinde **Deccâl**'a işaret edilmektedir. Başka bazı âyetlerin de **Deccâl**'a işaret ettiği söylenmiştir.

Hadîs kaynaklarının pek çoğunda ise **Deccâl**'dan söz edilmektedir. Bu rivâyetler, **Hz. Ebû Bekir, Hz. Âişe, İbn Mes'ûd, İbn Ömer, İbn Abbas Enes b. Mâlik, Ebû Hureyre** vb. pek çok meşhur sahâbeden gelmektedir. Yalnız bu rivâyetlerde bazı farklılıklar da bulunmaktadır. **Deccâl**'ın sayısı, vasıfları, gücü, nerede ortaya çıkacağı, dünyada ne kadar kalacağı ve neler yapacağı konusunda farklılıklar vardır.

Bazen hadîslerde **Deccâl**'ın müşahhas belli bir kişi olduğu şeklinde ifâdeler yer almasına mukabil bazı rivâyetlerde onun belli

[27] En'âm, 158.

bir kişi olmadığı, hatta pek çok kişinin **Deccâl** olarak isimlendirildiği görülmektedir. **Müslim**'de rivâyet edilen **Ebû Hureyre** hadîsinde **"Âhir zamanda birçok Deccâl ortaya çıkacak"**[28] buyurulmaktadır. Hadîs şârihleri de **"Deccâlûn"**, yani Deccâllar lafzını **"kezzâbûn"** diye, yani yalancılar şeklinde tefsir etmişlerdir. Nitekim tarih boyunca yalanlarıyla toplumu ifsâd eden, hakkı bâtıl, bâtılı hak gibi gösteren pek çok kişi ortaya çıkmış ve müslümanlar da bunların **Deccâl** olduğu kanâatine varmışlardır. Hatta aşağıda görüleceği üzere Hz. Peygamber döneminde bile **Deccâl** olduğundan şüphelenilen kişiler olmuştur. Bu tarihî vâkıa ile **Deccâl**'ın bir kişi değil çok olduğunu ifâde eden rivâyetleri birlikte düşündüğümüzde, onun belli bir kişi değil, toplumu ifsâd edip İslâm'a zarar veren kişilerin müşterek vasıfları olduğu kanâatine varırız. Bunları hak-bâtıl savaşının bâtıl önderleri diye tavsif etmek de mümkündür. Bununla birlikte kıyâmete yakın bir dönemde, normal şartların değiştiği ve kıyâmet alâmetlerinin görülmeye başlandığı sırada hak bâtıl kavgasının da normalin ötesinde bir hüviyete bürünmesi ve bâtıl cephenin başında hadîslerde tavsif edildiği şekilde bir **Deccâl**'ın bulunması da mümkündür. Çünkü artık o dönem, normal şartların değişeceği ve normal olmayan pek çok farklılığın görüleceği bir dönemdir. Nitekim o dönemde **Deccâl**'ın, Peygamberlik, hatta ilahlık iddiasına bile kalkacağı ve pek çok fevkalâdelikler göstereceği de rivâyetlerde görülmektedir.

Hadîslerde **Deccâl**'ın, **Kudüs**'e yakın bir yer olan **Lüd** kapısında **Hz. İsa** tarafından öldürüleceği ifâde edilmektedir. Kıyâmete yakın **Hz. İsa**'nın yeryüzüne ineceği rivâyetini aynen benimseyenler, **Deccâl**'ın **Hz. İsa** tarafından **Lüd** kapısında öldürüleceği şeklindeki rivâyeti de zâhirî manasıyla kabul ederler. Buna mukabil **Deccâl**'ın ateist bir ideolojinin sembolü olduğunu ileri sürenler, bunun **Hz. İsa**'nın bağlıları olan hıristiyanlar tarafından yok edileceğini ileri sürerek bu konudaki rivâyetleri izaha çalışırlar.

Kıyâmet alâmetlerinden olan **Deccâl**'ın nerede ortaya çıkacağı konusunda farklı görüşler olmakla birlikte, dünyanın büyük bir

---

[28] **Müslim**, Mukaddime, 7.

bölümünü dolaşacağı, ancak çok istemesine rağmen **Mekke** ve **Medîne**'ye giremeyeceği kesin ifâdelerle belirtilmektedir.

Deccâl'ın tavsifi ve gücü konusunda da hayli abartılı ifâdeler vardır. Buna göre **Deccâl**'ın bir gözü kör veya kusurludur. Bunun için bazı rivâyetlerde *"a'var"*, yani kör lafzı kullanılır, bazılarında **"patlamış bir üzüm tanesi gibi olduğu"** belirtilir, bazılarında da yüzünün bir tarafında göz çukurunun olmadığı, yani *"memsûh"* olduğu ifâde edilir. Bu hususu izaha çalışanlardan bazıları bu ifâdeleri gözde fizikî manada bir kusura hamlederler, bazıları da bunun sîret ve sûret kötülüğünden kinâye olduğunu, asıl maksadın da kalp gözü olduğunu kabul ederler.

Rivâyetlerde **Deccâl**'ın alnında "**kâfir**" damgası bulunduğu ve her mü'minin onu okuyabileceği, kâfirin ise okuyamayacağı da kaydedilmektedir. Yine bazılarına göre bu yazı hakiki manadadır, bazılarına göre ise baştaki bir küfür alâmetidir.

Bunun dışında **Deccâl**'ın, dünyada son derece hızlı seyahat edebileceği, yanında cennetin ve cehennemin bir timsâlinin bulunacağı, ulûhiyetini ispat için de öldürmek ve diriltmek gibi bazı fevkalâdelikler göstereceği rivâyet edilir.

Ehl-i sünnet ulemasının büyük çoğunluğu **Deccâl**'ın çıkışının hak ve buna inanmanın vâcip olduğu görüşünde birleşirler. **Eş'arî** ve **Mâtüridî** gibi kelam âlimleri de **Deccâl**'ı kabul ederler, hatta onlardan da önce **Ebû Hanîfe Fıkhu'l-Ekber**'inde **Deccâl**'ın zuhûrunun hak ve vâki olacağını belirtir. Buna karşılık bu rivâyetleri reddeden âlimler de vardır. Bir kısım âlimler de rivâyetleri te'vîl yoluyla kabul ederler. Te'vîl edenlerin bir kısmı da **Deccâl**'ı, kendi dönemlerinde insanlığın önemli bir problemi ve fitnesi olarak gördükleri şeylerle izah ederler.

Bütün bunlara rağmen zihne takılan şöyle bir tereddüdü de belirtmek gerekir:

Kur'ân-ı Kerîm'de kıyâmetin âniden kopacağının belirtilmesi bir yana, konu ile ilgili rivâyetlerde görülen farklılık ve aykırılıkları ve ayrıca rivâyetlerin hemen hepsinde müşterek bir unsur olan **Deccâl**'a, aşağıda gelecek olan hadîslerde ifâde edildiği şekilde Peygamberler seviyesinde bir mucize ve kudretin verilmiş olmasını izah etmek son

derece zordur. Ortada tabiat kanunlarıyla uyuşturulması zor görünen tasvirler de bulunmaktadır.

Bununla birlikte **Deccâl** hakkındaki rivâyetleri yorumsuz kabul edenler olduğu gibi, te'vîl ederek kabul edenler ve reddedenler de vardır. Te'vîl edenler de, **Deccâl**'ı bütün kötülüklerin sembolü olarak tasvir ederler.

Yukarıdaki hadîste de rivâyet açısından bazı karışıklıklar bulunmaktadır. Her şeyden önce Hz. Peygamber hutbeye çıkıp bütün cemâate anlattığı halde sadece **Fâtıma bint Kays** onu rivâyet etmektedir. Sonra rivâyetlerin birinde **Temîm**'in, **"Lahm ve Cüzâm kabilelerinden otuz kişiyle gemiye bindiği..."** söylenirken, diğerinde **"Temîm'in amca oğullarının gemiye bindiklerinden"**, öbüründe de; **"Filistinli bazı kişilerin gemiye bindiklerinden"** söz edilmektedir.

O insanların dolaştıkları denizin ilk nazarda **Kızıldeniz** olması muhtemel gözükmektedir. Nitekim Hz. Peygamber önce **Deccâl'ın Şam** veya **Yemen** denizinden (Kızıldeniz'in kuzey veya güney ucundan) ortaya çıkacağını söylemişken, daha sonra şarkta bir yerden çıkacağını söylemiştir. Bu da izahı zorlaştıran bir karışıklık yaratmaktadır. Ortada eğer gerçek bir ada varsa, bugün dünyada ulaşılmayan bir nokta kalmamıştır. Eğer doğrusu şarkta ortaya çıkacağı ise, **Temîm** ve arkadaşlarının gördükleri ne idi? Gerek bu adanın bulunduğu yer, gerek adada yaşayan **Cessâse**'nin kimliği ve mahiyeti ve gerek **Deccâl**'ın oradaki hayatı ile ilgili sözleri izah etmek zordur. Kaldı ki bu derece önemli ve ilginç bir konunun **Temîm** tarafından daha farklı mekânlarda da anlatılmamış ve diğer sahâbelerden bu konuda bir rivâyetin gelmemiş olması da üzerinde durulması gereken bir husustur.

Cessâse, casusluk yapan, haber toplayan demektir. **Deccâl** adına casusluk yaptığı için ona **Cessâse** dendiği ileri sürülmüştür. Yukarıdaki hadîse göre **Cessâse, Deccâl**'la aynı adada görülen acaip bir hayvandır. Bazı âlimler bunun, Kur'ân'da zikri geçen ***"dâbbetu'l-***

arz"[29] olduğunu ve kıyâmete yakın ortaya çıkacağı hadîslerde belirtilen hayvanın da o olduğunu belirtirler. Hadîsin bir rivâyetinde **Cessâse**'nin çok kıllı bir hayvan olduğu ifâde edilirken, diğer bir rivâyetinde uzun saçlı bir kadın olduğundan söz edilmektedir. Bu farklılığı te'lîf amacıyla bazı şârihler **Deccâl**'ın, biri kadın, diğeri **dâbbe** olmak üzere iki ayrı casusu olabileceği ihtimalinden bahsederler. **Cessâse**'nin, çeşitli şekillere girebilen bir şeytan olduğu ihtimalini ve **Cessâse**'nin hakikatte kadın olduğu, ama *"yeryüzündeki her dâbbenin rızkı Allah'a âittir"*[30] âyetinde olduğu gibi mecâzen **dâbbe** denmiş olabileceği ihtimalini de dile getirirler.

Hadîste geçen adanın ve orada bulunan **Deccâl** ile **Cessâse**'nin neden başkaları tarafından görülemediği sorusuna da, ilâhî hikmet cevabı verilir. Bunun misâl âleminde cereyan etmiş olabileceği, cinlerin varlığı Kur'ân ile sâbit olduğu halde herkes tarafından görülemediği, buna mukabil bazı kişiler tarafından görülebildiği gerçeği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Zuğar; **Şam**'ın kıble tarafında bir yerin adıdır. Burada **Zuğar** adında bir su kaynağı vardır ve bu pınardan dolayı buraya **Zuğar** adı verilmiştir.

Beysân da **Şam**'da bir yer adıdır.

٧٨٣٩ـ (د ـ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول - وهو على المنبر - : « **بينما أُناس يسيرون في البحر ، فَنَفِدَ طَعَامُهُم ، فَرُفِعَت لهم جزيرة، فخرجوا يريدون الخبز ، فلقيتهم الجسَّاسةُ**، قلت لأبي سلمة : ما الجساسة قال : امرأة تَجُر شعر جلدها ورأسها، قالت: في هذا القصر... فذكر الحديث ، وسأل عن نخل بيسان ، وعن عين زُغَرَ، قال : هو المسيح ، فقال أبو سلمة: إنَّ في هذا الحديث شيئا ما حفظته ، قال : شهد جابر أنه ابن صياد، قلت: فإنه قد مات ، قال : وإن مات ، قلت: فقد أسلم، قال : وإن أسلم ، قلت: فإنه قد دخل المدينة ، قال : وإن دخل المدينة ».
أخرجه أبو داود هكذا.

---

[29] Neml, 82.

[30] Hûd, 6.

7.839- Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah'ın (as.) minberde şöyle buyurduğunu işittim:

"Bir zamanlar insanlar denizde seyahat ediyorlardı. Erzakları tükenmişti. Derken önlerine bir ada çıktı. Yiyecek[31] bulmak düşüncesiyle adaya çıktılar. Birden Cessâse karşılarına çıktı."

Râvî (Velid b. Abdullah b. Cumey') dedi ki: "Ebû Seleme'ye;

"- Cessâse nedir?" diye sordum.

"- Vücudundaki ve başındaki saçlarını yerde sürüyen bir kadındır" dedi.

Sonra bu kadın onlara;

"- (Aradığınız) şu saraydadır..." dedi ve hadîsi zikretti. Bu meyanda (Deccâl) Beysân hurmalığı ile Zuğar pınarının durumunu sordu. Sonra kendisinin Mesîh olduğunu söyledi.

Ebû Seleme[32];

"Bu hadîste ezberleyemediğim bir şey var" dedi.

(Râvî Velid b. Abdullah b. Cümey' de, onun ezberleyemediği şey:) "Câbir, Deccâl'ın, İbn Sayyâd olduğuna yemin etti" cümlesidir dedi.

Sonra Ebû Seleme şöyle devam etti: Câbir'e;

"- Ama İbn Sayyâd öldü" deyince;

"- Ölmüşse?..." dedi. Ben tekrar;

"- Ama o müslüman idi" deyince, yine;

"- Müslüman olmuşsa?..." dedi. Ben yine;

"- O Medîne'ye girmişti" dedim. O da;

"- Medîne'ye girmişse?..." dedi.[33]

İZAH

Her şeyden önce bu rivâyette râvinin bir takım müdahaleleri söz konusudur. Zaten râvi de bunu ifâde etmekte, bazı şeyleri

---

[31] "**Yiyecek**" diye tercüme ettiğimiz " الخُبْز" kelimesi, bazı nüshalarda " الخَبَر" , yani "**haber**" şeklinde zaptedilmiştir.

[32] **Ebû Davud**'un matbu nüshalarında **Ebû Seleme** yerine **İbnu Ebî Seleme** diye geçmektedir. Bundan maksat da **Ebû Seleme**'nin oğlu **Ömer b. Ebî Seleme b. Abdurrahman**'dır.

[33] **Ebû Davud**, Melâhim, 15/4328.

unuttuğunu söylemektedir. Sonra hadîsin râvîsi **Velid b. Abdullah b. Cümey' ez-Zührî el-Küfî** hakkında bazı tenkitler yapılmıştır. Her ne kadar **Müslim** ondan hadîs almışsa da, **Hâkim**, **"almasaydı daha iyi yapardı"** demektedir. **Ahmed b. Hanbel** ve **Yahya b. Maîn "onda beis yok"** derken, **Ukaylî** onu **Kitabu'd-Duafâ**'sına almıştır. **İbn Hibbân**, onun sika râvilerden, sikanın rivâyetine benzemeyen bazı şeyleri tek başına rivâyet ettiğini söylemektedir. Eğer bu doğru ise, onun rivâyetini kabul etmek doğru olmaz.[34]

Ayrıca rivâyetin kendi içinde de bir tezat gözükmektedir. Baş tarafta bir adadan ve orada yaşayan **Cessâse**'den ve saraydaki **Deccâl**'dan söz edilmekte, ama son kısmında **Deccâl**'ın **İbn Sayyâd** olduğu iddia edilmektedir. Üstelik **İbn Sayyâd**'ın müslüman olduğu, **Medîne**'de yaşadığı ve öldüğü, bu vasıfların ise **Deccâl**'ın tavsifine aykırı düştüğü de dile getirilmektedir.

Rivâyette geçen **"Ölmüşse... Müslüman olmuşsa... Medîne'ye girmişse..."** cümleleri de izaha muhtaçtır. **"İbn Sayyâd'ın müslüman olması"** zâhiren müslümandı ama hakikatte değildi; **"ölmesi" Harre** vak'asında kayboldu, ölmedi; **"Medîne'de yaşaması"** da, **Medîne**'den çıktıktan sonra bir daha oraya giremeyecek şeklinde izaha çalışılmış ise de, bu ifâdeler zoraki bir te'lîf gayreti gibi gözükmektedir.

٧٨٤٠ـ (م د ت ـ النواس بن سمعان رضي الله عنه) قال : « ذكر رسولُ الله صلى الله عليه وسلم الدجالَ ذاتَ غَداة ، فخَفَّضَ فيه و رَفَّعَ ، حتى ظنناه في طائفة النخل ، فلما رُحْنا إليه عَرَفَ ذلك فينا، فقال : **ما شأنكم** ؟ قلنا : يا رسول الله ، ذكرتَ الدجال الغداةَ ، فخفَّضْتَ فيه و رَفَّعْتَ ، حتى ظنناه في طائفة النخل ، فقال : **غيرُ الدال أخوفني عليكم ، إن يخرجْ و أنا فيكم فأنا حجيجُه دونَكم، و إن يخرجْ و لستُ فيكم فامرؤٌ حجيجُ نفسه ، والله خليفتي على كل مسلم ن إنه شابٌّ قَطَطٌ، عينُه طافئةٌ ، كأني أُشَبِّه بعبد العُزّى بن قَطَن ، فمن أدركه منكم فليقرأ عليه فواتح** (سورة الكهف)، **إنه خارجٌ خَلَّةً بين الشام و العراق ، فعاث يمينًا ، و عاث شمالاً ، يا عباد الله ، فاثْبُتوا** ، قلنا: يا رسول الله، و ما لَبْثُه

[34] Bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, XI, 477-78.

في الأرض ؟ قال: **أربعون يومًا : يومٌ كسنَة ، و يوم كشهر ، و يوم كجمعة ، و سائر أيامه كأيامكم** ، قلنا: يا رسول الله ، فذاك اليوم الذي كسنة : أتكفينا فيه صلاة يوم؟ قال: **لا ، اقدُروا له قدْره** ، قلنا: يا رسول الله ، و ما إسراعه في الأرض ؟ قال : **كالغيث استدبرته الريحُ ، فيأتي على القوم ، فيدعوهم فيؤمنون به، و يستجيبون له ، فيأمر السماء فتمْطرُ ، والأرضَ فتُنبتُ ، فتروح عليهم سارحَتهم أطولَ ما كانت ذرًا ، و أسْبَغه ضروعًا ، و أمدَّه خواصر ، ثم يأتي القومَ فيدعوهم ، فيردُّن عليه قوله ، فينصرف عنهم ، فيصبحون مُمْحلين ، ليس بأيديهم شئ من أموالهم ، و يَمُرُّ بالخَربة، فيقول لها: أخرجي كنوزك فتتْبَعُه كنوزُها كيعاسيب النحل ، ثم يدعو رجلاً ممتلئا شبابًا ، فيضربه بالسيف ، فيقطعه جزْلتين ، رَمْيَةَ الغَرَض ، ثم يدعوه فيقبل ، و يتهلل وجهه يضحك ، فبينما هو كذلك ، إذ بعث الله المسيح بن مريم عليه السلام ، فيترل عند المنارة البيضاء شرقي دمشق ، بين مَهْرُودتين ، واضعًا كفَّيه على أجنحة ملَكين ، إذا طأطأ رأسه قَطَر ، و إذا رفعه تحدَّر منه جمان كاللؤلؤ ، فلا يحل لكافر يجد ريح نَفَسه إلا مات ، و نَفَسُه ينتهي حيث ينتهي طَرْفه ، فيطلبه حتى يدركه بباب لُدٍّ ، فيقتله ، ثم يأتي عيسى [بن مريم] قومٌ قد عصمهم الله منه ، فيمسح عن وحوههم ، و يحدِّثون بدرجاتهم في الجنة ، فبينما هو كذلك إذا أوحى الله عز و جل إلى عيسى بن مريم ، إني قد أخرجت عبادًا لي ، لا يدان لأحد بقتالهم ، فحرِّزْ عبادي إلى الطور ، و يبعث الله يأجوج و مأجوج ، و هم من كل حَدَب يَنْسلون ، فيمرُّ أوائلهم على بحيرة طَبَرِيَّة فيشربون ما فيها ، و يمرُّ آخرهم، فيقولون : لقد كان بهذه مرَّة ماء، و يُحْصَرُ نبيُّ الله عيسى عليه السلام و أصحابه ، حتى يكون رَأسُ الثور لأحدهم خيرًا من مائة دينار، فيرغَبُ نبيّ الله عيسى عليه السلام و أصحابه ، فيُرسل الله عليهم النَغَفَ في رقابهم ، فيصبحون فَرْسَى. كموت نفْسٍ واحدة ، ثم يهبط نبيّ الله عيسى عليه السلام و أصحابه إلى الأرض ، فلا يجدون في الأرض موضعَ شبْرٍ إلا ملأه زهَمُهم و نَتْنهم ، فيرغَبُ نبيَّ الله عيسى عليه السلام و أصحابه إلى الله ، فيرسل الله طيرًا كأعناق البُخْت ، فتحملهم فتطرحهم حيثما شاء الله ، ثم يرسل مطرًا لا يَكُنُّ منه بيتُ مَدرٍ و لا وَبَرٍ ، فيغسل الأرض حتى يتركها كا لزَلَفَة ، ثم يقال للأرض : انْبتي ثمرتك ، و رُدِّي بركتك ، فيومئذ تأكل**

العصابةُ من الرُّمَّانة، و يستظلُّون بقحفها. و يبارك في الرِّسْل، حتى إن اللَّقْحَة من الإبل لتكفي الفئام من الناس ، و اللِّقْحة من البقر لتكفي القبيلة من الناس ، و اللقحة من الغنم لتكفي الفخذ من الناس ، فبينما هم كذلك إذ بعث الله ريحًا طيبةً ، فتأخذهم تحت آباطهم فتقبض رُوحَ كلِّ مؤمنٍ و مسلمٍ و يبقى شرارُ الناس يتهارجون فيها تهارُجَ الحُمر فعليهم تقوم الساعة».

و في رواية نحوه ، و زاد بعد قوله : « لقد كان بهذه مرة ماءٌ : ثم يسيرون حتى ينتهوا إلى جبل الخَمَر — و هو جبل بيت المقدس — فيقولون : لقد لَقتلنا مَنْ في الأرض ، هَلُمَّ فلنقتل مَنْ في السماء، فيرمون بنُشَّابهم إلى السماء ، فيردُّ الله عليهم نُشَّابهم مخضوبةً دمًا ». أخرجه مسلم.

و أخرجه الترمذي ، و زاد في اوله بعد قوله : «في طائفة النخل » قال : « فانصرفنا من عند رسول الله صلى الله عليه وسلم ، ثم رُحْنا إليه». و قال فيه : « عينه قائمةٌ» ، بدل « طافئة»، و لم يقل «خَلَّةً». و قال: «فيأتي القوم فيدعُوَهم، فيُكَذِّبون و يردُّون عليه قولَه، فينصرف عنهم فتتبعه أموالهم، و يُصبحون ليس بأيديهم شيء. ثم يأتي القومَ فيستجيبون له و يُصدِّقونه، ف]امر السماء أن تُمْطِرَ فتمطر. و يأمر الأرض أن تُنبتَ فتُنْبتُ، فتروح عليهم سارحتُهم كأطول ما كانت دَرًّا، و أَمَدَّه خواصر، و أدرَه ضُرُوعًا. ثم يأتي الخَرِبة، فيقول لها: أخرجي كنوزك. فينصرف عنها، فتتبعه كيعاسيب النحل... و ذكر الحديث بنحو ما سبق إلى قوله: لقد كان بهذه مرةً ماءٌ. و قال: ثم يسيرون حتى ينتهوا إلى جبل بيت المقدس، فيقولون: لقد قتلنا من في الأرض، فهضلُمّ فلنقتل من في السماء. فيرمون بنُشابهم إلى السماء فيردُّ الله عليهم نُشَّابهم مُحْمَرًّا دمًا، ويُحاصَر عيسى بنُ مريم و أصحابه حتى يكون رَأسُ الثور يومئذ خيرًا لهم من مائة دينارٍ لأحدكم السوم...» و ذكر الحديث.

و قال: « قد ملأته زَهَمتُهم و نَتْنهم و دماؤهم ، قال: فيرغبُ عيسى إلى الله و أصحابه ، فيرسل الله طيرًا كأعناق البُخْت ، فتحملهم فتطرحهم بالمَهْبَل ، و يستوقد المسلمون من قسيِّهم و نُشَّابهم و جعابهم سَبعَ سنين ، و يرسل الله عليهم مطرًا لا يَكُنُّ منه بيتُ وَبَر ، و لا مَدَر ، فيَغْسل الأرضَ حتى فيتركها كا لزَّلفة ، قال : ثم يقال للأرض :

أخرجي ثمرتك ، و رُدّي بركتك ، فيومئذ تأكل العصابة الرّمّانة ، و يستظلّون بقحفها ، و يبارك في الرسْل ، حتى إن الفئام من الناس ليكتفون باللّقْحة من الإبل ، و إن القبيلة ليكتفون باللّقْحة من البقر ، و إن الفخذ ليكتفون باللّقْحة من الغنم ، فبينما هم كذلك إذ بعث الله ريحًا ، فقبضت روح كلّ مؤمن ، و يبقى سائرُ الناس ، يتهارجون كما يتهارج الحُمر ، فعليهم تقوم الساعة».

و أخرجه ابو داود مختصرًا ، قال : « ذكر رسولُ الله صلى الله عليه وسلم الدجال فقال : **إن يخرجْ و أنا فيكم فأنا حجيجُه دونكم ، و إن يخرجْ و لستُ فيكم ، فامرؤٌ حجيجُ نفسه ، والله خليفتي على كل مسلم ، فمن أدركه منكم فليقرأ عليه فواتح (سورة الكهف) ، فإنها جواركم من فتنته** ، قلنا: و ما لُبْثه في الأرض ؟ قال : **أربعون يومًا : يومٌ كسنة ، و يوم كشهر ، و يوم كجمعة ، و سائر أيامه كأيامكم** ، قلنا : يا رسول الله ، هذا اليوم الذي كسنة : أيكفينا فيه صلاة يوم و ليلة ؟ قال : **لا، اقدُروا له قَدْره ، ثم ينزل عيسى عند المنارة البيضاء شرقي دمشق فيدركه بباب لُدٍّ ، فيقتله ».**

قال أبو داود : و حدثنا عيسى بن محمد ، قال : حدثنا ضمرة عن الشيباني عن عمرو بن عبد الله عن أبي أمامة عن النبي صلى الله عليه وسلم نحوه.

7.840- en-Nevvâs b. Sem'ân anlatıyor:

"Bir sabah Rasûlullah (as.) Deccâl'dan söz etti ve bu esnada sesini bazen alçalttı, bazen yükseltti. Hatta bu yüzden biz onun hurma bahçelerinde olduğunu zannettik. Sonra Hz. Peygamber'in yanına vardığımızda bizim düşündüklerimizi anladı ve;

"- Nedir bu hâliniz?" diye sordu. Biz de dedik ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü! Bu sabah Deccâl'dan söz ettin ve onun hakkında konuşurken sesini bazen alçalttın, bazen de yükselttin. O kadar ki, bizler onun hurma bahçelerinde olduğunu zannettik."

Hz. Peygamber şöyle karşılık verdi:

"- Sizin adınıza beni, Deccâl'dan başkası daha çok korkutmaktadır. Eğer ben hayatta iken Deccâl ortaya çıkacak olursa, ben sizi ondan korurum. Ama ben gittikten sonra çıkacak olursa, o zaman herkes kendini korumaya çalışır. Her müslüman

hakkında Allah benim vekilimdir. Deccâl, kıvırcık saçlı bir gençtir, gözü de dışarı fırlamış şekildedir. Ben onu sanki Abdüluzza b. Katan'a[35] benzetiyorum. Sizden kim ona yetişirse, Kehf sûresinin baş tarafını okusun. O, Şam'la Irak arasındaki bir yerden çıkacak ve sağa-sola fesat saçacaktır. Ey Allah'ın kulları! Sizler sebât ediniz!"

"- Ey Allah'ın Rasûlü! Deccâl yeryüzünde ne kadar kalacak?" diye sorduk.

"- **Kırk gün. Ama bir günü bir sene, bir günü bir ay, bir günü bir hafta, diğer günleri de sizin günleriniz gibidir"** dedi.

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bir sene gibi olan o günde, bir günün namazını kılmak bize kâfi gelir mi?"

"- **Hayır! O günde, normal bir günün miktarını takdir edin!"**

"- Ey Allah'ın Rasûlü; onun yeryüzündeki hızı ne olacak?"

"- **Rüzgarın sevk ettiği bulutun hızı gibi olacak. Bir millete gelecek, onları kendine davet edecek, onlar da kendisine iman ve icâbet edecekler. Deccâl gök yüzüne emredecek, yağmur yağdıracak. Yere emredecek, nebat bitirecek. Akşam üzeri hayvanları, sırtı yüksek, mideleri iyice şişmiş, memeleri sütle dolmuş ve kabarmış olduğu halde yanlarına gelir.**

Sonra başka bir millete gidecek, onları da davet edecek, fakat onlar kendisini reddedecekler. O da onların yanından ayrılıp gidecek. Müteâkiben o millet, kıtlığa uğrayacak, o kadar ki ellerindeki mallarından hiçbir şey kalmayacak.

Sonra Deccâl bir harabeye uğrayacak ve harabeye; *'hazinelerini meydana çıkar!'* diyecek. Bunun üzerine harabenin hazineleri de, ana arının peşine takılan arı sürüsü gibi onun peşine takılacak.

Sonra genç ve güçlü bir delikanlıyı çağıracak, onu kılıçla ikiye bölecek ve her parçası bir ok atımı mesafeye kadar fırlayacak. Sonra delikanlıyı çağıracak ve o da gülerek yanına gelecek.

---

[35] **Abdüluzzâ b. Katan b. Amr b. Cündüb el-Huzâî el-Mustalikî**: Hz. Hatice'nin ablası Hâle bint Huvelid'in oğlu olduğu rivâyet edilmektedir. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bir rivâyete göre câhiliye döneminde vefat etmişti.

İşte o bu durumda iken, Yüce Allah Meryem oğlu Mesîh'i gönderecek. Mesîh, boyalı iki elbise içinde ve ellerini de iki meleğin kanatlarına koymuş olarak Şam'ın doğusundaki Ak Minare'ye inecek. Başını eğdiğinde saçlarından su damlayacak, kaldırdığında da inci taneleri gibi damlalar yuvarlanacak. Onun nefesinin kokusunu alan her kâfir ölecek, nefesi de gözünün görebileceği yere kadar varacak. Sonra Mesîh, Deccâl'ı arayacak ve onu Lüd kapısında bulup öldürecek.

Sonra Meryem oğlu İsa'ya, Allah'ın kendilerini Deccâl'ın şerrinden koruduğu bir millet gelecek. İsa onların yüzlerini meshedecek ve kendileriyle cennetteki derecelerine göre konuşacak (veya cennetteki derecelerini söyleyecek).

Onlar bu halde iken, Yüce Allah Meryem oğlu İsa'ya; *'Ben öyle kullar çıkardım ki, hiç kimsenin onları öldürmeye gücü yetmez. Sen, kullarımı Tûr'a götür ve onları koru!'* diye vahyedecek.

Sonra Allah Ye'cüc ve Me'cüc'ü gönderecek; onlar her tepeden sür'atle yayılacaklar. Öncüleri Taberiye gölüne varacak ve gölün sularını içip bitirecekler. Sonra arkadakiler de oraya gelecek ve; *'bir zamanlar burada su vardı'* diyecekler. Sonra Allah'ın elçisi İsa ve ashâbı muhasara edilecek. Onlardan birinin bir öküz başına sahip olması, sizin yüz dinarınızdan daha makbul olacak. Allah'ın elçisi İsa ve ashâbı duâ ederler de, Allah Ye'cüc ve Me'cüc'e, davarların burunlarındaki burun kurdunu gönderir ve böylece onların hepsi tek bir nefsin ölümü gibi birden ölürler.

Sonra Allah'ın elçisi İsa ve ashâbı (Tûr'dan) yere inerler ve neredeyse yeryüzünde onların çürümüş cesetlerinin yayılmadığı bir karış kadar boş bir yer bile bulamazlar. Allah'ın elçisi İsa ve ashâbı tekrar duâ ederler; Allah da Horasan develerinin boyunları gibi kuşlar gönderir ve bu kuşlar onların cesetlerini alıp Allah'ın dilediği yere atarlar. Sonra Allah öyle bir yağmur gönderir ki, ne kerpiç evler ve ne de kıl çadırlar bu yağmura dayanabilecek!. Yağmur yeryüzünü yıkayıp ayna gibi yapacak. Sonra yeryüzüne; *'Mahsûlünü bitir, bereketini tekrar getir!'* denecek. O gün kalabalık bir gurup (*İsâbe*) bir nardan yiyecekler ve onun kabuğunda gölgelenecekler. Süte de öyle bir bereket verilecek ki, bir tek

sağmal deve bir *fiâm* insana kâfi gelecek. Bir sağmal inek, bir *kabile* insana yetecek. Bir sağmal koyun da bir *fehiz* insana yetecek.

Onlar bu halde iken, Allah temiz bir rüzgar gönderecek; rüzgar onları koltuklarının altından yakalayacak ve her mü'min ve müslimin rûhunu kabzedecek. Geriye de insanlarım kötüleri kalacak, onlar da eşekler gibi alenen çiftleşecekler. İşte kıyâmet, onların başına kopacak."[36]

RİVÂYETLER

Buna benzer başka bir rivâyette, **"Bir zamanlar burada su vardı"** cümlesinden sonra şu ilave yer alır:

"Sonra Ye'cüc ve Me'cüc yollarına devam edip Cebelu'l-Hamr'a –Kudüs'te bir dağdır- **varırlar. *'Yeryüzündeki herkesi öldürdük, haydi göktekileri de öldürelim'* diyecekler ve oklarını gökyüzüne doğru atacaklar. Allah da oklarını, kana bulanmış olarak kendilerine geri gönderecek."**

Bunları **Müslim** tahric etti.

Hadîsi **Tirmizî** de tahric etti. Onun rivâyetinde; **"biz onun hurma bahçelerinde olduğunu zannettik"** cümlesinden sonra, **"Rasûlullah'ın (as.) yanından ayrıldık. Bilahare tekrar yanına geldik"** cümlesi vardır. Ayrıca " عينه طافئة " (gözü dışarı fırlamıştır) cümlesi yerine " عينه قائمة " (gözü kalkıktır) denir ve **Müslim**'de var olan "خلّة" kelimesi bulunmaz. Sonra şöyle devam eder:,

"Deccâl bir millete gelir, onları davet eder. Ama onlar kendisini yalanlar ve reddederler. O da onlardan ayrılacak, ancak onların malları Deccâl'ın peşinden gidecek ve onlar sabah kalktıklarında ellerinde hiçbir şey bulamayacaklar.

Sonra Deccâl başka bir topluluğa gidecek ve onları davet edecek. Onlar da kendisini kabul edip tasdik edecekler. Bunun üzerine Deccâl, göğe yağmur yağdırmasını emredecek ve gök

---

[36] **Müslim**, Fiten, 20/110-11; **Ebû Davud**, Melâhim, 14/4321-4322; **Tirmizî**, Fiten, 59/2240.

yağmur yağdıracak. Sonra toprağa bitki çıkarmasını emredecek, toprak da hemen bitki çıkaracak. Onların hayvanları da akşam eve sırtları yüksek, karınları tok ve memeleri de süt dolu olarak gelecekler.

Sonra Deccâl bir harabeye uğrayacak ve ona; *'hazinelerini meydana çıkar!'* diyecek. Oradan ayrılınca o hazineler, tıpkı arıbeyinin peşine takılan arı sürüsü gibi onun peşine takılacak..."

Sonra hadîsi **"bir zamanlar burada su vardı"** cümlesine kadar yukarıdaki gibi zikretti. Sonra şöyle devam etti:

"Sonra yola devam ederek Kudüs'te bir dağa varırlar. *'Yeryüzündekileri öldürdük, haydi göktekileri de öldürelim'* derler ve oklarına göğe atarlar. Allah da oklarını kana batmış bir şekilde onlara geri gönderir.

Sonra Meryem oğlu İsa ve arkadaşları muhasara edilecek. O gün onlar için bir öküz başı, bugün herhangi biriniz için yüz dinardan daha kıymetli olacak..."

Sonra hadîs aynen yukarıdaki gibi devam eder. Sonra da şöyle söyler:

"İsa ve adamları yeryüzünde Ye'cüc ve Me'cüc'ün leşlerinin ve kanlarının doldurmadığı bir karışlık yer dahi bulamayacaklar. Sonra İsa ve arkadaşları Allah'a duâ edecekler ve Allah da onların çürümüş cesedleri için Horasan develerinin boyunlarına benzeyen kuşlar gönderecek, bu kuşlar da onları alıp derin bir çukura atacaklar. Müslümanlar, onların geride bıraktıkları yaylarını, oklarını ve okdanlıklarını yedi yıl boyunca yakıt olarak kullanacaklar.

Sonra Allah onlara öyle bir yağmur gönderecek ki, ister kıldan ister kerpiçten yapılmış olsun hiçbir ev bu yağmurdan kurtulamayacak. Yağmur, yeryüzünü yıkayıp ayna gibi yapacak. Sonra toprağa *'Mahsûlünü çıkar, bereketini geri ver!'* denecek. İşte o gün kalabalık bir cemaat, bir narı yiyecekler ve onun kabuğunda gölgelenecekler. Süt öyle bereketlenecek ki, bir tek sağmal deve bir *fiâm* insana kâfi gelecek. Bir sağmal inek, bir *kabile* insana yetecek. Bir sağmal koyun da bir *fehiz* insana yetecek.

Onlar bu halde iken, Allah bir rüzgar gönderecek ve rüzgar her mü'minin rûhunu kabzedecek. Geri kalan insanlar da, alenen çiftleşen eşekler gibi uluorta çiftleşecekler ve kıyâmet de onların başına kopacak."

Ebû Davud da hadîsi muhtasar olarak şöyle tahric etti:

"Rasûlullah (as.) Deccâl'dan söz etti ve şöyle dedi:

"Eğer ben hayatta iken Deccâl ortaya çıkacak olursa, ben sizi ondan korurum. Ama ben gittikten sonra çıkacak olursa, o zaman herkes kendini korumaya çalışır. Her müslüman hakkında benim vekilim Allah'tır. Sizden kim Deccâl'a yetişirse, Kehf sûresinin baş taraflarını okusun. Çünkü bu sûre, onun fitnesinden kurtulmanıza vesile olacaktır."

"- Deccâl yeryüzünde ne kadar kalacak?" diye sorduk.

"- Kırk gün. Ama bir günü bir sene, bir günü bir ay, bir günü bir hafta, diğer günleri de sizin günleriniz gibidir" dedi.

"- Ey Allah'ın Rasûlü; şu bir sene gibi olan o günde, bir günün namazını kılmak bize kâfi gelir mi?"

"- Hayır! O günde, normal bir günün miktarını takdir edin!" buyurdu ve şöyle devam etti:

"Sonra İsa, Şam'ın doğu tarafındaki Ak Minâre'ye inecek, Deccâl'a Lüd kapısında yetişecek ve onu öldürecek."

Ebû Davud dedi ki:

"Bize İsa b. Muhammed[37] tahdis etti ve dedi ki: Bize Damra, eş-Şeybânî'den[38], o da Amr b. Abdullah'dan[39], o da Ebû Ümâme'den ve o da Hz. Peygamber'den bu hadîsin benzerini tahdis etti."

---

[37] **Ebû Umeyr, İsa b. Muhammed b. İshak er-Remlî**: ö. 256/870. **İbnu'n-Nahhâs** diye ma'rûftur. Ebû Davud'un şeyhidir. Velid b. Müslim ve Damra b. Rabîa'dan rivâyet eder. Damra'nın hadîsini en iyi bilen kişidir. Sika, âbid bir şahsiyetti. Hadîsi **Ebû Davud, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi.

[38] **Ebû Zur'a, Yahya b. Ebî Amr es-Seybânî eş-Şâmî el-Humsî**: ö. 148/765. Humuslu muhaddislerdendir. Evzâî'nin amcazâdesidir. Nisbesi her ne kadar ***Câmiu'l-Usûl***'de **eş-Şeybânî** şeklinde tespit edilmişse de, kaynaklarda *"sin"* ile **es-Seybânî** diye zaptedilmiştir. İbn Muhayrîz ve Amr b. Abdullah el-Hadramî'den rivâyet eder. Kendisinden Evzâî ve Damra b. Rabîa er-Remlî rivâyet etti. Sikadır; rivâyetleri **Ebû Davud, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

İZAH

Bu rivâyet, **Deccâl** hakkında izahı zor bir takım tavsifleri içermektedir. Özellikle **Deccâl**'ın yere göğe emrederek istediğini yaptırması, istediği anda yağmur yağdırıp istediği anda nebat bitirmesi, bir kılıç darbesiyle bir genci ikiye biçip her bir parçasını bir ok atımı mesafeye fırlatması ve sonra da kendisini çağırdığında gülerek geri gelmesi, bir harabeye emredip hazinelerin peşine takılması gibi şeyler akıl yoluyla izahı mümkün olmadığı gibi tabiat kanunlarıyla da uyuşmamaktadır. Ancak Peygamberlere verilen böyle bir gücün ve bu derece büyük mucizevî olayları gerçekleştirme yetkisinin **Deccâl**'a verilmiş olmasını izah edebilmek gerçekten zordur.

Kezâ **Deccâl**'ın dünyada kalış süresinin kırk gün olacağı, ama bir gününün bir seneye, bir gününün bir aya ve bir gününün de bir haftaya muâdil olacağı ifâdesi de nasıl izah edilebilir? Kalan 37 günün durumu ne olacak?.. **İsa Mesîh**'in nefesinin kokusunu alan her kâfirin öleceği ve bu nefesin kokusunun da gözünün görebileceği yere kadar ulaşacağı ifâdesini nasıl izah edeceğiz?

Hâsılı bu rivâyette bilinen tabiat kanunları ile kabil- telif olmayan pek çok husus yer almaktadır. Doğrusunu ancak Allah bilir.

İsâbe, fiâm, kabîle, fehiz gibi kelimeler, kalabalık bir insan gurubunu ifâde ederler, ancak bu kalabalığın kesin bir sayısı yoktur. Yukarıdaki kelimeler ise, büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır.

٧٨٤١ــ (خ م ــ أبو سعيد **الخدري** رضي الله عنه) قال : حدثنا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم حديثًا طويلاً عن الدجال، فكان مما حَدَّثنا به أن قال : « **يأتي الدجالُ و هو محرَّم عليه أن يدخل نِقاب المدينة، فينتهي إلى بعض السباخ التي بالمدينة. فيخرج إليه يومئذ رجل هو خَيْرُ الناس ــ أو مِنْ خير الناس ــ فيقول: أشهَد أنك الدجال الذي حدثنا عنك رسولُ**

---

[39] **Ebû Abdülcebbâr, Amr b. Abdullah es-Seybânî el-Hadramî el-Humsî**: Humuslu tâbiîlerdendir. Hz. Ömer, Ebû Ümâme ve Ebû Hureyre'den rivâyette bulunur. Kendisinden sadece Yahya b. Ebî Amr es-Seybânî rivâyet etti. Sikadır; hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir.

الله صلى الله عليه وسلم حديثه، فيقول الدجال: أرأيتم إن قَتَلْتُ هذا، ثم أحْيَيْته، هل تَشكُّون في الأمر؟ فيقولون: لا، فيقتله، ثم يحييه. فيقول حين يحييه: والله ما كنتُ قط أشدَّ بصيرةً مني اليوم، فيقول الدجال: اقتله، و لا يتسلَّط عليه».

أخرجه البخاري ومسلم. و لمسلم قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «يخرج الدجال، فيتوجَّه قِبَلَه رجلٌ من المؤمنين، فتلقاه المَسَالحُ — مسالح الدجال — فيقولون له: أين تَعْمدُ؟ فقال: أعمدُ إلى هذا الذي خرج، قال: فيقولون له: أوَمَا تؤمنُ بربِّنا؟ فيقول: مل بربِّنا خفاءٌ، فيقولون: اقتلوه، فيقول بعضهم لبعض: أ ليسَ نهاكم ربُّكم أن تقتلوا أحدًا دونه؟ قال: فينطلقون به إلى الدجال فإذا رآه المؤمنُ قال: يا أيها الناس، هذا الدجال الذي ذكر رسولُ الله صلى الله عليه وسلم قال: فيأمر الدجال به فَيُشَجّ، فيقول: خذوه و شجُّوه، فيوسَعُ ظَهْرُه و بطنُه ضربًا، قال: فيقول: أ ما تؤمنُ بي؟ فيقول: أنت المسيح الكذَّاب؟ قال: فيؤمَر به، فيؤشر بالمنشار من مَفْرِقه حتى يُفرَّق بين رجليه، قال: ثم يمشي الدجال بين القطعتين، قال: ثم يقول له: قم، فيستوي قائمًا، قال: ثم يقول له: أ تؤمنُ بي؟ فيقول: ما ازددت فيك ألا بصيرةً؟ قال: ثم يقول: يا أيها الناس، إنه لا يُفْعَل بعدي بأحد من الناس، قال: فيأخذه الدجال ليذبحه، فيُجْعَلُ ما بين رقبته إلى ترقوته نُحاسًا، فلا يستطيع إليه سبيلاً، قال: فيأخذ بيديه و رجليه فيقذف به، فيحسب الناس أنما قذفه إلى النار، و إنما أُلْقِيَ في الجنة، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: هذا أعظم الناس شهادةً عند ربِّ العالمين».

7.841- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) bize Deccâl hakkında uzun bir konuşma yaptı. Bu konuşmasında şunları da söyledi:

"Deccâl gelecek, fakat ona Medîne'nin geçitlerinden girmek yasaklanmıştır. Medîne dışındaki kıraç araziye kadar gelebilecektir. O gün insanların en hayırlısı olan bir adam –veya insanların en hayırlılarından biri- **ona karşı çıkacak ve;**

"- Şehâdet ederim ki, Allah Rasûlü'nün bize haber verdiği Deccâl sensin!" diyecek. Deccâl da;

"- **Bu adamı öldürsem, sonra tekrar diriltsem benden yine şüphe eder misiniz?"** diyecek. İnsanlar da;

"- **Hayır!"** diye cevap verecekler. Bunun üzerine Deccâl onu öldürür, sonra diriltir. Onu diriltince adam tekrar;

"- **Vallahi senin hakkında hiç bu günkü kadar kesin bir kanâat sahibi olmamıştım"** diyecek. O zaman Deccâl yanındakilere;

"- **Öldürün şunu!"** diye emredecek, ama ona bir şey yapılamayacak."[40]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Müslim'in diğer bir rivâyetine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Deccâl çıkar, mü'minlerden biri ona doğru yönelir, ama silahlılar –Deccâl'ın silahlıları- hemen onun önüne geçerler ve;

"- **Nereye gidiyorsun?"** derler. O da şöyle karşılık verir:

"- **Şu ortaya çıkan adama gidiyorum."**

"- **Sen bizim Rabbimize iman etmiyor musun?"**

"- **Bizim Rabbimizde bir gizlilik yoktur."**

Bunun üzerine bazıları;

"- **Öldürün şunu!"** diye bağırırlar. O zaman silahlılar birbirlerine;

"- **Rabbiniz size, kendisinden habersiz bir insanı öldürmeyi yasaklamadı mı?"** derler ve adamı tutup Deccâl'a götürürler. Mü'min zât, Deccâl'ı görünce;

"- **Ey insanlar! Rasûlullah'ın (as.) sözünü ettiği Deccâl işte budur!"** diye seslenir.

Bunun üzerine Deccâl'ın emriyle adamın başı yarılır. Sonra Deccâl;

"- **Onu alın ve işkence edin!"** der. Adamın karnı ve sırtı dayaktan genişletilir. Sonra **Deccâl** tekrar;

"- **Yine bana iman etmiyor musun?"** diye sorar. Mü'min adam da;

"- **Sen yalancı Mesîh'sin!"** der.

---

[40] **Buharî**, Fiten, 27; Fedâilu'l-Medîne, 9; **Müslim**, Fiten, 21/112-13.

Deccâl'ın emriyle bu sefer bir testere getirilir ve mü'minin başının ortasından başlayarak ayaklarına kadar ikiye biçilir. Sonra **Deccâl**, ikiye ayrılan cesedin arasından geçer ve müteâkiben cesede;

"- **Kalk!"** diye emreder. Ceset de düzelip ayağa kalkar. Sonra Deccâl tekrar;

"- **Yine bana iman etmiyor musun?"** diye sorar. Mü'min yine;

"- **Senin hakkında sadece eski kanâatim kesinleşti"** der ve sonra insanlara dönüp;

"- **Ey insanlar! O bana yaptığını benden sonra bir daha asla kimseye yapamayacak"** diye seslenir.

Bu sefer Deccâl, kesmek niyetiyle onu yakalar, ama o anda mü'minin boynu ile köprücük kemiği arasında bakır bir levha hasıl olur. Artık Deccâl, onu kesmeye yol bulamaz. Bu sefer ellerinden ve ayaklarından tutarak fırlatıp atar. İnsanlar, Deccâl'ın onu ateşe (cehenneme?) attığını zannederler. Ama hakikatte o, bir bostana (cennete?) atılmıştır."

Müteâkiben Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Âlemlerin Rabbi katında şehidlerin en büyüğü, işte o mü'mindir."

İZAH

Muttefekun aleyh olan bu rivâyet de, tıpkı önceki hadîs gibi izahı zor hususları içermektedir. **Deccâl'**ın bir adamı öldürüp sonra diriltmesi, buna rağmen adamın ona yine inanmaması, sonra **Deccâl'**ın onu tekrar öldürmek isteyince de buna gücü yetmemesi, izahını yapamayacağımız şeylerdir.

٧٨٤٢ـ (خ م د ـ حذيفة بن اليمان رضي الله عنه) قال ربعي بن حراش : انطلقتُ أنا وعقبةُ بنُ عمرو إلى حذيفة ، فقال عقبةُ : حدِّثني بما سمعتَ من رسول الله صلى الله عليه وسلم في الدجال، فقال : سمعتُه يقول : « **إنَّ مع الدجال إذا خرج ماء ونارا، فأما الذي يرى الناس أنه نار: فماء بارد، وأما الذي يرى الناس أنه ماء : فنار تحرق، فمن أدرك ذلك منكم فليقع في الذي يرى أنه نار ، فإنّه ماء عذب بارد** ، قال حذيفة : وسمعته يقول : **إن رَجُلا ممَّن كان قبلكم أتاه المَلَكُ ليَقْبِضَ روحه ، فقال : هل عملتَ من خير؟ قال : ما أعلم ، قيل له : انظر، قال: ما أعلمُ شيئا ، غير أني كنتُ أبايع الناس في الدنيا، فأُنظِرُ الموسر، وأتجاوز عن المعسر، فأدخله الله الجنة** ، وسمعتُه يقول : **إن رجلا حضره الموت ، فلما يئسَ من الحياة، أوصى أهله : إذا أنا متُّ فاجمعوا لي حطبا كثيرا ، جزْلا ، ثم أوقدُوا فيه نارا ، حتى إذا أكلت لحمي، وخلصت إلى عظمي، وامتُحِشْتُ ، فخذوها فاطحنُوها ، ثم انظروا يوما راحا فاذْرُوه في اليَمِّ ، ففعلوا ، فجمعه الله – عز وجل – إليه ، فقال : لم فعلتَ ذلك ؟ قال: من خشيَتِك، قال: فغفر الله له**، فقال عقبةُ: وأنا سمعتُه يقول ذلك، **وكان نباشا**».

وفي رواية عن حذيفة مختصرا : أنه عليه السلام قال في الدجال : « **إنَّ معه ماء ونارا، فناره ماء بارد ، وماؤه نار ، فلا تهلكوا** ».

قال أبو مسعود : وأنا سمعتُه من رسول الله صلى الله عليه وسلم. أخرجه البخاري ومسلم.

ولمسلم : أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « **لأنا أعلم بما مع الدجال منه، معه نهران يجريان ، أحدهما : رأي العين ماء أبيض ، والآخر** : رأي العين **نار تأجَّجُ ، فإما أدركَنَّ**

أحَد فليأتِ النهرَ الذي يراه نارا ، وليُغمّضْ ، ثم ليُطَأطِئ رأسَهُ فليشربْ منه ، فإنَّهُ ماء بارد، وإن الدجال ممسوح العين، عليها ظَفرة غليظة ، مكتوب بين عينيه كافر، يقرؤه كلُّ مؤمن ، كاتب وغير كاتب».

وفي رواية لمسلم قال : قال كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « الدجال أعورُ العين اليُسْرَى، جُفال الشَّعْر ، معه جَنَّة ونار ، فناره جَنَّة، وجنَّته نار ». هذه الرواية أوردها الحميديُّ في أفراد مسلم، وهي من جملة روايات الحديث المتفق فأوردناها معها.

وفي رواية أبي داود قال : « اجتمع حذيفة ، وأبو مسعود ، فقال حذيفة : لأنا بما مع الدجال أعلم منه ، إنَّ معهُ بحرا من ماء ، ونهرا من نار، فالذي ترون أنه نار ماء، والذي ترون أنه ماء نار، فمن أدرك ذلك منكم فأراد الماء ، فليشرب من الذي يرى أنّه نار ، فإنه سيجده ماء ». قال أبو مسعود : هكذا سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول.

7.842- Huzeyfe b. el-Yemân'dan rivâyet edilmiştir:

Rib'î b. Hirâş anlatıyor:

"Ben ve Ukbe b. Amr, Huzeyfe'ye gitmiştik. Ukbe;

"- Bana, Deccâl hakkında Rasûlullah'dan (as.) duyduğun bir hadîsi anlat!" dedi. Huzeyfe de;

"- O'nun şöyle söylediğini duydum" dedi.

"Deccâl ortaya çıktığında, yanında su ile ateş bulunacak. İnsanların ateş diye gördükleri şey, hakikatte soğuk bir sudur. Halkın su diye gördükleri de hakikatte yakıcı bir ateştir. Sizden kim ona yetişirse, ateş şeklinde gördüğüne koşsun; çünkü o tatlı ve soğuk bir sudur."

Huzeyfe şöyle devam etti:

"Ben Hz. Peygamber'in şunları da söylediğini işittim:

"Sizden önce yaşayanlardan birinin canını almak üzere ölüm meleği gelmişti. (Adam bilahare diriltildiğinde, kendisine);

"- Bir hayır işledin mi?" **diye sorulmuş. Adam;**

"- Bilmiyorum" **demiş. Kendisine;**

"- Bak, düşün!" **denmiş. O da;**

"- Hiçbir şey bilmiyorum. Yalnız ben dünyada ticaret yapıyordum; ödeme gücü olana (borcunu ödemesi için) süre veriyordum, gücü olmayanın da borcunu siliyordum" **dedi. Yüce Allah onu cennete soktu."**

Hz. Peygamber'in şöyle dediğini de duydum:

"Sizden önce yaşayanlardan birine ölüm gelip çatmıştı. Adam hayattan ümidini kesince, âilesine;

"- Ben ölünce, benim için bol miktarda odun toplayın, sonra odunları ateşe verin (ve beni de ateşe atın). Ateş benim etlerimi eritip kemiklerime ulaşınca, o yanmış kemiklerimi de alın ve öğütün! Sonra rüzgarlı bir günde tozlarımı denize serpin!" **diye vasiyet etti.**

Âilesi de vasiyetini yerine getirdiler. Ama Allah onun yanıp dağıtılan tozlarını topladı ve sonra kendisine;

"- Neden yaptın bunu?" **diye sordu. Adam;**

"- Senden korktuğum için" **dedi. Bunun üzerine Yüce Allah onu bağışladı."**

Ukbe dedi ki:

"Ben de Rasûlullah'ın (as.) bunları söylediğini işittim; o adam kefen soyucu idi."[41]

RİVÂYETLER

Yine Huzeyfe'den rivâyet edilen muhtasar bir hadîste Rasûlullah (as.) Deccâl hakkında; **"Onun yanında su ve ateş vardır; onun ateşi soğuk bir su, suyu da ateştir. Sakın helâk olmayın!"** dedi.

Ebû Mes'ûd; "Ben de bunu Rasûlullah'dan (as.) işittim" dedi.

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Müslim'in bir rivâyeti de şöyledir:

"Ben, Deccâl'ın yanında bulunan şeylerin ne olduğunu kesinlikle biliyorum. Onun yanında akan iki nehir bulunur; biri görünürde beyaz bir su, diğeri de görünürde yanan bir ateştir. Eğer biri ona yetişirse, ateş gibi görünen nehre gitsin, gözünü yumsun, sonra başını eğsin ve ondan içsin! Çünkü o, soğuk bir sudur.

---

41 **Buharî**, Fiten, 26; Enbiyâ, 50; **Müslim**, Fiten, 20/104-108; **Ebû Davud**, Melâhim, 14/4315.

Şüphesiz Deccâl'ın gözü siliktir, gözünün üstünde kalın bir deri parçası vardır. İki gözünün arasında da *'Kâfir'* diye yazılıdır. Okur yazar olsun olmasın, her mü'min bu yazıyı okur."

Yine **Müslim**'in diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Deccâl'ın sol gözü kusurludur. Saçları da çoktur. Yanında cennet ve cehennem (timsâli) **vardır. Onun cehennemi cennet, cenneti de cehennemdir."**

Bu rivâyeti el-Humeydî, sadece **Müslim**'in rivâyet ettiği hadîsler arasında zikretti. Ama bu da **Buharî** ve **Müslim**'in ittifaken rivâyet ettikleri hadîsin bir parçasıdır. Bu itibarla biz bunu muttefekun aleyh rivâyetler arasında kaydettik.

Ebû Davud'un rivâyeti de şöyledir:

"Huzeyfe ve Ebû Mes'ûd bir araya geldiler. Huzeyfe dedi ki:

"Ben, Deccâl'ın yanında bulunan şeyi ondan iyi bilirim. Onun yanında sudan bir deniz ve ateşten bir nehir vardır. Ateş olarak gördüğünüz sudur, su olarak gördüğünüz de ateştir. Sizden kim ona yetişir de su içmek isterse, ateş olarak görünenden içsin! İçince, onun gerçekten su olduğunu görecektir."

Ebû Mes'ûd; "Rasûlullah'ın (as.) böyle söylediğini ben de işittim" dedi.

İZAH

Bu rivâyetin izahında da öncekiler gibi aynı zorlukları yaşamaktayız. Genelde kıyâmet ve alâmetleri konusundaki rivâyetlerin izahında benzer zorluklar sürekli yaşanmaktadır. Bugün bildiğimiz tabiat kanunlarında, kıyâmet sırasında önemli değişiklikler olacağı için izahta zorluk yaşadığımız düşünülebilir.

٧٨٤٣ـــ (خ م ـــ **المغيرة بن شعبة** رضي الله عنه) قال : « ما سأل أحد رسولَ الله صلى الله عليه وسلم عن الدجال أكثر ممن سألته ، وإنَّه قال لي : **ما يضرُّكَ منه؟** قلتُ : إنَّهم يقولون ، إنَّ معه جَبَلَ خُبز ، ونَهَرَ ماء ، قال : **هو أهْوَنُ على الله من ذلك** ».

وفي رواية : قال لي : « يَا بُنَيَّ ، وما يُنْصِبُكَ منه ؟ إنه لن يضرَّكَ ، قال : قلتُ : إنهم يزعمون أنَّ معه أنهارَ الماء ، وجبالَ الخبز، قال: هو أهونُ على الله من ذلك».

وفي أخرى : « إنهم يقولون : إنَّ معه جبالَ خبز ولحم ، ونهرَ ماء ، قال : هو أهونُ على الله من ذلك ». أخرجه البخاري، ومسلم.

7.843- el-Muğîre b. Şu'be anlatıyor:

"Deccâl hakkında hiç kimse benden daha çok Rasûlullah'a (as.) sormadı. O, bana;

"- Ondan sana zarar gelmez!" dedi. Ben;

"- Ama onun yanında bir ekmek dağı ve bir nehir bulunduğunu söylüyorlar" dedim.

"- O, Allah katında bundan daha kıymetsizdir" buyurdu.[42]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette, Rasûlullah (as.) bana şöyle söyledi, der:

"- Yavrucuğum! Deccâl sana sıkıntı veremez, sana zarar veremez!"

"- Ama onun yanında nehirler ve ekmek dağları bulunduğunu iddia ediyorlar" dedim.

"- O, Allah katında bundan daha önemsizdir" buyurdu.

Başka bir rivâyette de;

"- Onun yanında ekmek ve et dağları ile bir nehir bulunduğunu söylüyorlar" deyince;

"- O, Allah katında bundan daha önemsizdir" buyurdu.

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

٧٨٤٤ـ (خ م ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «ألا أحدِّثكم حديثا عن الدَّجَّال ما حدَّث به نبيٌّ قومَه ؟ إنَّه أعورُ ، وإنه يجيء بمثال

[42] **Buharî**, Fiten, 26; **Müslim**, Fiten, 22/114-115.

الجنة والنار، فالتي يقول : إنها الجنة : هي النار، وإني أنذركم به ، كما أنذر به نوح قومه».

أخرجه البخاري ومسلم.

7.844- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Size Deccâl hakkında, hiçbir Peygamber'in ümmetine söylemediği bir şeyi söyleyeceğim. Onun bir gözü kördür. O, cennet ve cehennemin timsâlini getirecek, onun cennet dediği cehennemdir. Nuh Peygamber kavmini sakındırdığı gibi, ben de sizi ondan sakındırıyorum."[43]

٧٨٤٥ــ (م ت ــ **أبو الزبير** رحمه الله) سمع جابرَ بن عبد الله رضي الله عنه يقول: أخبرتني أم شريك: أنها سمعت رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «**لَيفِرّنَّ الناسُ من الدَّجّالِ في الجبال**». قالت أم شريك: قلت: يا رسول الله، فأينَ العرب يومئذ؟ قال: «**هم قليل**». أخرجه مسلم، والترمذي.

7.845- Ebû'z-Zübeyr, Cabir b. Abdullah'ın şöyle söylediğini işitmiş:

"Ümmü Şerîk bana, Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini duyduğunu haber verdi:

"İnsanlar Deccâl'dan dağlara kaçacaklar."

Ümmü Şerîk dedi ki: Rasûlullah'a (as.);

"- Ey Allah'ın Rasûlü; o gün Araplar nerede olacaklar?" diye sordum.

"- Onlar azınlıkta olacaklar" dedi.[44]

---

[43] **Buharî**, Enbiyâ, 3; **Müslim**, Fiten, 20/109.

[44] **Müslim**, Fiten, 25/125; **Tirmizî**, Menâkıb, 70/3930.

٧٨٤٦ـ (د ـ عمران بن حصين رضي الله عنه) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «مَنْ سَمِعَ بالدَّجَّال ، فَلْيَنْأَ منه ، فوالله إن الرجل ليأتيه وهو يَحْسَبُ أنه مؤمن ، فيتبعُه ، مما يَبْعَثُ به من الشبهات ، أو لَمَا يَبعث به من الشبهات ». أخرجه أبو داود.

7.846- İmrân b. Husayn'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Kim Deccâl'ı duyarsa, ondan uzak dursun! Vallahi, bir insan ona gider ve onun mü'min olduğunu zannederek ortaya koyduğu şüpheli şeylere yahut şüpheli şeylerden gösterdiklerine uyar."[45]

٧٨٤٧ـ (م ـ حميد بن هلال رضي الله عنه) عن رهط - منهم أبو الدهماء وأبو قتادة - قالوا: « كُنَّا نَمرّ على هشام بن عامر ، نأتي عمران بن حصين، فقال ذات يوم : إنّكم لتجاوزوني إلى رجال ما كانوا بأحْضَرَ لرسول الله صلى الله عليه وسلم منّي، ولا أعْلَمَ بحديثه منّي، سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : مَا بين خَلْق آدمَ إلى قيام الساعة : خَلق أكْبَرُ من الدَّجَّال ». وفي رواية: «أمر أكبر من الدجال ». أخرجه مسلم.

7.847- Humeyd b. Hilâl[46], aralarında Ebû'd-Dehmâ[47] ile Ebû Katâde'nin de bulunduğu bir cemaatten rivâyet etti. Onlar;

"Biz, İmrân b. Husayn'a giderken Hişâm b. Âmir'e[48] uğrardık. Bir gün Hişâm;

---

45 **Ebû Davud**, Melâhim, 14/4319.

46 **Ebû Nasr, Humeyd b. Hilâl b. Süveyd b. Hübeyre el-Adevî el-Basrî**: ö. 120/738. Basralı tâbiîlerdendir. Ebû Katâde el-Ensârî ve Enes b. Mâlik'ten rivâyeti vardır. Kendisinden Âsım el-Ahvel ve İbn Avn rivâyet etmiştir. Hafız muhaddislerdendir, sikadır. Aynı zamanda fakihti.

47 **Ebû'd-Dehmâ, Kırfe b. Buheys el-Adevî el-Basrî**: Basralı tâbiîlerdendir. İmrân b. Husayn ve Semüre b. Cündüb'den rivâyeti vardır. Kendisinden Humeyd b. Hilâl rivâyet etmiştir. Sikadır; hadîsi **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

48 **Hişâm b. Âmir b. Ümeyye b. Zeyd el-Ensârî**: Kendisi ve babası sahabîdirler. Babası **Uhud**'da şehîd edildi. Medîneli Ensâr'dandır. Câhiliye döneminde ismi Şihâb idi, Hz. Peygamber Hişâm olarak değiştirdi. Hz. Peygamber'den sonra **Basra**'da ikamet etti ve orada vefat etti. Kendisinden oğlu Sa'd, Hasan-ı Basrî,

"- Siz beni geçip de, Rasûlullah'ın (as.) yanında benim kadar bulunmayan ve O'nun hadîsini de benim kadar bilmeyen adamlara gidiyorsunuz. Ben, Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"Âdem'in yaratılışı ile kıyâmetin kopması arasında Deccâl'dan daha büyük (bir fitne) yoktur."[49]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; **"Deccâl'dan daha büyük bir şey yoktur"** denir. Hadîsi **Müslim** tahric etti.

٧٨٤٨ــ (خ م د ت ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ذكر الدجال بين ظَهْرَانَي الناس، فقال : « **إن الله ليس بأعورَ ، ألا إنَّ المسيح الدَّجّال أَعْوَرُ العين اليمنى ، كأنَّ عينه عنبة طافئة** ». أخرجه مسلم.

وفي رواية الترمذي : « أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم سُئل عن الدجال ؟ فقال : **ألا إنَّ ربكم ليس بأعورَ، ألا وإنَّه أعورُ، عَيْنُه اليمنى كأنها عنبة طافئة** ».

وفي رواية البخاري : « أن المسيح ذُكِرَ بين ظهرانَي الناس، فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم: **إنَّ الله ليس بأعورَ، ألا إنَّ المسيح الدجال أعورُ عين اليمنى، كأنَّها عنبة طافئة** ».

وفي أخرى له ولمسلم أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم ذكر الدجال فقال: **إنَّه أعورُ عين اليمنى كأنَّها عنبة طافئة**.

وفي رواية أبي داود قال : « قام رسولُ الله صلى الله عليه وسلم في الناس ، فأثنى على الله بما هو أهله... فذكر الدجال، فقال: **إني لأُنْذِرُكموه ، وما من نبي إلا وقد أنذره قومَه،ولقد أنذره نوح قومَه، ولكني سأقول لكم فيه قولا لم يقله نبي لقومه، تعلمون أنَّه أعورُ، وأنَّ الله ليس بأعورَ**».

وفي أخرى للترمذي : قال : « قام رسولُ الله صلى الله عليه وسلم في الناس، فأثنى على الله بما هو أهله... ثم ذكر الدجال ، فقال : **إني لأنذركموه ، وما من نبي إلا وقد أنذر قومه ،**

Ebû'd-Dehmâ ve Ebû Katâde rivâyet etti. Hadîsi **Müslim**'de tahric edildi. Ziyâd dönemine kadar yaşadı.

[49] **Müslim**, Fiten, 25/126-7.

لقد أنذره نوح قومه، ولكني سأقول فيه قولا لم يقله نبي لقومه : تعلمون أنّه أعورُ ، وأنّ الله ليس بأعور».

قال الزهري : فأخبرني عمر بن ثابت الأنصاري : أنه أخبره بعض أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم : « أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال يومئذ للناس وهو يحذّرهم فتنته : تعلمون أنّه ليس يرى أحد منكم ربّه حتى يموت ، وأنّه مكتوب بين عينيه : كافر ، يقرؤه كلُّ من كَرِهَ عَمَلَه ».

7.848- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) insanların huzurunda Deccâl'dan söz etti ve dedi ki:

"Şüphesiz Allah kör değildir. İyi bilin ki Mesîh-Deccâl'ın sağ gözü kördür. Gözü sanki salkımından fırlamış üzüm tanesi gibidir."[50]

RİVÂYETLER

Bunu **Müslim** tahric etti.

Tirmizî'nin rivâyetine göre; "Hz. Peygamber'e Deccâl'dan soruldu, şöyle dedi:

"Dikkat edin, Rabbiniz kör değildir, ama bilin ki o kördür; onun sağ gözü, sanki salkımından fırlamış üzüm tanesi gibidir."

Buharî'nin rivâyeti de şöyledir:

"İnsanlar arasında Mesîh'den söz edilmişti. Hz. Peygamber;

"Şüphesiz Rabbiniz kör değildir, ama bilin ki Mesîh-Deccâl'ın sağ gözü kördür; sanki salkımından fırlamış üzüm tanesi gibidir" dedi.

Buharî ve **Müslim**'in başka bir rivâyetlerine göre; "Hz. Peygamber Deccâl'dan söz etti ve;

"Onun sağ gözü kördür; sanki salkımından fırlamış üzüm tanesi gibidir" dedi.

---

50 **Buharî**, Fiten, 26; Enbiyâ, 44; Libâs, 68; Ta'bîr, 11; **Müslim**, İman, 75/273-75; Fiten, 20/100; **Ebû Davud**, Sünnet, 29/4757; **Tirmizî**, Fiten, 56/2235; 60/2241.

Ebû Davud'un rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah (as.) insanlar arasında kalktı, Allah'a lâyık olduğu şekilde hamdü senâ etti... Sonra Deccâl'dan söz etti ve şöyle dedi:

"Ben, sizi ondan sakındırıyorum. Ondan ümmetini sakındırmayan hiçbir Peygamber yoktur. Nûh da ümmetini ondan sakındırmıştı. Ama ben size onun hakkında, hiçbir Peygamber'in ümmetine söylemediği bir şeyi söyleyeceğim: Bilin ki onun gözü kördür! Şüphesiz Allah kör değildir."

Zührî dedi ki:

"O gün Hz. Peygamber insanları onun fitnesinden sakındırırken şunları söylediğini bana Ömer b. Sâbit el-Ensârî[51], Rasûlullah'ın (as.) ashâbından birinden naklen haber verdi:

"Bilin ki hiç biriniz, Rabbini ölmeden göremeyecektir. Deccâl'ın gözlerinin arasında da *'Kâfir'* sözcüğü yazılıdır. Bu yazıyı, onun amelini hor gören herkes okur."

٧٨٤٩ـــ (خ م ت د ـــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: « **مَا مِن نبي إلا وقد أنذر أُمَّته الأعورَ الكذّابَ ألا إنه أعورُ، وإنَّ ربَّكم عز وجل ليس بأعورَ مكتوب بين عينيه [ك ف ر]** ».

أخرجه البخاري، ومسلم ، والترمذي، وأبو داود. وفي رواية لمسلم : أن نَبيَّ الله صلى الله عليه وسلم قال: « **الدجال مكتوب بين عينيه (ك ف ر) أي كافر** ».

وفي أخرى قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **الدجال ممسوح العين ، مكتوب بين عينيه (كافر) ، ثم هَجَّاها (ك ف ر) يقرؤه كل مسلم** ».

وفي رواية لأبي داود : « **بين عينيه كافر** ». وفي أخرى : « **يقرؤه كل مسلم** ».

---

[51] **Ömer b. Sabit b. el-Hâris el-Hazrecî el-Ensârî el-Medenî**: Medîneli tâbiîlerdendir. Hz. Peygamber'in sağlığında dünyaya geldiği rivâyet edilir. Hz. Âişe ve Ebû Eyyub el-Ensârî'den rivâyeti vardır. Kendisinden Zührî ve Yahya b. Saîd el-Ensârî rivâyet etti. Sikadır; rivâyetleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

7.849- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Ümmetini şu kör yalancıdan korkutmayan hiçbir Peygamber yoktur. Dikkat edin, onun bir gözü kördür. Azîz ve Celîl olan Rabbiniz ise kör değildir. Onun gözleri arasında *'ke fe re'*, yani kâfir diye yazılmıştır."[52]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî, Müslim, Ebû Davud** ve **Tirmizî** rivâyet ettiler.

Müslim'in bir rivâyetine göre Hz. Peygamber; **"Deccâl'ın iki gözü arasında *'ke fe re'*, yani *'Kâfir'* diye yazılıdır"** dedi.

Diğer bir rivâyette de Rasûlullah (as.); **"Deccâl'ın gözü siliktir. İki gözü arasında da *'Kâfir'* diye yazılıdır"** dedi. Sonra da bunu ***"ke fe re"*** diye heceledi ve **"her müslüman onu okur"** dedi.

Ebû Davud'un bir rivâyeti de; **"İki gözü arasında *'Kâfir'* yazılıdır"** şeklindedir.

Başka bir rivâyette de; **"Her müslüman onu okur"** dedi.

İZAH

Deccâl'ın tavsifi hakkındaki farklı ifâdelerden bazıları burada da görülmektedir. Bazı rivâyetlerde **Deccâl**'ın sol gözünün kör olduğu, bazılarında da sağ gözünün kör olduğu söylenmektedir. Bazı rivâyetlerde de bunun yerine "**memsûh**" olduğu, yani göz çukurunun olmadığı, dümdüz olduğu belirtilmektedir.

"Kör" şeklinde tercüme ettiğimiz *"A'var"* kelimesi aynı zamanda şaşı, görme duyusundan yoksun, uğursuz, hayırsız anlamına da gelir. Bazıları bununla hakiki anlamda göz değil, kalp gözü kastedildiği kanâatindedirler.

٧٨٥٠ــ (د ــ عبادة بن الصامت رضي الله عنه) أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم
قال: «إني حدَّثْتُكم عن الدجال، حتى خشيتُ أن لا تعقلوا ، إن المسيحَ الدجالَ قصير

[52] **Buharî**, Fiten, 26; Tevhîd, 17; **Müslim**, Fiten, 20/101-103; **Tirmizî**, Fiten, 62/2245; **Ebû Davud**, Melâhim, 14/4316-18.

أَفْحَجُ ، جَعْدٌ أَعْوَرُ ، مطموسُ العين، ليست بناتئة، ولا جَحْراء، فإن التبسَ عليكم، فاعلموا أنَّ ربَّكم ليس بأعور». أخرجه أبو داود.

7.850- Ubâde b. Es-Sâmit'ten rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Ben size Deccâl'dan söz etmiştim, ama sizin onu tam olarak anlayamadığınızdan endişe ettim. Mesîh-Deccâl kısa boylu, çarpık ayaklı, aşırı kıvırcık saçlı, silinmiş gözlü biridir; gözü ne çıkık, ne de çukurdur. Eğer yine de durumu size karışık gelirse, bilin ki Rabbiniz kör değildir."[53]

٧٨٥١ـ (د ت ـ) أبو عبيدة بن الجراح رضي الله عنه قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : «إنَّهُ لم يكن نبيّ بعد نوح إلا وقد أنذر قومَه الدجال، وإني أنذركموه ، فوصفه لنا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، فقال : لعله سيُدرِكُه بَعْضُ مَنْ رآني ، وسَمِعَ كلامي، قالوا: يا رسول الله، فكيف قلوبنا يومئذ ؟ قال : مثلها – يعني اليومَ – أو خير ».

أخرجه أبو داود، والترمذي.

7.851- Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'dan rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"Nuh'dan sonra gelen hiçbir Peygamber yoktur ki, ümmetini Deccâl'dan korkutmuş olmasın! Ben de sizi ondan sakındırıyorum."

Sonra Hz. Peygamber **Deccâl'ı** bize tavsif etti ve sonra;

"Belki de beni gören ve sözlerimi işitenlerden bazıları ona yetişir" dedi. Kendisine;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; o gün bizim kalplerimiz nasıl olacak?" diye sordular.

"- Aynen bu günkü gibi, veya daha da hayırlı" buyurdu.[54]

---

[53] **Ebû Davud**, Melâhim, 14/4320.

[54] **Tirmizî**, Fiten, 55/2234; **Ebû Davud**, Sünnet, 29/4756. Hadîsin isnâdı zayıftır, ama bu mealde başka rivâyetler bulunmaktadır.

٧٨٥٢ـ (أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) أنه سأل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الدجال فقال: « هو يومه هذا قد أكل الطعام ، وإني أعْهَدُ إليكم فيه عهدا لم يعهده نبي إلى أُمَّته ، إنَّ عينه اليمنى ممسوحة جاحظة، لا حدقةَ لها ، كأنها نُخاعة في حائط ، وعينه اليسرى ، كأنها كوكب دُرّيّ ، ومعه مثل الجنة ، والنار ، فناره جَنّة ، وماؤه نار، ألا وبين يديه رجلان يُنْذِرَان أهلَ القرى، فإذا خرجا من القرية دخلها أول أصحاب الدجال».

أخرجه...

7.852- Ebû Saîd el-Hudrî, Hz. Peygamber'e **Deccâl**'ı sordu. Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"O, gününde yemek yiyecektir. Ben onun hakkında size, hiçbir Peygamber'in ümmetine söylemediği bir şey söyleyim; onun sağ gözü memsûhtur ve dışarı fırlamıştır, göz bebeği de yoktur, gözü yüzünde sanki duvardaki balgam gibi durmaktadır. Sol gözü de parlak bir yıldız gibidir. Yanında da cennet ve cehennemin timsâli vardır; ama onun cehennemi cennet, suyu da ateştir. Dikkat edin! Onun önünde iki adam bulunacak ve bunlar köy halkını korkutacaklar, onlar köyden çıktıklarında da Deccâl'ın adamlarının ilki köye girecek."[55]

٧٨٥٣ـ (جابر بن عبد الله رضي الله عنه) أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال في حجة الوداع: «استنصت الناسَ ، فحمد الله ، وأثنى عليه ، ثم ذكر المسيح الدجال، فأطنب في ذِكْره ، وقال: ما بعثَ الله من نبيٍّ إلاّ أنذره أُمته ، أنذره نوح أُمّتَه ، والنبيُّون من بعده ، وإنّه يخرجُ فيكم ، فما خَفيَ عليكم من شأنه ، فليس يخفى عليكم، إنَّ ربكم ليس يخفى عليكم – ثلاثا – إنَّ ربكم ليس بأعورَ، وإنّه أعورُ عينِ اليمنى ، كأن عينه عنبة طافئة ».

أخرجه...

---

[55] Musannıfın kaynağına işaret etmediği bu hadîs için bkz., **Müstedrek**, IV, 581, hadîs no; 8621; **Mecmau'z-Zevâid**, VII, 336, 346; **Müsned**, III, 79, hadîs no; 11769; **Musannaf İbn Ebî Şeybe**, VII, 489; **Tefsiru İbn Kesîr**, I, 588.

7.853- Cabir b. Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber Veda haccında; **"İnsanları sustur!"** demiş, sonra Allah'a hamdü senâ ederek söze başlamış, sonra kısaca Mesîh-Deccâl'dan söz etmiş ve şöyle demiş:

"Allah'ın gönderdiği her Peygamber, ondan ümmetini sakındırmıştır. Nuh da ümmetini ondan sakındırdı, ondan sonra gelen Peygamberler de... Şüphesiz Deccâl, sizin aranızda ortaya çıkacak; onun durumu size gizli kalmaz! Rabinizin kör olmadığı, şüphesiz size gizli değildir (bunu üç defa tekrar etti). **Ama Deccâl'ın sağ gözü kördür; gözü sanki salkımından fırlamış üzüm tanesi gibidir."**[56]

٧٨٥٤ــ (عبد الله بن مسعود) قال : ذُكِرَ الدجالُ عند رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال : «إنَّ الله لا يخفى عليكم ، إنَّ الله ليس بأعور، وأشار بيده إلى عينيه».

أخرجه...

7.854- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah'ın (as.) huzurunda **Deccâl**'dan söz edildi. Hz. Peygamber;

"Şüphesiz Allah size gizli değildir" dedi, sonra da eliyle gözlerine işaret ederek; **"Şüphesiz Allah kör değildir"** buyurdu.[57]

٧٨٥٥ــ (ت ــ مجمع بن جارية الأنصاري رضي الله عنه) قال: سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : « يقتُلُ ابنُ مريمَ الدَّجالَ بباب لُدّ ». أخرجه الترمذي.

7.855- Mücemmi' b. Câriye el-Ensârî'den rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"Deccâl'ı, Meryem'in oğlu Lüd kapısında öldürecek."[58]

---

[56] Musannıf bu hadîsin de kaynağına işaret etmedi. Ancak bu manadaki rivâyetler daha önce geçmişti.

[57] Musannıf bu hadîsin de kaynağına işaret etmedi.

[58] **Tirmizî**, Fiten, 62/2244.

٧٨٥٦ــ (ت ــ أبو بكر الصديق رضي الله عنه) قال : حدّثنا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم قال: «الدجالُ يخرج من أرض بالمشرق يقال لها: خراسان يتّبعه أقوام كأن وجوهَهم المجانّ المطْرَقةُ». أخرجه الترمذي.

7.856- Hz. Ebû Bekir'den rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah (as.) bize şöyle söyledi:

"Deccâl, doğuda Horasan denilen bir yerde ortaya çıkacak ve yüzleri, sanki deri ile kaplanmış bir kalkana benzeyen topluluklar ona tabi olacaklar."[59]

٧٨٥٧ــ (م ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : « يتبع الدجال من يهود أصفهان سبعون ألفا عليهم الطَّيالسةُ ». أخرجه مسلم.

7.857- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Üzerinde şal bulunan Isfahan Yahudilerinden yetmiş bin kişi Deccâl'a tabi olacak."[60]

٧٨٥٨ــ (ت ــ أبو بكرة رضي الله عنه) أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « يمكثُ أبو الدجال وأُمُّه ثلاثين عاما لا يولد لهما ولد ، ثم يولد لهما غلام أعْوَرُ ، أضرُّ شيء، وأقلُّه منفعة، تنامُ عيناه ، ولا ينام قلبه ، ثم نَعتَ لنا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم أَبَوَيْه ، فقال : طُوَال ، ضَرْبُ اللحم ، كأن أَنْفَهُ مِنْقَار ، وأُمُّه امرأة فِرضاخيّة ، طويلة الثَّدْيَيْن ، قال أبو بكرة : فسمعنا بمولود قد ولد على هذه الصفة في يهود المدينة ، قال : فذهبتُ أنا والزبيرُ بنُ العوام ، حتى دخلنا على أبويه ؟ فإذا نَعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم فيهما ، فقلنا : هل لكما ولد ؟ فقالا : مَكثنا ثلاثين عاما لا يولد لنا ولد ، ثم وُلِدَ لنا غلام أعورُ ، أضرُّ شيء ، وأقله منفعة ، تنام عينه ، ولا ينام قلبه ، فخرجنا من عندهما ، فإذا هو مُنْجَدِل في

---

[59] **Tirmizî**, Fiten, 57/2237.

[60] **Müslim**, Fiten, 25/124.

الشمس في قطيفة، وله همهمة ، فكشف عن رأسه ، فقال : ما قلتما ؟ قلنا: وهل سمعت ما قلنا ؟ قال: نعم ، تنام عيناي، ولا ينام قلبي». أخرجه الترمذي.

7.858- Ebû Bekre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (as.) şöyle dedi:

"Deccâl'ın anne ve babası otuz sene birlikte olacaklar, ama çocukları olmayacak. Sonra faydası çok az ve varlıkların en zararlısı tek gözlü bir çocukları olacak. Onun gözleri uyur, ama kalbi uyumaz."

Sonra Hz. Peygamber bize onun anne babasını tavsif etti ve şöyle dedi:

"Babası uzun boylu, sık etlidir. Burnu, kuş gagası gibidir. Annesi ise şişman ve memeleri uzun bir kadındır."

Ebû Bekre dedi ki:

"Medîne Yahudileri arasında bu vasıfta bir çocuğun dünyaya geldiğini işittik. Ben ve Zübeyr b. Avvâm gittik, çocuğun anne babasının yanına vardık. Gerçekten Hz. Peygamber'in tavsifinin onlarda mevcut olduğunu gördük. Onlara;

"- Sizin çocuğunuz var mı?" diye sorduk.

"- Otuz yıl bekledik, çocuğumuz olmadı. Sonra faydası çok az ve varlıkların en zararlısı tek gözlü bir oğlumuz oldu. Onun gözleri uyuyor, ama kalbi uyumuyor" dediler.

Hemen yanlarından çıktık, dışarıda çocuğu bir kadifenin üstünde güneşlenirken gördük. Çocuk bir şeyler mırıldanıyordu. Başını açtı ve;

"- Ne diyorsunuz?" diye sordu.

"- Dediklerimizi işittin mi?" diye sorduğumuzda;

"- Evet; benim gözlerim uyur, ama kalbim uyumaz" dedi.[61]

İZAH

Bunu rivâyet eden **Tirmizî,** hadîsin garib olduğunu ve bunu sadece **Hammâd b. Seleme**'nin rivâyeti olarak bildiklerini söylemektedir. **Tirmizî** bunu, **İbn Sayyâd** hakkında açtığı bir Bâb'da

---

[61] **Tirmizî**, Fiten, 63/2248.

rivâyet etmektedir. Ona göre burada işaret edilen çocuktan maksat **İbn Sayyâd'**dır.

الفصل الثالث

في ابن صياد

III- İBN SAYYÂD

٧٨٥٩ــ (خ م د ــ **محمد بن المنكدر**) قال : رأيتُ جابرَ بنَ عبد الله رضي الله عنهما يحلف بالله: أنَّ ابنَ صيَّاد الدجالُ ، قال : قلت : أتحْلفُ بالله ؟ قال : فإني سمعتُ عمر يحلف بالله على ذلك عندَ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فلا يُنْكرهُ. أخرجه البخاري ومسلم وأبو داود.

7.859- Muhammed b. el-Münkedir anlatıyor:

"Cabir b. Abdullah'ı gördüm, Allah'a yemin ederek İbn Sayyâd'ın[62] Deccâl olduğunu söylüyordu. Kendisine;

"- Allah'a yemin mi ediyorsun?" dedim.

"- Ben, Hz. Ömer'in de Rasûlullah'ın (as.) huzurunda Allah'a yemin ederek aynı şeyi söylediğini işittim ve Hz. Peygamber onu inkâr etmemişti" diye cevap verdi.[63]

---

[62] **Abdullah b. Sayyâd**: ö. 63/683. Aslen **Medîne** Yahudilerindendir. Müslüman olduğu ve hacca gittiği rivâyet edilir. Hakkında çok laf edilmiş, hatta **Deccâl** olduğu söylenmiştir. **Hattâbî**; *"onun hakkında her şey söylenmiştir. Ama Hz. Peygamber, peygamberlik iddiasına kalkışan birini Medîne'de nasıl bırakır? Sonra Duhân âyetini gizleyerek onu sınamasının anlamı nedir? Bence bu olay, Rasûlullah'ın (as.) Yahudilerle muhâdenesi esnasında oldu. Hz. Peygamber Medîne'ye geldiğinde, Yahudileri evlerinde bırakmak üzere kendileriyle sulh yapmıştı. İşte İbn Sayyâd da onlardan biriydi. İbn Sayyâd, cinleri olduğu söylenen, büyücü ve kâhin olarak bilinen biriydi; Hz. Peygamber de onun bu özelliğini duymuş ve bu yüzden onu sınamak istemişti"* der. Onun küfrü konusundaki rivâyetler muhteliftir. Yaşlanınca tövbe ettiği ve sonra da **Medîne**'de öldüğü rivâyet edilmiştir. **Harre** vak'asında kaybolduğu ve bir daha görülmediği de rivâyet edilir. Hâsılı dinî açıdan hüviyeti kuşkulu biridir. Çocukken gâipten sesler duyduğu, peygamberlik iddiasına kalkıştığı ve **Deccâl** olduğuna dair rivâyetler bulunmakla birlikte daha sonraki hayatı hakkında olumsuz bir şey bilinmemektedir.

İZAH

Bu bölümde, Rasûlullah (as.) döneminde **Deccâl** olduğundan kuşkulanılan **İbn Sayyâd**'la ilgili rivâyetler yer almaktadır.

İbn Sayyâd'ın Yahudi asıllı veya Yahudilere intisap eden biri olduğu bilinmekte, ama kimlerden olduğu, ne zaman dünyaya geldiği, ne zaman öldüğü ve asıl adının ne olduğu tam olarak bilinmemektedir. İsminin **Abdullah b. Saîd, Sâfî b. Sayyâd** olduğuna dair rivâyetler vardır. Hz. Peygamber'in onu çocuklarla oynarken gördüğü düşünülürse, hicretin hemen arifesinde doğmuş olduğu tahmin edilebilir. **İbnu'l-Esîr**, onun kör ve sünnetli doğduğunu kaydeder. Rasûlullah (as.) kendisiyle görüşüp konuşmuş, yukarıdaki hadîste de görüldüğü üzere bazı sahabîler tarafından da ziyaret edilmiştir.

Garip bir kişiliği olan **İbn Sayyâd**, daha bulûğa ermeden gaipten haberler vermiş, Peygamberlik iddiasına kalkmıştı. Hatta bu yüzden **Hz. Ömer** kendisini öldürmek istemiş, Rasûlullah (as.) da; **"Eğer o gerçekten Deccâl ise sen onu öldüremezsin, şayet değilse onu öldürmekle bir hayır kazanamazsın"** diyerek mani olmuştu. Hz. Peygamber, onun gâipten haber verme iddiasının asılsız olduğunu göstermek için **Duhân** sûresinin 10. âyetini aklında tutarak bilmesini istemiş, o da âyette geçen **"duhân"** kelimesinin sadece baş kısmındaki iki harfi (**duh**) bilebilmiştir. Bununla Hz. Peygamber, kâhinlerin gayb bilgisine asla ulaşamayacaklarını, sadece kendilerine şeytanın ilka ettiği bir parça bilgiden ileri gidemeyeceklerini göstermişti.

Peygamberlik iddiasına kalkışmasına rağmen Rasûlullah'ın (as.) onun öldürülmesine izin vermemesini **Kadı Iyâz**, henüz mükelleflik çağına gelmemiş olmasına bağlar. **Hattâbî** ise, **İbn Sayyâd**'ın mensubu olduğu Yahudilerle yapılan antlaşmayı gerekçe gösterir.

İbn Sayyâd'ın dinî kimliği hakkında birbirinden farklı rivâyetler bulunmaktadır. Onun, **Deccâl**'ın vasıflarından bazılarına sahip olduğu ileri sürülerek **Deccâl** olduğu iddia edilmiştir. **Hz. Ömer, Cabir b. Abdullah** ve **İbn Ömer**'in de aralarında bulunduğu bazı

---

[1] **Buharî**, İ'tisâm, 23; **Müslim**, Fiten, 19/94; **Ebû Davud**, Melâhim, 16/4331.

sahabeler, **İbn Sayyâd**'ın **Deccâl** olduğuna inanırlardı. 7867 numara ile gelecek olan hadîste ise **İbn Sayyâd, Mekke**'ye giderken arkadaşlık ettiği **Ebû Saîd el-Hudrî**'ye, kendisinin **Deccâl** olmadığını ispat etmeye çalışmaktadır. Bu meyanda **Deccâl**'ın çocuğu olmayacağını, kendisinin ise çocuğu olduğunu; **Deccâl**'ın **Mekke** ve **Medîne**'ye giremeyeceğini, kendisinin ise **Medîne**'de doğduğunu ve şu anda da **Mekke**'ye gitmekte olduğunu söyler. Daha sonra da **Deccâl**'ın doğduğu ve kaldığı yeri ve şu anda da nerede bulunduğunu bildiğini ilave eder.

Görüldüğü üzere **İbn Sayyâd**'ın **Deccâl** olduğu hakkındaki rivâyetlerle **Deccâl**'ın tavsifine dair daha önce geçen rivâyetler arasında te'lifi zor, önemli farklılıklar vardır. Bu farklılıklar, zihinlerde karışıklığa yol açmıştır. Daha önce geçen **Temîm** kıssası da buna aykırıdır. Üstelik **Deccâl**'ın yapacağı bildirilen tahribatın **İbn Sayyâd** tarafından yapıldığına dair bir bilgi de yoktur. En azından **İbn Sayyâd**'ın, âhir zamanda beklenen büyük **Deccâl** olmadığı kesindir. Ashab döneminde onda, **Deccâl** olduğuna dair bazı karineler görülüyor ve bu yüzden kendisinden şüpheleniliyordu. Belki medyumlar gibi cinlerle irtibatı olan biriydi. Hatta kendisinin iki cini bulunduğunu, bunlardan birinin yalan, diğerinin doğru söylediğini ifâde ettiği; ayrıca söz ve davranış olarak kendisinden bazı garip haller görüldüğü dikkate alınırsa, gelir gider akıllı, meczup biri olması ihtimali de vardır.

İbn Sayyâd'ın çocukluk ve gençlik dönemiyle ilgili sınırlı bazı bilgilerin varlığına rağmen, hacca gittiği ve cihâda katıldığı rivâyetleri istisna edilirse, ileri yaştaki hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Oğlu **Umâre**, hadîste güvenilir râvilerden kabul edilir.

İbn Sayyâd'ın ne zaman ve nerede öldüğü konusunda sağlıklı kesin bir bilgi yoktur. Bir rivâyete göre **Medîne**'de ölmüş, diğer bir rivâyete göre de **Harre** vak'asmda (63/683) ortadan kaybolmuştur.

٧٨٦٠ـــ (د ـــ نافع مولى عبد الله بن عمر) أنَّ ابنَ عمر رضي الله عنهما كان يقول : «والله ما أشُكُّ أنَّ المسيح الدجال ابنُ صيَّاد ».

7.860- Abdullah b. Ömer'in âzâdlısı Nâfi'den rivâyet edildiğine göre İbn Ömer şöyle diyordu:

"Vallahi ben, İbn Sayyâd'ın Mesîh-Deccâl olduğundan şüphe etmiyorum."[64]

٧٨٦١ـ (خ م د ت ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال : « إنَّ عمر بنَ الخطاب انطلق مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في رَهْط من أصحابه قِبَلَ ابن صياد ، حتى وجده يَلْعَبُ مع الصبيان عن أُطُلِم بني مَغالة ، وقد قارب ابنُ صياد يومئذ الحُلم ، فلم يَشْعُر حتى ضربَ رسولُ الله ظَهْرَه بيده ، ثم قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم لابن صياد : **أتشهد أني رسولُ الله ؟** فنظر إليه ابنُ صياد ، فقال : أشهدُ أنكَ رسولُ الأُمِّيين ، فقال ابنُ صياد لرسول الله صلى الله عليه وسلم : **أتشهد أني رسول الله ؟** فرفضَهُ رسولُ صلى الله عليه وسلم ، وقال : **آمنتُ بالله وبرُسُله** ، ثم قال له رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **ماذا ترى ؟** قال ابنُ صياد ، يأتيني صادق وكاذب ، فقال له رسولُ الله صلى الله عليه وسلم خُلِّطَ عليك الأمر ، ثم قال له رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **إني قد خبأت لَكَ خبيئا** ، فقال ابن صياد : هو الدُّخُّ ، فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم : **اخسأ ، فلن تعْدوَ قدرَك** ، فقال عمر بن الخطاب : ذرْني يارسول الله أضربَ عنقه ، فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم: **إن يَكُنْه فلَنْ تُسَلَّط عليه ، وإن لم يَكُنْهُ ، فلاَ خيْرَ لك في قتله**».

وقال سالم: سمعت ابنَ عمر يقول: «انطلق بعد ذلك رسولُ الله صلى الله عليه وسلم وأُبيُّ بنُ كعب الأنصاريُّ إلى النخل التي فيها ابن فيها ابن صياد، حتى إذا دخل رسول الله صلى الله عليه وسلم النخلَ طَفِقَ يتَّقي بجذوع النخل، وهو يَخْتِل أن يسمعَ من ابن صياد شيئا قبل أن يراه ابنُ صيّاد فرآه رسولُ الله صلى الله عليه وسلم وهو مضطجع على فراش في قطيفة له فيها رَمْرَمة أو زَمْزَمة، فرأت أمُّ ابن صياد رسولَ الله صلى الله عليه وسلم وهو يتّقي بجذوع النخل، فقالت لابنِ صياد: يا صاف – وهو اسمُ ابنِ صياد – هذا محمد فثار ابنُ صياد، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **لو تَرَكَتْهُ بيَّنَ**.

[64] **Ebû Davud**, Melâhim, 16/4330.

قال سالم : قال عبد الله بن عمر : فقام رسولُ الله صلى الله عليه وسلم في الناس ، فأثنى على الله بما هو له أهل ، ثم ذكر الدجال ، فقال : **إني لأنذركموه ، ما من نبيّ إلا قد أنذره قومَه ، لقد أنذره نوح قومَه ، ولكن أقول لكم فيه قولا لم يقله نبيٌّ لقومه : تعلّموا أنّه أعورُ ، وإنّ الله تبارك وتعالى ليس بأعور**». أخرجه البخاري ومسلم.

وزاد مسلم : قال ابن شهاب :وأخبرني عمرُ بن ثابت الأنصاريُّ : أنّه أخبره بعض أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم قال - يوم حَذّر النّاسَ الدجالَ -: «**إنّه مكتوب بين عينيه كافر، يقرؤه كلّ من كَرِه عمله -أو يقرؤه كلُّ مؤمن -وقال: تعلّموا أنّه لَنْ يَرى احدُ منكم ربَّه حتى يموتَ**».

وفي رواية الترمذي « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم مَرَّ بابن صَيَّاد في نَفَر من أصحابه، منهم: عمرُ بن الخطاب ، وهو يلعَبُ مع الغلمان ، عند أُطُم بني مَغَالَة ، وهو غلام ، فلم يشعر حتى ضرب رسولُ الله صلى الله عليه وسلم- ظهره بيده.. وذكره الحديث إلى قوله :**خُلّط عليك الأمر** - وقال : ثم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : **إني قد خبَأت خبيئا ، وخبأ له {يوم تأتي السماء بدخان مبين}** [الدخان : ١٠] فقال ابن صياد : هو الدّخّ ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **اخسأ ، فلن تعْدُوَ قَدْرك**، قال عمرُ: يارسول الله ، ائذن لي فأضرِبَ عنقه ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : **إن يَكُ حقا فلَنْ تُسلّط عليه ، وإن لا يَكُ ، فلا خير لك في قتله** ». إلى ها هنا أخرج الترمذي ، وقد أخرج مفردا قول سالم عن أبيه : « فقام رسولُ الله -صلى الله عليه وسلم- في الناس فأثنى على الله بما هو أهله... إلى قوله : **وإنّ الله ليس بأعور** ».

وأخرج زيادة مسلم إلى قوله : « **يقرؤه كلُّ مَنْ كَرِهَ عملَهُ** ».

وأخرجه أبو داود مثل الترمذي إلى قوله : « **فلا خير لك في قتله** ». وزاد بعد قوله : «**فَلَنْ تُسلّط عليه** » قال : « يعني الدجالَ ».

وأخرج قول سالم عن أبيه : فقام رسولُ الله صلى الله عليه وسلم في الناس... إلى قوله : **وإن الله ليس بأعور**. وقد تقدّم ذِكْرُ ما أخرجه هو والترمذي مفردا في الفصل الثاني.

وفي رواية لمسلم « أنْ عمر قال : انطلقَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ومعه رَهْط من أصحابه - فيهم عمر بن الخطاب - حتى وجدَ ابنَ صياد غُلاما قد ناهزَ الحُلُم يلعب مع الغلمان عند أُطُم بني مغالة ». قال مسلم: وساق الحديث بمثل الرواية الأولى [حديث يونس] إلى منتهى حديث عمر بن ثابت. وفي الحديث عن يعقوب قال: قال أبيٌّ، يعني في قوله: «لو تركَتْهُ بَيّنَ»: «لو تركته أُمُّه بَيّن أمره».

وله في أخرى « أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم : مرَّ بابن صياد في نَفر من أصحابه - فيهم عمر بن الخطاب - وهو يلعب مع الغلمان عند أطم بني مَغَالة ، وهو غلام - بمعنى الحديث الأول» ، غير أنه لم يذكر حديث ابن عمر في انطلاق النبيِّ صلى الله عليه وسلم مع أُبَيِّ بن كعب إلى النخل ، وفيه « ثم قال ابن صياد: أتشهد أني رسولُ الله ؟ فرفضه النبيُّ صلى الله عليه وسلم ثم قال : آمنتُ بالله ورسله... » الحديث.

7.861- Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"Ömer b. el-Hattâb'ın da aralarında bulunduğu bir kısım ashâb Rasûlullah'la (as.) birlikte İbn Sayyâd'ın bulunduğu tarafa doğru gitmişlerdi. Onu Benû Meğâle şatosunun yanında çocuklarla oynarken buldular. O günlerde İbn Sayyâd bulûğ çağına yaklaşmıştı. Rasûlullah (as.) eliyle sırtına vuruncaya kadar İbn Sayyâd onları fark etmedi. Sonra Hz. Peygamber İbn Sayyâd'a;

"- Benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehâdet eder misin?" diye sordu. İbn Sayyâd Rasûlullah'ın (as.) yüzüne baktı ve;

"- Senin ümmîlerin Rasûlü olduğuna şehâdet ederim" dedi. Sonra devamla;

"- Sen benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehâdet eder misin?" diye sordu. Hz. Peygamber hemen kendisini reddetti ve;

"Ben Allah'a ve Peygamberlerine iman ettim" dedi. Sonra ona;

"- Ne görüyorsun?" diye sordu. İbn Sayyâd;

"- Bana doğru sözlü de, yakancı da geliyor" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber;

"- Sana bu iş karıştırıldı" dedi. Sonra ona;

"- Senin için içimde bir şey sakladım" deyince, İbn Sayyâd;

"- O dumandır *(ed-Duh)*" diye cevap verdi. O zaman Rasûlullah (as.);

"- **Kes! Sen kadrini aşamazsın!**" buyurdu.

Bunun üzerine Hz. Ömer;

"- Müsaade et ey Allah'ın Rasûlü, şunun boynunu vurayım!" dedi. Hz. Peygamber de;

"- **Eğer o, o ise sen ona bir şey yapamazsın. Şayet o değilse, onu öldürmekle sana bir hayır gelmez**" buyurdu.[65]

RİVÂYETLER

Sâlim, İbn Ömer'in şöyle söylediğini duydum, der:

"Sonra Rasûlullah (as.) ve Ubeyy b. Kâ'b el-Ensârî, İbn Sayyâd'ın bulunduğu hurma bahçesine gittiler. Bahçeye girince Hz. Peygamber, hurma dalı ile saklanmaya başladı. İbn Sayyâd farkına varmadan, ondan bir şeyler duymak istiyordu. Hz. Peygamber onu, kadife bir yaygı üzerine uzanmış olduğu halde bir şeyler mırıldanırken gördü. İbn Sayyâd'ın annesi, Rasûlullah'ın (as.) hurma dalı ile saklanmaya çalıştığını görünce;

"- Ya Sâf –bu, İbn Sayyâd'ın ismi idi- şu Muhammed'dir!" diye ikaz etti. Bunun üzerine İbn Sayyâd hemen kalktı. O zaman Hz. Peygamber;

"- **Eğer annesi onu bıraksaydı, durumu ortaya çıkacaktı**" dedi.

Diğer bir rivâyette Sâlim, Abdullah b. Ömer'in şöyle dediğini nakletti:

"Rasûlullah (as.) cemâatin içinde kalktı, Allah'a lâyık olduğu şekilde hamd u senâ etti, sonra Deccâl'den söz etti ve şunları söyledi:

"Sizi ondan sakındırıyorum. Ümmetini ondan sakındırmayan hiçbir Peygamber yoktur. Nûh da kavmini ondan sakındırmıştı. Ama ben size onun hakkında, hiçbir Peygamber'in kavmine söylemediği bir şey söyleyeceğim. Bilin ki onun bir gözü kördür. Yüce Allah ise kör değildir."

Bunları **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

---

[65] **Buharî**, Cenâiz, 80; Şehâdât, 3; Cihâd, 178; Edeb, 97; **Müslim**, Fiten, 19/95-97; **Ebû Davud**, Melâhim, 16/4329; **Tirmizî**, Fiten, 56/ 2235; 63/2249.

Bir rivâyette **Müslim**'in şöyle bir ziyâdesi vardır:

"İbn Şihâb şöyle dedi:

"Bana Ömer b. Sabit el-Ensârî haber verdi, ona da Rasûlullah'ın (as.) ashâbından biri haber vermiş. Hz. Peygamber, insanları Deccâl'dan korkuttuğu gün, şunları da söylemiş:

"Onun gözlerinin arasında *'Kâfir!'* yazılıdır. Bunu, onun amelinden hoşlanmayan herkes –veya her mü'min- **okur. Şunu da bilin ki, hiçbiriniz ölmeden Rabbini göremez."**

Tirmizî'nin rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah (as.), aralarında Hz. Ömer'in de bulunduğu bir kısım ashâbıyla birlikte İbn Sayyâd'a uğramıştı. O sırada İbn Sayyâd henüz çocuk idi ve Benû Meğâle şatosunda çocuklarla oynuyordu. Rasûlullah (as.), elini onun sırtına vuruncaya kadar geldiklerini hissetmedi..."

Sonra **Tirmizî** hadîsi **"Sana bu iş karıştırıldı"** cümlesine kadar olan kısmı zikretti. Sonra şöyle devam etti:

"Sonra Hz. Peygamber;

"- Ben senin için içimde bir şey gizledim" dedi. Hz. Peygamber; ***"Gökyüzünün aşikâr bir duman getireceği günü bekle!"***[66] âyetini gizlemişti. İbn Sayyâd;

"- O dumandır *(ed-Duh)*!" dedi. O zaman Rasûlullah (as.);

"- Kes! Sen kadrini aşamazsın!" buyurdu.

Bunun üzerine Hz. Ömer;

"- Müsaade et ey Allah'ın Rasûlü, şunun boynunu vurayım!" dedi. Hz. Peygamber de;

"- Eğer o hak ise, sen ona bir şey yapamazsın. Şayet değilse, onu öldürmekle bir hayır kazanamazsın!" buyurdu.

Bu rivâyeti buraya kadar **Tirmizî** tahric etti. **Tirmizî,** Sâlim'in, babasından naklettiği *"Rasûlullah (as.) cemâatin içinde kalktı, Allah'a lâyık olduğu şekilde hamd u senâ etti..."* şeklinde başlayan rivâyeti de ayrı bir hadîs olarak; **"...Yüce Allah ise kör değildir"** cümlesine kadar tahric etti.

---

[66] Duhan, 10.

Tirmizî, Müslim'in ziyâdeli rivâyetini de; **"Onun amelinden hoşlanmayan herkes onu okur"** cümlesine kadar tahric etti.

Ebû Davud da **Tirmizî**'nin rivâyetini "**Onu öldürmekle hayır kazanamazsın!"** cümlesine kadar tahric etti. **"Eğer o hak ise, sen ona bir şey yapamazsın"** cümlesine de **"yani Deccâl'a"** lafzını ilave etti.

Sâlim'in, babası vasıtasıyla rivâyet ettiği; "Rasûlullah (as.) cemâatin içinde kalktı..." hadîsini de **"Şüphesiz Allah kör değildir"** cümlesine kadar tahric etti. **Ebû Davud** ve **Tirmizî**'nin tahric ettiği bu rivâyet, daha önce geçen **"Deccâl"** faslında müstakil bir hadîs olarak zikredilmişti.[67]

Müslim'in başka bir rivâyetinde İbn Ömer şöyle dedi:
"Rasûlullah (as.), aralarında Hz. Ömer'in de bulunduğu bir kısım ashâbıyla yola çıktı, İbn Sayyâd'ı bulûğa yaklaşmış bir genç olarak Benû Meğâle şatosu yanında çocuklarla oynarken buldu."
Müslim dedi ki:
"Râvî hadîsin tamamını, Ömer b. Sâbit hadîsinin sonuna kadar Yunus'un ilk hadîsi gibi rivâyet etti. Yakub'dan rivâyet edilen bu hadîste ise râvî şöyle dedi:
"Ubeyy; **'Kadın onu bıraksaydı, durumu anlaşılacaktı'** cümlesi hakkında, *'annesi onu bıraksaydı, o kendi durumunu ele verecekti'* dedi."

Müslim'in diğer bir rivâyeti de; *"Rasûlullah (as.), aralarında Hz. Ömer'in de bulunduğu birkaç sahâbe ile İbn Sayyâd'a gitti. O sırada İbn Sayyâd, Benû Meğâle şatosunun yanında çocuklarla oynuyordu ve kendisi de çocuktu..."* şeklinde, ilk hadîsle aynı manadadır. Yalnız *"Hz. Peygamber Ubeyy b. Kâ'b ile birlikte hurmalığa gitti"* şeklindeki İbn Ömer'in sözünü zikretmedi. Bu rivâyette İbn Sayyâd'ın; *"Benim Allah Rasûlü olduğuma şehâdet eder misin?"* dediğini, Hz. Peygamber'in de derhal onu reddederek; **"Ben Allah'a ve Peygamberlerine inandım..."** dediğini de zikretti.

---

[67] Bkz., hadîs no; 7848.

İZAH

Hz. Peygamber'in içinde gizlediği şeyin ne olduğu belli değildir. **Hattâbî**, bunun bahçe içindeki bir ev olduğunu söylerken, ekseri ulema ***"Gökyüzünün aşikâr bir duman getireceği günü bekle!"*** meâlindeki **"Duhan âyeti"** olduğu kanâatindedir. Rasûlullah'ın (as.) bu yolla onu sınaması, muhtemelen yalancılığını ortaya koymaktı. Bilindiği üzere cinler, melekler arasında yapılan konuşmalardan bazı sözcükler kapar ve onları ilişkili oldukları kişilerin kulağına üfler. İşte burada da **İbn Sayyâd**, sadece ***"ed-Duh"*** şeklinde yarım bir kelime kapabilmişti. Hz. Peygamber'in onun yalancılığını ortaya koymak istediği, mırıldanırken kendisine sessizce yaklaşması ve **İbn Sayyâd**'ın annesinin durumu fark ederek oğlunu ikaz etmesi üzerine söylediği **"annesi onu bıraksaydı, durumunu ele verecekti"** cümlesinden de anlaşılmaktadır.

٧٨٦٢ـــ (م ـــ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) قال : « كُنَّا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فمررنا بصبيان يلعبون ، فيهم ابنُ صياد ، ففرَّ الصبيان ، وجلس ابنُ صيَّاد ، فكأنَّ رسول الله كره ذلك ، فقال له النبيُّ صلى الله عليه وسلم : **تَرِبَتْ يَدَاك ، أتشهد أني رسول الله** ؟ فقال عمرُ بن الخطاب : ذرني يارسول الله حتى أقْتُلَه ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **إنْ يكن الذي تُرَى فلن تستطيع قتله** ».

وفي رواية [قال] : « كُنَّا نمشى مع النبيَّ صلى الله عليه وسلم ، فمررنا بابن صَيَّاد ، فقال له رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **قد خَبأتُ لك خبيئا** ، فقال : دُخٌّ ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : **اخسأ ، فلن تَعْدُوَ قدرك** ، فقال عمر : يارسول الله : دَعْني فأضربَ عنقه ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **دْعهُ ، فإن يَكُن الذي تخافُ لَنْ تستطيع قَتْلَهُ**». أخرجه مسلم.

7.862- Abdullah b. Mes'ûd anlatıyor:

"Rasûlullah'la (as.) birlikte idik; aralarında İbn Sayyâd'ın da bulunduğu oyun oynayan çocukların yanına gittik. Çocuklar bizi

görünce kaçıştılar, ama İbn Sayyâd oturdu. Sanki Rasûlullah (as.), onun oturmasından hoşlanmamış gibiydi. Ona;

"- Allah hayrını versin! Benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehâdet eder misin?" dedi.

İbn Sayyâd da;

"- Hayır! Asıl sen benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehâdet eder misin?" dedi.[68]

Bunun üzerine Hz. Ömer;

"- Müsaade et ey Allah'ın Rasûlü, şunu öldüreyim!" dedi. Hz. Peygamber de;

"- Eğer o zannedildiği gibi ise, onu öldürmeye gücün yetmez" buyurdu.[69]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Rasûlullah'la (as.) birlikte yürüyorduk. Yolda İbn Sayyâd'a rastladık. Hz. Peygamber ona;

"- Senin için içimde bir şey gizledim" dedi. O da;

"- O dumandır" diye cevap verdi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.);

"- Kes! Sen kadrini tecavüz edemezsin!" buyurdu

Hemen Hz. Ömer;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bırak da şunun boynunu vurayım!" diye atıldı. Hz. Peygamber de;

"- Dokunma ona! Eğer o korkulan kişi ise, onu öldürmeye gücün yetmez" buyurdu.

٧٨٦٣ـ (م ت ـ أبو سعيد الخدري رضي اللّه عنه) قال : «لقيه رسولُ الله صلى الله عليه وسلم وأبو بكر وعمر - يعني ابنَ صياد - في بعض طرق المدينة ، فقال له رسولُ الله

---

[68] **İbn Sayyâd**'ın bu cevabı, **Câmiu'l-Usûl**'de yer almamaktadır. Ancak **Müslim**'de bulunduğu için biz de tercümede **Müslim**'i esas aldık. Muhtemelen **Câmiu'l-Usûl**'de zühûl eseri olarak ibare yer almamıştır.

[69] **Müslim**, Fiten, 19/85-86.

صلى الله عليه وسلم : **أتشهد أني رسولُ الله** ؟ فقال هو : أتشهدُ أني رسول الله ؟ فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **آمنتُ بالله ، وملائكته، وكتبه ، ما ترى** ؟ قال : أرى عَرْشا على الماء ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **ترى عرش إبليس على البحر ، وما ترى** ؟ قال : أرى صادقَين وكاذبا – أو كاذبَين وصادقا – فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **لُبِسَ عليه دَعْوه»**. أخرجه مسلم والترمذي.

7.863- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre; "Rasûlullah (as.), Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer, Medîne sokaklarından birinde İbn Sayyâd'a rastlarlar. Hz. Peygamber ona;

"- Benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehâdet eder misin?" diye sorar. O da;

"- Asıl sen benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehâdet eder misin?" der. O zaman Rasûlullah (as.);

"- Ben Allah'a, meleklerine ve kitaplarına inandım" buyurur ve sonra;

"- Ne görüyorsun?" diye sorar. O da;

"- Su üzerine bir taht görüyorum" der. Hz. Peygamber;

"- Sen İblis'in, denizin üstündeki tahtını görüyorsun" buyurur ve tekrar;

"- Başka ne görüyorsun?" diye sorar.

"- İki doğru sözlü ve bir yalancı –veya iki yalancı ve bir doğru sözlü- görüyorum" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber;

"- İşi kendisine karıştırılmış. Bırakın onu!" buyurdu.[70]

İZAH

İbn Sayyâd'ın, kendisine hem doğru söyleyen ve hem de yalancı kişilerin geldiğini söylemiş olması, onun cinlerle ilişkisi olan bir kâhin olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bilindiği üzere cinlerin şeytanları, melekler arasında yapılan konuşmalara kulak kabartırlar, onlardan bazı şeyler duyarlar ve sonra da duyduklarına pek çok yalan katarak temasta bulundukları kişilerin kulağına

---

[70] **Müslim**, Fiten, 19/87; **Tirmizî**, Fiten, 63/2247.

üflerler. Bu yüzden kâhinlerin bazı sözleri doğru olabilmektedir. Ama söylediklerinin pek çoğunun da gerçekle alakası yoktur. İşte **İbn Sayyâd**'ın kulağına gelen bilgiler de bu nevi haberler olmalıdır.

٧٨٦٤ـ (م ـ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : « لَقِيَ نبيُّ الله صلى الله عليه وسلم ابنَ صياد ومعه أبو بكر وعمر ، وابن صائد مع الغلمان...» فذكر نحو الحديث الذي قبله ، وهو حديث أبي سعيد . هكذا أخرجه مسلم عقيبه ، و لم يذكر لفظه.

7.864- Cabir b. Abdullah'dan rivâyet edilmiştir:

"Hz. Peygamber, yanında Ebû Bekir ve Ömer bulunduğu bir sırada İbn Sayyâd'a rastladı. O sırada İbn Sayyâd, çocuklarla birlikte idi...

Sonra râvi bunu, bundan önce geçen Ebû Saîd hadîsi gibi rivâyet etti."

Müslim, o hadîsin arkasından bunu bu şekilde tahric etti, ancak lafzını zikretmedi.[71]

٧٨٦٥ـ (م ـ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم لابن صياد : « **ما تُرْبةُ الجنة** ؟ قال : دَرْمَكَةٌ بيضاء مسكٌ ياأبا القاسم ، قال : **صدقت**».

وفي رواية : « أن ابن صياد سأل النبيَّ صلى الله عليه وسلم عن تربة الجنة ؟ فقال : دَرْمكة بيضاءُ مِسْكٌ خالصٌ » أخرجه مسلم.

7.865- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) İbn Sayyâd'a;

"- Cennetin toprağı nedir?" diye sordu. O;

"- Beyaz ince (yumuşak) un (gibidir, kokusu da) misktir, ya Ebâ'l-Kasım!" deyince;

"- Doğru söyledin" buyurdu.[72]

---

71 **Müslim**, Fiten, 19/88.

72 **Müslim**, Fiten, 19/92-93.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyete göre İbn Sayyâd, Hz. Peygamber'e; "cennetin toprağını" sordu, Hz. Peygamber de; **"Beyaz ince** (yumuşak) **un** (gibidir, kokusu da) **hâlis misktir"** buyurdu.

Hadîsi **Müslim** tahric etti.

İZAH

Hadiste geçen *"dermeke"* kelimesi, ince, yumuşak, hâlis un anlamına gelir. Burada cennet toprağının tavsifi yapılmaktadır. Bu toprağın kokusu da misk gibidir.

Yukarıda geçen iki rivâyet, birbiriyle çelişmektedir. Çünkü ilkinde soruyu soran Hz. Peygamber, cevabı veren **İbn Sayyâd**'dır ve Hz. Peygamber de onu doğrulamaktadır. Ama ikinci rivâyette soruyu soran **İbn Sayyâd**'dır, cevabı veren de Hz. Peygamber'dir. Şârihler genellikle ikinci rivâyeti birinciye göre daha makûl görmektedirler.

٧٨٦٦ــ (خ ــ **عبد الله بن عباس** رضي الله عنهما) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لابن صياد : «**قد خبأتُ لك خبيئا ، فما هو** ؟ قال : الدّخ ، قال : **اخسأ** ». أخرجه البخاري.

7.866- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.), İbn Sayyâd'a;

"- Senin için içimde bir şey gizledim, nedir o?" diye sormuş, o da;

"- Dumandır" deyince, Hz. Peygamber;

"- Yıkıl git!" demiş.[73]

٧٨٦٧ــ (م ت ــ **أبو سعيد الخدري** رضي الله عنه) قال : «صَحِبْتُ ابنَ صياد إلى مكة ، فقال لي: [أ] ما [قد] لقيتُ من الناس ، يزعمون أني الدجال ؟ ألستَ سمعتَ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : **إنه لا يولَدَ له** ؟ قال : قلت : بلى ، قال : فقد وُلِدَ لي ، أوَ

[73] **Buharî**, Edeb, 97.

ليس سمعتَ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : **لا يدخُلُ المدينةَ ولامكةَ** ؟ قال : قلت : بلى ، قال : فقد وُلدْتُ بالمدينة، وها أنا ذا أريدُ مكةَ ، ثم قال في آخر قوله : أما واللّه إني لأعْلَمُ مَوْلدَهُ ومكانه ، وأين هو ؟ قال : فلبَسَني ».

وفي رواية : قال: « قال لي ابن صائد –وأخذتني منه ذمامة – هذا عَذَرتُ الناسَ ، مالي ولكم ياأصحاب محمد؟ ألم يقل نبي الله : **إنّه يهوديٌّ** ، وقد أسلمتُ ، وقال : **لايولَد له** ، وقد وُلدَ لي ، وقال: **إنّ الله حرّم عليه مكة** ، وقد حَجَجْتُ ؟ قال : فما زال حتى كاد أن يأخذ فيَّ قولهُ ، قال : فقال له : أما واللّه إني لأعلَمُ الآن حيث هو ، وأعرف أباه وأمه ، قال : وقيل له : أيسرُّك أنك ذاك الرجلُ ؟ قال : فقال:لو عُرِضَ عليَّ ما كرهتُ ».

وفي رواية قال : « خرجنا حُجَّاجا – أو عُمَّارا – ومعنا ابن صائد ، قال : فنزلنا منزلا، فتفرَّق الناس ، وبقيتُ أنا وهو ،فاستوحشتُ منه وحشة شديدة مما يقال عليه ، قال : وجاء بمتاعه [فوضعه مع متاعي] ، فقلت : إنَّ الحرَّ شديدٌ ، فلو وضعته تحت تلك الشجرة ؟ قال : ففعل ، قال : فَرُفعت لنا غنم فانطلق فجاء بُعَس ، فقال : اشرب أبا سعيد ، فقلت : إنَّ الحرَّ شديدٌ ، واللبنَ حارٌّ ، ما بي إلا أني أكرهُ أن أشربَ عن يده – أو قال : آخذ عن يده – فقال : أبا سعيد لقد هممتُ أن آخذ حَبْلا فأعلّقه بشجرة ثم أختَنقَ مما يقول لي الناسُ ياأبا سعيد ، مَنْ خَفيَ عليه حديثُ رسول الله صلى الله عليه وسلم ما خَفيَ عليكم مَعْشَرَ الأنصار ، ألستَ من أعْلم الناس بحديث رسول الله صلى الله عليه وسلم ؟ [أليس] قد قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : **هو كافر** ؟ وأنا مسلم ، أو ليس قد قال رسول الله صلى الله عليه وسلم **[هو عقيم] لا يولَد له ولد** ، وقد تركتُ ولدي بالمدينة ، أو ليس قد قد قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : **لا يدخل المدينةَ ولا مكة** ، وقد أقبلتُ من المدينة ، وأنا أريدُ مكةَ ؟.

قال أبو سعيد :حتى كدْتُ أن أعْذرَهُ ، [ثم] قال : أما واللّه إني لأ عرفه ، وأعرف مولده ، وأين هو الآن ؟ قال : قلت له : تَبًا لك سائر اليوم ». أخرجه مسلم ، ولم يخرج الحسيديُّ الرواية الآخرة وأخرج الترمذي الرواية الآخرة إلى قوله : «وقد تركتُ ولدي بالمدينة ».

وقال: «ألم يقل رسول الله صلى الله عليه وسلم : **إنه لا تحلّ له مكة** ؟ ألست من أهل المدينة ، وهو ذا أنطلقُ معكَ إلى مكةَ ؟ قال : فوالله مازال يجيء بهذا ، حتى قلتُ : فلعله مكذوبٌ عليه ، ثم قال يا أبا سعيد ، والله لأخبرنَّك خبرا حقا ، والله إني لأعرفه ، وأعرف والده ، وأين هو الساعة من الأرض ؟ فقلت له : تبًّا لك سائر اليوم ».

7.867- Ebû Saîd el-Hudtrî'den rivâyet edilmiştir:

"Mekke'ye giderken İbn Sayyâd'la arkadaş olmuştum. Bana şöyle dedi:

"- Benim Deccâl olduğumu iddia eden pek çok insanla karşılaştım. Sen, Rasûlullah'ın (as.), **'Deccâl'ın çocuğu olmayacak'** dediğini duymadın mı?"

"- Evet" dedim. O zaman;

"- Ama benim çocuğum var. Sonra Rasûlullah'ın (as.); **'O Medîne'ye ve Mekke'ye giremeyecek'** dediğini duymadın mı?" dedi. Ben yine;

"- Evet, duydum" dedim.

"- Ama ben Medîne'de doğdum, işte şimdi de Mekke'ye gidiyorum" dedi. Ama sonra;

"- Vallahi, ben onun doğduğu zamanı, yeri ve şu anda nerede bulunduğunu biliyorum" diyerek zihnimi karıştırdı."[74]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Ebû Saîd şöyle der:

"İbn Sâid, (herkes tarafından dışlandığı için) kendisine acıdığım bir sırada bana şöyle dedi:

"- Hadi diğer insanları mazur görüyorum, ama siz niye benimle uğraşıyorsunuz ey Muhammed'in ashâbı? Allah'ın elçisi; **'Deccâl Yahudidir'** demedi mi? Halbuki ben müslüman oldum. O; **'Deccâl'ın çocuğu olmayacak'** demedi mi? Ama benim çocuğum var. O; **'Allah Mekke'ye girmeyi ona haram kıldı'** demedi mi? İşte ben haccettim!.."

---

[74] **Müslim**, Fiten, 19/89-91; **Tirmizî**, Fiten, 63/2246.

Sonra öyle şeyler söylemeye devam etti ki, neredeyse bu sözler kendisini tasdik edecek derecede bana tesir edecekti. Sonunda;

"- Ama bakın, vallahi ben, onun şu anda nerede olduğunu biliyorum! Hatta annesini ve babasını da biliyorum" dedi. O zaman kendisine;

"- Sen o adamın yerinde olmak ister miydin?" diye sorulunca;

"- Bana teklif edilseydi, geri çevirmezdim" dedi.

Başka bir rivâyet de şöyledir:

"Hac –veya umre- niyetiyle yola çıktık. Yanımızda İbn Sâid de vardı. Bir yerde konakladık. İnsanlar etrafa dağılmış, ben ise İbn Sâid'le kalmıştım. Onun hakkında söylenenlerden dolayı şiddetli bir korkuya kapılmıştım. O, eşyasını alıp benim eşyamın yanına koydu. Ben;

"- Hava çok sıcak; eşyanı şu ağacın altına koysana!" dedim. O da dediğimi yaptı. Bu sırada bize bir koyun sürüsü göründü, İbn Sâid gidip büyük bir kadehle süt getirdi ve;

"- İç ya Ebâ Saîd!" dedi. Ben ise;

"- Hava çok sıcak, süt de sıcaktır" dedim. Halbuki benim, onun elinden birşey içmek –veya elinden birşey almak- istememekten başka bir düşüncem yoktu. Bana;

"- Ya Ebâ Saîd! İnsanların benim hakkımda söylediklerinden dolayı içimden bir ip alarak ağaca bağlamak, sonra da kendimi asmak geliyor. Ya Ebâ Saîd! Rasûlullah'ın (as.) hadîsini bazı kişiler bilmese de, siz Ensâr'ın onu bilmemesi mümkün değil! Sen Rasûlullah'ın (as.) hadîsini en iyi bilenlerden değil misin? Rasûlullah (as.) **'onun kâfir olduğunu'** söylemedi mi? Halbuki ben müslümanım. Rasûlullah (as.) **'o kısırdır, çocuğu yoktur'** demedi mi? Ama benim çocuğum var ve onu Medîne'de bıraktım. Sonra Rasûlullah (as.) **'o Medîne'ye ve Mekke'ye giremez!'** demedi mi? Ben ise Medîne'den geliyorum ve Mekke'ye gidiyorum" dedi.

Ebû Saîd el-Hudrî; "nerde ise onu mazur görecektim" dedi.

Ama, sonra şöyle söylemiş:

"- Doğrusu, vallahi ben onu iyi biliyorum; onun doğum yerini ve zamanını ve şu anda da nerede bulunduğunu biliyorum."

Bunun üzerine ben;

"- Bundan sonraki günlerde hüsrana uğrayasın!" dedim.

Bunları **Müslim** tahric etti. Bu son rivâyeti **Humeydî** tahric etmedi.

Tirmizî de bu son rivâyet *"...ben çocuğumu Medîne'de bıraktım"* cümlesine kadar olan kısmı tahric etti. Sonraki ibare ise şöyledir:

İbn Sayyâd;

"- Rasûlullah (as.) **'ona Mekke helâl değildir'** demedi mi? Ben Medîneli değil miyim? İşte şimdi de seninle birlikte Mekke'ye gidiyorum!" dedi.

O bunları söylerken, vallahi ben, *"herhalde ona yalan şeyler isnâd edildi"* diye düşündüm. Ama sonra dedi ki:

"- Ya Ebâ Saîd! Vallahi sana gerçek bir haber vereceğim: Vallahi ben onu tanıyorum! Hatta onun babasını da tanıyor ve şu anda onun dünyanın neresinde olduğunu da biliyorum."

Bunun üzerine ben;

"- Sair günlerde de hüsrana uğrayasın!" dedim.

İZAH

Ebû Saîd el-Hudrî'nin **"kafamı karıştırdı"** demesinin sebebi şudur:

İbn Sayyâd bir taraftan kendisinin çocuğu olduğunu, **Medîne**'de doğduğunu ve şu anda da **Mekke**'ye gitmekte olduğunu, binâenaleyh insanların zannettiği gibi **Deccâl** olmadığını söylüyor, ama diğer taraftan **Deccâl**'ın nerede ve ne zaman doğduğunu bildiğini, babasını tanıdığını ve şu anda nerede bulunduğunu bildiğini de iddia etmektedir. Şüphesiz ki bu iddia gaybı bilmek anlamına gelir, ki böyle bir iddia hiç şüphesiz küfürdür. İşte **Ebû Saîd**'in zihnini karıştıran da bu çelişkili durumdur. Çünkü **İbn Sayyâd**, önce kendisinin **Deccâl** değil, mü'min olduğunu iddia ediyor, ama sonra yemin ederek gaybı bildiğini söylüyor. Hatta sonunda kendisine **Deccâl** olması teklif edilseydi, bunu reddetmeyeceğini de söylüyor.

٧٨٦٨- (م - **نافع مولى عبد الله بن عمر** رضي الله عنهما) قال : «لَقِيَ ابنُ عمر بنَ صائد في بعض طرق المدينة ، فقال له قولا أغضبَه ، فانتفخ حتى ملأ السِّكَّة، فدخل ابنُ عمر على حَفْصة - وقد بلغها - فقالت له : رَحِمَكَ الله ، ما أردتَ من ابن صياد ؟ أما علمتَ أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : **إنما يخرج من غَضْبَة يغضبُها** ؟ ».

وفي رواية : كان نافع يقول : ابن صياد ، قال : قال ابن عمر : لقيته مرتين، فلقيته معَ قومه، فقلت لبعضهم ، هل تُحدِّثون أنه هو ؟ قالوا : لاوالله قال : قلتُ: كَذَبْتُموني، والله لقد أخبرني بعضكم أنه لن يموتَ حتى يكون أكثركم مالا وولدا ، كذلك هو زعموا اليومَ ، قال : فتحدَّثنا ، ثم فارقتُه.

قال : فلقيتُه لَقْيَة أخرى ، قد نفرت عينُه ، قال : فقلتُ : متى فَعلتْ عَيْنُك ما أرى ؟ قال : لاأدري ، قلت : لاتدري وهي في رأسك ؟ قال : إن شاء الله خلقها في عصاك هذه ، قال، فنخر كأشدِّ نخير حمار سمعتُ قال: فزعم بعض أصحابي: أني ضربْتُهُ بعصا كانتْ مَعي حتى تكسَّرتْ، وأما أنا: فوالله ما شَعَرتُ. قالوا: وجاء حتى دخل على أم المؤمنين، فحدَّثها، فقالت: ما تريد إليه؟ ألم تعلم أن قد قال: **إنَّ أولَ مايبعثه على الناس غَضْبَةُ يغضبها**؟ أخرجه مسلم. ولم يذكر الحميديُّ الرواية الثانية.

وذكر رزين رواية قال فيها: «لقيتُ ابنَ صياد يوما، ومعه رجل من اليهود، فإذا عَيْنُهُ قد طُفِئتْ، وكانت عينه خارجه كعين الحمار، فقلت: ابنَ صياد، أنشُدُكَ الله، متى فقدتَ عينكَ؟ فمسَّها بيده.

فقال : لا أدري والرحمن ، فقلت : كذبتَ لاتدري وهو في رأسكَ ؟ فنخر ثلاثا، ففجأني مالم أكن أحسبُ ، وزَعَم اليهوديُّ : أني ضربْتُ رأسَهُ بالعصا حتى تكسَّرت ، ولاأعْلَمُني فعلت ذلك ، فقلت له: اخسأ ، فلن تَعْدُوَ قدركَ ، قال : أجَل لَعَمري ، ولا أعدُو قدري ، وكأنما كان في سقاء فَنَشَّ ، فذكرت ذلك لحفصة، فقالت لي : اجتنب هذا الرَّجُلَ ، فإنا كُنا نَتحدَّثُ : أنما للدجال غضبةُ يغضبها ».

7.868- Abdullah b. Ömer'in âzâdlısı Nâfi anlatıyor:

"İbn Ömer, Medîne'nin bir sokağında İbn Sâid'e rastlamış ve ona, kendisini kızdıracak bazı sözler söylemiş. (İbn Sayyâd)

kızgınlığından neredeyse sokağı dolduracak derecede kabarmış. Sonra İbn Ömer, (ablası) Hafsa'nın yanına gitti. Hafsa da bu olayı duymuştu. Ona dedi ki:

"- Allah iyiliğini versin! İbn Sayyâd'dan ne istedin? Rasûlullah'ın (as.); **'o ancak kendisini kızdıracak bir davranıştan ortaya çıkar'** dediğini bilmiyor musun?"[75]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyete göre Nâfi, İbn Sayyâd'dan şöyle söz ediyordu:

"İbn Ömer dedi ki:

"Ben ona iki kere rastladım; bir defasında onu kabilesiyle birlikte gördüm, onlardan birine;

"- Bunun o (yani Deccâl) olduğunu mu konuşuyorsunuz?" dedim.

"- Vallahi hayır!" dediler. Bunun üzerine ben;

"- Bana yalan söylediniz! Vallahi sizden biri bana, *'o hepinizden daha çok mal ve çocuk sahibi olmadıkça ölmeyecek'* diye haber verdi; iddia edildiğine göre bugün o da öyledir" dedim.

Müteâkiben biraz konuştuk, sonra ben ayrıldım. Sonra başka bir gün İbn Sayyâd'a yine rastladım, bu sefer gözü çıkmıştı. Kendisine;

"- Gözün ne zaman bu hâle geldi?" diye sordum.

"- Bilmiyorum" dedi.

"- Gözün başında olduğu halde bilmiyorsun, öyle mi?" dedim. O zaman;

"- Allah dilerse, onu senin şu asânda da yaratır" dedi. Sonra duymuş olduğum en şiddetli eşek anırması gibi bir ses çıkardı. Bazı arkadaşlarım, benim onu elimdeki asâ kırılıncaya kadar dövdüğümü söyledi. Ama vallahi ben hatırlamıyorum."

Sonra İbn Ömer geldi, mü'minlerin annesinin (Hz. Hafsa'nın) yanına girdi ve durumu ona anlattı. O da;

"- Ne istiyordun ondan? Rasûlullah'ın (as.); **'onu insanlar üzerine gönderecek olan ilk şey kızdırılması olacaktır'** dediğini bilmiyor musun?" diye çıkıştı.

---

[75] **Müslim**, Fiten, 19/98-99.

Bunları **Müslim** tahric etti. Bu ikinci rivâyeti **Humeydî** zikretmedi.

Rezîn'in kaydettiği bir rivâyet de şöyledir:

"Bir gün İbn Sayyâd'a rastladım. Yanında Yahudilerden biri vardı. Yüzüne bakınca, gözünün çıkmış olduğunu gördüm. Gözü, sanki eşek gözü gibi dışarıda idi. Kendisine;

"- Ya İbn Sayyâd! Allah aşkına, gözünü ne zaman kaybettin?" diye sordum. Hemen elini gözüne sürdü ve;

"- Rahman'a yemin olsun ki, bilmiyorum!" dedi.

"- Yalan söylüyorsun! Gözün, başında olduğu halde nasıl bilmezsin?" dedim. Bunun üzerine üç defa burnundan homurdandı. Hoşuma gitmeyen bu davranış beni korkuttu. Yanındaki Yahudi, benim sopa ile başına vurduğumu ve başını kırdığımı iddia etti. Benim ise böyle bir şey yaptığımdan hiç haberim yoktu. Ona;

"- Kes sesini! Sen kadrini aşamazsın!" dedim. O ise;

"- Evet! Hayatıma yemin ederim ki, doğru söylüyorum, kadrimi de aşmıyorum" dedi.

Adamın gözü, sanki su dolu bir dağarcık gibi şişmişti. Bu durumu gidip Hafsa'ya anlattım. Hafsa bana;

"- O adamdan uzak dur! Çünkü biz, bunların Deccâl'ın vasfı olduğunu konuşurduk" dedi.

٧٨٦٩ـ (د ـ **جابر بن عبد الله** رضي الله عنهما) قال : « فقدنا ابن صيَّاد يوم الحَرَّة». أخرجه أبو داود.

7.869- Cabir b. Abdullah şöyle buyurdu:

"İbn Sayyâd'ı Harre vak'asında kaybettik."[76]

İZAH

Harre, Medîne yakınında bir yerdir. Hicrî 63'de **Yezid b. Muâviye**'nin ordusu ile **Abdullah b. Zübeyr**'e bîat eden ashâb arasında meydana gelen bir savaştır. Bu savaşta pek çok sahâbe ile

---

[76] **Ebû Davud**, Melâhim, 16/4332.

birlikte kadınlar ve çocuklar da kılıçtan geçirilir, **Harre** ovası âdeta kan gölüne döner.

Bu rivâyette **İbn Sayyâd**'ın **Harre** vak'asında kaybolduğu belirtiliyorsa da, onun nerede ve ne zaman öldüğü konusunda kesin bir bilgi yoktur. Çünkü başka bir rivâyette onun **Medîne**'de öldüğü belirtilir. Bu iki rivâyeti telif sadedinde, **Harre** gününde kaybolup bilâhare **Medîne**'de öldüğü de söylenmiştir.

الفصل الرابع

في الفتن والاختلاف أمام القيامة

IV- KIYÂMETTEN ÖNCEKİ FİTNELER VE İHTİLAFLAR

٧٨٧٠ـ (خ م د ت س ـ **أبو هريرة** رضي الله عنه) أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال: «**لا تقوم الساعةُ حتى تقاتلوا قوما نعالُهم الشَّعَر ، ولا تقوم الساعة حتى تقاتلوا قوما كأنَّ وجوههم المَجانُّ المطرَّقة** ».

قال سفيان: زاد فيه في رواية: «**صغارَ الأعين، ذُلْفَ الأنوف، كأنَّ وجوهَم المجانُّ المطرَّقة**».

وفي رواية قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **تقاتلون بين يدي الساعة قوما نعالُهم الشعر، كأنَّ وجوهَهم المجانُّ المطرَّقة، حُمْرُ الوجوه، صغارُ الأعين**». أخرجه البخاري ومسلم.

وللبخاري عن قيس بن أبي حازم قال : أتينا أبا هريرة ، فقال : « صحبتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ثلاث سنين ، لم أكنْ في سِنيَّ أحرصَ على أن أعِيَ الحديث منّي فيهنّ، سمعتُه يقول – وقال هكذا بيده – : **بين يدي الساعة تقاتلون قوما نعالهم الشعر ، وهو هذا البارزُ**. قال سفيان مرة : وهم أهْلُ البارز ، ويعني بأهل البارز أهل فارس ، كذا هو بلغتهم ».

وللبخاري أيضا ، وزاد في آخره : « **وتجدون خير الناس أشدّهم كراهيةً لهذا الأمر، حتي يقع فيه ، والناسُ معادن ، خيارُهم في الجاهلية خيارُهم في الإسلام ، إذا فَقُهُوا، وليأتين على أحدكم زمانٌ لأنْ يراني أحبَّ إليه من أن يكون له مثلُ أهله وماله**».

وله أيضا قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**لاتقوم الساعة حتي تقالوا خُوزا وكِرْمانَ من الأعاجم، حُمْرَ الوجوه، فُطْسَ الأنوف، صغارَ الأعين، وجوهم المجانُّ المطرقة، نعالهم الشعر**».

ولمسلم أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : « **لاتقوم الساعة حتى يقاتل المسلمون التركَ، قوما وجوههم كالمجانّ المطرَقة ، يلبسون الشعر ، ويمشون في الشعر** ».

وأخرج أبو داود الأولى والآخرة ، وأخرج الترمذي الأولى ، وأخرج [أبو داود] والنسائي الآخرة ، إلأ أنّ أبا داود لم يذكر « **يمشون في الشعر** ».

7.870- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Ayakkabıları kıldan mamul olan bir milletle savaşmadıkça kıyâmet kopmaz. Yüzleri kılıflı kalkan gibi olan bir milletle savaşmadan da kıyâmet kopmaz."[77]

RİVÂYETLER

Râvi Süfyan (b. Uyeyne) dedi ki:

"Bir rivâyette **'Gözleri küçük, burunları basık ve yüzleri de deri ile kaplanmış kalkana benzeyen bir millet...'** cümlesi ziyâde edilir."

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Kıyâmetten önce sizler, ayakkabıları kıldan yapılan bir milletle savaşacaksınız. Onların yüzleri, sanki deri kaplanmış kalkan gibidir. Onlar kırmızı yüzlü ve küçük burunludurlar."

Bunları **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Buharî'nin Kays b. Ebî Hâzim'den bir rivâyeti de şöyledir:

---

[77] **Buharî**, Cihâd, 95, 96; Menâkıb, 25; **Müslim**, Fiten, 18/62-66; **Ebû Davud**, Melâhim, 9/4303-4; **Tirmizî**, Fiten, 40/2215; **Nesaî**, Cihâd, 42.

"Ebû Hureyre'nin yanına gittik. O dedi ki:

"Ben üç yıl Rasûlullah'la (as.) beraber bulundum. Hayatım boyunca hiçbir zaman, hadîs ezberlemek için, o yıllardakinden daha hırslı olmadım. Ben, Hz. Peygamber'in eliyle de işaret ederek şöyle söylediğini duydum:

"Kıyâmetten önce sizler, ayakkabıları kıldan olan bir milletle savaşacaksınız. İşte bu ordu, şu Bâriz'dir."

Bir seferinde râvî Süfyan; "onlar Bâzir[78] ehlidir; yani Bâzir'de (sahrada) oturan Fars ehlidir. Onların dilleri de budur" dedi.

Buharî'nin başka bir rivâyetinin son tarafında şöyle bir ilave vardır:

"Siz, insanların en hayırlılarının Emîrliği hiç arzu etmediklerini, zoraki bu görevi üstlendiklerini görürsünüz. İnsanlar maden gibidirler; onların câhiliyette hayırlı olanları, bilinçli oldukları takdirde İslâm'da da hayırlıdırlar. Sizden birine öyle bir zaman gelecek ki, beni görmeyi, malının ve âilesinin bir kat daha artmasından daha çok isteyecek."

Yine **Buharî**'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Siz, yabancılardan Hûz ve Kirman halkı ile savaşmadıkça kıyâmet kopmaz. Onların yüzleri kırmızı, burunları basık ve gözleri küçüktür; yüzleri sanki deri ile kaplanmış kalkan gibidir. Ayakkabıları da kıldandır."

Müslim'in bir rivâyeti de şöyledir:

"Müslümanlar, Türklerle savaşmadan kıyâmet kopmaz. Onlar, yüzleri sanki deri ile kaplanmış kalkan gibi bir millettir; kıldan elbise giyerler ve kıl ayakkabılar içinde yürürler."

Ebû Davud'un rivâyeti de ilk ve son rivâyet gibidir.

Tirmizî de ilk rivâyeti tahric etti.

Ebû Davud ve **Nesaî** de, bu son rivâyeti tahric ettiler, ancak **Ebû Davud; "kıl ayakkabılar içinde yürürler"** cümlesini zikretmedi.

---

78 **Câmiu'l-Usûl**'de bu kelime **"Bâriz"** şeklinde zaptedilmiştir. Ancak **Buharî**'de **"Bâzir"** şeklindedir. Burada **"ze"** harfinin noktasının değişmesinden ibaret bir farklılık söz konusudur. Biz tercümede **Buharî**'deki aslını esas aldık.

İZAH

Bu rivâyetlerde müslümanların kıyâmetten önce savaşacakları bir milletin tavsifi yapılmaktadır. Rivâyetlerin hiç birinde bu milletin isminden söz edilmezken, sadece **Müslim**'in rivâyetinde bunların **Türkler** olduğu belirtilmektedir. **Buharî**'nin bu hadîsi rivâyet ettiği bâb'ın başlığı da **"Türklerle Savaş"** adını taşımaktadır. Sahabe arasında meşhur olan **"Türkler size dokunmadıkça, siz de onlara dokunmayın"** hadîsinin de bu görüşü desteklediği ileri sürülmüştür.

Burada sözü edilen bu savaşın, mutlaka dünyada çok önemli neticelere yol açan bir savaş olması gerekir. Şârihler bunun **Moğol** istilâsı olduğu kanâatindedirler. Çünkü İslâm dünyasında ondan daha büyük bir felâket görülmemiştir. Sayısız masûm insanın kılıçtan geçirilmesi dışında mamûreler harap edilmiş, asırların birikimi olan kütüphaneler de yok edilmiş, ilim ve medeniyet alanında tarihin en büyük şenaati işlenmiştir. **Cengiz Han**'ın ve torunu **Hülagû** komutasındaki bu kasırga, İslâm ülkesinin doğu ucundan başlamış, **Suriye**'ye kadar her tarafı yakıp yıkmıştır. Hicrî 656'da **Bağdad**'da son **Abbasî Halifesi** de onların elinde can vermiştir.

Eğer bu rivâyet doğru ve onunla da Türklerin kastedildiği gerçek ise, daha önce bazı aşiretleri müslüman olan Türklerin, bu savaştan hemen sonra topyekün İslâm'ın hizmetine soyunmaları, asırlarca İslâm sancağını dünya semâsında dalgalandırmaları, İslâm'ın muhafızı olarak cepheden cepheye koşmaları, **Selçuklu** ve **Osmanlı İmparatorluğu** ile bütün dünyaya İslâm'ın gür sesini haykırmaları son derece şayan-ı hayret bir gelişme sayılmalıdır.

Hadîste bu savaşın kıyâmet alâmeti olarak gösterilmesi, mutlaka ondan sonra hemen kıyâmetin kopması gerektiği anlamına gelmez. Bu ifâde ile kıyâmetten önce meydana gelecek olan çok önemli bazı olaylara işaret edilmek istenmiştir.

٧٨٧١ـــ (خ ـــ عمرو بن تغلب رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «**إنَّ من اشراط الساعة: أن تقاتلوا قوما ينتعلون نعال الشعر ،وإنَّ من أشراط الساعة : أن تقاتلوا قوما عِراضَ الوجوه ، كأنَّ وجوهَهم المجانُّ المطرَقةُ** ». أخرجه البخاري.

7.871- Amr b. Tağlib'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kıldan mamul ayakkabılar giyen bir milletle savaşmanız, kıyâmetin alâmetlerindendir. Geniş yüzlü bir milletle savaşmanız da kıyâmet alâmetlerindendir; onların yüzleri sanki deri kaplı kalkan gibidir."[79]

İZAH

Rivâyetlerde onların yüzlerinin deri kaplı bir kalkana benzetilmesi, yüzlerinin geniş ve yuvarlak, derilerinin de sert ve etli olduğu manasına hamledilmiştir.

Kıldan ayakkabı giymeleri de, ayaklarına çarık veya kıldan yapılmış ve keçeleşmiş şeyler giymeleri ile izah edilmiştir.

٧٨٧٢ـ (د ـ بريدة [بن الحصيب] رضي الله عنه) عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم في حديث « يقاتلكم قوم صغار الأعين – يعني الترك – قال : تسوقونهم ثلاث مرار ، حتى تلحقوهم بجزيرة العرب ، فأما في السياقة الأولى : فينجو من هَرَبَ منهم ، وأما في الثانية : فينجو بعضٌ ويَهلكُ بعض ، وأما في الثالثة ، فيُصْطَلَمون » أو كما قال. أخرجه أبو داود.

7.872- Bureyde b. el-Hasîb, bir hadîste Hz. Peygamber'in Türkleri kastederek şöyle söylediğini rivâyet eder:

"Sizler, küçük gözlü bir milletle savaşacaksınız. Onları Arap Yarımadasına sıkıştırıncaya kadar üç defa süreceksiniz. İlk sürmenizde, onlardan kaçan kurtulacak. İkincisinde bir kısmı kurtulacak, bir kısmı helâk olacak. Üçüncüsünde ise toptan yok edilirler."[80]

---

[79] **Buharî**, Cihâd, 95; Enbiya, 25.

[80] **Ebû Davud**, Melâhim, 9/4305.

İZAH

Bu hadîsi **Ebû Davud** ihtisar ederek rivâyet etmiştir. Ayrıca aynı hadîsin diğer kaynaklardaki rivâyetleri de buradakinden farklıdır. Diğer rivâyetlerde sürülen Türkler değil, Araplardır. **Ahmed b. Hanbel**'in rivâyeti şöyledir:

"Ümmetimi, geniş yüzlü ve küçük gözlü bir millet Arap Yarımadasına kadar sıkıştıracak. İlk sürgünde, ümmetimden kaçabilen kurtulacak. İkincisinde bir kısmı kurtulacak, bir kısmı helâk olacak. Üçüncüsünde ise toptan yok edilecekler."

Ashâb-ı Kirâm;

"**- Onlar kimdir ey Allah'ın Rasûlü?**" diye sordular.

"**- Onlar Türklerdir**" buyurdu ve sonra şöyle dedi:

"Allah'a yemin ederim ki onlar, atlarını müslümanların camilerindeki direklere bağlayacaklar."[81]

Aynı hadîs **Rûyânî** ve **Heysemî** tarafından da zikredilir.[82]

Görüldüğü gibi bu rivâyette Türklerin, Arapları üç defa Arap Yarımadasına sıkıştıracakları bildiriliyor. **Ebû Davud**'un rivâyetinde ise ifâde bunun tersi idi. Türklerin **Asya** ve **Mâveraünnehir** civarında, Arapların ise çeşitli bölgelerde dağınık olarak bulundukları, ama asıl vatanlarının Arap Yarımadası olduğu düşünüldüğünde, Türklerin onları Arap Yarımadasına doğru sevk etmiş olmaları daha makul gözükmektedir.

Üç defa tekrarlanacağı söylenen bu olayın, tarihte hangi savaşa tekabül etmiş olabileceğini kestirmek zordur. Müslümanlar üzerindeki en büyük tahribatın **Moğol** istilası ile meydana geldiği düşünüldüğünde, üçüncü olayın **Moğol** saldırısı olması ihtimali kuvvet kazanmaktadır.

Bu hadîsin râvisi **Beşîr b. Muhâcir e-Küfî**, güvenilirliği tartışılan biridir. **İclî** ve **Yahya b. Maîn** *"sika"* derken, **Sâcî** *"münkeru'l-hadîs"*, **Ebû Hâtim** *"hadîsi yazılır ama kendisiyle ihticac edilmez"*, **Nesaî** *"onda beis yoktur"*, **Ahmed b. Hanbel** *"münkeru'l-hadîstir, onun hadîslerini itibar için aldım"* der. Onu **Sikat**'ına alan **İbn Hibbân** da

---

[81] **Müsned**, V, 348, hadîs no; 23001.

[82] Bkz., **Müsnedu'r-Rûyânî**, I, 77, hadîs no; 36; **Mecmau'z-Zevâid**, VII, 311.

"çok hata yaptığını ve Enes'i görmediği halde ondan tedlis yaptığını" söyler.

٧٨٧٣ـ (م ــ أبو هريرة رضي الله عنه) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «لاتقوم الساعة حتى تنزل الروم بالأعماق - أو بدابقَ - فيخرج إليهم جيش من المدينة من خيار أهل الأرض يومئذ، فإذا تصافوا، قالت الروم: خلوا بيننا وبين الذين سَبُوا منَّا نقاتلْهم، فيقول المسلمون: لا والله، كيف نُخَلِّي بينكم وبين إخواننا، فيقاتلونهم ؟فينهزم ثُلُث ولا يتوب الله عليهم أبدا، ويُقتَل ثلثهم أفضل الشهداء عند الله، ويفتتح الثلث، لا يُفتَنون أبدا، فيفتتحون قسطنطينية، فبينما هم يقتسمون الغنائم، قد علّقوا سُيوفَهُم بالزيتون، إذ صاح فيهم الشيطان: إنّ المسيحَ الدَّجَّالَ قد خَلَفَكم في أهاليكم، فيخرجون، وذلك باطل، فإذا جاؤوا الشام خرج، فبيناهم يُعِدّون القتال، يُسَوُّون صفوفَهم، إذا أقيمت الصلاة، فينزل عيسى بن مريم، فأمَّهم، فإذا رآه عدو الله ذاب كما يذوب في الماء فلو تركه لا نزاب حتى يهلك، ولكن يقتله الله بيده يعني المسيح فيريهم دَمه في حربته». أخرجه مسلم.

7.873- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Rumlar, A'mâk –veya Dâbık- mahalline girmeden kıyâmet kopmaz. Onlara karşı, Medîne'den, o gün için dünyanın en hayırlı kişilerinden müteşekkil bir ordu çıkar. Bu ordu savaş düzenini alınca, Rumlar;

"- Bizden esir edilenlerle aramızdan çekilin, onlarla savaşalım!" derler. müslümanlar da;

"- Vallahi olmaz! Kardeşlerimizin önünden çekilip de onları öldürmenize nasıl müsaade ederiz?" derler.

Bunun üzerine yapılan savaşta onların üçte biri hezimete uğrayıp (kaçar); Allah ebediyen onların tövbelerini kabul etmez. Diğer üçte biri ise öldürülürler; onlar Allah katında şehidlerin en faziletlisidirler. Kalan üçte biri de muzaffer olur; onlar ebediyen fitneye uğramazlar.

İşte bunlar Kostantiniye'yi fethedecekler. Sonra kılıçlarını zeytin dalına asarak ganimet taksim ettikleri sırada, şeytan;

"- Muhakkak Mesîh-Deccâl, âilelerinizde sizin yerinizi aldı" diye haykırır. Bunun üzerine onlar da hemen yola çıkarlar. Aslında bu haberin aslı yoktur. Şam'a geldiklerinde de (Deccâl) ortaya çıkar. Bunlar savaş için hazırlanmaya ve saflarını düzenlemeye çalışırlarken, ezan okunur. Derken Meryem oğlu İsa iner ve onların yanına gelir. Allah'ın düşmanı onu görünce, tıpkı tuzun suda eridiği gibi erir. Eğer İsa onu bırakacak olsa, helâk oluncaya kadar eriyecekti, ama Allah onu, onun –yani Mesîh'in- eliyle öldürür. Sonra (Mesîh) insanlara, mızrağına bulaşmış olan onun kanını gösterir."[83]

İZAH

A'mâk ve **Dâbık, Halep** yakınlarında iki yer adıdır.

"Allah ebediyen onların tövbelerini kabul etmez" cümlesi, onlara tövbe nasip etmez manasına hamledilmiştir. Çünkü onlar din kardeşlerini düşman karşısında bırakıp cepheden kaçmışlardır. Hadîsin baş tarafında bu ordunun **"yeryüzünün en hayırlı kişilerinden müteşekkil"** olduğu belirtilirken, üçte birinin cepheden kaçıp Allah'ın kendilerine tövbe nasip etmeyecek bir konuma düşmelerini telif etmenin zorluğu açıktır.

Ayrıca mezkür ordunun **Medîne**'den çıkacağı belirtilmekte ve hemen devamında da bu ordunun üçte birinin **Kostantiniye**'yi, yani **İstanbul**'u fethedeceği söylenmektedir. **İstanbul**'un, **Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmed** tarafından fethedildiği ve onun emrindeki ordunun da **Medîne**'den yola çıkmadığı tarihen bilinmektedir. Bu tarihi gerçek, hadîsteki ifâdeyi izah etmeyi mümkün kılmamaktadır. Şayet hadîs sahih ise, gerçek maksadın ne olduğunu anlamakta zorluklar vardır.

Aynı zorluk, ganimetlerin paylaşılması sırasında silahların zeytin dalına asılması, derken **Deccâl**'ın çıkması ve devamındaki ifâdelerin izahı için de söz konusudur.

---

[83] **Müslim**, Fiten, 9/34.

"Esir alınan" şeklinde meçhul sigasıyla zaptedilen ibare, malum sigasıyla **"esir alanlar"** şeklinde de rivâyet edilmiştir. Esir alınan kardeşlerini öldürmek istemelerinin garipliği düşünüldüğünde, ikinci rivâyet daha makûl gözükmektedir. **Nevevî**, her iki rivâyeti de makûl görür ve şöyle bir izah yapar: **Irak, Suriye, Mısır** gibi fethedilen yerlerin ahalisi önce esir alınmıştır; işte bu durum meçhul sigasıyla ifâde edilmektedir. Ama başlangıçta esir alınarak İslâm'a giren ahali, bilahare **Bizans**'ı fethederek oradaki insanları esir almıştır.

٧٨٧٤ـ (م ــ **يسير بن جابر أو أسير** رضي الله عنه) قال: «هاجَتْ ريحٌ حمراء بالكوفة، فجاء رجل ليس له هجِّيرَي إلاَّ: ياعبد الله بن مسعود، جاءت الساعة، قال: فقعد – وكان متكئا – فقال: إنَّ الساعةَ لاتقوم حتى لا يُقْسَم ميراثٌ، ولا يُفْرَحُ بغنيمه، ثم قال بيده هكذا – ونَحَّاها نحو الشام – فقالَ: عَدو يجمعون لأهل الإسلام، ويجمع لهم أهلُ الإسلام، قلتُ: الرومَ تعني؟ قال نعم، ويكون عند ذلكم، القتال رِدَّة شديدة، فيتشرَّط المسلمون شُرطة للموت، لا ترجع إلاغالية، فيقتتلون حتى يَحْجُزَ بينهم الليلُ، فَيَفيءُ هؤلاء وهؤلاء، كلٌّ غير غالب، وتَفنى الشرطة ثم يتشرَّط المسلمون شُرطة للموت، لا ترجع إلا غالبة، فيقتتلون حتى يحجز بينهم الليل، فيفيء هؤلاء، وهؤلاء كلٌّ غيرغالب، وتفنى الشرطة ثم يتشرَّط المسلمون شُرطة للموت، لا ترجع إلا غالبةَ، فيقتتلون حتى يُمسُوا، فيفيء هؤلاء ، وهؤلاء، كلٌّ غيرُ غالب، وتفني الشرطةُ، فإذا كان اليومُ الرابعُ نَهَدَ إليهم بقيةُ أهل الإسلام، فيجعل الله الدائرة عليهم فيقتتلون مقتلة – إما قال: لاُ يرى مثلُها، وإما قال: لم يُرَ مثلُها – حتى إن الطائر لَيَمُرُّ بجنباتهم، فما يُخَلِّفهم حتى يَخرَّ ميتا، فيتعادُّ بنو الأم كانوا مائة فلا يجدونه بقي منهم إلا الرجل الواحد، فبأيّ غنيمة يُفرَح أو أيّ ميراث يُقَسَمُ؟ فبينماهم كذلك؟ إذ سَمعُوا ببأس هوَ أكبر من ذلك، فجاءهم الصَّريخُ: إنَّ الدجال قد خَلَفهم في ذراريِّهم ، فيرافضون ما بأيديهم ، ويُقبلون ، فيبعثون عَشَرة فوارس طَليعة ، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : **إني لأعرف أسماءهم، وأسماء آبائهم ، وألوان خُيُولهم ، هم خير فوارسَ على ظهر الأرض يومئذ، أو قال: من خير فوارسَ** ». أخرجه مسلم.

7.874- Yüseyr –veya Üseyr- b. Cabir[84] anlatıyor:

"Kûfe'de kızıl bir rüzgar esti. Derken işi gücü 'Ya Abdullah b. Mes'ûd, Kıyâmet geldi!' demek olan bir adam geldi. O sırada Abdullah duvara yaslanmıştı, bu söz üzerine doğrulup oturdu ve;

"- Şüphesiz ki kıyâmet, miras taksiminden ve ganimetle ferahlanmaktan vazgeçilmedikçe kopmaz!" dedi, sonra da eliyle şöyle, Şam tarafına doğru işaret etti ve;

"Düşman, müslümanlar için ordu toplar, müslümanlar da onlar için ordu toplar" dedi. Ben;

"- Rumları mı kastediyorsun?" diye sordum. O zaman şunları söyledi:

"- Evet. O sizin için çok çetin bir savaştır. O gün müslümanlar, galip gelmeden geri dönmeyecek olan bir fedailer birliğini öne sürerler. Onlar da gece karanlığı basıncaya kadar çarpışırlar. Neticede hiç biri galip gelemeden her iki taraf da geri çekilir. Öncü fedailer de biter. Sonra müslümanlar yine galip gelmeden geri dönmeyecek olan bir fedailer birliğini daha öne sürerler. Onlar da gece karanlığı basıncaya kadar çarpışırlar. Neticede yine hiç biri galip gelemeden her iki ordu geri çekilir, fedailer de biter. Sonra müslümanlar tekrar galip gelmeden geri dönmeyecek olan bir fedailer birliğini daha öne sürerler. Onlar da gece karanlığı basıncaya kadar çarpışırlar. Neticede yine hiç biri galip gelemeden her iki ordu geri çekilir, fedailer yine biter. Dördüncü gün gelince, İslâm ordusunun kalan kısmı toptan hücuma geçer. Yüce Allah (ın yardımıyla) düşmanları kuşatır[85] ve misli görülmemiş –veya misli görülmeyecek- öyle bir savaş olur ki, yanlarından geçen kuşlar bile yere serilirler. Hatta bir anne,[86] yüz tane çocuğu olsa ve bunların hepsini savaşa yollasa, neticede onlardan sadece birinin geri döndüğünü görür. Bu durumda hangi

---

[84] **Yüseyr** (veya Üseyr) **b. Câbir el-Abdî el-Kûfî**: ö. 85/704. İsmi ve nesebi hakkında çok ihtilaf edilmiştir. Küçük sahabîlerdendir; Hz. Peygamber vefat ettiğinde on yaşlarında idi. Daha sonra **Kûfe**'de ikamet etti. Hz. Ömer, Hz. Ali ve Abdullah bç. Mes'ûd'dan rivâyeti vardır. Kendisinden Ebû Katâde, Humeyd b. hilâl, Ebû Amr eş-Şeybânî rivâyet etti. Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Nesaî**'de tahric edildi.

[85] Elimizdeki **Müslim** nüshasında bu kelime "**hezimete uğratır**" şeklindedir.

[86] Bu kelime de **Müslim**'de "**bir babanın**" şeklindedir.

ganimete sevinilecek, yahut hangi miras taksim edilecektir? Onlar bu durumda iken, birden daha büyük bir savaşın çıktığını işitirler. Biri feryat ederek gelir ve; *'Deccâl'in, onların nesilleri (aileleri ve vatanları) üzerinde, kendilerinin yerini aldığını'* haykırır. Bunun üzerine onlar, hemen her şeyi bırakıp memleketlerine doğru yola koyulurlar. On kişilik bir süvari birliğini de öncü çıkarırlar. Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Ben onların adlarını, baba adlarını, atlarının renklerini iyi biliyorum. Onlar, o gün yeryüzündeki en hayırlı süvarilerdir –veya süvarilerin en hayırlılarındandır-."[87]

İZAH

Burada **İbn Mes'ûd**'un, söylediklerini Hz. Peygamber'den işitmiş olduğu açık değildir. Yalnız son paragrafta Hz. Peygamber'in söyledikleri dikkate alınırsa, bu sözleri de en azından mefhum olarak O'ndan duymuş olmalıdır.

"Kûfe'de kızıl bir rüzgar esti" cümlesi, muhtemelen bir harp tehlikesinin baş göstermesi anlamındadır. Bu durumdan endişelenen adama **Abdullah b. Mes'ûd** da; **"Bu ne ki! Asıl kıyâmete yakın kopacak olan dehşetli savaşı düşün! Bu savaştan geriye çok az kişi kalacağı için ne alınan ganimetlerin taksimine ve ne de eldeki mirasın taksimine ihtiyaç duyulacak! Çünkü insan kalmayacak!"** diye karşılık veriyor.

Abdullah b. Mes'ûd'un bundan sonra söylediklerini ise izah etmek, hayli zordur. Bunun tarihi, yeri, sebebi ve kimler arasında olacağı meçhuldür. Bu savaş, günümüzde olduğu gibi teknolojinin son derece ilerlediği bir çağda vuku bulacaksa, gece olunca orduların savaşı bırakmalarını izah etmek de zordur. Çünkü ileri teknolojide savaşlar, daha çok gece yapılmaktadır.

---

[87] **Müslim**, Fiten, 11/37.

٧٨٧٥ــ (م ــ أبو هريرة رضي الله عنه) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال:
«سمعتم بمدينة، جانبٌ منها في البرّ ، وجانبٌ منها في البحر ؟ قالوا : نعم يارسول الله ، قال :
لاتقوم الساعة حتى يغزوها سبعون ألفا من بني إسحاق ، فإذا جاؤوها نزلوا ، فلم يقاتلوا
بسلاح ، ولم يرموا بسهم ، قالوا : لا إله إلا الله ، و الله أكبر فيسقط أحدُ جانبيها - قال
ثور بن يزيد : لاأعلمه إلا قال : الذي في البحر - ثم يقولون الثانية : لا إله إلا الله ، والله
أكبر ، فيسقط جانبها الآخر ، ثم يقولون [الثالثة] : لا إله إلا الله ، والله أكبر ، فيُفرَّج
فيدخلوها فيغنمون. فبينما هم يقتسمون المغانم ، إذا جاءهم الصريخ ، فقال : إنَّ الدجالَ
قد خرج، فيتركون كلَّ شيء ويرجعون ». أخرجه مسلم.

7.875- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.);

"- Sizler bir tarafı kara, bir tarafı deniz olan bir şehir duydunuz mu?" diye sordu. Halk;

"- Evet, ey Allah'ın Rasûlü" dediler. Bunun üzerine şöyle buyurdu:

"- İshak oğullarından yetmiş bin kişi orada savaşmadıkça kıyâmet kopmaz. Bunlar, oraya gittiklerinde silahla savaşmazlar, ok da atmazlar. ***'Allah'tan başka ilâh yoktur! Allah en büyüktür!'*** **derler. Bunun üzerine şehrin iki yakasından biri düşer."**

Râvi Sevr b. Yezîd; "Ben yalnız ***'deniz tarafındaki kısmı düşer'*** dediğini biliyorum" dedi.

"Sonra askerler ikinci defa ***'Allah'tan başka ilâh yoktur! Allah en büyüktür!'*** **derler. Bu sefer şehrin diğer yakası da düşer. Sonra üçüncü defa;** ***'Allah'tan başka ilâh yoktur! Allah en büyüktür!'*** **derler. Bunun üzerine bir gedik açılır, oradan şehre girerler, ganimet elde ederler. Onlar ganimeti taksimle uğraşırlarken, bir adam feryat ederek gelir ve;** ***'Deccâl çıktı!'*** **diye bağırır. Bunun üzerine onlar her şeyi terk edip geri dönerler."**[88]

---

[88] Müslim, Fiten, 18/78 (2920).

İZAH

Şarihler burada işaret edilen şehrin **İstanbul** olduğu kanâatindedirler. Eğer bu rivâyet doğru ise, kıyâmete yakın bir zamanda ve **Deccâl**'ın zuhurundan hemen önce meydana gelecek olan bir olayın hikâyesi olmalıdır.

٧٨٧٦ـ (خ م ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «لاتقوم الساعةُ حتى يقاتل المسلمون اليهود [فيقتلهم المسلمون] ، حتى يختبئ اليهوديٌّ من وراء الحجَر والشجر ، فيقول الحجرُ أو الشجرُ : يامسلم ، ياعبد الله ، هذا يهوديٌّ خلفي، تعال فاقتله إلا الغرقد ، فإنه من شجر اليهود».

وفي رواية أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «لاتقوم الساعة حتى تقاتلوا اليهود. حتى يقول الحجرُ وراءه اليهوديُّ: يامسلم هذا يهوديٌّ ورائي، فاقتله». أخرج الأولى مسلم والثانية البخاري.

7.876- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Müslümanlar Yahudilerle savaşmadan kıyâmet kopmaz. Bu savaşta müslümanlar, Yahudileri öldürecekler, o kadar ki, bir Yahudi taşın ve ağacın arkasına gizlenir de taş ve ağaç (dile gelerek); ***'Ey müslüman! İşte arkamda da bir Yahudi var; gel de onu öldür!'* diye seslenecek. Yalnız ğarkad müstesnâ, çünkü o Yahudi ağaçlarındandır."**[89]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Sizler Yahudilerle savaşmadıkça kıyâmet kopmaz. Hatta bir taş, arkasında gizlenen Yahudi'yi; 'Ey müslüman! Burda, arkamda bir Yahudi var, onu da öldür!' diyerek ele verir."

İlk rivâyeti **Müslim,** ikincisini **Buharî** tahric etti.

---

[89] **Buharî**, Cihâd, 94; **Müslim**, Fiten, 18/82.

İZAH

Şarihler genellikle burada ifâde edilen Yahudilerin kökünün kazınması olayının, **Hz. İsa**'nın indiği ve **Deccâl**'ı öldürdüğü kıyâmetten hemen önceki zamanda vukû bulacağını söylemektedirler.

Bu hadîs, hadîs tekniği açısından sahîhtir. Ancak izahında zorluk çekilmektedir. Bu zorluğun sebebi de, olayın vehâmetidir. Ağacın ve taşın dile gelerek arkasındaki Yahudi'yi haber vermesini bazı şarihler hakiki manasına, bazıları da Yahudilerin kökünün kazınacağı ve gizlenmenin onlara fayda sağlamayacağı anlamında mecaza hamletmişlerdir.[90] Kıyametten önce tabiat kanunlarına aykırı pek çok olayın meydana geleceği âyet ve hadîslerle sabittir; ağacın konuşmasını hakiki manasına hamledecek olursak, bunu da kıyâmet öncesi vuku bulacak o fevkalade olaylardan saymak gerekir.

Burada kaydedilmesi gereken önemli bir husus da şudur: Bu hadîs, herhangi bir çağrı ve telkinde bulunmamakta, sadece bir durum tespiti yapmaktadır. Hadîs, Yahudi ırkına yönelik bir katliam arzusunu dile getirmemektedir. Bir talep ve teşvik ifade etmemekte, sadece önemli bir olayı haber vermektedir. Dolayısıyla hadîsi sadece haber manasında, belki biraz da ikaz anlamında kabul etmek gerekir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Yahudilere yönelik genel bir tahribatın, Allah'ın takdiri olarak iki defa vuku bulduğu belirtilmektedir.[91] Bunun ilkinin, M.Ö. 7. yüzyılda **İbranîler**'in büyük kısmını yok eden **Asurlular**'ın yaptığı kıyım, diğerinin de M.Ö. 6. yüzyılda **Süleyman** mabedini yıkıp halkı kılıçtan geçiren ve sağ kalanlarını da esir ve köle yapan **Babilliler**'in saldırısı olduğu tahmin edilmektedir. Bu âyetlerin devamında; *"...eğer siz tekrar yeryüzünü ifsada dönerseniz, biz de azaba geri döneriz"*[92] buyurulmaktadır. İşte yukarıdaki hadîsi, bu âyette geçen *"biz de tekrar azaba geri döneriz"* cümlesinin izahı olarak anlamak mümkündür. Bugün **Fîlistin** halkına karşı **İsrail**'in uygulamakta olduğu akıl almaz zulüm ve işkence politikasının da,

---

[90] Bkz., **İbn Hacer**, VII, 315.

[91] Bkz., İsrâ, 4-8.

[92] İsrâ, 8.

böyle bir gidiş ihtimalini akla getirmektedir. Filistin halkına karşı kesintisiz olarak uygulanan çok yönlü ve planlı yok etme politikasının artarak sürmesi halinde, zaman içinde Yahudilere karşı küresel bir nefretin uyanabileceği ihtimalden uzak değildir. Bazı güçlü devletler istisna tutulursa, dünyanın pek çok ülkesinde bugün bile bu nefretin kıvılcımlarını görmek mümkündür. Eğer böyle bir durum gerçekleşirse, o zaman hadîs, Yahudilere karşı dünya ölçeğinde ortaya çıkacak olan genel bir tepkiyi ifade bağlamında değerlendirilebilir.

Kamus Tercemesi'nde *Ğarkad*'ın, **Sincan dikeni** denen, bazı yerlerde de **Musa Ağacı** adı verilen büyük bir ağaç olduğu belirtilir. Bunun, **Filistin**'de bol bulunan bir ağaç çeşidi olduğu rivâyet edilir.

٧٨٧٧ـ (خ م ت ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال: «**لَتُقاتِلُنَّ اليهودَ ،فلَتَقْتُلُنَّهم ، حتى يقولَ الحجر : يامسلم ، هذا يهوديٌّ فتعال فاقتله** ». وفي أخرى قال : « **تقتتلون أنتم ويهودُ ، حتى يقول الحجرُ : يامسلم ، هذا يهوديٌّ ورائي ، تعال فاقتله**». وفي أخرى: «**تقاتلكم اليهودُ فتُسلَّطُون عليهم**...» الحديث أخرجه البخاري ومسلم والترمذي.

7.877- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Yahudilerle mutlaka savaşacak ve onları kesinlikle öldüreceksiniz. Hatta taş dile gelip; *'Ey müslüman! Bu da bir Yahudi, gel onu da öldür!'* diye seslenecek."[93]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Sizler Yahudilerle savaşacaksınız. Bir taş dile gelip; *'Ey müslüman! Şu arkamda da bir Yahudi var, gel onu da öldür!'* diye seslenecek."

---

93 **Buhari**, Cihâd, 94; Enbiyâ, 25; **Müslim**, Fiten, 18/79-81; **Tirmizî**, Fiten, 56/2236.

Başka bir rivâyette hadîs; **"Yahudiler size karşı savaşacaklar. Sonra siz, onlara musallat edileceksiniz..."** şeklinde devam eder.

Bunları **Buharî, Müslim** ve **Tirmizî** tahric etti.

٧٨٧٨ـ (خ م ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال :

« لا تقوم الساعة حتى تقتتل فئتان من المسلمين ، فيكون بينهما مَقتلة عظيمة دعواهما واحدة ». أخرجه البخاري ومسلم.

7.878- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Müslümanlardan iki ordu savaşmadan kıyâmet kopmaz. Her iki tarafın da davası bir olduğu halde aralarında çok büyük bir savaş vukû bulacak."[94]

İZAH

"İki müslüman ordu" ile kimlerin kastedildiği açık değildir. Bazıları **Hz. Ali** ile **Hz. Muâviye** arasında meydana gelen savaşa işaret olduğunu ileri sürerler. Gerçi **"ikisinin de davası birdir"** cümlesi bu anlayışa imkân vermektedir; çünkü her ikisinin de niyeti İslâm idi. Ancak hadîsi tahsis etmeden genel manasıyla anlamak da mümkündür. Çünkü zaman zaman müslümanlar arasında savaşlar olagelmiştir.

٧٨٧٩ـ (ت ـ حذيفة بن اليمان رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «والذي نفسي بيده لا تقوم الساعة حتى تقتلوا إمامَكم، وتجتلدوا بأسيافكم ، ويَرِثَ دُنياكم شِراركم». أخرجه الترمذي.

7.879- Huzeyfe b. el-Yeman'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

---

[94] **Buharî**, Fiten, 24; Enbiyâ, 25; İstitâbe, 8; **Müslim**, Fiten, 4/17.

"Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, imamınızı öldürmedikçe, kılıçlarınızı birbirinize çekmedikçe ve dünyanıza kötüler hakim olmadıkça kıyâmet kopmaz."[95]

٧٨٨٠ـ (م ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «لاتقوم الساعةُ حتى يَكْثُرَ الهَرْجُ ، قالوا : وما الهرجُ يارسولَ الله ؟ قال : القتلُ ، القتلُ ». أخرجه مسلم.

7.880- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Herc olayları çoğalmadıkça kıyâmet kopmaz."

"- Herc nedir, ey Allah'ın Rasûlü?" dediler.

"- Ölümdür! Ölümdür!" dedi.[96]

٧٨٨١ـ (ت ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «يكون بين يدي الساعة فتَنٌ كقطَعِ الليل المظلم ،يُصبح الرجلُ مؤمنا ، ويُمسي كافرا ، ويُمسي مؤمنا ، و يصبحُ كافرا ، يبيع أقوام دينَهم بعرَض من الدنيا ». أخرجه الترمذي.

7.881- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kıyâmetten önce, karanlık gece parçaları gibi fitneler olacak; o günlerde insan mü'min olarak sabahlar, ama kâfir olarak akşamlar; mü'min olarak akşama kavuşur, ama kâfir olarak sabahlar. İnsanlar dinlerini dünya menfaatine satarlar."[97]

---

[95] **Tirmizî**, Fiten, 9/2170.

[96] **Müslim**, Fiten, 4/18.

[97] **Tirmizî**, Fiten, 30/2197.

الفصل الخامس

في قرب مبعث النبي صلى الله عليه وسلم من الساعة

V- HZ. PEYGAMBER'İN GÖNDERİLMESİ İLE KIYÂMETİN YAKINLIĞI

٧٨٨٢ــ (خ م ــ سهل بن سعد رضي الله عنه) قال : « رأيتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال بأُصبيعه هكذا الوسطى والتي تلي الإبهام ، وقال : **بُعثتُ أنا والساعة كهاتين** ».

وفي رواية قال: «**بُعثْتُ أنا والساعة كهاتين**، ويشير بأصبعيه، يمدُّهما». أخرجه البخاري ومسلم.

7.882- Sehl b. Sa'd'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah'ı (as.), orta parmakla yanındaki parmağı göstererek; **"Ben, kıyâmete böyle** (yakın) **olarak gönderildim"** dediğini duydum."[98]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyete göre; "iki parmağını uzatarak **'ben, kıyâmete şöyle** (yakın) **gönderildim'** dedi.

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

İZAH

Bu hadîsin akla gelen ilk anlamı, kıyâmetin yakınlığıdır. Ama orta parmakla işaret parmağı arasında başka bir parmak olmadığı göz önüne alınırsa, Hz. Peygamber'in bu sözüyle, kendisiyle kıyâmet arasında başka bir Peygamber'in olmadığını kastetmiş olması da mümkündür. Hatta kıyâmetin ne zaman kopacağını kendisinin de bilmediği göz önüne alındığında bu ihtimal daha da kuvvet kazanır.

---

[98] **Buharî**, Rikak, 39; Tefsir, 79; Talak, 25; **Müslim**, Fiten, 27/132.

Kıyâmetin ne zaman kopacağını Hz. Peygamber'in bilmemesi gerçeği ile bu rivâyet, ilk nazarda çelişik gibi gözükmektedir. Ama bu rivâyeti, işaret parmağı ile orta parmak arasında başka parmak olmadığı gibi, kendisiyle kıyâmet arasında da başka bir Peygamber olmadığı şeklinde anlamak, çelişkiyi izale eder. Hz. Peygamber'in kıyâmetin ne zaman kopacağını bilmediği, ama kendisinden sonra başka bir Peygamberin gelmeyeceğini bildiği sâbit olduğuna göre hadîs, Hz. Peygamber'den sonra kıyâmetin kopacağı anlamına gelir. Zaten kıyâmetin ilk alâmeti de son Peygamber'in gelmiş olmasıdır. Zira o aynı zamanda âhir zaman Peygamberidir.

٧٨٨٣ــ (خ ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : «**بُعثتُ أنا والساعة كهاتين** - يعني أصبعين ». أخرجه البخاري.

7.883- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber iki parmağını kastederek;

"Ben kıyâmete şöyle (yakın) **gönderildim"** dedi.[99]

٧٨٨٤ــ (خ م ت ــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: « **بُعثتُ أنا والساعة كهاتين ، كفضل إحداهما على الأخرى وَضمَّ السبابة والوسطى** ».

وفي رواية قال : « **بُعثتُ في نفَس الساعة ، فسبقتُها كفضل هذه على الأخرى** ».

أخرجه البخاري ومسلم. وفي رواية الترمذي قال : « **بُعثتُ أنا والساعة كهاتين** ، وأشار أبو داود بالسبابة والوسطى ، فما فضل إحداهما على الأخرى ؟ ».

وفي أخرى [لمسلم] قال: «**بُعثتُ أنا والساعة هكذا** - وقرَنَ شُعبة بين أصبعيه: المسبِّحة والوسطى، يحكيه».

7.884- Enes b. Mâlik'ten Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğu rivâyet edildi:

---

99 **Buharî**, Rikak, 39.

"Ben kıyâmete şöyle (yakın) **gönderildim"** dedi. Yani parmaklardan birinin diğerine olan fazlalığı gibi demek istedi ve işaret parmağı ile orta parmağını yanyana getirdi."[100]

RİVÂYETLER

Bir rivâyete göre; **"Ben kıyâmetle gönderildim, ama bunun** (bu parmağın) **şunu** (şu parmağı) **geçmesi gibi ben kıyâmeti geçtim"** dedi.

Bunları **Buharî** ve **Müslim** rivâyet etti.[101]

Tirmizî'nin bir rivâyeti şöyledir:

"Ben kıyâmetle birlikte şu ikisi gibi gönderildim." Bu sırada râvî **Ebû Davud** (et-Tayâlisî) işaret parmağı ile orta parmağını göstererek; **"Bunlardan birinin diğerinden fazlalığı nedir ki?"** dedi.

Müslim'in başka bir rivâyeti de şöyledir:

"Ben, kıyâmet ile birlikte şöyle gönderildim." Râvi **Şu'be** iki parmağını, yani orta ve işaret parmağını birbirine yaklaştırarak bunu rivâyet etti.

٧٨٨٥ـ (ت ـ المستورد بن شداد رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: « **بُعِثْتُ في نَفَس الساعة ، فسبقْتُها كما سبقت هذه هٰذه** - لإصبعيه: السبابةِ والوسطى ». أخرجه الترمذي.

7.885- el-Müstevrid b. Şeddâd'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi::

"Ben kıyâmetle birlikte gönderildim, ama bunun (bu parmağın) **şunu** (şu parmağı) **geçmesi gibi ben de kıyâmeti geçtim."**[102]

---

[100] **Buharî,** Rikak, 39; **Müslim,** Fiten, 27/133-135; **Tirmizî,** Fiten, 39/2213-14.

[101] Bu ikinci rivâyeti **Buharî** ve **Müslim** değil, **Tirmizî** tahric etmiştir.

[102] **Tirmizî,** Fiten, 39/2213. Hadîsin isnadı zayıftır, ama şevâhidi vardır.

٧٨٨٦ــ (سهل بن حنيف رضي الله عنه) قال : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: «بُعثتُ في نَفَسِ الساعة ، وإنما تقدَّمتها كما بين هاتين - ويشير بالسبابة والوسطى من أصابعه فيمدُّهما - وقال تعالى : {وما أمر الساعة إلا كلمْح البصر} [النحل : ٧٧] ». أخرجه...

7.886- Sehl b. Huneyf'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"Ben, kıyâmetin içinde gönderildim; ancak onu –orta ve işaret parmaklarını uzatarak- **şu ikisinin birbirini geçmesi gibi geçtim. Yüce Allah;** ***'Kıyâmet işi, ancak göz kırpmak gibidir veya daha yakındır'***[103] **buyurdu."**[104]

الفصل السادس

في خروج النار قبل الساعة

VI- KIYÂMETTEN ÖNCE ÇIKACAK OLAN ATEŞ

٧٨٨٧ــ (خ م ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «لا تقوم الساعة حتى تخرجَ نار من أرض الحجاز، تضيء أعناقَ الإبل ببُصْرى». أخرجه البخاري ومسلم.

7.887- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Hicaz bölgesinden, Busra'daki develerin boyunlarını aydınlatacak bir ateş çıkmadan kıyâmet kopmaz."[105]

---

103 Nahl, 77.

104 Musannıf, bu hadîsin kaynağına işaret etmedi. Ancak mana itibariyle hadîs öncekilerle aynıdır.

105 **Buharî**, Fiten, 24; **Müslim**, Fiten, 14/42.

İZAH

Busra, Suriye'de **Şam** yakınında, **Havran** diye bilinen bir şehirdir. Hadiste kıyâmetten önce **Hicaz**'da, **Suriye**'de bile hissedilecek büyük bir ateşin çıkacağı belirtilmektedir. Aşağıda gelecek olan **Enes** hadîsinde de bu ateşin insanları doğudan batıya sevk edeceği ifâde edilmektedir.

Bunun gibi geleceğe dair olan rivâyetleri izah etmenin zorluğunu burada bir kere daha hatırlatmak gerekir. Ayrıca bu tür rivâyetlere ravilerin bazı tasarruflarının karışmış olabileceği ihtimalini de göz önünde bulundurmak icab eder.

Kaynaklarımızda burada sözü edilen ateşle ilgili bazı değerlendirmeler yapılmaktadır. Bunlardan en dikkat çekeni **Kurtubî**'nin, hicrî 654 yılında **Medîne**'de çıkan bir ateşle ilgili rivâyetidir. Bu konuda hicrî 671'de vefat eden **Kurtubî** özetle şunları kaydeder:

"Hicrî 654 yılında Cemaziyelâhir ayının üçü Çarşamba gecesi Medîne yakınlarında şiddetli bir zelzele ile başlayan büyük bir ateş çıktı. Ateş Cuma günü kuşluk vaktine kadar devam etti. Ateş, Medîne'de Harre tarafındaki bir yerde çıktı ve sanki bir nehir gibi akmaya başladı. Akarken de gök gürültüsü gibi sesler ve uğultular çıkarıyor, önüne çıkan dağları, kayaları eritip sürüklüyordu. Sonra Medîne cihetinden esen serin bir rüzgar onu söndürdü. Bu ateşin Mekke'den ve Busra dağlarından görüldüğünü işittim."[106]

İbn Hacer, hicrî 676'da vefat eden **Nevevî** de bunu doğruladığını ve Suriyeliler arasında bu ateşin çıkışının tevatür derecesinde yaygın olduğunu belirtir.[107]

İbn Hacer, hicrî 665'de vefat eden **Ebû Şâme**'nin **"Zeylu'r-Ravdateyn"** adlı eserinden naklen yaklaşık aynı şeyleri söyler[108] ve

---

106 **Kurtubî,** *Tezkire,* 531. **Kurtubî**'nin sözünü ettiği bu olay, **Şezerâtu'z-Zeheb**'de (V, 263) ve **el-Bidâye ve'n-Nihâye**'de (XIII, 187) de zikredilmektedir.

107 **İbn Hacer**'in **Nevevî**'den naklettiği bu ifâdeyi, **Nevevî**'nin **Müslim** şerhinde bulamadık. Ama **Müslim**'in **el-Übbî** tarafından yapılan ***İkmâlu İkmâli'l-Muallim fî Şerhi Sahihi Müslim*** adlı eserinde bu ifâde yer almaktadır; IX, 355.

108 **Ebû Şâme**'nin kaydettiği bazı mektuplar için bkz., **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XIII, 187.

sonra da hadîste adı geçen ateşin bu ateş olduğunu, **Enes b. Malik**'in rivâyetindeki **"İnsanları doğudan batıya haşredecek olan ateş"**in ise başka bir ateş olduğunu kaydeder.[109]

٧٨٨٨ــ (**ت** ــ **عبد الله بن عمر** رضي الله عنهما) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «**ستخرج نار من حَضْرَموت** ــ أو بحر حضرموت ــ **قبل القيامة تَحشُرُ الناسَ**، قالوا : يا رسول الله، فما تأمرنا ؟ قال : **عليكم بالشام** ». أخرجه البخاري ومسلم.

7.888- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber;

"Kıyâmetten önce Hadramut'tan –veya Hadramut denizinden- **insanları haşredecek bir ateş çıkacaktır"** dedi. Ashâb;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bize ne emredersiniz?" diye sordular.

"- Şam'a gitmelisiniz!" dedi.[110]

İZAH

Bu hadîsi rivâyet eden **Tirmizî,** bunun hasen-sahih-garib olduğunu, ancak aynı konuda **Huzeyfe b. Esîd, Enes b. Malik, Ebû Hureyre** ve **Ebû Zer**'den de rivâyetlerin bulunduğunu söylemektedir.

٧٨٨٩ــ (**خ** ــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «**أولُ أشراط الساعة: نار تَحشُرُ الناس من المشرق إلى المغرب**». أخرجه البخاري في ترجمة باب.

7.889- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kıyâmet'in ilk alâmeti, insanları doğudan batıya sevk edecek olan bir ateştir."[111]

---

[109] Bkz., **İbn Hacer**, XIV, 587.

[110] **Tirmizî**, Fiten, 42/2217.

[111] **Buharî**, Fiten, 24, ta'likan.

İZAH

Buharî'nin, bab başlığında ta'lîkan rivâyet ettiği, ama eserinin başka yerlerinde mevsûl olarak kaydettiği bu hadîsteki ateş, yukarıda **İbn Hacer**'in de işaret ettiği gibi muhtemelen daha önce sözü edilen ateşten başka bir ateş olmalıdır. Çünkü hadîsin başında "**kıyâmetin ilk alâmeti**" diye bir ibare yer almaktadır. Aslında kıyâmetin ilk alâmeti, son Peygamber'in gönderilmesidir. Bu itibarla bu hadîsi telif etmek zordur. Ancak burada sözü edilen ateşin, kıyâmetin ilk büyük alâmeti olarak düşünülmesi halinde telif zorluğu izale edilmiş olur. Fakat o zaman da kıyâmetin ilk büyük alâmeti konusundaki rivâyetleri telif zorluğu meydana gelir. Burada kıyâmet ve gelecekle ilgili rivâyetlerin sübûtu ve delâleti problemi bir kere daha karşımıza çıkmaktadır.

الفصل السابع
في انقضاء كل قرن

VII- HER ASRIN SONU[112]

٧٨٩٠ـ (م ت ـ أبو الزبير) أنه سمع جابرا رضي الله عنه يقول: سمعتُ رسولَ الله يقول - قبل أن يموت بشهر - : «**تسألوني عن الساعة؟ وإنما علمُها عند الله وأقْسِمُ باللّه ما على الأرض من نَفس منفوسة اليومَ يأتِي عليها** مائةُ سنة **وهي حَيَّة يومئذ** ، قال: فَسَّرها عبد الرحمن صاحب السقاية قال بعضهم: هو نَقْصُ العمر».

وفي رواية قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: « **ما من منفوسة تبلغ مائة سنة** - قال سالم بن أبي الجعد: تذاكرنا ذلك عنده - إنما هي نفس مخلوقة يومئذ». أخرجه مسلم، وأخرج الترمذي الثانية.

---

[112] Musannıf "**Her Asrın Sona Ermesi**" anlamında bir başlık kullanmasına rağmen, bu bölümde daha çok sahâbe asrının son bulması ile ilgili rivâyetler yer almaktadır.

7.890- Ebû'z-Zübeyr, Câbir'in, "Vefatından bir ay önce Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim" dediğini duymuş:

"Bana kıyâmeti mi soruyorsunuz? Onun ilmi, ancak Allah'ın katındadır. Allah'a yemin ederim ki, yeryüzünde bugün nefes alan hiçbir canlı, yüz yıl sonra hayatta olmayacak!"

Sikaye sahibi Abdurrahman[113], bunu tefsir etti, bazıları da "bundan maksat, ömrün kısalmasıdır" dediler.[114]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet; **"Bugün nefes alan her canlı yüz yaşına ulaşamaz..."** şeklindedir.

Sâlim b. Ebî'l-Ca'd dedi ki:

"Biz bunu, onun yanında müzakere ettik, bu ancak o gün yaratılmış olan canlılar hakkındadır, dedik."

Bunları **Müslim** tahric etti.

İkinci rivâyeti **Tirmizî** de tahric etti.

٧٨٩١ـــ (**خ م د ت ـــ عبد الله بن عمر** رضي الله عنهما) قال : « صلى بنا رسول الله صلى الله عليه وسلم ذاتَ ليلة العشاءَ في آخر حياته ، فلَمَّا سلَّمَ قال : **أرأيتكمَ ليلتَكم هذه ؟ فإنَّ على رأس مائة سنة منها لا يبقى ممن هو اليومَ على ظهر الأرض أحد** ». أخرجه البخاري ومسلم.

وزاد الترمذي وأبو داود : قال ابن عمر :« فَوَهَلَ الناسُ في مقالة رسولِ الله صلى الله عليه وسلم تلك، فيما يتحدَّثونه بهذه الأحاديث : نحو مائة سنة ، وإنما قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **لا يبقى ممن هو اليوم على ظهر الأرض أحد** ، يريد بذلك أن ينخَرِم ذلك القَرن ».

---

[113] Bu zatın tam ismi, **Abdurrahman b. Âdem el-Basrî**'dir. **Sâhibu's-Sikaye** diye maruftur. Kaynaklarda neden bu lakabı aldığı konusunda bir bilgi bulamadık. Tâbiûndan olan bu zatın, **Ebû Hureyre, İbn Ömer** ve **Cabir**'den rivâyetleri vardır. Kendisinden de **Katâde, Ebû'l-Âliye, Süleyman et-Teymî** rivâyet etmiştir. **İbn Hibbân** onu *Sikat*'ına almıştır. Ancak çok tanınan biri değildir.

[114] **Müslim**, Fedâilu's-Sahâbe, 53/218.

7.891- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.), hayatının sonlarına doğru bir gece bize namaz kıldırmıştı. Selam verince;

"Bu gecenizi gördünüz ya! İşte bugün yeryüzünde bulunan hiç kimse, yüz yıl sonra kalmayacak" dedi.[115]

RİVÂYETLER

Bunu **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Tirmizî ve **Ebû Davud**'un rivâyetine göre İbn Ömer şöyle dedi:

"İnsanlar *'yüz yıl'* hakkındaki bu hadîsleri rivâyet ederlerken, Rasûlullah'ın (as.) bu sözü ile ilgili yanlış tevillere saptılar. Halbuki Hz. Peygamber, bugün yeryüzünde yaşayan hiç kimsenin hayatta kalmayacağını söylemiş ve bununla da bu asırda (sahâbe asrı) yaşayanların hayatta kalmayacaklarını kastetmiştir."

٧٨٩٢ـــ (خ م ــ **عائشة** رضي الله عنها) قالت : « كان الإعرابُ إذا قدموا على رسولِ الله صلى الله عليه وسلم سألوه عن الساعة، متى الساعة؟ فينظر إلى أحدث إنسان منهم، فيقول: **إن يَعَشْ هذا، لم يُدركْه الهرَمُ، حتى قامت عليكم الساعةُ**، قال هاشم: يعني موتَهم ».

أخرجه البخاري ومسلم.

7.892- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:

"Bedevîler Rasûlullah'a (as.) geldiklerinde, kıyâmetin ne zaman kopacağını sormuşlardı. Hz. Peygamber, onların en genç olanına bakar ve;

"- Eğer bu genç yaşarsa, ihtiyarlık çağına gelmeden kıyâmet başınıza kopar" der.

Râvî Hişâm; "Bu sözle onların ölmesini kastediyordu" dedi.[116]

İZAH

Buradaki **"kıyâmetiniz kopar"** ifâdesinden ne anlamak gerektiğini râvî **Hişam b. Urve** açıklamaktadır. Buna göre Hz.

[115] **Buharî**, İlim, 42; Mevâkît, 20, 40; **Müslim**, Fedâilu's-Sahâbe, 53/217; **Ebû Davud**, Melâhim, 18/4348; **Tirmizî**, Fiten, 64/2251.

[116] **Buharî**, Rikak, 42; **Müslim**, 27/136.

Peygamber bu sözle onların, yani o asırda yaşayanların veya orada hazır bulunanların öleceğini ifâde etmek istemiştir.

İbnu'l-Cevzî ise, bu sözle kıyâmetin yakın olduğu anlatılmak istendiği kanâatindedir. Nitekim **"Ben hayatta iken Deccâl ortaya çıkarsa..."** hadîsi de aynı manadadır.

İbn Hacer, kıyâmetin ne zaman kopacağını soran kişinin, Mescid-i Nebî'ye bevleden **Zû'l-Huveysıra el-Yemânî** olduğu kanâatindedir.[117]

٧٨٩٣ــ (م ــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) «أنّ رجلا سأل رسولَ الله صلى الله عليه وسلم: متى الساعة؟ فسكتَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم هُنَيْهَةً، ثم نظر إلى غلام بنين يديه من أزدْ شَنُوءة، فقال: **إنْ عُمِّرَ هذا الغلام، لم يدركه الهرم حتى تقوم الساعة** ، قال أنس : وذلك الغلام من أترابي يومئذ».

وفي رواية «وعنده غلام من الأنصار ، يقال له : محمد... » وذكر الحديث أخرجه مسلم.

7.893- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre, bir adam Rasûlullah'a (as.);

"- Kıyâmet ne zaman?" diye sormuş. Hz. Peygamber bir müddet susmuş, sonra da önünde oturan Ezdu Şenûe kabilesinden bir gence bakarak;

"- Eğer bu gence ömür verilirse, daha ihtiyarlamadan kıyâmet kopabilir" demiş.

Enes b. Mâlik; "O genç benim akranım idi" dedi.[118]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette; "Hz. Peygamber'in yanında Ensâr'dan Muhammed adında bir genç vardı" denir.

Hadisi **Müslim** tahric etti.

---

[117] Bkz., **İbn Hacer**, XIII, 170.

[118] **Müslim**, Fiten, 27/137-39.

İZAH

Ezdu Şenûe kabilesi Ensâr'ın halîfi idi. Sözü edilen **Muhammed'**in de **Muğire b. Şube**'nin hizmetçisi olduğu rivâyet edilir. Bu rivâyet doğru ise, önceki rivâyetle arasında bir tenakuz da kalmaz.

٧٨٩٤ـ (**أبو سعيد الخدري** رضي الله عنه) قال : « لما رَجَعَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم من غزوة تبوك ، سألوه عن الساعة ؟ فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **لا تأتي مائة سنة وعلى الأرض نفس منفوسة اليوم** ». أخرجه...

7.894- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) **Tebük** gazâsından döndüğünde, insanlar kendisinden kıyâmeti sordular. Hz. Peygamber de;

"- Yeryüzünde bugün nefes alan hiçbir canlıya yüz sene gelmez" buyurdu.[119]

---

[119] Musannıfın kaynağına işaret etmeediği bu hadîs, **Müslim**, Fedâilu's-Sahâbe, 53/219'dadır.

الفصل الثامن

في خروج الكذابين

VIII- YALANCILARIN ORTAYA ÇIKMASI

٧٨٩٥ــ (د ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «لا تقوم الساعة حتى يُبعث كذّابون دَجالون، قريبا من ثلاثين، كلُّهم يزعم أنه رسول الله». أخرجه الترمذي.

وفي رواية أبي داود : « حتى يخرج ثلاثون دجَّال كلُّهم يزعم أنه رسولُ الله ».

وفي أخرى : « حتى يخرج ثلاثون كذّابا دجالا ، كلُّهم يكذب على الله وعلى رسوله».

وفي رواية عَبيدة السَّلْماني بهذا الخبر... ، فقلت له : « أترى هذا منهم؟-يعني المختار - فقال عَبيدَة : أما إنَّه من الرؤوس ».

7.895- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Hepsi de Allah'ın elçisi olduğunu iddia eden otuz kadar yalancı Deccâl gönderilmeden kıyâmet kopmaz."[120]

RİVÂYETLER

Bunu **Tirmizî** tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyeti; **"Her biri Allah'ın elçisi olduğunu iddia eden otuz yalancı Deccâl çıkmadan..."** şeklindedir.

Diğer bir rivâyeti de; **"Her biri Allah'a ve Rasûlü'ne yalan söyleyen otuz yalancı Deccâl çıkmadan..."** şeklindedir.

Bu haberin Abîdetu's-Selmânî rivâyetinin devamında, râvî İbrahim (b. Yezîd en-Nehaî), Abîde'ye;

---

[120] **Ebû Davud**,Melâhim, 16/4333-35; **Tirmizî**, Fiten, 43/2218.

"- Şunun –yani Muhtar es-Sakafî'nin- onlardan olduğu kanâatinde misin?" diye sordu. Abîde de;

"- O, reislerindendir" dedi.

٧٨٩٦ـ (م ـ جابر بن سمرة رضي الله عنهما) قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: « إن بين يدي الساعة كذّابين ». أخرجه مسلم.

7.896- Câbir b. Semüre'den rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"Kıyâmetten önce yalancılar zuhur edecektir."[121]

الفصل التاسع

في طلوع الشمس من مغربها

IX- GÜNEŞİN BATIDAN DOĞMASI

٧٨٩٧ـ (خ م د ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «لا تقوم الساعة حتى تَطْلُع الشمس من مغربها ، فإذا رآها النّاسُ آمن مَنْ عليها ».

وفي رواية : « فإذا طلعت ورآها الناسُ ، آمنوا أجمعون ، فذلك حين لا ينفع نفسا إيمانها لم تكن آمَنَت من قبلُ او كَسَبَتْ في إيمانها خيرا ». أخرجه البخاري ومسلم وأبو داود.

7.897- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Güneş batıdan doğmadan kıyâmet kopmaz. Onun batıdan doğduğunu gören yeryüzündeki her insan imana gelir."[122]

---

121 **Müslim**, Fiten, 18/83.

122 **Buharî**, Rikak, 39; İstiska, 27; Zekât, 9; **Müslim**, İman, 72/248; **Ebû Davud**, Melâhim, 12/4312.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Güneş batıdan doğduğu ve insanlar da onu gördükleri zaman hepsi imana gelirler. Ama bu, *'daha önce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış hiç kimseye imanının fayda vermeyeceği'*[123] bir zamandır."

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Ebû Davud** tahric etti.

İZAH

Hadîslerde güneşin batıdan doğması olayı, kıyâmetin büyük alâmetlerinden biri olarak gösterilir. **Tîbî**, kıyâmet alâmetlerini, yaklaştığını haber veren ve vukûunu haber veren alâmetler olarak ikiye ayırır. Güneşin batıdan doğmasını da kıyâmetin vukû bulacağını haber veren alâmetler arasında sayar.

İslâm âlimleri genellikle güneşin batıdan doğma olayının kıyâmette fiilen vukû bulacak ve evrenin düzenini bitirecek olan bir hâdise olarak görürler. O kadar ki, artık ondan sonra iman etmenin faydası olmayacaktır.

Batı medeniyetinin yükselmesiyle birlikte bazıları "**Güneşin batıdan doğacağı**" ifâdesinin, hakikaten güneşin batıdan doğacağı anlamında olmadığını iddia etmektedirler. Onlara göre bundan maksat, ilim ve medeniyet güneşinin batıdan doğacağıdır. Ancak Rönesans dönemine kadar ilim ve medeniyet alanında müslümanların daha ileride olduğu düşünüldüğünde bu iddia mevzii kalmaktadır.

٧٨٩٨ـ (خ م ت ـ أبو ذر الغفاري رضي الله عنه) قال :« دخلت المسجد حين غابت الشمس والنبيُّ صلى الله عليه وسلم جالس ، فقال : **يا أبا ذر ، أين تذهب هذه ؟** قال : قلتُ : الله ورسول أعلم ، قال : **فإنها تذهب تستأذن في السجود ، فيؤذن لها ، وكأنها قد قيل لها : اطْلُعِي من حيث جئتِ ، فتطلُعُ من مغربها** قال : ثم قرأ : **{والشمس تجري لمستقر لها}** [يس : ٣٨] وقال : وذلك في قراءة عبد الله بن مسعود». أخرجه الترمذي. وقد أخرج

[123] En'am, 158.

البخاري ومسلم هذا المعنى بأطول منه ، وهو مذكور في تفسير سورة يس ، وفي «خلق العالم

» من حرف التاء والخاء.

7.898- Ebû Zer el-Ğifârî anlatıyor:

"Güneş batarken mescide girmiştim, Hz. Peygamber de (içerde) oturuyordu. Buyurdu ki:

"- Ya Ebâ Zer! Bu (güneş) **nereye gidiyor?"**

"- Allah ve Rasûlü en iyisini bilir."

"- O, secde için izin istemeye gidiyor ve kendisine izin veriliyor. (Bir gün) **Sanki ona; *'git, geldiğin yerden tekrar doğ!'* denir. Bunun üzerine o da battığı yerden doğar."**

Sonra Hz. Peygamber; ***"Bu, onun için bir müstakardır"***[124] âyetini okudu.

Ebû Zer; "Bu, Abdullah b. Mes'ûd'un kırâatidir" dedi.[125]

RİVÂYETLER

Bunu **Tirmizî** tahric etti.

Aynı manada **Buharî** ve **Müslim,** daha uzun bir hadîs rivâyet ettiler.[126] Bu rivâyet, Tefsir Bölümünde ve Âlemin Yaratılışı Bâbında geçmişti.[127]

İZAH

Bu hadîsin daha önce 780 numara ile geçen rivâyetinde Hz. Peygamber; **"... O, Arşın altına gidiyor, secde ediyor, sonra** (yoluna devam etmesi için) **izin istiyor, kendisine izin veriliyor. Secde ettiği halde bunun kendisinden kabul edilmemesi, izin istediği halde izin verilmemesi de yakındır. O zaman kendisine; *'Geldiğin taraftan git!'* denir. Böylece güneş battığı yerden doğar, Yüce**

---

124 Yâsîn, 38.

125 **Tirmizî**, Tefsîr, 37/3227.

126 **Buhârî**, Bed'u'l-Halk, 4; Tefsir, 36; Tevhid, 22, 23; **Müslim**, İman, 72/250.

127 Bkz., hadîs no; 780, 2000.

Allah'ın; ***'Güneş, kendi müstakarrında yürüyor. Bu, her şeyi bilen Yüce Mevlâ'nın takdiridir'*** **âyetini okuyun"** buyurdu.

Aynı yerde Hz. Peygamber'in; **"Bu,** (güneşe, geldiğin yere dön, denmesi) **ne zaman olacaktır, biliyor musunuz?** ***'Bu, evvelce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış olan kişiye, o gün iman etmesinin hiçbir fayda sağlamadığı bir zamandır'*** [128] dediği de kaydedilir.

Yâsîn sûresindeki *"li müstakarrin lehâ"* âyeti, **Abdullah b. Mes'ûd**'un kırâatine göre *"zâlike müstakarrun lehâ"* şeklindedir. Buradaki müstakar kelimesini üç manaya gelme ihtimali vardır:

1- **Mimli mastar:** Durmak, istikrar bulmak demektir. Buna göre güneş, durmak, istikrar bulmak için gidiyor.

2- **İsm-i zaman:** Durma, istikrar bulma zamanı demektir. Buna göre güneş, duracacağı zamana kadar döner. Yâni kıyâmete kadar, doğup-batmaya devam eder, ama zamanı gelince dönmesi ve doğup-batması sona erer.

3- **İsm-i mekân:** Durma yeri demektir. Buna göre güneş, duracağı yere doğru gider. Güneş, kendi ekseni etrafındaki dönüşünden başka, dahil olduğu galaksi içerisinde belli bir istikamete doğru yol alır.

Kadı Iyâz, bu hadîsin te'vil edilmeden, zâhirî manası ile benimsenmesi gerektiği kanâatindedir.

---

[128] En'âm, 158.

الفصل العاشر

في أشراط متفرقة

X- ÇEŞİTLİ KIYÂMET ALÂMETLERİ

٧٨٩٩ـ (ت ـ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «والذي نفسي بيده ، لا تقوم الساعة حتى تُكلِّمَ السباعُ الإنسَ ، وحتى تُكلِّمَ الرجلَ عذبةُ سوطه وشراكُ نعله ، وتخبره فخذه بما أحدثَ أهلُهُ بَعْدَهُ ». أخرجه الترمذي.

7.899- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, yırtıcı hayvanlar insanlarla konuşmadan, hatta insanın kamçısının ucu ve ayakkabısının bağı kendisiyle konuşmadan ve insanın uyluğu, gıyabında âilesinin ne yaptığını kendisine bildirmeden kıyâmet kopmaz."[129]

İZAH

Tirmizî bu hadîsi hasen-sahih olarak kaydetmekte ve aynı konuda **Ebû Hureyre**'nin de bir rivâyetinin bulunduğunu söylemektedir. Gelecekle ilgili olan bu rivâyet hakkında akıl yoluyla bir değerlendirme yapılacaksa, bunun kabûlü imkânsızdır. Çünkü tabiat kurallarına aykırıdır. Yırtıcı hayvanların, kamçının, ayakkabı bağının konuşması normal şartlarda mümkün değildir. Âilesinin ne yaptığını insana uyluğunun haber vermesi de akılla izah edilemez.

Ancak bütün bunların, tabiat kurallarının tamamen değiştiği ve evrenin normal düzeninin altüst olduğu bir ortamda olabilmesi de imkânsız değildir. Normal şartlarda olması imkânsız pek çok olayın geçmişte meydana geldiğinin örneklerini Kur'ân-ı Kerîm'de de bulmak mümkündür. Ölülerin diriltilmesi, **Hz. İsa**'nın babasız dünyaya gelmesi ve çeşitli peygamberlerin hayatında meydana gelen

---

[129] **Tirmizî**, Fiten, 19/2181.

bazı olaylar buna örnek gösterilebilir. Üstelik hadîste, normal zamanlarda meydana gelecek olaylardan değil, kıyâmete yakın ve tabiat düzeninin bozulduğu zamanlarda vukû bulacak hâdiselerden söz edilmektedir. Kaldı ki, hiçbir şey Allah için imkânsız değildir ve O, her şeyi hikmetinin muktezasına göre yapar.

٧٩٠٠ـ (خ م ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : سمعت رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يقول: « لا تقوم الساعة حتى تضطربَ أليات نساء دَوْس على ذي الخلصة ، وذو الخَلَصة : طاغية دَوس التي كانوا يعْبدون في الجاهلية ».

وفي رواية «وذو الخلصة: صنم كان يعبده دَوْس في الجاهلية بتَبالَة». أخرجه البخاري ومسلم.

7.900- Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"Devs kadınlarının kalçaları, Zû'l-Halasa putunun çevresinde titremedikçe kıyâmet kopmaz. Zû'l-Halasa, Devs kabilesinin câhiliye döneminde tapındıkları puttur."[130]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet; **"Zû'l-Halasa, Devs kabilesinin câhiliye döneminde tapındığı Tebâle'deki bir puttur"** şeklindedir.

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

İZAH

Devs kabilesi kadınlarının, adı geçen putun çevresinde kalçalarını titretmelerinden maksat, onların tekrar putperestliğe dönecekleridir.

İbn Battâl, bu ve benzeri hadîslerden, bir gün dünyada hak dinin ortadan kalkacağı neticesini çıkarmanın doğru olmadığı kanâatindedir. Çünkü İslâm'ın kıyâmete kadar bakî kalacağına şüphe yoktur. Ancak bu rivâyetler, İslâm'ın zayıflayacağını ve bir hadîste

---

[130] **Buharî**, Fiten, 23; **Müslim**, Fiten, 16/51.

dile getirildiği gibi **"tekrar eski gariplik günlerine döneceğini"** ifâde etmektedir. Kaldı ki bu zayıflık ve gariplik dönemlerinde de, hak yolda mücadele edecek insanlar daima var olacaktır.

Bu ve benzeri hadîsleri, kıyâmetin kötülerin başına kopacağını ve yeryüzünde **"Allah! Allah!"** diyen insan var oldukça kıyâmetin kopmayacağını ifâde eden rivâyetler çerçevesinde ele aldığımızda, o hadîslerin kıyâmetten hemen önce ve yeryüzünde inanan insanın kalmadığı dönemle ilgili olduğunu düşünmek de mümkün olur.[131]

Devs kabilesi, **Yemen**'de **Tebâle** denilen bir yerde ikamet ederlerdi ve **Zû'l-Halasa** putu da orada bulunuyordu. Bu, **Devs, Has'am** ve **Becîle** kabilelerinin putu idi. **Zû'l-Halasa** lafzının, oradaki bir puthanenin ismi olduğu da söylenmiştir.

"Zû'l-Halasa, Devs kabilesinin câhiliye döneminde tapındıkları puttur" cümlesi, her ne kadar kaynaklarda hadîsin bir parçası gibi gösterilmekte ise de, bu cümlenin, râvilerden biri tarafından söylenmiş müdrec bir ifâde olması muhtemeldir.

٧٩٠١ـ (ت ـ حذيفة بن اليمان رضي الله عنه) أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «**لا تقوم الساعة حتى يكون أسعدَ الناس بالدنيا لُكَع بنُ لكع** ». أخرجه الترمذي.

7.901- Huzeyfe b. el-Yeman'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Alçak oğlu alçak, dünyada insanların en mutlusu olmadan kıyâmet kopmaz."[132]

İZAH

"Alçak oğlu alçak" diye tercüme ettiğimiz ***"Lükâ' b. lükâ"***; şerefsiz, âdi, câhil, görgüsüz, insanî hasletlerden yoksun, hak-hukuk tanımaz, her türlü pisliğe batmış kimseler demektir. Bu ifâde, kıyâmete yakın dönemlerde genel bir dejenerasyonun yaygınlaşacağını göstermektedir.

---

[131] Bkz., **İbn Hacer**, XIV, 584.

[132] **Tirmizî**, Fiten, 37/2209.

Ancak burada inanan insanlar, bu rivâyetlere bakarak teslimiyetçi bir anlayışa gitmemeli, kendi durumlarına razı olmak, sanki dünyada mutluluğun önemli olmadığı ve müslümanın onu aramaması gerektiği kanâatine varmamalıdır. Çünkü Yüce Allah, bütün ihtişamıyla evreni genelde insan cinsi için, özelde de inanan insan için yaratmıştır. Biraz sonra gelecek olan **"Allah! Allah diyen birinin başına kıyâmet kopmayacaktır"** hadîsi de bu fikri te'yîd etmektedir. Buna göre inanan insan, dünyanın varlık gayesidir. Gaye, yani inanan insan kalmayınca, dünyanın var olmasına da gerek kalmayacak ve kıyâmet kopacaktır. Öyleyse, dünyanın bütün güzelliklerinden yararlanmak, dünyada mutlu ve huzurlu bir hayat yaşamak, herkesten önce inanan insanın amacı olmalıdır. Müslüman, iki cihan saadetinin peşinde olan insandır. Yüce Allah bize; **"Ey Rabbimiz! Bize dünyada güzellikler ver ve âhirette de güzellikler ver!"** diye duâ etmemizi öğretmekte ve bunu emretmektedir. Binâenaleyh müslüman, dünyada da, âhirette her şeyin en güzelini elde etmeye çalışmak zorundadır.

٧٩٠٢ـــ (م ت ... أنس بن مالك رضي الله عنه) أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «**لا تقوم الساعة على أحد يقول : الله الله** ».

وفي رواية : « **حتى لا يقال في الأرض : الله الله** ». أخرجه مسلم.

وأخرج الترمذي الثانية ، وقال الترمذي : وروي عنه غير مرفوع وهو أصح.

7.902- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Allah! Allah! diyen insanın başına kıyâmet kopmaz.!"[133]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet; **"Yeryüzünde** *'Allah! Allah!'* **denilmez olmadan kıyâmet kopmaz!"** şeklindedir.

Bunları **Müslim** tahric etti.

---

[133] **Müslim**, İman, 66/234; **Tirmizî**, Fiten, 35/2207.

İkinci rivâyeti **Tirmizî** de tahric etti ve dedi ki: "Bu hadîs, **Enes**'ten merfû olmayan bir şekilde de rivâyet edilmiştir ve o daha sahîhtir."

٧٩٠٣ــ (خ م ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : « **لا تقوم الساعة حتى يقومَ رجل من قحطانَ يسوقُ الناس بعصاه** ». أخرجه البخاري ومسلم.

7.903- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kahtân'dan, insanları değneğiyle idare eden bir adam çıkmadan kıyâmet kopmaz."[134]

İZAH

Bu rivâyetten, insanların adâletle değil, koyun sürüsü gibi totaliter bir anlayışla yönetileceği bir dönemin geleceği anlaşılmaktadır. Bunun dışında hadîste adı geçen Kahtanlı kişi hakkında bazı değerlendirmeler yapılmışsa da, bunlar sadece tahminden ve kişisel kanâatlerden ibarettir, bilimsel bir değeri yoktur.

٧٩٠٤ــ (خ ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال : « بينا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم في مجلس يحدِّثُ القومَ ، إذ جاءه أعرابي ، فقال : متى الساعة ؟ فمضى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم في حديث، فقال بعض القوم: سَمِعَ ما قال، فكَرِهَ ما قال ، وقال بعضهم : بل لم يسمع ، حتى إذا قضى حديثه، قال: **أين السائل عن الساعة؟** قال: ها أنا ذا يا رسول الله، قال: **إذا ضُيِّعت الأمانة فانتظر الساعة**، قال: وكيف إضاعتها؟ قال: **إذا وُسِّد الأمر إلى غير أهله فانتظر الساعة**». أخرجه البخاري.

7.904- Ebû Hureyre anlatıyor:

---

134 **Buharî**, Fiten, 23; Menâkıb, 7; **Müslim**, Fiten, 18/60.

"Rasûlullah (as.) bir mecliste insanlarla konuşurken, bir bedevî gelip;

"- Kıyâmet ne zaman?" diye sordu. Hz. Peygamber konuşmasına devam etti. Bu sırada oradakilerden bazısı;

"- Hz. Peygamber, bedevînin dediğini duydu, ama sözünden hoşlanmadı" dedi. Bazıları da;

"- Hayır, duymadı" dediler. Hz. Peygamber sözlerini bitirince,

"- Nerede o soru soran adam?" dedi. Bedevî de;

"- İşte buradayım, ey Allah'ın Rasûlü!" dedi. Hz. Peygamber cevaben;

"- Emânet zâyi edildiği zaman kıyâmeti bekle!" buyurdu. Adam;

"- Emanetin zâyi olması nasıl olur?" diye sorunca da;

"- İş, ehil olmayana verilince kıyâmeti bekle!" dedi.[135]

٧٩٠٥- (خ م د ت - أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**لا تقوم الساعةُ حتى يحسِرَ الفُراتُ عن جَبَل من ذهب يَقْتَتِل الناس عليه فيُقتَل من كل مائة تسعة وتسعون ، فيقول كل رجل منهم : لعلِّ أكون أنا أنجو** ».

وفي رواية قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **يوشِكُ الفُراتُ أن يَحْسِر عن كنز من ذهب، فمن حضره فلا يأخذ منه شيئا** ». أخرجه البخاري ومسلم.

وأخرج أبو داود والترمذي الرواية الثانية ، وفي رواية لأبي داود مثل الثانية وقال: « **عن جَبَل من ذهب**».

7.905- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Fırat nehri, altından bir dağı ortaya çıkarmadan kıyâmet kopmaz. İnsanlar onun için savaşacak ve her yüz kişiden doksan

---

135 **Buharî**, İlim, 2; Rikak, 35.

dokuzu öldürülecek; onlardan her biri de; *'keşke kurtulan ben olsaydım!'* diye düşünecek."[136]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Fırat nehrinin altın bir defineyi ortaya çıkarması zamanı yaklaşıyor. O zamanda kim orada hazır bulunursa, sakın ondan bir şey almasın!"

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

İkinci rivâyeti **Ebû Davud** ve **Tirmizî** de tahric ettiler. **Ebû Davud**'un, bu ikinci rivâyete benzeyen başka bir rivâyeti daha vardır; bu rivâyette; **"Fırat'ın altın bir dağı ortaya çıkarması..."** denir.

İZAH

Bu hadîs de, tartışılan ve izahında güçlük çekilen rivâyetlerden biridir. Rivâyet, hadîs usûlü prensiplerine göre sahîhtir, ayrıca kırk küsür tarîkten rivâyet edilen meşhur bir hadîstir. Bununla birlikte, hadîsin makûl şekilde izahını yapmak konusunda zorluklar vardır. Bundan dolayı da hadîsin izahında İslâm uleması arasında ittifak yoktur. Bir kısım âlimler hadîsi hakiki manasına, bir kısmı da mecazî manaya hamletmişlerdir. Hakiki manaya hamledenler, **Fırat**'ın birgün kuruyacağını ve yatağından altın madeninin çıkacağını ileri sürerler. Hadîsi izah ederken, **Fırat**'ın yatağında veya çevresinde büyük bir servetin bulunduğu, ama onu ele geçirmeye çalışmanın fitneye ve savaşa yol açacağı için ondan uzak durulması tavsiye edildiği üzerinde durulmuştur. **Mezopotamya**'da yaşayan birçok eski milletlerin hazinelerinin **Fırat** nehri havzasında olabileceği ve nehrin kurumasıyla bu hazinelerin ortaya çıkabileceği bir ihtimal olarak ileri sürülmüştür. Bu olayın da **Mehdî**'nin zuhuru zamanında olacağı da bir tahmin olarak iddia edilmiştir.

---

[136] **Buharî**, Fiten, 24; **Müslim**, Fiten, 8/29; **Ebû Davud**, Melâhim, 13/4313-14; **Tirmizî**, Cennet, 26/2569-70.

Hadîsi mecazî manaya hamledenler ise, **Fırat** nehrinin ekonomik olarak iyi değerlendirilmesi sonucu büyük servetlerin elde edileceği şeklinde yorumlamışlardır.

Bilindiği üzere su, hayat için alternatifi olmayan bir maddedir. Hayatta her şeyin alternatifi bulunabilir, ama suyun alternatifi yoktur. **Fırat** nehri 2800 km.lik uzunluğuyla pek çok bölgeye hayat vermektedir. Hem içme, hem sulama ve hem de enerji üretiminde yararlanılmaktadır. Bu itibarla sadece bu özelliği itibariyle de olsa, uğrunda savaşlar yapılmaya değer bir kıymeti haizdir. Bununla birlikte bu durum sadece **Fırat** için değil, bütün önemli nehirler için söz konusudur. Dolayısıyla bu izah ve bu gerekçe, hadîsi açıklamaya yetmez.

Hadîste ölen insanların çokluğundan bahsedilmesi, nehrin kuruması sonucu susuzluktan ve hastalıktan insanların telef olmaları veya su ile gelecek olan zenginlikten pay almak için, yahut suyu paylaşmakta anlaşamamak yüzünden meydana gelecek olan savaşlar yüzünden insanların helâk olacakları şeklinde izah edilebilir.

Hz. Peygamber'in bu hadîsi, kendisinin sahip olduğu bir bilgiden ziyade, büyük ihtimalle Cebrâil'in bildirmesine dayanmaktadır. Çünkü ilahî kitaplar da dahil olmak üzere daha önce bu konuda herhangi bir bilgi yoktu. Bunu söylemek ihtiyacını duymuş olması da, muhtemelen meydana gelecek olan o büyük fitneden müslümanları sakındırmak istemesidir. Elimizde, burada ifade edilen hususların ilerde meydana gelmeyeceğini garanti edecek herhangi bir delil de bulunmamaktadır.

٧٩٠٦ـــ (م ـــ عبد الله بن الحارث بن نوفل رضي الله عنه) قال :« كنتُ واقفا مع أُبي ابن كعب ، فقال : لا يزال الناسُ مختلفة أعناقهم في طلب الدنيا : قلتُ أجل ، قال : فإني سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : **يوشِكُ الفرات أن يَحْسِر عن جبل ذهب ، فإذا سمع به الناس ساروا إليه ، فيقول مَنْ عنده : لئن تركنا الناسَ يأخذون منه ليُذهَبَنَّ به كلّه ، قال : فيقتتلون عليه ، فيُقتَلُ من كلّ مائة تسعة وتسعون** ».

وفي رواية : « **وقفت أنا وأُبي بنُ كعب في ظل أُجُم حسان** ». أخرجه مسلم.

7.906- Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel anlatıyor:

"Übeyy b. Kâ'b ile birlikte duruyordum. Übeyy;

"- Dünyalık arama konusunda insanların boğazları farklı olacak" dedi. Ben;

"- Evet, öyledir" dedim. Übeyy, ben Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim, dedi:

"Fırat nehrinin, altın bir dağı meydana çıkarması zamanı yaklaşıyor. İnsanlar bunu işittiklerinde, oraya koşacaklar. Onun yanında bulunanlar da; *'Şayet insanları bırakırsak, onların hepsini alıp götürürler'* diyecekler. Sonra o yüzden birbirleriyle savaşacaklar ve her yüz kişiden doksan dokuzu öldürülecek."[137]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette (Abdullah b. Hâris); "Ben Übeyy b. Kâ'b ile birlikte Hassân köşkünün gölgesinde idim" dedi.

Hadîsi **Müslim** tahric etti.

٧٩٠٧ــ (م ت ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «**تَقِيءُ الأرضُ أفلاذَ كَبدها، مثل الأُسطُوان من الذهب والفضة، فيجيء القاتل، فيقول: في هذا قَتلتُ، ويجيء القاطع، فيقول: في هذا قطعتُ رحمي، ويجيء السارق، فيقول: في هذا قُطِعَتْ يدي، ثم يَدَعُونَهُ فلا يأخذون منه شيئا**». أخرجه مسلم. وفي رواية الترمذي مثله، ولم يذكر السارقَ وقطعَ يده.

7.907- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Yeryüzü, bağrındaki zenginliklerini altın ve gümüş sütunlar halinde kusacaktır. Bir katil gelip;

"- *Ben bunun için adam öldürdüm!*" **diyecek. Akrabası ile alakasını kesen gelip;**

"- *Ben bunun için akrabalarımla kesildim!*" **diyecek. Hırsız da gelip;**

---

[137] **Müslim**, Fiten, 8/32.

"- Benim de bu uğurda elim kesildi!" **diyecek. Sonra da ondan hiçbir şey alamadan orayı terk edecekler."**[138]

RİVÂYETLER

Bunu **Müslim** rivâyet etti.

Aynı hadîsi **Tirmizî** de tahric etti, ancak o, hırsızı ve elinin kesilmesi cümlesini zikretmedi.[139]

٧٩٠٨ــ (د ــ سلامة بنت الحر [أخت خرشة بن الحر] رضي الله عنهما) قالت : سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : « **إنّ من أشراط الساعة : أن يتدافع أهلُ المسجد الإمامةَ ، فلا يجدون إماما يصلّي بهم** ». أخرجه أبو داود.

7.908- Haraşe b. el-Hurr'un kızkardeşi Selâme bint el-Hur'den[140] rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"Namaz kıldıracak birini bulamadıkları için cemâatin birbirlerini öne doğru itmeleri, kıyâmetin alâmetlerindendir."[141]

İZAH

Hadiste, namaz kıldıracak imamın bulunamaması da kıyâmet alâmetlerinden gösterilmektedir. Ancak bu rivâyet, isnad açısından zayıftır.

---

[138] **Müslim**, Zekât, 18/62; **Tirmizî**, Fiten, 36/2208.

[139] **Tirmizî**'nin elimizdeki nüshalarında bu cümle de yer almaktadır. Muhtemelen musannıfın elindeki **Tirmizî** nüshasında bu cümle yoktu.

[140] **Selâme bint el-Hur el-Fezâriyye el-Ezdiyye**: Hanım sahabîlerdendir. Haraşe bint Hurr'un kızkardeşidir. Kendisinden Ukayle rivâyet etmiştir. Hadîsi **Ebû Davud** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

[141] **Ebû Davud**, Salât, 59/581.

٧٩٠٩ـ (خ ـ مرداس الأسلمي رضي الله عنه) وكان من أصحاب الشجرة : سمعه قيسُ بن أبي حازم يقول : « يُقْبَضُ الصالحون ، الأولُ فالأولُ ، ويبقى حُثالة كحثالة التمر والشعير ، لا يعبأ الله بهم شيئا ».

وفي رواية : قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : « يذهَبُ الصالحون : الأولُ فالأولُ ، وتبقى حثالة كحثالة الشعير أو التمر ، لا يُباليهم الله بالَةً». أخرجه البخاري، وقال: ويقال: حُفالة ، وحُثالة.

7.909- Kays b. Ebî Hâzım, ashab-ı şecereden olan Mirdâs el-Eslemî'nin[142] şöyle söylediğini işitmiş:

"Sâlih kişilerin rûhları tek tek kabzedilir, geride hurma ve arpanın posası gibi, insanların en işe yaramazları kalır. Allah onlara hiç değer vermez."[143]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Sâlih kişiler teker teker giderler ve geriye arpa veya hurmanın posası gibi insanların en değersizleri kalır. Yüce Allah, onlara hiç değer vermez."

Buharî; "*Hufâle* ve *hüsâle*, aynı manadadır" dedi.

İZAH

Yukarıdaki ilk rivâyet, şekil itibariyle mevkûftur. Ancak ikinci rivâyette hadîsin merfû olduğu görülmektedir.

Sâlih insanların ölmesi ve geride işe yaramaz, değersiz kişilerin kalması da kıyâmetin alâmetlerindendir.

Hufâle ve ***husâle*** kelimeleri, her şeyin en âdisi ve en değersizi anlamına gelir.

---

142 **Mirdâs b. Mâlik el-Eslemî el-Kûfî**: Sahabîdir. Bîat-u Rıdvân ehlindendir. Kendisinden Kays b. Ebî Hâzim tek hadîs rivâyet etmiş ve bu hadîs **Buharî**'de tahric edilmiştir. Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'de ikamet etti.

143 **Buharî**, Rilkak, 9; Meğâzî, 36.

٧٩١٠ـ (خ م ط ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «والذي نفسي بيده ، لا تمرُّ الدنيا حتى يمُرَّ الرجل بالقبر فيتمرَّغ عليه ، و يقول : يا ليتني مكان صاحب هذا القبر ، و ليس به الدَّيْنُ ، ما به إلا البلاءُ ».

وفي رواية قال: « لا تقوم الساعة حتى يمُرَّ الرجل بقبر الرجل ، فيقول : يا ليتني مكانه ».

أخرجه مسلم. و أخرج البخاري الثانية ، و أخرج الموطأ.

7.910- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, insan bir kabre uğrayıp üzerinde yuvarlanmadıkça ve *'keşke bu mezar sahibinin yerinde ben olsaydım!'* diye temenni etmedikçe dünya bitmeyecek. Onu bu hâle getiren de din[144] değil, sadece belâdır."[145]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet; **"İnsan bir adamın mezarına rastladığında *'keşke onun yerinde ben olsaydım!'* diye temenni etmedikçe kıyâmet kopmaz"** şeklindedir.

Bunları **Müslim** tahric etti.

İkincisini **Buharî** ve **Muvatta** da tahric ettiler.

İZAH

Bu rivâyet, fitne zamanlarında insanların ne hale geleceklerini anlatmaktadır. İnsanlar ölümü, yaşamaktan daha güzel görür hale gelecekler. Şüphe yok ki bu duyguya da ancak hayırlı, faziletli ve sâlih kişiler kapılacaklar. Zira baskı, haksızlık ve zulüm, insanları canından bezdirecek. Hadisten bu baskı ve şiddetin de, daha çok din ve inanç üzerinde olacağı anlaşılmaktadır.

---

[144] **Câmiu'l-Usûl**'de bu kelime *"deyn"* diye harekelenmiştir. Deyn, borç anlamına gelir. **Müslim**'de ise *"din"* diye zaptedilmiştir. Biz de tercümeyi buna göre yaptık.

[145] **Buharî**, Fiten, 22; **Müslim**, Fiten, 18/53-54; **Muvatta**, Cenâiz, 16/53.

٧٩١١ــ (م ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم:
« لا تذهبُ الليالي والأيام حتى يملكَ رجل من الموالي، يقال له: الجهجاه». و في نسخة:
الجَهْجَلُ. أخرجه مسلم.

7.911- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Cehcâh denilen mevâlîden biri sultan olmadan günler ve geceler bitmez."[146]

RİVÂYETLER

Müslim'in bir nüshasında buradaki **"Cehcâh"** kelimesi, **"Cehcel"** diye zaptedilmiştir.

Hadîsi **Müslim** rivâyet etti.

İZAH

Kurtubî, daha önce 7903 numara ile geçen **"eli sopalı Kahtanlı"**nın, burada ismi geçen **Cehcâh** olduğu kanâatindedir. **Cehcâh**, bağırıp çağıran anlamına geldiği için **Kurtubî** onu "**sopa**" ile irtibatlandırmış olmalıdır.

٧٩١٢ــ (ت ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «لا تقومُ الساعةُ حتى يتقاربَ الزمانُ ، فتكون السنةُ كالشهر ، والشهرُ كالجمعة ، وتكون الجمعةُ كاليوم ، ويكون اليومُ كالساعة ، وتكون الساعةُ كالضَّرْمة من النار ».
أخرجه الترمذي.

7.912- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Zamanın (süresi kısalıp) **yakınlaşmadıkça kıyâmet kopmaz; o zamanda bir sene bir ay gibi, bir ay bir hafta gibi bir hafta bir gün**

---

146 **Müslim**, Fiten, 18/61.

gibi, bir gün bir saat gibi, bir saat da kuru otun tutuşması kadar (kısa) **olacaktır."**[147]

İZAH

Tirmizî'nin garib olduğunu söylediği bu rivâyet, zamanın bereketinin azlığına ve faydasızlığına hamledilmiştir. Fitne ve belalar yüzünden gece ve gündüzün nasıl geçtiğini bilememek manasında da yorumlanmıştır.

٧٩١٣ـ (ت ـ محمد بن أبي رزين رحمه الله) عن أمّه قال : « كانت أمُّ الحريري إذا مات أحد من العرب اشتدَّ عليها ، فقيل لها : إنا نراك إذا مات رجل من العرب اشتد عليك ؟ قالت : سمعتُ مولايَ يقول : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : من اقتراب الساعة هلاكُ العرب».

قال محمد بن أبي رزين : ومولاها : طلحة بن مالك الخزاعي. أخرجه الترمذي.

7.913- Muhammed b. Ebî Rezîn[148], annesinden rivâyet ediyor:

"Araplardan biri öldüğü zaman Ümmü'l-Harîr[149] çok üzülürdü. Kendisine;

"- Araplardan birinin ölmesinin seni çok üzdüğünü görüyoruz" denince;

"- Efendimden, Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim" dedi:

"Arab'ın helâki, kıyâmet alâmetlerindendir."

Muhammed b. Ebî Rezîn; "Onun efendisi, Talha b. Mâlik[150] el-Huzâî'dir" dedi.[151]

---

[147] **Tirmizî**, Zühd, 24/2332.

[148] **Muhammed b. Ebî Rezîn el-Basrî**: Basralı râvîlerdendir. Kıyamet alametleri konusunda bir hadîsi bilinmektedir ve bu hadîs de **Tirmizî** tarafından tahric edilmiştir. Kendisinden sadece Süleyman b. Harb rivâyet etmiştir. **İbn Hibbân** onu *Sikat*'ma almışsa da ma'rûf biri değildir.

[149] **Ümmü'l-Harîr**: Talha b. Mâlik'in âzâdlısıdır. Hanım râvîlerdendir. Talha b. Mâlik'ten rivâyeti vardır. Ondan da Muhammed b. Ebî Rezîn, annesi vasıtasıyla rivâyet eder. Kıyamet alametleri ile ilgili bir hadîsi **Tirmizî**'de tahric edilmiştir. **Zehebî**, ma'rûf biri olmadığını söyler.

٧٩١٤ـــ (م ـــ أبو سعيد وجابر رضي الله عنهما) أن النبيّ صلى الله عليه وسلم قال:
«يكون خليفة من خلفائكم في آخر الزمان، يحثو المال ولا يَعُدُّهُ». وفي رواية : « يعطي الناس بغير عدد ». أخرجه مسلم.

7.914- Ebû Saîd ve Cabir'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Âhir zamanda halifelerinizden biri, malı adet olarak değil, avuçla sayacak."[152]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet de; **"İnsanlara saymadan verecek"** şeklindedir. Hadîsi **Müslim** tahric etti.

İZAH

Bu hadîsten dünyada büyük bir zenginlik görüleceği anlaşılmakta ise de, bunun ne zaman ve nasıl gerçekleşeceği belli değildir. Ayrıca sözü edilen halifenin kim olduğu ve ne maksatla böyle davrandığı da meçhuldür.

٧٩١٥ـــ (م ـــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « إن الله يبعث ريحا من اليمن ألْيَنَ من الحرير ، فلا تَدَعُ أحدا في قلبه مثقال حبَّة من إيمان إلا قَبَضَتْهُ ».

وفي رواية : « مثقال ذَرَّة ». أخرجه مسلم.

7.915- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

---

[150] **Talha b. Malik el-Huzâî el-Leysî el-Basrî**: Sahabîdir. Hz. Peygamber'den sonra Basra'da ikamet etmiştir. Kendisinden âzâdlısı Ümmü'l-Harîr rivâyet etti. Kıyâmet alâmetleri ile ilgili olarak bilinen tek hadîsi **Tirmizî**'de tahric edildi.

[151] **Tirmizî**, Menâkıb, 70/3929. Hadîsin isnâdı zayıftır, **Tirmizî** de garîb olduğunu söylemiştir.

[152] **Müslim**, Fiten, 18/67-69.

"Yüce Allah, Yemen tarafından ipekten daha yumuşak bir rüzgar gönderecek, bu rüzgar kalbinde bir tane ağırlığı kadar imanı olan herkesin rûhunu kabzedecektir."[153]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; **"zerre miktarı imanı olan"** denir.

Hadîsi **Müslim** tahric etti.

İZAH

Bu hadîste sözü edilen olay, kıyâmetin kopmasından hemen önce vuku bulacaktır. Çünkü bundan sonraki hadîste de görüleceği üzere kıyâmet, kötülerin başına kopacaktır.

Rüzgarın **Yemen** tarafından esmesi, muhtemelen bütün dünya için söz konusu değildir. Bu ifâde ya sadece **Hicaz** için geçerlidir, yahut da Arapların en yakın ve en iyi bildikleri yer olduğu için **Yemen** ismi telaffuz edilmiştir.

"İpekten daha yumuşak" ifâdesi de, eziyetsiz ve sıkıntısız bir şekilde rûhlarının kabzedileceği anlamındadır ve bu da Allah'ın mü'minlere büyük bir lütfudur.

٧٩١٦ـ (م ـ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «**لا تقوم الساعة إلا على شرار الناس**». أخرجه مسلم.

7.916- Abdullah b. Mes'ûd, Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini rivâyet etti:

"Kıyâmet ancak, kötü insanların başına kopar."[154]

٧٩١٧ـ (م ـ عبد الرحمن بن شماسة رضي الله عنه) قال : « كُنتُ عند مسْلَمَة بن مُخلَّد وعنده عبد الله بن عمرو بن العاص ، فقال عبد الله : لا تقوم الساعة إلا على شرار الخلق ، هم شر من أهل الجاهلية ، لا يدْعُون الله بشيء إلا ردَّه عليهم، فبينما هم على ذلك

---

[153] **Müslim**, İman, 50/185.

[154] **Müslim**, Fiten, 27/131.

أقبل عُقْبَةُ بن عامر ، فقال له مسلمة : يا عقبةُ ، اسمع ما يقول عبد الله ، فقال عقبةُ : هو أعلم ، وأما أنا ، فسمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : **لا تزال عصابة من أمَّتي يقاتلون على أمر الله ، قاهرين لعدوِّهم ، لا يضُرُّهم منّ خالفهم حتى تأتيهم الساعة ، وهم على ذلك** ، قال عبد الله : أجل ، ثم يبعثُ الله ريحا كريح المسك ، مسُّها مس الحرير ، فلا تترك نفسا في قلبه مثقال حبّة من إيمان إلا قبضتْهُ ، ثم يبقى شرار الناس. عليهم تقوم الساعة ».

أخرجه مسلم

7.917- Abdurrahman b. Şemâse anlatıyor:

"Mesleme b. Muhalled'in yanında idim ve Abdullah b. Amr b. el-Âs da orada idi. Abdullah;

"Kıyâmet ancak, halkın kötülerinin başına kopar. Onlar, câhiliye ehlinden de kötüdürler. Onlar Allah'a duâ edecek olsalar, Yüce Allah duâlarını onların aleyhlerine çevirir" dedi.

Onlar böyle konuşurlarken, oraya Ukbe b. Âmir geldi. Mesleme ona;

"- Ya Ukbe, dinle bak, Abdullah ne diyor?" dedi. Ukbe de şöyle dedi:

"- O daha iyi bilir. Bana gelince, ben Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"Ümmetimden bir cemâat, Allah'ın emri üzere mücadeleye devam ederler ve onlar düşmanlarına (eninde sonunda) **galip gelirler. Muhalifleri onlara zarar veremez. Onlar bu durumda iken nihayet kıyâmet vakti gelir."**

Abdullah da şöyle dedi:

"- Evet. Sonra Allah, kokusu mis gibi, dokunuşu da ipek gibi olan bir rüzgar gönderecek. O rüzgar, kalbinde bir (hububat) tanesi ağırlığı kadar imanı olan herkesin rûhunu kabzedecek. Sonra geride insanların kötüleri kalacak ve kıyâmet de onların başına kopacak."[155]

[155] **Müslim**, İmâret, 53/176.

٧٩١٨ـ (د ـ [عبد الله] بن زُغب الإيادي) قال : «نزل عَلَيَّ عبد الله بن حَوالَه الأزديُّ ، فقال لي: بعثنا رسول الله صلى الله عليه وسلم لنغنم على أقدامنا ، فرجعْنا لم نغْنم شيئا. وعرَفَ الجهدَ في وجوهنا ، فقام فينا ، وفقال : **اللهم لا تكلهم إليّ فأضعُفُ عنهم ، ولا تكلْهم إلى أنفسهم فيعجزوا عنها، ولا تكلهم إلى الناس فيستأثروا عليه**، ثم وضع يَدَهُ على رأسي - أو قال: على هامتي - ثم قال: **يا ابن حَوالة، إذا رأيتَ الخلافة قد نزلت الأرض المقدسة، فقد دنت الزلازل والبلابل، والأمور العظام، و الساعة يومئذ أقربُ من الناس من يدي هذه من رأسك**». أخرجه أبوداود.

7.918- Abdullah b. Zuğb el-İyâdî[156] anlatıyor:

"Abdullah b. Havâle el-Ezdî yanıma gelmişti. Bana şunları anlattı:

"Rasûlullah (as.) bizi, ganimet toplamamız için yaya olarak göndermişti, ama hiçbir şey elde edemeden geri döndük. Hz. Peygamber, yüzümüzden yorgun olduğumuzu anladı. Kalkıp şöyle duâ etti:

"Ey Allah'ım! Bu insanların** (işini) **bana havâle etme! Çünkü ben onların** (sorumluluğunu) **üzerime almaktan âcizim. Onları kendilerine de bırakma, çünkü** (kendi ihtiyaçlarını teminden) **onlar da âcizdirler. Onları insanların** (insafına da) **bırakma, çünkü insanlar** (kendilerini) **onlara tercih ederler."

Sonra Hz. Peygamber elini başımın üstüne –veya tepeme- koydu. Sonra şöyle dedi:

"- Ya İbn Havâle! Hilâfetin Arz-ı Mukaddes'e gittiğini görürsen, bil ki artık sarsıntılar, sıkıntılar ve büyük olaylar yaklaşmış demektir. İşte o gün kıyâmet, insanlara, şu elimin senin başına olan yakınlığından daha da yakın hale gelmiştir."[157]

---

[156] **Abdullah b. Zuğb el-İyâdî el-Humsî**: Humuslu tâbiîlerdendir. Sahabî olduğu da söylenmiştir. Abdullah b. Havâle'den rivâyeti vardır. Kendisinden sadece Damra b. Habîb rivâyet eder. Bilinen tek hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir.

[157] **Ebû Davud**, Cihâd, 36/2535.

İZAH

Hadîsin râvisi **Abdullah b. Züğb el-İyâdî**'nin sahabîliği ihtilaflıdır. **İbn Mânde** onu tabiîlerden sayar.

Hadîs, hilâfetin **Şam**'a, yani **Emevîler**'e intikal etmesiyle kıyâmet alâmetlerinin çıkmaya başlayacağını ifâde etmektedir. Maksatlı bir yorumlama ile bu ifâdenin siyasî amaçla kullanıldığı iddia edilebilir. Ancak burada Hz. Peygamber'in maksadı belli bir kişinin hilâfete geçmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmek değildir, aksine hilâfetin saltanata dönüşmesinden ve yönetimin hak ve adâlet ilkesinden ayrılmasından duyduğu kaygıyı dile getirmektir. Nitekim vâkıa da bunu doğrulamaktadır.

"Sarsıntılar" diye tercüme ettiğimiz *"zelâzil"* kelimesi, yer sarsıntısı ve zelzele anlamına geldiği gibi, sosyal çalkantılar, ictimaî buhranlar anlamına da gelir.

٧٩١٩ــ (ت ــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) قال : « فتحُ القسطنطينية مع قيام الساعة ». أخرجه الترمذي.

7.919- Enes b. Mâlik şöyle dedi:

"Kostantiniye'nin fethi, kıyâmetin kopması ile yanyanadır."[158]

İZAH

Enes b. Mâlik'in kendi sözü olan bu rivâyeti **Tirmizî** garib bir rivâyet olarak tahric etmiştir. Eğer maksat **Kostantiniye**'nin müslümanlar tarafından fethi ise, bu ifâde tarihî açıdan da doğru değildir. Çünkü onu **Fatih Sultan Mehmet** fethetmiştir. Hadîsin râvîsi **Mahmud b. Ğaylân** da onun garîb bir had3is olduğunu söylemiştir.

---

[158] **Tirmizî**, Fiten, 58/2239.

الفصل الحادي عشر
في أحاديث جامعة لأشراط متعددة

XI- MÜTEADDİT ALÂMETİ CEM EDEN HADÎSLER

٧٩٢٠ـ (خ م ـ أبوهريرة رضي الله عنه) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «لاتَقُومَ الساعة حتى يقتتل فئتان عظيمتان ، يكون بينهما مَقْتَلة عظيمة دعواهما واحدة ،وحتى يُبعثَ دَّجالوّن كذابون ، قريب من ثلاثين، كلُّهم يزعم أنّه رسول الله ، وحتى يُقبضَ العلمُ ، وتكثُر الزلازلُ، ويتقاب الزمان ، وتَظهر الفتن، ويكثُر الهرج – وهو القتلُ القتلُ– ، وحتى يكثر فيكم المال فيفيض حتى يُهمَّ ربَّ المال مَنْ يقبلُ صدقته ، وحتى يَعْرضه ، فيقول الذي عرضه عليه : لا أرب لي فيه ، وحتى يتطاول الناس في البنيان، وحتى يَمُرَّ الرجل بقبر الرجل ، فيقول ياليتني مكانه ، وحتى تطلع الشمس من مغربها، فإذا طلعت ورآها الناس آمنوا أجمعون ، فذلكم حين لا ينفع نفسا إيمانها لم تكن آمنت من قبل ، أو كسبت في إيمانها خيرا ، ولتقومن الساعة وقد نشر الرجلان ثوبَهُما بينهما، فلا يتبايعانه، ولا يطويانه، ولَتقومَنَّ الساعة وقد انصرف الرجل بَلَبنِ لَقْحته ، فلا يطعمه ، ولتقومن الساعة وهو يَليطُ حوضه فلا يسقى فيه، ولتقومَنَّ الساعةُ وقد رَفَعَ أكلته إلى فيه، فلا يَطْعَمُهَا».

وفي رواية إلى قوله : « يزعم أن رسول الله ». أخرجه البخاري وأخرجه مسلم مفرقا.

ولمسلم في رواية : أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « لا تقوم الساعةُ حتى يخرج قريب من ثلاثين كذّابين دجَّالين ، كلُّهم يقول : إنه نبي ، ولا تقوم الساعةُ حتى تطلعَ الشمس من مغربها ، ويؤمن الناس أجمعون ، فيومئذ لا ينفع نفسا إيمانُها لم تكن آمنتْ من قبْلُ أو كَسَبَتْ في إيمانها خيرا ، ولا تقوم الساعةُ حتى تقاتلوا اليهودَ ، فيفرُّ اليهوديُّ وراء الحجر ، فيقول : يا عبد الله ، يا مسلم ، هذا يهودي ورائي ، ولا تقوم الساعة حتى تقاتلوا قوما نِعالهم الشعْرُ».

وله في أخرى قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « لا تقوم الساعةُ حتى يكثر فيكم المال، ويفيض ، وحتى يَخْرجَ الرجل بزكاة ماله ، فلا يجدُ أحدا يقبَلها منه ، وحتى تعودَ أرضُ العرب مُرُوجا وأنهارا ».

وفي أخرى قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «لا تقوم الساعةُ حتى يكثُر فيكم المالُ ويفيضَ، حتى يُهِمَّ رب المال مَنّ يقبله منه صدقة، ويدعو إليه الرجل، فيقول: لا أَرَبَ لي فيه».

7.920- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"İki büyük ordu savaşmadan kıyâmet kopmaz. Bu iki ordu, davaları bir olduğu halde büyük bir savaş yapacaklar. Kezâ hepsi de Allah'ın elçisi olduğunu iddia eden otuza yakın yalancı Deccâl gönderilmeden kıyâmet kopmaz. İlim kaldırılmadan, sarsıntılar çoğalmadan, zamanın (süresi kısalıp) **yakınlaşmadan, fitneler ortaya çıkmadan, herc** –yani adam öldürme vakaları- **çoğalmadan da kıyâmet kopmaz. Yine aranızda mal çoğalıp taşmadan, hatta mal sahibi zekâtı kim kabul eder endişesini duymadan, hatta zekât verdiği kişi; *'benim zekâta ihtiyacım yok!'* deyip geri çevirmeden de kıyâmet kopmaz. İnsanlar yüksek binalar yapmak yarışına girmeden de kıyâmet kopmaz. Birinin mezarına rastlayan insan; *'keşke onun yerinde ben olsaydım!'* diye temenni etmeden de kıyâmet kopmaz. Güneş battığı yerden doğmadan da kıyâmet kopmaz. İnsanlar güneşin batıdan doğduğunu gördükleri zaman hep birden iman edecekler, ama daha önce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye o imanın hiç faydası olmaz.**

Hiç şüphe yok ki kıyâmet kopacaktır. Hem de alıcı ile satıcı, bir elbiseyi indirip de baktıkları sırada, daha alış-veriş tamamlanmadan ve elbisenin katlanması mümkün olmadan kopacaktır.

Muhakkak ki kıyâmet kopacaktır. Hem de devesinin sütünü sağıp gelen biri, o sütü içemeden, tadına bile bakamadan kopacaktır.

Kıyâmet mutlaka kopacaktır. Hem de insan havuzunu onardığı halde suyunu içemeden kopacaktır.

Kıyâmet kesinlikle kopacaktır. Hem de insan, lokmasını ağzına götürdüğü halde yutamadan kopacaktır."[159]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet; **"hepsi de Allah'ın elçisi olduğunu iddia eden otuza yakın yalancı deccâl..."** cümlesine kadardır.

Bunu **Buharî** tahric etti.

Müslim de hadîsi parça parça tahric etti. Onun bir rivâyeti şöyledir:

"Hepsi de *'ben Peygamberim!'* diyen otuza yakın yalancı Deccâl gönderilmeden kıyâmet kopmaz. Güneş battığı yerden doğup, o anda bütün insanlar iman etmeden kıyâmet kopmaz. Ama o gün, daha önce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye bu imanın hiç faydası olmaz. Sizler Yahudilerle savaşmadan da kıyâmet kopmaz. Hatta bir Yahudi, kaçıp bir taşın arkasına saklanır da, taş dile gelip; *'Ey Allah'ın kulu! Ey müslüman! İşte arkamda da bir Yahudi var!'* diye seslenecek. Kezâ ayakkabıları kıldan mamûl bir milletle savaşmadan da kıyâmet kopmaz."

Müslim'in diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Aranızda mal çoğalıp taşmadan, hatta insan malının zekâtını ayırdığı halde onu kabul edecek birini bulamadan kıyâmet kopmaz. Hatta Arapların arazileri bostanlar ve nehirlerle (dolup mamureler) **haline dönüşmeden kıyâmet kopmaz."**

Nihayet başka bir rivâyeti de şöyledir:

---

[159] **Buharî**, Fiten, 24; Menâkıb, 25; İstitâbe, 8; **Müslim**, İman, 72/248; Zekât, 18/60; Fiten, 18/62-66, 82, 84.

"Aranızda mal çoğalıp taşmadan kıyâmet kopmaz. O kadar ki mal sahibi, zekâtını kim kabul edecek endişesine kapılacak. Birini kabule davet edecek, ama adam; *'benim ona ihtiyacım yok!'* diyecek."

İZAH

Bu rivâyette kıyâmetin alâmetleriyle ilgili çeşitli olaylar bir arada zikredilmektedir. Buradaki olaylardan, güneşin batıdan doğması hariç tutulursa hemen hepsi de kıyâmetin küçük alâmeti olarak kabul edilenlerdir. Şüphesiz ki bunlar, muhtelif zamanlarda ve değişik yerlerde görülebilecek olaylardır. Bu olaylar şunlardır:

1- "İki büyük ordunun savaşması": Bununla **Hz. Ali** ve **Hz. Muâviye** arasında yapılan **Sıffîn** savaşına işaret edildiği tahmin edilmektedir.

Muhtemelen bu görüş, Müslümanlar arasında meydana gelen ilk önemli savaş olması münasebetiyle ileri sürülmüştür. Yoksa bugüne kadar Müslümanlar arasında daha büyük çapta pek çok yapıldığı bir tarafa, bundan sonra daha büyüklerinin yapılması da muhtemeldir.

2- Yalancı peygamberlerin ortaya çıkması: Bilindiği üzere Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra yalancı peygamberler zuhur etmişti. Ama ondan sonra tarihin çeşitli dönemlerinde peygamberlik iddiasına kalkanlar olmuştur. Bundan sonra da bu iddiayı tekrarlayanlar şüphesiz olacaktır.

3- İlmin kaldırılması: Bu ifâde muhtemelen islâmî alanda ilmî faaliyetin ihmali ve sağlıklı islâmî bilgilerden mahrumiyet manasındadır. İslamî ilmin azalması da, dinî hayatın azalmasının tabii sonucudur.

4- Sarsıntılar: Hadisteki ifâdenin zahirine bakacak olursak, bununla dünyanın çeşitli bölgelerinde sık sık meydana gelecek olan yer sarsıntıları, zelzeleler kastedilmiştir. Ancak bu kelime ile toplumları büyük zarara uğratan sosyal sarsıntılar da kastedilmiş olabilir.

5- Zamanın yakınlaşması: Bu ifâdenin izahında ciddi bir zorluk yaşanmaktadır. Kaynaklarımızda da bu zorluk açıkça görülmektedir. **Nevevî** bununla günlerden bereketin kaldırılması ve verimsizleşmesi kastedildiği kanâatindedir. Bazılarına göre insan ömrünün kısalması, bazılarına göre de insanların kötülük ve fitne işlemek konusunda birbirlerine yaklaşmaları kastedilmiştir. **İbn Ebî Cemre**'ye göre de daha önce geçen 7912 numaralı hadîste ifâde edildiği şekilde günlerin süresinin kısalmasıdır; bu da hissî veya manevî anlamda olabilir.

6- Çeşitli fitnelerin ortaya çıkması.

7- Adam öldürme olaylarının çoğalması.

8- Zenginliğin yaygınlaşması.

9- İnsanların yüksek binalar yapma yarışına girmeleri.

10- Hayatın çekilmez hale gelmesi ve insanların ölümü temenni eder duruma gelmeleri.

11- Arabistan çöllerinin yeşillenmesi.

12- Yahudilerle büyük bir savaş yapılması ve bu savaşın Yahudilerin kökünün kazınması ile sonuçlanması.

13- Ayakkabıları kıldan mamûl bir milletle savaşılması.

14- Ve nihayet güneş batıdan doğması.

Yukarıdaki ilk rivâyetin son bölümünde de kıyâmetin aniden kopacağı belirtilmekte, bu münasebetle de ilginç bazı örnekler verilmektedir.

٧٩٢١ـ (م د ت ـ حذيفة بن أسيد الغفاري رضي الله عنه) قال :« اطّلعَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم علينا ونحن نتذاكر ، فقال : **ما تذاكرون** ؟ قلنا : نذكر الساعةَ. قال : **إنها لن تقومَ حتى ترَوْا قبلها عشْرَ آيات ، فذكر الدُّخانَ ، والدَّجَّالَ ، والدَّابّةَ ، وطلوعَ الشمس من مغربها ، ونزولَ عيسى بن مريم ويأجوجَ ومأجوجَ وثلاثةَ خسوف: خسْفٌ بالمشرق وخسفٌ بالمغرب وخسفٌ بجزيرة العرب وآخِر ذلك نار تطْرُد الناس إلى محْشَرهم**».

وفي رواية قال : « كان النبيُّ صلى الله عليه وسلم في غُرفة ونحن أسفلَ منه ، فاطلع إلينا...» وذكر نحوه. وفي أخرى نحوه: «وقال أحدهما في العاشرة: **نزول عيسى ابن مريم،** وقال آخر: **وريح الناسَ في البحر**».

أخرجه مسلم. وفي رواية أبي داود ، قال : « كُنَّا قعودا في ظلّ غرْفَة لرسول الله صلى الله عليه وسلم ، فذكرنا الساعةَ، فارتفعت أصواتُنا. فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **لن تكون – أو لن تقومَ – حتى يكونَ قبلَها عشْرُ آيات: طلوعُ الشمس من مغربها، وخروجُ الدابة ، وخروجُ يأجوج ومأجوج، والدَّجال، وعيسى ابنُ مريم، والدُّخانُ، وثلاثُ خسوف: خسف بالمغرب، وخسف بالمشرق، وخسف بجزيرة العرب، وآخر ذلك تخرج نار من اليمن، من قعْرِ عدَن، تسوق الناس المحشر**».

وفي رواية الترمذي نحو الأول ، وزاد في ذكر النار قال : « **ونار تخرج من قعر عدَن ، تسوق الناس – أو تحشر الناس – فتبيت معهم حيث باتوا ، وتقيل معهم حيث قالوا** ».

7.921- Huzeyfe b. Esîd'den rivâyet edilmiştir:

"Bizler aramızda müzakere ederken, Rasûlullah (as.) yanımıza geldi ve;

"- Neyi müzakere diyorsunuz?" diye sordu. Biz de;

"- Kıyâmeti konuşuyoruz" dedik. Bunun üzerine;

"- Şüphe yok ki daha önce on alâmeti görmeden kıyâmet kopmayacaktır" buyurdu ve bunlardan **'*Duhân*'ı, *Deccâl*'ı, *Dâbbe*'yi, Güneşin batıdan doğmasını, İsa b. Meryem'in nuzûlünu, Ye'cüc ve Me'cüc'ü ve biri doğuda, diğeri batıda, öbürü de Arap Yarımadasında olmak üzere üç yere batma olayını ve son olarak da insanları mahşer yerine sevk edecek olan ateşi'** zikretti."[160]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Huzeyfe; "Hz. Peygamber mahfilde, biz altta idik. Yanımıza geldi..." diyerek aynı hadîsi rivâyet etti.

---

160 **Müslim**, Fiten, 13/39-41; **Ebû Davud**, Melâhim, 12/4311; **Tirmizî**, Fiten, 21/2183.

Bir rivâyette de hadîsin iki râvisinden biri; **"Onuncu olarak Meryem oğlu İsa'nın nuzûlünu söyledi"** dedi. Diğeri de; **"İnsanları denize atacak bir rüzgardan söz etti"** dedi.

Bunlar **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Ebû Davud'un rivâyeti de şöyledir:

"Bizler Rasûlullah'ın (as.) odasının gölgesinde oturuyor ve kıyâmetten söz ediyorduk. Sesimiz yükselince, Hz. Peygamber şunları söyledi:

"Ondan önce on alâmet görülmeden kıyâmet olmaz –veya kopmaz-. **Bunlar da; güneşin batıdan doğması, Dâbbe'nin ortaya çıkması, Ye'cüc ve Me'cüc'ün zuhûru, Deccâl, Meryem oğlu İsa, Duman, biri batıda, diğeri doğuda, öbürü de Arap Yarımadasında olmak üzere üç yere göçme olayı ve son olarak da Yemen'in Aden şehrinden çıkacak ve insanları mahşere sevk edecek olan bir ateştir."**

Tirmizî'nin rivâyeti de ilk rivâyet gibidir, yalnız "**ateş**" konusunu ilave etmiştir. Bu cümle de; **"Aden'in dibinden çıkıp insanları sevk edecek** –veya haşredecek- **olan bir ateştir; insanlar geceyi nerede geçirirlerse, ateş de orada kalacak ve nerede öğle uykusuna yatarlarsa onlarla beraber ateş de yatacaktır"** şeklindedir.

İZAH

Bu hadîste daha çok kıyâmetin büyük alâmetleri üzerinde durulmaktadır. Bunlardan bazıları daha önce izah edilmişti. Burada ilk defa zikredilenleri de kısaca izaha çalışalım:

1- DUHAN

Duhân, duman demektir. Kur'ân sûrelerinden birinin adı da **Duhân**'dır. Kıyâmetin büyük alâmetlerinden olduğu kabul edilen **Duhân, Kitab-ı Mukaddes**'te de geçmektedir.

Kur'an-ı Kerîm'de; *"Gökyüzünün açık bir duman getireceği ve o dumanın bütün insanları saracağı günü gözetle!"*[161] buyurulur. Ancak bu âyetin hemen arkasından gelen âyetlerde; *"Bu azabın geçici bir zaman için kaldırılacağı, ama insanların yine eski inkârcılıklarına döneceği, bunun üzerine de onları müthiş bir yakalayışla yakalayacağı..."*[162] buyurulmaktadır. **İbn Mes'ûd**'a ve müfessirlerin ekserisine göre, bu âyetlerde sözü edilen duman, Hz. Peygamber'in duâsı üzerine **Mekke** müşriklerine gönderilen ve onları büyük bir kıtlığa mahkum eden dumandır. **"Müthiş yakalama"**dan maksat da **Bedir** savaşıdır. Ayette geçen **"azabı üzerinizden biraz kaldıracağız"**[163] ifâdesi, bu görüşü desteklemektedir.

İbn Kesîr'e ve bir kısım müfessirlere göre de bu ayetteki duman ile kıyâmet alâmeti olan duman kastedilmiştir.

Kıyâmet alâmetlerinden sayılan Duhan'a temas eden başka bir âyet yoktur. Ancak bazı hadîslerde bununla ilgili çeşitli ifâdeler görülmektedir. Buna göre kıyâmet alâmeti olan duman, gökten gelecek ve bir rivâyete göre üç gün, diğer bir rivâyete göre de kırk gün kırk gece bütün dünyayı kaplayacak, dünyayı âdeta fırın gibi ısıtacak, mü'minler bundan hafif bir nezleye tutulacaklar, kâfirler ve münafıklar ise şiddetle sarsılacaklar, âdeta sarhoşa dönecekler.

Kıyâmetin büyük alâmetlerinden olan dumanla ilgili rivâyetler yorumlanırken, genellikle dünyanın dengesinin bozulacağı ve normal hayatın devamına uygun olan ortamın değişeceği üzerinde durulmaktadır. Bu noktada da günümüzde konuşulmaya başlanan ozon tabakasının delinmesi, çevre ve hava kirliliği, nükleer savaşlar, nükleer santrallerden kaynaklanan radyoaktif kirlenmeler gibi jeolojik ve ekolojik dengeyi bozacak olan ve böylece dünyanın hassas dengelerini altüst edip hayatı olumsuz yönde etkileyecek olan değişimler akla gelmektedir.

Bazı yeni yorumlarda **duhan** lafzı, gelecekte vuku bulacak bazı ilmî keşifleri gösteren, insanlığı yok edecek çeşitli nükleer silahlarla

---

[161] Duhân, 10-11.

[162] Duhân, 15-16.

[163] Duhân, 15.

bunların olumsuz etkilerinin bir işareti olarak da yorumlanmaktadır.[164]

2- DÂBBE

Kıyâmetin büyük alâmetlerinden biri de yerden çıkacak olan ve adına **dâbbe** denen bir çeşit canlıdır. **Dâbbe**, hayvan anlamına gelirse de, yapılan tasvirlerden bunun farklı bir canlı türü olduğu anlaşılmaktadır. Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de muhtelif yerlerde geçmekte ise de, bu manada kullanılmamaktadır. Bu manada sadece bir yerde geçmektedir:

"(Kıyâmetin kopacağına dair) **söylenen o söz başlarına geleceği vakit, onlar için yerden bir *dâbbe* çıkarırız. Bu *dâbbe*, insanların yakînen inanmadıklarını kendilerine söyler.**"[165]

İbn Mâce'de, **Dâbbetu'l-arz**'ın **Hz. Süleyman**'ın mührü ile **Hz. Musa**'nın asâsına sahip olacağı ve asâ ile mü'minin yüzünü parlatırken mührü ile de kâfirin burnunu damgalayacağı ifâde edilir.[166] **Bu rivâyet, Dâbbe'nin** mü'min ile kâfiri işaretleyerek ayıracağı ve mü'min olanın artık mü'min, kâfir olanın da artık kâfir kalacağı anlayışına yol açmıştır. Bu anlayışı, âyette geçen "***Dâbbe*, insanların yakînen inanmadıklarını kendilerine söyler**" cümlesi te'yîd etmektedir.

Kitab-ı Mukaddes'te de dünyanın sonuna doğru bir canavarın ortaya çıkacağından söz edilmektedir. **Dâbbe**'nin tavsifi ile ilgili olarak İsrailiyat türünden olduğu kanâatini uyandıran bazı rivâyetlerde; onun 60 arşın boyunda, başı bulutlara değen, boynuzları arasında bir fersah mesafe bulunan, vücudu tamamen kıllarla kaplı, sakallı, boynuzlu, iki kanatlı, öküz başlı, domuz gözlü, fil kulaklı, deve ayaklı, aslan yeleli, kaplan renkli, koç kuyruklu olduğu ifâde edilir.

Abdullah b. Amr b. Âs, buradaki **Dâbbe**'nin, **Deccâl** hadîsinde sözü edilen **Cessâse** olduğu kanâatindedir.

---

[164] Bkz., **DİA**, IX, 546-47.

[165] Neml, 82.

[166] **İbn Mâce**, Fiten, 31/4066.

Dâbbe'nin bir kuşluk vakti **Mekke**'de **Safa** tepesinde ortaya çıkacağı da rivâyet edilmektedir.[167]

3- YERE BATMA

Eski ümmetlerden bazıları, işledikleri günahlar sebebiyle yere batmakla cezalandırılmışlardır. Bu ümmette de bazı kişilerin aynı ceza ile cezalandırılacağı ifâde edilmektedir. Bunun deprem şeklinde anlaşılabileceği gibi, hadîslerde doğuda, batıda ve Arap Yarımadasında olmak üzere özellikle üç yerin zikredilmesi, onun depremden daha şiddetli ve daha büyük bir felâkete yol açacak olan bir yere batma olayı olması ihtimâlini güçlendirmektedir. Dünyanın pek çok yerinde ve tarihin hemen her döneminde çeşitli depremlerin görülmesi de, hadîste işaret edilen yere batma olayının, bilinen depremden daha farklı bir şey olduğu kanâatini te'yîd etmektedir.

4- ATEŞ

Hadiste, insanları mahşer yerine sevk edecek olan bir ateşten de söz edilmektedir. Şüphesiz bu mahşerden maksat, kıyâmetten sonra bütün insanlığın toplanacağı mahşer yeri değildir. Buradaki mahşer, toplanma yeri anlamındadır. Bunun neresi olacağı meçhûldür. Bazıları **Şam** olduğu kanâatindedir.

Muhtelif rivâyetlerde bu ateşten söz edilmesine rağmen, ateşin neden çıkacağı, niçin insanları toplanma yerine doğru sevk edeceği, bu toplanma yerinin ne anlama geldiği, niçin toplanıldığı ve neden böyle bir yerin seçildiği konusunda elde sağlam bir veri bulunmamaktadır.

5- YE'CÜC-ME'CÜC

Ye'cüc-Me'cüc kıssası Kur'ân-ı Kerîm'de **Zülkarneyn** kıssası ile birlikte zikredilir. **Kehf** sûresi 92-101 âyetlerinde bu kıssa anlatılmaktadır. Buna göre **Ye'cüc-Me'cüc** bozgunculuk yapan bir milletti ve **Zülkarneyn**, onların insanlara zarar vermesini önlemek için demir kütlelerinden bir set yapmış. Bu set, vâdinin iki tarafındaki

---

[167] Bkz., **DİA**, VIII, 393-95.

dağlarla aynı yükseklikte idi ve böylece onların bu seddi aşıp insanlara zarar vermelerini önlemişti. Ancak zamanı gelince bu set yıkılıp **Ye'cüc** ve **Me'cüc** dalga dalga dünyayı istilâ edecekler ve insanlığın başına belâ olacaklar. **Enbiyâ** sûresinde surlar açılınca **Ye'cüc** ve **Me'cüc**'ün her tepeden saldıracakları açıkça ifâde edilir.[168] Rivâyetlerde onların dünyadaki suları içeceği, göğe doğru ok atacakları, attıkları okun kana bulanarak yere düşeceği, bunun üzerine de **"yerdekileri ezdik, göktekileri de yendik!"** diyecekleri, sonra onların kafalarına bir kurt musallat edileceği ve bu yüzden helâk olacakları belirtilir.[169]

Gerek bu seddin nerede olduğu ve gerek **Ye'cüc** ve **Me'cüc**'ün hangi milletten olduğuna dair Kur'ân'da bir sarahat yoktur. Bu konuda birbirinden farklı pek çok rivâyet var ise de, bunlar güvenilir olmaktan uzaktırlar. Müfessir **Kasımî**'ye göre bu sed, **Dağıstan** bölgesinde **Derbend** ve **Hozar** kentleri arasındadır. Burada eskiden **Sudd** denilen bir boğaz ve bu boğazda da **Demirkapı** adında bir yer vardı. Bu konuda başka görüşler de vardır.

Ye'cüc ve **Me'cüc**'ün milliyeti konusunda tefsirlerde genellikle **Moğollar**'a ve **Tatarlar**'a atıflar yapılmakta ise de bunun sağlam bir dayanağı yoktur. Bu kanâat, muhtemelen **Moğol** istilasının İslâm dünyasında yol açtığı tahribatın ürünüdür.

٧٩٢٢ـ (خ م ت ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال عند قُرب وفاته: « ألا أحدِّثكم حديثا عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، لا يحدِّثكم به أحد عنه بعدي. سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: **لا تقوم الساعة – أو قال: إن من أشراط الساعة – أن يُرفعَ العلم، ويَظهرَ الجهلُ، ويُشربَ الخمر، ويفشو الزنا، ويذهب الرجالُ، ويبقى النساءُ، حتى يكون لخمسين امرأة قيِّم واحد**».

وفي رواية: «**يظهر الزنا، ويقل الرجال، ويكثر النساء**». أخرجه البخاري ومسلم والترمذي.

---

[168] Enbiyâ, 96.

[169] Bkz., hadîs no; 7840.

7.922- Enes b. Mâlik, vefatına yakın şöyle söyledi:

"Size Rasûlullah'dan (as.), benden sonra hiç kimsenin rivâyet edemeyeceği bir hadîs rivâyet edeyim. Ben Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"Kıyâmetin alâmetlerinden bazıları –veya şunlar olmadan kıyâmet kopmaz-; **ilmin kaldırılıp cehâletin yaygınlaşması, şArap içilmesi, zinanın yayılması ve erkeklerin giderek kadınların kalmasıdır; o kadar ki, elli kadına bir erkek bakacaktır.**"[170]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; **"Zina ortaya çıkar, erkekler azalır ve kadınlar çoğalır"** dedi.

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Tirmizî** tahric etti.

İZAH

Enes b. Mâlik'in **"benden sonra kimsenin rivâyet edemeyeceği"** şeklindeki ifâdesi, bu hadîsi Hz. Peygamber'den duyan başka kimsenin kalmadığı anlamındadır. **Enes**'in hicrî 93 yılında vefat ettiği düşünüldüğünde bunun mümkün olduğu anlaşılır. Hadiste **Enes**'in bunu vefatına yakın bir zamanda söylediği de belirtilmektedir.

"İlmin kaldırılması" ifâdesinden maksat, islâmî bilgilerdir. Bunun kaldırılması da, bu ilme önem verilmemesi neticesinde âlimlerin azalması şeklinde olacaktır. Ondan sonra da dinî ilimlerden habersiz kişiler, dine dair rahatça ahkâm kesecekler.

Erkeklerin azalıp kadın nüfusun çoğalması, muhtemelen savaşlar yüzünden insanlığın yüzyüze kalacağı bir felâkettir. Kırk milyon insanın öldüğü ve bir o kadarının da sakat kaldığı ikinci dünya savaşında bunun en büyük acısını yaşayanlardan biri **Almanya** olmuştur. Bu yüzden İslâm'da taadüd-ü zevcât konusunu inceleme ihtiyacı bile duymuşlardır. Günümüz teknolojisi ile meydana gelecek olan böyle bir savaşın ise, öncekilerle hiç mukayese

---

[170] **Buharî**, İlim, 21; Nikâh, 111; Eşribe, 1; Hudûd, 21; **Müslim**, İlim, 5/8; **Tirmizî**, Fiten, 34/2205.

edilemeyecek büyük felâketlere yol açacağı, herkes tarafından kabul edilmektedir.

Erkek-kadın nüfusu arasındaki bu dengesizliğin, savaş ve dahilî fitneler yüzünden erkek nüfusunun belli oranda azalması yanında, ilahî takdir gereği olarak doğumlardaki dengesizlik yoluyla olması da mümkündür. Hadiste elliye bir şeklinde verilen oranın, iki cins arasında önemli miktarda bir farkın bulunacağından kinâye olması muhtemeldir.

٧٩٢٣ــ (خ م ت ــ عبد الله بن مسعود وأبو موسى الأشعري رضي الله عنهما) قالا : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «إنَّ بين يدي الساعة أياما ينزلُ فيها الجهل، ويرفعُ فيها العلمُ، ويكثُر فيها الهرجُ ، والهرْج: القتل». أخرجه البخاري ومسلم.

وللبخاري: «أن أبا موسى قال لعبد الله: أتعلَمُ الأيامَ التي ذكر فيها النبيُّ صلى الله عليه وسلم أيام الهرج؟»... فذكر نحوه. وقال عبد الله : « سمعت رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول... ».

وأخرجه الترمذي عن أبي موسى وحدَه قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « إنَّ من ورائكم أياما يُرفَعُ فيها العلم ، ويكثُرُ فيها الهرْجُ ، قالوا : يا رسولَ الله ، وما الهرْجُ؟ قال : القَتْلُ».

7.923- Abdulşlah b. Mes'ûd ve Ebû Musa'l-Eş'arî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kıyâmetin öncesinde öyle günler olacak ki, cehâlet inecek, ilim kalkacak ve *herc* çoğalacak. *Herc*, öldürmedir."[171]

RİVÂYETLER

Bunu **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Buharî'nin diğer bir rivâyetine göre; **Ebû Musa, Abdullah**'a;

[171] **Buharî**, Fiten, 5; **Müslim**, İlim, 5/10; **Tirmizî**, Fiten, 31/2200.

"- Hz. Peygamber'in, *herc* günlerini zikrettiği hadîsi biliyor musun?" diye sordu. **Abdullah** da, "Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim" diyerek aynı hadîsi zikretti.

Tirmizî ise sadece **Ebû Musa'**dan naklen, Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini rivâyet etti:

"Önünüzde öyle günler var ki, ilim kaldırılacak ve *herc* çoğalacak."

"- ***Herc*** **nedir, ey Allah'ın Rasûlü?"** diye sordular.

"- **Öldürme vakalarıdır"** dedi.

٧٩٢٤ـ (خ م د ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «إنَّ من أشراط الساعة أن يتقارب الزمانُ ، وينقُصَ العلمُ ، وتظهَرَ الفتنُ ، ويُلْقَى الشُّحُّ ، ويكثرَ الهرْجُ ، قالوا : يا رسولَ الله ، وما الهرْجُ ؟ قال : القتلُ القتلُ ».

وفي رواية: «أن يرفعَ العلم، ويثبت الجهل أو قال: ويظهر الجهل». أخرجه البخاري ومسلم.

وفي رواية أبي داود قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « يتقارب الزمان ، وينقص العلم ، وتظهر الفتن ، ويلْقَى الشحُّ ، ويكثر الهرجُ، قيل: يا رسولَ الله أيمَ هو؟ قال: القتلُ، القتْلُ ».

7.924- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Zamanın yakınlaşması, ilmin azalması, fitnelerin yayılması, (kalplere) **cimrilik atılması ve hercin çoğalması kıyâmet alâmetlerindendir."**

"- Herc nedir, ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordular.

"- Öldürmedir! Öldürmedir!" dedi.[172]

---

[172] **Buharî**, İlim, 25; **Müslim**, İlim, 5/11; **Ebû Davud**, Fiten, 1/4255.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet; **"İlmin kaldırılması ve cehaletin sübût bulması** –veya cehaletin ortaya çıkması-" şeklindedir.

Bunları **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyeti de şöyledir:

"Zaman yakınlaşıyor, ilim azalıyor, fitneler ortaya çıkıyor, (kalplere) **cimrilik atılıyor ve herc çoğalıyor."**

"- Nedir o, ey Allah'ın Rasûlü?" dediler.

"- Öldürmedir! Öldürmedir!"

İZAH

"Zamanın yakınlaşması" cümlesi, daha önce de işaret edildiği üzere zamanın bereketinin azlığına hamledilmiştir. İnsan ömrünün kısalacağı veya fitneler yüzünden gece ve gündüzün nasıl geçtiğinin bilinmeyeceği manasında da yorumlanmıştır.

٧٩٢٥ــ (ت ــ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: « **إذا فعلَتْ أُمّتي خمسَ عشرَةَ خَصْلَة حلَّ بها البلاءُ** ، قيل : وما هي يا رسول الله ؟ قال : **إذا كان المغنمُ دُوَلا ، والأمانةُ مغْنما ، والزّكاةُ مغرَما ، وأطاع الرجل زوجتَهُ ، وعقَّ أُمَّه ، وبرَّ صديقَهُ ، وجفا أباه ، وارتفعت الأصواتُ في المساجد ، وكان زَعيمُ القوم أرذَلَهم ، وأُكرِمَ الرجل مخافة شرِّه ، وشُرِبَ الخمرُ ، ولبس الحريرُ ، واتُّخذَت القيان ، والمعازف ، ولعَنَ آخرُ هذه الأمة أوَّلها ، فلْيَرْتَقبُوا عند ذلك ريحا حمراء ، وخسفا أو مسخا** ». أخرجه الترمذي.

7.925- Hz. Ali'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Ümmetim on beş şeyi yapınca, belâ başlarına iner."

"- Onlar nedir, ey Allah'ın Rasûlü?" diye sorulunca, şunları söyledi:

"- Ganimet (sadece belli ellerde) **dolaşınca, emanet ganimet telakki edilince, zekât cereme sayılınca, insan karısına itaat edip annesine karşı gelince, kişi arkadaşına iyi davranıp babasına**

kabalık edince, mescidlerde gürültüler yükselince, milletin en rezili milletin başına geçince, insana şerrinden korkulduğu için saygı gösterilince, içki içilince, ipekler giyilince, şarkıcı kadınlar tutulup çalgı aletleri kurulunca ve bu ümmetin sonradan gelen nesilleri öncekileri lanetleyince!... İşte o zaman insanlar kızıl bir rüzgarı veya[173] **yere batmayı veya suret değiştirmeyi beklesinler!"**[174]

٧٩٢٦ـ (ت ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « إذا اتُّخذ الفيءُ دُوَلا ، والأمانةُ مغنما والزكاة مغرما ، وتُعُلِّم العلمُ لغير الدين ، وأطاع الرجل امرأته وعقَّ أمَّه، وأدنَى صديقَهُ وأقصى أباه ، وظهرت الأصواتُ في المساجد، وساد القبيلةَ فاسقُهُم ، وكان زعيمُ القوم أرذلَهم ، وأُكرمَ الرجل مخافة شرِّه ، وظهرت القينات والمعازفُ ، وشُربت الخمورُ ، ولَعَنَ آخرُ هذه الأمة أولها ، فليرتقبوا عند ذلك ريحا حمراء ، وزلزلة ، وخسفا ، ومسخا ، وقذفا ، وآيات تتابع كنظام بال قطع سلكه فتتابع ». أخرجه الترمذي.

7.926- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Ganimet (sadece belli ellerde) **dolaştığı, emanet kelepir ve zekât da ceza sayıldığı, ilim dinden başka bir gaye için tahsil edildiği, insan annesine isyan edip karısına itâat ettiği ve arkadaşına yaklaşıp babasından uzaklaştığı, mescidlerde gürültüler baş gösterdiği, kabilenin başına fasıkların ve milletin başına da en rezilinin geçtiği, insana kötülüğünden korkulduğu için saygı duyulduğu, şarkıcı kızların ve çalgı âletlerinin yaygınlaştığı, içkilerin içildiği ve bu ümmetin sonradan gelen nesilleri öncekileri lanetlediği zaman... İşte o zaman insanlar kızıl bir rüzgarı, zelzeleyi, yere batmayı, sûret değiştirmeyi, taşlanmayı ve ipi kopmuş bir kolyenin tanelerinin peşpeşe düşmesi gibi**

---

[173] **Câmiu'l-Usûl**'de "**veya**" kelimesi yerine sadece "**ve**" bağlacı bulunmaktadır. **Tirmizî**'de ise "**veya**" diye geçmektedir.

[174] **Tirmizî**, Fiten, 38/2210. Rivâyetin senedi zayıf ve munkatı'dır. **Tirmizî** de hadîsin garîb olduğunu söylemiştir.

birbirini takiben gelecek olan (kıyâmet) **alâmetlerini beklesinler!"**[175]

٧٩٢٧ـ (خ ـ عوف بن مالك رضي الله عنه) قال :« أتيتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم في غزوة تبوك وهو في قُبَّة أدَم ، فقال : اعدُدْ ستا بين يدي الساعة : موتي ، ثم فتحُ بيت المقدس ، ثم موتان يأخذ فيكم ، كقُعاص الغنم ، ثم استفاضة المال ، حتى يُعطَى الرجل مائة دينار فيظلُّ ساخطا ، ثم فتنة لا يبقى بيت من العرب إلا دَخَلَتْه ، ثم هُدنَة تكون بينكم وبين بني الأصفر ، فيغدرون ، فيأتونكم تحت ثمانين غاية تحت كل غاية اثنا عشر ألفا ».

أخرجه البخاري.

7.927- Avf b. Mâlik anlatıyor:

"Tebük gazâsı sırasında Hz. Peygamber'in yanına gittim. Kendisi deriden mamûl bir çadırda bulunuyordu. Bana şöyle dedi:

"- Kıyâmetin kopmasından önce şu altı alâmeti say:

1- Benim ölümüm,

2- Sonra Beytu'l-Makdis'in fethi,

3- Sonra koyunları telef eden hastalık gibi salgın bir hastalığın sizi yakalayıp kitlesel ölümlere yol açması,

4- Sonra birine yüz dinar verilse bile yine de kızacak derecede malın çoğalması,

5- Sonra Araplardan herkesin evine mutlaka girecek olan bir fitnenin ortaya çıkması,

6- Sonra da Benû'l-Asfar (denilen Rumlar) **ile sizin aranızda bir barış yapılması; onlar hemen barışı bozacaklar ve her birinin emrinde 12.000 askerin bulunduğu seksen komutanla size saldıracaklar."**[176]

---

[175] **Tirmizî**, Fiten, 38/2211. Bu rivâyet de sened açısından zayıftır. Hadîs için **Tirmizî** de garîb demiştir.

[176] **Buharî**, Cizye, 15.

٧٩٢٨ـ (م ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال: أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «بادروا بالأعمال ستا: طلوعَ الشمس من مغربها أو الدخان أو الدجالَ أو الدابةَ أو خاصّةَ أحدكم أو أمرَ العامة». وفي رواية مثله والجميع بواو العطف وفي آخره: «وخُويصةَ أحدكم». أخرجه مسلم.

7.928- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Şu altı şey gelmeden önce (sâlih) **amellere devam edin:**

1- Güneş battığı yerden doğmadan,

2- Veya duman olayından,

3- Veya Deccâl'dan,

4- Veya Dâbbe'den,

5- Veya herhangi birinize mahsus olan (fitneden),

6- Veya herkese yayılacak olan (fitneden) **önce."**[177]

RİVÂYETLER

Buna benzer başka bir rivâyette "**veya**" atıf harfi yerine "**ve**" harfi kullanılmakta ve sonunda da "**sadece birinize mahsus fitneden**" denmektedir.

Hadîsi **Müslim** tahric etti.

İZAH

"Bir kişiye mahsus fitne" cümlesi ile, muhtemelen o insanın ölmesi murad edilmiştir. Zira ölümle insan, herhangi bir şey yapma şansını kaybetmektedir. Umumî fitne ile de kıyâmetin kastedilmiş olması muhtemeldir.

٧٩٢٩ـ (م د ـ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) قال : حَفِظْتُ من رسول الله صلى الله عليه وسلم حديثا لم أنْسَهُ بعدُ ، سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم

---

[177] **Müslim**, Fiten, 25/128-9.

يقول : « إن أوَّل الآيات خُروجا: طلوعُ الشمس من مغربها، وخروجُ الدابة على الناسِ ضحى، وأيُّهما ما كانت قبل صاحبتها، فالأخرى على إثرها قريبا».

وفي رواية : « جَلَسَ إلى مروانَ بن الحكم بالمدينة ثلاثةُ نفر من المسلمين فسمعوه وهو يحدِّث عن الآيات : أنّ أوَّلها خروجا : الدجال ، فقال عبد الله بن عمرو : لم يقل مروانُ شيئا ، قد حَفِظْتُ من رسول الله صلى الله عليه وسلم حديثا لم أنسه بعدُ ، سمعته يقول : أولُ الآيات خروجا: طلوعُ الشمس من مغربها ، وخروجُ الدابة على الناس ضُحى ، وأيَّتُهما كانت قبل صاحبتها ، فالأخرى على إثرها قريبا ». أخرجه مسلم. وأخرج أبو داود نحو الثانية ، وقال في آخرها : قال عبد الله : وكان يقرأُ الكتب ، وأظنُّ أوَّلها خروجا : طلوعُ الشمس من مغربها.

7.929- Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan rivâyet edilmiştir:

"Ben, Rasûlullah'dan (as.) bir hadîs ezberledim ve bir daha da onu unutmadım. O'nun şöyle söylediğini işittim:

"Kıyâmetin ilk (büyük) **alâmeti; güneşin battığı yerden doğması ve bir kuşluk vaktinde Dâbbe'nin insanlar arasına çıkmasıdır. Bunlardan hangisi önce çıkarsa, diğeri de hemen onu takip edecektir."**[178]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Müslümanlardan üç kişi Medîne'de, Mervân b. el-Hakem'in yanına gidip oturmuşlar, kendisini dinliyorlardı. Mervân kıyâmet alâmetlerinden bahsediyor ve ilk çıkacak alâmetin Deccâl olduğunu söylüyordu. Abdullah b. Amr şöyle söyledi:

"- Mervân'ın söylediği bir şey değil! Ben Rasûlullah'dan (as.) bir hadîs ezberledim ve bir daha da onu unutmadım. O'nun şöyle söylediğini işittim:

"İlk ortaya çıkacak alâmetler, güneşin battığı yerden doğması ve bir kuşluk vaktinde Dâbbe'nin insanlar arasına çıkmasıdır.

---

[178] **Müslim**, Fiten, 23/118; **Ebû Davud**, Melâhim, 12/4310.

Bunlardan hangisi önce çıkarsa, diğeri de hemen onu takip edecektir."

Bunları **Müslim** tahric etti.

Ebû Davud da ikinci rivâyetteki gibi tahric etti. Yalnız sonunda Abdullah'ın eski kitapları da okuduğunu kaydederek onun şu sözünü zikretti:

"Zannederim ilk ortaya çıkacak olan alâmet, güneşin battığı yerden doğmasıdır."

İZAH

Burada kıyâmetin kopmasının hemen arifesinde meydana gelecek olan iki olaydan söz edilmektedir: Güneşin batıdan doğması ve **Dâbbetu'l-arz**'ın ortaya çıkması. Ancak bunlardan hangisinin önce meydana geleceği belli değildir, ancak hemen birbirini takiben ortaya çıkacaklardır. Her iki alâmet de, ilk zuhûr edecek olan alâmetlerden değildirler. Hadiste bunlardan "**ilk alâmet**" diye söz edilmesini **Münâvî**, alışılmamış, beNzeri daha önce hiç görülmemiş alâmetlerin ilki diye açıklamaktadır. Bazıları da bunlar, kıyâmetin kopacağını haber veren alâmetlerdir, diğer alâmetler ise kıyâmetin yaklaştığını haber veren alâmetlerdir derler. Bu durumda bu iki alâmet, kıyâmetin kopacağını haber veren ilk alâmetlerdir. Buna göre **Deccâl, Hz. İsa**'nın nuzûlü, **Ye'cüc-Me'cüc** gibi büyük alâmetler daha önce görülecektir.

٧٩٣٠ـ (أبو هريرة رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : « **أول الآيات طلوع الشمس من مغربها أو خروج الدابة على الناس ضُحى، وأيّتهما ما كانتْ قبل صاحبتها ، فالأخرى على إثرها قريبا منها**». أخرجه...

7.930- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Alâmetlerin ilki, güneşin battığı yerden doğması veya Dâbbetu'l-arz'ın bir kuşluk vaktinde insanların arasına çıkmasıdır."[179]

٧٩٣١ـ (د ت ـ معاذ بن جبل رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «عُمرانُ بيت المقدس : خرابُ يَثْرِبَ ، وخرابُ يثربَ : خروجُ الملحمة ، وخروجُ الملحمة : فتح قسطنطينية، وفتحُ القسطنطينية: خروجُ الدجال، ثم ضرب بيده على فخذ الذي حدَّثه - أو مَنْكِبه - ثم قال: إن هذا لحق، كما أنك قاعد هاهنا، - أو كما أنك قاعد - يعني معاذَ بنَ جبل». أخرجه أبو داود.

وفي رواية له وللترمذي قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « الملحمةُ الكبرى ، وفتحُ القسطنطينة ، وخروجُ الدجال : في سبعة أشهر ».

7.931- Muâz b. Cebel'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Beytü'l-Makdis'in imarı, Yesrib'in tahribine; Yesrib'in tahribi (Rumlarla müslümanlar arasında) **savaşın çıkmasına; savaşın çıkması da Kostantiniye'nin fethine; Kostantiniye'nin fethi ise Deccâl'in zuhuruna işarettir."**

Sonra Hz. Peygamber, elini konuştuğu kişinin (Muâz'ın) dizine –veya omuzuna- vurdu, sonra da Muâz'ı kastederek;

"Bu söylediğim kesinlikle gerçektir, tıpkı senin burada oturmanın gerçek olduğu gibi!"[180]

RİVÂYETLER

Bunu **Ebû Davud** tahric etti.

Ebû Davud'un diğer bir rivâyeti ile **Tirmizî**'nin rivâyeti şöyledir:

"Büyük savaş, Kostantiniye'nin fethi ve Deccâl'in çıkışı yedi ay içişnde gerçekleşecektir."

---

[179] Musannıf bu hadîsin kaynağına işaret etmedi. Ancak daha önfceki hadîsle aynı manadadır.

[180] **Ebû Davud**, Melâhim, 3/4294, 4/4295.

İZAH

İlk rivâyette zikredilen **Beytul-Makdis, Yesrib,** savaş, **İstanbul**'un fethi ve **Deccâl**'in zuhuru ile ilgili söylenenlerin, hemen birbirini takiben meydana geleceği şeklinde anlaşılmamalıdır. Bu önemli olaylardan biri gerçekleştiğinde sıra diğerine gelecek, aradan asırlar geçse dahi öbürü de ortaya çıkacaktır şeklinde düşünülmesi gerekir.

"Kostantiniye'nin fethi" ifâdesi ile, **İstanbul**'un 1453 yılında **Fatih Sultan Mehmet** tarafından fethini anlayacak olursak, hadîsi izah etmek mümkün olmaz. Zira ondan hemen sonra **Deccâl**'in de çımış olması gerekir. Böyle bir şey ise tarihen bilinmemektedir.

Her şeyden önce bu rivâyetin isnâdı zayıftır. Zira ilk rivâyetin râvîlerinden **Abdurrahman b. Sâbit b. Sevbân** ile ikinci rivâyetin râvîlerinden **Ebû Bekr b. Ebî Meryem** zayıftırlar. Rivâyetin gerçek olduğu kabul edilecek olursa, o zaman **İstanbul**'un daha sonra el değiştirmesi ve tekrar fethedilmesi şeklinde anlaşılması gerekir.

Bu rivâyetle ilgili diğer bir zorluk da, bundan sonra gelecek olan aynı konudaki rivâyetle çelişmesidir. Burada **İstanbul**'un fethi ile **Deccâl**'in zuhûru arasında yedi ay bulunduğu belirtilirken, aşağıdaki hadîste yedi yıldan söz edilmektedir. Bu çelişkiyi çözmek de mümkün değildir. Aşağıda gelecek olan hadîsin râvîsi **Bakıyye b. el-Velîd**'in güvenilirliği de tartışmalıdır.

٧٩٣٢ـ (د ـ عبد الله بن بسر رضي الله عنه) أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «**بين الملحمة وفتح المدينة** ستُ سنين ، **يخرجُ المسيخُ الدجال في السابعة** ». أخرجه أبو داود.

7.932- Abdurrahman b. Büsr'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Savaşla şehrin (İstanbul'un) **fethi arasında altı yıl vardır; yedinci yılda da Mesîh-Deccâl çıkacaktır."**[181]

---

[181] **Ebû Davud**, Melâhim, 4/4296. Sened açısından zayıf bir rivâyettir.

٧٩٣٣ـ (ت ــ عمران بن حصين رضي الله عنه) قال : أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: « في هذه الأمة خَسْفٌ ومَسْخٌ ، وقَذْفٌ ، فقال له رجل من المسلمين : يا رسولَ الله ، ومتى ذلك؟ قال : إذا ظهرت القِيَانُ والمعازف وشُربت الخمور ». أخرجه الترمذي.

7.933- İmrân b. Husayn'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Bu ümmette yere batma, sûret değiştirme ve taşlanma olacaktır."

Müslümanlar;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bu ne zaman olacak?" diye sorduklarında;

"- Şarkıcı kızlar ve çalgı âletleri çoğaldığı, içkiler içildiği zaman" karşılığını verdi.[182]

٧٩٣٤ـ (ت ــ عائشة رضي الله عنها) قالت : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «يكونُ في آخر هذه الأمَّة خَسْفٌ ومَسْخٌ وقذفٌ ، قالت : قلتُ : يا رسولَ الله ، أنهلك وفينا الصّالحون؟ قال : نعم، إذا ظَهَرَ الخَبَثُ ». أخرجه الترمذي.

7.934- Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Bu ümmetin sonunda yere batma, sûret değiştirme ve taşlanma olacaktır."

Bunun üzerine Hz. Âişe;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, içimizde sâlih kişiler bulunduğu halde bizler helâk edilir miyiz?" diye sordu. Hz. Peygamber;

"- Evet, çirkinlikler yayılınca..." dedi.[183]

---

182 **Tirmizî**, Fiten, 38/2212.

183 **Tirmizî**, Fiten, 21/2185.

İZAH

"Çirkinlikler" diye tercüme ettiğimiz ***"habes"*** kelimesi; kir, pas, pislik, zina gibi manalara gelir. Burada bu kelimenin zina ve ahlâksızlık anlamında kullanıldığı söylenmişse de, mutlak olarak isyan ve kötülük manasında kullanılmış olma ihtimali daha fazladır. Buna göre hadîs, bir toplumda isyan ve çirkinliklerin çoğalması, umumî helâke yol açar demektir.

٧٩٣٥ـ (س ـ **عمرو بن تغلب** رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «**إنَّ من أشراط الساعة أن يفشُوَ المالُ ويكثُرَ، وتفشُوَ التجارةُ، ويظهرَ الجهلُ، ويبيعَ الرجلُ البيعَ، فيقول: لا، حتى أستأمرَ تاجرَ بني فلانٍ، ويُلْتَمَسُ في الحيِّ العظيمِ الكاتبُ لا يُوجَدُ**». أخرجه النسائي.

7.935- Amr b. Tağlib'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Malın yayılması ve çoğalması, ticaretin yaygınlaşması, cehâletin yayılması kıyâmetin alâmetlerindendir. İnsan alış-veriş yapar da; *'Hayır! falan tâcire danışmadan olmaz'* der ve koca kabilede (güvenilir) **bir kâtip aranır, ama bulunamaz."**[184]

İZAH

Buradaki **"cehalet"** lafzı, bilgi eksikliği anlamında değil, hakkı tanımamak ve adâletten uzaklaşmak, insanların kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmemeleri anlamında kullanılmış olmalıdır. İslâm'ın zuhûru dönemindeki hayat için cehâlet lafzının kullanılması da büyük ölçüde bu manadadır.

Alış-veriş yapan insanın, falancıya danışmadan akdi tamamlamak istememesi, ya cehâletinden, piyasa şartlarını iyi bilmediğinden, ya da aşırı mal hırsı yüzünden belki daha ucuza kapatabilirim arzusundan dolayıdır.

---

[184] Nesaî, Buyû', 3. Rivâyetin senedi zayıftır.

Yapılan alış-veriş için güvenilir bir kâtibin bile bulunmaması, söz konusu cehaletin boyutunu göstermektedir. Koca ülkede hakka-hukuka bağlı, dürüst bir adam neredeyse kalmamış gibidir.

٧٩٣٦ـ (م ـ **نافع بن عتبة بن أبي وقاص** رضي الله عنه) قال : « كُنَّا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في غزوة ، فأتى النبيَّ صلى الله عليه وسلم قوم من قِبَل المغرب عليهم ثياب الصوف، فوافقوهُ عند أَكمة ، فإنهم لَقيام ورسولُ الله صلى الله عليه وسلم قاعد ، قال : قالت لي نفسي: ائتهمْ فقُم بينهم وبينه لا يغتالونه، قال : ثم قلت : لعلّه نجي معهم ، فأتيتهم ، فقمتُ بينهم وبينه، قال: فحفظتُ منه أربعَ كلمات أعُدُّهن في يَدي ، قال : **تغْزُون جزيرةَ العرب، فيفتحها الله** ، **ثم فارسَ، فيفتحها الله** ، **ثم تغزون الرومَ ، فيفتحها الله** ، **ثم تغزون الدجال فيفتحُه الله** ، قال : فقال نافع: يا جابر - هو جابر بن سمرة - لا نُرَى الدجال يخرج حتى تفتح الروم » أخرجه مسلم.

قال الحميديُّ : وقد أخرجه البخاري في « التاريخ » عن نافع بن عتبة : أنه سمع النبيَّ صلى الله عليه وسلم يقول : « **تغْزُون جزيرةَ العرب ، فيفتحها الله عليكم ، وتغزُونَ الدجال ، فيفتح الله عليكم** ، وتغزون الرومَ ، **فيفتح الله عليكم** ، وتغزون فارس **فيفتح الله عليكم** ».

7.936- Nâfi b. Utbe b. Ebî Vakkas[185] anlatıyor:

"Bir gazada Rasûlullah'la (as.) birlikte idik. Hz. Peygamber'e, batı tarafından ve üzerlerinde yün elbiseler bulunan bir gurup geldi. Rasûlullah'a (as.) bir tepenin yanında rastladılar. Onlar ayakta, Hz. Peygamber ise oturuyordu. Kendi kendime; *'Şunların yanına git de, Rasûlullah (as.) ile aralarında dur, O'na bir sû-i kast yapmasınlar!'* dedim. Ama sonra da; *'Belki onlarla gizli bir şey konuşacak'* diye düşündüm. Fakat yine de gidip aralarında durdum. Ben O'ndan dört kelime

[185] **Nâfi b. Utbe b. Ebî Vakkas el-Kureşî ez-Zührî**: ö. 36/656. Meşhur sahabî Sa'd b. Ebî Vakkas'ın kardeşidir. Kendisi de sahabîdir. **Mekke** fethi sırasında müslüman olmuştu. **Uhud**'da, babasıyla birlikte müşrik ordusu saflarında idi. Babası Utbe, Hz. Peygamber'in dişini kıranlardandı. Nâfi, **Sıffîn**'de öldürüldü.

ezberledim, bunları her zaman elimde sayabilirim. Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Sizler Arap Yarımadasında savaşacaksınız ve Allah onun fethini size nasip edecektir. Sonra İran'ın fethine gideceksiniz, Allah onun fethini de size nasip edecek. Sonra Rumlarla savaşacaksınız, oranın fethini de Allah size nasip edecek. Sonra Deccâl'la savaşacaksınız, Allah ona karşı da size zafer nasip edecek."

Nâfi, Cabir b. Semüre'ye hitaben; *"Ya Cabir! Biz, Rum diyarını fethetmeden Deccâl'in çıkacağını zannetmiyoruz"* dedi.[186]

٧٩٣٧ـ (خ د ــ أبو مالك أو أبو عامر الأشعريان رضي الله عنهما) قال عبد الرحمن بن غنم الأشعري : حدَّثني أبو عامر - أو أبو مالك الأشعري - واللَّه ما كذَبني ، سمعَ النبيَّ صلى الله عليه وسلم يقول : « **ليكونَنَّ من أُمَّتي أقوام يستَحِلُّونَ الحِرَّ والحرير والخمر والمعازف ، ولَيَنزِلنَّ أقوام إلى جنب علَم تروح عليهم سارحة لهم ، فيأتيهم رجل لحاجة ، فيقول : ارجع إلينا غدا ، فيُبَيِّتُهم الله ، ويضَع العَلَمَ ، ويمسَخُ آخرينَ قِرَدَة وخنازير إلى يوم القيامة »**. أخرجه البخاري.

وفي رواية أبي داود: أنه سمعَ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «**ليكونَنَّ من أُمَّتي أقوام يستحلون الخزَّ والحرير... وذكر كلاما، قال: يمسخُ منهم آخرين قردة وخنازير إلى يوم القيامة**».

7.937- Ebû Mâlik –veya Ebû Âmir- el-Eş'arî'den rivâyet edilmiştir:

Abdurrahman b. Ğanm el-Eş'arî anlatıyor:

"Bana Ebû Âmir –veya Ebû Malik- el-Eş'arî rivâyet etti. Vallahi o bana yalan söylemedi. O, Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini işitti:

"Ümmetimden fuhşu, ipeği, içkiyi ve çalgıyı helâl sayan insanlar gelecek. Bazı kavimler bir dağın eteğine yerleşir, çobanları da onların sürülerini güder. Derken onlara muhtaç bir adam gelir.

---

[186] **Müslim**, Fiten, 12/38.

'Bugün git, yarın gel!' **diyerek onu savarlar. Ama Allah geceleyin onları bastırır, bazılarının başına dağı yıkar** (ve onları helâk eder), **diğerlerini de kıyâmet gününe kadar maymun ve domuz sûretine çevirir.**[187]

RİVÂYETLER

Bunu **Buharî** tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyeti de **"Ümmetimden fuhşu, ipeği, içkiyi ve çalgıyı helâl sayan insanlar gelecek..."** diye başlar ve sonunda; **"Onlardan bazılarını kıyâmet gününe kadar maymun ve domuz sûretine çevirir"** der.

İZAH

Bu rivâyet daha önce 7.507 numara ile geçmişti. Hadisten maksat, her türlü haramı fütursuzca işleyen ve insanlara karşı da son derece merhametsiz olan, nefsî ve şehevî arzularından başka bir dünyaları olmayan bir zümrenin ortaya çıkacağı ve bunların da Allah tarafından dünyada cezalandırılacağıdır.

Zinâ diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı "الحِرَ", yani ***"el-hiru"***dur. Bu sözcük, kadın cinsel organı anlamına gelir. Bundan da maksat, zinâdır. Bu kelime **Câmiu'l-Usûl**'de, "الخَزّ", yani ***"el-hazzu"*** şeklinde zaptedilmiştir. **Ebû Davud**'da da ***"el-hazzu"*** şeklindedir. ***"el-Hazzu"***, ipek anlamına gelir. Ancak hadîste, bu kelimeden sonra yine ipek anlamına gelen ***"el-harîr"*** kelimesi gelmektedir. Bu durumda bu kelimenin **Câmiu'l-Usûl**'de zaptedildiği gibi ***"el-hazzu"*** değil, ***"el-hiru"*** olması daha makuldur. Kaldı ki **Buharî**'nin matbu nüshasında da ***"el-hiru"*** şeklindedir.

"**İnsanların sûretlerini değiştirmesini**" **İbnu'l-A'râbî**, geçmiş ümmetlerde olduğu gibi hakikat manasında söylenmiş olabileceğini, ama insanların ahlâklarının değişmesi anlamından kinâye de olabileceğini söyler.[188]

---

[187] **Buharî**, Eşribe, 6; **Ebû Davud**, Libâs, 9/4039

[188] Bkz. **İbn Hacer**, XI, 181.

İbn Hazm bu hadîsin zayıf olduğunu söyler. Sebebi de **Ebû Âmir** veya **Ebû Mâlik** şeklinde tereddütlü bir lafızla rivâyet edilmesidir. Ancak **Ebû Mâlik** ve **Ebû Âmir**'in her ikisinin de sahabî olması itibariyle bu tereddüt hadîsin sıhhatine zarar vermez. Kaldı ki diğer kaynaklarda bu hadîs **Ebû Mâlik**'ten tereddütsüz şekilde rivâyet edilmektedir. Buradaki tereddüt de, bu senedin râvîsi olan **Atıyye b. Kays**'dan kaynaklanmaktadır.[189]

٧٩٣٨ــ (م ــ يعقوب بن عاصم بن عروة بن مسعود الثقفي) قال : « سمعتُ عبد الله بنَ عمرو رضي الله عنه – وجاءه رجل – فقال : ما هذا الحديث الذي تحدِّث به الناس ؟ تقول : إن الساعة تقوم إلى كذا وكذا ، فقال : سبحان الله ! أو لا إله إلا الله ، أو كلمة نحوها – لقد همَمتُ أن لا أُحدِّث أحدا شيئا أبدا ، إنما قلتُ : إنكم سترَوْنَ بعد قليل أمرا عظيما : يُحرَّقُ البيتُ ، ويكونُ ، ويكونُ، ثم سمعتُه يقول : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **يخرج الدجال في أمتي ، فيمكث أربعين** ، لا أدري – وفي رواية قال ابن عمرو: لا أدري أربعين يوما، أو شهرا ، أو عاما – **فيبعث الله عيسى بنَ مريم ، كأنه عروة بن مسعود فيطلبه فيهلكه ، ثم يمكث الناس سبع سنين ، ليس بين اثنين عداوة ، ثم يُرسِلُ الله عز وجل ريحا باردة من قِبَل الشام ، فلا يبقى على وجه الأرض أحد في قلبه مثقال ذرَّة من خير أو إيمان إلا قَبَضَتْهُ ، حتى لو أنَّ أحدَكم دخل في كَبِد جبل لدخلت عليه حتى تَقْبِضَه** ، قال : سمعتُها من رسولِ الله صلى الله عليه وسلم ، قال : **فيبقي شرارُ الناس في خِفَّة الطير، وأحلام السباع ، لا يعرفون معروفا ، ولا يُنكرون منكرا ، فيتمثَّل لهم الشيطان ، فيقول : ألا تستَحيُون ؟ فيقولون : فما تأمرنا ؟ فيأمرهم بعبادة الأوثان، وهم في ذلك دارّ رزقُهم ، حسَن عيشُهم، ثم يُنفخ في الصور، فلا يسمعه أحد إلا أصغى لِيتا ، ورفعَ لِيتا ، فأول من يسمعه : رجل يلوطُ حوضَ إبله ، قال : فيَصْعَق ، ويُصْعَقُ الناس ، قال كثم يُرسِلُ الله – أو قال : يُنزِل الله – مطرا كأنه الطَّلّ ، أو الظِّل – نُعمانُ يشك – فينبتُ منه أجساد الناس ، ثم ينفخ فيه أخرى فإذا هم قيام ينظرون ، ثم يقال : يا أيها الناس ، هلُمُّوا إلى ربكم**

[189] Bkz., **İbn Hacer**, XI, 179.

{وقفوهم إنهم مسؤولون} [الصافات : ٢٤] ثم يقال لهم : أخرجوا بعثَ النار ، فيقال : مِنْ كمّ ؟ فيقال : من كل ألف تسعَمائة وتسعة وتسعين ، قال : فذاك يومَ يجعل الولدان شيبا ، وذلك يومَ يُكشف عن ساق ». أخرجه مسلم.

7.938- Yakub b. Âsım b. Urve b. Mes'ûd es-Sekafî anlatıyor:

"Abdullah b. Amr'a bir adam gelip;

"- Senin insanlara rivâyet etmekte olduğun şu hadîs nedir? Kıyâmet, şu şu zamana kadar kopacaktır diyormuşsun!" dediğini ve Abdullah'ın da şu cevabı verdiğini işittim:

"- Sübhânellâh! –Veya Lâ ilâhe illallâh veya buna benzer bir söz söyledi-. Ben artık kimseye bir şey rivâyet etmemeyi düşünüyorum. Ben ancak; *'kısa zaman sonra sizler büyük bir hâdise göreceksiniz. Kâbe yakılacak ve şöyle şöyle olacak'* dedim. "

Sonra onun, Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu, dediğini işittim:

"Deccâl ümmetimin içinde ortaya çıkacak ve kırk –gün mü, ay mı, sene mi dediğini hatırlamıyorum- **kalacak. Derken Allah, Meryem oğlu İsa'yı gönderecek. İsa, sanki Urve b. Mes'ûd gibidir. O, Deccâl'i arayacak ve onu helâk edecek. Sonra insanlar, iki kişi arasında hiçbir düşmanlık görülmeyecek şekilde yedi yıl yaşarlar. Sonra Azîz ve Celîl olan Allah, Şam tarafından serin bir rüzgar gönderecek ve yeryüzünde kalbinde zerre kadar hayır veya iman bulunan hiç kimseyi bırakmayacak, hepsinin rûhunu kabzedecek. Hatta sizden biri bir dağın içine girse bile, rüzgar oraya kadar girip onun da rûhunu kabzedecek."**

Ben bunları Rasûlullah'dan (as.) işitim. Sonra şöyle buyurdu:

"Artık yeryüzünde kuş hafifliğinde ve canavar tabiatında kötü insanlar kalacak. Onlar ma'rûfu tanımayacaklar ve münkerden de men etmeyecekler. Şeytan onlara yaklaşarak;

"- *Utanmıyor musunuz?"*[190] diyecek. İnsanlar;

---

[190] **Câmiu'l-Usûl**'de " ألا تستحيون ", yani **"utanmıyor musunuz?"** şeklinde zaptedilen bu kelime **Müslim**'de " ألا تستجيبون ", yani **"bana icabet etmiyor musunuz?"** şeklindedir.

"- Bize ne emredersin?" **diye soracaklar. Şeytan da onlara putlara tapmayı emredecek. Onlar bu şekilde rızıkları bol ve hayatları güzellikle devam ederken Sûr'a üfürülecek. Onu duyan herkes boynunu uzatacak ve başını kaldıracak. Onu ilk duyan kişi, develerinin havuzunu sıvayan biridir. Adam hemen düşüp ölecek, diğer insanlar da düşüp ölecekler. Sonra Allah çiğ, yahut gölge gibi** –burada tereddüt eden râvî Numan b. Sâlim'dir- **bir yağmur gönderecek** –veya indirecek- **ve bu yağmurla insanların cesetlerini yerden bitirecek. Sonra tekrar Sûr'a üfürülecek ve insanlar kalkıp bakacaklar. Sonra;**

"- Ey insanlar! Rabbinize gelin! 'Şunları ise durdurun, çünkü onlar hesaba çekilecekler'[191] **denecek. Sonra onlara;**

"- Cehenneme gidecek olanları ayırın!" **denecek.**

"- Kaç kişiden kaçı?" **diye sorulacak.**

"- Her bin kişiden 999'u!" **denecek.**

İşte çocukları ihtiyarlatacak olan ve *'baldırın açılacağı gün'*[192] **bu gündür!"**[193]

İZAH

"Kuş gibi hafif olmaları"; her türlü harama ve gayri meşruya kuşlar gibi uçmalarından, **"canavar tabiatlı olmaları"** da; zulüm, haksızlık ve düşmanlıkta canavar kesilmelerinden kinâyedir.

"Baldırın açılacağı gün" ifâdesi, âyette şöyle geçmektedir:

يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَ يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلا يَسْتَطِيعُونَ

"O gün sâk'dan açılır ve onlar secde etmeye çağrılacaklar, ama buna güçleri yetmeyecek."

Sâk kelimesi, baldır, baldır kemiği anlamına gelir. Bununla neyin kastedildiği açık değildir. Nitekim müfessirler de bu konuda farklı görüşler ileri sürerler. Bazıları ilahî hükmün tecelli etmeye başlayıp işin şiddetlendiği gün manasını, bazıları da insanın bütün duygu ve düşüncelerinin açıkça teşhir edileceği, her şeyin bütün çıplaklığıyla

---

191 Sâffât, 24.

192 Kalem, 42.

193 **Müslim**, Fiten, 23/116.

ortaya çıkacağı dehşetli gün manasını tercih etmiştir. Kadınların kaçarken paçalarını sıvamalarına teşbih edilerek hesap gününün dehşetinden kinâye olduğu da söylenmiştir. İşte o günde herkes Yüce Allah'a secdeye davet edilir, ama münkirler bütün gayretlerine rağmen secde etmeyi beceremezler, belleri tutulup kalırlar.

الباب الثاني

من كتاب القيامة:

في أحوالها

و فيه ستة فصول:

الفصل الأول

النفخ في الصور والنشور

B- KIYÂMET AHVÂLİ

I- SÛRA ÜFÜRÜLMESİ VE ÖLÜLERİN DİRİLMESİ

٧٩٣٩ـ (ت ـ أبو سعيد **الخدري** رضي الله عنه) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «**كيف أنْعَمُ وقد التقم** صاحبُ القرن القرنَ ، **وحنَا جبهته** ، **وأصغى سمْعَه** ، **ينتظر أن يؤمَر فينفُخَ** ؟ فكأن ذلك ثقُلَ على أصحابه ، فقالوا : فكيف نفعل يا رسول الله ، أو نقول ؟ قال : **قولوا : حسبُنا الله ونعمَ الوكيلُ ، على الله توكلنا ، وربما قال : توكلنا على الله** ». أخرجه الترمذي.

7.939- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Sûr'un sahibi sûr borusunu ağzına dayamış, yüzünü çevirmiş, kulağını dikmiş, üfleme emrini beklerken ben nasıl safa sürerim?"

Bu söz ashâbına çok ağır gelmişti:

"- Peki ne yapalım –veya ne diyelim- ey Allah'ın Rasûlü?" dediler. Hz. Peygamber;

"- Allah bize yeter, O ne güzel vekildir! Allah'a tevekkül ettik – veya tevekkülümüz Allah'adır- **deyin!"** buyurdu.[1]

---

[1] **Tirmizî**, Kıyâmet, 8/2431. Rivâyetin senedi zayıftır, ama şevâhidi vardır.

İZAH

Bu hadîs, kıyâmetin her an beklenmesi ve davranışların buna göre ayarlanması gerektiği konusunda bir ikaz mahiyetindedir. Kıyâmetin kopması beklentisinde de insanın Allah'a tam bir teslimiyetini ifâde eden " حسبُنا الله و نعْمَ الوكيل عَلى الله تَوَكَّلْنا " demekten başka yapabileceği fazla bir şey yoktur.

٧٩٤٠ـ (د ت ـ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) قال : «جاء أعرابي إلى النَّبيِّ صلى الله عليه وسلم فقال : ما الصُّورُ ؟ قال : قَرْنٌ يُنفَخ فيه ». أخرجه أبو داود والترمذي.

7.940- Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan rivâyet edilmiştir:

"Bir bedevî Hz. Peygamber'e geldi ve;

"- Sûr nedir?" diye sordu. Rasûlullah (as.) cevaben;

"- **Üflenen bir borazandır"** dedi.[2]

İZAH

Sûr kelimesi Arapça'da boynuz şeklinde bir borazan anlamına gelir. Ondan maksat da, kıyâmette dünyanın son bulduğunu, sonra da bütün insanların tekrar dirileceğini ilan edecek ve **İsrâfil** adlı melek tarafından üflenecek olan bir âlettir.

Kur'ân-ı Kerîm'de **Sûr**'a üfleme olayıyla ilgili iki âyet vardır:

"O gün Sûr'a üflenecek ve yerde-gökte ne varsa, Allah'ın istisnâ ettikleri dışında hepsi düşüp bayılacaklar. Sonra Sûr yeniden üflenecek; işte o zaman herkes kalkıp** (hakikati) **görmeye başlayacak."[3]

"Sûr'a üflenecek; işte o zaman herkes kabirlerinden çıkarak Rablerine doğru koşacaklar. **'Eyvâh! Kim bizi (ölüm) uykumuzdan uyandırdı?'** ***diyecekler."***[4]

Ayrıca kıyâmet gününün korkusu hakkında da iki âyet vardır:

---

[2] **Ebû Davud**, Sünnet, 24/4741; **Tirmizî**, Kıyâmet, 8/2430.

[3] Zümer, 68.

[4] Yâsîn, 51-52.

"O gün Sûr'a üflenecek ve Allah'ın istedikleri dışında, göklerde ve yerde olan herkes (büyük bir) korkuya kapılacak..."[5]

"(Kıyâmet gününün uyandıracağı) ***o benzeri olmayan büyük korku bile onları kaygılandırmayacak; çünkü melekler onları*** **'Size söz verilen** (mutlu) **gün, işte bu gündür'** *sözleriyle karşılayacaklar"*[6]

İlk âyette geçen ***"saika"*** fiili, lügatte korkmak, bayılmak anlamına gelir. Buna göre **İsrâfîl**'in **Sûr**'a üflemesiyle yerde ve gökte bulunan bütün varlıklar büyük bir korku ile sarsılırlar, yalnız Allah'ın dilediği bazı bahtiyarlar bundan etkilenmezler ve korkmazlar. Aynı zamanda bütün canlılar da bu sesle ölür. Âyetteki istisnâ ölmek ile değil, korkup bayılmakla ilgilidir. Bu istisnânın korkup bayılmakla alakalı olduğuna, yukarıda meâli verilen **Neml** ve **Yâsîn** sûrelerindeki âyetler de delâlet etmektedir.

Sonra ikinci defa **Sûr**'a üflenir, bu sefer bütün varlıklar ayılıp kalkar ve mahşere, hesap meydanına doğru giderler.

Buna göre **Sûr**'a iki defa üfleneceği anlaşılmaktadır; birincisine *Nefha-i Sâika*, ikincisine de *Nefha-ı Kıyâm* veya *Nefha-i Ba's* denir.

Bazı âlimler, **Sûr**'a üç defa üfleneceğini iddia ederler; buna göre de, yukarıda geçen iki üfleme, ikinci ve üçüncü üflemedir. Bu görüş sahiplerine göre ilk üflemede Allah'ın diledikleri hariç herkes dehşetle sarsılacak ve büyük bir korkuya kapılacaktır. İkinci üfleme ile bütün varlıkların ölmesi, üçüncü üfleme ile de tekrar dirilmesi gerçekleşecektir.

٧٩٤١ـــ (خ م ط د س ـــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: « **ما بين النفختين أربعون** ، قيل : أربعون يوما ؟ قال أبو هريرة : أَبَيْتُ ، قالوا : أربعون شهرا ؟ قال : أبيتُ ، قالوا : أربعون سنة ؟ قال : أبيتُ ، **ثم ينزل من السماء ماء ، فينبتون كما ينْبتُ البَقْلُ، وليس من الإنسان شيء إلا بَلِيَ ، إلا عظم واحد ، وهو عجبُ الذَّنب ، منه يركَّبُ الخلْق يوم القيامة** ». أخرجه البخاري ومسلم.

---

[5] Neml, 87.

[6] Enbiyâ, 103.

ولمسلم طرف في ذكر عجب الذنب ، قال : « إنَّ في الإنسان عظما لا تأكله الأرض أبدا ، فيه يركَّب يوم القيامة ، قالوا : أيّ عظم هو يا رسولَ الله ؟ قال : عجبُ الذَّنب ».

وفي رواية له وللموطأ وأبي داود والنسائي قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « كلُّ ابنِ آدمَ تأكله الأرضُ ، إلا عجبَ الذّنب ، منه خُلقَ ، وفيه يُركَّبُ ».

7.941- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"İki nefha arasında kırk vardır."

(Dinleyenler Ebû Hureyre'ye);

"- Kırk gün mü?" diye sordular. Ebû Hureyre;

"- Cevap veremem" dedi.

"- Kırk ay mı?" diye sordular. Yine;

"- Cevap veremem" dedi.

"- Kırk sene mi?" diye sordular. Yine;

"- Cevap veremem" dedi ve (Hz. Peygamber'den rivâyetine şöyle devam etti):

"Sonra gökten bir su inecek ve insanlar yerden, bakliyat biter gibi bitecekler. İnsanda bir tek kemik hariç her şey çürüyecektir; sadece ***acbu'z-zeneb*** (kuyruk sokumu) **çürümeyecektir. Kıyâmet günü yaratılış buradan yapılacaktır."**[7]

RİVÂYETLER

Bunu **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Müslim'in, ***acbu'z-zeneb*** kemiği ile ilgili bir rivâyeti de şöyledir:

"İnsanda, toprağın asla yiyemediği bir kemik vardır; kıyâmet günü insan oradan yaratılacak."

"- O hangi kemiktir, ey Allah'ın Rasûlü?" dediler.

"- *Acbu'z-zeneb* (kuyruk sokumu) **kemiğidir"** buyurdu.

Müslim'in başka bir rivâyeti ile **Muvatta**, **Ebû Davud** ve **Nesaî**'nin rivâyeti de şöyledir:

---

[7] **Buharî**, Tefsîr, 39/4, 78/1; **Müslim**, Fiten, 28/141-143; **Muvatta**, Cenâiz, 16/48; **Ebû Davud**, Sünnet, 24/4743; **Nesaî**, Cenâiz, 117.

"Toprak, Âdem oğlunun her tarafını yer; yalnız *acbu'z-zeneb* müstesnâ, insan (tekrar) **ondan yaratılır ve bedenin teşekkülü ondan gerçekleştirilir."**

İZAH

Acbu'z-zeneb; kuyruk sokumu diye bilinen kemiğe denir.

Hâkim ve **Ebû Ya'lâ**'nın **Ebû Saîd el-Hudrî**'den rivâyet ettikleri bir hadîse göre **"*Acbu'z-zeneb* hardal tanesi büyüklüğünde bir kemik parçasıdır."**[8] Buna göre o, sözü edilen kemikten çok farklı, ama insana ait özelliklerin tamamını taşıyan küçücük bir şey olmalıdır.

Bu ifâdeyi, günümüz teknolojisinin ortaya koyduğu **DNA** hücresi benzeri bir şey diye anlamak da mümkündür. Çünkü bilindiği üzere insanın bütün kimliği bu hücrede saklıdır. Bütün bedeni yakılıp kül haline getirilen ve kuyruk sokumu kemiği de kalmayan insanlar düşünüldüğünde, bunun insanın özünü teşkil eden bir şey olma ihtimali kuvvet kazanmaktadır.

İbn Akîl der ki:

"Kıyâmette insanların bu kemikten yaratılmasında, Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği bir sır vardır. Çünkü insanı yoktan var eden Allah'ın, onu tekrar yaratmak için başka bir şeyin varlığına ihtiyacı yoktur."

Bu sırrı izah sadedinde; insan bedeninin bir cüz'ü olan rûhun, herhangi bir bedene değil, bizzat âit olduğu bedene iâde edileceği bilinsin diye sözü edilen kemikten yaratılacağı ihtimali üzerinde durulur. Eğer insanın bütün aksamı çürüse ve geriye hiçbir şey kalmasa, zihinlerde rûhun herhangi bir bedene gidebileceği düşüncesi uyanabilir. **İbn Hacer**, meleklerde bu düşüncenin uyanabileceği ihtimalinden dolayı mezkür kemikten yaratıldığı üzerinde durur.[9]

---

[8] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 517.

[9] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 517.

٧٩٤٢ـ (ط س ـ كعب بن مالك رضي الله عنه) قال : كان يحدث أن النبيّ صلى الله عليه وسلم قال : « إنما نسمة المؤمن طير يَعْلَق في شجر الجنة ، حتى يَرجِعَهُ الله في جسده يوم يبعثه». أخرجه الموطأ. وأخرجه النسائي، و لم يذكر « يعلق ».

7.942- Kâ'b b. Mâlik, Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini rivâyet ediyordu:

"Mü'minin rûhu ancak cennet ağaçlarına asılıp gıdalanan bir kuş (gibi) **olur. Allah, insanı tekrar dirilteceği günde rûhu cesedine iâde edinceye kadar orada kalır."**[10]

İZAH

Hadîs metninde geçen *"ya'leku"* fiiline **İbnu'l-Esîr,** yemek, gıdalanmak manasını verir. Ancak bu fiilin lügatteki ilk anlamı konmak ve asılmaktır. Bu itibarla tercümede **"asılıp gıdalanan"** şeklinde her iki ihtimale de işaret ettik. Hadîsin **Nesaî**'deki rivâyetinde ise bu fiil yoktur, oradaki ibare **"cennetteki ağaçta bir kuş** (gibi) **olur"** şeklindedir.

RÛH

Rûh konusu hem İslâm âlimleri arasında ve hem de pozitif bilimlerle uğraşan âlimler arasında tartışılan bir meseledir. Genel olarak **Pozitivistler**, rûhun varlığını bedenin varlığına bağlarlar. Buna göre rûh, ancak bedenle kaimdir, bedenin ölümüyle rûh da ölür ve ölümle her şey biter. Bu düşünce sahipleri rûhun ölmezliğini ve âhireti reddederler.

Buna mukabil bütün semavî dinler gibi İslâm âlimleri de rûhun bekasına kaildirler. Beden ölse dahi rûh ölmez, bizim bilemediğimiz başka bir âlemde varlığını sürdürür. Ancak İslâm âlimleri de rûhun hakikati konusunda iki ana kola ayrılırlar:

Daha çok selef ulemasının oluşturduğu bir gurup, rûhun hakikatini araştırmayı ve bu konuda görüş beyan etmeyi doğru bulmaz. Onlara göre rûhun varlığı bilinir, ama hakikati araştırılmaz.

---

[10] **Muvatta,** Cenâiz, 16/49; **Nesaî,** Cenâiz, 117.

Çünkü rûhun hakikatini soranlara Yüce Allah; *"De ki: Rûh, Rabbimin emrinden bir iştir ve size bu konuda pek az bir ilim verilmiştir"*[11] cevabını verir. İnsanın sahip olduğu ilim, idrâk ettiği duyular âlemini bile tam olarak kuşatamamışken, görüp idrâk edemediği ve mahiyeti hakkında da bilgi sahibi olamadığı rûhun hakikatini kavrayabilmesi mümkün değildir. Binâenaleyh rûhun hakikatini araştırmak câiz değildir.

Diğer bir gurup İslâm âlimleri ise rûhun hakikatini araştırmayı câiz, hatta gerekli görürler. Ancak bunu câiz görenler de rûhun mahiyeti hakkında farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Buna göre;

1- **İbnu'r-Râvendî** ve taraftarlarına göre **rûh bir atomdur**.

2- **Nazzâm** ve taraftarlarına göre ise **rûh, bedende dolaşan bir cisimdir**.

3- **Bâkıllânî** ise rûhun, kalpte, dimağda ve ciğerde olmak üzere üç ayrı yerde var olan üç kuvvet olduğu kanâatindedir. Daha çok eski tabiplerin oluşturduğu bir gurup âlim de rûhu üç şeyden mürekkep bir mecmua olarak görür. Onlara göre bu üç şeyden biri, buhar gibi sıcak bir cism-i latîftir ve yeri kalptir; üreme ve büyüme bununla sağlanır. İkincisi yine buhar gibi bir cisim olup yeri karaciğerdir. Üçüncüsü de yine buhar gibi bir cism-i latîf olup yeri dimağdır.

4- Bazıları rûh, anâsır-ı erbaa denilen sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kuruluk olmak üzere dört unsurun dengesinden ibarettir.

5- Bazılarına göre saf kandır.

6- Bazılarına göre de nefestir.[12]

Görüldüğü üzere rûhun hakikatini araştırmayı gerekli görenler de sağlam ve inandırıcı bir neticeye varamamakta, akla gelen ihtimallerden öte bir şey söyleyememektedirler. Rûhun bedenden ayrı bir varlığı olduğu inkâr edilemez. Yaşarken insan vücûdunu ayakta tutan, hatta ağırlığı kadar yükü sırtına alsa bile taşıma gücü veren bir şey vardır. Ama insan öldüğü zaman kilosu ve bütün uzuvları yerinde olduğu halde parmağını bile oynatamamaktadır. Çünkü kendisini ayakta tutan güç gitmiştir.

---

[11] İsrâ, 85.

[12] Bkz., **Süleyman Toprak**, *Ölümden Sonraki Hayat*, 213-233.

Bütün müslümanlar, rûhun bedenden ayrı bir varlığı olduğuna ve beden öldüğü halde rûhun ölmediğine, ebedî âlemde varlığını bir şekilde devam ettirdiğine iman ederler.

İslâm âlimleri, yukarıdaki hadîste sözü edildiği şekilde cennette kuşlar gibi ağaçlara konmak mazhariyetine lâyık olan rûhların, sadece Peygamberlerin ve şehidlerin rûhları olduğu kanâatindedirler. Rûhların kuş olması ifâdesini de, bazıları hakiki anlamda kabul eder ve rûh kuş şekline dönüşür der. Diğer bir görüşe göre de burada maddî anlamda bir benzetme kastedilmemiştir; kuşun istediği gibi uçup dolaşması, istediği yere konması açısından yapılan bir benzetmedir. Kaldı ki rûhun belli bir fizikî şeklinden ve belli bir mekânda yerleşmek ihtiyacından bahsetmek, onu beden gibi ve maddî unsurlar gibi görmek anlamına gelir. Halbuki rûh, bedenden ve maddî unsurlardan çok farklıdır.

٧٩٤٣ـ (أبو رزين **العقيلي** رضي الله عنه) قال :قلت : يا رسولَ الله «كيف يُعيدُ الله الخلقَ، وما آية ذلك في خلقه ؟ قال : **أما مررتَ بوادي قومك جَدْبًا ، ثم مررت به يهتزُّ خَضِرا** ؟ قلت : نعم ، قال : **فتلك آيةُ الله في خلقه كذلك يحيي الله الموتى** ». أخرجه...

7.943- Ebû Rezîn el-Ukaylî'den rivâyet edilmiştir:

Dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; Allah mahlûkatı tekrar nasıl yaratır? Bu işin yaratıklardaki örneği nedir?"

"- Sen, her şeyin kuruyup solduğu bir zamanda hiç kavminin vâdisinden geçmedin mi? Sonra da yeşilliğin bürüdüğü bir sırada oraya hiç uğramadın mı?"

"- Evet."

"- İşte tekrar diriltmenin yaratıklardaki örneği budur; Allah ölüleri böyle yaratır."[13]

---

[13] Musannıfın **Rezîn**'den aldığı bu rivâyeti **Ahmed b. Hanbel** (*Müsned,* IV, 11), **Hâkîm** (*Müstedrek* IV, 605, h., 8682), **Kurtubî** (*Tefsir,* I, 195, VII, 230, XIV, 327) ve **İbn Kesîr** (*Tefsir,* III, 209, 549) kaydetmişlerdir.

٧٩٤٤ـ (خ ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال في قوله تعالى: «{فإذا نُقِرَ في الناقور} [المدثر: ٨] الصور، قال: والراجفة: النفخة الأولى، والرّادفة: الثانية». أخرجه البخاري في ترجمة باب.

7.944- Abdullah b. Abbas, Yüce Allah'ın; *"Boru öttürüldüğü zaman"*[14] âyeti hakkında; **"O borudan maksat, sûrdur"** dedi. *"O gün râcife sarsar"*[15] âyeti hakkında da ***"Râcife,*** **ilk nefhadır"** dedi. *"Onu râdife takip eder"*[16] âyeti hakkında ise, ***"Râdife*** **de, ikinci nefhadır"** dedi.[17]

٧٩٤٥ـ (أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال: « ذَكَرَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم صاحبَ الصور، وقال : عن يمينه جبريل ، وعن يساره : ميكائيل ». أخرجه...

7.945- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) sûrun sahibinden söz etti ve; **"Onun sağında Cebrâîl, solunda Mîkâîl vardır"** dedi.[18]

---

[14] Müddessir, 8.

[15] Nâziât, 6.

[16] Nâziât, 7.

[17] **Buharî**, Rikak, 43, ta'lîkan.

[18] Musannıfın kaynağına işaret etmediği bu rivâyet **Ebû Davud**, Hurûf, 1/3999; **Ahmed b. Hanbel**, *Müsned*, III, 9, h., 11084 ve *Müstedrek*, II, 291, h., 3048'de tahric edilmiştir.

الفصل الثاني

في الحشر

II- HAŞİR

٧٩٤٦ـ (خ م ـ سهل بن سعد رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «يُحْشَرُ الناس يوم القيامة على أرض بيضاء عفراء ، كقُرْصَةِ النّقيِّ ليس فيها علَم لأحد».

وفي رواية إلى قوله : « كقرْصَةِ النَّقيِّ ». ثم قال : قال سّهل ، أو غيره : «ليس فيها معْلَم لأحد». أخرجه البخاري ومسلم.

7.946- Sehl b. Sa'd'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kıyâmet günü insanlar, beyaz, bembeyaz, has undan yapılmış çörek gibi bir yerde toplanacaklar; orada hiç kimsenin bir alâmeti bulunmayacak."[19]

RİVÂYETLER

"Has undan yapılmış çörek gibi bir yerde toplanacaklar" cümlesine kadar aynı olan başka bir rivâyete göre, bundan sonra **Sehl** veya bir başkası şöyle dedi:

"Orada hiç kimse için bir alâmet bulunmayacak."

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

İZAH

Bu hadîste mahşer alanının tavsifi yapılmaktadır. Buna göre kıyâmet günü insanların toplanacakları yer, bu dünyadan farklı bir mekândır. Orası düz, beyaz, saf ve üzerinde günah işlenmemiş tertemiz bir yerdir.

---

[19] **Buharî**, Rikak, 44; **Müslim**, Münâfikîn, 2/28.

Lügatte **haşir** kelimesi; toplanmak, **mahşer** de; toplanma yeri anlamına gelir. Kıyâmet koptuktan ve insanlar yeniden diriltildikten sonra, dünyadaki davranışlarının hesabını vermek üzere **mevkıf** adı da verilen mahşer meydanında toplanırlar. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de; ***"O gün, hiç kimseyi bırakmaksızın herkesi bir araya toplayacağız"***[20] buyurulur. Bu toplanmada tek tek herkesin hesabı görülür ve sonra oradan cennete veya cehenneme gidilir.

٧٩٤٧ــ (خ م ت س ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال: سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يَخْطُبُ على المنبر يقول: «**إنَّكُم ملاقو الله حُفاة عُراة غُرلا**». زاد في رواية في أوله: «**مشاة**»، وزاد في رواية قال سفيان: هذا مما يُعَدُّ أنَّ ابن عباسٍ سمعه من النبيِّ صلى الله عليه وسلم.

وفي أخرى قال : قام فينا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بموعظة ، فقال : **يا أيها الناس ، إنَّكم محشورون إلى الله حفاة عراة غرْلا {كما بدأنا أول خلق نعيده، وعدا علينا إنا كنَّا فاعلين}** [الأنبياء: ١٠٤] **ألا إنَّ أولَ الخلائق يُكْسَى يوم القيامة: إبراهيمُ عليه السلام، ألا وانه سَيُجاءُ برجال من أُمتي، فيؤخذ بهم ذات الشمال ، فأقول : يا ربِّ ، أصحابي ، فيقول : إنَّك لا تدري ما أحدثوا بعدك ، فأقول كما قال العبد الصالح : {وكنتُ عليهم شهيدا ما دمتُ فيهم}** - إلى قوله - **{العزيز الحكيم}** [المائدة: ١١٧ ، ١١٨] قال: **فيقال لي : إنَّهم لم يزالوا مرتَدِّين على أعقابهمْ منذ فارقتهم.** زاد في رواية : «**فأقول : فسُحْقا ، فسُحْقا** ».

أخرجه البخاري ومسلم.

وأخرج الترمذي والنسائي الثانية ، وللنسائي مثل الأولى. وله في أخرى أن النبي صلى الله عليه وسلم قال : **يُحْشَر النَّاس يوم القيامة عُراة غُرلا ، أولُ الخلائق يُكْسَى : إبراهيمُ عليه السلام ، ثم قرأ: {كما بدأنا أولَ خلق نُعيدُه}** [الأنبياء : ١٠٤]. وفي أخرى للترمذي: أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال: **يُحشَرُونَ حُفاة عُرَاة غُرْلا**، فقالت: امرأة: أَيُبصرُ أو يَرى بعضُنا عَوْرَةَ بعض؟ قال: **يا فلانة {لكل امرئ منهم يومئذ شأن يغنيه}** [القيامة : ٣٧].

---

[20] Kehf, 47.

7.947- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah'ın (as.) minberde; **"Sizler Allah'a yalın ayak, çıplak ve sünnetsiz olarak kavuşacaksınız"** dediğini işittim.[21]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyetin baş tarafında **"yaya olarak"** kelimesi de vardır.

Başka bir rivâyette de Süfyan (b. Uyeyne); "Bu kelime de, İbn Abbas'ın Rasûlullah'tan (as.) işittiği sözlerden addedilmektedir" dediği ilave edilir.

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Rasûlullah (as.) bize vaaz etmek üzere ayağa kalktı ve şöyle dedi:

"Ey insanlar! Sizler Allah'ın huzurunda yalın ayak, çıplak ve sünnetsiz olarak toplanacaksınız. Nitekim Yüce Allah; *'Mahlûkatı ilk kez nasıl yarattıysak, yeniden yine öyle yaratacağız; bu, bizim üzerimize aldığımız bir sözdür ve biz bunu mutlaka yapabilecek güçteyiz'*[22] buyurmuştur. Şunu bilin ki, kıyâmet günü mahlûkatın ilk giydirilecek olanı, Hz. İbrahim'dir. Şunu da bilin ki, o gün ümmetimden bazı kişiler getirilip sol tarafa alınırlar. Ben;

"- Ey Rabbim, onlar benim ashâbımdır" **diyeceğim. Bana;**

"- Bunların senden sonra neler ihdâs ettiklerini şüphesiz sen bilmiyorsun!" **denir. Bunun üzerine ben de, o sâlih kulun** (Hz. İsa'nın) **söylediği gibi;**

"- Ben onların arasında iken kendilerine şâhit idim. Ama benim rûhumu kabz ettikten sonra, onların murakıbı yalnız sen oldun. Zaten sen her şeye şâhitsin. Eğer onları azaba uğratırsan, şüphesiz onlar da senin kullarındır; ama eğer onları bağışlarsan, şüphe yok ki sen kudret ve hikmet sahibisin"[23] **derim. O zaman bana;**

---

[21] **Buharî**, Rikak, 45; Enbiyâ, 8, 44; Tefsir, 5//14-15; 21//2; **Müslim**, Cennet, 14/57; **Tirmizî**, Sıfatu'l-Kıyâmet, 3/2423; Tefsir, 72/3332; **Nesaî**, Cenâiz, 118.

[22] Enbiyâ, 104.

[23] Mâide, 117-118.

"- Sen onlardan ayrıldığın zamandan beri onlar gerisin geriye dönmeye devam ettiler" **denilir.**

Başka bir rivâyette de Hz. Peygamber'in; **"Öyleyse uzak olsunlar! Uzak olsunlar!"** dediği ilave edilir.

Bunları **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

İkinci rivâyeti **Tirmizî** ve **Nesaî** de tahric ettiler. **Nesaî**'nin ayrıca ilk rivâyete benzer başka bir rivâyeti daha vardır.

Nesaî'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Kıyâmet günü insanlar çıplak ve sünnetsiz olarak haşrolacaklar. Mahlûkatın ilk giydirilecek olanı Hz. İbrahim'dir."

Sonra Hz. Peygamber; *"İlk yarattığımız gibi, onları yine yeniden yaratacağız"*[24] âyetini okudu.

Tirmizî'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

Hz. Peygamber; **"İnsanlar yalın ayak, çıplak ve sünnetsiz olarak haşredilecek"** deyince, bir kadın;

"- Birbirimizin avret yerine bakmaz –veya görmez- **miyiz?"** diye sordu. Hz. Peygamber cevaben;

"-Ey kadın! *'O gün herkesin kendine yetecek bir derdi vardır'*[25] dedi.

İZAH

Bu hadîs, kıyâmet gününde insanların, aynen dünyaya geldikleri andaki uzuvlarıyla haşredileceklerini ifâde etmektedir. Hiçbir uzuvları eksik olmayacak, hatta sünnet edilmiş olsalar bile, dünyaya geldikleri sıradaki sünnetsiz halleriyle ve doğdukları andaki gibi tamamen çıplak olarak haşredilecekler. **"İnsanlar birbirlerinin avret yerlerine bakmazlar mı?"** sorusuna da Hz. Peygamber; **"o gün herkesin kendine yeter bir derdi olduğunu"** söyleyerek cevap vermektedir. Yani insanlar, değil başkalarının avret yerlerine

---

[24] Enbiyâ, 104.

[25] Abese, 37.

bakmak, kendilerinin çıplak olduklarının bile farkına varmayacaklar, bu derece bir telaş ve sıkıntı içinde bulunacaklar.

İlk defa **Hz. İbrahim**'e elbise giydirilmesi ifâdesi; ya sünnet olmanın ilk defa onun şeriatında meşru kılındığı için, yahut da **Hz. İbrahim** ateşe atılırken elbisesinden soyulmuş olduğundan, veyahut da tesettür için şalvarı ilk defa onun giymiş olmasından dolayıdır şeklinde izah edilir.

٧٩٤٨ـــ (خ م س ـــ **عائشة** رضي الله عنها) قالت : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : «**يُحْشَر الناسُ حفاة عراة غُرْلا** »، قالت عائشةُ ، فقلت : الرجالُ والنساء جميعا ينظر بعضهم إلى بعض؟ قال: **الأمرُ أشد من أن يُهِمَّهم ذلك**.

وفي رواية: «**مِنْ أن ينظر بعضهم إلى بعض**». أخرجه البخاري ومسلم والنسائي وللنسائي في أخرى قال: «**لكل امرئ منهم يومئذ شأن يُغْنيه**».

7.948- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"İnsanlar yakın ayak, çıplak ve sünnetsiz olarak haşrolunacaklar."

Bunun üzerine ben;

"- Erkekler ve kadınlar bir arada, birbirlerine bakmazlar mı?" diye sordum.

"- O gün, insanların bundan daha önemli bir işleri vardır" buyurdu.[26]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette son cümle; **"o gün onların birbirlerine bakmaktan daha zor işleri vardır"** şeklindedir.

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Nesaî** tahric etti.

Nesaî'nin başka bir rivâyetinde; ***"O gün herkesin kendine yetecek bir derdi vardır"***"[27] âyeti de zikredilir.

---

[26] **Buharî**, Rikak, 45; **Müslim**, Cennet, 14/56; **Nesaî**, Cenâiz, 114.

٧٩٤٩ـ (خ م ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال : أنَّ رجلا قال : « يا رسولَ الله ، قال الله تعالى : {الذين يُحْشرون على وجوههم إلى جهنم} [الفرقان: ٣٤] أيحشرُ الكافر على وجهه ؟ قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : أليْسَ الذي أمْشاه على رجليه في الدنيا قادر على أن يمشيَه على وجهه يوم القيامة ؟ » قال قتادة حين بَلَغه : بلى ، وعزّة ربّنا.

أخرجه البخاري ومسلم.

7.949- Enes b. Mâlik anlatıyor:

"Bir adam dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü! Yüce Allah; ***'Onlar yüzleri üstü sürüklenerek cehenneme tıkılacaklar'***[28] buyuruyor. Kâfir mi yüz üstü haşredilecek?"

Hz. Peygamber şu cevabı verdi:

"- Dünyada onu ayakları üstünde yürüten, kıyâmet günü yüz üstü yürütmeye de kadir değil midir?"

Bu söz Katâde'ye ulaşınca; *"Rabbimizin izzetine yemin ederim ki, evet kadirdir"* dedi.[29]

٧٩٥٠ـ (ت ـ بهز بن حكيم رحمه الله) عن أبيه عن جده قال: سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : « إنّكم تحشرون رجالا ورُكبانا ، وتجرّون على وجوهكم ».

أخرجه الترمذي.

7.950- Bihz b. Hakîm, babası vasıtasıyla dedesinden şöyle rivâyet ediyor:

Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"Sizler yaya, binitli ve yüz üstü sürüklenerek haşredileceksiniz."[30]

---

[27] Abese, 37.

[28] Furkan, 34.

[29] **Buharî**, Rikak, 45; Tefsir, 25/1; **Müslim**, Münâfikîn, 11/54.

[30] **Tirmizî**, Kıyamet, 3/2424; Tefsir, 18/3143.

٧٩٥١ـ (ت ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «يُحْشَرُ الناس يوم القيامة ثلاثة أصناف : صنفا مشاة ، وصنْفا ركبانا ، وصنْفا على وجوههم ، قيل: يا رسولَ الله ، وكيف يَمْشُونَ على وجوههم ؟ قال : إنَّ الذي أمشاهم على أقدامهم قادر على أن يُمْشِيَهم على وجوههم ، أما إنَّهم يتَّقون بوجوههم كلَّ حَدَب وشوك». أخرجه الترمذي.

7.951- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kıyâmet günü insanlar üç sınıf halinde haşrolunurlar: Yayalar sınıfı, binitliler sınıfı ve yüz üstü çekilenler sınıfı."

"- Ey Allah'ın Rasûlü; yüzleri üstünde nasıl yürüyecekler?" diye sorulunca;

"- Onları ayakları üzerinde yürütmeye kadir olan, şüphesiz yüz üstü yürütmeye de kadirdir. Onlar yüzlerini her dikenden ve her tümsekten sakınacaklar."[31]

İZAH

Bu rivâyetlerde kıyâmet günü insanların, dünyadaki amellerine ve imanlarına göre farklı şekillerde mahşere sevk edileceği anlatılmaktadır. Bir kısmı yaya, bir kısmı binitli, bir kısmı da yüz üstü sürünerek mahşere götürülecektir. Bu üç guruptan ilk ikisini, iman ehlinden olanların teşkil ettiği kabul edilir.

Binitli olanların imanı ve ameli sağlam kişiler oldukları zannedilmektedir. Ancak bu sınıfın hepsinin aynı tür bir binite sahip olacaklarını iddia etmekten ziyade, imanının ve amelinin farklılığına göre, binitlerinin de farklı olabileceğini söylemek daha makûl olsa gerektir.

Yayalar, iman ve amel açısından binitlilere göre daha zayıf, ama yüz üstü sürünenlere göre daha iyi durumdadırlar. Bunların da yayalığın meşakkatini hep aynı şekilde değil, iman ve amellerine göre

---

[31] **Tirmizî**, Tefsir, 18/3142. Hadîsin isnâdı zayıftır, ama şevâhidi vardır.

faklı farklı şekillerde çekecekleri düşünülebilir. Nitekim bundan sonra gelecek olan hadîste buna işaret edilmektedir.

Hadiste bu sınıflardan bahsedilirken önce "**yayalar sınıfı**"ndan söz edilmesi, iman ehlinden bu guruba giren insan sayısının daha çok olacağına hamledilmiştir.

Üçüncü sınıf olan yüz üstü sürünenler ise, dünyada iken iman etmeyenlerdir. Bunların da dünyadaki isyanı ölçüsünde farklı bir meşakkat yaşayacakları düşünülebilir.

Hadîsteki bu tasnifi, Kur'ân-ı Kerîm'de aynen bulmak mümkün değilse de, özellikle üçüncü sınıfla ilgili ifâdeyi aynen görürüz. **İsrâ** sûresinde şöyle buyurulur:

"Biz onları kıyâmet günü körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüz üstü haşredeceğiz. Onların varacağı yer de cehennemdir."[32]

Binitli, yaya ve yüz üstü sürünenler şeklindeki bu tavsifi, maddî unsurlarıyla birlikte hakiki manada düşünmek mümkün olduğu gibi, insanların iman ve amel durumlarına göre çekecekleri meşakkatin anlaşılması manasında temsilî ifâdeler şeklinde anlamak da mümkündür.

٧٩٥٢ــ (س ــ **أبو ذر الغفاري** رضي الله عنه) قال : إن الصّادق المصدوق حدَّثني : **«أنَّ الناس يحشَرون ثلاثةَ أفواج : فوجا راكبين طاعمين كاسين ، وفوجا تسْحَبُهُم الملائكة على وجوههم، وتحشرهم النَّارُ ، وفوجا يمشون ويسْعَونَ ، يُلقي الله الآفة على الظهر ، فلا يبقى ، حتى إن الرجل لتكون له الحديقةُ يعطيها بذات القَتب ، لا يقدرُ عليها »**. أخرجه النسائي.

7.952- Ebû Zer el-Ğifârî anlatıyor:

"Kendisi doğru söyleyen ve kendisine de doğru söylenen (Peygamber) bana şöyle söyledi:

"Şüphesiz insanlar, üç gurup halinde haşredilecektir:

1- Binitli, azıklı ve giyinikler gurubu.

---

[32] İsrâ, 97.

2- Melekler tarafından yüz üstü sürüklenen gurup; onları cehennem toplayacaktır.

3- Yürüyenler ve koşanlar gurubu. Allah (o insanların) **sırtına bir âfet verir ve** (insanlarda dayanma gücü) **kalmaz. Hatta insanın güzel bir bahçesi olsa, onu verip karşılığında** (kendisini götürecek) **bir binit almak ister, ama bunu yapamaz."**[33]

İZAH

Önceki hadîste de buna benzer üç guruptan söz edilmişti. Burada da aynı mealde üç gurup zikredilmektedir. Yürüyenler ve koşanlar gurubu hakkında buradaki ifâdeler, daha çok dünya şartları itibariyle anlaşılmalıdır. Çünkü kıyâmette mal-mülk sahibi olmak ve binit satın almak söz konusu değildir. Burada ifâde edilmek istenen şey, insanın o sırada çekeceği sıkıntının büyüklüğü ve bundan kurtulmak için de malını-mülkünü feda etmeyi göze alması hâlidir.

٧٩٥٣ــ (خ م س ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**يُحْشَر النّاس يوم القيامة على ثلاث طرائقَ: راغبين وراهبين، واثنان على بعير، وثلاثة على بعير، وأربعة على بعير، وعشرة على بعير، وتَحْشُرُ بقيَّتهم النارُ، تَقيل معهم حيث قالوا وتبيت معهم حيث باتوا وتُصْبِحُ معهم حيث أصْبَحُوا وتمسي معهم حيث أمْسَوْا**». أخرجه البخاري ومسلم والنسائي.

7.953- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"İnsanlar kıyâmet günü üç şekilde haşredilecektir:

1- Arzulu ve korkulu halde.

2- Bir deveye iki kişi, üç kişi, dört kişi, on kişi binmiş halde.

3- Diğerlerini de ateş toplayacak. Onların kaylûle yaptığı yerde ateş de onlarla birlikte kaylûle yapacak, geceledikleri yerde ateş de onlarla birlikte geceleyecek, sabahladıkları yerde ateş de onlarla

---

[33] Nesaî, Cenâiz, 114.

birlikte sabahlayacak ve akşamladıkları yerde ateş de onlarla birlikte akşamlayacak.[34]

İZAH

Bu hadîste sözü edilen haşirden maksadın ne olduğu konusunda iki görüş vardır. Birine göre maksat, kabirden kalktıktan sonra meydana gelecek olan haşirdir.

Âlimlerden çoğunluğunun benimsediği diğer görüşe göre de maksat, kıyâmetten önce ortaya çıkacak ve insanları sevk edecek olan ateştir. Bu ateş ortaya çıkınca insanlar, yukarıda belirtildiği şekilde üç halde bulunacaklar.[35]

Bu haşrin âhirette olduğu düşünüldüğünde; arzulu ve korkulu olanlardan maksat, korku ve ümit hâlet-i rûhiyesi içinde olanlardır. İkinci gurubun da, binitli oldukları halde hepsinin aynı konumda olmadıkları, iman ve amellerine göre farklı bir durumda bulundukları anlaşılır. Üçüncü guruptakilerin de devamlı cehennem azabı ile yüz yüze bulundukları anlaşılır.

Haşrin dünyada olduğu düşünüldüğünde ise; arzulu ve korkulu olanlardan maksat, kurtuluş ve gelecek için ümitli, ama geride bıraktıkları için kaygılı olanlardır. İkinci gurup ile de ateşten kurtulmak için özel aracı ile rahatça yola koyulan veya buldukları vasıtalara tıka basa doluşan insanlar kastedilmiştir. Üçüncü gurup da kaçma imkânı bulamayan ve kendilerini ateşin sürüklediği kişilerdir.

٧٩٥٤ــ (خ م ــ أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال :
«يَعرَقُ الناسُ يوم القيامة ، حتى يذهبَ في الأرض عرَقُهُم سبعينَ ذِراعا ، وإنه يُلجِمُهُم حتى يبلغَ آذانَهم ». أخرجه البخاري ومسلم.

---

[34] **Buharî**, Rikak, 45; **Müslim**,Cennet, 14/59; **Nesaî**, Cenâiz, 114.

[35] Bkz., **İbn Hacer**, XIII, 189-193.

7.954- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kıyâmet günü insanlar öylesine terleyecekler ki, döktükleri terler yerin içine yetmiş zirâ kadar işler ve (yerin üstünde de) **insanların kulaklarına kadar yükselerek** (onları bir ter denizine) **gark eder."**[36]

İZAH

Bu hadîs kıyâmet günü insanların nasıl bir zorluk içinde bulunacaklarını göstermektedir. Bu meşakkat yüzünden insanlar âdeta terden bir denize gömülecekler; onların vücutlarından dökülen terler bir taraftan yerin içine işlerken, diğer yandan durumlarına göre insanların kulakları hizasına kadar yükselebilecektir. Bundan sonra gelecek olan hadîste güneşin insanlara bir mil mesafeye kadar yaklaşacağı, bu yüzden insanların tere batacağı ve bu ter denizinin onların durumlarına göre çeşitli yüksekliğe ulaşacağı ifâde edilmektedir.

Şüphesiz hiç sıkıntı ve ter yüzü görmeyecek ve Allah'ın **Arş'ı** altında gölgelenecek olan insanlar da vardır.

٧٩٥٥ـ (خ م ت ـ نافع مولى ابن عمر) « أن ابن عمر رضي الله عنه تلا : **{ألا يظنّ أولئك أنهم مبعوثون ليوم عظيم، يوم يقوم الناس لرب العالمين}** [المطففين: ٤-٦] قال : يقوم أحدُهم في رَشْحِهِ إلى أنصاف أذنيه» أخرجه البخاري ومسلم والترمذي. ورواه الترمذي مرفوعا وموقوفا.

7.955- İbn Ömer'in âzâdlısı Nâfi'den rivâyet edildiğine göre, İbn Ömer;

"Onlar korkunç bir gün için, bütün insanların âlemlerin Rabbi'nin huzuruna varacakları gün için diriltileceklerini *(ve hesaba çekileceklerini)* ***düşünmezler mi?"***[37] âyetini okudu ve dedi ki:

---

[36] **Buharî**, Rikak, 47; **Müslim**, Cennet, 15/61.

[37] Mutaffifîn, 4-6.

"İnsanlardan bazıları kulağının ortasına kadar bir ter denizi içinde (mezarından) kalkar."[38]

٧٩٥٦ــ (م ت ــ المقداد بن الأسود رضي الله عنه) قال : سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : «تُدنَى الشمسُ يوم القيامة من الخلق ، حتى تكون منهم كمقدار ميل - زاد الترمذي : أو اثنين ، قال سُليم بن عامر : فوالله ما أدري ما يعني بالميل : أمسافة الأرض ، أو الميل الذي تُكْحل به العين ؟ - قال : فيكون النّاس على قدْر أعمالهم في العَرق ، فمنهم من يكون إلى كعبيه ، ومنهم من يكون إلى رُكبتيه ، ومنهم من يكون إلى حقْويه ، ومنهم من يُلْجمُهُ العرق إلجاما، وأشار رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بيده إلى فيه ».
أخرجه مسلم والترمذي. وفي رواية الترمذي قال : « فتَصْهَرُهُم الشمس ، فيكونون في العرق كقدر أعمالهم... الحديث ».

7.956- el-Mikdâd b. el-Esved'den rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah'ın (as.);

"Kıyâmet günü güneş, yaratıklara bir mil kalıncaya kadar yaklaşır" dediğini işittim.

(Râvî Süleym b. Âmir dedi ki: "Vallahi bu milden ne kastedildi bilmiyorum; bir uzunluk mesafesi mi, yoksa göze sürme çekilen mil mi?")

Hz. Peygamber şöyle devam etti:

"İnsanlar amellerine göre tere batacaklar; bazısı topuklarına kadar, bazısı dizlerine kadar, kimisi göğsüne kadar tere gömülecek, kimisine de ter âdeta gem vuracak."

Mikdâd der ki: "Bu sırada Rasûlullah (as.) eliyle ağzını işaret etti."[39]

---

[38] **Buharî**, Rikak, 47; Tefsir, 83/1; **Müslim**, Cennet, 15/60; **Tirmizî**, Kıyâmet, 2/2422; Tefsir, 74/3335.

[39] **Müslim**, Cennet, 15/62; **Tirmizî**, Kıyâmet, 2/2421.

RİVÂYETLER

Hadîsi **Müslim** ve **Tirmizî** rivâyet etti.

Tirmizî'nin **"bir veya iki mil"** şeklinde bir ilavesi vardır. **Tirmizî**'de ayrıca; **"Güneş âdeta onları eritecek ve amellerine göre tere batacaklar..."** şeklinde bir fazlalık vardır.

٧٩٥٧ـ (م ـ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**يُبْعَثُ كل عبد على مامات عليه** ». أخرجه مسلم.

7.957- Cabir b. Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Her kul, öldüğü hal üzere diriltilecektir."[40]

İZAH

Bu hadîsten maksat, muhtemelen kulun niyeti ve amelidir. Yani insan hayatının sonuna doğru kalbini ihlâs ve samimiyetle temizlemiş ve günlerini salih amellerle geçirmişse, bu durumdaki insanların hâli üzere diriltilecek ve bunun karşılığını görecektir. Fakat hayatının sonlarına doğru azmış ve yoldan çıkmış olan da bu durumdaki zümre ile diriltilecek ve onlara yapılan muameleye muhatap olacaktır.

---

[40] **Müslim**, Cennet, 19/83.

الفصل الثالث

في الحساب والحكم بين العباد

و فيه ستة انواع:

نوع اول

III- HESAP VE KULLAR ARASINDA HÜKÜM VERİLMESİ

a) KUL HAKLARININ MUHASEBESİ[41]

٧٩٥٨ـ (خ ت ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «مَنْ كانت عنده مظلمَة لأخيه ، مِنْ عِرضه أو شيء منه ، فليَتحلَّلْه منه اليومَ مِن قبل أن لا يكون دينار ولا درهم إن كان له عمل صالح أُخذ منه بقدر مَظلمته وإن لم يكن له حسنات أُخذَ من سيئات صاحبه فَحمل عليه». أخرجه البخاري.

وفي رواية الترمذي قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « رحِمَ الله عبداً كانت لأخيه عنده مظلمة... » الحديث.

7.958- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kimde kardeşinin namusu veya herhangi bir şeyi ile ilgili bir hak bulunursa, onu, dinar ve dirhemin geçerli olmadığı zaman gelmeden önce hemen bugün helâl ettirsin! Çünkü o gün, işlemiş olduğu haksızlık derecesinde, yapmış olduğu salih ameli kendisinden alınacaktır. Şayet sâlih ameli yoksa, öbürünün günahları alınıp kendisine yüklenecektir."[42]

---

[41] **"Hesap ve Kullar Arasında Hüküm Verilmesi"** ana başlığı altında verilen bu tâlî başlıkları **İbnu'l-Esîr**, sadece **"Birinci Nevi... İkinci Nevi..."** diye altı kısma ayırdı, ancak herhangi bir başlık koymadı. Yukarıda görülen başlıklar ise, kaydedilen hadîsler göz önüne alınarak tarafımızdan konulmuştur.

[42] **Buharî**, Mezâlim, 10; Rikak, 48; **Tirmizî**, Kıyâmet, 2/2419.

RİVÂYETLER

Bunu **Buharî** tahric etti.

Tirmizî'nin rivâyeti de; **"Kendisinde kardeşinin bir hakkı bulunana Allah merhamet eylesin..."** diye başlar.

İZAH

Bu bölümdeki hadîsler, kul hakları, yani günümüzün ifâdesiyle insan hakları konusunda kıyâmette meydana gelecek olan hesaplaşmanın şeklini göstermektedir. Buna göre kul hakları, hiçbir şekilde Allah'ın bağışlayacağı suçlar kapsamına girmemektedir. Kul hakkı, sadece kendisine haksızlık yapılan kişinin affedebileceği bir cürümdür; başka hiç kimsenin suçluyu bağışlama yetkisi yoktur. Kıyâmet günü bu suçtan kurtulmanın yolu da, dünyada yapılan hayır ve şerrin teâtisinden ibarettir. Yani zâlim, eğer bir hayır ameli varsa, onu, haksızlık ettiği insana verecek, hayır ameli yoksa veya suçunu affettirmeye kâfi gelmezse, bu sefer mazlumun günahı alınıp onun sırtına vurulacaktır.

İşlenen hataların affı konusunda İslâm'ın ölçüsü, sadece canı yanan kişinin bu yetkiye sahip olduğu, başka hiç kimsenin onun adına bu yetkiyi kullanamayacağıdır. Başkasının kesesinden cömertlik yapma hakkı kimseye verilmemiştir. Birinin canı yakılmış, malına veya namusuna tecavüz edilmişken, hiç zarar görmeyen başka birinin kalkıp da zâlimi affetmesi, İslâm'ın adâlet anlayışıyla bağdaşmaz.

Şüphesiz af, büyük bir fazilettir. Hatta İslâm, affedici olmayı ısrarla telkin eder insanlara. Bunun için de sık sık Allah'ın ne kadar affedici olduğunu hatırlatır. Üstelik affetmenin, son tahlilde mağdur için, cezalandırmaktan daha hayırlı sonuçlar doğuracağını da söyler. Ama bu hak, sadece mağdura ait bir yetkidir ve bu yetkiyi başka birinin kullanma hakkı da yoktur.

Kıyâmet günü herkesin kurtuluş için çare aradığı bir sırada, insanların, haksızlık yapanları affetmeye ne kadar yanaşacakları şüphelidir. Çünkü herkes, eline bir imkân geçerse, mutlaka ondan yararlanmaya çalışacaktır. Bu itibarla helâlleşme işi mutlaka dünyada iken sağlanmaya çalışılmalıdır.

٧٩٥٩ـ (م ت ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يوما : «أتَدْرُون ما المُفْلِسُ ؟ قالوا : المفلسُ فينا من لا درهم له ولا متاع. قال : إن المُفْلِسَ مَنْ يأتِي يوم القيامة بصلاة وصيام وزكاة ، ويأتي قد شَتَمَ هذا ، وقذفَ هذا ، وأكل مال هذا ، وسفك دم هذا ، وضرب هذا ، فيُعطَى هذا من حسناته ، وهذا من حسناته ، فإن فَنِيَتْ حَسَناتُهُ قبل أن يُقْضَى ما عليه أُخذَ من خطايهم فطُرِحَتْ عليه ، ثم يُطْرَحُ في النار». أخرجه مسلم والترمذي.

7.959- Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir:

"Bir gün Rasûlullah (as.);

"- Müflis kimdir, bilir misiniz?" diye sordu. İnsanlar da;

"- Müflis bizde parası ve malı kalmayan adamdır" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şunları söyledi:

"- Müflis, kıyâmet günü namaz, oruç ve zekâtla (mahşere) **gelecek, ama aynı zamanda şuna sövmüş, buna iftira etmiş, ötekinin malını yemiş, berikinin kanını dökmüş, öbürünü de dövmüş olarak gelecek olan adamdır. Bu durumda onun sevapları** (canını yaktığı) **o adamlara dağıtılır. Eğer borcu bitmeden sevapları biterse, bu sefer onların günahları alınıp bunun sırtına vurulur ve sonra da cehenneme atılır."**[43]

İZAH

Bu hadîste de insan haklarının muhasebesinin nasıl yapılacağı çok çarpıcı bir şekilde anlatılmaktadır. Bu bilindiği halde yine de başkasının herhangi bir şekilde hakkına tecavüz etmeye cesaret edebilen olursa, ona da, buyursun etsin demekten başka ne yapılabilir? Ama aklı başında olan hiç kimse, Allah'a meydan okuma cür'etine kalkışmamalıdır. Çünkü o, din gününün mutlak mâlikidir ve asla kimsenin mağdur edilmesine imkân vermeyecektir.

---

[43] **Müslim**, Birr, 15/59; **Tirmizî**, Kıyâmet, 2/2418.

٧٩٦٠ــ (م ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : إنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «لَتؤدُّنَّ الحقوقَ إلى أهلها يوم القيامة، حتى يُقادَ للشاة الجلْحاء من الشاة القرْناء». أخرجه مسلم والترمذي.

وزاد رزين : « ويُسأل الحجر الذي انكبَّ على الحجَر ، ولِمَ نَكأ الرَّجلُ الرَّجلَ».

7.960- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kıyâmet günü, hakları mutlaka sahiplerine ödeyeceksiniz! Hiç şüphe yok ki, boynuzlu davardan boynuzsuzun hakkı mutlaka alınacaktır."[44]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Müslim** ve **Tirmizî** tahric etti.

Rezîn; "Başka bir taşın üzerine binen taşa bile bunu hesabı sorulacak. Bir adamı yaralayan kişiye de niye yaraladığı sorulacaktır" cümlesini ilave etti.

İZAH

Hadîste hayvanlar ve cansız varlıklar arasında yapılacağı belirtilen muhakeme ifâdesini mübalağa manasına hamletmek gerektiği kanâatindeyiz. Bu da kul hakkı adına insanlar arasında meydana gelen hiçbir şeyin ihmal edilmeyeceği, tek tek her şeyin mutlaka hesabının sorulacağı ve kimsenin hakkının kimsede bırakılmayacağı anlamındadır.

Ancak Kur'ân-ı Kerîm'de, kıyâmet günü hayvanların da yeniden diriltilip haşredileceğine dair âyetler bulunmaktadır. Meselâ **Tekvîr** sûresinde; ***"Vahşi hayvanlar haşredildiği zaman"***[45] buyurulur. **En'âm** sûresinde de şöyle buyurulur:

---

[44] **Müslim**, Birr, 15/60; **Tirmizî**, Kıyâmet, 2/2420.

[45] Tekvîr, 5

"Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi Allah'ın mahlûku olmasın!... Sonra onların tümü Rableri huzurunda toplanacaklardır."[46]

Âyetlerde geçen hayvanların haşredileceği ifâdesini müfessirler değişik şekillerde yorumlamışlardır. Bazılarına göre maksat, kıyâmetin kopması sırasında meydana gelen dehşet üzerine hayvanların bir araya toplanmasıdır. Bazılarına göre de, insanların kendilerine yaptıkları zulümlerden dolayı, uğradıkları zararları gidermek üzere Allah tarafından bir araya getirilmeleridir. Bazılarına göre ise, insanlar tarafından sevilen hayvanların âhirette kendilerini sevenlerle birlikte olmalarıdır.

٧٩٦١ــ (**أبو هريرة** رضي الله عنه) قال :« كنّا نسمع أن الرجلَ يتعلق بالرجلِ يوم القيامة وهو لا يعرفه ، فيقول له : مالك إليَّ وما بيني وبينك معرفة ؟ فيقول : كنتَ تراني على الخطأ وعلى المنكرِ ولا تنهاني ». أخرجه...

7.961- Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir:

"Biz, kıyâmet günü bir adamın, hiç tanımadığı birinin yakasına yapıştığını ve aralarında şu konuşmanın geçtiğini işitiriz:

Adam, yakasına yapışana der ki:

"- Benden ne istiyorsun? Seninle tanışmıyoruz ki!"

Öbürü de şöyle karşılık verir:

"- Sen beni hata ve yanlış işler yaparken gördüğün halde bana mani olmamıştın."[47]

---

[46] En'âm, 38.

[47] Musannıf bu hadîsin kaynağına işaret etmedi. Bkz., **Münzirî**, ***Terğîb***, III, 164, hadîs no; 3506.

نوع ثان

b) MUHÂSEBE VE ARZ

٧٩٦٢ـ (خ م ت د ـ عائشة رضي الله عنها) قال ابن أبي مُليكة : « إنّ عائشة كانت لا تسمع شيئا لا تعرفه إلا راجعتْ فيه حتى تعرفَهُ ، وأنّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : **مَنْ نُوقشَ الحساب عُذّب** ، فقلتُ : أليس يقول الله تعالى : **{فأما مَنْ أُوتيَ كتابه بيمينه فسوف يُحاسَبُ حسَابا يسيرا ، وينقلب إلى أهله مسرورا}** [الانشقاق : ٧- ٩]؟ فقال : **إنما ذلك العرْضُ ، وليس أحد يُحاسبُ يوم القيامة إلا هلك** ».

وفي رواية : « **وليس أحد يناقش الحساب يوم القيامة إلا عُذّب** ».

وفي أخرى: قالت: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **ليس أحد يُحاسَبُ إلا هلك** ، قلت: يا رسول الله، جعلني الله فداك، أليْسَ الله تعالى يقول: **{فأمَّا مَنْ أوتيَ كتابه بيمينه فسوف يحاسب حسابا يسيرا}** قال: **ذلك العرْض تُعرَضُون، ومن نُوقشَ الحساب هلَك**». أخرجه البخاري ومسلم.

وأخرج الترمذي الثانية. وأخرج أبو داود هذا الحديث بمعناه في جملة حديث. وقد ذكر في تفسير (سورة النساء) من كتاب « تفسير القرآن » في حرف التاء.

7.962- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:

İbn Ebî Müleyke der ki:

"Hz. Âişe, anlamadığı bir söz işitirse, mutlaka anlayıncaya kadar tekrar ettirirdi. Hz. Peygamber;

"- Kimin hesabı sırasında münakaşa yapılırsa, o azaba uğratılır" buyurmuştu. Ben (Hz. Âişe) dedim ki:

"- Ama Yüce Allah ***'Kime kitabı sağından verilirse, onun hesabı kolay olur ve âilesine sevinçli döner'***[48] buyurmuyor mu?"

Bunun üzerine Hz. Peygamber;

"- Senin o dediğin, arzdır. Kıyâmet günü hesaba çekilen hiç kimse yoktur ki, helâk olmasın!" buyurdu.[49]

---

48 İnşikâk, 7-9.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet; **"Kıyâmet günü hesâbı münakaşa edilen hiç kimse yoktur ki azap edilmesin!"** şeklindedir.

Başka bir rivâyet de şöyledir:

"Hz. Âişe, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu söyledi:

"Hesaba çekilip de helâk edilmeyen kimse yoktur."

Bunun üzerine ben dedim ki:

"- Allah beni sana fedâ etsin, ey Allah'ın Rasûlü! Yüce Allah; ***'Kime kitabı sağından verilirse, onun hesabı kolay olur'*** buyurmuyor mu?"

"- **O, arzdır; sizler** (önce) **arz edileceksiniz. Hesabı münakaşa edilen, mutlaka helâk olur"** buyurdu.

Bunları **Buharî** ve **Müslim** rivâyet etti.

Bu ikinci rivâyeti **Tirmizî** de tahric etti.

Ebû Davud da başka bir hadîsin içinde bunu meâlen rivâyet etti. Bu rivâyet, Kitabu't-Tefsir bölümünde Nisâ sûresinin tefsiri bâbında zikredilmişti.[50]

İZAH

"Hesap münakaşası"; insanın az-çok, büyük-küçük bütün yaptıklarını sayıp dökmek, hepsini ortaya koymak manasına hamledilmiştir. Hesaba çekilmek, insanın bütün yaptıklarından tek tek hesap sorulması demektir. Bu ise, gerçekten insanın helâk olması anlamına gelir. Çünkü Allah'ın lütfu olmadan kendi ameliyle kendisini kurtaracak insan yoktur. Hesaba çekilmek de, insanın kendi başına kalması anlamına gelir, bu da insanın helâk olması demektir.

Hakîm-i Tirmizî, mücâdele ve münakaşanın, sadece kâfirler için söz konusu olduğu kanâatindedir. Çünkü ona göre kâfirler, Rablerini tanımazlar ve mücâdele ederlerse kurtulacaklarını sanırlar.[51]

---

[49] **Buharî**, İlim, 35; Tefsir, 84/1; Rikak, 49; **Müslim**, Cennet, 18/79-80; **Tirmizî**, Kıyâmet, 5/2426; **Ebû Davud**, Cenâiz, 3/3093.

[50] Bkz., hadîs no; 591.

[51] **İbn Hacer**, XIII, 219.

Hz. Peygamber'in **"Arz"** adını verdiği şey, âyet-i kerîmede ifâde edilen **"kolay hesap"**tır. Bundan maksat da, mü'minin amellerinin kendisine arz edilmesi, gösterilmesi, sonra da bağışlanmasıdır. Mü'min kitabına bakar, günahlarını görür, ama Yüce Allah'ın onları dünyada iken örttüğü gibi âhirette de bağışladığını anlayarak Allah'ın kendisine olan lütuf ve ikrâmını müşahede eder. **Ahmed b. Hanbel**'in rivâyetinde **Hz. Âişe**'nin; **"kolay hesap nedir?"** sorusuna Hz. Peygamber; **"Kulun kitabına bakılması ve hatalarından vazgeçilmesidir. O gün hesâbı münakaşa edilen, mutlaka helâk olur"** cevabını vermişti.[52]

٧٩٦٣ــ (ت ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال : أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : «من **حُوسِبَ عُذِّبَ**». أخرجه الترمذي.

7.963- Enes. B. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kim hesaba çekilirse, azap olunur."[53]

نوع ثالث

c) HESABI GÖRÜLECEK İLK AMEL

٧٩٦٤ــ (ت س ــ حريث بن قبيصة) قال : « قدمتُ المدينة ، فقلت : اللهم يسِّر لي جليسًا صالحا، قال: فجلستُ إلى أبي هريرة رضي الله عنه فقلت : إني سألتُ الله أن يرزقني جليسا صالحا، فحدِّثني بحديث سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم ، لعلَّ الله أن ينفعني به ، فقال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: **إنَّ أولَ ما يُحاسَبُ به العبد يوم القيامة من عَمَله**: صلاتُه، **فإن صَلَحتْ، فقد أفلح وأنجح**، وإن فسدَتْ ، **فقد خاب وخسر**، **فإن انتقص من فريضته شيئا، قال الربُّ تبارك وتعالى: انظروا، هلّ لعبدي من تطوع؟**

---

[52] Bkz., **İbn Hacer**, XIII, 217.

[53] **Tirmizî**, Tefsir, 84/2.

فيكمل بها ما انتقص من الفريضة، ثم يكون سائر عمله على ذلك». وفي أخرى عن أبي هريرة بمعناه أخصر منه ، أخرجه الترمذي والنسائي.

7.964- Hureys b. Kabîsa[54] anlatıyor:

"Medîne'ye geldim ve; 'Allah'ım; bana sâlih bir arkadaş nasip et!' diye duâ ettim. Sonra gidip Ebû Hureyre'nin yanına oturdum. Ona;

"- Ben, Allah'tan beni sâlih bir dostla rızıklandırmasını istemiştim. Bana Rasûlullah'dan işittiğin bir hadîsi rivâyet et; belki Allah bana ondan faydalanmayı nasip eder" dedim. Bunun üzerine o, Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini duydum, dedi:

"Kıyâmet günü kulun ilk hesaba çekileceği ameli, namazıdır. Eğer bu hesap iyi geçerse, gerçekten felâha ve kurtuluşa erer. Ama kötü geçerse, insan mahvolur, hüsrâna uğrar. Şayet farzlarda bir eksiklik çıkarsa, Yüce Rab; *'Bakın, kulumun nâfile bir ibâdeti var mı?'* diye emreder. Böylece farzlardaki eksikliği nâfilelerle tamamlanır. Sonra diğer amelleri de bu minvâl üzere hesaplanır."[55]

İZAH

Bu hadîs, kıyâmet gününde amellerin nasıl hesap edileceğini beyan etmektedir. Öncelikle insanın Allah'a karşı yapmak zorunda olduğu görevleri arasından ilk ele alınacak olan ameli, namazdır. Çünkü namaz, İslâm'ın şiârı ve dinin direğidir. İslâm kimliğinin en belli başlı göstergesidir. Farzların da en önemlisidir.

Şüphesiz insanın hesabını vermek zorunda olduğu ameller, farz cinsinden olanlardır. Şayet farzlarda bir eksiklik görülürse, hadîste de belirtildiği üzere bu eksiklik nâfilelerle tamamlanacaktır.

---

[54] **Hureys b. Kabîsa el-Ensârî el-Basrî**: ö. 67/686. İsminin Kabîsa b. Hureys olduğu da rivâyet edilmiştir. Basralı tâbiîlerdendir. Ebû Hureyre'den rivâyeti vardır. Kendisinden Hasan el-Basrî rivâyet etti. Hadîsi **Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir. **Buharî**, onun hadîsini ihtiyatla karşılar; **Nesaî** de sıhhat şartlarını taşımadığını söyler.

[55] **Tirmizî**, Salât, 305/413; **Nesaî**, Salât, 9.

Zaman zaman şârihler, farzlardaki eksikliğin mahiyeti konusunda farklı görüşler ileri sürerler. İlk akla gelen şey, bu eksiklikten maksadın, farzların terki sebebiyle meydana gelen eksiklik olduğudur. Ama bazılarına göre maksadın, huşûdaki, ta'dîl-i erkândaki ve namazın şartlarındaki eksiklik olması da muhtemeldir.

Buradaki **"ilk sorulacak amel namazdır"** ifâdesi, kulun Allah'a karşı görevleri, yani Allah hakkı ile ilgilidir. Bunun arkasından kul hakları ile ilgili hesaplaşma gelecek ve 7968 numaralı hadîste geleceği üzere orada da ilk sorulacak olan şey, kan davaları olacaktır. Kul hakları ile ilgili hesaplaşmada genel ilke, borcu hayırlı bir amelle ödemektir. Kimin, birinde hakkı olursa, ondan hakkı ölçüsünde hayırlı bir amelini talep eder ve bu talep üzerine de ondan bu amel alınıp kendisine verilir. Bu hakkı affettirmenin bir başka yolu kendi günahının ona yüklenmesi, üçüncü bir yolu da, Yüce Allah'ın hak sahibini razı etmesidir.

٧٩٦٥ــ (د ــ أنس بن حكيم الضبي) أنه خاف من زياد – أو ابن زياد – فأتى المدينةَ ، فلقيَ أبا هريرة رضي الله عنه قال : فنسبني ، فانتسبت له قال : يا بُنيَّ، ألاَ أحدِّثكَ حديثا ؟ قال : قلتُ : بلى يرحمك الله – قال يونس : وأحْسَبُه ذكَرَه عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم– قال : « **إنَّ أولَ ما يُحاسَبُ الناس به يوم القيامة من أعمالهم : الصلاةُ ، قال: يقول ربنا عز وجل للملائكته : انظروا في صلاة عبدي ، أتَمَّها أم نقصَها ؟ فإن كانت تامّة ، كتبت له تامة ، وإن كان انتقص منها شيئا ، قال : انظروا ، هل لعبدي من تطوع ؟ فإن كان له تطوع ، قال :أتمُّوا لعبدي فريضته من تطوعه ، ثم تُؤخذُ الأعمالُ على ذلك** ». أخرجه أبو داود.

7.965- Enes b. Hakîm ed-Dabbî[56], Ziyâd'dan –veya İbn Ziyâd'dan- korkup Medîne'ye gelmiş ve orada Ebû Hureyre ile karşılaşmıştı. Enes şöyle anlatır:

---

[56] **Enes b. Hakîm ed-Dabbî el-Basrî:** Basralı meşhur tâbiîlerdendir. Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir. Kendisinden Hasan el-Basrî ve Ali b. Zeyd b. Cüd'ân rivâyet

"Ebû Hureyre bana nesebimi sordu, ben de ona nesebimi söyledim. Sonra bana;

"- Yavrucuğum! Sana bir hadîs rivâyet edeyim mi?" dedi. Ben;

"- Evet, Allah sana merhamet buyursun!" dedim.

(Bu hadîsi el-Hasan el-Basrî'den nakleden) Yunus dedi ki: "Zannediyorum (Hasan, Ebû Hureyre'nin) Hz. Peygamber'den naklettiği bu hadîsi şöyle rivâyet etti:

"Kıyâmet günü insanların ilk hesaba çekileceği amelleri, namazdır. Azîz ve Celîl olan Rabbimiz o gün meleklere; *'Kulumun namazına bakın; tam mı, yoksa eksik mi?'* buyurur. Eğer namazı tam ise, onun için *'namazı tamdır'* diye yazılır. Şayet namazda bir eksiği olursa, Yüce Allah; *'Bakın, kulumun nâfile bir namazı var mı?'* buyurur. Eğer nâfile bir namazı olursa, Yüce Allah; *'Kulumun farzdaki eksikliğini nâfilesi ile tamamlayın!'* buyurur. Sonra diğer ameller de bu minvâl üzere hesaplanır."[57]

٧٩٦٦ـ (د ـ تميم الداري رضي الله عنه) عن رسول الله صلى الله عليه وسلم بهذا المعنى قال: « ثم الزكاة مثل ذلك ، ثم تؤخذ الأعمالُ على حسب ذلك ». أخرجه أبو داود هكذا.

7.966- Temîm ed-Dârî, Rasûlullah'dan (as.) aynı manada şunları söylediğini rivâyet eder:

"Sonra zekât da bu şekilde hesaplanır. Sonra diğer ameller alınır ve onlar da bu şekilde hesaplanır."[58]

٧٩٦٧ـ (ط ـ يحيى بن سعيد رحمه الله) قال بلغني: « أنَّ أولَ ما ينظر فيه من عمل المرء: الصلاةُ ، فإن قُبلت منه نُظِرَ فيما بقي من عمله ، وإن لم تُقْبَل منه، لم يُنْظر في شيء من عمله». أخرجه الموطأ.

---

eder. Hadîsi **Ebû Davud** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir. **İbn Hibbân** onu *Sikat*'ına almış, ama Yahya'l-Kattân meçhûl olduğunu söylemiştir.

[57] **Ebû Davud**, Salât, 145/864-65.

[58] **Ebû Davud**, Salât, 145/866.

7.967- Yahya b. Saîd öyle dedi:

"Bana; *'Kulun ilk bakılacak olan ameli namazdır; eğer namazı kabul edilirse, diğer amellerine bakılır. Ama namazı kabul edilmezse, öbür amellerine hiç bakılmaz'* şeklinde bir rivâyet ulaştı."[59]

İZAH

Bu hadîsin senedi munkatıdır, bu itibarla zayıftır. Ancak önce geçen hadîsler, bu rivâyeti teyid etmektedirler. Buradaki **"başka amellerine bakılmaz"** ifâdesi, önce namazdaki eksikleri nâfilelerle tamamlanır, önce namazı neticeye bağlanır sonra diğer amellerine bakılır anlamındadır. İslâm'ın en temel ibadeti olan namaz konusundaki hesabı geçememek, 7964 nolu hadîste de belirtildiği üzere umumi bir felâketin habercisidir.

٧٩٦٨ـ (خ م ت س ـ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) قال : أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «أولُ ما يُقضَى بين الناس يوم القيامة في الدماء ».

أخرجه البخاري ، ومسلم والترمذي والنسائي. وللنسائي : أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: « أوَّلُ ما يحاسَبُ عليه العبد : الصلاةُ ، وأولُ ما يُقضَى بين الناس : في الدماء ».

7.968- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kıyâmet günü insanlar arasında ilk hükme bağlanacak olan dava, kan davalarıdır."[60]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Buharî, Müslim, Tirmizî** ve **Nesaî** tahric etti.

Nesaî'nin bir rivâyeti şöyledir:

---

[59] **Muvatta**, Kasru's-Salât, 24/89.

[60] **Buharî**, Diyât, 1; Rikak, 48; **Müslim**, Kasâme, 8/28; **Tirmizî**, Diyât, 8/1396; **Nesaî**, Tahrîmu'd-Dem, 2.

"Kulun ilk hesaba çekileceği ameli namazdır. İnsanlar arasında ilk hükmedilecek olan dava da kan davasıdır.

İZAH

Bilindiği üzere insan, biri Allah hakkı, diğeri de kul hakkı olmak üzere iki çeşit haktan sorumludur. Kıyâmet günü önce Allah hakkının hesâbı sorulacak ve bunun için de Allah haklarının en önemlisi olan namazla başlanacak. Ondan sonra kul haklarının muhâsebesine geçilecek ve bu aşamada da kul haklarının en önemlisi olan kan davaları ile başlanacak. Çünkü insan için yaşama hakkından daha büyük bir hak yoktur. Bu itibarla kul haklarının en önemlisi odur.

نوع رابع

d) KIYÂMETTE NELERDEN HESAP SORULACAK?

٧٩٦٩ـ (ت ـ أبو برزة الأسلمي رضي الله عنه) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «لا تزولُ قدَمَا عبد يومَ القيامة ، حتى يُسألَ عن أربع : عن عُمُره فيما أفناه ؟ وعن علْمه ما عمِل به ؟ وعن ما له من أين اكتسبه وفيم أنفقه ؟ وعن جسمه فيما أبلاه ؟ » أخرجه الترمذي.

7.969- Ebû Berze el-Eslemî'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Kıyâmet günü dört şeyin hesabı sorulmadan kulun ayakları yerinden oynamaz:

1- Ömrünü nerede tükettiğinden,

2- İlmiyle ne amel ettiğinden,

3- Malını nereden kazanıp nereye harcadığından,

4- Bedenini nerede çürüttüğünden."[61]

---

[61] **Tirmizî**, Kıyâmet, 1/2417.

٧٩٧٠ــ (ت ــ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : « لا تزول قدمَا ابنِ آدمَ يومَ القيامة من عند ربه ، حتى يُسألَ عن خمس: عن عمُره فيما أفناه؟ وعن شبابه فيما أبلاه؟ وعن ماله من أين اكتسبه، وفيم أنفقه، وماذا عمل فيما علم؟» أخرجه الترمذي.

7.970- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kıyâmet günü beş şeyin hesabı sorulmadan kulun ayakları, Rabbinin huzurundan ayrılamaz:

1- Ömrünü nerede tükettiğinden,

2- Gençliğini nerede yıprattığından,

3- Malını nereden kazandığından,

4- Malını nereye harcadığından,

5- Bildikleriyle hangi ameli yaptığından."[62]

٧٩٧١ــ (ت ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : « يُجاءُ بابن آدم يوم القيامة كأنه بَذَجٌ ، فيوقَفُ بين يدي الله تعالى ، فيقول الله تعالى : أعطيتُك و خَوَّلتُك ، و انعمتُ عليك ، فماذا صنعتَ ؟ فيقول : يا رب ، جمعتُه و ثمَّرتُه و تركتُه أكثر ما كان ، فارجعني آتكَ به ، فيقول له : أرني ما قَدَّمتَ ، فيقول: ربِّ جمعته [و ثمَّرتُه] و تركتُه أكثر ما كان فارجعني آتك به فإذا عبدٌ لم يُقدِّم خيرًا فيُمضَى به إلى النار». أخرجه الترمذي.

7.971- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kıyâmet günü Âdemoğlu, sanki bir yavru kuzu gibi getirilir, Yüce Allah'ın huzurunda durdurulur. Yüce Allah ona;

***"- Sana (hayat ve sağlık) verdim, yardımcı verdim, nimetler ihsan ettim; sen ne yaptın?"* buyuracak. O da;**

---

[62] **Tirmizî,** Kıyâmet, 1/2416.

"- Ey Rabbim; onları biriktirdim, çoğalttım ve olduğundan daha fazla olarak geriye bıraktım. Beni geri gönder de, onları sana getireyim" **diyecek. Yüce Allah bu sefer;**

"- Bana önden gönderdiklerini göster!" **buyuracak. İnsan yine;**

"- Ey Rabbim; onları biriktirdim, çoğalttım ve olduğundan daha fazla olarak geriye bıraktım. Beni geri gönder de, onları sana getireyim" **diyecek.**

Neticede kulun hayır namına hiçbir şey yapmadığı görülür. Bunun üzerine hemen cehenneme götürülür."[63]

İZAH

Buradaki **"yavru kuzu"** diye tercüme ettiğimiz ***"bezec"*** kelimesi, zayıflıktan, güçsüzlükten kinâye bir lafızdır. Aslen Farsça olan bu kelimeyi Araplar, her şeyin en zayıfı anlamında kullanırlardı. İşte kıyâmet günü insan, hesap vermek üzere Allah'ın huzuruna getirildiğinde, bu halde bulunacak.

Bu hadîsin râvîlerinden **İsmail b. Müslim**, hadîste zayıf görülen biridir. Bu itibarla hadîs zayıftır. Ayrıca bu hadîsi pek çok kişi **el-Hasan el-Basrî**'den, **Enes**'in sözü olarak da rivâyet etmişlerdir. Ancak bundan sonra gelecek olan **Ebû Saîd el-Hudrî** ve **Ebû Hureyre**'nin rivâyetleri, bu hadîsi manen desteklemektedir.

٧٩٧٢ـ (ت ــ أبو سعيد الخدري ، وأبو هريرة رضي الله عنهما) قالا : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **يؤتَى بالعبد يوم القيامة ، فيقول له : ألم أجعل لك سمعا وبصرا ومالا وولدا؟ وسخَّرتُ لك الأنعام والحرْث ؟ وتركتك ترْأسُ وتربَعُ ؟ فكنتَ تظنُّ أنَّك مُلاقيَّ يومَكَ هذا ؟ فيقول : لا ، فيقول له : اليومَ أنساكَ كما نسيتني** ». أخرجه الترمذي ، وقال : معنى قوله : « **اليوم أنساك كما نسيتني** ». اليوم أتركك في العذاب.

7.972- Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuş:

"Kıyâmet günü kul getirilir ve (Allah) **ona;**

---

[63] Tirmizî, Kıyâmet, 6/2427.

***"- Sana kulak, göz, mal ve evlat vermedim mi? Hayvanları ve ziraat alanlarını sana müsahhar kılmadım mı? Senin reis olmana ve bu vesile ile ganimetin dörtte birini kendine almana imkân vermedim mi? Bugün benimle karşılaşacağını hiç düşünmedin mi?"* buyurur. Kul da;**

***"- Hayır!"* diye cevap verecek. Bunun üzerine ona;**

***"- Sen (dünyada) beni unuttuğun gibi bugün de ben seni unutacağım"* diye karşılık verecek."[64]**

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti ve dedi ki:

"Hadîsteki ***'Sen** (dünyada)* ***beni unuttuğun gibi bugün de ben seni unutacağım'*** sözü, *'bugün ben seni azaba terk edeceğim'* anlamındadır."

İZAH

Hadisteki son cümleler, aynen Kur'ân-ı Kerîm'de de geçmektedir:

"Onlar bu güne kavuşacaklarını nasıl unuttularsa, biz de bugün onları öyle unutacağız."[65]

Bu hadîste Allah önce, insana vermiş olduğu nimetleri ve imkânları hatırlatmaktadır. Ona işiten bir kulak ve gören bir göz vermiş. Sonra mal-mülk ve çoluk-çocuk da lütfetmiş. Ayrıca Peygamber ve Kitap göndererek ona doğru yolu da göstermiş. Buna rağmen insan, bütün bunları göz ardı etmiş ve bir gün yaptıklarının hesabını vereceğini düşünmemiş. İşte o gün de kendisi göz ardı edilecek ve böylece yaptığının tam karşılığını görmüş olacak.

٧٩٧٣ــ (م ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال : « قالوا : يا رسولَ الله هل نرى ربَّنا يوم القيامة ؟ فقال : **هل تُضارُّونَ في رؤية الشمس في الظهيرة ليست في سحابة** ؟ قالوا : لا ، قال : **فهل تضارُّونَ في روية القمر ليلة البدر ليس في سحابة** ؟ قالوا : لا، قال : **فوالذي**

[64] **Tirmizî**, Kıyâmet, 6/2428.

[65] Enfâl, 51.

نفسي بيده لا تضارُّون في رؤية ربّكم إلا كما تضارُّون في رؤية أحدهما ، فيَلقي العبدُ ربَّه ، فيقول : أيْ فُل ، ألمْ أكرمْك وأسوِّدك وأزوِّجك، وأُسخِّرْ لك الخيْلَ والإبلَ، وأذَرْكَ ترْأس وترْبَعُ؟ فيقول: بلى يا رب، فيقول: أظننتَ أنك ملاقيَّ؟ فيقول: لا، فيقول: فإني أنساك كما نسيتني، ثم يلقى الثاني، فيقول: أي فُل: ألم أُكرمْك وأسوِّدكَ وأزوجك، وأُسخرْ لك الخيل والإبل، وأذرَك ترأسُ وتربعُ؟ فيقول: بلى يا رب ، فيقول: أظننتُ أنك ملاقيَّ ؟ فيقول : لا ، فيقول :فإني أنساك كما نسيتني ، ثم يلقي الثالث، فيقول: أي فل، ألم أُكرمْكَ،وأسوِّدْك ، وأُزوِّجْكَ ، وأسخرْ لك الخيل ، والإبلَ ، وأذرك ترْرَسُ، وترْبَعُ؟ فيقول: بلى يارب فيقول: أظننت أنّك ملاقيَّ؟ فيقول: أي رب: آمنتُ بك وبكتابك وبرسلك، وصلّيتُ وصمتُ وصدّقتُ، ويثني بخير ما استطاع، فيقول: هاهنا إذن، ثم يقول: الآن نبعثُ شاهدا عليك، فيتفكر في نفسه: من ذا الذي يشهد عليه؟ فيُختم على فيه، ويقال لفخذه: انطقي، فتنطق فخذه ولحمه وعظامه بعمله، وذلك ليُعذر من نفسه، وذلك المنافق ذلك الذي يسخَطُ الله عليه». أخرجه مسلم.

وهذا الحديث هو الحديث الذي قبله ، إلا أنّه أطول منه ، وذلك عن أبي هريرة وأبي سعيد ، وهذا عن أبي هريرة وحدّه ، فلذلك أفردناه.

7.973- Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir:

"İnsanlar;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; kıyâmet günü Rabbimizi görecek miyiz?" diye sordular. Hz. Peygamber onlara;

"- Bulutsuz bir günde ve öğle vaktinde güneşi görmekte zorlanır mısınız?" diye sordu.

"- Hayır!" dediler. Tekrar;

"Bulutsuz ve dolunaylı bir gecede ayı görmekte zorlanır mısınız?" diye sordu. Yine;

"- Hayır!" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şunları söyledi:

"- Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, (o gün) **Rabbinizi görmek konusunda çekeceğiniz zorluk, ancak** (bugün) ay

ve güneşi görmek konusunda çektiğiniz zorluk kadar olacaktır. Kul, Rabbine kavuşacak ve Rabbi kendisine diyecek ki:

"- Ey falan! Sana ikrâm etmedim mi? Seni efendi yapmadım mı? Sana eş vermedim mi? Atları, develeri sana müsahhar kılmadım mı? Reis olmana ve bu vesile ile ganimetin dörtte birini almana imkân vermedim mi?"

İnsan da;

"- Evet ya Rabbi!" diyecek. O zaman Allah;

"- Bana kavuşacağını düşündün mü?" diyecek. İnsan da;

"- Hayır!" diyecek. Bunun üzerine Allah;

"- Öyleyse sen (dünyada) beni unuttuğun gibi bugün ben de seni unutacağım" buyuracak.

Sonra ikinci bir kul gelir. Allah ona da;

"- Ey falan! Sana ikrâm etmedim mi? Seni efendi yapmadım mı? Sana eş vermedim mi? Atları, develeri sana müsahhar kılmadım mı? Reis olmana ve bu vesile ile ganimetin dörtte birini almana imkân vermedim mi?"

İnsan da;

"- Evet ya Rabbi!" diyecek. O zaman Allah;

"- Bana kavuşacağını düşündün mü?" diyecek. İnsan da;

"- Hayır!" diyecek. Bunun üzerine Allah;

"- Öyleyse sen (dünyada) beni unuttuğun gibi bugün ben de seni unutacağım" buyuracak.

Sonra üçüncü kul gelir ve Allah ona da;

"- Ey falan! Sana ikrâm etmedim mi? Seni efendi yapmadım mı? Sana eş vermedim mi? Atları, develeri sana müsahhar kılmadım mı? Reis olmana ve bu vesile ile ganimetin dörtte birini almana imkân vermedim mi?"

İnsan da;

"- Evet ya Rabbi!" diyecek. O zaman Allah;

"- Bana kavuşacağını düşündün mü?" diyecek. İnsan da;

"- Ey Rabbim! Sana, Kitabına ve Peygamberlerine iman ettim. Namaz kıldım, oruç tuttum ve sadaka verdim" der ve elinden geldiği kadar hayırla senâda bulunur. Bunun üzerine Allah;

"- Öyleyse sen şuraya!" **buyurur. Sonra da;**

"- Şimdi senin aleyhine bir şahit göndereceğiz" **der.**

Bunun üzerine insan kendi kendine; *'acaba aleyhime şahitlik yapacak olan kimdir?'* **diye düşünmeye başlar. Sonra hemen ağzı mühürlenir ve uyluğuna, etine ve kemiğine[66];**

"- Konuşun!" **denir. O zaman uyluğu, eti ve kemiği bütün yaptıklarını anlatır. Bu, ona mazeret dileme imkânı bırakmamak içindir. Bu adam, Allah'ın gazabına uğrayacak olan bir münafıktır."[67]**

İZAH

"Senin reis olmana ve ganimetin dörtte birini almana imkân vermedim mi?" cümlesi; sana rahat ve sıkıntısız bir hayat geçirme, âdeta hükümdarlar gibi keyifli bir hayat yaşama imkânı vermedim mi, anlamına hamledilir.

نوع خامس

e) SIRAT'TAN GEÇİP CENNET'E VEYA CEHENNEM'E GİTMEK

٧٩٧٤ـ (خ م ت ـ سعيد بن المسيب وعطاء بن يزيد الليثي) أنَّ أبا هريرة أخبرهما : «أنَّ الناس قالوا : يا رسولَ الله ، هل نرى ربَّنا يوم القيامة ؟ قال : **هل تمارون في القمر ليلة البدر ليس دونه سَحاب** ؟ قالوا: لا، يا رسولَ الله ، قال : **فهل تمارون في الشمس ليس دونها سحاب** ؟ قالوا : لا، قال : **فإنكم ترونه كذلك** ، **يُحشَر الناس يوم القيامة** ، **فيقول : من كان يعْبُدُ شيئا فليتَّبع** ، فمنهم منْ يتبع الشمس، ومنهم من يتَّبع القمر ، ومنهم من يتبع الطواغيت ، وتبقى هذه الأمَّةُ فيها منافقوها ، فيأتيهم الله ، **فيقول : أنا**

---

[66] **Câmiu'l-Usûl'**de, buradaki "**etine ve kemiğine**" kelimeleri yer almamaktadır. Fakat **Müslim**'in matbu nüshasında bu kelimeler de yer aldığı için, tercümede onları gösterdik. Zaten cümlenin siyak ve sibakı da bunu gerektirmektedir.

[67] **Müslim**, Zühd, 16.

رَبُّكم ، فيقولون : هذا مكانُنا حتى يأتينا ربُّنا ، فإذا جاء ربُّنا عرفناه ، فيأتيهم الله فيقول : أنا ربُّكم ، فيقول : أنت ربُّنا ؟ فيدعوهم ، ويضرب الصراط بين ظهراني جهنم ، فأكون أولَ من يَجُوزُ من الرُّسلِ بأُمّته ، ولا يتكلّم يومئذ أحد إلا الرُّسلُ ، وكلام الرُّسُلِ يومئذ : اللهم سلِّم سَلِّم ، وفي جهنم كلاليب ، مثل شوك السَّعدان ، هل رأيتم شوك السعدان ؟ قالوا: نعم ، قال : فإنها مثلُ شوك السعدان، غير أنه لا يعلم قدْرَ عِظَمِها إلا الله تعالى ، تخطَفُ الناس بأعمالهم ، فمنهم من يوبق بعمله ، ومنهم يُخَرْدَلُ ، ثم ينجو ، حتى إذا أراد الله رحمة من أراد من أهل النار -، وفي رواية : فمنهم المؤمن بقي بعمله ، ومنهم المجازي حتى يُنَجَّي - حتى إذا فرغ الله من القضاء بين العباد ، وأراد أن يُخرج برحمته من أراد من أهل النار ، أمر الملائكة أن يخرجوا من كان يعبد الله فيخرجونهم ، ويعرفونهم بآثار السجود ، وحرَّم الله على النار أن تأكل أثر السجود ، فيُخرجون من النار ، فكلُّ ابن آدمَ تأكله النار ، إلا أثر السجود ، فيخرجون من النار قد امتُحِشُوا ، فيُصَبُّ عليهم ماء الحياة ، فينبُتونَ كما تَنْبُتُ الحِبَّةُ في حميل السيل ، ثم يفرغ الله من القصاص بين العباد ، ويبقى رجل بين الجنة والنار ، وهو آخر أهلِ النار دخولا الجنة - مقبل بوجهه قِبَلَ النار ، فيقول : يا ربِّ اصرف وجهي عن النار ، قد قشبني ريحُها ، وأحرقني ذَكاها - فيدعو الله بما شاء أن يدعوه - فيقول :هل عسيتَ إن أفعل ذلك أن تسألَ غير ذلك ؟ فيقول : لا وعزَّتكَ ، فيعطي الله ما شاءَ الله من عهد وميثاق ، فيصرفُ الله وجهه عن النار ، فإذا أقبل بوجهه على الجنة ، ورأى بَهجتها ، سكتَ ما شاء الله أنْ يسكت ، ثم قال : يا ربِّ ، قدِّمني عند باب الجنة، فيقول الله له : أليس قد أعطيتَ العهود والمواثيق أن لا تسألَ غير الذي كنتَ سألتَ ؟ فيقول : يا رب لا أكون أشقى خلْقكَ ، فيقول : فما عَسيتَ إن أعطيْتَ ذلك أن تسأل غيره ؟ فيقول : لا وعزَّتكَ ، لا أسألك غير هذا ، فيعطي ربَّه ما شاء من عهد وميثاق ، فيقدِّمه إلى باب الجنة ، فإذا بلغ بابها ، رأى زهرتها ، وما فيها من النَّضْرة والسُّرور.

وفي رواية: فإذا قام إلى باب الجنة انفهقتْ له الجنة فرأى ما فيها من الحبرة والسرور، فسكت ما شاء الله أن يسكتَ، فيقول: يا رب أدخلني الجنة، فيقول الله: ويحك! يا ابنَ آدم ما أغْدَرَكَ؟ أليس قد أعطيت العهود أن لا تسأل غير الذي قد أُعطيت؟ فيقول: يا رب، لا

تجعلني أشقى خلْقك، فيضحك الله منه ثم يأذنُ له في دخول الجنة فيقول: تمَنَّ: فيتمنى، حتى إذا انقطع أمنيتهُ، قال الله تعالى: تمَّن من كذا ، وكذا - يُذكِّره ربُّه - حتى إذا انتهت به الأماني قال الله: لك ذلك ومثله معه».

قال أبو سعيد الخدري لأبي هريرة رضي الله عنهما : إنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «**قال الله : لَكَ ذلك وعشرة أمثاله** » قال أبو هريرة : لم أحفَظْ من رسول الله صلى الله عليه وسلم إلا قوله: « **لك ذلك ومثله معه** » قال أبو سعيد : إني سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : **لك ذلك وعشرة أمثاله**، قال أبو هريرة : **وذلك الرجل آخرُ أهل النار دخولا الجنة**.

أخرجه البخاري، وأخرجه مسلم عن عطاء بن يزيد. وأخرجه عن عطاء وابن المسيب، وقال: قال أبو هريرة: «إنَّ الّناس قالوا للنَّبيِّ صلى الله عليه وسلم: يا رسولَ الله ، هل نرى ربَّنا يوم القيامة؟...» وساق الحديث بمثله ، هكذا قال مسلم، ولم يذكر لفظه، وأخرجه البخاري عن عطاء وحده بنحوه.

وأخرجه الترمذي عن العلاء بن عبد الرحمن عن أبيه عن أبي هريرة أخصر من هذا : « أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : **يجْمعُ الله الناس يوم القيامة في صعيد واحد ، ثم يطَّلع عليهم ربّ العالمين ، فيقول : ألا لِيَتْبَع كلُّ إنسان ما كان يعبُدُ فيتمثل لصاحب الصليب صليبه ، ولصاحب التصاوير تصاويره ، ولصاحب النار ناره ، فيتَّبعون ما كانوا يعبدون ، ويبقى المسلمون ، فيطَّلع عليهم ربُّ العالمين ، فيقول : ألا تتَّبعون الناس ؟ فيقولون : نعوذ بالله منك نعوذ [بالله منك] الله ربُّنا، وهذا مكاننا حتى نرى ربَّنا ، وهو يأمرهم ويُثَبِّتهم ،[ثم يتوارى ثم يطلع ، فيقول : ألا تتبعون الناس؟ فيقولون : نعوذ بالله منك نعوذ بالله منك ، الله ربُّنا وهذا مكاننا حتى نرى ربّنا ، وهو يأمرهم ويثبِّتهم] قالوا : وهل نراه يا رسولَ الله ؟ قال : وهل تضارون في رؤية القمر ليلة البَدْر؟ قالوا: لا يارسول الله ، قال : فإنكم لاتضارُّون في رؤيته تلك الساعة ، ثم يتوارَى ، ثم يطلع، فيعرِّفهم نفسه ، ثم يقول : أنا ربكم فاتّبعوني فيقوم المسلمون ، ويوضع الصراط ، فيُمرُّ عليه مثل جياد الخيل ، والركاب وقولهم عليه ، سَلِّم سلم ، ويبقى أهل النار ، فيطرح منهم فيها فوج ،**

فيقال: هل امتلأت ؟ فتقول : هل من مزيد ؟] ثم يُطرح فيها فوج ، فيقال : هل امتلأت ؟ فتقول : هل من مزيد؟ [حتى إذا أُوعِبُوا فيها وضع الرحمن قدمه فيها ، وأُزْوِيَ بعضُها إلى بعض ، ثم قال: قط ، قالت: قَط قط ، فإذا دخلَ أهلُ الجنة الجنَّةَ ، وأهلُ النَّار النَّارَ : أُتِيَ بالموت مُلَبَّبا ، فيوقَف على السور الذي بين أهل الجنة ، وأهل النار ، ثم يقال : يا أهل الجنة ، فيطلعون خائفين ، ثم يقال: يا أهل النار ، فيطلعون مستبشرين ، يرجون الشفاعة ، فيقال لأهل الجنة، وأهل] النار : هل تعرفون هذا ؟ فيقولون - هؤلاء وهؤلاء - قد عرفناه ، هو الموت الذي وُكِّلَ بنا ، فيُضجَع ، فيُضجَع ، فيذبح ذبحا على السور ، ثم يقال لهم : يا أهل الجنة ، خلود لا موتَ ويا أهل النار، خلود لا موت».

وأخرج النسائي منه طرفا من وسطه ، وهو قوله : « فتأتي الملائكة فتشفع ويشفع الرسل، وذكَرَ الصراط ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : فأكون أول من يجيز ، فإذا فرغ الله من القضاء بين خلقه ، وأخرج من النار مَنْ يريد أن يخرج ، أمرَ الله الملائكة والرسل أن تشفعَ ، فيشفعون بعلامتهم ، إنَّ النار تأكل كلَّ شيء من بني آدم إلا موضع السجود، فيصب عليهم ماءُ الحياة ، فينبتون كما تنبت الحبة في السيل ».

هذا القدر أخرج منه النسائي ولقلة ما أخرج منه لم نُثبت له علامة على أن رواية الترمذي أيضا مباينة لرواية البخاري ومسلم، فإن فيها زيادة ليست فيها، ونقصا هو فيها، ولو أُفرِدَتْ عنها لجاز.

7.974- Saîd b. el-Müseyyeb ve Atâ b. Yezîd el-Leysî'den rivâyet edilmiştir:

Ebû Hureyre'nin onlara anlattığına göre, insanlar Hz. Peygamber'e şöyle sormuşlar:

"- Ey Allah'ın Rasûlü! Kıyâmet günü bizler Rabbimizi görecek miyiz?"

"- Sizler, hiç bulutun olmadığı dolunaylı bir gecede ayı görmek için birbirinizle itişip kakışır mısınız?"

"- Hayır, ey Allah'ın Rasûlü!"

"- Peki bulutsuz bir günde güneşi görmek için itişip kakışır mısınız?"

"- Hayır!"

"- **İşte sizler Allah'ı da öyle** (rahat bir şekilde) **göreceksiniz.** (Allah) **kıyâmet günü insanları toplar ve;**

"- ***Kim neye tapıyor idiyse, peşine düşsün!"*** **buyurur. Bunun üzerine insanların bir kısmı güneşe, bir kısmı aya, bir kısmı tağûtların peşine takılacak. Yalnız bu ümmet, münafıkları da aralarında olduğu halde yerinde kalacak. Allah onlara** (tanımadıkları bir şekilde)[68] **yaklaşır ve;**

"- ***Ben sizin Rabbinizim!"*** **der. Onlar ise;**

"- ***Biz, Rabbimiz gelinceye kadar burada bekleyeceğiz; Rabbimiz gelince biz onu tanırız"***[69] **diyecekler. Sonra Allah onlara** (tanıyacakları bir sûrette)[70] **gelir ve tekrar;**

"- ***Ben sizin Rabbinizim!"*** **der. Bu sefer onlar;**

"- ***Evet, sen bizim Rabbimizsin"*** **derler. Bunun üzerine Allah onları çağırır.**[71] **Sonra cehennemin üzerine Sırat köprüsü kurulur. Peygamberler arasından, ümmetiyle birlikte Sırat'tan ilk olarak ben geçeceğim. O gün Peygamberler'den başka hiç kimse konuşamaz. Peygamberler'in o günkü sözleri de sadece;**

"- ***Allah'ım, selâmet ver! Selâmet ver!"*** **cümlesidir.**

Cehennem'de Sa'dân dikenleri gibi kancalar vardır.

"- **Sizler Sa'dân dikenini gördünüz mü?"**

"- Evet."

İşte (Sırat üzerindeki) **o kancalar, Sa'dân dikeni gibidirler. Yalnız onların büyüklüğünü Allah'tan başka kimse bilemez. Bu kancalar,** (kötü) **amelleri yüzünden insanları kapar. Kimisi** (kötü) **ameli yüzünden helâk olur, kimisi kancalarla parçalanır, sonra kurtulur.**

---

[68] Parantez içindeki bu ifâde **Câmiu'l-Usûl**'de bulunmamakla birlikte **Buhari** ve **Müslim**'de yer almaktadır.

[69] **Buharî** ve **Müslim**'in matbu nüshalarında bu cümlenin başında **"Biz senden Allah'a sığınırız"** ibaresi yer almaktadır.

[70] **Câmiu'l-Usûl**'de bulunmayan parantez içindeki bu ibare, **Buharî** ve **Müslim**'de bu şekilde yer almaktadır.

[71] Bu ibare **Buharî** ve **Müslim**'de **"Onlar Allah'a tabi olurlar"** şeklindedir.

Nihayet Allah, cehennem ehlinden dilediği kişilere rahmet etmek istediğinde, -bir rivâyette; kimisi mü'min olduğu için ameli sayesinde kurtulur, kimisi de kurtarılıncaya kadar ceza görür; nihayet Allah kullar arasında hüküm verme işini tamamladığında ve cehennem ehlinden arzu ettiği kişileri rahmetiyle çıkarmak istediğinde- **meleklere; Allah'a kulluk edenleri cehennemden çıkarmalarını emreder. Melekler de onları cehennemden çıkarırlar. Melekler onları secde izlerinden tanıyacaklar. Allah, cehenneme, secde izini yakmasını haram etmiştir. Böylece onlar cehennemden çıkarılırlar.** –Bir rivâyette; cehennem, secde izi müstesnâ Ademoğlunun her tarafını yer-yakar, sonra cehennemden çıkarılırlar-. **Onlar, yanıp kavrulmuş bir vaziyette çıkarılır ve üzerlerine hayat suyu dökülür; bunun üzerine tıpkı selin getirdiği milli topraktaki tohumun bitip yeşermesi gibi, onlar da yeniden biterler.**

Sonra Allah kullar arasında kısası[72] tamamlar. Geride sadece cennetle cehennem arasında bir kişi kalacak; o da, cehennem ehlinden cennete en son girecek olan adamdır. Adamın yüzü cehenneme doğru dönüktür. Adam;

"- *Ya Rabbi! Yüzümü cehennemden çevir; çünkü kokusu beni perişan etti, alevi de beni kavurdu!*" diyecek. Adam bu şekilde, Allah'ın istediği kadar duâ edecek. Sonra Allah;

"- *Bu dediğini yapsam, acaba başkasını da ister misin?*" diye soracak. Adam;

"- *İzzetine yemin ederim ki, başka bir şey istemem!*" diyecek. Adamın verdiği bu ahd ve mîsak üzerine Allah ona istediğini verir ve yüzünü cehennem ateşinden çevirir. Adam yüzünü cennete doğru çevirip cennetin güzelliğini görünce, Allah'ın dilediği kadar bir müddet susar. Ama sonra dayanamaz ve;

"- *Ya Rabbi! Beni cennetin kapısına kadar yaklaştır!*" diye duâ eder. Yüce Allah;

"- *Sen, daha önce istemiş olduğun şeyden başka bir şey istemeyeceğine dair ahd ve mîsak vermedin mi?*" buyurur. Adam da;

---

[72] "**Kısas**" kelimesi yerine **Buharî** ve **Müslim**'de "**kazâ**", yani hüküm kelimesi yer almaktadır.

"- *Yarattıklarının en bedbahtı ben olmayayım ya Rabbi!"* **der. Allah yine;**

"- *Bu dediğin sana verilecek olsa, acaba başkasını da ister misin?"* **diye sorar. Adam;**

"- *İzzetine yemin ederim ki, hayır! Bundan başka bir şey istemem!"* **der ve Allah'a, istediği kadar ahd ve mîsak verir. Bunun üzerine Allah onu cennetin kapısına kadar götürür. Adam cennetin kapısına varınca, cennetin ihtişamını ve içindeki zevk ve sürûru görür.** –Bir rivâyette; adam cennetin kapısında durunca ve cennet de açılınca, içerdeki sürûru ve nimetleri görür-. **Allah'ın dilediği kadar bir müddet susar. Sonra;**

"- *Ya Rabbi, beni cennetin içine sokuver!"* **diye duâ eder. Allah;**

"- *Yazıklar olsun sana, ey Âdemoğlu! Ne kadar da dönekmişsin! Daha önce başka bir şey istemeyeceğine dair söz vermemiş miydin?"* **buyurur. Adam da;**

"- *Beni, mahlûkatının en bedbahtı kılma ya Rabbi!"* **diye yalvarır. Bunun üzerine Allah güler, sonra da ona, cennete girme izni verir. Sonra adama;**

"- *İste!"* **buyurur. Adam da isteklerini söyler. İstekleri bitince, Yüce Allah;**

"- *Şunları da iste! Şunları da iste!"* **diye kendisine hatırlatır. Nihayet adamın bütün istekleri tamamlanınca, Allah;**

"- *Bu isteklerin sana verilecek! Ayrıca bir o kadarı daha verilecek!"* **buyurur.**

Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Hureyre'ye dedi ki:

"- Hz. Peygamber, Yüce Allah'ın; *'Bu isteklerin sana verilecek, ayrıca sana bunun on misli daha verilecek!'* buyurduğunu söyledi."

Ebû Hureyre de;

"- Ben Rasûlullah'dan (as.) sadece; *'Bu isteklerin sana verilecek! Ayrıca bir o kadarı daha verilecek!'* dediğini ezberledim" diye cevap verdi.

Ebû Saîd tekrar;

"- Ben Rasûlullah'ın (as.); *'Bunlar ve ayrıca bunların on misli daha sana verilecek!'* dediğini duydum" deyince, Ebû Hureyre;

"- O, cehennem ehlinden cennete en son girecek olan adamdır" dedi.[73]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî** tahric etti. **Müslim** de Atâ b. Yezîd'den tahric etti.

Müslim ayrıca Atâ ve İbnu'l-Müseyyeb'den naklen, Ebû Hureyre'nin şöyle söylediğini rivâyet etti:

"İnsanlar, Hz. Peygamber'e;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; kıyâmet günü Rabbimizi görecek miyiz?" diye sordular, diyerek aynı hadîsi sevk etti.

Müslim, böyle dedi ve hadîsin lafzını zikretmedi.

Buharî'nin de sadece Atâ'dan bu şekilde bir rivâyeti vardır.

Tirmizî ise hadîsi el-Alâ b. Abdurrahman'dan, babası[74] vasıtasıyla Ebû Hureyre'den daha muhtasar bir şekilde rivâyet etti. Buna göre Hz. Peygamber şöyle söyledi:

"Kıyâmet günü Allah insanları düz ve geniş bir meydanda toplayacak. Sonra âlemlerin Rabbi, onların yanına çıkarak;

"- Dikkat edin! Her insan, ibâdet ettiği şeye tâbi olsun!" **buyuracak. Bunun üzerine haça tapanlara haç, puta tapanlara put, ateşe tapanlara ateş timsâli getirilecek ve herkes neye tapıyor idiyse, ona tâbi olacak. Geride sadece müslümanlar kalacak. Âlemlerin Rabbi onlara gelip;**

"- Sizler, şu insanlara uymayacak mısınız?" **diyecek. Müslümanlar da;**

"- Senden Allah'a sığınırız! Senden Allah'a sığınırız! Bizim Rabbimiz Allah'tır. Rabbimizi görünceye kadar bizler burada kalacağız!" **diyecekler. Allah da emir vererek onları sebat ettirir.**

---

[73] **Buharî**, Rikak, 52; Ezân, 129; Tevhîd, 24; **Müslim**, İman, 81/299-301; **Tirmizî**, Cennet, 20/2557.

[74] **Abdurrahman b. Yakub el-Cühenî el-Hurakî el-Medenî**: Medîneli tâbiîlerdendir. Abdullah b. Ömer ve Ebû Hureyre'den rivâyeti vardır. Kendisinden oğlu Alâ' ve Muhammed b. İbrahim et-Teymî rivâyet etti. Sikadır; rivâyetleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

Sonra Allah gizlenecek ve müteâkiben tekrar onların yanına gelecek. Yine;

"- ***Sizler, şu insanlara uymayacak mısınız?"*** **diyecek. Müslümanlar da;**

"- ***Senden Allah'a sığınırız! Senden Allah'a sığınırız! Bizim Rabbimiz Allah'tır. Rabbimizi görünceye kadar bizler burada kalacağız!"*** **diyecekler. Allah da emir vererek onları sebât ettirecek.**

Bunun üzerine ashâb dediler ki:

"- Biz Allah'ı görecek miyiz, ey Allah'ın Rasûlü?"

"- Sizler, dolunaylı bir gecede ayı görmekte güçlük çeker misiniz?"

"- Hayır, ey Allah'ın Rasûlü!"

"- Şüphesiz sizler o saatte Allah'ı görmekte de zorluk çekmeyeceksiniz!"

Hz. Peygamber şöyle devam etti:

"Sonra Allah yine gizlenecek ve tekrar ortaya çıkıp onlara kendisini tanıtacak. Sonra da;

"- ***Ben sizin Rabbinizim! Bana tâbi olun!"*** **buyuracak. Müslümanlar da kalkacaklar. Sonra Sırat kurulacak ve iyi cins at ve deve** (sür'atiyle) **oradan geçilecek. Sırat üzerinde onlar sadece;**

"- ***Selâmet ver! Selâmet ver!"*** **diyecekler.**

Geride sadece cehennem ehli kalacak ve onlar da bölük bölük cehenneme atılacaklar. Her bölük atıldığında, cehenneme;

"- ***Doldun mu?"*** **denecek. Cehennem de;**

"- ***Daha yok mu?"*** **diye seslenecek. Sonra başka bir gurup daha atılacak ve yine;**

"- ***Doldun mu?"*** **denecek. Cehennem tekrar;**

"- ***Daha yok mu?"*** **diye seslenecek.**

Nihayet insanlar cehenneme doldurulunca, Rahmân ayağını cehenneme koyacak ve cehennem birbirine geçecek. Sonra;

"- ***Yeter!"*** **buyuracak. Bunun üzerine cehennem de;**

"- ***Yeter! Yeter!"*** **diyecek.**

Böylece cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme girince, ölüm, yakasından çekilerek getirilecek, cennet ehli ile cehennem ehli arasındaki sûr üzerinde durdurulacak, sonra da;

"- *Ey cennet ehli!*" diye seslenilecek. Cennettekiler korku ile dikkat kesilecekler. Sonra;

"- *Ey cehennem ehli!*" diye seslenilecek. Bu sefer cehennemlikler ümitle bakacaklar, şefâat ümit edecekler. Sonra cennet ve cehennem ehline;

"- *Bunu tanıyor musunuz?*" denilecek. Her iki taraf da;

"- *Tanıyoruz! O, bizim başımızdaki ölümdür!*" diyecek. Sonra ölüm yere yatırılacak ve o sûr üzerinde kesilecek. Sonra onlara denecek ki:

"- Ey cennet ehli! Artık ebedîlik var, ölüm yok! Ve ey cehennem ehli! Size de artık ebedîlik var ve ölüm yok!"

Bu hadîsin orta bölümünden bir kısmını **Nesaî** de tahric etti. Onun rivâyeti de şöyledir:

"Melekler gelir ve şefâatte bulunurlar. Peygamberler de şefâat ederler."

Sonra Hz. Peygamber Sırat'tan söz etti ve şunları söyledi:

"Sırat'tan ilk olarak ben geçeceğim. Allah, mahlûkatı arasındaki hükmü tamamlayınca ve cehennemden çıkmasını murad ettiği kişileri çıkarınca, meleklere ve Peygamberlere şefâat etmelerini emreder. Onlar da insanlara alâmetlerine göre şefâat ederler. Şüphesiz cehennem, secde uzvu hariç, Âdemoğlunun her tarafını yakar. Sonra üzerlerine hayat suyu dökülür ve sel ağzındaki tanenin bitmesi gibi onlar da yeniden bitip hayat bulurlar."

Nesaî hadîsin sadece bu kadarını tahric etti. Böyle kısa bir kısmını tahric ettiği için, hadîsin baş tarafına "**Nesaî**" işaretini koymadık.

Tirmizî'nin rivâyetiyle **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleri arasında da mübâyenet vardır. Onlarda bulunmayan bazı şeyler **Tirmizî**'de yer almakta, buna mukabil onlarda olan bazı ifâdeler de **Tirmizî**'de yer almamaktadır. Bu itibarla müstakil olarak zikredilmiş olsa da uygun olurdu.

İZAH

Kıyâmette insanlar tekrar dirildikten sonra düz ve geniş bir meydanda toplanıp bekletilirler. **Mevkıf** denilen bu beklemenin ne kadar süreceğine dair muhtelif rivâyetler vardır. **Abdullah b. Mes'ûd**'dan gelen bir rivâyete göre; **"İnsanlar haşredilince, gözlerini göğe dikmiş olarak 40 yıl beklerler."**[75] **Ebû Hureyre**'den gelen bir hadîste ise; **"O gün mü'minlere bir günün bir saatinden daha kısa geleceği"** ifâde edilmektedir.[76] **Ebû Saîd el-Hudrî**'den gelen bir hadîste de; **"Vukûf, mü'mine bir farz namazı kadar hafif gelir"** denmektedir.[77] Bu rivâyetlerden, **Mevkıf**'de geçen sürenin, insanların iman ve amel durumlarına göre farklı olacağı anlaşılmaktadır.

"Tağût"; genel olarak Allah'a isyanın sembolü haline gelen zâlim, sapık ve azgınlar için kullanılan bir lafızdır. Bazılarına göre bu kelime ile şeytan, bazılarına göre de putlar kastedilmiştir. **Taberî** bu kelimeyi; **"Allah'a karşı gelen her azgın varlık"** diye izah eder. Bunun insan, şeytan, hayvan, veya cemad olması fark etmez; insanlar ya zorla, ya da isteyerek ona taparlar. Kıyâmet günü insanların ona tabi olmaları; onlar hakkında dünyadaki inançlarını aynen korumaları anlamındadır.[78]

Tâğût kelimesi, Allah'tan başka tapınılan her şey için kullanılmakta ise de, burada bu mana uygun bulunmamıştır. Çünkü hadîste, insanların onlarla birlikte cehenneme yuvarlanacağı ifâde edilmektedir; bazı insanların **Üzeyir, Mesîh** gibi Peygamberlere ve bazı meleklere taptıkları göz önüne alındığında, onların da cehenneme gitmeleri icab eder. Nitekim âyette insanların onlarla ilişkisi konusunda şöyle buyurulmaktadır: **"O gün onlara; *'Gerçek şu ki, siz ve Allah yerine tapınıp durduğunuz her şey, cehennemin***

---

[75] **Taberî**, ***Tefsîr***, XXIX, 40, XXX, 93; ***el-Mu'cemu'l-Kebîr***, IX, 357, h., 9763; IX, 362, h., 9764; **Kurtubî**, ***Tefsîr***, XVIII, 250, XIX, 158; ***Mecmau'z-Zevâid***, X, 340, 343; ***et-Terğîb ve't-Terhîb***, IV, 211, h., 5442; IV, 276, h., 5635

[76] **İbn Ebî Şeybe**, ***Musannaf***, VII, 38, h., 34028; VII, 128, h., 34715; ***et-Terğîb ve't-Terhîb***, IV, 63, h., 4816; IV, 211, h., 5441; ***Mecmau'z-Zevâid***, X, 337

[77] Bkz., **İbn Hacer**, XIII, 275.

[78] Bkz., **İbn Hacer**, XIII, 275-76.

yakıtısınız, sizler (hep birlikte) oraya gideceksiniz' **denir."**[79] Halbuki hiçbir Peygamberin ve hiçbir meleğin ma'bûd olmaya asla rızaları olamaz. Binâenaleyh bu Peygamberlerin ve meleklerin tâğûtlar zümresinden sayılmasına da imkân yoktur.

Kelâlîb; ***kellûb'***un çoğuludur. ***Kellûb*** da, üzerine et asılan çengel demektir.

Sa'dân; develerin otladığı ve her tarafı pıtırcık gibi dikenlerle kaplanmış bir nebattır. Türkçe'de deve dikeni dediğimiz şeydir. Ancak hadîste de ifâde edildiği üzere o dikenlerin büyüklüğünü Allah'tan başka kimse bilemez. Bu dikenler, amel durumlarına göre insanlara takılacak ve onları yara-bere içinde bırakacak; mü'minler amelleri sayesinde onlardan kurtulacak, kâfirler ise kötü amelleri yüzünden onlara takılacaklar.

İbnu'l-Müneyyir; ***kelâlîb'***in ***sa'dân*** dikenine benzetilmesini, sür'atle takılması, yapışması ve hemen yaralaması itibariyle yapılan bir teşbih olduğunu söyler.[80]

Geride kalanlardan söz edilirken; **"İçlerinde münafıklar da olduğu halde..."** ifâdesi kullanılmaktadır. Bu cümle, kıyâmette münafıkların da müslümanlarla birlikte haşrolacakları anlamına gelmektedir. Bu husus izah edilirken, münafıkların dünyada müslümanlarla içiçe yaşadıkları gerekçesi ileri sürülür.

İzahına çalıştığımız hadîste, âhirette Peygamberlerden başka kimsenin konuşamayacağı belirtilmektedir. **Nevevî'**ye göre bundan maksat, sırattan geçiş halidir. Yoksa kıyâmet günü bazı yerlerde insanlar konuşacak, kendilerini müdafaaya çalışacak, birbirlerine soru soracak, birbirlerinden haklarını isteyecek ve herkes suçunu hasmına yüklemeye çalışacaktır.

Hadîste geçen **"Allah onlara gelecek"** cümlesi mecazî bir ifâdedir. Maksat, Yüce Allah'ın tecelli buyurmasıdır. Bazı âlimler bu

---

[79] Enbiyâ, 98.

[80] Bkz., **İbn Hacer**, XIII, 282.

ifâdeyi melek onlara gelecek şeklinde te'vîl ederler. Bazılarına göre de Allah'ın onlara gelmesinden maksat, kulların Allah'ı görmeleridir.

"Allah onlara tanıdıkları suretle gelecek" ifâdesi de, tanıdıkları sıfatı ile tecelli edecek anlamındadır. Zira mü'minler Allah'ı sıfatlarıyla tanırlar. İlk tecellisinde ise, bildikleri sıfatlarla gelmediği için O'nu inkâr edecekler. Bu ifâde şöyle de açıklanmıştır:

Kıyâmet günü mü'minlerle münâfıkların bir arada bulundukları sırada Allah, mü'minlere, onların hiç tahmin etmedikleri bir şiddet ve sertlikte tecelli edecek ve bundan dolayı da mü'minler ondan Allah'a sığınacaklar. İkinci seferinde ise mü'minlerin ümid ettikleri bir rahmet ve yumuşaklıkla tecelli edeceği için O'nu tanıyacaklar ve hemen kendisine secde edecekler.

Kâfirlerle günahkâr mü'minlerin cehenneme girecekleri, ama onların cehennemdeki durumlarının aynı olmayacağı; kâfirlerin ne ölüp kurtulmak ve ne de yaşayıp hayatın tadını almak gibi bir şansları olmadığı, buna mukabil günahkâr mü'minlerin bir müddet azap çektikten sonra ölecekleri, yani yaşama duygularının iptal edileceği hakkında **Müslim**'in şöyle bir rivâyeti şöyledir:

"Cehennem ehli cehenneme girince, onlar cehennemde ne ölüp kurtulur, ne de yaşayıp hayattan faydalanabilirler! Ancak Allah, orada kendilerine günahları –veya hataları- **sebebiyle ateş isabet eden** (günahkâr mü'minleri bir müddet azaptan sonra) **öldürecek. Nihayet kömüre döndüklerinde onlara şefaat edilmesine izin verecek ve onlar bölük bölük cennet nehirlerinin başına getirilip; *'Ey cennet ehli! Bunların üzerine bol bol cennet sularından dökün!'* denilecek.."**[81]

Hadîste Allah'ın emriyle meleklerin bazı kişileri cehennemden çıkaracaklarından söz edilirken; **"Melekler onları alâmetleriyle tanır"** denilmektedir. Bu alâmet, **Fetih** sûresinde geçen ***"Onların simalarında secde izleri vardır"***[82] âyetinde belirtildiği üzere,

---

[81] **Müslim**, İman, 82/306; **İbn Hibbân**, I, 411; **Müsned**, III, 11, h., 11092; III, 20, h., 11167; III, 78, h., 11763.

[82] Fetih, 29.

mü'minlerdeki secde izleridir. Çünkü hadîste de belirtildiği gibi secde izini ateş yakmaz.

Cehennemden en son çıkan insanın sözüne karşı **"Allah'ın güleceği"** ifâdesi, Yüce Mevlâ'nın rızasına hamledilir. Çünkü gülmek, rızanın, memnuniyetin ve hoşnut olmanın tabii sonucudur.

Cehennemden kömür halinde çıkarılan insanların üzerine hayat suyu dökülerek taze bir hüviyetle tekrar canlanmalarından söz edilirken, **"sel yatağındaki milli toprakta biten otlar gibi"** benzetmesi yapılmaktadır. Bu, o toprakta nebatın çok çabuk bitip yeşermesi ile ilgili bir teşbihtir.

Bu hadîste temas edilen konulardan biri de, mü'minlerin âhirette Allah'ı görecekleri meselesidir. Bu konu ile ilgili diğer rivâyetler, ilerde müstakil bir bâb olarak gelecektir. Bunun için 8.125 numaralı ve müteâkip hadîslere bakılmalıdır.

SIRAT

Kur'ân ve hadîste sıkça sözü edilen **Sırat, Müslim**'in rivâyetine göre; **"Kıldan ince, kılıçtan keskin bir köprüdür."**[83]

Muhtelif rivâyetlerde insanların Sırat'ı iman ve amellerine göre farklı şekil ve sür'atte geçecekleri belirtilir. Buna göre bazıları göz açıp kapayıncaya kadar kısa bir sürede Sırat'ı geçerken, kimisi şimşek gibi, kimisi rüzgar gibi, kimisi kuş gibi, kimisi yaya hızıyla, kimisi yüklü bir hamal gibi, kimisi de sürünerek geçmeye çalışacaktır.[84]

İbn Ebî Cemre, Sırat'tan üç şekilde geçileceğini belirtir:

"1- Hiç takılmadan ve sür'atle geçmek.

2- İlk adımda helâk olmak.

3- Bu ikisi arasında bir konumda bulunmak. Yani kancalara takılıp yaralanmak, ama yine de geçmeyi başarmak. Bunların her biri de kendi aralarında *'amellerine göre'* kısımlara ayrılır."[85]

---

[83] **Müslim,** İman, 81/302

[84] Bkz., **İbn Hacer,** XIII, 281.

[85] Bkz., **İbn Hacer,** XIII, 278.

Hadîslerde Sırat'tan, önce Hz. Muhammed (as.) ve ümmetinin geçeceği belirtilmektedir. Bir hadîste; **"Biz ümmetlerin sonuncusuyuz, ama hesabı görülecek olanların da birincisiyiz"**[86] buyurulurken, diğer bir rivâyette de şöyle buyurulur:

"Ümmetler bize yol açacaklar. Biz de uzuvlarımızdaki abdest izlerimizden yüzleri nurlu, ayakları sekili olarak geçeceğiz. Diğer ümmetler bize baktıkça; *'Bu ümmetin hepsinin Peygamber olmasına az kalmış'* diyecekler."[87]

Başka bir rivâyette de şöyle buyurulur:

"Bir münâdî; *'Muhammed nerede?'* diye seslenecek. Bunun üzerine Muhammed kalkacak, fâciri ve itaatkârı ile birlikte bütün ümmeti de O'nun arkasına düşecek, hep birlikte köprüye doğru yola koyulacaklar. O zaman Allah, düşmanlarının görme duyularını söndürür ve onlar sağlı sollu cehenneme dökülürler. Yalnız Peygamber ile sâlihler kurtulurlar."[88]

Günahkârı da, itâatkârı da Hz. Peygamber'e takılıp Sırat'a doğru giderken münafıkların nasıl yollarını şaşıracakları da şöyle anlatılır:

"Sırat'ın yanına gelince Allah her mü'min erkek ve kadına bir nûr verir. Münafıklardan her birine de bir nûr verir. Sırat'ın düzlük yerine geldiklerinde münafıkların erkeklerindeki ve kadınlarındaki nûrlarını alır. Münafıklar mü'minlere; *'Bizi bekleyin de nûrunuzdan istifâde edelim'* diyecekler. Mü'minler de; *'Ey Rabbimiz' Bize nûrumuzu ebediyen parlat!'* diye duâ edecekler. O sırada kimse, kimseyi aklına getiremez."[89]

Âyet-i kerîmede de, o sırada münafıklarla mü'minler arasına bir duvar çekileceği ve mü'minlerin içerde, münafıkların ise dışarıda kalacağı; duvarın içinin rahmet, dışının ise azap dolu olduğu belirtilir. İnsanlar de imanlarına ve amellerine göre sahip olacakları

---

[86] **İbn Mâce**, Zühd, 34/4290; **Müsned**, I, 281, h., 2546.

[87] **Müsned**, I, 281, h., 2546; I, 295, h., 2692; **Ebû Ya'lâ**, *Müsned*, IV, 216; **Mecmau'z-Zevâid**, X, 373.

[88] **Müstedrek**, IV, 612, h., 8698; **Şuabu'l-İman**, I, 331, h., 366.

[89] **Mecmau'z-Zevâid**, X, 359; **Mu'cemu'l-Kebîr**, XI, 122; h., 11242.

bir nûr ile yollarına devam ederek Sırat'ı geçecekler veya cehenneme yuvarlanacaklar:

"O gün mü'min erkekleri ve mü'min kadınları, önlerinde ve sağ taraflarında nûrları yayılırken görürsün. Onlara şöyle denecek: **'Bugün size müjdeler var! İçinden ırmaklar akan cennetlerde ebedî kalacaksınız.'** *İşte büyük kurtuluş budur!*

O gün münafık erkekler ve münafık kadınlar, iman edenlere diyecekler ki: **'Bize bakın da nûrunuzdan biraz ışık alalım!'** *Ama onlara;* **'Geriye dönün ve kendinize ait bir ışık arayın!'** *denecek. Bunun üzerine onlarla mü'minler arasına bir duvar çekilir; duvarın içinde rahmet, dışında azap vardır.*

Dışarıda kalanlar, içerdekilere; **'Biz de sizinle beraber değil miydik?'** *diyecekler. İçerdekiler de;* **'Evet ama, siz kendinize fitne yaptınız,** (imanda) **tereddüt gösterdiniz,** (tekrar dirilmekten) **şüphe ettiniz ve nihayet Allah'a kavuşuncaya kadar bu kuruntular sizi aldattı, yoldan çıkardı'** *diyecekler."*[90]

Buna benzer bir âyet, **Tahrîm** sûresinde de bulunmaktadır:

"O gün onlar önlerinden ve arkalarından nûr yayarlar ve **'Ey Rabbimiz! Bu nurumuzu ebediyen parlat!'** *diye yalvarırlar."*[91]

Bu durumda Sırat'a giderken her insana, imanına ve ameline göre bir nur verilecek ve o sayede Sırat'tan geçecekler. Münafıkların mü'minlerle birlikte iken sahip oldukları nurları ise söndürülecek ve âyette belirtildiği üzere münafıklar mü'minlere yalvarmaya başlayacaklar, ama o gün kimsenin kimseyi hatırlamadığı bir gündür, dolayısıyla bu yalvarmalarının onlara hiçbir faydası olmayacak ve onlar Sırat'ın üzerinden sapır sapır cehenneme dökülecekler.

٧٩٧٥ـ (خ م س ـ **أبو سعيد الخدري** رضي الله عنه) قال :إن ناسا في زمن رسول الله صلى الله عليه وسلم – وفي رواية : قال قلنا – يا رسولَ الله ، هل نرى ربَّنا يوم القيامة ؟ قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **نعم ، فهل تضارُّون في رؤية الشمس بالظهيرة صحْوا**

[90] Hadîd, 12-14.

[91] Tahrîm, 8.

ليس معها سحاب ؟ وهل تضارُّونَ في رؤية القمر ليلة البدر صَحوا ليس فيها سحاب ؟ قالوا : لا يا رسولَ الله ، قال : فما تضارُّون في رؤية الله تعالى يوم القيامة إلا كما تضارُّون في رؤية أحدهما ، إذا كان يومُ القيامة أذّن مؤذّن : لتَتبعْ كلُّ أمّة ما كانت تعبد ، فلا يبقى أحد كان يعبُدُ غير الله – من الأصنام والأنصاب – إلا يتساقطون في النار ، حتى إذا لم يبقَ إلا من كان يعبد الله منْ بَرّ وفاجر ، وغبَرِ أهلِ الكتاب ، فيُدعى اليهودُ ، فيقال لهم : ما كنتم تعبدون ؟ قالوا : كنا نعبد عُزيرا ابنَ الله ، فيقال : كذبتم ، ما اتخذَ الله من صاحبة ولا ولد ، فماذا تبغون ؟ قالوا : عطشْنا يا ربّنا فاسْقنا ، فيشار إليهم : ألا تردُونَ ؟ فيُحْشَرون إلى النار كأنها سراب يحْطِم بعضها بعضا ، فيتساقطون في النّار ، ثم يُدعى النَّصارى ، فيقال لهم : ما كنتم تعبدون ؟ قالوا : كنّا نعبد المسيح ابن الله ، فيقال لهم : كذبتم ، ما اتّخذ الله من صاحبة ولا ولد ، فماذا تبغون ؟ فيقولون : عطشْنا يا ربّنا فاسقنا ، فيشار إليهم : ألا تردُونَ ؟ فيُحْشَرون إلى جهنّم كأنّها سرَاب يحطم بعضُها بعضا ، فيتساقطون في النار ، حتى إذا لم يبق إلا من كان يعبد الله من برٍّ وفاجر ، أتاهم الله في أدنى صورة من التي رَأوْها فيها ، قال : فما تنظرون؟ تَتبَعُ كلُّ أُمّة ما كانت تعبد ، قالوا : يا ربّنا ، فارقْنا الناس في الدنيا أفقرَ ما كُنّا إليهم ، ولم نصاحبهم ، فيقول : أنا ربُّكم ، فيقولون : نعوذ بالله منك ، لا نُشرك بالله شيئا – مرتين أو ثلاثا – حتى إنَّ بعضهم ليكاد أن ينقلب ، فيقول : هل بينكم وبينه آية فتعرفونه بها ؟ فيقولون : نعم ، فيُكشَفُ عن ساق ، فلا يبقى من كان يسجدُ لله من تلقاء نفسه إلا أذن الله له بالسجود ولا يبقى من كان يسجد الله اتقاء ورياء ، إلا جعل الله ظهره طبقة واحدا ، كلما أراد أن يسجدَ خرّ على قفاه ، ثم يرفعون رؤوسهم وقد تحوّل في صورته التي رأوه فيها أولَ مرة ، فقال : أنا ربكُم ، فيقولون: أنتَ ربُّنا، ثم يُضرَبُ الجسْرُ على جهنم، وتحل الشاعة، ويقولون : اللهم سلّم سلمْ ، قيل : يا رسولَ الله، وما الجسْرُ ؟ قال: دحض مزلّة ،فيه خطاطيف وكلاليبُ وحسكة تكون بنجد ، فيها شوَيْكة ، يقال لها: السعدان ، فيمرُّ المؤمنون كطرف العين ، وكالبرق والريح ، وكالطير، وكأجاويد الخيل والركاب ، فناج مسلّم ومخدوش مرْسل ، ومكْدوس في نار جهنّم ، حتى إذا خلَصَ المؤمنون من النار ، فوالذي نفسي بيده ، ما من أحد منكم

بأشدَّ منا شدة لله في استيفاء الحق من المؤمنين يوم القيامة لإخوانهم الذين في النَّار – وفي رواية : فما أنتم بأشد مناشدة في الحق قد تبين لكم من المؤمنين يومئذ للجبار ، إذا رأوا أنَّهم قد نجوا في إخوانهم – فيقولون : ربَّنا كانوا يصومون معنا ، ويصلُّون ويحجُّون ، فيقال لهم : أخرجوا من عرفتم ، فتحرم صورُهم على النّار ، فيخرِجون خلقا كثيرا قد أخذت النارُ إلى نصف ساقه ، وإلى ركبتيه ، ثم يقولون : ربّنا ما بقي فيها أحد ممن أمرتنا به ، فيقول: ارجعوا ، فمن وجدتم في قلبه مثقال دينار من خير فأخرجوه ، فيُخرِجون خلقا كثيرا ، ثم يقولون: ربَّنا لم نَذَرْ فيها أحدا ممن أمرتنا ، ثم يقول : ارجعوا ، فمن وجدتم في قلبه مثقال نصف دينار، من خير فأخرجوه ، فيخرجون خلقا كثيرا ، ثم يقولون : ربَّنا لم نَذَر فيها ممن أمرتنا أحدا ، ثم يقول: ارجعوا فمن وجدتم في قلبه مثقالَ ذرَّة من خير فأخرجوه ، فيخْرِجونَ خلقا كثيرا ، ثم يقولون: ربَّنا لم تَذَرْ فيها خيرا، وكان أبو سعيد يقول: إن لم تُصدِّقوني بهذا الحديث فاقرؤوا إن شئتم {إنَّ الله لا يَظْلِمُ مِثْقال ذرَّة وإن تكُ حسنة يُضاعفْها ويؤت من لدنْه أجرا عظيما} [النساء : ٤٠] فيقول الله عز وجل : شفعَت الملائكة ، [وشفعَ النبيون] ، وشفعَ المؤمنون ، ولم يبق إلا أرحم الراحمين، فيقبضُ قبضة من النار ، فيُخرج منها قوما لم يعمَلُوا خيرا قط ، قد عادوا حُمما ، فيلقيهم الله في نهر في أفواه الجنة ، يقال له: نهر الحياة ، فيخرجون كما تخرجُ الحبَّةُ في حميل السَّيل ، ألا ترونها تكون إلى الحجر أو إلى الشجر ، ما يكون إلى الشمس أُصَيْفرُ وأُخَيْضرُ ، وما يكون منها إلى الظل، يكون أبيضَ؟ فقالوا : يا رسولَ الله ، كأنك كنتَ ترعى بالبادية ، قال : فيخرجون كاللؤلؤ ، في رقابهم الخواتيم، يعرفهم أهلُ الجنة ، هؤلاء عُتقاء الله الذين أدخلهم الجنة بغير عمل عملوه، ولا خير قدَّمُوه ، ثم يقول : ادخلوا الجنة ، فما رأيتموه فهو لكم ، فيقولون : ربَّنا أعطيتنا ما لم تعط أحدا من العالمين ، فيقول : « لكم عندي أفضل من هذا ، فيقولون: يا ربَّنا أيُّ شيء أفضل من هذا؟ فيقول: رضايَ ، فلا أسخطُ عليكم بعده أبدا ».

قال مسلم : قرأت على عيسى بن حماد – زُغْبة – المصري هذا الحديث في الشفاعة ، وقلتُ له: أحدِّث بهذا الحديث عنك ، أنكَّ سمعتَهُ من الليث بن سعد ؟ فقال : نعم.

وقال مسلم عن أبي سعيد : إنّه قال : « قلنا : يا رسولَ الله ، أنرى ربَّنا ؟ قال : **هل تضارُّون في رؤية الشمس إذا كان يوم صحْو** ؟ قلنا : لا.. » وساق الحديث ، حتى انقضى إلى آخره ، وزاد بعد قوله: « **بغير عمل عملوه ، ولا قدَم قدَّموه** ». « **فقال لهم : لكم ما رأيتم ومثله معه** ». قال أبو سعيد: بلغني أن الجسْرَ أدقُّ من الشعرة ، وأحد من السيف ، وليس فيه « **فيقولون : ربَّنا أعطيتنا ما لم تُعط أحدا من العالمين**»، وما بعده.

وفي رواية قال: « قلنا: يا رسولَ الله ، هل نرى ربَّنا ؟ قال : **هل تضارُّون في رؤية الشمس إذا كانت صحْوا** ؟ قلنا : لا قال: **فإنكم لا تضارُّون في رؤية ربكم يومئذ إلا كما تضارُّون في رؤيتها**. قال: **ثم ينادي مُناد : ليذهبْ كلُّ قوم إلى ما كانوا يعْبُدون ، فيذهَبُ أصحابُ الصليب مع صليبهم ، وأصحابُ الأوثان مع أوثانهم ، وأصحابُ كلِّ آلهة مع آلهتهم ، حتى يبقى من كان يعبد الله عز وجل من برّ وفاجر ، وغُبرَات من أهل الكتاب ، ثم يؤتى بجهنم تُعرَضُ كأنها السراب ، فيقال لليهود : ما كنتم تعبدون ؟ قالوا : كنا نعبد عزيرا ابن الله ، فيقال : كذبتم ، لم يكن لله صاحبة ولا ولد ، فما تريدون؟ قالوا : نريد أن تسقينا، فيقال : اشربوا ، فيتساقطون في جهنَّم ، ثم يقال للنَّصارى : ما كنتم تعبدون ؟ فيقولون : كنا نعبد المسيح ابن الله ، فيقال : كذبتم ، لم يكن لله صاحبة ولا ولد ، فما تريدون ؟ فيقولون : نريد أن تسقينا ، فيُقَال : اشربوا ، فيتساقطون ، حتى يبقى من كان يعبد الله من بَرٍّ وفاجر ، فيقال لهم : ما يحبسكم وقد ذهب النَّاس ؟ فيقولون : فارقناهم ونحن أحوج منا إليهم اليومَ ، فإنا سمعنا مُناديا ينادي : ليَلْحق كلُّ قوم ما كانوا يعبدون ، وإنما ننتظر ربَّنا ، قال : فيأتيهم الجبَّار في صورة غيرِ صورته التي رَأوه فيها أول مرة ، فيقول : أنا ربُّكم، فيقولون : أنت ربُّنا ؟ فلا يكلمه إلا الأنبياء ، فيقال : هل بينكم وبينه آية تعرفونها ؟ فيقولون: نعم ، الساق ، فيكشف عن ساقه ، فيسجد له كلُّ مؤمن ، ويبقى من كان يسجد لله رياء وسُمْعة ، فيذهب كيما يسجد، فيعود ظهره طبقا واحدا ، ثم يؤتى بالجسر ، فيجعله بين ظهري جهنم** ، قلنا : يا رسولَ الله، وما الجسر؟ قال : **مدْحَضة مزلَّة ، عليها خطاطيفُ وكلاليبُ وحسَكة مفلْطَحة ، لها شوكة عقيفة تكون بنجد، يقال لها : السعدان ، يمرُّ المؤمن عليها كالطَّرْف وكالبرق ، وكالريح ، وكأجاويد الخيل، والركاب ،**

فناج مُسَلَّم ، وناج مخدُوش ، ومكدُوس في نار جهنم، حتى يمرّ آخرُهم، يُسحب سَحبا ، فما أنتم بأشدَّ لي مناشدةً في الحق قد تبين لكم منَالمؤمن يومئذ للجبار ، فإذا رأوْا أنهم قد نَجوْا شفَعوا في إخوانهم ، يقولون: ربّنا ، إخوانُنا كانوا يُصلّون معنا ، ويصومون معَنا ، ويعملون معنا ، فيقول الله عز وجل : اذهَبُوا ، فمنّ وجدتّم في قلبه مثقال دينار من إيمان فأخرجوه ، ويحرّم الله صورهم على النّار بذنوبهم ، فبعضُهم قد غاب في النار إلى قدميه ، وإلى أنصاف ساقيه، فيخرجون من عرفوا ، ثم يعودون ، فيقول : اذهبوا فمن وجدتم في قلبه مثقال نصف دينار فأخرجوه ، فيخرجون من عرفوا ، ثم يعودون ، فيقول : اذهبوا. فمن وجدتم في قلبه مثقال ذرّة من إيمان فأخرجوه ، فيُخرجون من عرَفُوا – قال أبو سعيد : فإن لم تصدّقوني ، فاقرؤوا {إن الله لا يظلم مثقال ذرّة، وإن تك حسنة يضاعفها} [النساء : ٤٠] فيشفع النبيون ، والملائكة، والمؤمنون ، فيقول الجبار : بقيتْ شفاعتي ، فيقبض قبضة من النار فيخرجُ أقواما قد امتُحشُوا ، فيُلْقوْن في نهر بأفواه الجنّة ، يقال له : ماء الحياة ، فينبتون في حافّتَيه كما تنبت الحبّة في حميل السيل ، قد رأيتموها إلى جانب الصخرة ، فما كان إلى الشمس منها كان أخضر ، وما كان إلى جانب الظل منها كان أبيض ، فيخرجون كأنهم اللؤلؤ ، فيجعل في رقابهم الخواتيم ، فيدخلون الجنة فيقول أهل الجنّة: هؤلاءُ عتقاءُ الرحمن ، أدْخلَهم الجنةَ بغير عمل عملوه ، ولا خير قدّموه ، فيقال لهم : لكم ما رأيتم ومثله معه » أخرج الأولى مسلم ، والثانية البخاري.

وفي رواية النسائي طَرَفٌ منه ، قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : ما مُجَادَلة أحدكم في الحقِّ يكون له في الدنيا بأشدَّ مجادلة من المؤمنين لربهم في إخوانهم الذين أُدخلوا النار ، قال: فيقول: ربّنا ، إخواننا كانو يصلّون مَعنَا ، ويصومون معنا ، ويحجُّون معنا ، فأدخَلتَهم النّار؟ قال : فيقول: اذهبوا فأخرجوا من عرفتم منهم ، قال : فيأتونهم فيعرفونهم بصورهم، فمنهم من أخذته النار إلى أنصاف ساقيه ، ومنهم من أخذته إلى كعبيه ، فيخرجونهم ، فيقولون : ربّنا قد أخرجنا من أمَرتنا ، قال : ثم يقول : أخرجوا مَنْ كان في قلبه وزن دينار من إيمان ، ثم من كان في قلبه وزن نصف دينار ، حتى يقول : مَنْ كان في

قلبه وزن ذرّة ، قال أبو سعيد : فمن لم يصدّق ، فليقرأ هذه الآية {إنّ الله لا يظلمُ مثقال ذرّة وإن تَكُ حسنة يُضاعفْها ويُؤت من لَدُنه أجرا عظيما} [النساء: ٤٠].

7.975- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) döneminde (bir gün) insanlar şöyle dediler –bir rivâyette biz şöyle dedik-:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; Kıyâmet günü biz Rabbimizi görecek miyiz?"

Hz. Peygamber şöyle cevap verdi:

"- Evet. Bulutsuz ve açık bir günde, öğle vakti güneşi görmekte güçlük çeker misiniz? Bulutsuz ve açık bir gecede, dolunay halindeki ayı görmekte zorlanır mısınız?"

"- Hayır, ey Allah'ın Rasûlü!" dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) şunları söyledi:

"- İşte sizler kıyâmet günü Allah'ı görmek için, ancak ay ve güneşten birini görmek için çektiğiniz kadar güçlük çekersiniz. Kıyâmet günü olunca bir münâdi; *'Her ümmet neye tapıyor idiyse ona tâbi olsun!'* diye ilan edecek. Bunun üzerine Allah'tan başka şeylere, putlara, heykellere tapanlardan hiç kimse kalmayacak, hepsi cehenneme düşecekler. Geride yalnız Allah'a tapan iyi ve kötü insanlarla ehl-i kitabın bakıyyeleri kalacak. Önce Yahudiler çağrılacak ve onlara;

"- *Sizler neye tapıyordunuz?"* denecek. Onlar da;

"- *Biz Allah'ın oğlu Üzeyr'e tapıyorduk"* diyecekler.

"- *Yalan söylüyorsunuz! Allah ne eş, ne de evlat edinmiştir!"* denecek ve müteâkiben;

"- *Şimdi ne istiyorsunuz?"* diye sorulacak.

"- *Susadık, ey Rabbimiz, bize biraz su ver!"* diyecekler. Bunun üzerine onlara; *'Suya buyurmaz mısınız?'* diye işaret edilecek ve hemen cehenneme atılacaklar. Onlar cehennemi sanki serap gibi görürler ve birbirlerini çiğnercesine oraya koşarlar.

Sonra hıristiyanlar davet edilir ve onlara da;

"- *Sizler neye tapıyordunuz?"* diye sorulur. Onlar da;

"- *Biz Allah'ın oğlu Mesîh'e tapıyorduk"* diyecekler. Onlara da;

"*- Yalan söylüyorsunuz! Allah ne eş, ne de evlat edinmiştir!*" denecek ve müteâkiben;

"*- Şimdi ne istiyorsunuz?*" diye sorulacak.

"*- Susadık ey Rabbimiz, bize biraz su ver!*" diyecekler. Bunun üzerine onlara; *'Suya buyurmaz mısınız?'* diye işaret edilecek ve hemen cehenneme atılacaklar. Onlar cehennemi sanki serap gibi görürler ve birbirlerini çiğnercesine oraya koşarlar, hepsi cehenneme yuvarlanırlar.

Nihayet geride itâatkâr veya fâcir olarak Allah'a kulluk eden tevhîd ehlinden başka kimse kalmayacak. Yüce Allah onlara, kendisini orada gördüklerine en yakın bir sıfatta tecelli eder. Onlara;

"*- Siz ne bekliyorsunuz? Her ümmet, neye tapıyor idiyse peşine takılmış!*" buyuracak. Onlar da;

"*- Ey Rabbimiz! Biz dünyada bu insanlara en ziyâde muhtaç olduğumuz halde onlardan ayrı yaşamıştık ve onlarla asla dost olmamıştık!*" diyecekler. Allah;

"*- Ben sizin Rabbinizim!*" dediğinde, onlar iki veya üç defa;

"*- Senden Allah'a sığınırız! Biz asla Allah'a ortak koşmayız!*" diyecekler. Hatta bazıları nerdeyse sırtını dönecek olur. Bunun üzerine Allah;

"*- Sizin elinizde, Allah'ı tanımanıza yarayacak bir alâmet var mı?*" diye soracak.

"*- Evet*" diyecekler. Bunun üzerine gerçekler ortaya çıkar ve gönülden Allah'a secde eden herkese, Allah, secde etme izni verir. Korku ve riyâ ile Allah'a secde edenlerin sırtını da Allah, (kaskatı) tek bir tabaka haline getirir ve onlar her secde etmek istediklerinde kafası üstü yere yuvarlanırlar. Sonra tekrar başlarını kaldırırlar ve tekrar Allah'ı ilk defa gördükleri sıfatlara bürünmüş olarak görürler. Allah yine;

"*- Ben sizin Rabbinizim*" diyecek. Bu sefer onlar da;

"*- Evet, sen bizim Rabbimizsin!*" diyecekler.

Sonra cehennemin üzerine bir köprü kurulur ve şefâate izin verilir. İnsanlar;

"Allah'ım, selâmet ver! Selâmet ver!" **diye yalvaracaklar.**

Bu sırada Hz. Peygamber'e;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, köprü nedir?" diye soruldu. Hz. Peygamber cevaben şunları söyledi:

"- Köprü kaypak ve kaygan bir şeydir. Orada kancalar, çengeller ve Necid'de yetişen pıtrak dikenleri (gibi) **Sa'dân denilen** (ucu sivri) **dikencikler vardır. Mü'minlerden kimisi oradan, göz açıp kapayıncaya kadar bir sürede geçer, kimisi şimşek gibi, kimi rüzgar gibi, kimi kuş gibi, kimi iyi cins yörük at ve deve gibi bir hızla geçerler. Kimisi sapasağlam kurtulur, kimisi de tırmıklanmış ve perişan bir vaziyette kalır. Kimisi de sapır sapır cehennem ateşine dökülür.**

Nihayet mü'minler cehennemden kurtuldukları zaman; hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bugün hiç birinizin hakkını tam olarak almak konusunda Allah'a yalvarıp yakarması, kıyâmet günü mü'minlerin cehennemdeki kardeşlerinin kurtulması için Allah'a yakarmasından daha fazla değildir. –Bir rivâyette; hiç birinizin bugün açıkça belli olan bir hakkını almak için Allah'a yalvarıp yakarması, o gün kendilerinin kurtulduğunu gören insanların, kardeşlerinin de kurtulması için Cebbâr olan Allah'a yakarması kadar ısrarlı değildir-. **Onlar şöyle yalvarırlar:**

"- Ey Rabbimiz! Onlar da bizimle birlikte oruç tuttular, bizimle namaz kıldılar ve bizimle beraber haccettiler." **Bunun üzerine onlara;**

"- O halde tanıdıklarınızı (cehennemden) *çıkarın!"* **denir. Onların sûretlerini yakmak ateşe haram edilmiştir. Bunun üzerine mü'minler, kimisi baldırlarına kadar, kimisi dizlerine kadar ateşe gömülmüş pek çok kişiyi cehennemden çıkarırlar. Sonra;**

"- Ey Rabbimiz! Cehennemde, (oradan çıkarmamızı) *emrettiklerinden kimse kalmadı"* **derler. Yüce Allah;**

"- Geri dönün; kalbinde bir dinar ağırlığı kadar hayır bulunan herkesi çıkarın!" **buyurur. Yine pek çok kişiyi çıkarırlar. Sonra yine;**

"- Ey Rabbimiz; çıkarmamızı emrettiklerinden kimseyi bırakmadık" **derler. Sonra Allah tekrar;**

"- Geri dönün; kalbinde yarım dinar ağırlığı kadar hayır bulunan herkesi çıkarın!" **buyurur. Yine pek çok kişiyi çıkarırlar. Sonra da;**

"- Ey Rabbimiz; çıkarmamızı emrettiklerinden hiç kimseyi bırakmadık" **derler. Yüce Allah tekrar;**

"- Geri dönün; kalbinde zerre kadar hayır bulunan herkesi çıkarın!" **buyurur. Yine pek çok kişiyi çıkarırlar ve sonra da;**

"- Ey Rabbimiz; artık orada hayır sahibi kimseyi bırakmadık" **derler."**

Bu hadîsi rivâyet eden Ebû Saîd, eğer bu rivâyetimde bana inanmazsanız, şu âyeti okuyun, dedi:

"Şüphesiz Allah, zerre kadar haksızlık yapmaz. Eğer bir iyilik bulursa, onu kat kat arttırır ve kendi cânibinden pek büyük bir mükâfat verir."[92]

"Nihâyet Azîz ve Celîl olan Allah;

"Melekler şefâat etti... Peygamberler şefaat etti... Mü'minler de şefâat etti... Merhametlilerin en merhametlisinden başka şefâat etmeyen kalmadı" **buyurur ve hemen kabza-i kudretiyle cehennemden bir avuç alarak hiçbir hayrı olmayan ve kömür haline gelen birtakım insanları oradan çıkarır. Onları cennetin ağzındaki bir nehre atar. Bu nehre, hayat nehri denir. İnsanlar hemen, sel yatağında biten otlar gibi bitiverirler. Görmez misiniz, sel yatağındaki otlar, taşın ve ağacın altında da olsa biterler; onların güneşe bakan tarafları sarımtırak ve yeşilimtırak olur, gölgeye bakan tarafı da beyaz olur."**

İnsanlar dediler ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü! Sanki çölde çobanlık yapmış gibi konuşuyorsun!"

Hz. Peygamber şöyle devam etti:

"İnsanlar o nehirden, boyunlarında halkalar olduğu halde inci gibi parlayarak çıkarlar. Cennet ehli onları, (bu alâmetleriyle) **tanırlar;** *'Hiçbir amelleri olmadığı ve hiçbir hayır yapmadıkları*

---

[92] Nisâ, 40.

halde, Allah'ın cennete soktuğu âzâdlıları bunlardır' **derler. Sonra o insanlara;**

"- Cennete girin, gözünüzün görebildiği her şey sizindir!" **buyurur. Bunun üzerine insanlar;**

"- Ey Rabbimiz! Âlemlerden hiç kimseye vermediklerini bize verdin!" **diyerek minnettarlıklarını ifâde ederler. Onlara;**

"- Sizin için bende, bundan daha üstün bir hediye daha var" **deyince;**

"- Ey Rabbimiz! Bundan daha üstün ne olabilir?" **derler. Yüce Mevlâ;**

"- Benim rızam! Bundan sonra size artık ebediyen gazap etmeyeceğim" **buyurur."**

Müslim şöyle dedi:

"İsa b. Hammâd –Zuğbe- el-Mısrî'ye[93] şefâat hakkındaki bu hadîsi okudum. Ona; 'Bu hadîsi senden rivâyet edebilir miyim? Sen bunu Leys b. Sa'd'dan dinledin mi?' dedim. 'Evet' dedi."

Bunun üzerine **Müslim,** Ebû Saîd el-Hudrî'den şöyle nakletti:

"Biz Rasûlullah'a (as.);

"- Ey Allah'ın Rasûlü; Rabbimizi görecek miyiz?" dedik.

"- Berrak bir günde güneşi görmekte güçlük çeker misiniz?" buyurdu. Biz de;

"- Hayır!" dedik... şeklinde aynı hadîsi sonuna kadar sevk eder. Son bölümündeki; **"Onlar,** hiçbir **amelleri olmadığı ve hiçbir hayır yapmadıkları halde, Allah'ın cennete soktuğu âzâdlılarıdır"** cümlesinden sonra şu ilaveyi yapar:

"Onlara;

"- Gözünüzün görebildiği kadar ve ayrıca bir o kadar daha şey sizindir" **buyurur."**

Ebû Saîd el-Hudrî şöyle dedi:

---

[93] **Ebû Musa, İsa b. Hammâd (Zuğbe) b. Müslim b. Abdullah et-Tucîbî el-Mısrî**: ö. 248/862. Mısırlıdır. Leys b. Sa'd ve İbn Vehb'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Müslim, Ebû Davud ve Nesaî rivâyet etmiştir. Sika muhaddislerdendir. Zehebî, onun rivâyetlerini ihtiva eden âlî bir cüz'ün kendisine ulaştığını söyler. Hadîsi **Müslim, Ebû Davud, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

"Bana, köprünün kıldan ince kılıçtan keskin olduğu haber verildi."

Bu rivâyette, insanların; **"Ey Rabbimiz! Âlemlerden hiç kimseye vermediklerini bize verdin!"** cümlesi ile daha sonraki kısımlar yoktur.[94]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; Rabbimizi görecek miyiz?" dedik.

"- Berrak bir günde güneşi görmekte güçlük çeker misiniz?" buyurdu.

"- Hayır!" dedik.

"- Şüphesiz sizler o gün Rabbinizi görmek için, ancak bugün güneşi görmek konusunda çektiğiniz kadar güçlük çekersiniz" dedi ve sonra şöyle devam etti:

"Sonra bir münâdî;

***"- Her millet neye ibadet ediyor idiyse, onun yanına gitsin!'* diye seslenecek. Bunun üzerine haça tapanlar haçlarıyla, putperestler putlarıyla ve ilâhlara tapanlar da ilâhlarıyla birlikte giderler. Nihayet geride itâatkâr ve fâcir de olsa Azîz ve Celîl olan Allah'a ibâdet edenlerle ehl-i kitâbın bakıyyesi kalır. Sonra cehennem getirilir, insanlara sanki bir serap gibi gösterilir. Yahudilere denir ki:**

"- Neye tapıyordunuz?"

***"- Allah'ın oğlu Üzeyr'e tapıyorduk"* derler.**

***"- Yalan söylüyorsunuz! Allah ne eş, ne de evlat edinmiştir!"* denir ve müteâkiben;**

***"- Şimdi ne istiyorsunuz?"* diye sorulur.**

***"- Bize biraz su vermeni istiyoruz"* derler.** (Serap gibi gösterilen cehenneme işaret edilerek);

***"- Öyleyse buyurun, için!"* denir. Sonra da toptan cehenneme yuvarlanırlar.**

Sonra hıristiyanlara;

---

[94] **Buharî**, Tevhîd, 24; Tefsîr, 4/8; 70/2; **Müslim**, İman, 81/302; **Nesaî**, İman, 18.

"- Sizler neye tapıyordunuz?" diye sorulur. Onlar da;

"- Biz Allah'ın oğlu Mesîh'e tapıyorduk" derler. Onlara da;

"- Yalan söylüyorsunuz! Allah ne eş, ne de evlat edinmiştir!" denir ve müteâkiben;

"- Şimdi ne istiyorsunuz?" diye sorulur.

"- Bize biraz su vermeni" derler.

"- Öyleyse buyurun, için!" denir. Sonra onlar da toptan cehenneme yuvarlanırlar.

Nihayet geride itâatkâr ve fâcir de olsa, Allah'a ibâdet edenler kalır. Onlara da;

"- Herkes gitti, sizi burada hapseden nedir?" diye sorulur. Onlar da;

"- Biz kendilerine bugünkünden daha çok ihtiyaç duyduğumuz zamanlarda bile onlardan ayrı yaşardık. Bizler; 'Her millet neye tapıyor idiyse onun peşine takılsın!' diye seslenen bir münâdîyi işittik. Binâenaleyh Rabbimizi bekliyoruz" derler. Sonra Cebbâr olan Yüce Allah onlara, ilk gördükleri sıradaki sûretinden başka bir sûretle gelir ve der ki:

"- Ben sizin Rabbinizim." Onlar da;

"- Sen bizim Rabbimiz misin?" diye tereddüt geçirirler. Artık O'nunla Peygamberlerden başkası konuşamaz. Onlara;

"- Rabbinizi tanımanız için aranızda bir alâmet var mı?" diye sorulur.

"- Evet, Sâk var!" dediklerinde, hemen *sâk*'ından açar. Bunun üzerine mü'min olan herkes O'na secde eder. Yalnız riyâ ve gösteriş olarak Allah'a secde edenler kalakalırlar; onlar da secde etmeye yeltenirler, ama sırtları kaskatı tek bir tabaka haline gelir. Sonra köprü getirilir, cehennemin ortasına konulur."

Bunun üzerine biz;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; köprü nedir?" diye sorduk.

"- Kaygan ve kaypak bir zemindir. Üzerince kancalar, çengeller, keskin ve geniş ağızlı dikenler vardır. Bu çengellerin, Necid'de yetişen Sa'dân dikenleri gibi uçları kıvrık dikenleri vardır. Mü'minlerden kimisi bu köprüden göz açıp kapayacak

kadar kısa bir zamanda geçer, kimisi şimşek gibi, kimi rüzgar gibi, kimisi de iyi cins yörük bir at ve deve gibi bir hızla geçerler. Kimisi sapasağlam kurtulur, kimisi de tırmıklar ve yara-bere içinde perişan şekilde geçebilir. Bir kısmı da sapır sapır cehenneme dökülür. Nihayet sonuncuları sürüklene sürüklene geçer. Sizlerin bugün açık bir hakkını kurtarmak için bana yalvarmanız, o gün kendilerinin kurtulduğunu gören mü'minlerin, kardeşlerine şefâat için Allah'a yalvarmalarından daha fazla değildir. Onlar;

***"- Ey Rabbimiz! Onlar bizim kardeşlerimizdir; bizimle birlikte namaz kılar, bizimle oruç tutar ve bizimle birlikte amellerini yerine getirilerdi"* derler. Bunun üzerine Azîz ve Celîl olan Allah;**

***"- Öyleyse gidin; kalbinde bir dinar ağırlığı kadar imanı olan herkesi çıkarın!"* buyurur. Allah, günahları sebebiyle onların sûretlerini yakmayı cehenneme yasaklamıştır. Onların bir kısmı ayaklarına kadar, bir kısmı da baldırlarına kadar ateşe batmış olurlar ve mü'minler, onlardan tanıdıklarını çıkarırlar. Sonra dönerler. Yüce Allah onlara tekrar;**

***"- Gidin; kalbinde yarım dinar kadar iman bulunan herkesi cehennemden çıkarın!"* buyurur. Onlar yine tanıdıkları kişileri çıkarırlar, sonra yine dönüp gelirler. Yüce Allah tekrar;**

***"- Gidin; kalbinde zerre kadar imanı olan herkesi cehennemden çıkarın!"* buyurur. Onlar da** (bu vasıfta) **tanıdıklarını çıkarırlar."**

Ebû Saîd el-Hudrî dedi ki:

"Eğer (bu rivâyetimde) bana inanmazsanız; ***"Şüphesiz Allah, zerre kadar haksızlık yapmaz. Eğer bir iyilik bulursa, onu kat kat arttırır ve kendi cânibinden pek büyük bir mükâfat verir"***[95] âyetini okuyun!"

Hz. Peygamber şöyle devam etti:

"Peygamberler şefâat ederler, melekler ve mü'minler de şefâat ederler. Sonra Cebbâr;

***"Geriye sadece benim şefâatim kaldı"* buyurur ve cehennemden bir avuç alır, kömür haline gelmiş birtakım insanları dışarı çıkarır.**

---

[95] Nisâ, 40.

Onlar, cennetin ağzında bulunan ve ***'Hayat nehri'*** **denen bir nehre atılırlar. Tıpkı sel uğrağında biten otlar gibi, onlar da nehrin iki yakasında bitip hayat bulurlar. Siz böyle otları taşların yanında görmüşsünüzdür; onların güneşe bakanları yeşil, gölgede olanları da beyazdır. İşte o insanlar oradan parlak inciler gibi çıkarlar. Onların boyunlarında halkalar vardır. Oradan cennete girerler. Cennet ehli;** ***'Bunlar Rahmân'ın âzâdlılarıdır. Yapılmış hiçbir amelleri, geçmiş hiçbir hayırları olmadığı halde Allah onları cennete soktu'*** **derler. Onlara da;**

"- Gözünüzün görebildiği her şey sizindir, ayrıca bir o kadarı daha sizindir" **denilir.**

Bu rivâyetlerden ilkini **Müslim,** ikincisini **Buharî** tahric etti.

Nesaî ise hadîsin sadece bir bölümünü rivâyet etti. Onun rivâyeti de şöyledir:

Hz. Peygamber şöyle dedi:

"**Sizden birinin dünyadaki bir hakkını** (elde etmek) **için çırpınması, o gün mü'minlerin, cehenneme giren kardeşleri için Allah'a karşı çırpınmalarından daha şiddetli değildir. Onlar;**

"- Ey Rabbimiz! Onlar bizim kardeşlerimizdir; bizimle birlikte namaz kılıyor, bizimle oruç tutuyor, bizimle birlikte hac yapıyorlardı, ama sen onları cehenneme soktun!" **derler. Bunun üzerine Allah;**

"- Gidin; tanıdıklarınızı cehennemden çıkarın!" **buyurur. Bunun üzerine onlar da giderler ve insanları yüzlerinden tanırlar. Ateş onlardan bazısının baldırlarına kadar, bazısının da dizlerine kadar yükselmiştir. Onları cehennemden çıkarırlar. Sonra dönüp;**

"- Ey Rabbimiz! Emrettiğin kişileri cehennemden çıkardık" **derler. Sonra Allah yine;**

"- Gidin; kalbinde bir dinar kadar iman bulunan herkesi cehennemden çıkarın!" **buyurur. Daha sonra da;**

"- Kalbinde yarım dinar kadar iman bulunan herkesi cehennemden çıkarın!" **buyurur. Nihayet sonunda;**

"- Kalbinde zerre kadar imanı olan herkesi cehennemden çıkarın!" **der.**

Ebû Saîd el-Hudrî dedi ki:

"(Bu rivâyetimde) bana inanmayan; ***"Şüphesiz Allah, zerre kadar haksızlık yapmaz. Eğer bir iyilik bulursa, onu kat kat arttırır ve kendi cânibinden pek büyük bir mükâfat verir"***[96] âyetini okusun!"

İZAH

Kıyâmet günü mü'minlerle münafıklar arasında dört konuda farklılık görülecektir:

1- Muhtelif hadîslerde belirtildiği üzere mü'minler uzuvlarındaki abdest izleriyle yüzleri nurlu, ayakları sekili olacaklar. Münâfıklarda ise bu alâmet bulunmayacak veya bir rivâyete göre varken zâil olacak.

2- Mahşerde her mü'mine bir nur verildiği halde münâfıklara verilmeyecek veya bir rivâyete göre nurları söndürülecek.

3- Arasat'ta mü'minler Allah'a secde edebildikleri halde münafıklar secde edemeyecekler.

4- Allah mü'minlere ***Sâk***'ı açacak ve mü'minler bu sayede Rablerini tanıyacaklar.

"SÂK'TAN AÇILMAK"

Sâk, lügatte baldır, baldır kemiği anlamına gelir. Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de kıyâmet günü insanların Allah'a secde etmek isteyip de mü'minlerin secde edebileceği, ama münafıkların secde etmeyi başaramayacağı bir olaydan bahsedilirken geçmektedir:

يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ ساقٍ و يُدْعَوْنَ إلى السُجوُد فلا يَسْتَطيعون

*"**O gün Sâk'tan açılır ve insanlar secdeye davet edilirler, ama** (münafıkların) **secde etmeye güçleri yetmez.**"*[97]

Buradaki **"Sâk"** kelimesiyle ne kastedildiği açık değildir. Müfessirlerin de farklı görüşler ileri sürdüğü bu âyet, müteşâbih âyetlerden kabul edilir. Bu kelimeye genellikle **"şiddet, zorluk"**

---

[96] Nisâ, 40.

[97] Kalem, 42.

manası verilmiştir. Buna göre âyet, **"şiddetli ve korkunç bir hâlin zuhuru"** anlamına gelir. Kadınların kaçarken paçalarını sıvamalarına teşbih edilerek hesap gününün dehşetinden kinâye olduğu söylenmiştir. Bunun tam aksine olarak; "Mü'minlerin Allah'ı tanıyıp yüreklerindeki korku ve dehşetin zâil olması" manası da verilmiştir. **Kadı Iyâz, Sâk**'a; "O sırada alâmet olarak zuhûr edecek olan büyük bir nûr" anlamını verir. Diğer bir görüşe göre; "Mü'minlere alâmet olmak üzere yaratılan bir şeydir." Buna; "İlahî hükmün tecelli etmeye başlayıp işin şiddetlendiği gün", "İnsanın bütün duygu ve düşüncelerinin açıkça teşhir edileceği gün", "Her şeyin bütün çıplaklığıyla ortaya çıkacağı dehşetli gün" ve "İnsanın bütün duygu ve düşüncelerinin açıkça teşhir edileceği gün" manaları da verilmiştir.

Hakkında farklı değerlendirmeler yapılan "**Sâk**", hadîste, mü'minlerin Rablerini tanımaları için bir alâmet olarak gösterilmektedir. **İbn Hacer**, bir ihtimal olarak; "Allah'ın mü'minlere, Peygamberlerin veya meleklerin diliyle, Yüce Allah'ın kendilerine tecelli edeceği alâmetin *Sâk* olduğunu bildireceğini" söylemektedir.[98] İşte o günde mü'minler bu sayede Rablerini tanıyacaklar ve hemen secdeye kapanacaklar. Münâfıklar da onlara bakarak secde etmek isteyecekler, ama bütün gayretlerine rağmen secde etmeyi beceremeyecekler, çünkü belleri tutulup kaskatı kalacaklar.

نوع سادس

f) AMELLERİN ARZI VE TARTILMASI

٧٩٧٦ـــ (ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «يُعْرَضُ النَّاسُ يوم القيامة ثلاث عرَضات ، فأما عرْضتان ، فجدال ومعَاذيرُ وأما العرْضةُ الثالثةُ، فعند ذلك تطير الصُحُف في الأيدي، فآخذ بيمينه، وآخذ بشماله». أخرجه

[98] **İbn Hacer**, XV, 390.

الترمذي، وقال: لا يصح هذا الحديث من قِبَل أن الحسن لم يَسمع من أبي هريرة، وقد رواه بعضهم عن الحسن عن أبي موسى.

7.976- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kıyâmet günü insanlar, (Allah'a) **üç kere arz edilirler. İlk ikisi, mücadele ve özür arzıdır. Üçüncü arzda ise ellerde sahifeler uçuşur; sahifesini kimisi sağından alır, kimisi de solundan."**[99]

İZAH

Bu hadîsi rivâyet eden **Tirmizî,** sahîh olmadığını söylemektedir. Çünkü hadîsin râvîlerinden **Hasan, Ebû Hureyre**'yi dinlememiştir. Bazıları bu hadîsi **Hasan** ve **Ebû Musa** tarîkı ile de rivâyet etmişlerdir. Hadîsi **İbn Mâce** ve **Ahmed b. Hanbel** de rivâyet etmişlerdir.[100]

Hadîsin râvîleri sika olmakla birlikte senedi munkatıdır. Çünkü râvî **el-Hasan**, ne **Ebû Hureyre**'yi, ne de **Ebû Musa**'yı dinlemiştir.

Arz'dan maksat, amellerin Allah'a arz edilmesidir. Yukarıdaki munkatı rivâyette bunun üç aşamada gerçekleşeceği ifâde edilmektedir. Bu üç aşamayı da **İbn Hacer, Hakîm-i Tirmizî**'den naklen şöyle açıklar:

"Mücâdele arzı, kâfirlere mahsustur. Çünkü onlar, Rablerini tanımazlar ve mücadele ederlerse kendilerini kurtaracaklarını sanırlar. Mazeret arzı ise, Allah'ın, Peygamberlerini mazur görmesidir; yani onların görevlerini yerine getirdiklerini ve insanlara tebliğ ettiklerini, bu konuda bir kusurlarının bulunmadığını delilleriyle ortaya koymasıdır. Üçüncü arz ise mü'minlere mahsustur. Buna büyük arz da denir."[101]

Mübârekfûrî de şöyle der:

---

[99] **Tirmizî**, Kıyâmet, 4/2425.

[100] **İbn Mâce,** Zühd, 33/4277; **Müsned**, IV, 414.

[101] **İbn Hacer**, XIII, 219.

"Birinci arz; insanların kendilerini savunmalarıdır. Burada insanlar, Peygamberlerin kendilerine bir şey tebliğ etmediklerini iddia edecekler ve bu konuda Allah'a karşı mücâdeleye girişecekler. İkincisinde ise, bunun işe yaramadığını ve gerçeğin delilleriyle ortaya konduğunu gören insanlar, bu sefer suçlarını itiraf edecekler, hata ettiklerini söyleyerek özür dileyecekler. Bunun üzerine gerçekleştirilen üçüncü arzda ise herkese defteri verilecek."[102]

Âyet-i kerîmelerde insanlara amel defterlerinin sağdan, soldan ve arka taraflarından verileceği belirtilir. Bu konu ile ilgili âyetler şöyledir:

"O gün bütün insanları diz çökmüş görürsün; herkes kendi kitabıyla yüzleşmeye çağrılır: **Bugün, yaptığınız her şeyin karşılığını göreceksiniz. Bu bizim kitabımızdır, sizinle ilgili her şeyi bütün gerçekliğiyle anlatır. Çünkü biz, yaptığınız her şeyi kayda geçirmiştik."**[103]

"Kıyâmet günü onun önüne, her şeyi açık açık kaydedilmiş bulacağı bir kitabı çıkaracağız. O gün ona; **'Oku kitabını! Çünkü bugün kendi hesabını kendin çıkaracak durumdasın'** *denecek."*[104]

"Kitabı sağ eline verilecek olanlar, kitaplarını (sevinçle) okuyacaklar."[105]

"Kitabı sağ eline verilenler; **'Gelin, işte kitabım! Okuyun! Ben zaten hesabımın önüme konacağını biliyordum'** *diye (sevinçle) haykıracak. Artık o, kendisini mutlu bir hayatın içinde bulacak."*[106]

"Kitabı sağ eline verilecek olan kimse, kolay bir hesaba çekilecek ve âilesine sevinçle dönecektir. Kitabı arkasından verilecek olan ise **'yetiş ey ölüm!'** *diye haykıracak ve o çılgın ateşe yaslanacak. Çünkü o, yandaşlarıyla keyif içinde yaşamıştı."*[107]

---

[102] **Tuhfe**, VII, 94.

[103] Câsiye, 28-29.

[104] İsrâ, 13-14.

[105] İsrâ, 71.

[106] Hâkka, 19-21.

[107] İnşikak, 7-13.

"Kitabı sol eline verilenler, 'Eyvah!' *diye feryad edecek,* **'Keşke kitabım hiç verilmeseydi! Keşke şu hesabımı görmemiş olsaydım! Keşke şu** (ölümüm) **benim sonum olsaydı'** *diyecek."*[108]

٧٩٧٧- (خ م - صفوان بن محرز المازني) قال: « بينما ابنُ عمرَ رضي الله عنه يطوف، إذ عرضَ له رجل ، فقال : يا أبا عبد الرحمن ، أخبرني ما سمعتَ من رسول الله صلى الله عليه وسلم في النجوى ، قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : **يُدنى المؤمن من ربه حتى يضَع عليه كَنَفه ، فيقرِّرُه بذنوبه : تَعْرِفُ ذَنْبَ كذا وكذا ؟ فيقول : أعرف ربِّ، أعرفُ - مرتين - فيقول سَتَرْتُها عليك في الدنيا ، وأغْفِرُها لك اليومَ ، ثم تُطوى صحيفةُ حسناته ، وأما الآخرون - أو الكفار، أو المنافقون - فينادى بهم على رؤوس الخلائق: هؤلاء الذين كذَبوا على ربهم ، ألا لعنةُ الله على الظَّالمين** ». أخرجه البخاري ومسلم.

7.977- Safvân b. Muharriz el-Mâzinî[109] anlatıyor:

"İbn Ömer Kâbe'yi tavaf ederken, birden adamın biri gelip kendisine;

"- Ya Ebâ Abdurrahman! Bana *'necvâ'* hakkında Rasûlullah'dan (as.) işittiğin bir hadîsi haber ver!" dedi. İbn Ömer de; "Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim" dedi:

"Mü'min, Rabbine o derece yaklaştırılır ki, Allah, onun üzerine örtüsünü koyar ve günahlarını (gizlice) **itiraf ettirir:**

"- Şu, şu günahını biliyor musun?' **diye sorar. Kul da iki defa;**

"- Biliyorum ya Rabbi!' **der. Bunun üzerine Yüce Allah;**

"- Bunları dünyada iken senin için örtmüştüm, bugün de onları senin için bağışlıyorum" **buyurur. Sonra da kendisine iyiliklerinin defteri verilir.**

---

108 Hâkka, 25-27.

109 **Ebû Ziyâd, Safvân b. Muharriz b. Ziyâd el-Mâzinî el-Basrî**: ö. 74/693. Basralı tâbiîlerdendir. Ebû Musa'l-Eş'arî ve İbn Ömer'den rivâyeti vardır. Kendisinden Hasan el-Basrî ve Katâde rivâyet etti. Âbid, zâhid ve fâzıl bir şahsiyetti. Sikadır; hadîsi **Ebû Davud** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

Diğerlerine –veya kâfirlere ve münâfıklara- **gelince, onlar hakkında bütün mahlûkatın huzurunda;**

"- Rableri hakkında yalan söyleyenler işte bunlardır! Bilin ki Allah'ın laneti zâlimlerin üzerinedir!"[110] **diye nidâ edilir."**[111]

İZAH

"Necvâ"; başbaşa konuşmak, fısıldamak, gizlice söylemek anlamına gelir. Burada Allah'ın kıyâmet gününde mü'min kuluna, günahlarını gizlice itiraf ettirmesi, hatalarını bütün mahlûkatın huzurunda ortaya dökerek onu rezil etmemesi kastedilmektedir. Şüphesiz bu, Allah'ın, bazı bahtiyar kullarına olan büyük bir lütfu ve ihsânıdır.

Buna mukabil kâfirlerin günahları bütün mahlûkatın huzurunda açıklanacak ve şüphesiz ki bu durum onlar için ayrı bir utanç vesilesi olacaktır.

Hadîste **"örtü"** diye tercüme ettiğimiz *"**kenef**"* kelimesi; örtü, yardım, kenar, gölge gibi manalara gelir. **İbnu'l-Esîr**, bu cümleden maksadın, **"Allah'ın lütuf ve rahmetinin kula yaklaştırılmasıdır"** der. Bu rahmet de, kulun günahlarının örtülmesi şeklinde tecelli edecektir.

٧٩٧٨ــ (**ت** ــ **عائشة** رضي الله عنها) قالت : « جاء رجل ، فقعد بين يدي رسولِ الله صلى الله عليه وسلم ، فقال : يا رسولَ الله ، إن لي مملوكين يكذبونني ويخونونني ويعصونني ، وأشتِمهم ، وأضربهم، فكيف أنا منهم ؟ فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **إذا كان يومُ القيامة يُحسَب ما خانوك وعصوك وكذّبوك وعِقابُك إياهم ، فإن كانَ عقابك إياهم بقدر ذنوبهم : كان كفافا ، لا لك ، ولا عليك، وإن كان عِقابك إياهم دون ذنوبهم ، كان فضلا لك ، وإن كان عقابك إياهم فوق ذُنوبهم ، اقتُصَّ لهم منك الفضلُ** ، فتنحَّى الرجل وجعل يهتف ويبكي فقال له رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **أما تقرأ قول الله تعالى :**

---

[110] Hûd, 18.

[111] **Buharî**, Mezâlim, 2; Tefsir, 11/4; Edeb, 60; Tevhîd, 36; **Müslim**, Tevbe, 8/52.

{وَنَضعُ الموازينَ القسطَ ليوم القيامة ، فلا تُظْلَمُ نفْس شيئا ، وإن كان مثقال حبة من خرْدل أتينا بها ، وكفى بنا حاسبين} [الأنبياء : ٤٧] فقال الرجل : يا رسولَ الله ، ما أجدُ لي ولهؤلاء شيئا خيرا من مفارقتهم ، أشْهدُك أنّهم كلُّهم أحرار ». أخرجه الترمذي.

7.978- Hz. Âişe anlatıyor:

"Bir adam geldi, Rasûlullah'ın (as.) önünde oturdu ve dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü! Benim kölelerim var; ama bana yalan söylüyorlar, ihânet ediyorlar ve emirlerime karşı geliyorlar. Ben de onlara sövüp sayıyor ve dayak atıyorum. Onlar yüzünden benim durumum ne olacak?"

Hz. Peygamber şu karşılığı verdi:

"- Kıyâmet günü gelince, onların sana hıyânetleri, isyanları ve yalan söylemeleri ile senin onlara verdiğin ceza hesap edilecek; eğer senin verdiğin ceza onların suçları kadarsa, hesap denk gelir; ne senin lehine, ne de aleyhine olur! Şayet onlara verdiğin ceza, onların suçlarından daha az ise, senin hesabın fazla gelir. Yok eğer senin cezan, onların suçlarından daha fazla ise, bu fazlalık senden kısas olarak alınıp onlara verilir."

Bunun üzerine adam bir kenara çekilerek hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Bunu gören Hz. Peygamber kendisine;

"- Yüce Allah'ın; *'Kıyâmet günü adâlet terazilerini koyarız, o gün hiç kimseye zulmedilmez. Bir hardal tanesi kadar dahi olsa her şeyi tartıya koyarız. Hesap görücü olarak biz yeteriz'*[112] âyetini okumuyor musun?" dedi. Adam da;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bu durumda kendim için de, onlar için de birbirimizden ayrılmaktan daha hayırlı bir yol göremiyorum. Seni şâhit kılıyorum ki, onların hepsi özgürdürler" dedi.[113]

---

[112] Enbiyâ, 47.

[113] **Tirmizî**, Tefsir, 22/3165.

٧٩٧٩ــ (م ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال :« كنَّا عندَ رسول الله صلى الله عليه وسلم، فضَحِكَ، فقال : هلْ تدرون ممّ أضحك ؟ قلنا : الله ورسوله أعلم ، قال : منْ مخاطبة العبد ربّه، فيقول: يا ربّ ألمْ تُجرْني من الظلم ؟ قال : يقول بلى ، فيقول : فإني لا أجيزُ اليوم على نفسي شاهدا إلا مني ، فيقول : كفى بنفسك اليوم عليك شهيدا ، والكرام الكاتبين شهودا ، قال : فيختم على فيه. ويقال لأركانه : انطقي ، فتنطقُ بأعماله ، ثم يُخلّى بينه وبين الكلام ، فيقول : بُعدا لكنّ وسُحقا، فعنْكنّ كُنْتُ أناضلُ ». أخرجه مسلم. وزاد رزين : « وعنْكُنّ كنت أجاحشُ ».

7.979- Enes b. Mâlik anlatıyor:

"Rasûlullah'ın (as.) huzurunda oturuyorduk. Bir ara Hz. Peygamber gülümsedi;

"- Neden güldüğümü anladınız mı?" diye sordu.

"- En iyisini Allah ve Rasûlü bilir" dedik.

"- Kulun Rabbine olan sözlerinden" dedi ve şöyle izah etti:

"Kul, Rabbine şöyle der:

"- Ey Rabbim; sen beni zulümden korumadın mı?"

"- Evet."

"- Öyleyse ben bugün, kendim için kendimden başka birinin şahitliğini istemiyorum."

"- Bugün sana tek şahit olarak nefsin, çok şahit olarak da kirâmen kâtibîn melekleri yeter."

Bunun üzerine insanın ağzı mühürlenir ve uzuvlarına;

***"- Konuş!"* diye emredilir ve onlar da yaptıklarını anlatırlar. Sonra insana konuşma imkânı verilir. Bunun üzerine adam, uzuvlarına;**

***"Lanet olsun size! Defolun! Ben sizin için mücadele ediyordum"* der.**[114]

[114] **Müslim**, Zühd, 17.

RİVÂYETLER

Bunu **Müslim** tahric etti.

Aynı rivâyeti **Rezîn**; *"**unâdilu**"* kelimesi yerine, aynı anlama gelen *"**ucâhişu**"* kelimesi ile rivâyet etti.

İZAH

Muhtelif âyet ve hadîslerden anlaşıldığına göre kıyâmet günü insan, kendisini kurtarmak için her çareye başvuracak. Bu meyanda kendisi için, kendinden başka şâhit kabul etmeyeceğini de söyleyecek. İşte bunun üzerine Allah da onun ağzını mühürleyip diğer uzuvlarına konuşma melekesi verecek ve onlar da bütün yaptıklarını anlatacaklar. Bu husus, âyet-i kerîmede şöyle ifâde edilir:

"Onlar oraya geldiklerinde kulakları, gözleri ve derileri, onların aleyhine şahitlik yapacak ve** (dünyada iken bütün) **yaptıklarını anlatacaklar. Bunun üzerine onlar, derilerine;

"- Neden bizim aleyhimize şahitlik ettiniz?" ***diyecekler. Onlar da cevaben;***

"- Her şeyi konuşturan Allah bizi de konuşturdu" ***diyecekler."***[115]

Diğer bir âyette de; ***"O gün onların ağızlarına mühür vuracağız; ama yaptıkları şeyleri elleri bize anlatacak ve ayakları da şahitlik yapacak"***[116] buyurulmaktadır.

٧٩٨٠ــ (ت ــ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: إنَّ الله سَيُخَلِّصَ رجُلا منْ أمتي على رؤوس الخلائق يوم القيامة ، فَيَنْشُرُ له تسعة وتسعين سِجلا ، كلُّ سِجلَ مِثْلُ مدِّ البَصَر ، ثم يقول : أتُنكرُ من هذا شيئا ؟ أظلَمَكَ كتبتي الحافظون ؟ فيقول: لا ، يا ربِّ ، فيقول : أفلَكَ عذر ؟ فيقول: لا يارب ، فيقول الله تعالى : « بلَى إنَّ لك عندَنا حسنة، فإنه لا ظُلْمَ اليومِ ، فَتُخرجُ بطاقة فيها : أشهَدُ أنْ لا إله إلا الله ، وأشهدُ أن محمدا عبدُه ورسولُه، فيقول : احضُرْ وزنك ، فيقول :

---

[115] Fussılet, 20-21.

[116] Yâsîn, 65.

يا ربِّ ما هذه البطاقة مع هذه السجلات ؟ فيقول : فإنّك لا تُظلَمُ فتُوضَعُ السجلاتُ في كفّة ، والبطاقة في كفّة ، فطاشت السّجلات ، وثقلت البطاقة ، ولا يثقُلُ مع اسم الله شيء». أخرجه الترمذي.

7.980- Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kıyâmet gününde Allah, ümmetimden bir kişiyi herkesin önünde ayıracak ve onun aleyhine doksan dokuz dosya açacak. Her dosyanın boyu da gözün uzanabildiği mesafe kadar olacak. Sonra ona;

"- *Bunlardan herhangi birini inkâr ediyor musun? Muhafız kâtiplerim sana bir haksızlık yapmışlar mı?*" diye soracak. Adam;

"- *Hayır ya Rabbi!*" diyecek.

"- *Peki bir mazeretin var mı?*" diye sorulunca da, yine;

"- *Hayır ya Rabbi!*" diyecek. Bunun üzerine Yüce Allah şöyle buyuracak:

"- *Evet, senin bizim nezdimizde* (makbul) *bir amelin var. Bugün asla haksızlık yapılmaz!*"

Sonra içinde; *'Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur. Yine şehâdet ederim ki, Muhammed O'nun kulu ve Rasûlüdür'* yazılı bir pusula çıkarılır. Sonra adama;

"- *Amellerinin tartısına hazır ol!*" der. Adam;

"- *Ey Rabbim! Bu dosyaların yanında bir kâğıt parçası nedir ki?*" diyecek. Allah;

"- *Bugün sana asla haksızlık yapılmayacak*" buyurur. Sonra, (günah) **dosyaları bir kefeye, pusula da diğer kefeye konulur. Sonunda dosyalar** (kefesi) **havaya kalkar ve o kâğıt parçası ağır basar. Allah'ın isminin yanında başka hiçbir şeyin ağırlığı olamaz."**[117]

---

[117] Tirmizî, İman, 17/2639.

٧٩٨١ــ (م ت ــ أبو ذر الغفاري رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إني لأعلم آخرَ أهل الجنة دخولا الجنة، وآخرَ أهل النار خروجا منها : رجل يؤتى به يوم القيامة، فيقال: اعرضوا عليه صغار ذنوبه ، وارفعوا عنه كبارَها ، فيُعرضُ عليه صغارها ، فيقال له : عملْتَ يوم كذا وكذا ، كذا وكذا ، وعملت يوم كذا وكذا ، كذا وكذا ؟ فيقول : نعم لا يستطيعُ أن يُنْكِر، وهو مشفق من كبار ذنوبه أن تُعرضَ عليه ، فيقال له : فإنّ لك مكانَ كل سيئة حسنة ، فيقول : ربِّ ، قد عملْتُ أشياء لا أراها هاهنا ، قال : فلقد رأيتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ضَحِكَ حتى بدَت نواجذُه». أخرجه مسلم والترمذي.

7.981- Ebû Zer el-Ğifârî'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Ben, cennete en son girecek ve cehennemden en son çıkacak olan adamı biliyorum. Kıyâmet günü o adam getirilir ve;

"- Buna küçük günahlarını gösterin, büyüklerini kaldırın!" **denir. Bunun üzerine küçük günahları kendisine gösterilir ve ona;**

"- Sen falan falan günde şöyle şöyle yapmıştın! Filan filan günde de şunları yapmıştın!" **denir. Adam da;**

"- Evet" **der ve inkâr edemez. O, büyük günahlarının da gösterileceğinden korkar. Ama kendisine;**

"- Senin için her günahın yerine bir iyilik vardır" **denilir. Bunun üzerine adam;**

"- Ey Rabbim! Ben bazı şeyler daha yapmıştım, ama onları burada göremiyorum" **der."**

Râvî der ki:

"Ben, bunu söylediğinde Rasûlullah'ın (as.), azı dişleri görününceye kadar gülümsediğini gördüm."[118]

---

[118] **Müslim**, İman, 84/314; **Tirmizî**, Cehennem, 10/2596.

٧٩٨٢ـ (خ م ـ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) قال : قال رجل « يا رسول الله ، أنؤاخذ بما عملناه في الجاهلية ؟ قال : من أحسن في الإسلام لم يُواخذ بما عمل في الجاهلية ، ومن أساء في الإسلام أخذ بالأول والآخر ». أخرجه البخاري و مسلم.

7.982- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre bir adam;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; câhiliyet döneminde yaptıklarımızdan da muâheze edilecek miyiz?" diye sordu. Hz. Peygamber;

"- Müslüman olduktan sonra güzel yaşayan, câhiliyette yaptıklarından muâheze edilmez. Fakat İslâm'dan sonra da kötü işler yapan, hem önceki, hem de sonraki amelinden muâheze edilir" buyurdu.[119]

İZAH

Bu meselede ana ilke, İslâm'ın geçmiş günahları sileceğidir. Bir kâfir müslüman olursa, küfür halinde iken işlediği günahları bağışlanır. **Enfâl** sûresindeki; ***"Küfredenlere söyle: Eğer vazgeçerlerse, geçmiş günahları affedilecektir"***[120] âyeti de bunu ifâde etmektedir. Buna mukabil müslüman iken dinini değiştirirse; ***"Kim imandan sonra küfre girerse, bütün ameli boşa gider"***[121] âyeti mucibince, yaptığı amelleri hiçbir değer ifâde etmez. Dolayısıyla hem İslâm'dan önceki günahlarından ve hem de İslâm'dan sonraki günahlarından muâheze edilir. Bu insan irtidattan sonra tekrar İslâm'a girecek olursa, yine yeni müslüman olmuş sayılır ve irtidat halinde iken işlediklerinden muâheze edilmemesi umulur.

İzahına çalıştığımız hadîste ise, müslüman olduktan sonra da günah işleyen insanın, müslümanlıktan önceki günahlarından da muâheze edileceği söylenmektedir. Bu ise, **"İslâm geçmişi siler"** temel ilkesine ters düşmektedir. Bunu izaha çalışan **Hattâbî**, hadîsteki; "**muâheze edilir**" ifâdesini; **"Başına kakılır"** diye tevil

---

[119] **Buhari**, İstitâbe, 1; **Müslim**, İman, 53/189.

[120] Enfâl, 38.

[121] Mâide, 5.

etmektedir. Yani sen müslüman olduktan sonra da sürekli kötülük yaptın, müslümanlıktan önce de zaten aynı şeyi yapıyordun, müslüman olman seni bunlardan men etmedi diye azarlanır.

İbn Hacer ise buradaki "**kötülük**" ifâdesini "**küfür**" manasına hamleder. Çünkü küfür, kötülüğün en şiddetlisidir. Binâenaleyh adam müslüman olduktan sonra tekrar küfre dönerse, hiç müslüman olmamış gibi muâmele görür. **İbn Battâl** da bu hadîsin bundan başka bir manasının olamayacağını söyler.[122]

٧٩٨٣ـ (ت ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «ما من داعي عى إلى شيء إلا كان موقوفا يوم القيامة ، لازما به لا يفارقه وإن دعى رجل رجلا ، ثم قرأ: {وقفوهم إنهم مسؤولون} | الصافات : ٢٤] ». أخرجه الترمذي.

7.983- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"**İnsanları** (şirk ve günah gibi kötü) **bir şeye davet eden adam, kıyâmet günü mutlaka durdurulur, davet ettiği şeyin yanında kalır ve ondan hiç ayrılamaz; hatta bir adam, başka birini davet etse dahi!...**" Sonra Hz. Peygamber; *"Onları tutun, çünkü sorguya çekilecekler!"*[123] âyetini okudu.[124]

İZAH

Bu hadîsin isnâdı zayıftır, çünkü hadîsin râvîsi **Leys b. Süleym**, ileri yaşta ihtilata uğrayan biridir. Ayrıca **Enes**'ten rivâyet eden **Bişr** de meçhûldür. **Tirmizî** de hadîsin garîb olduğunu söylemektedir.

Hadîste ifâde edilen şey ise, insanın propagandasını yaptığı şeylerden de hesaba çekileceğidir. Tek kişi dahi olsa birini gayri meşrûya çağıracak olursa, kıyâmette bunun hesabı kendisine mutlaka sorulacaktır.

---

[122] **İbn Hacer**, XIV, 265-66.

[123] Sâffât, 24.

[124] **Tirmizî**, Tefsîr, 38/3228.

الفصل الرابع
في الحوض والصراط والميزان
و فيه ثلاثة فروع:
الفرع الأول
في صفة الحوض

IV- HAVUZ, SIRÂT VE MÎZÂN

a) HAVUZ

٧٩٨٤ـ (م ت ـ أبو ذر الغفاري رضي الله عنه) قال : « قلت : يا رسولَ الله ، ما أنيةُ الحوض ؟ قال : والذي نفس محمد بيده ، لآنيتَه أكثرُ من عدد نجوم السماء وكواكبها ، في الليلة المظلمة المصحيَة ، آنيةُ الجنة مَنْ شربَ منها لم يظمأ آخرَ ما عليه ، يَشْخُبُ فيه ميزابان من الجنة[من شربَ منه لم يظمأ] عرضه مثل طوله ، ما بين عمّان إلى أيْلَةَ ، ماؤه أشدُّ بياضا من اللبن، وأحلَى من العَسل». أخرجه والترمذي ، وليس عند الترمذي « يشخُب فيه ميزابان من الجنة».

7.984- Ebû Zer el-Ğifârî anlatıyor:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; havuzun kapları nasıldır?" diye sordum. Şu cevabı verdi:

"- Muhammed'in hayatı elinde olan Allah'a yemin ederim ki onun kapları, karanlık ve bulutsuz bir gecede gökteki irili ufaklı yıldızlardan daha çoktur. Bunlar, cennetin kaplarıdır; bunlardan içen bir daha susamaz. Bu, kendisine ârız olan (susuzluğun) **sonudur. Havuza, cennetten çıkan iki oluk gürül gürül su akıtır. Binâenaleyh ondan içen, asla susamaz. Onun genişliği, uzunluğu kadar; yani Ammân ile Eyle arası kadardır. Suyu ise sütten beyaz, baldan tatlıdır."**[1]

---

[1] **Müslim**, Fedâil, 9/36; **Tirmizî**, Kıyâmet, 15/2445.

İZAH

"Havuz"dan maksat, Kevser havuzudur. **Havz-ı Kevser** hakkındaki hadisler, tevâtür derecesine ulaşmış sahih rivâyetlerdendir ve elliyi aşkın sahabe tarafından rivâyet edilmiştir. Ümmetin büyük çoğunluğu da bu rivâyetlerin sahih olduğunu ve mezkür havuzun mevcudiyetini kabul ederler. Bu bölümdeki hadîslerde, bu havuz hakkında muhtelif bilgiler verilmektedir.

Kevser, bir ırmak ismidir. **Havuz** da, **Kevser** ırmağı sularının toplandığı yerdir. **Kevser;** manâ itibariyle çokluğa delâlet ettiği gibi, kıymeti yüksek olan şeyler için de kullanılır. Bazı müfessirler **Kevser**'i, Nübüvvet, Kur'ân, İslâm, her türlü hayır ve saâdet, Rasûlullah'ın (as.) şefâati ve daha değişik manâlarla da tefsir etmişlerdir.[2]

İlerde 7992 numara ile gelecek olan hadîste **"Her Peygamber'in bir havuzu olduğundan"** söz edilmektedir. Eğer bu rivâyet doğru ise, her Peygamber'e mahsus bir havuz olduğu gibi, Hz. Peygamber'e mahsus olmak üzere de Kevser havuzu vardır demek gerekir. Bu havuz aynı zamanda Peygamberle ümmetinin buluşacağı yerdir.

İzahına çalıştığımız hadîste, "**Havuza, cennetten çıkan iki oluk gürül gürül su akıtır"** cümlesinden hareketle bazıları, biri cennette, diğeri de mahşer yerinde olmak üzere iki tane havuz bulunduğunu söylerler. Ancak **İbn Hacer** bunun doğru olmadığını ve **Kevser**'in cennetin içinde bir nehir olduğunu ve suyunun da mezkür havuzun içine aktığını söyler.[3] **İbn Hacer, Kadı Iyâz**'ın, mezkür havuzun **Sırat**'tan önce olduğuna dair sözüne itiraz der ve onun **Sırat**'tan sonra, cennetin yakınında bir yerde olduğunu söyler. 8007 numara ile gelecek olan **Tirmizî** hadîsinde Hz. Peygamber, **Enes b. Mâlik**'e; kendisini önce **Sırât**'ta aramasını, orada bulamazsa **Mîzân**'da aramasını, orada da bulamazsa havuz başında aramasını söylemekte ve mutlaka bu üç yerden birinde olacağını belirtmektedir. Bu rivâyete göre sırasıyla önce **Sırât**, sonra **Mîzân**, sonra da **Havuz** gelmektedir.

---

[2] **Kurtubî**, XX, 217.

[3] **İbn Hacer**, XIII, 297.

Hadîslerin genelinden anlaşıldığına göre bu havuzdan, hesap görüldükten sonra içilecek ve ondan içebilecek olanlar da cehennemlik olmayanlardır. Çünkü susamamak hâli, ancak bu şekilde yerine gelir. Buna mukabil **Muhammed** (as.) ümmetinden olan herkesin ondan içeceği ve bunlardan cehenneme giren günahkârların da susuzluk azabını çekmeyecekleri de söylenmiştir.

Bu bölümde havuzun eni boyu hakkında verilen bilgiler, birbirinden hayli farklıdır. Bu farklılık muhtemelen Hz. Peygamber'in farklı zaman ve yerlerde havuzun büyüklüğünü anlatmak için kullandığı takribî mahiyette sözlerdir. Bununla asla hakiki mesafe kastedilmiş değildir.

Hadislerde belirtildiğine göre **Kevser**'in suyu, sütten beyaz, kokusu miskten daha nefistir. Buz gibi soğuktur ve lezzeti baldan tatlıdır. Ondan içen, bir daha asla susuzluk duymaz.

٧٩٨٥ـ (خ م ت ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال : أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: « **ما بين ناحيتي حَوضي ، كما بين صنعاء والمدينة** ».

وفي رواية : « **مثل ما بين المدينة وعمّان** ». وفي أخرى : « **ما بين لابَتَي حوْضي** ».

وفي أخرى قال : « **يُرَى فيه أباريقُ الذهب ، والفضة ، كعدد نجوم السماء** ».

وفي أخرى مثله ، وزاد : « **أو أكثر من عدد نجوم السماء** ».

وفي أخرى قال : « **إنَّ قدر حوضي كما بين أيْلَة وصنعاء اليمن ، وإن فيه من من الأباريق كعدد نجوم السماء**». أخرجه البخاري ومسلم. وقد تقدَّم لأنس في ذكر الحوض روايات كثيرة في تفسير سورة الكوثر وأخرجه أبو داود ، والترمذي والنسائي ، ورواياتهم مذكورة هناك.

وقد أخرج الترمذي من هذه الروايات: الرواية الثانية و لم تثبت هاهنا إلا علامة البخاري ، ومسلم والترمذي.

7.985- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Havuzumun iki ucu arası, San'a ile Medîne arası kadardır."[4]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; **"Medîne ile Ammân arası gibidir"** denir.

Diğer bir rivâyet; **"Havuzumun iki yakası arası"** diye başlar.

Başka bir rivâyete göre; **"Orada gökyüzünün yıldızları sayısınca altından ve gümüşten ibrikler görülür"** dedi.

Buna benzer diğer bir rivâyette de; **"Veya gökyüzündeki yıldızlardan daha çok"** ziyadesi vardır.

Bir başka rivâyete göre de; **"Havuzum, Eyle ile Yemen'deki San'a arası kadardır. Orada gök yüzündeki yıldızlar kadar ibrikler vardır"** dedi.

Bunları **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Kevser sûresinin tefsiri sırasında Enes'in havuz hakkındaki pek çok rivâyeti geçmişti. **Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî**'nin rivâyetleri orada zikredildi.[5]

Tirmizî bu rivâyetlerden ikincisini tahric etti.

Biz de hadîsin başına sadece **Buharî, Müslim** ve **Tirmizî**'nin tahric ettiğine dair işaret koyduk.

٧٩٨٦ــ (خ م ــ **حارثة بن وهب** رضي الله عنه) قال : أنَّه سمع النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : **حوضه ما بين صنعاء** ، **والمدينة** ، فقال المستورد : ألم تسمعه قال : « **الأواني؟** قال : لا ، قال المستورد : **تُرى فيه الآنية مثل الكوكب** ». أخرجه البخاري ومسلم.

7.986- Hârise b. Vehb, Hz. Peygamber'den işittiğine göre;

"Onun havuzu San'a ile Medîne arası kadardır."

el-Müstevrid;

"- Hz. Peygamber'in kaplardan söz ettiğini duymadın mı?" diye sordu.

---

[4] **Buharî**, Rikak, 53; **Müslim**, Fedâil 9/39-43; **Tirmizî**, Kıyâmet, 14/2442.

[5] Bkz., hadîs no; 887.

"- Hayır!" dedi. el-Müstevrid;

"- Orada yıldızlar gibi kaplar görülecektir" buyurdu, dedi.[6]

٧٩٨٧ـ (م ـ جابر بن سمرة رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «ألا إني فَرَطٌ لكم على الحوض، وإنَّ بُعْدَ ما بين طرَفيه: كما بين صنعاءَ وأيْلَةَ، كأنَّ الأباريقَ فيه النجوم». أخرجه مسلم.

7.987- Câbir b. Semüre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Dikkat edin! Ben, sizin için havuzun başına önceden gideceğim. O havuzun iki kıyısı arasındaki uzaklık, San'a ile Eyle arası kadardır. Oradaki kaplar da sanki yıldızlar gibidir."[7]

٧٩٨٨ـ (خ م ـ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: « حوضي مسيرةُ شهر، ماؤه أبيض من اللّبن ، وريحه أطيبُ من المسْك ، وكيزانهُ كنجوم السماء ، مَنْ شَرِبَ منه لايظمأ أبداً ». وفي رواية : « مسيرة شهر ، وزواياه سواء، وماؤه أبيض من الوَرِق...» وذكر نحوه أخرجه البخاري ومسلم.

7.988- Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Benim havuzumun (genişliği) **bir aylık yoldur. Suyu sütten ak, kokusu da miskten daha nefistir. Kadehleri gökyüzünün yıldızları gibidir. Ondan içen, bir daha asla susamaz."**[8]

RİVÂYETLER

Bir rivâyete göre; **"...bir aylık yoldur"** cümlesinden sonra; **"Köşeleri düzdür. Suyu da gümüşten daha parlaktır..."** dedi.

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

---

6 **Buharî**, Rikak, 53; **Müslim**, Fedâil, 9/33.

7 **Müslim**, Fedâil, 9/44.

8 **Buharî**, Rikak, 53; **Müslim**, Fedâil, 9/27.

٧٩٨٩ـــ (خ م د ـــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: « إنه أمامكم حوضي ، ما بين جنبيه كما بين جرْبا وأذْرحَ - قال بعض الرواة : هما قريتان بالشام، بينهما مسيرة ثلاث ليالي ـــ ». وفي رواية : « فيه أباريق كنجوم السماء مَن ورده فشرب منه لم يظمأ بعدها أبدا». أخرجه البخاري ومسلم وأبو داود.

7.989- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Havuz önünüzdedir. Onun iki yakası, Cerbâ ile Ezruh arası gibidir."[9]

RİVÂYETLER

Bazı râvîler; "Bu iki yer, Şam'da iki köydür ve araları da üç günlük yoldur" dediler.

Diğer bir rivâyete göre; **"Orada, gökteki yıldızlar gibi ibrikler vardır. Kim oraya gelip içerse, artık ondan sonra bir daha susuzluk çekmez"** dedi

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Ebû Davud** tahric etti.

٧٩٩٠ـــ (م ت ـــ ثوبان رضي الله عنه) قال : أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «إنِّي لبعقرِ حوضي أذود النَّاسَ لأهل اليمن، أضربُ بعصايَ حتى يرفض عليهم ، فسُئلَ عن عرْضه؟ فقال: من مَقامي إلى عمَّان ، وسئل عن شرابه ؟ فقال : أشدُّ بياضا من اللَّبن ، وأحلى من العسل ، يغتُّ فيه ميزابان يمدُّانه من الجنَّة ، أحدهما من ذَهب ، والآخر من ورَق ». أخرجه مسلم.

وفي رواية الترمذي ، عن أبي سلام الحبشي ممْطُور ، قال : بعثَ إليَّ عمرُ بن عبد العزيز ، فحُملْتُ على البريد ، فلما دخلتُ إليه ، قلتُ : يا أمير المؤمنين ، لقد شق علي مركَبي البريدَ ، فقال : يا أبا سلام ما أردتُ أن أشقَّ عليك ، ولكنْ بلغني عنك حديث تحدثه عن ثوبان عن رسول الله صلى الله عليه وسلم في الحوض ، فأحببتُ أن تُشافهني به، فقلت : حدَّثني ثوبان :

---

[9] **Buharî**, Rikak, 53; **Müslim**, Fedâil, 9/34-35; **Ebû Davud**, Sünnet, 26/4745.

أنَّ رسولَ الله : صلى الله عليه وسلم قال : « **حوضي مثلُ ما بين عدَنٍ إلى عمَّان البلقاء ، ماؤه أشدُّ بياضا من الثَّلج ، وأحلى من العَسَلِ ، وأكوابُه عدد نجوم السماء ، مَن شَرِبَ منه شربة لم يظمأ بعدها أبدا ، أولُ الناس ورُودا عليه فقراءُ المهاجرين الشُّعْثُ رؤوسا ، الدُّنس ثيابا ، الذين لا يَنْكحون المنعَّمات ، ولا تُفتَح لهم أبواب السُّدد** ، فقال عمر : قد أُنْكِحتُ المنعَّمات - فاطمة بنت عبد الملك - وفتحتْ لي أبوابُ السُّدَدِ ، لا جرم لا أغسلُ رأسي حتى يَشْعَثَ ، ولا ثوبي الذي يلي جسدي حتى يتَّسخ ».

7.990- Sevbân'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Ben, havuzumun başında, Yemenlilerin gelmeleri için insanları kovacağım. Sopamla (suya) **vuracağım ve bu yüzden üzerlerine su sıçrayacak."**

Hz. Peygamber'e, havuzun genişliği soruldu:

"- Bulunduğum şu yerden Ammân'a kadar olan mesafe gibidir" dedi. Havuzun suyu soruldu:

"- Sütten daha beyaz, baldan daha tatlıdır. Ona, cennetten uzanan iki oluktan gürül gürül su akar; bu olukların biri altından, diğeri gümüştendir" dedi.[10]

RİVÂYETLER

Bunu **Müslim** tahric etti.

Tirmizî'nin Ebû Sellâm el-Hubşî Memtûr'dan rivâyeti ise şöyledir:

"Ömer b. Abdülaziz bana haber göndermişti. Ben de posta beygiri ile huzuruna götürüldüm. Yanına girince;

"- Ey mü'minlerin Emîri! Posta beygiri ile gelmem, pek zahmetli oldu" dedim. Bana dedi ki:

"- Ya Ebâ Sellâm! Sana zahmet vermek istemezdim. Ancak bana senden naklen bir hadîs ulaştı; havuz hakkındaki bu hadîsi sen,

---

[10] **Müslim**, Fedâil, 9/37; **Tirmizî**, Kıyâmet, 15/2444.

Sevbân'dan naklen Rasûlullah'dan (as.) rivâyet etmişsin. Onu bana da şifahen rivâyet etmeni arzu ettim."

Bunun üzerine ben; "Bana Sevbân'ın rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle söyledi" dedim:

"Benim havuzum, Aden ile Belka Ammân'ı arasındaki mesafe kadardır. Suyu kardan beyaz, baldan tatlıdır. Kadehleri de gökteki yıldızlar kadardır. Kim ondan bir yudum içerse, artık bir daha asla susamaz. Havuzun başına ilk gelecek olanlar; saçları dağınık, üstübaşı kirli, varlıklı kadınlarla evlenemeyen ve kapılar yüzlerine kapanan fakir muhâcirlerdir."

Bunun üzerine Ömer b. Abdülaziz dedi ki:

"- Ama ben varlıklı kadınlardan Fatıma bint Abdülmelik ile evlendim ve bana kapılar açılıyor. Bari saçlarım darmadağın olmadan başımı ve iyice kirlenmeden de vücuduma değen elbisemi yıkamayayım."

İZAH

Ömer b. Abdülaziz'in karısı **Fâtıma bint Abdülmelik,** hilafet sarayında yetişen bir hanımdır. İlginçtir ki onun babası **Abdülmelik** halife olduğu gibi, dedesi **Mervân** da halife idi. Dört kardeşi **Süleyman, Yezîd, Hişâm** ve **Velîd** de hilâfet makamına gelmişlerdi. Kocası **Ömer b. Abdülaziz** de halife idi. Böylece tarihte babası ve dedesi halife olduğu gibi, dört kardeşi ve kocası da halife olan tek kadındır.

Bu hadîsi **İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Taberânî** ve **Hâkim** de rivâyet etmişlerdir.[11] Hatta **İbn Mâce**'nin rivâyetinde bu rivâyet üzerine **Ömer b. Abdülaziz**'in çok ağladığı, göz yaşlarının sakalını ıslattığı belirtilir.

٧٩٩١ـ (د ـ **[عبد السلام بن أبي حازم] أبو طالوت**) قال : شهدت أبا بَرْزَة رضي الله عنه دخل على عبيد الله بن زياد ، فحدَّثني فلان سماه مُسلِم يعني ابنَ إبراهيم – وكان

[11] Bkz., **İbn Mâce**, Zühd, 36/4303; **Müstedrek**, IV, 204, h., 5374; IV, 226, h., 5474; **et-Terğîb ve't-Terhîb**, IV, 62, h., 4813-14; **Mecmau'z-Zevâid**, X, 260.

في السماط ـــ فلما رآه [عبيد الله] ، قال : « إن محمَّديكم هذا الدَّحْداحُ ، ففهمها الشيخ ، فقال : ما كنتُ أحسبُ أن أبقى في قوم يُعَيِّروني بصحبة محمد صلى الله عليه وسلم ، فقال له عبيد الله : إنَّ صحبة محمد صلى الله عليه وسلم لكم زَيْن غيرُ شَيْن ، ثم قال : إنما بعثت إليك لأسألك عن الحوض ، هل سمعتَ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يذكر فيه شيئا ؟ قال أبو برزة : نعم ، لا مرَّة ، ولا مرتين، ولا ثلاثا ، ولا أربعا ولا خمسا فمن كذَّب به فلا سقاه الله منه ، ثم خرج مُغْضبا ». أخرجه أبو داود.

7.991- Abdüsselâm b. Ebî Hâzim (Ebû Tâlût)'tan rivâyet edilmiştir:

"Bana falan tahdis etti ki, Ebû Berze'nin, Ubeydullah b. Ziyâd'ın huzuruna girdiğine şahit oldum. -Müslim b. İbrahim, bana o falanın ismini de verdi-. O falan adam, cemâatin içinde idi. Ubeydullah, Ebû Berze'yi görünce;

"- Sizin Muhammedî'niz şu kısa boylu şişman adam mıdır?" dedi. Yaşlı (Ebû Berze), onun maksadını anladı ve;

"- Muhammed'in (as.) ashâbı olduğum için ayıplandığım bir cemâatin içinde bulunacağımı düşünmüyordum" dedi. Bunun üzerine Ubeydullah;

"- Muhammed'in (as.) ashâbı olmak, şüphesiz sizin için kusur değil, meziyettir" dedi ve sonra Ebû Berze'ye;

"- Ben sana, havuz konusunu sormak için haber gönderdim; bu konuda Rasûlullah'dan (as.) bir şey duydun mu?" diye sordu. Ebû Berze de;

"- Evet! Bir değil, iki değil, üç değil, dört değil, beş değil (pek çok kez duydum). Kim havuzu yalanlarsa, Allah kendisine o havuzdan su içmeyi nasip etmesin!" dedi ve sonra kızgın bir edâ ile oradan ayrıldı."[12]

İZAH

Münzirî bu hadîsin isnâdının meçhul olduğunu söylemektedir. Tercümesinde de görüldüğü üzere hadîs, "**falan**" diye kim olduğu

---

[12] **Ebû Davud**, Sünnet, 26/4749.

bilinmeyen, ama **Müslim b. İbrahim**'in, ismini verdiği söylenen biri tarafından rivâyet edilmektedir. Ancak bu hadîsin **Müsned**'deki rivâyetinin isnâd zinciri, **Abdussamed, Abdüsselâm, Abbas el-Cerîrî** şeklindedir.[13] Buna bakarak **Azîmâbâdî, Ebû Davud**'un rivâyetinde "**falan**" diye mübhem bırakılan kişinin, **Abbas el-Cerîrî** olabileceğini söyler.

Ubeydullah b. Ziyâd, bu olayın geçtiği sırada **Yezid**'in **Küfe Valisi** idi. Kendisi aynı zamanda **Hz. Hüseyin**'in şehid edilmesine yardım edenlerdendi.

Ubeydullah, "Muhammedî'niz" ifâdesiyle, alaylı bir şekilde Hz. Peygamber'in ashâbını, özellikle de **Ebû Berze**'yi kastediyordu.

٧٩٩٢ـ (ت ــ **سمرة بن جندب** رضي الله عنه) قال :« إنَّ لكلِّ نبيٍّ حوضا تَرِدُهُ أمَّته ، وإنهم ليتباهوْنَ : أيُّهم أكثرُ واردة وإني لأرجو أن أكونَ أكثرهم واردة». أخرجه الترمذي.

7.992- Semüre b. Cündüb'den rivâyet edilmiştir:

"Her Peygamber'in, bir havuzu vardır ve ümmeti onun başında toplanır. Peygamberler, hangisinin havuza gelen ümmeti daha fazla olursa bununla iftihar ederler. Ben, suya gelen ümmeti en çok olan Peygamber olacağımı ümit ediyorum."[14]

İZAH

Tirmizî bu hadîsin hasen-garîb olduğunu, hadîsin **el-Hasan el-Basrî**'den mürsel olarak da rivâyet edildiğini ve bu rivâyetin daha sahîh olduğunu söylemektedir.

Hadîs Muhammed (as.) ümmetinin, bütün ümmetlerden daha çok olacağını ifâde etmektedir.

Bu hadîs **Câmiu'l-Usûl**'de, **Semüre**'nin mevkûf rivâyeti şeklinde ise de, aslında merfû olduğu **Tirmizî**'de açıkça gösterilmektedir.

---

[13] **Müsned**, IV, 424.

[14] **Tirmizî**, Kıyâmet, 14/2443.

٧٩٩٣ــ (ت ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال : سُئل رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «ما الكوثر ؟ فقال : **ذاك نَهَر أعطانيه الله** - يعني في الجنة - **أشدُّ بياضا من اللبن ، وأحلى من العسل ، فيه طير أعناقها كأعناق الجزر** قال عمر: إنَّ هذه لناعمة قال: رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **أكلَتُها أنعمُ منها**». أخرجه الترمذي.

7.993- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah'a (as.);

"- Kevser nedir?" diye soruldu:

"- Allah'ın bana cennette verdiği –yani cennette verdiği- **bir nehirdir; suyu sütten beyaz, baldan tatlıdır. Orada bir kuş vardır, onun boynu deve boynu gibidir"** dedi.

Hz. Ömer;

"- Öyleyse onlar çok bakımlıdırlar" deyince, Hz. Peygamber;

"- Onları yiyenler onlardan daha bakımlıdırlar" buyurdu.

الفرع الثاني

في ورود الناس عليه

b) İNSANLARIN HAVUZA VARMALARI

٧٩٩٤ــ (خ م ــ جندب [بن عبد الله] رضي الله عنه) قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : « **أنا فَرَطكم على الحوض** ». أخرجه البخاري ومسلم.

7.994- Cündüb b. Abdullah'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim:

"Ben, havuz başına önceden gidip sizi orada bekleyeceğim."[15]

---

[15] **Buharî**, Rikak, 53; **Müslim**, Fedâil, 9/25.

٧٩٩٥ـ (خ م ـ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « أنا فرطكم على الحوض ، وليُرْفعنَّ إليّ رجال منكم، حتى إذا أهويتُ إليهم لأناولَهُم اختلجوا دُوني، فأقول: أيْ ربِّ، أصحابي، فيقال: إنك لا تدري ما أحدثُوا بعْدَكَ؟» أخرجه البخاري ومسلم.

7.995- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Ben, havuz başına sizden önce gideceğim. Bana sizden bazı kişiler o kadar yaklaştırılacak ki, uzansam onları tutarım. Ama hemen geri çekilecekler. Ben;

"- Ey Rabbim; onlar benim ashâbım!" **diyeceğim. Ama bana;**

"- Onların senden sonra neler ihdâs ettiklerini şüphesiz sen bilmiyorsun" **denecek.**[16]

٧٩٩٦ـ (خ م ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «ليردَنَّ عليَّ الحوضَ رجال ممَّن صاحبني ، حتى إذا رأيتُهم ، ورُفِعُوا إليهَ اختُلِجُوا دوني، فلأقولنَّ : أي ربِّ ، أصيحابي ، أصيحابي ، فليُقالنَّ لي : إنَّك لا تدري ما أحدثوا بعدك ».

وفي رواية : « لَيردَنَّ عليَّ ناس من أمَّتي... الحديث ، وفي آخره : فأقول : سُحقا لمنْ بدلَّ بعدي ». أخرجه البخاري ومسلم.

7.996- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Ashâbımdan bazıları havuz başında yanıma gelecekler. Ben onları gördüğüm ve kendileri bana yaklaştırıldığı zaman, hemen geri çekilecekler. Ben;

"- Ashabcıklarım! Ashabcıklarım!.." **diye yalvaracağım. Ama bana;**

---

[16] **Buharî**, Rikak, 53; **Müslim**, Fedâil, 9/32.

"- Onların senden sonra neler ihdâs ettiklerini şüphesiz sen bilmiyorsun" denilecek."[17]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyete göre; **"Ümmetimden bazıları bana gelirler..."** diye başlar ve sonu da; ***"Öyleyse, benden sonra** (yolunu) **değiştiren benden uzak olsun! Uzak olsun!"*** derim, diye biter.

٧٩٩٧ـ (خ م ـ أبو حازم رحمه الله) عن سهل بن سعد رضي الله عنه ، قال : سمعتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم يقول : « **أنا فرطكم على الحوض ، منْ وردَ شربَ ، ومن شرِبَ لم يظمأ أبدا ، وليردنَّ عليَّ أقوام أعرفهم ويعرفوني ، ثم يحال بيني وبينهم** ، قال أبو حازم : فسمع النعمانُ بنُ أبي عيَّاش وأنا أحدِّثهم هذا الحديث ، فقال : هكذا سمعتَ سهلا يقول : فقلتُ: نعم ، قال : وأنا أشهد على أبي سعيد الخدري لسمعتُه يزيدُ ، فيقول : **فإنهم منّي فيقال : إنك لا تدري ما أحدثوا بعدك، فأقول : سُحقا سحقا لمن بدَّلَ بعدي** ».

أخرجه البخاري ومسلم.

7.997- Ebû Hâzim, Sehl b. Sa'd'dan rivâyet ediyor:

"Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini işittim:

"Ben, havuza sizden önce varacağım. Havuza gelen, suyundan içer. O sudan içen de asla susamaz. Oraya bazı insanlar gelecekler; ben onları tanırım, onlar da beni. Ama sonra aramıza bir engel konulur."

Ebû Hâzim dedi ki:

"Ben bu hadîsi halka rivâyet ederken, en-Numan b. Ebî Ayyâş[18] işitti de, bana;

"- Sehl'in böyle söylediğini sen duydun mu?" diye sordu. Ben;

---

[17] **Buharî**, Rikak, 53; **Müslim**, Fedâil, 9/40.

[18] **Ebû Seleme, en-Numan b. Ebî Ayyâş ez-Zurakî el-Ensârî el-Medenî**: Medîneli tâbiîlerdendir. Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyetleri vardır. Kendisinden İbn Aclân ve Yahya'l-Ensârî rivâyet eder. İbn Hibbân ve Yahya b. Maîn sika olduğunu, Dârekutnî ise meçhûl olduğunu söyler. Hadîsi **Ebû Davud** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

"- Evet" deyince;

"- Ben de Ebû Saîd el-Hudrî üzerine şehâdet ederim ki, onun, bundan fazla olarak şöyle söylediğini işittim" dedi:

"- Onlar bendendir" diyeceğim. Ama bana;

"- Şüphesiz sen, onların senden sonra neler ihdâs ettiklerini bilmiyorsun" denilecek. Bunun üzerine ben de;

"- Benden sonra (yolunu) değiştiren, uzak olsun! Uzak olsun!" diyeceğim."[19]

٧٩٩٨ــ (خ م ــ أبو هريرة رضي الله عنه) أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «يَرِدُ عليَّ يوم القيامة رَهْط من أصحابي – أو قال : من أمَّتي – فيُحلَّؤون عن الحوض ، فأقول : يا ربِّ أصحابي ، فيقول : إنه لا عِلْم لك بما أحدثوا بعدكَ ، إنهم ارتدُّوا على أدبارهم القهقري».

وفي رواية « فيَجلَوْن». أخرجه البخاري ومسلم. وللبخاري : أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « بينا أنا قائم على الحوض ، إذ زُمْرَة ، حتى إذا عرَفْتُهُمْ خرج رجل من بيني وبينهم ، فقال : هلُمَّ ، فقلتُ : إلى أين ؟ فقال: إلى النار والله، فقُلْتُ : ما شأنهم ؟ فقال : إنَّهم قد ارتدُّوا على أدبارهم القهقري ، ثم إذا زُمرة أخرى ، حتى إذا عرفتُهم خرج رجل من بيني وبينهم ، فقال لهم : هلمَّ ، قلتُ : إلى أين ؟ قال : إلى النار والله ، قلتُ ما شأنهم ؟ قال : إنَّهم قد ارتدُّوا على أدبارهم ، فلا أُراه يخلص منه إلا مثل هَمَلِ النَّعم ».

ولمسلم : أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « تَرِدُ عليَّ أمتي الحوض ، وأنا أذودُ الناس عنه كما يذود الرجلُ إبل الرجل عن إبله ، قالوا : يا نبيَّ الله تعرِفنا ؟ قال : نعم ، لكم سيما ليست لأحد غيرِكم ، ترِدُونَ غفرا محجَّلين من آثار الوضوء ، وليُصدَّنَّ عني طائفة منكم ، فلا يصلون، فأقول: يا ربِّ، هؤلاء من أصحابي، فيجيبني مالك، فيقول: وهل تدري ما أحدثوا بعدك؟».

---

[19] **Buharî**, Rikak, 53; **Müslim**, Fedâil, 9/26.

وفي أخرى قال : « إن حوضي أبعدُ منَ أيْلَةَ من عدَن لَهُوَ أشد بياضا من الثَّلج، وأحْلَى منَ العسل باللبن ، ولآنيتهُ أكثر منّ عَدد النجوم ، وإني لأصدُّ الناس عنه كما يصُدُّ الرَّجُلُ إبلَ الناس عن حَوضه ، قالوا : يا رسولَ الله ، أتعرِفُنا يومئذ ؟ قال : نعم لكم سيما ليست لأحد من الأمم ، ترِدُون غرا محجَّلين منّ أثر الوضوء ».

7.998- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kıyâmet günü ashâbımdan –bir rivâyette ümmetimden- **bir gurup insan bana gelecekler, ama havuzdan uzaklaştırılacaklar. Ben hemen;**

"- Ey Rabbim; onlar benim ashâbımdır!" **diyeceğim.**

"- Onların senden sonra neler ihdâs ettikleri konusunda senin bilgin yok! Onlar, tekrar gerisin geriye döndüler" **buyurur.**[20]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Buharî'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Ben havuz başında dururken, bir gurup insan gözüme çarpar. Kendilerini tanıyınca, onlarla benim aramda bir adam ortaya çıkar ve (onlara);

"- Gelin!" **der. Ben;**

"- Onları nereye götürüyorsun?" **deyince;**

"- Vallahi cehenneme götürüyorum" **karşılığını verir.**

"- Günahları ne?" **deyince de;**

"- Onlar, (senden sonra) *tekrar gerisin geriye döndüler"* **der.**

Sonra başka bir gurup daha görürüm. Onları da tanıyınca, yine aramızda bir adam ortaya çıkar ve onlara;

"- Gelin!" **der.**

"- Onları nereye götürüyorsun?" **diye sorduğumda;**

"- Vallahi cehenneme götürüyorum" **der.**

"- Günahları nedir?" **deyince de;**

---

[20] **Buharî**, Rikak, 53; **Müslim**, Tahâret, 11/36-37.

"- *Onlar,* (*senden sonra*) *tekrar geriye döndüler"* der.

Ben, çobansız kalan sürüsünden ayrılıp yolunu şaşıran, ama sonra tekrar sürüsünü bulan deve gibi, havuza geldiği halde geri çevrilen bu insanlardan da ancak (çok az) **kişinin kurtulabileceğini zannediyorum"**

Müslim'in rivâyeti de şöyledir:

"Ümmetim havuz başında bana gelir. Bir insanın kendi sürüsüne karışan başka birinin devesini kovaladığı gibi ben de (bazı) **insanları oradan kovarım."**

Bunun üzerine sahâbîler;

"- Ey Allah'ın elçisi, o gün bizi tanır mısın?" diye sordular. Hz. Peygamber şöyle dedi:

"- Evet. O gün sizlerde, başka kimsede olmayan bir alâmet bulunacak; siz, abdest izlerinizden yüzleriniz nurlu ve ayaklarınız sekili olarak geleceksiniz. Sizden bir gurubun bana gelmesi engellenecek ve onlar bana ulaşamayacaklar. Ben;

"- Ey Rabbim; onlar benim ashâbımdır!" diyeceğim. Bir melek de cevaben bana;

"- Senden sonra bunların neler ihdâs ettiklerini biliyor musun?" diyecek.

Müslim'in diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Benim havuzum, Eyle ile Aden arasındaki mesafeden daha büyüktür. Suyu kardan beyaz, sütü baldan tatlıdır. Onun kapları, yıldızlardan daha çoktur. Bir insanın, başkalarının develerini kendi havuzundan men etmeye çalıştığı gibi, ben de diğer ümmetleri oradan men edeceğim."

Bunun üzerine ashâb;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; o gün bizleri tanır mısın?" diye sordular. Hz. Peygamber de;

"- Evet. O gün sizlerde, diğer ümmetlerin hiç birinde olmayan bir alâmet bulunacak; siz, abdest izlerinizden yüzleriniz nurlu ve ayaklarınız sekili olarak bana geleceksiniz" dedi.

٧٩٩٩ــ (م ــ عائشة رضي الله عنها) قالت : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول وهو بين ظهرانيْ أصحابيه : « إني على الحوضِ أنظر مَنْ يَرِدُ عليَّ منْكُمْ ، فوالله لَيُقْتطَعَنَّ دُوني رجال ، فلأقولنَّ : أي ربِّ ، مني ومن أُمَّتي ، فيقول : إنك لا تدري ما عملوا بعدك ، مازالوا يرجعون على أعقابهم ». أخرجه مسلم.

7.999- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:

"Ben Rasûlullah'ın (as.), ashâbı arasında bulunduğu sırada şöyle söylediğini işittim:

"Vallahi, bana yaklaşan bir takım insanlar tutuklanacak. Ben hemen;

"- Ey Rabbim; onlar bendendir, benim ümmetimdendir" **diyeceğim. Ama bana;**

"- Şüphesiz sen, onların senden sonra neler yaptıklarını bilmiyorsun. Onlar hep geriye doğru gitmeye devam ettiler" **diye cevap verilecek.**[21]

٨٠٠٠ــ (خ م ــ أسماء بنت أبي بكر رضي الله عنهما) قالت : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « إني على الحوض أنْظُر منْ يردُ عليَّ منكم ، وسيؤخذُ ناس دُوني ، فأقول : يا رب ، مني ومن أمتي ».

وفي رواية : «فأقول : أصحابي ، فيقال : هل شعَرْتَ ما عملُوا بعدك ؟ والله ما بَرِحوا يرجعون على أعقابهم». أخرجه البخاري ومسلم.

8.000- Esmâ bint Ebî Bekr'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Ben havuzun başında olacağım ve sizden bana gelecek olanları bekleyeceğim. Bazı insanlar bana gelmekten alıkonacak ve ben;

"- Ey Rabbim; onlar bendendir, benim ümmetimdendir" **diyeceğim.**[22]

---

[21] **Müslim**, Fedâil, 9/28.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyete göre;

"- Onlar benim ashâbımdır" **diyeceğim. Bana;**

"- Onların senden sonra neler yaptıklarını biliyor musun? Vallahi onlar senden sonra hep geriye gitmeye devam ettiler" **denilecek.**

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

٨٠٠١ــ (م ـ أم سلمة رضي الله عنها) قالت : « كنتُ أسمعُ الناسَ يذكرون الحوض ، و لم أسمع ذلك من رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فلما كان يوما من ذلك والجارية تُمشّطني ، سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : **أيها الناس** ، فقلت للجارية : استأخري عنّي ، قالت : إنما دعا الرجال ، و لم يدْعُ النساء ، فقلت : إني من الناس ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **إني لكم فرط على الحوض ، فإيّاي لا يأتينّ أحدُكم فيُذبُّ عني كما يُذَبُّ البَعيرُ الضّالُ ، فأقول : فيم هذا فيقال: إنك لا تدري ما أحدثوا بعدَك ، فأقول : سُحقا** » أخرجه مسلم.

8.001- Ümmü Seleme anlatıyor:

"İnsanların havuzdan söz ettiklerini işitiyordum, ama ben bu konuda Hz. Peygamber'den bir şey duymamıştım. Bir gün yine bundan söz ediliyordu ve o sırada câriye de başımı tarıyordu. O esnada Hz. Peygamber'in;

"- Ey insanlar!" diye hitap ettiğini işittim. Bunun üzerine câriyeye;

"- Çekil yanımdan!" dedim. Câriye ise;

"- Hz. Peygamber sadece erkeklere seslendi, kadınları çağırmadı" dedi. Ona;

"- Ben de insanlardanım" dedim. Sonra Hz. Peygamber şunları söyledi:

---

[22] **Buharî**, Rikak, 53; Fiten, 1; **Müslim**, Fedâil, 9/27.

"- Ben havuz başına sizin için önceden gideceğim. Sakın ola ki sizden biri, yabancı bir devenin kovulduğu gibi benim yanımdan kovulmasın! Ben o zaman;

"- *Bu adam neden kovuluyor?*" diye sorarım. Bana;

"- *Onların senden sonra neler ihdâs ettiklerini şüphesiz sen bilmiyorsun!*" denilir. Bunun üzerine ben de;

"- *Öyleyse uzak olsun!*" derim.[23]

٨٠٠٢ـــ (خ ـــ سعيد بن المسيب رحمه الله) كان يُحدِّث عن أصحاب النبيِّ أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال: «يَرِدُ عليَّ الحوض رجال من أصحابي ، فيُحلؤون عنه فأقول : يارب ، أصحابي، فيقول: إنك لا عِلْمَ لكَ بما أحدثوا بعْدَك، إنهم ارتدُّوا على أدبارهم القهقرَى». أخرجه البخاري.

8.002- Saîd b. el-Müseyyeb, Hz. Peygamber'in ashâbından naklen, Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini rivâyet ediyordu.

"Ashâbımdan bazı kişiler, havuz başında iken bana gelirler, ama engellenirler. Ben;

"- *Ya Rabbi, onlar benim ashâbımdır!*" derim. Ama bana;

"- *Onların senden sonra neler ihdâs ettikleri hakkında şüphesiz senin bilgin yok. Senden sonra onlar tekrar gerisin geriye döndüler*" buyurur.[24]

٨٠٠٣ـــ (خ م ـــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «والذي نفسي بيده : لأذودَنَّ رجالا عن حوضي ، كما تُذاد الغريبة من الإبل عن الحوض». أخرجه البخاري ومسلم.

8.003- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

---

[23] **Müslim**, Fedâil, 9/29.

[24] **Buharî**, Rikak, 53.

"Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, tıpkı bir sürüye karışan yabancı bir devenin kovulduğu gibi, ben de bazı insanları havuzun başından kovacağım."[25]

٨٠٠٤ــ (م ــ حذيفة [بن اليمان] رضي الله عنه) أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «إن حوضي لا بُعْدُ من أيلَةَ من عدَن ، والذي نفسي بيده : إنّي لأذودُ عنه الرجال ، كما يذود الرجل الإبل الغريبة عن حوضه ، قالوا : يارسولَ الله ، وتعرفنا ؟ قال : نعم تَرِدُونَ عليّ غرا محجّلين من آثار الوضوء ليست لأحد غيركم ». أخرجه مسلم.

8.004- Huzeyfe b. el-Yemân'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Benim havuzum Eyle ile Aden arasından daha geniştir. Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, tıpkı bir adamın yabancı bir deveyi havuzundan kovduğu gibi, ben de (bazı) **insanları oradan kovacağım."**

Bunun üzerine ashâb;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; o gün sen bizleri tanır mısın?" diye sordular. Hz. Peygamber de;

"- Evet. O gün sizler, abdest izlerinizden yüzleriniz nurlu ve ayaklarınız sekili olarak bana geleceksiniz" dedi.[26]

٨٠٠٥ــ (د ــ زيد بن أرقم رضي الله عنه) قال : كنّا معَ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فنزلْنا منْزِلاً، فقال : ما أنتم جزء من مائة ألف جزء ممَّن يرد عليَّ الحوض ، قيل : كم كنتم يومئذ ؟ قال : سبعمائة ، أو ثمانمائة. أخرجه أبو داود.

8.005- Zeyd b. Erkam anlatıyor:

"Rasûlullah'la (as.) birlikte (seyahatte) idik, bir yerde konakladık. Hz. Peygamber;

---

[25] **Buharî**, Rikak, 53; **Müslim**, Fedâil, 9/38

[26] **Müslim**,Tahâret, 12/38.

"- Sizler, havuz başında bana gelecek olan insanların yüz bin cüz'ünden biri kadar bile değilsiniz" buyurdu.

(Râvî Ebû Hamza, Zeyd'e);

"- O gün siz kaç kişi idiniz?" diye sordu.

"- Yedi yüz veya sekiz yüz kişi idik" dedi.[27]

الفرع الثالث

في الصراط والميزان

c) SIRÂT VE MÎZÂN

٨٠٠٦ــ (ت ــ **المغيرة بن شعبة** رضي الله عنه) قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «**شعار المؤمنين على الصراط يوم القيامة : ربِّ سلِّم سلِّم**». أخرجه الترمذي.

8.006- el-Muğîre b. Şube'den rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim:

"Kıyâmet günü Sırât üzerinde mü'minlerin parolası, *'Rabbim, selâmet ver! Selâmet ver!'* cümlesidir."[28]

İZAH

Buradaki **"parola"** sözcüğünü, Türkçe'de bilinen anlamıyla parola olarak anlaşılmamalıdır. Bundan maksat, mü'minlerin o gün sadece bu sözlerle Allah'a yalvaracakları ve Sırât'tan sâlimen kurtulabilmekten başka bir şeyin akıllarına gelmeyeceğidir.

٨٠٠٧ــ (ت ــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) قال : « سألتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أن يشفعَ لي يوم القيامة ، فقال : **أنا فاعل إن شاء الله** ، قلت : فأين أطلبُك ؟ قال

[27] **Ebû Davud**, Sünnet, 26/4746.

[28] **Tirmizî**, Kıyâmet, 9/2432.

أول ما تطلبني على الصراط ، قلتُ: فإن لم ألقكَ على الصراط؟ قال: **فاطلبني عند الميزان،**
قلتُ: فإن لم ألقك عند الميزان؟ قال: **فاطلبني عند الحوض، فإني لا أخطيء هذه الثلاثة**
مواطن». أخرجه الترمذي.

8.007- Enes b. Mâlik anlatıyor:

"Rasûlullah'dan (as.), kıyâmet günü bana şefâat etmesini istedim.

"- Bunu inşâllah yapacağım!" buyurdu.

"- O gün seni nerede bulurum?" diye sorunca da;

"- Beni önce Sırât üzerinde ararsın" dedi.

"- Sırât üzerinde bulamazsam?" deyince;

"- O zaman Mîzân'ın yanında ararsın!" dedi.

"- Mîzân'da da bulamazsam?" dediğimde de;

"- O zaman havuz başında ararsın! Ben mutlaka bu üç yerde olacağım" buyurdu.[29]

İZAH

Mîzân; terazi anlamına gelir. Bundan maksat âhirette insanların amellerinin tartıldığı yerdir. **Mîzân**'a inanmak, âhirete imanın bir cüz'ü kabul edilmiştir. Çünkü âyet-i kerîmede; ***"Biz, kıyâmet günü için adâlet terazileri koyacağız. O gün hiç kimseye zerre kadar haksızlık yapılmaz; bir hardal tanesi ağırlığı kadar dahi olsa*** *(herkesin yaptığını)* ***oraya getiririz"***[30] buyurulmuştur.

Diğer bir âyette de; ***"Ölçme-tartma işi, o gün haktır. Tartıda ağır gelenler, işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Tartıda yükü hafif gelenler ise, işte onlar âyetlerimize karşı çıkmaları sebebiyle kendilerini felakete sürükleyenlerdir"***[31] buyurulmaktadır.

Her ne kadar Kur'ân-ı Kerîm'de kâfirler hakkında; ***"Kıyâmet günü biz onlar için hiçbir terazi tutmayız"***[32] buyurulmakta ve kâfirler

---

[29] **Tirmizî**, Kıyâmet, 9/2433.

[30] Enbiyâ, 47.

[31] A'râf, 8-9. Ayrıca bkz., Mü'minûn, 102-103; Karia, 6-8.

[32] Kehf, 105.

için terazi konulmayacağı ifâde edilmekte ise de, bu âyet onların amellerinin değersizliği ve teraziye konulacak hayırlarının olmadığı anlamındadır. Kaldı ki kâfirlerin de, küfür ve isyanlarının derecesine göre farklı cezalara muhatap olacaklarına da şüphe yoktur.

Tartılacak olan şeyin, bizatihî amellerin kendileri mi, yoksa amellerin yazılı olduğu sahifeler mi olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Bazıları amellerin yazılı olduğu sahifelerin tartılacağını ileri sürerken, çoğunluk amellerin tartılacağı kanaatindedir. **Eş'arîler, "ameller değil, amellerin yazıldığı kâğıtlar tartılacak ve Allah bu kâğıtlara, üzerinde yazılı olduğu amellerin derecesine ve miktarına göre bir ağırlık yaratacaktır"** derler. **Mu'tezile** ise, terazinin kendisini te'vîl ederek; **"teraziden maksat, herkese amelinin miktarının bildirilmesidir"** derler. Kelamcılara göre de ameller, renk ve koku gibi a'râz olduklarından tartılmaları veya cisim haline getirilmeleri imkânsızdır.

Mücâhid, Katâde ve **Dahhâk** gibi bazı müfessirler, âyetlerdeki **Mîzân**'ın temsilî bir ifâde olduğunu, orada terazi kurulmasının söz konusu olmadığını, maksadın sadece adâleti gerçekleştirmek olduğunu belirtirler. **İbn Fûrek** de, bazı şeyleri tartıya koymanın imkânsızlığı gerekçesiyle **Mu'tezile**'nin de **Mîzân**'ı inkâr ettiğini kaydeder.

Kurtubî, Huzeyfe'den naklen; kıyâmet günü **Mîzân**'ın sahibinin Cebrâîl (as.) olduğunu kaydeder.

Mîzân'ın şekli ve mahiyeti konusunda bir şey söylemenin elbette ki imkânı yoktur. Yalnız onun iki kefesi bulunacak ve kulların amellerinin yazıldığı iyilik ve kötülük defterleri burada tartılacaktır.

İzahına çalıştığımız hadîs münasebetiyle **Tîbî; Enes**'in bu soruyu, **"Sizin şefâatinize en çok muhtaç olacağım yer neresidir?"** gayesiyle sormuş olabileceğine işaret eder. Cevap olarak da insanın nihaî âkıbetinin tayin edileceği üç yer zikredilmiş, insanın en çok oralarda yardıma ve şefâate ihtiyacı olacağı belirtilmiştir. Biri amelleri tartılırken, diğeri **Sırât**'tan geçerken, üçüncüsü de havuza kabul edilip edilmeyeceği sırada.

٨٠٠٨ـ (د ـ **عائشة** رضي الله عنها) قالت : « ذكرتُ النار فبكيتُ فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : **ما يبكيك** ؟ قلتُ : ذكرتُ النار فبكيتُ ، فهل تذكرون أهليكم يوم القيامة ؟ قال : **أمَّا في ثلاثة مَواطنَ ، فلا يذكر أحد أحدا : عند الميزان حتى يعلم أيخف ميزانه ، أم يثقل ؟ وعند تطاير الصحف حتى يعلم أين يقع كتابه : في يمينه ، أم في شماله أم من وراء ظهره؟ وعند الصراط إذا وُضع بين ظهريّ جهنم حتى يجوز**». أخرجه أبو داود.

وفي رواية ذكَرها رزين ، قالت : قلت : أو قيل - « يا رسولَ الله ، هل تذكرون أهليكم يوم القيامة ؟ قالت - أو قيل: فأين نجدك؟ قال: **لا أخطيء ثلاثة مواطن: عند الميزان، وعند الصراط، وعند الحوض**».

8.008- Hz. Âişe anlatıyor:

"Cehennemi hatırlamış ve ağlamıştım. Hz. Peygamber;

"- Neden ağlıyorsun?" diye sordu.

"- Cehennemi hatırladım da ağladım. Kıyâmet günü sen, âileni hatırlayacak mısın?" dedim. Buyurdu ki:

"- Üç yerde kimse kimseyi hatırlamaz:

1- Ameller tartılırken; amelinin hafif mi, yoksa ağır mı geleceğini anlayıncaya kadar.

2- Kitaplar verilirken; kitabının sağından mı, solundan mı, yoksa arkasından mı verileceğini görünceye kadar.

3- Cehennemin üzerine Sırât kurulduğunda; oradan geçip kurtulana kadar."[33]

RİVÂYETLER

Bunu **Ebû Davud** tahric etti.

Rezîn'in zikrettiği rivâyet de şöyledir:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; kıyâmet günü âilelerinizi hatırlar mısınız?" diye sordum –veya O'na soruldu- ve sonra da;

"- Seni nerede buluruz?" dedim –veya dendi-. Hz. Peygamber;

"- Şu üç yerde: Mîzân'da, Sırât'ta ve Havuz başında" dedi.

---

[33] **Ebû Davud**, Sünnet, 28/4755.

İZAH

Hz. Peygamber'in **"kimsenin kimseyi hatırlamayacağı üç yer"** diye kullandığı mutlak ifâdeyi, muhtemelen insanların sıkıntısını ve genel hâlet-i rûhiyelerini belirtmek için söylemiştir. Kendisinin de buralarda kimseyi hatırlamayacağını kastetmemiş olmalıdır. Nitekim bundan önce geçen hadiste Hz. Peygamber, **Enes**'e şefâat için bu üç yeri söylemiştir.

الفصل الخامس

في الشفاعة

V- ŞEFÂAT

٨٠٠٩ـ (خ م ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «كلُّ نبيّ سأل سؤالا - أو قال : لكل نبيّ دعوة قد دعاها لأمته ، وإني اختبأتُ دعوتي شفاعة لأمتي يوم القيامة». أخرجه البخاري ومسلم. ولمسلم قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « أنا أول الناس يشفع في الجنة ، وأنا أكثر الأنبياء تبعا يوم القيامة ، وأنا أول من يقرع باب الجنة ».

8.009- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Her Peygamber bir istekte bulunmuştur –Bir rivâyette, her Peygamber'in, ümmeti için yaptığı bir duâsı vardır-. **Ben de ümmetim için duâmı kıyâmet gününe sakladım."**[1]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Müslim'in bir rivâyeti de şöyledir:

"Cennette insanların ilk şefâat edecek olanı benim. Kıyâmet günü Peygamberler içinde tâbileri en çok olanı da benim. Cennetin kapısını ilk çalacak olan da benim."

İZAH

Şefâat meselesi, tarihte olduğu gibi günümüzde de tartışılan konulardan biridir. Bu konuda iki görüş ortaya çıkmıştır:

1- Şefâat diye bir şey yoktur. Çünkü bu, torpil ve iltimas anlamına gelir. En küçük detaylara varıncaya kadar adâletin

---

[1] **Buharî**, Daavât, 1; **Müslim**, İman, 85/330-332; 86/341-44.

gerçekleştirileceği kıyâmet gününde böyle bir torpil uygulaması Allah'ın adâletine uygun düşmez. **Hâricîlerin** ve **Mu'tezile**'den bazılarının ileri sürdüğü bu görüşün delili, daha ziyâde akıl ve mantıktır. Kur'ân-ı Kerîm'deki; *"Şefâatçilerin şefâati onlara fayda vermez"*[2] âyeti ile buna benzer âyetler de bu görüşe delil olarak gösterilir.

2- İslâm ulemasının çok büyük ekseriyetine göre ise şefâat vardır. Yukarıdaki âyet ise, kâfirler hakkında ve onların asla cehennemden çıkarılmayacağı anlamındadır. Halbuki şefâat, sadece mü'minler için söz konusudur. Kâfirlerin şefâat yoluyla cehennemden çıkarılması mümkün değildir. Ama **Ebû Tâlib** örneğinde olduğu gibi bazı kâfirlerin cehennemdeki azabının hafifletilmesi ise mümkündür. Cehennemdeki bütün kâfirlerin aynı derecede ceza göreceğini iddia etmek doğru olmaz. Dünyada inkâr ve isyan açısından farklı oldukları gibi, âhirette de ceza itibariyle farklı olacaklardır.

Şefâat konusundaki rivâyetler, tevâtür seviyesine varacak derecede bir yoğunluğa sahiptir. Kur'ân-ı Kerîm'de de buna delâlet eden âyetler bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını meâlen kaydedelim:

Bakara sûresinde; " من ذا الذى يشفع عنده الا باذنه "

"O'nun izni olmadan, huzurunda kim şefâat edebilir?"[3] buyurulmaktadır. Bu cümle, Allah'ın izni dâhilinde şefâatin mümkün olacağını ifâde etmektedir.

Enbiyâ sûresinde; " و لا يَشْفعون إلا لمَن ارْتَضى "

"Onlar (Peygamberler), Allah'ın hoşnut olduğu kimselerden başkasına şefâat etmezler."[4] Bu cümle de, Allah'ın hoşnut olduğu kişilere Peygamberlerin şefâat edeceklerini göstermektedir.

Yunus sûresinde de; " ما مِنْ شَفيعٍ إلا مِنْ بَعْدِ إذْنه "

---

[2] Müddessir, 48.

[3] Bakara, 255.

[4] Enbiyâ, 28.

"O'nun izni olmadıkça şefâat edecek kimse yoktur"[5] buyurulur.

Ğâfir sûresinde; " ما للظالمين منْ حميم و لا شفيع يُطاع "

"Zâlimler için o gün ne bir dost vardır, ne de sözü dinlenen bir şefâatçi!"[6] buyurulur. Birçok âyette geçen **"onların dostu ve şefâatçisi olmayacak"** anlamındaki cümle ile, zâlimlerin, yani kâfirlerin kastedildiği bu âyette açıkça belirtilmektedir. **"Sözü dinlenen bir şefâatçi"**nin kâfirler için olmaması, mü'minler için de olmayacağı anlamına gelmez. Bu âyetlerin, özellikle müşriklerin, putların Allah katında şefâatçi olacakları şeklindeki inançları ile birlikte düşünülmesi gerekir. Nitekim *"Onlar Allah'ı bırakıyorlar da, kendilerine fayda ve zarar veremeyecek olan şeylere* (putlara) *tapıyorlar ve;* **'Bunlar Allah katında bizim şefâatçilerimizdir'** *diyorlar"*[7] âyetinde bu husus açıkça belirtilmektedir. İşte **"şefâatçi yoktur"** anlamındaki âyetler, daha çok müşriklerin bu inançları ile alâkalıdır. Başka bir âyette de; *"Onlar, Allah'a ortak koştukları varlıkların hiç birinden şefâat göremeyeceklerdir. O gün onlar ortak koştukları varlıklara da küfredecekler"*[8] buyurulmaktadır.

Meryem sûresinde de; " لا يَمْلكون الشفا عة إلاّ مَنْ اتَّخذ عند الرَّحْمن عهْدا "

"O gün Rahman'ın nezdinde bir ahd (söz) *almış olanlardan başkaları şefâat etmeye malik olamayacaklar"*[9] buyurulmaktadır. Bu ifâde de bazı kişilerin şefâat etme yetkisine sahip olacaklarını göstermektedir.

Tâhâ sûresinde de; " يوْمئذ لا تَنفعُ الشَّفاعةُ إلاّ مَنْ أذن لَهُ الرَّحْمنُ و رَضي لَهُ قوْلاً "

---

[5] Yunus, 3.

[6] Ğâfir, 18.

[7] Yunus, 18.

[8] Rûm, 13.

[9] Meryem, 87.

"O gün ancak Rahman'ın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kişiye şefâat fayda verecek"[10] buyurulur.

Sebe' sûresinde de; " وَ لا تَنْفَعُ الشَّفاعَةُ عِنْدَه إلاَّ لِمَنْ أذن لَهُ "

"Allah katında, kendisinin izin verdiklerinin dışında hiç kimsenin şefâati fayda vermez"[11] buyurulur.

Zuhruf sûresindeki; " وَ لا يَمْلِكُ الّذينَ يَدْعون مِنْ دونه الشّفاعة إلاّ مَنْ شَهِدَ بالْحَقِّ وَ هُمْ يَعْلَمون "

"Onların Allah'tan başka taptıkları varlıklar, o gün şefâat etme gücüne sahip olamazlar; yalnız bilerek Hakka şahitlik edenler müstesnâ!"[12] âyeti de, daha öncekiler gibi, şefâat konusunda bazı kişilerin istisnâî bir yetkiye sahip kılınacağı belirtilmektedir.

Nihayet **Necm** sûresinde de; " وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ في السَّمٰواتِ لا تُغْني شَفاعَتُهُمْ شَيْأً إلاّ مِنْ بَعْد أنْ يَأْذَنَ اللهُ لِمَنْ شاء وَ يَرْضٰى "

"Göklerde ne kadar çok melek olsa da, onların şefâati kimseye en ufak bir fayda sağlamayacaktır; yalnız Allah'ın dilediği ve razı olduğu kişiler için şefâat etmeleri müstesnâ!"[13] buyurulmaktadır.

Bütün bu âyetler, şefâatin var olduğunu göstermektedir. Yüce Allah bazı kişilere, kendilerinden razı olduğu bazı kişiler için şefâat yetkisi verecek ve onların, izin verdiği o kişiler hakkındaki şefâatlerini kabul buyuracaktır. İlave etmek gerekir ki, Peygamberler dahil hiç kimsenin, şartsız ve izinsiz şefâat etme hakkı olamaz. Çünkü Allah'ın izni olmadan kimse kimseye şefâat edemez. Kendisine şefâat izni verilen kişi de, sadece Allah'ın affetmeyi istediği kişilere şefâat edebilir. Onlara verilen şefâat hakkı veya yetkisi de, sadece Allah'ın o günahkârları bağışlamasının bir ifâdesidir.

Müfessirlerle muhaddislerin ekserisine göre **İsrâ** sûresindeki; *"Gecenin bir kısmında nâfile olarak namaz kıl! Böylelikle belki*

---

[10] Tâhâ, 109.

[11] Sebe', 23.

[12] Zuhrurf, 86.

[13] Necm, 26.

Rabbin seni **'Makam-ı Mahmûd'***a yükseltir"*[14] âyetinde geçen **"Makam-ı mahmûd"**dan, yani hamd ve övgü makamından maksat, Hz. Peygamber'e verilen şefâat yetkisidir. Bu konuda **İbn Abbas, Ebû Hureyre, Sa'd b. Ebî Vakkas**'tan gelen rivâyetler vardır.[15] **Mücâhid** ve **el-Hasan el-Basrî** de aynı kanaattedirler

Şefâatin nerelerde yapılacağı konusunda **Nevevî**'nin yaptığı bir değerlendirme vardır. Buna göre **Mevkıf**'teki korku halinden kurtarmak, bazı kişileri hesapsız cennete sokmak, cezaya layık oldukları için tutuklanan bazı kişileri kurtarıp cennete sokmak, cehenneme giren bazı günahkârları oradan çıkarmak ve nihayet cennettekilerin derecelerini yükseltmek şeklinde olmak üzere beş yerde şefâat söz konusudur. **Kadı Iyâz** buna, cehennemdeki bazı insanların azaplarının hafifletilmesi için şefâat diye bir ilâve ile bu yerleri altıya çıkarır ve buna örnek olarak da **Ebû Tâlib**'i gösterir. **İbn Hacer**, bunların her birinin delillerini vermektedir.[16] Bu delilerin hemen hepsi, bu bölümde gelecek olan hadîslerde görülecektir.

İzahına çalıştığımız hadisteki; **"Cennette insanların ilk şefâat edecek olanı benim"** cümlesi, cennettekilerin derecelerini yükseltmek konusunda yapılacak şefâatin delili sayılmıştır.

٨٠١٠ــ (م ــ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : «لكل نبي دعوة قد دعا بها في أمته ، وخبأتُ دَعوَتِي شفاعة لأُمَّتِي يوم القيامة ». أخرجه مسلم.

8.010- Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

---

[14] İsrâ, 79.

[15] Bu rivâyetler için bkz., **İbn Hacer**, XIII, 248-49.

[16] Bkz., **İbn Hacer**, XIII, 250-51, 269.

"Her Peygamber'in kendi ümmeti hakkında yaptığı (kabul edilen) **bir duâsı vardır. Ben de duâmı, kıyâmet günü ümmetime şefâat etmek için sakladım"**[17]

٨٠١١ـ (خ م ط ت ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : « **لكلِّ نبي دعوة مستجابة ، فتعجَّل كلُّ نبيٍّ دعوته ، وإني اختبأتُ دعوتي شفاعة لأمَّتي يوم القيامة ، فهي نائلة إن شاء الله من مات من أمَّتي لا يشرك بالله شيئا** ».

وفي رواية : أن أبا هريرة قال لكعب الأحبار : إنَّ نبيَّ الله صلى الله عليه وسلم قال : « **لكُلِّ نبي دعوة يدعوها ، فأريدُ إن شاء الله : أنّ أختبئ دعوتي شفاعة لأُمَّتي يوم القيامة** فقال كعب لأبي هريرة: أنتَ سمعتَ هذا رسول الله صلى الله عليه وسلم؟ قال: نعم». أخرجه البخاري ومسلم ، وأخرج الترمذي الأولى ، وأخرج الموطأ المسند من الثانية.

8.011- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Her Peygamber'in kabul edilen bir duâsı vardır ve her Peygamber bu duâsını dünyada iken yapmıştır. Ben ise duâmı, kıyâmet günü ümmetime şefâat etmek için sakladım. Ümmetimden Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan ölen herkes, inşâllâh (şefâatime) **nâil olacaktır."**[18]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Ebû Hureyre, Kâ'bu'l-Ahbâr'a, Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu, dedi:

"Her peygamberin yapmış olduğu bir duası vardır; ben duamı inşallah kıyâmet günü ümmetime şefaat için saklamak istiyorum."

Kâ'b da Ebû Hureyre'ye;

"- Sen bunu Allah'ın Rasûlü'nden bizzat duydun mu?" diye sordu. O da;

---

[17] **Müslim**, İman, 86/345.

[18] **Buharî**, Daavât, 1; Tevhîd, 31; **Müslim**, İman, 86/334; **Muvatta**, Kur'ân, 8/26; **Tirmizî**, Daavât, 131/3602.

"- Evet" dedi.

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti. **Tirmizî** ilk rivâyeti, **Muvatta** da ikinci rivâyetin sadece müsned olan kısmını tahric etti.

İZAH

Bu hadîs, büyük günah işlese dahi tevhîd ehlinin ebedî cehennemde kalmayacağını göstermektedir.

"Her Peygamber'in kabul edilen bir duâsı vardır" cümlesinin izahında çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları bunu **"en önemli duâsı"** diye izah ederken, bazıları da, **"kabul edileceği kesin olan umumî duâ"** diye açıklar. Yani ümmetin geneli için yapılan duâdır. Her Peygamber de bu kabul edilecek olan duânın hangisi olduğunu bilir. Buna mukabil diğer duâlarının kabul edilip edilmeyeceğini kesin olarak bilmezler. Buna örnek olarak da **Hz. Nuh** gibi bir kısım Peygamberlerin, ümmetinin helâk olması için duâ etmesi ve benzeri duâlar gösterilir. İşte onların bu duâlarına karşılık Rasûlullah (as.), ümmetinin geneli için duâsını âhirete saklamıştır. Böylece ümmetine olan şefkat ve merhametini göstermiş, aynı zamanda diğer Peygamberlerden farklı bir özelliğini de ortaya koymuştur.

٨٠١٢ـ (ت د ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**شفاعتي لأهل الكبائر منْ أمّتي** ». أخرجه الترمذي وأبو داود.

8.012- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Benim şefâatim, ümmetimden büyük günah işleyenler içindir."[19]

İZAH

Şüphesiz ki yardıma ve şefâate muhtaç olanlar, işledikleri büyük günahlar yüzünden cehenneme girenlerdir. Bundan daha tabiî bir şey

[19] **Tirmizî**, Kıyâmet, 11/2435; **Ebû Davud**, Sünnet, 23/4739.

de olamaz. Çünkü büyük günah işlemeyenin zaten yardıma ihtiyacı yoktur. Nitekim bundan sonra gelen hadîste **Câbir b. Abdullah**'ın; **"Büyük günah işlemeyenin şefâate ne ihtiyacı var!"** dediği rivâyet edilmektedir.

٨٠١٣ــ (ت ــ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) مثله ، وزاد فيه : قال الراوي : فقال لي جابر : « **يا محمدُ مَن لم يكن من أهل الكبائر ، فما له وللشفاعة ؟** ». أخرجه الترمذي.

8.013- Câbir b. Abdullah, bu hadîsin aynısını rivâyet ettikten sonra, râvî Muhammed, Câbir'in kendisine şöyle söylediğini ilâve eder:

"- Ya Muhammed! Büyük günah işlemeyenlerin şefâatle ne işleri var!"[20]

٨٠١٤ــ (ت ــ عوف بن مالك رضي الله عنه) أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «**أتاني آت من عند ربي ، فخيَّرني بين أن يُدْخِلَ نصفَ أُمَّتي الجنة ، وبين الشفاعة ، فاخترت الشافعة ، فهي نائلة من مات لا يشرك بالله شيئا** ». أخرجه الترمذي.

8.014- Avf b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Rabbimin katından bana gelen geldi ve beni, ümmetimin yarısını cennete sokmakla şefâat arasında muhayyer bıraktı. Ben de şefâati tercih ettim. Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan ölen herkes inşâllâh (bu şefâate) **nâil olacaktır."**[21]

٨٠١٥ــ (خ م ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال : قال مَعْبَدُ بن هلال العَنَزي : «انطلقنا إلى أنس بن مالك ، وتشفَّعنا بثابت ، فانتهينا إليه وهو يصلِّي الضحى ، فاستأذنَ لنا

---

[20] **Tirmizî**, Kıyâmet, 11/2436.

[21] **Tirmizî**, Kıyâmet, 13/2441.

ثابت ، فدخلنا عليه، وأجلسَ ثابتا معه على سريره فقال له : يا أبا حمزة ، إن إخوانك من أهل البصرة يسألونك أن تُحدِّثهم حديث الشفاعة ، فقال: حدَّثنا محمد صلى الله عليه وسلم ، قال : **إذا كان يومُ القيامة ماجَ الناسُ بعضهم إلى بعض ، فيأتون آدم ، فيقولون : اشفع لذريّتك ، فيقول لستُ لها ، ولكنّ عليكم بإبراهيم ، فإنه خليل الله ، فيأتون إبراهيم ، فيقول : لست لها ، ولكن عليكم بموسى ، فإنه كليم الله، فيؤتى موسى ، فيقول : لستُ لها ، ولكن عليكم بعيسى ، فإنه رُوح الله وكلمته ، فيؤتى عيسى، فيقول : لستُ لها ، ولكن عليكم بمحمد ، فأوتى فأقول : أنا لها ، ثم أنطلقُ فأستأذنُ على ربي ، فيؤذنَ لي ، فأقوم بين يديه ، فأحمده بمحامد لا أقدر عليها إلا أن يُلهمنيها ، ثم أخرُّ لربنا ساجدا ، فيقول : يا محمد ، ارفع رأسكَ، وقل يُسْمَع لك ، وسلْ تُعطَه ، واشفع تُشَفَّع ، فأقول : يا رب أُمّتي أُمّتي ، فيقول : انطلق ، فمن كان في قلبه مثقال حبة من بُرّة أو شعيرة من إيمان فأخرجه منها، فأنطلقُ فأفعل، ثم أرجعُ إلى ربي فأحمده بتلك المحامد ، ثم أخرُّ له ساجدا ، فيقال لي : يا محمد ، ارفع رأسك ، وقل يُسْمَع لك ، وسل تُعْطه ، واشْفع تُشفَّع . فأقول: يا ربِّ ، أُمّتي أُمّتي ، فيقال لي : انطلق ، فمن كان في قلبه مثقال حَبَّة من خردل من إيمان فاخرجْه منها ، فأنطلق فأفعل، ثم أعود إلى ربي أحمده بتلك المحامد ، ثم أخرُّ له ساجدا ، فيقال لي : يا محمد ، ارفع رأسك وقلْ يُسمَعْ لك ، وسَلْ تُعطَه ، واشفع تُشفَّع ، فأقول : يا ربِّ ، أُمّتي أُمّتي ، فيقال لي : انطلق، فمن كان في قلبه أدنى أدنى أدنى من مثقال حبَّة من خردل من إيمان فأخرجه من النار ، فأنطلق فأفعل** ».

هذا حديث أنس الذي أنبأنا به ، فخرجنا من عنده ، فلما كنّا بظهر الجبَّان ، قلنا : لو ملنا إلى الحسن فسلّمنا عليه وهو مستخف في دار أبي خليفة ؟ قال : فدخلنا عليه ، فسلَّمنا عليه ، قلنا : يا أبا سعيد ، جئنا من عند أخيك أبي حمزة ، فلم نسمع بمثل حديث حدثّناه في الشفاعة ، قال : هيه ، فحدَّثناه الحديثَ، فقال : هيه ، قلنا : مازادنا ؟ قال : قد حدَّثنا به منذ عشرين سنة ، وهو يومئذ جميع ، ولقد ترك شيئا ما أدري : أنسيَ الشيخ ، أم كره أن يحدثكم فتتكلوا ؟ قلنا له : حدثنا ، فضحك ، وقال: خُلق الإنسان من عجل ، ما ذكرتُ لكم هذا إلا وأنا أُريد أن أحدِّثكموه ، قال : **ثم أرجعُ إلى ربي في الرابعة ، فأحْمَدُه بتلك المحامد ، ثم أخرُّ**

له ساجدا ، فيقال لي : يا محمد ، ارفع رأسك ، وقل يُسمَع لك ، وسل تعطَه واشفع تُشفَّع. فأقول : يا ربِّ ، ائذن لي فيمن قال : لا إله إلا الله، قال: فليس ذلك لك أو قال: ليس ذلك إليك، ولكن وعزّتي وكبريائي وعظمتي لأخرجنّ منها من قال: لا إله إلا الله».

قال: فأشهد على الحسن أنّه حدَّثنا به أنه سمع أنسَ بن مالك أُراه قال: قبل عشرين سنة وهو يومئذ جميع.

وفي رواية قتادة عن أنس قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **يَجْمَعُ الله الناسَ يوم القيامة ، فيهتمُّون لذلك** – وفي رواية : فيُلْهَمُون لذلك – **فيقولون : لو استشفعنا إلى ربِّنا ، حتى يُريحنا من مكاننا هذا ؟ قال : فيأتون آدم ، فيقولون : أنتَ آدمُ أبو الخلق، خلقك الله بيده ، ونفخ فيك من روحه ، وأمر الملائكة فسجدوا لك ، اشفع لنا عند ربك حتى يُريحَنا من مكاننا هذا فيقول : لستُ هنَاكُم ، فيذكر خطيئته التي أصاب ، فيستحي ربَّه منها ، ولكن ائتوا نوحا أول رسول بعثه الله إلى أهل الأرض ، قال : فيأتون نوحا ، فيقول : لستُ هناكم ، فيذكر خطيئته التي أصاب ، فيستحي ربَّه منها ، ولكن ائتوا إبراهيم الذي اتخذه الله خليلا ، فيأتون إبراهيم ، فيقول : لستُ هناكم ، وذكر خطيئته التي أصاب ، فيستحي ربَّه منها ، ولكن ائتوا موسى الذي كلّمه الله وأعطاه التوراة ، قال : فيأتون موسى فيقول: لستُ هناكم ويذكر خطيئته التي أصاب، فيستحي ربَّه منها ، ولكن ائتوا عيسى رُوحَ الله وكلمته، فيأتون عيسى رُوحَ الله وكلمته، فيقول: لستُ هناكم، ولكن ائتوا محمدا، عبدا غفرَ الله له ما تقدَّم من ذنْبه وما تأخر،** قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**فيأتوني، فأستأذن على ربي فيؤذنَ لي، فإذا أنا رأيته وقعْتُ ساجدا، فيدَعُني ما شاء الله، فيقال: يا محمد، ارفع، قُلْ يُسْمَع، سل تُعْطَه،** اشفع **تشفَّع، فأرفعُ رأسي، فأحمد ربي بتحميد يُعلّمُنيه ربِّي، ثم أشفع، فيُحَدُّ لي حدا، فأخرجُهم من النار، وأدخلهم الجنة، ثم أعود فأقع ساجدا، فيدعني ما شاء الله أن يدعني، ثم يقال لي: ارفع يا محمد، قل يسمع، سل تعطه، اشفع تشفع، فأرفع رأسي، فأحمد ربي بتحميد يعلّمنيه، ثم أشفع، فيحدُ لي حدا، فأخرجهم من النار، وأدخلهم الجنة** – قال: فلا أدري في الثالثة أو في الرابعة – فأقول: **يا ربِّ، ما بقي في النار إلا من حبَسَه القرآن، أي وجب عليه الخلود».**

أخرجه البخاري ومسلم. وأخرجه البخاري تعليقا : عن قتادة عن أنس أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : « **يُحْبَس المؤمنين يوم القيامة**... » وذكر نحوه ، وفي آخره : **ما بقي في النار إلا من حَبَسَهُ القرآن** - أي وجب عليه الخلود - ثم تلا هذه الآية : **{عَسَى أن يبعثك ربُّك مقاما محمودا}** [الإسراء : ٧٩] قال : وهذا المقام المحمود الذي وعده نبيُّكم صلى الله عليه وسلم.

زاد في رواية : فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : « **يخرج من النار من قال : لا إله إلا الله وكان في قلبه من الخير ما يزن شعيرة، ثم يخرج من النار من قال: لا إله إلا الله وكان في قلبه من الخير ما يَزِنُ بُرَّة، ثم يخرج من النار من قال: لا إله إلا الله وكان في قلبه من الخير ما يَزِنُ ذَرَّة**».

قال يزيد بن زُرَيع: فلقيت شعبة فحدَّثته بالحديث فقال شعبة: حدَّثنا به قتادةُ عن أنس بن مالك عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم بالحديث إلا أن شعبةَ جعَلَ مكان « **الذَّرَّة** » « **ذُرَة** » قال يزيد: صحف فيها أبو بسطام ، كذا في كتاب مسلم من رواية يزيد عن شعبة. قال البخاري: وقال أبان عن قتادة بنحوه. وفيه «**من إيمان**» مكان «**خير**».

زاد في رواية : أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : في حديث سؤال المؤمنين الشفاعة - « **فيأتوني فأستأذن على ربي في داره فيؤذن لي عليه** ».

وللبخاري طرف منه عن حميد عن أنس قال: سمعتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم يقول: «**إذا كان يومُ القيامة شفَعْتُ، فقلت: يا ربِّ أدخل الجنةَ من كان في قلبه خرْدَلة، فيدخلون، ثم أقول: أدخل الجنة من كان في قلبه أدنى شيء**. قال أنس: كأني أنظر إلى أصابع النبيِّ صلى الله عليه وسلم».

8.015- Enes b. Mâlik'den rivâyet edilmiştir:
Ma'bed b. Hilâl el-Anezî[22] anlatıyor:

---

[22] **Ma'bed b. Hilâl el-Anezî el-Basrî**: Basralı tâbiîlerdendir. Enes b. Mâlik'ten rivâyeti vardır. Kendisinden Süleyman et-Teymî ve Hammâd b. Zeyd rivâyet eder. Sikadır; hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

"Sâbit (el-Bünânî'nin) şefâati (yardımı) ile Enes b. Mâlik'e gitmiştik. Kuşluk namazı kıldığı sırada Enes'in yanına vardık. Sâbit bizim için izin istedi ve huzuruna girdik. Enes, Sâbit'i yanına, sedirinin üzerine oturttu. Sâbit, Enes'e;

"- Ya Ebâ Hamza! Basralı kardeşlerin senden şefâat hadîsini nakletmeni istiyorlar" dedi. Bunun üzerine Enes; "Bize Muhammed (as.) şöyle tahdis etti" diye söze başladı:

"Kıyâmet günü insanlar, deniz dalgaları gibi birbirine karışacaklar. Sonra Âdem'e gelip;

"- *Zürriyetine şefâat et!"* diyecekler. Âdem de;

"- *Ben buna yetkili değilim, siz İbrahim'e (as.) gidin! Çünkü o, Halîlullah'dır"* diyecek. Bunun üzerine insanlar, Hz. İbrahim'e gidecekler, ama o da;

"- *Ben buna yetkili değilim, siz Musa'ya (as.) gidin! Çünkü o Kelîmullah'dır"* diyecek. Bunun üzerine Musa'ya (as.) gidilecek, ama o da;

"- *Ben buna yetkili değilim, siz İsa'ya (as.) gidin! Çünkü o Rûhullah'dır"* diyecek. Hemen İsa'ya (as.) gidilecek, fakat o da;

"- *Ben buna yetkili değilim, siz Muhammed'e (as.) gidin!"* diyecek. Bunun üzerine bana gelinir. Ben de;

"- *Ben buna yetkiliyim"* diyeceğim ve hemen gidip Rabbimin huzuruna varmak için izin isteyeceğim. Bana hemen izin verilecek ve ben de huzuruna dikileceğim; Allah'a öyle hamd ü senâlarda bulunacağım ki, ben bunu Allah'ın ilhâmı olmadan ifâde etmeye asla muktedir olamazdım. Sonra Rabbimiz için secdelere kapanacağım. Bunun üzerine bana;

"- *Ya Muhammed! Kaldır başını! Söyle; senin sözün dinlenir. İste; sana istediğin verilir. Şefâat et; senin şefâatin kabul edilir"* buyurur. Ben de;

"- *Ya Rabbi, ümmetim!.. Ümmetim!.."* derim. O zaman bana;

"- *Git, kalbinde arpa veya buğday tanesi kadar imanı olan herkesi cehennemden çıkar!"* buyurur. Ben de gider ve bu emri yerine getiririm. Sonra tekrar Rabbimin huzuruna döner ve yine aynı şekilde O'na hamd ederim. Yine secdelere kapanırım. Bunun üzerine bana;

"- Ya Muhammed! Kaldır başını! Söyle; senin sözün dinlenir. İste; sana istediğin verilir. Şefâat et; senin şefâatin kabul edilir" **denilir. Ben de;**

"- Ya Rabbi, ümmetim!.. Ümmetim!.." **derim. O zaman bana;**

"- Git, kalbinde hardal tanesi kadar imanı olan herkesi cehennemden çıkar!" **buyurulur. Hemen gidip emri yerine getiririm. Sonra yine Rabbimin huzuruna döner ve yine aynı şekilde O'na hamd ederim. Yine secdelere kapanırım. Bunun üzerine yine;**

"- Ya Muhammed! Kaldır başını! Söyle; senin sözün dinlenir. İste; sana istediğin verilir. Şefâat et; senin şefâatin kabul edilir" **denilir. Ben de;**

"- Ya Rabbi, ümmetim!.. Ümmetim!.." **derim. Yine;**

"- Git, kalbinde hardal tanesinden daha, daha, daha da az imanı olan herkesi cehennemden çıkar!" **buyurulur. Ben de hemen gidip emri yerine getiririm."**

Râvî (Ma'bed) diyor ki:

"İşte Enes'in bize haber verdiği hadîs budur. Müteakiben onun yanından çıktık. Sahranın ortasındaki mezarlığa geldiğimizde; 'Hasan (el-Basrî'ye) uğrasak da, bir selâm versek!.. O, Ebû Halîfe'nin evinde gizlenmiştir' dedik. Hemen yanına gidip selâm verdik:

"- Ya Ebâ Saîd; kardeşin Ebû Hamza'nın (Enes b. Mâlik'in) yanından geliyoruz. O bize, şefâat konusunda şimdiye kadar benzerini duymadığımız bir hadîs rivâyet etti" dedik. Hasan;

"- Devam edin!" deyince, biz de hadîsi ona söyledik. Tekrar;

"- Peki devamı?" diye sordu. Biz de;

"- Bundan fazla bir şey söylemedi" dedik. Bunun üzerine şunları söyledi:

"- O bu hadîsi bize yirmi sene önce rivâyet etmişti. O sırada kendisi daha zinde ve (hafızası) güçlü kuvvetli idi. Şimdi ise hadîsin bir kısmını terk etmiş. Bilemiyorum; ihtiyar acaba unuttu mu, yoksa buna güvenip tembellik edersiniz diye sizlere söylemeyi uygun mu görmedi?"

Bunun üzerine biz kendisine;

"- Öyleyse hadîsin tamamını sen bize tahdîs et!" dedik. Güldü ve;

"- *İnsan aceleci yaratılmıştır!*[23] Ben zaten o hadîsi rivâyet etmek için bunu size söylenmiştim" dedi ve hadîsin devamını şöyle anlattı:

"Sonra dördüncü defa olarak tekrar Rabbime dönerim ve yine aynı şekilde O'na hamd ederim. Yine secdelere kapanırım. Bunun üzerine bana;

"- ***Ya Muhammed! Kaldır başını! Söyle; senin sözün dinlenir. İste; sana istediğin verilir. Şefâat et; senin şefâatin kabul edilir"*** **denilir. Ben de;**

"- ***Ya Rabbi; 'Lâ ilâhe illalâh' diyenleri*** *(cehennemden çıkarmak)* ***için bana izin ver!"*** **derim. O zaman Yüce Allah;**

"- ***Bu senin işin değildir*** *–veya bu sana ait bir iş değildir-.* ***Ama izzetim, kibriyam ve azametim adına yemin ederim ki, 'Lâ ilâhe illallâh' diyenleri cehennemden ben çıkaracağım"*** **buyurur.**

Râvî (Ma'bed) şöyle dedi:

"Ben de Hasan (el-Basrî'nin) üzerine yemin ederim ki, o, bu hadîsi bize Enes b. Mâlik'ten işittiğini söyleyerek rivâyet etti. Zannediyorum Hasan, 'yirmi sene önce Enes, daha güçlü-kuvvetli idi' dedi."[24]

RİVÂYETLER

Katâde'nin Enes'ten naklettiği diğer bir rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle söyledi:

"Kıyâmet günü Allah insanları bir araya toplayacak. O sırada insanlar, durumlarının nezaketini önemsemeye başlarlar –bir rivâyette (râvî Muhammed b. Ubeyd); Allah bu durumdan kurtulmaları için onlara ilhâm verir, dedi- **ve bunun üzerine;**

"- ***Rabbimizden şefâat dilesek de, bizi bu halden kurtarsa!"*** **diye konuşurlar. Hemen Âdem'e (as.) gidecekler ve ona;**

---

[23] Enbiyâ, 37.

[24] **Buharî**, Tevhîd, 19, 36, 37; Tefsîr, 2/1; Rikak, 51; **Müslim**, İman, 84/322-26.

"- Sen, bütün insanların babası Âdem'sin! Allah seni, kendi kudret eliyle yarattı ve sana kendi rûhundan üfledi. Meleklere de sana secde etmelerini emretti. Bizim için Rabbinin katında şefâatte bulun da, şu hâlimizden bizi rahatlatsın!" diyecekler. Âdem de;

"- Ben, sizin zannettiğiniz o konumda değilim" diyecek. O, vaktiyle işlediği hatayı hatırlayacak ve bundan dolayı Rabbinden utanacak:

"- Ama siz, Allah'ın yeryüzüne gönderdiği ilk Rasûl olan Nûh'a (as.) gidin!" diyecek. İnsanlar hemen Nûh'a (as.) gidecekler. Ama o da;

"- Ben, sizin zannettiğiniz konumda değilim" diyecek. O da, vaktiyle işlemiş olduğu hatayı hatırlayacak ve bundan dolayı Rabbinden utanacak:

"- Ama siz, Allah'ın, kendisini dost edindiği İbrahim'e (as.) gidin!" diyecek. İnsanlar da hemen İbrahim'e (as.) gidecekler. Fakat o da;

"- Ben, sizin zannettiğiniz konumda değilim" diyecek. O da vaktiyle işlediği hatayı hatırlayacak ve bundan dolayı Rabbinden utanacak:

"- Ama siz, Allah'ın kendisiyle konuştuğu ve kendisine Tevrat'ı verdiği Musa'ya (as.) gidin!" diyecek. İnsanlar hemen Musa'ya (as.) gidecekler. Fakat o da;

"- Ben, sizin zannettiğiniz konumda değilim" diyecek ve o da, vaktiyle işlediği hatayı hatırlayacak ve bundan dolayı Rabbinden utanacak:

"- Ama siz, Allah'ın rûhu ve kelimesi olan İsa'ya (as.) gidin!" diyecek. İnsanlar da hemen Allah'ın rûhu ve kelimesi olan İsa'ya (as.) gidecekler. Fakat o da;

"- Ben, sizin zannettiğiniz konumda değilim" diyecek. O, vaktiyle işlediği hatayı hatırlayacak ve bundan dolayı Rabbinden utanacak.

"- Ama siz, Allah'ın, geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışladığı kulu Muhammed'e (as.) gidin!" diyecek.

Sonra Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Bunun üzerine insanlar hemen bana gelirler. Ben de Rabbimin katına çıkmak için izin isterim ve bana izin verilir. O'nu görünce, secdelere kapanırım. Allah, dilediği kadar bir süre beni secde halimde bırakır. Sonra;

"- Ya Muhammed! Kaldır başını! Söyle; senin sözün dinlenir. İste; sana istediğin verilir. Şefâat et; senin şefâatin kabul edilir" **denilir. Ben de başımı kaldırır ve Rabbimin bana öğrettiği** (en güzel sözlerle) **O'na hamd ederim. Sonra da şefâat talep ederim. Bunun üzerine bana belli bir sınır tayin edilir ve ben de** (bu sınır dahilindeki) **insanları cehennemden çıkarır, cennete sokarım. Sonra tekrar Rabbime döner, yine secdeye kapanırım. Allah yine dilediği kadar bir süre beni secde halimde bırakır. Sonra bana;**

"- Kaldır başını, ya Muhammed! Söyle; senin sözün dinlenir. İste; sana istediğin verilir. Şefâat et; senin şefâatin kabul edilir" **denilir. Ben de başımı kaldırır ve Rabbimin bana öğrettiği** (en güzel sözlerle) **O'na hamd ederim. Sonra da şefâat talep ederim. Bunun üzerine bana belli bir sınır tayin edilir ve ben de** (bu sınır dahilindeki) **insanları cehennemden çıkarır, cennete sokarım."**

Râvî dedi ki: "Hz. Peygamber üçüncüde mi, yoksa dördüncü seferinde mi söyledi, bilmiyorum, şöyle söyledi:

"- Ey Rabbim! Cehennemde, Kur'ân'ın hapsettiği kişilerden *-yani cehennemde ebedî kalacak olanlardan-* ***başka kimse kalmadı"*** **derim.**

Bunları **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Buharî, muallak olarak, Katâde vasıtasıyla Enes'ten, Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini rivâyet etti:

"Kıyâmet günü mü'minler hapsolunurlar..." Sonra hadîsi yukarıdakine benzer şekilde zikretti, sonunda ise şöyle söyledi:

"- Cehennemde Kur'ân'ın hapsettiği *–yani orada ebedî kalmaları gereken-* ***kişilerden başka kimse kalmadı"*** derim, dedi ve sonra da şu âyeti okudu:

"Belki Rabbin seni Makam-ı Mahmûd'a yükseltir."[25]

Bir rivâyette de Hz. Peygamber'in şöyle söylediği ilâve edilir:

[25] İsrâ, 79.

"Lâ ilâhe illallâh **diyen ve kalbinde arpa tanesi ağırlığı kadar hayır bulunan herkes cehennemden çıkar. Sonra** ***Lâ ilâhe illallâh*** **diyen ve kalbinde buğday tanesi ağırlığı kadar hayır bulunan herkes cehennemden çıkar. Sonra yine** ***Lâ ilâhe illallâh*** **diyen ve kalbinde zerre kadar hayır bulunan herkes cehennemden çıkar."**

Yezîd b. Zuray' şöyle dedi:

"Şube'ye rastladım ve kendisine bu hadîsi naklettim. O da;

"- Bunu bize Katâde, Enes vasıtasıyla Hz. Peygamber'den rivâyet etmişti" dedi. Yalnız Katâde, hadîste geçen "zerre" kelimesini "zürre" diye telaffuz etti.

Yezîd; "Ebû Bistâm tashîf yaptı (hata etti)" dedi.

Bu hadîsin **Müslim**'de yer alan, Yezîd'in Şube'den rivâyeti de bu şekildedir.

Buharî de; "Ebân da, Katâde'den aynı hadîsi rivâyet etti" dedi. Ancak orada "**hayır**" kelimesi yerine "**iman**" kelimesi geçmektedir.

Bir rivâyette de, mü'minlerin şefâat konusunu sormaları üzerine Hz. Peygamber'in şöyle dediği ilâve edilir:

"İnsanlar bana gelirler, ben de Rabbimin huzuruna gitmek için izin isterim ve bana izin verilir."

Buharî, hadîsin kısa bir bölümünü de **Humeyd**'in, **Enes**'ten rivâyeti şeklinde şöyle tahric eder:

"Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini işittim:

"Kıyâmet günü gelince, ben şefâat ederim;

"- Ya Rabbi; kalbinde hardal tanesi kadar (imanı) *olanları cennete koy!"* **diye niyaz ederim. Bunlar cennete girerler. Sonra tekrar;**

"- Ya Rabbi; kalbinde ondan daha az bir şey (iman) *bulunanları da cennete koy!"* **diye duâ ederim.**

Enes dedi ki:

"Hz. Peygamber **'az bir şey'** dediği zaman, (azlığı göstermek için) parmaklarıyla (yaptığı işareti) sanki hala görür gibiyim."

İZAH

Umumî şefâatle ilgili olan bu hadîste her ne kadar Hz. Peygamber'in günahkârlara şefâat ederek onları cehennemden çıkarıp cennete sokacağı ifâde edilmekte ise de, Rasûlullah (as.) bu işi hiçbir şart ve izne bağlı olmadan yapmamaktadır. Hadîste, kendilerine şefâat edilecek kişileri yine Allah tayin etmektedir. Nitekim hadîsin bir rivâyetinde; **"Şefâat için bana bir sınır çizilir"** denirken, diğer rivâyetlerinde de; **"Git, kalbinde buğday tanesi... arpa tanesi... hardal kadar imanı olanları cehennemden çıkar"** buyurularak, kendisine kimleri cehennemden çıkaracağı da bildirilmektedir. Buna göre söz konusu şefâat, tamamen Allah'ın iznine ve O'nun koyduğu şartlara bağlı bir uygulamadır ve onlara verilen şefâat hakkı veya yetkisi de, Allah'ın o kişileri affettiğinin değişik bir ifâdesidir.

Hadîste **Hz. Musa**'ya ***Kelimullah*** sıfatı atfedilmektedir. Doğrudan doğruya Kur'ân-ı Kerîm'den alınan bu sıfat, **Yüce** Allah, **Hz. Musa** ile vasıtasız olarak konuşmuş olduğu[26] için ona izâfe edilmiştir.

Halîlullah ise, Allah'ın dostu anlamına gelir. Bu kelime de Kur'ân'dan alınmıştır. Yüce Mevlâ; ***"Allah İbrahim'i dost edindi"***[27] buyurmuştur. **İbnu'l-Enbârî,** ***Halîl*** kelimesine; gönülden seven ve sevginin hakkını ödeyen, sevgisinde noksan ve kusur bulunmayan sevgili manasını verir. **Vâhidî** de bu manayı uygun bulur ve bu manada hem Allah **İbrahim**'in, hem de **İbrahim** Allah'ın ***"halîl"***'i olması câizdir der.

Hz. İsa'ya ***Rûhullah*** denmesi ise; ***"Ona rûhumuzdan üfledik"***[28] buyurulduğu içindir. Ona ***Kelimetullah*** denmesi de Allah'ın ***"ol!"*** kelimesi ile vücut bulduğu içindir. Bu iki kelime de Kur'ân'dan alınmıştır. Yüce Mevlâ; ***"Meryem oğlu İsa Mesîh ancak Allah'ın***

---

[26] Nisâ, 164.

[27] Nisâ 125.

[28] Enbiyâ, 91; Tahrîm, 12.

Rasûlü, Meryem'e ilka ettiği kelimesi ve O'ndan bir rûhtur" buyurmaktadır.[29]

Hadîste **Hz. Âdem, Nûh, Musa** ve **İbrahim**'in, dünyada iken işledikleri hataları hatırlayarak insanlar için Allah'tan şefâat dilemekten utandıkları belirtilmektedir. Bu hataların neler olduğu bundan sonraki hadîste zikredilmektedir. Yeri gelmişken burada onları hatırlatacak olursak;

Hz. Âdem'in işlediği hata, bilindiği üzere cennette iken yemesi yasaklanan bir meyveyi yemiş olmasıdır.

Hz. Nûh'un hatasının da; bütün insanlığı irşâd ve ihyâ ile mükellef iken; ***"Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!"***[30] diye, ümmetinin helâki için duâ etmiş olması gösterilmektedir.

Hz. Musa'nın hatası ise; kavga eden bir Yahudi ile Kıptî'nin arasına girmesi ve attığı bir tokatla Kıbtî'nin ölümüne sebep olmasıdır.[31]

Hz. İbrahim'in hatası konusunda da üç şey zikredilir: Biri mabetteki putları kendisi kırdığı halde, kavminin; **"Bunlarım kim kırdı?"** sorusuna, ***"Bilmiyorum, belki o büyük put kırmıştır"***[32] diye doğru olmayan bir şey söylemesidir. İkincisi; kavmi putlara kurban kesip ibadetlerini edâ etmek için toplanma yerine giderlerken, **İbrahîm** de davet edilmiş, ama o; ***"hastayım"***[33] diyerek gitmemiş ve yine doğru söylememişti. Üçüncüsü de; karısı **Sâre**'yi tecavüzden kurtarmak için, evli kadınlara musallat olan zâlim Sultana; **"O benim kız kardeşimdir"** demesidir.

Hz. İsa'nın hatası konusunda ise herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Bundan sonraki hadîste, **Hz. İsa**'nın herhangi bir hatasından söz etmediğinin özellikle vurgulanması, izahına çalıştığımız hadîsteki **"İsa vaktiyle işlediği hatayı hatırlayacak ve bu**

---

[29] Nisâ, 171.

[30] Nûh, 26.

[31] Tâhâ, 40.

[32] Enbiyâ, 63.

[33] Sâffât, 89.

yüzden utanacak" ifâdesinin, râvîlerden birinin ilâvesi olması ihtimâlini ortaya koymaktadır.

Bu münasebetle Peygamberlerin günah işleyip işlemedikleri konusu da tartışılmıştır. Peygamberlerin nübüvvetten sonra küfür işlemelerinin asla câiz olmadığı konusunda âlimler arasında tam bir ittifak vardır. Nübüvvetten önceki dönemde küfrü irtikâp etmeleri konusunda çok cüz'î bir ihtilaf varsa da, sahîh olan görüş yine câiz olmadığıdır. Küfür dışındaki kalan büyük günahlardan masum olduklarında da icma vardır. Yalnız bu masumiyetin akıl yoluyla mı, yoksa vahiy yoluyla mı olduğu konusunda farklı görüşler vardır.

Küçük günahlardan masum olup olmadıkları konusunda ise ihtilaf vardır. Ulemanın ekserisi bunları caiz görür. Bazıları ise Peygamberlerin küçük günahlardan da masum oldukları kanâatindedirler. Bu görüşü savunanlar, buna dair olan âyet ve hadîsleri ya te'vîl ederler, ya da sehven işlediklerine hamlederler.

Hiçbir Peygamber'in yanlış üzerinde ibka edilmediği ve mutlaka doğru olanın kendisine gösterilmiş olduğunda ise şüphe yoktur.

İzahına çalıştığımız hadîste insanların Peygamberlerden yardım dilemek için Allah'ın onlara önce **Hz. Âdem**'i, sonra da diğer Peygamberleri ilham etmesi, Rasulullah'ı (as.) ise sona bırakması, muhtemelen Hz. Peygamberin fazîletini ve Allah katındaki değerini göstermek içindir.

Hadîste geçen "**İzzet, kibriya, azamet"** lafızları, müteradif anlamda kelimelerdir. Mana itibariyle aralarında bazı ince farklılıklar olmakla birlikte şeref, büyüklük, yücelik manasına gelirler.

Hadîste **el-Hasan el-Basrî**'nin, **Ebû Halîfe**'nin evinde gizlendiği ifâde edilmektedir. **el-Hasan el-Basrî,** Haccâc-ı **Zâlim**'in zulmünden korktuğu için **Ebû Ebû Halife et-Tâî**'nin evinde gizlenmişti.

"Rabbimin huzuruna çıkmak için izin isteyeceğim ve izin verilecek" cümlesini **Kadı Iyaz,** şefâat için **Makam-ı Mahmûd**'a gitme izni verilmesidir, diye yorumlar.

Hadîste geçen; **"Yani cehennemde ebedî kalacaklardan başkası kalmadı"** cümlesi, **"Kur'ân'ın hapsettiklerinden başka kimse kalmadı"** cümlesinin tefsiridir ve bu tefsiri de **Müslim**'in belirttiğine göre **Katade** yapmıştır.

Cehennemde ebedî kalacak olanlardan maksat da muhtemelen; ***"Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Ama bunun dışındaki günahları dilediği kimselerden bağışlar"***[34] âyeti mûcibince, tevhîd ehlinin dışında kalanlardır.

٨٠١٦ ــ (خ م ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : « كنّا مع النبيِّ صلى الله عليه وسلم في دَعْوة ، فرُفِع إليه الذِّراعُ - وكانت تعجبه - فنهس منها نَهسة ، وقال : أنا سيد الناس يوم القيامة، هل تدرون : ممَّ ذلك ؟ يجمع الله الأولين والآخرين في صعيد واحد فيُبْصِرُهم الناظر ، ويسمعُهم الداعي ، وتدنو منهم الشمس ، فيبلغ الناس من الغمِّ والكرب ما لا يُطيقون ولا يحتملون ، فيقول الناس : ألا ترون إلى ما أنتم فيه ، إلى ما بلغكم ، ألا تنظرون من يشفع لكم إلى ربكم ؟ فيقول : بعض الناس لبعض : أبوكم آدم ، فيأتونه ، فيقولون : يا آدم ، أنت أبو البشر ، خلقك الله بيده ، ونفخ فيك من روحه ، وأمر الملائكة فسجدوا لك ، وأسكنك الجنة ، ألا تشفعُ لنا إلى ربك ، ألا ترى ما نحن فيه وما بَلَغنا ؟ فقال : إن ربي غضِبَ اليومَ غضبا لم يغضب قبله مثله ، ولا يغضب بعده مثله ، وإنه نهاني عن الشجرة ، فعصيتُ ، نفسي ، نفسي ، نفسي ، اذْهبُوا إلى غيري اذهبوا إلى نوح ، فيأتون نوحا ، فيقولون : يا نوح، أنتَ أولُ الرسل إلى أهل الأرض ، وقد سمّاك الله عبدا شكورا ، ألا ترى ما نحن فيه ؟ ألا ترى إلى ما بلغنا ؟ ألا تشفعُ لنا عند ربك ؟ فيقول : إن ربي غضب اليوم غضبا لم يغضب مثله ، ولن يغضب بعده مثله ، وإنّه قد كان لي دعوة دعوتُ بها على قومي ، نفسي ، نفسي، نفسي ، اذهبوا إلى غيري ، اذهبوا إلى إبراهيم ، فيأتون إبراهيم فيقولون : أنت نبيُّ الله ، وخليله من أهلِ الأرض ، اشفع لنا إلى ربِّك ، أما ترى إلى ما نحن فيه ؟ فيقول لهم : إنَّ ربي قد غضبَ اليوم غضبا لم يغضب قبله مثله ، ولن

---

[34] Nisa, 48.

يغضب بعده مثله ، وإني كنتُ كذبتُ ثلاث كذبات... فذكرها نفسي ، نفسي ، نفسي ، اذهبوا إلى غيري ، اذهبوا إلى موسى ، فيأتون موسى فيقولون : أنت رسول الله ، فضَّلك برسالاته وبكلامه ، على الناس ، اشفع لنا إلى ربك ، أما ترى إلى ما نحن فيه ؟ فيقول : إنَّ ربي قد غضبَ اليومَ غضبا لم يغضب قبله مثله ، ولن يغضبَ بعده مثله ، وإني قد قتلْتُ نفْسا لم أومرْ بقتلها ، نفسي ، نفسي ، نفسي، اذهبوا إلى غيري ، اذهبوا إلى عيسى ، فيأتون عيسى ، فيقولون : يا عيسى ، أنتَ رسول الله وكلمته ألقاها إلى مريم، وروح منه، وكلمتَ الناس في المهد، اشفع لنا إلى ربك، ألا ترى إلى ما نحن فيه؟ فيقول عيسى، إن ربي قد غضبَ اليومَ غضبا لم يغضبْ قبله مثله ولن يغضبَ بعده مثله، ولم يذكُر ذنبا، نفسي، نفسي، نفسي، اذهبوا إلى غيري، اذهبوا إلى محمد، فيأتون محمدا صلى الله عليه وسلم - وفي رواية: فيأتوني - فيقولون: يا محمد، أنت رسولُ الله وخاتم الأنبياء، قد غفر الله لك ما تقدّم من ذنبك وما تأخر، اشفع لنا إلى ربك، ألا ترى إلى ما نحن فيه؟ فأنطلقُ، فآتي تحت العرش، فأقَعُ ساجدا لربّي، ثم يفتح الله عليَّ من محامده وحُسنِ الثناء عليه شيئا لم يفتحه على أحد قبلي، ثم يقال: يا محمد، ارفع رأسَك، سلْ تعطه، واشفع تُشفّع، فأرفعُ رأسي، فأقول: أمتي يا رب، أمّتي يا ربُّ أمّتي يارب، فيقال: يا محمد، أدخلْ من أمتك من لا حساب عليهم من الباب الأيمن من أبواب الجنَّة، وهمْ شركاءُ النَّاس فيما سوى ذلك من الأبواب، ثم قال: **والذي نفسي بيده، إن ما بين المصراعين من مصاريع الجنة، كما بين مكة وهجر - أو كما بين مكةَ وبصْرى -** وفي كتاب البخاري: **كما بين مكة وحِمْيَر».**

وفي رواية : قال : « وُضعتْ بين يدي رسول الله صلى الله عليه وسلم قصعة من ثريد ولحم، فتناول الذراع - وكانت أحبَّ الشاة إليه - فنهس نهسة ، فقال : **أنا سيِّدُ النَّاس يوم القيامة** ، ثم نهسَ أخرى ، فقال : **أنا سيد النَّاس يوم القيامة** ، فلما رأى أصحابَه لا يسألونه ، قال : **ألا تقولون: كيْفه** ؟ قالوا : كيْفه يا رسول الله ؟ قال : **يقوم النَّاسُ لرب العالمين...** وساق الحديث بمعنى ما تقدّم ، وزاد في قصة إبراهيم فقال : وذكر قوله في الكوكب : **هذا ربي** ، وقوله لآلهتهم : **بل فعله كبيرهم هذا** ، وقوله : **إني سقيم** ، وقال : **والذي نفس محمد**

بيده، إن ما بين المصراعين من مصاريع الجنة إلى عِضادتي الباب لكما بين مكة وهَجر ، أو هجر ومكة لا أدري أيّ ذلك قال ».

أخرجه البخاري ومسلم والترمذي ، إلا أن في كتاب مسلم « **نفسي نفسي** » مرتين في قول كل نبي والحميديُّ ذكر كما نقلناه ، وفي رواية الترمذي «**نفسي** ، **نفسي** ، **نفسي** » ثلاثا في الجميع.

8.016- Ebû Hureyre anlatıyor:

"Hz. Peygamber'le birlikte bir davette idik. Davette kendisine etin ön but kısmı takdim edildi. Hz. Peygamber etin bu kısmını severdi. Rasûlullah (as.) ondan bir diş aldı ve sonra şunları söyledi:

"Kıyâmet günü ben, bütün insanların efendisi olacağım! Bunun nasıl olacağını biliyor musunuz? Yüce Allah, önceki ve sonraki ümmetleri düz bir sahada toplayacak. Her bakan onları görebilecek, her çağıran da onlara sesini duyurabilecek. Güneş de onlara yaklaştırılacak; insanların endişe ve sıkıntısı takat getirilmez, tahammül edilmez bir dereceye varacak. Bu yüzden insanlar;

"- Ne hâle geldiğinizi görmüyor musunuz? Rabbiniz katında size şefâat edecek birine bakmayacak mısınız?" **diye konuşurlar. Birbirlerine;**

"- Babanız Âdem var!" **derler ve hemen Hz. Âdem'e giderler:**

"- Ey Âdem! Sen insanlığın babasısın. Allah seni kudret eliyle yarattı ve sana kendi rûhundan üfledi. Meleklere de, sana secde etmelerini emretti ve onlar da sana secde ettiler. Sonra seni cennete yerleştirdi. Rabbine gidip bizim için şefâatte bulunmaz mısın? İçinde bulunduğumuz durumu ve ne hâle geldiğimizi görmüyor musun?" **derler. Hz. Âdem de;**

"- Şüphesiz Rabbim bugün, daha önce emsâli görülmemiş ve bundan sonra da görülmeyecek derecede öfkelenmiştir. O beni (malûm) ağaçtan men etmişti, ama ben O'na isyan etmiştim. Nefsim!.. Nefsim!.. Nefsim!.. Benden başka birine gidin, Nûh'a gidin!" **diye karşılık verecek. Bunun üzerine insanlar Hz. Nûh'a gidecekler ve ona;**

"- Ey Nûh! Sen, yeryüzüne gönderilen Rasûllerin ilkisin. Allah sana 'şükreden kul'[35] *adını verdi. Durumumuzu görmüyor musun? Ne hâle geldiğimize bakmıyor musun? Bizim için Rabbin katında şefâatte bulunmaz mısın?"* diyecekler. Nûh (as.) da;

"- Şüphesiz Rabbim bugün, daha önce emsâli görülmemiş ve bundan sonra da görülmeyecek derecede öfkelenmiştir. Bilindiği üzere ben, kavmime bedduâ etmiştim. Nefsim!.. Nefsim!.. Nefsim!.. Benden başka birine gidin, İbrahim'e gidin!" der. Bunun üzerine insanlar Hz. İbrahim'e giderler ve ona;

"- Sen Allah'ın Peygamberi ve yeryüzü halkından O'nun dostusun. Rabbin katında bize şefâat et! Ne halde olduğumuzu görmüyor musun?" derler. İbrahim (as.) de onlara;

"- Şüphesiz Rabbim bugün, daha önce emsâli görülmemiş ve bundan sonra da görülmeyecek derecede öfkelenmiştir. Ben ise üç kez yalan söylemiştim. –Bu yalanları zikreder-. *Nefsim!.. Nefsim!.. Nefsim!.. Benden başka birine gidin, Musa'ya gidin!"* der. İnsanlar hemen Hz. Musa'ya giderler ve ona;

"-Sen Allah'ın Rasûlüsün. Allah, risâleti ve kelâmıyla seni insanlara üstün kıldı. Rabbin katında bize şefâat et! Ne hâlde olduğumuzu görmüyor musun?" derler. Musa (as.) da;

"- Şüphesiz Rabbim bugün, daha önce emsâli görülmemiş ve bundan sonra da görülmeyecek derecede öfkelenmiştir. Ben, öldürülmesi bana emredilmeyen bir adamı öldürmüştüm. Nefsim!.. Nefsim!.. Nefsim!.. Benden başka birine gidin, İsa'ya gidin!" der. İnsanlar hemen Hz. İsa'ya giderler ve;

"- Ya İsa! Sen, Allah'ın Rasûlü, Meryem'e ilka ettiği kelimesi ve O'ndan gelen bir rûhsun. Beşikte iken insanlarla konuştun. Rabbin katında bize şefâat et! Ne hâlde olduğumuzu görmüyor musun?" derler. İsa (as.) da;

"- Şüphesiz Rabbim bugün, daha önce emsâli görülmemiş ve bundan sonra da görülmeyecek derecede öfkelenmiştir. -İsa, kendisinin herhangi bir günahından söz etmez-. *Nefsim!.. Nefsim!.. Nefsim!.. Benden başka birine gidin, Muhammed'e (as.) gidin!"* der.

---

[35] İsrâ, 3.

Bunun üzerine insanlar hemen Muhammed'e (as.) –bir rivâyette bana- **gelirler:**

"- Ya Muhammed! Sen Allah'ın Rasûlü ve Peygamberlerin sonuncususun. Allah senin geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışladı. Rabbin katında bize şefâat et! Ne hâlde olduğumuzu görmüyor musun?" derler.

Bunun üzerine ben gider, Arş'ın altına varırım. Rabbim için secdelere kapanırım. Sonra Allah, kendisine yapılan hamd ve güzel övgüler konusunda daha önce hiç kimseye vermediği bir ilhâmı bana verecek. Sonra;

"- Ya Muhammed! Kaldır başını! İste; sana verilir. Şefâat et; şefâatin kabul edilir" **denilir. Bunun üzerine başımı kaldırır ve;**

"- Ümmetim ya Rabbi!.. Ümmetim ya Rabbi!.. Ümmetim ya Rabbi!.." **derim.**

"- Ya Muhammed! Ümmetinden hesabı olmayanları, cennetin sağ kapısından içeri al! Onlar, bu sağ kapıdan başka öbür kapılardan girmek konusunda da diğer insanlara ortaktırlar" **denilir.**

Sonra Hz. Peygamber şöyle söyledi:

"Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, cennetin kapı kanatlarından iki kanadı arasındaki mesafe, Mekke ile Hecer –bir rivâyette Mekke ile Busra- **arası kadardır.** –Buharî'de, Mekke ile Himyer arası gibidir-."[36]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Rasûlullah'ın (as.) önüne, içinde tirit ve et bulunan bir tabak konmuştu. Hz. Peygamber etin ön but kısmını aldı. O, koyunun en çok o kısmını severdi. Eti ısırdı, sonra da;

"Kıyâmet günü ben, insanların efendisi olacağım!" dedi. Bir daha ısırdı ve yine;

"Kıyâmet günü ben, insanların efendisi olacağım!" dedi. ashâbının kendisine bir şey sormadığını görünce;

---

[36] **Buharî**, Tefsir, 17/ 5; Enbiyâ, 3, 8; **Müslim**, İman, 84/327; **Tirmizî**, Kıyâmet, 10/2434.

"- **Bunun nasıl olacağını neden sormuyorsunuz?"** dedi. Bunun üzerine ashâb;

"- Nasıl olacak, ey Allah'ın Rasûlü?" dediler.

"- **İnsanlar, âlemlerin Rabbinin huzuruna dikilirler...**" diye başlayıp yukarıdaki hadîsin aynısını söyledi. Yalnız Hz. İbrahim kıssasında şu ilâveyi yaptı:

"Hz. İbrahim yıldızlar hakkında; *'Bu benim Rabbimdir'*[37] demişti. Putperestlerin ilahları konusunda da; *'Bunu onlara şu en büyükleri yapmıştır'*[38] demişti. Bir de *'Ben hastayım'*[39] demişti."

Sonra Hz. Peygamber şöyle söyledi:

"Muhammed'in hayatı elinde olan Allah'a yemin ederim ki, cennetin kapı kanatlarından iki kanadı arasındaki mesafe, Mekke ile Hecer –veya Hecer ile Mekke- **arası gibidir."**

Hz. Peygamber bu iki cümleden hangisini söylediğini iyi hatırlamıyorum.

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Tirmizî** tahric etti. Ancak **Müslim**'in kitabında "**nefsî, nefsî**" kelimesi her peygamberin sözü olarak iki defa zikredilir. **Humeydî** ise, bizim kaydettiğimiz gibi zikretti. **Tirmizî**'nin rivâyetinde ise "**nefsî, nefsî, nefsî**" sözcükleri her yerde üç kez tekrar edilir.

İZAH

"Efendi" diye tercüme ettiğimiz **"Seyyid"** kelimesinden maksat; sıkıntıya düşüldüğü zaman kendisine iltica edilen, sığınılan kimsedir. Kıyâmet günü insanlar mahşer ahvâlinin dehşetinden kurtulmak için sığınacak yer arayacaklar, **Hz. Âdem**'den başlayıp çeşitli Peygamberlere başvuracaklar, ama hiç birinden netice alamayacaklar, sonunda **Hz. Muhammed**'e sığınacaklar ve o da dertlerine çare olmaya çalışacak. Böylece bütün mahşer halkı **Hz. Muhammed**'in büyüklüğünü, efendiliğini teslim edecek ve o da gerçekten mahlukatın ulusu olduğunu fiilen gösterecek.

---

[37] En'âm, 76-78.

[38] Enbiyâ, 63.

[39] Sâffât, 89.

Bazıları Hz. Peygamber'in "**seyyid**" olmasını, diğer Peygamberlerin onun sancağı altında toplanmasına ve O'na **Makam-ı Mahmûd**'un verilmesine bağlar. Ancak izahına çalıştığımız hadîs, ilk görüşün delilidir. Zaten Hz. Peygamber de "**Seyyid**" olmasının sebebini o şekilde açıklamaktadır.

İzahına çalıştığımız hadîste **Mahşer**'in, Peygamberleri bile kendi başlarının derdine düşürecek derecedeki dehşeti ve korkunç ahvâli açıkça görülmektedir.

٨٠١٧ــ (م ــ حذيفة بن اليمان ، وأبو هريرة رضي الله عنهما) قالا : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « يجمع الله تبارك وتعالى النّاس ، فيقوم المؤمنون حتى تُزلف لهم الجنَّة ، فيأتون آدمَ ، فيقولون : يا أبانا ، استفتح لنا الجنةَ، فيقول: وهل أخرجكم من الجنة إلا خطيئةُ أبيكم؟ لست بصاحب ذلك اذهبوا إلى ابني إبراهيم خليل الله، قال: فيقول: إبراهيم: لست بصاحب ذلك، إنما كنت خليلا من وراءَ وراءَ، اعمدُوا إلى موسى الذي كلمه تكليما، قال: فيأتون موسى، فيقول: لست بصاحب ذلك، اذهبوا إلى عيسى كلمة الله وروحه، فيقول عيسى: لست بصاحب ذلك، فيأتون محمدا صلى الله عليه وسلم، فيقوم فيؤذن له، وترسلُ الأمانةُ والرحم، فتقومان جَنْبتيِ الصراط يمينا وشمالا، فيمرُّ أولُكم كالبرق، قال: قلتُ بأبي وأمي، أيُّ شيء كالبرق، قال: ألم تروا إلى البرق كيف يمرُّ ويرجع في طرفة عين؟ ثم كمرِّ الريح، ثم كمرِّ الطير، وشدِّ الرِّحال، تجري بهم أعمالهم، ونبيُّكم قائم على الصراط، يقول: ربِّ سلم سَلم، حتى تعجز أعمال العباد، حتى يجيء الرجل فلا يستطيع السير إلا زحفا، قال: وفي حافتي الصراط كلاليبُ معلقة مأمورة، تأخذُ من أُمِرَتْ به، فمخدوش ناج، ومكدُوس في النّار، والذي نفسُ أبي هريرة بيده، إنّ قعْر جهنَّم لسبعين خريفا». أخرجه مسلم.

8.017- Huzeyfe b. el-Yemân ve Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiklerine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Yüce Allah (kıyâmette) **insanları toplayacak. Mü'minler ayakta beklerler, nihâyet cennet onlara yaklaştırılır. Bunun üzerine Âdem'e gidip;**

"- *Ey babamız! Bizim için cennetin açılmasını talep et!*" derler. Hz. Âdem de;

"- *Sizi cennetten çıkaran babanızın hatasından başka bir şey değildi; binâenaleyh ben bu işin adamı değilim, siz oğlum Halîlullah İbrahim'e gidin!*" diyecek. Hz. İbrahim de onlara;

"- *Ben de bu işin adamı değilim. Ben ancak perdelerin gerisinden halîl* *(dost)* ***idim. Siz, Allah'ın kendisiyle konuştuğu Musa'ya gidin!*" diyecek. Hemen Hz. Musa'ya gidecekler. Musa (as.) da;**

"- *Ben de bu işin adamı değilim. Siz, Allah'ın kelimesi ve rûhu İsa'ya gidin!*" diyecek. İsa (as.) da;

"- *Ben de bu işin adamı değilim*" diyecek. Sonra insanlar Muhammed'e (as.) gidecekler. Muhammed (as.) de hemen kalkacak ve kendisine (şefâat için) **izin verilecek. O sırada *"Emânet"* ile *"Sıla-i rahim"* gönderilir, Sırât'ın sağ ve sol tarafına yerleştirilir. Sizin ilk kafileniz Sırât'tan şimşek gibi** (bir hızla) **geçer."**

Bu sırada ben;

"- Anam babam sana fedâ olsun, şimşek gibi geçmek ne demektir?" diye sordum.

"- Şimşeği hiç görmediniz mi; göz kırpacak kadar bir zaman içinde nasıl geçiyor?" buyurdu. Sonra şöyle devam etti:

"Sonrakiler sırasıyla rüzgar gibi, kuşlar gibi ve koşan insanlar gibi geçerler. Onları amelleri bu şekilde geçirecektir. O sırada Peygamberiniz de Sırât üzerinde duracak ve; *'Rabbim, selâmet ver! Selâmet ver!'* diyecektir. Nihayet kulların amelleri, onları oradan geçirmekten âciz kalacak, hatta insan oraya gelecek, yürümeye gücü yetmeyecek, ancak sürünecek."

Sonra Hz. Peygamber şunları söyledi:

"Sırât'ın iki yanında görevlendirilmiş çengeller asılıdır, bunlar yakalamakla emredildikleri kişileri alırlar. Bu yüzden insanlardan bazıları yara bere içinde kurtulur, bazıları da cehenneme atılır."

Ebû Hureyre dedi ki: "Ebû Hureyre'nin hayatı elinde olan Allah'a yemin ederim ki, cehennemin dibi yetmiş yıllık yoldur."[40]

İZAH

"Emânet" ile **"Sıla-i rahim"**in, **Sırât**'ın iki yakasına oturtulması, bu iki şeyin önemini gösterir. **Emânet**, daha çok insan hakları ile; **Sıla-i rahim** de beşerî ilişkilerle alâkalı bir husustur. Bunların oraya oturtulmaları da, bu konularda yapılan yanlışlıkların mutlaka adâlete uygun şekilde sorgulanıp hesabının görüleceği anlamındadır.

٨٠١٨ـ (ت ـ **أبو سعيد الخدري** رضي الله عنه) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**أنا سيدُ ولد آدم يومَ القيامة ، ولا فخر ، وبيدي لواء الحمد ولا فخر ، وما من نبي يومئذ – آدمُ فمن سواه – إلا تحت لوائي ، وأنا أول من تنشقُّ عنه الأرض ولا فخر، قال : فيفزع النّاس ثلاث فزعات ، فيأتون آدم ، فيقولون : أنت أبونا آدم ، فاشفع لنا إلى ربك ، فيقول : إنّي أذنبتُ ذنبا فأُهبِطْتُ به إلى الأرض ، ولكن ائتوا نوحا ، فيأتون نوحا ، فيقول : إني دعوتُ على أهل الأرض دعوة فأُهلكوا ، ولكن اذهبوا إلى إبراهيم ، فيأتون إبراهيم ، فيقول : إني كذبتُ ثلاث كذبات ، ثم** قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **ما منها كذّبة إلا ماحلَ بها عن دين الله ، ولكن ائتوا موسى ، فيأتون موسى ، فيقول : قد قتلت نفسا ، ولكن ائتوا عيسى ، فيأتون عيسى ، فيقول : إني عُبِدْتُ من دون الله ، ولكن ائتوا محمدا صلى الله عليه وسلم ، فيأتوني ، فأنطلق معهم.** قال ابن جُدْعان : قال أنس : فكأني أنظر إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ، قال : **فآخُذُ بحلْقة باب الجنة ، فأُقَعْقِعُها، فيقال : مَنْ هذا ؟ فيقال : محمد فيفتحون لي ويرَحّبون ، فيقولون : مرْحبا ، فأخرُّ ساجدا ، فيُلْهِمُني الله من الثناء والحمد ، فيقال لي : ارفع رأسك ، سلْ تُعْطَ، واشفع تُشَفَّع ، وقل يُسمَع لقولك ، وهو المقام المحمود الذي قال الله تعالى: {عسى أن يبعثك ربُّك مقاما محمودا}** [الإسراء : ٧٩]». قال سفيان : ليس عن أنس إلا هذه الكلمة «**فآخذُ بحلْقة باب الجنة فأُقعْقِعُها** ». أخرجه الترمذي.

---

[40] **Müslim**, İman, 85/329.

8.018- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Kıyâmet günü ben, Âdemoğlunun efendisi olacağım, ama övünmek yok! Livâu'l-hamd sancağı benim elimde olacak, ama övünmek yok! O gün gerek Âdem ve gerek diğer bütün Peygamberler, mutlaka benim sancağımın altına olacaklardır. Toprağı yarılıp (çıkarılacak) **olan ilk insan da benim, ama övünmek yok!"**

Hz. Peygamber şöyle devam etti:

"İnsanlar o gün üç büyük korku geçirecekler. Âdem'e (as.) gidip;

"- Sen, babamız Âdem'sin! Rabbin katında bize şefâat et!" **diyecekler. O da;**

"- Ben bir günah işledim ve bu yüzden yeryüzüne indirildim; siz Nûh'a gidin!" **diyecek. Hemen Nûh'a gidecekler, ama o da;**

"- Ben yeryüzü ahâlisine bedduâ etmiştim de bu yüzden insanlar helâk olmuştu; siz İbrahim'e gidin!" **diyecek. Hemen İbrahim'e gidecekler, fakat o da;**

"- Ben üç kez yalan söylemiştim" **diyecek.**

Sonra Rasûlullah (as.);

"İbrahim o üç yalanla, sadece Allah'ın dinini korumak istemişti" dedi ve müteâkiben Hz. İbrahim'in insanlara;

"- Ama siz Musa'ya gidin!" diyeceğini söyledi. **İnsanlar hemen Musa'ya gidecekler, ama o da;**

"- Ben bir adam öldürmüştüm; siz İsa'ya gidin!" **diyecek. İsa'ya gidecekler, o da;**

"- İnsanlar Allah'ı bırakıp bana ibadet ettiler; siz Muhammed'e gidin!" **diyecek. Bunun üzerine insanlar bana gelecekler. Ben de onlarla birlikte gideceğim."**

Râvî (Ali b. Zeyd) b. Cüd'ân, Enes'in şöyle dediğini söyledi:

"Sanki ben Rasûlullah'ı (as.) görür gibiyim, O; **'Ben, cennet kapısının halkasını tutacak ve tıkırdatacağım'** dedi."[41]

---

[41] Rivâyetin sonundaki **Süfyân es-Sevrî**'nin ifâdesinden anlaşıldığına göre, **İbn Cüd'ân**'ın, **Enes**'ten rivâyet ettiği kısım buraya kadardır. Yani **İbn Cüd'ân**,

Sonra şöyle devam etti:

"- Kim o?" **denilir.**

"- Muhammed (as.)" **diye cevap verilir. Bunun üzerine bana cennetin kapısını açacaklar ve** *'Merhaba'* **diyerek beni selâmlayacaklar. Ben hemen secdeye kapanacağım. Allah bana** (söyleyeceğim) **hamd ve senâları ilhâm edecek. Bana;**

"- Kaldır başını! İste; sana verilir. Şefâat et; şefâatin kabul edilir. Söyle; sözün dinlenir!" **denilecek. İşte Yüce Allah'ın;** *'Belki Rabbin seni Makam-ı Mahmûd'a yükseltir'*[42] **dediği şey budur!"**

Râvî Süfyan dedi ki:

"Bu bölümde Enes'ten rivâyet edilen, sadece; **'Ben, cennet kapısının halkasını tutacak ve tıkırdatacağım'** cümlesidir."[43]

İZAH

"Ben insanların efendisiyim" gibi ifâdeler, şüphesiz övünme ve böbürlenme manasını da içermektedir. Hatta öncelikle akla gelen de bu manadır. Hz. Peygamber ise, bu söylediklerinin kendisine mahsus özellikler olduğunu söylemekte, ama insanların bundan kibir ve böbürlenme manasını çıkarmamaları için de **"övünmek yok!"** diye özellikle tasrih etmektedir. Böylece bu söylediklerinin sadece bir gerçeğin ifadesi olduğunu vurgulamaktadır. Bunları Yüce Mevlâ'nın; ***"Rabbinin nimetlerine gelince, onları söyle!"***[44] emri gereği söylediğini ifâde etmektedir.

Hadîste Hz. Peygamber'in diğer Peygamberlerden farklı hususiyetlerinden bazıları dile getirilmektedir.

Livâu'l-hamd, kelime olarak "**hamd sancağı**" demektir. **Tibî** bunun, gerçek anlamda bu isimde bir sancağın olabileceği gibi, bütün

---

buraya kadar olan bölümü **Ebû Saîd el-Hudrî**'den değil, **Enes b. Mâlik**'ten almıştır. Bundan sonraki bölümü ise **Enes**'ten değil, **Ebû Saîd el-Hudrî**'den rivâyet etmiştir. **Tirmizî**, bu hadîsin **Ebû Nadra** tarîkıyla **İbn Abbas**'dan tam metin olarak rivâyet edildiğini de kaydetmektedir:

[42] İsrâ, 79.

[43] **Tirmizî**, Tefsîr, 18/3148.

[44] Duhâ, 11.

mahlûkatın önünde Allah'a hamd konusunda Rasûlullah'ın (as.) sahip olduğu imtiyaz ve şöhret manasına hamledilebileceğini de söylemektedir. **Turbeştî** de, Allah'ın sâlih kulları için hamd makamından daha üstün bir makamın olamayacağını söylemektedir. Bu durumda "**seyyidu'l-mürselîn**" vasfına sahip olan Hz. Peygamber'e hamd sancağının verilmesi de birbiriyle uyuşan bir özellik olarak gözükmektedir.

٨٠١٩ــ (م ــ يزيد بن صهيب الفقير) قال : « كنتُ قد شَغَفَني رأي من رأي الخوارج ، فخرجنا في عصابة ذوي عدد - نريد أن نحج - ثم نخرج على الناس ، قال: فمررنا على المدينة ، فإذا جابر بن عبد الله جالس إلى سارية يحدِّثُ عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وإذا هو قد ذكر الجهنَّميِّين ، فقلت : يا صاحب رسول الله صلى الله عليه وسلم ما هذا الذي تحدِّثوننا ؟ والله يقول : **{ربَّنا إنَّك من تُدْخل النارَ فقد أخزيته}** [آل عمران : ١٩٢] و **{كلَّما أرادوا أن يخرجوا منها أُعيدُوا فيها}** [السجدة : ٢٠] فما هذا الذي تقولون ؟ قال : أتقرأ القرآن ؟ قلتُ : نعم ، قال : فاقرأ ما قبله، إنه في الكفار ، ثم قال : فهل سمعتَ بمقام محمد الذي يبعثه الله فيه ؟ قلت : نعم ، قال : فإنه مقام محمد صلى الله عليه وسلم المحمود الذي يخرج الله به مَن يخرج ، قال : ثم نعَت وَضْعَ الصراط ، ومرَّ النَّاس عليه ، قال : وأخاف أن لا أكونَ أحفظ ذاك ، قال : غيرَ أنَّه قد زعم أنَّ قوما يخْرُجون من النّار بعد أن يكونوا فيها ، قال - يعني - فيخرجون كأنهم عيدانُ السَّماسم، قال :فيدخلون نهرا من أنهار الجنة ، فيغتسلون فيه ، فيخرجون كأنهم القراطيسُ ، فرجعنا ، قلنا : ويحكم أترون هذا الشيخ يكذب على رسول الله صلى الله عليه وسلم ؟ فرجعنا ، فلا والله ما خرج غيرُ رجل واحد - أو كما قال ». أخرجه مسلم ، إلا قوله : « فاقرأ ما قبله إنَّه في الكفار» فإنه فيما ذكره رزين.

8.019- Yezîd b. Suheyb el-Fakîr[45] anlatıyor:

---

[45] **Ebû Osman, Yezîd b. Suheyb el-Fakîr el-Kûfî**: Kûfeli tabiîlerdendir. Câbir ve İbn Ömer'den rivâyeti vardır. Ebû Hanîfe'nin hocasıdır. Aslen Kûfelidir, ama

"Hâricîlerin bazı görüşleri içimde iz bırakmıştı. Bu münasebetle haccetmek, sonra da insanlara karşı çıkmak niyetiyle kalabalık bir gurup halinde yola çıkmıştık. **Medîne**'ye uğradık. Baktık ki Câbir b. Abdullah bir direğin yanında oturmuş, Rasûlullah'dan (as.) hadîs rivâyet ediyor. Rivâyet esnasında cehennemliklerden de bahsetti. Bunun üzerine ben;

"- Ey Allah Rasûlünün sahâbesi! Bize söylediğin bu sözler nedir? Yüce Allah'ın; ***'Ey Rabbimiz! Sen kimi cehenneme sokarsan, şüphesiz onu perişan edersin'***[46] buyurduğu ve ***'Onlar cehennemden çıkmak istedikçe tekrar oraya iâde edilirler'***[47] buyurduğu halde, sizin söylediğiniz bu sözler nedir?" dedim. Câbir;

"- Sen Kur'ân okuyor musun?" dedi.

"- Evet" dedim.

"- Öyleyse ondan önceki âyeti de oku! Göreceksin ki o âyet kâfirler hakkındadır" dedi. Sonra bana;

"- Allah'ın Hz. Muhammed'e vereceği makamı duydun mu?" diye sordu.

"- Evet" dedim.

"- İşte o, Hz. Muhammed'in Makam-ı mahmûd'udur; Allah cehennemden çıkaracağı kişileri o makam vasıtası ile çıkarır" dedi.

Sonra Câbir, Sırât'ın kurulmasını ve insanların oradan geçişini anlattı. Ben bunları tam olarak ezberleyememiş olmaktan korkarım. Ancak şu kadar var ki Câbir, bir gurup insanın, cehennemde bir müddet kaldıktan sonra oradan çıkacağını iddia etti. Yani onlar cehennemden susam taneleri gibi (kapkara) çıkarlar. Sonra cennet nehirlerinden birine girerler ve orada yıkanırlar. Oradan da kâğıt gibi bembeyaz halde çıkarlar.

Sonra hacdan döndük ve;

"- Yazıklar olsun! O ihtiyarın Rasûlullah'a (as.) yalan isnâd edeceğini mi sanıyorsunuz?" diyerek (haricîlik davasından)

---

bilâhare **Mekke**'ye göçmüştü. Sika muhaddislerdendi, ancak rivâyeti azdır. Hadîsi **Tirmizî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[46] Âli İmran, 192.

[47] Secde, 20.

vazgeçtik. Vallahi bizden tek bir kişiden başka, (haricîlikten) dönmeyen kalmadı."[48]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Müslim** tahric etti.

Yalnız, "Ondan önceki âyeti de oku! Göreceksin ki bu âyet kâfirler hakkındadır" cümlesi **Müslim**'de yoktur. Bunu **Rezîn** zikretmiştir.

İZAH

Hadîsin râvîsi **Yezîd el-Fakîr,** bir müddet haricîlerin özellikle **"büyük günah işleyenin ebedî cehennemde olacağı"** inancının tesirinde kalmıştı. İşte bir gurup arkadaşı ile birlikte hacca giderken **Medîne**'ye uğramış ve orada **Câbir**'in sözlerinden etkilenerek bir kişi hariç hepsi o inançlarından vazgeçmişlerdi.

٨٠٢٠ـــ (م ـــ أبو الزبير رضي الله عنه) سمع جابرا يُسأل عن الورود ؟ فقال: « نجيء نحن يوم القيامة عن كذا وكذا، انظُرّ – أي ذلك فوق الناس – قال: فتُدعى الأُمم بأوثانها ، وما كانت تعبد : الأولُ فالأولُ ، ثم يأتينا ربُّنا بعد ذلك فيقول: من تنتظرون ؟ فنقول : ننتظر ربّنا ، فيقول : أنا ربُّكم ، فيقولون: حتى ننظر إليه ، فيتجلّى لهم يضحك ، قال : فينطلق بهم ، ويتّبعونه ، ويُعطَى كلُّ إنسان منهم – منافق أو مؤمن – نورا ، ثم يتّبعونه، وعلى جِسْر جهنم كلاليبُ وحسَك ، تأخذ من شاء الله ، ثم يُطفأُ نورُ المنافقين، ثم ينجو المؤمنون ، فتنجو أول زمرة وجوهُهم كالقمر ليلةَ البدر ، سبعون ألفا ، لا يُحاسَبُونَ ، ثم الذين يَلُونَهم كأضوء نجم في السماء ، ثم كذلك ، ثم تحِلُّ الشفاعة ، ويشفعون حتى يخرج من النّار من قال: لا إله إلا الله، وكان في قلبه من الخير ما يَزِن شعيرة، فيجعلون بفناء الجنة ، ويجْعل أهل الجنة يرشُّون عليهم الماء ، حتى يُنبتوا نبات الشيء في السَّيل ، ويذْهَبُ حراقُهُ ، ثم يسألُ حتى تجعَلَ له الدنيا وعشرةُ أمثالها معها ». أخرجه مسلم.

8.020- Ebû'z-Zübeyr, Câbir b. Abdullah'a *"vurûd"*un ne olduğu sorulunca şu cevabı verdiğini işitti:

---

[48] **Müslim**, İman, 84/320.

"Bizler kıyâmet günü şuradan şuradan geliriz. Şu insanların üst taraftakine bak! Sonra insanlar putları ve diğer taptıkları şeylerle birlikte tek tek çağrılacak. Ondan sonra Rabbimiz bize gelir ve;

"- **Kimi bekliyorsunuz?"** buyurur. Biz de;

"- **Rabbimizi bekliyoruz"** deriz.

"- **Ben sizin Rabbinizim"** buyurur. Bunun üzerine insanlar;

"- **Öyleyse sana bir bakalım"** derler. Yüce Allah onlara gülerek tecelli buyurur. Sonra onları götürür. İnsanlar da ona tâbi olurlar. Onlardan mü'min, münâfık her insana bir nûr verilir. Sonra insanlar bu nûra tâbi olurlar. Cehennem köprüsü üzerinde çengeller ve dikenler vardır, bunlar Allah'ın dilediği kişileri yakalarlar. Sonra münafıkların nûru söndürülür. Sonra mü'minler kurtulur. İlk zümre, yüzleri ayın on dördü gibi olduğu halde kurtulurlar. Bunlar, kendilerine hesap sorulmayacak olan yetmiş bin kişidir. Sonra onların arkasından gelenlerin (yüzleri) gökteki en parlak yıldız gibidir. Sonra da bu minvâl üzere diğerleri geçer. Sonra şefâat zamanı gelir (ve şefâate yetkili olanlar), *'Lâ ilâhe illallâh'* diyen ve kalbinde arpa tanesi kadar hayır bulunan herkesi cehennemden çıkarıncaya kadar şefâat ederler. Bunlar, cennetin girişine konulur ve cennet ehli onlara su serpmeye başlar. Nihayet onlar, sel yatağında biten otlar gibi bitip canlanırlar ve üzerlerindeki ateş izleri de silinir. Sonra kendilerine dünya ve dünyanın on misli verilinceye kadar istemeye devam ederler."[49]

İZAH

Şârihler buradaki "كذا و كذا" ifâdesinin yanlış olduğunu, doğrusunun ise "على كوم", yani **"bir tepe üzerinde"** olduğunu ifâde ederler. **Nevevî, İbnu'l-Harrât**'ın *el-Cem' Beyne's-Sahîhayn*'ından naklen bu hatanın, müstensihlerin kelimeyi yanlış zaptetmelerinden kaynaklandığını belirtir. Ona göre **İbn Ebî Hayseme** ve **Taberî**'nin rivâyetlerinde geçtiği ve **Kadı Iyâz**'ın da belirttiği gibi " نجيء يوم القيامة

[49] **Müslim**, İman, 84/316.

علی كوم ", yani; **"Kıyâmet günü biz bir tepenin üzerinde mahşere geliriz"** şeklinde olması gerekir. **İbn Ebî Hayseme** ve **Taberî**, bu hadîsi **Kâ'b b. Mâlik**'ten tahric ettiklerine göre Hz. Peygamber; **"Kıyâmet günü insanlar bir tepede, ben ve ümmetim de başka bir tepede toplanırız"** dedi. **Müslim**'deki rivâyette bu ifâdenin hemen arkasından gelen **"Şu insanların üst tarafındakine bak!"** cümlesi de, önceki kelimelerin yanlış zapt edildiğini göstermekte ve **Taberî** ile **İbn Ebî Hayseme**'nin rivâyetlerini doğrulamaktadır.

Bu rivâyetin merfû değil mevkûf olduğu, yani **Câbir b. Abdullah**'ın kendi sözü olduğu görülmektedir. Bunun da **Müslim**'in şartına uygun olmadığı açıktır. Ancak bu bâbda **Müslim**, başka yollardan aynı manada pek çok hadîs rivâyet etmiştir. Bu itibarla bu rivâyeti de müsned rivâyetlerden saymış olmalıdır. Zaten bir sahabînin mahşerdeki hesaplaşmanın cereyan tarzını kendiliğinden bilmesi ve bu konuda söylediklerinin de Hz. Peygamber'in söyledikleriyle uyuşması mümkün değildir. Öyleyse **Câbir** de bunu mutlaka Hz. Peygamber'den duymuştur.

Hadîste geçen **"Allah mü'minlere gülerek tecelli eder"** cümlesi, onlardan razı ve memnun olduğu halde tecelli eder anlamındadır.

Câbir b. Abdullah bu hadîsi, **"Vurûdun ne olduğu"** sorusuna cevaben rivâyet etmiştir. Bundan maksat; " وَ إِنْ مِنْكُمْ إِلاَّ وارِدُها كانَ على رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا" âyetinde geçen *"vâriduhâ"* kelimesidir. Âyet meâlen şöyledir: ***"Sizden hiç kimse yoktur ki ona** (cehenneme) **varmamış olsun! Bu, Rabbin katında yerine getirilmesi gerekli bir hükümdür."***[50] Bu ifâde herkesin mutlaka cehenneme varacağını göstermektedir. Yukarıdaki hadîs ise bu âyete açıklık getirmektedir. Buna göre maksat, herkesin mutlaka cehenneme girmesi değil, cehennemi görebilecek bir noktaya gelmesidir. Müfessirlerin ekseriyeti de bu görüştedir. Bu iş de, cehennemin üzerine kurulan köprüden geçmek mecburiyeti ile gerçekleştirilecektir.

---

[50] Meryem, 71.

Bazı müfessirlere göre ise, bu âyetteki **"siz"** zamiri, daha önceki âyetlerde sözü edilen günahkârlara ve özellikle de kıyâmet gününe inanmayanlara râcidir. Bu durumda âyet, hepiniz mutlaka cehenneme gireceksiniz anlamına gelir.

الفصل السادس

في أحاديث مُفْرَدَة تتعلّق بالقيامة

VI- KIYÂMETLE İLGİLİ ÇEŞİTLİ HADÎSLER

٨٠٢١ـــ (م ـــ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «يُوتى بأنعَم أهل الدنيا من أهل النار يوم القيامة ، فيصبَغ في النَّار صَبْغَةً ، ثم يقال : يا ابن آدم ، هل رأيتَ خيرا قط ؟ هل مرّ بك من نعيم قط ؟ فيقول : لا والله يا رب، ويؤتى بأشد الناس بؤسا من أهل الجنة ، فيصبغُ صَبْغَةً في الجنة ، فيقال له : يا ابنَ آدمَ، هل رأيتَ بؤسا قط ؟ هل مرَّ بك منْ شدَّة قط ؟ فيقول : لا والله يا رب ، ما مرّ بي بُؤس قط ، ولا رأيتُ شدَّة قط ». أخرجه مسلم.

8.021- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kıyâmet günü cehennemliklerin, dünya ehlinin en müreffehi olan kişisi getirilecek ve cehenneme bir kere batırılacak. Sonra kendisine;

***"- Ey Âdemoğlu! Hiç hayır gördün mü? Sana daha önce herhangi bir nimet uğradı mı?"* denilecek. O da;**

***"- Vallahi hayır, ya Rabbi!"* diyecek.**

Sonra cennetliklerden, dünya ehlinin en yoksul olan kişisi getirilecek ve bir kere cennete sokulacak. Sonra ona da;

***"- Ey Âdemoğlu! Hiç yoksulluk gördün mü? Daha önce herhangi bir zorluğa uğradın mı?"* denilecek. O da;**

***"- Vallahi hayır, ya Rabbi! Hiç yoksulluk görmedim. Hiçbir sıkıntıya uğramadım"* diyecek.**[1]

---

[1] **Müslim**, Münâfikîn, 12/55.

İZAH

Bu hadîse göre; dünyada en büyük sıkıntıyı ve yoksulluğu yaşayan insanın bile, bir kez cennete girmekle bütün sıkıntılarını unutacaktır. Dünyanın en müreffeh insanı da, bir kez cehenneme girmekle yaşadığı bütün refahı unutacak, kendisini sanki hiç mutluluk görmemiş gibi hissedecek.

Böyle bir gerçekle karşılaşacağını bugünden bilmek, insanoğlu için şüphesiz büyük bir nimettir. Çünkü buna göre kendine çekidüzen vermek imkânına sahip olmuştur. Yüce Allah herkese, bu bilgiye göre kendini yeniden düzenlemek imkânını nasip eder inşâllâh!

٨٠٢٢ـ (خ م ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**يقول الله تعالى لأهون أهل النار عذابا : لو كانت لك الدنيا كلُّها ، أكنت مُفتديا بها؟ فيقول : نعم، فيقول : قد أردتُ منكَ أيْسَرَ من هذا ، وأنت في صُلْب آدمَ : أن لا تُشْرِكَ بي ولا أدخلك النّارَ ، وأُدخلَكَ الجنة ، فأبيتَ إلا الشركَ** ». أخرجه مسلم.

وفي رواية له وللبخاري قال : « **يُجاءُ بالكافر يوم القيامة ، فيقال له : أرأيتَ لو كان لك ملءُ الأرضِ ذهبا ، أكنتَ تفتدي به ؟ فيقول : نعم ، فيقال له : لقد كنت سئلت ما هو أيسر من ذلك: أنْ لا تشركَ بي** ».

8.022- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Yüce Allah, cehennem ehlinden en hafif azap gören insana;

"- *Şayet bütün dünya senin olsaydı, şu hâlden kurtulmaya bedel olarak verebilir miydin?"* buyurur. İnsan hemen;

"- *Evet"* der. Bunun üzerine Allah;

"- *Halbuki ben senden daha Âdem'in sulbünde iken bundan daha kolay bir şey istemiştim; senden bana şirk koşmamanı istemiştim. Buna mukabil ben de seni cehenneme değil cennete sokmayı arzu etmiştim. Ama sen şirkten başkasını kabul etmedi"* buyurur.[2]

---

[2] **Buharî**, Rikak, 49, 51; Enbiyâ, 1; **Müslim**, Münâfikîn, 10/51-53.

RİVÂYETLER

Bunu **Müslim** tahric etti.

Müslim'in başka bir rivâyeti ile **Buharî**'nin rivâyeti şöyledir:

"Kıyâmet günü kâfir getirilir ve ona;

"- Şayet yeryüzü dolusu altının olsaydı, şimdi onu kurtuluş fidyesi olarak verir miydin?" **denilir. O da hemen;**

"- Evet" **der. Bunun üzerine ona;**

"- Halbuki senden, bundan daha kolay bir şey istenmişti; bana şirk koşmaman istenmişti" **denilir."**

٨٠٢٣— (خ م — عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «إذا صار أهلُ الجنة إلى الجنة ، وأهلُ النار إلى النار : جيءَ بالموت ، حتى يُجعَلَ بين الجنة والنار ، فيُذبحَ ، ثم يُنادي منادٍ : يا أهلَ الجنة لا موت ، يا أهل النار لا موت ، فيزداد أهلُ الجنة فرحا إلى فرحهم ، وأهلُ النار حزْنا إلى حزْنهم».

وفي رواية : أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : « يُدْخِلُ الله أهلَ الجنة الجنة ، وأهلَ النَّارِ النَّارَ، ثمّ يقوم مؤذِّن بينهم ، فيقول : يا أهل الجنة لا موت ، ويا أهلَ النار لا موت كل خالد فيما هو فيه ». أخرجه البخاري ومسلم.

8.023- Abdullah b. Ömer, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

"Cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme gidince, *'ölüm'* getirilir, cennetle cehennem arasında kesilir. Sonra bir münâdî;

"- Ey cennet ehli, artık ölüm yok! Ey cehennem ehli, artık ölüm yok!" **diye seslenir. Bunun üzerine cennet ehlinin sevinçlerine sevinç, cehennem ehlinin de hüzünlerine hüzün eklenir."**[3]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Hz. Peygamber şöyle dedi:

---

[3] **Buharî**, Rikak, 50, 51; **Müslim**, Cennet, 13/42-43.

"Allah cennet ehlini cennete, cehennem ehlini de cehenneme sokar. Sonra aralarında bir münâdî kalkıp şu ilanı yapar:

"- Ey cennet ehli, artık ölüm yok! Ey cehennem ehli, artık ölüm yok! Herkes bulunduğu yerde ebedî olarak kalacaktır."

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

٨٠٢٤ـ (خ م ت ـ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله : « **يُؤتَى بالموت كهيئةِ كَبْش أملَح ، فينادي منادٍ : يا أهلَ الجنة ، فيشرئِبُّون وينظرون ، فيقول لهم: هل تعرفون هذا ؟ فيقولون : نعم ، هذا الموت ، وكلُّهم قد رآه ، ثم ينادي مُنادٍ : يا أهل النَّار ، فيشرئِبُّون وينظرون ، فيقول لهم هل تعرفون هذا؟ فيقولون : نعم هذا الموت ، وكلُّهم قد رآه فيذْبحُ بين الجنَّة والنَّار ، ثم يقول : يا أهلَ الجنة خلود فلا موت ، ويا أهل النار خلود فلا موت ، ثم قرأ : {وأنذرهم يوم الحسرة إذ قُضيَ الأمر وهم في غَفْلَة وهم لا يؤمنون} [مريم : ٣٩] وأشار بيده إلى الدنيا** ». أخرجه البخاري ومسلم.

وأخرجه الترمذي قال: «**إذا كان يوم القيامة أُتِيَ بالموت كالكبش الأملح ، فيُوقفُ بين الجنة والنار، فيذبح وهم ينظرون، فلو أنَّ أحدا مات فرحا لمات أهلُ الجنة، ولو أنَّ أحدا مات حُزْنا لمات أهلُ النار**».

وأخرجه أيضا نحو الرواية الأولى ، وذكر في آخره مثل ما ذكر في روايته المختصرة.

8.024- Ebû Saîd el-Hudrî, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

"Ölüm, alaca bir koç şeklinde getirilir ve bir münâdî;

"- Ey cennet ehli!" **diye seslenir. Cennet ehli hemen başlarını kaldırıp bakarlar. Münâdî;**

"- Bunu tanıyor musunuz?" **der. Onlar da;**

"- Evet, o ölümdür" **derler. Onların hepsi onu görür.**

Sonra münâdî, cehennem ehline seslenir:

"- Ey cehennem ehli!" **Onlar da hemen başlarını kaldırıp bakarlar. Münâdî;**

"- Bunu tanıyor musunuz?" **der. Onlar da;**

"- Evet, o ölümdür" **derler. Onların hepsi de onu görür. Sonra** *'ölüm'* **cennetle cehennem arasında boğazlanır. Sonra münâdî şöyle seslenir:**

"- Ey cennet ehli, artık ebedîlik var, ölüm yok! Ey cehennem ehli, artık ebedîlik var, ölüm yok!"

Sonra Hz. Peygamber; ***"Onları, her şeyin hükme bağlanacağı ve acı pişmanlıkların yaşanacağı gün ile korkut! Onlar hala gaflet içindedirler ve*** *(o günün geleceğine)* ***hala inanmıyorlar"***[4] âyetini okudu. Bu sırada da eliyle dünyayı işaret etti."[5]

RİVÂYETLER

Bunu **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Tirmizî'nin rivâyeti de şöyledir:

"Kıyâmet günü gelince *'ölüm'* alaca bir koç şeklinde getirilip cennetle cehennem arasında durdurulur ve insanların gözleri önünde kesilir. Eğer sevinçten bir insan ölecek olsaydı, o sırada mutlaka cennet ehli ölürdü. Şayet üzüntüden dolayı biri ölecek olsaydı, mutlaka cehennem ehli ölürdü."

Tirmizî hadîsi ayrıca ilk rivâyetteki gibi de tahric etti. Yalnız bu rivâyetin sonunda, bu muhtasar rivâyetteki ifâdeyi de zikretti.

İZAH

"**Ölüm**" denen şeyin bir cisim olmadığı sabittir. Ama hadîste onun "**alaca koç**" şeklinde bir cisme dönüştürüleceği ifâde edilmektedir. Bu ifâde, şüphesiz tartışılacak bir meseledir. Bazıları bu ifâdeyi hakiki manada kabul edip, Allah onu hakiki bir koç şeklinde yaratır ve sonra da gerçekten boğazlanır der. Buna mukabil bazıları da onu çeşitli şekillerde te'vîl ederler. Bu ifâdenin izahında zorlandığı için hadîsi tamamen red ve inkâr edenler de vardır.

İbnu'l-Esîr bu hadîsteki "**ölüm alaca koç gibi kesilir**" ifâdesini teşbih manasına hamleder. Hayvan kesildikten sonra tekrar eski hayatına dönme imkânı nasıl sona ererse, cennet ve cehennem ehlinin

---

[4] Meryem, 39.

[5] **Buharî**, Tefsîr, 19/1; **Müslim**, Cennet, 13/40; **Tirmizî**, Cennet, 20/2558.

de tekrar eski hayatlarına dönme ümitleri tamamen sona erecektir. Bundan dolayı da cennettekiler sanki ölecek derecede bir sevince, cehennemdekiler de sanki ölecek derecede bir kedere boğulurlar. Bu durumda bu söz, ölümün son bulacağı anlamında bir teşbih ve istiâre, veya temsilî bir ifâdedir.

Gazzalî'ye göre bu ifâdeyi ne hakiki anlamıyla ve ne de mecaz ve istiâre yoluyla izah etmek doğru olur. Ona göre ölüm, arazdır ve onun cevhere dönüşmesi imkânsızdır. Ama ölümün son bulması temsilî olarak bu şekilde tahakkuk eder. Yani ölüm koça dönüşmez, ama cennet ve cehennem ehli, onu hissî bir varlık olarak bu şekilde tasavvur edecek. Ölümün koça dönüşmesi ve boğazlanması, tamamen o insanların duyularında, hislerinde gerçekleşecek bir durumdur.

Ehl-i sünnet ulemasının cumhuru da ölümün araz olduğu ve arazın cisme dönüşmeyeceği, dolayısıyla ölümün de koça tahavvülünün mümkün olmadığı fikrinde birleşir. Gerçek bir kesilme olayının olmadığı fikrinde de büyük ölçüde birleşirler. İfâdenin temsil ve teşbih anlamında kullanıldığı da büyük ölçüde kabul görür.

٨٠٢٥ـــ (خ ـــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «**يقال لأهل الجنَّة : خلود لا موت ، ولأهل النَّار : خلود لا موت** ». أخرجه البخاري.

8.025- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Cennet ehline;

"- *Artık ebedîlik var, ölüm yok!*" denilir. Cehennem ehline de;

"- *Artık ebedîlik var, ölüm yok!*" denilir."[6]

---

[6] **Buharî**, Rikak, 50.